

Vähemmistöjen sisäisten vähemmistöjen ihmisoikeudet ja moniperustainen syrjintä:

saamelaiset vammaiset henkilöt ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt

Unnitloguid siskkáldas unnitloguid olmmošvuoigatvuodát ja mánggadáfot vealaheapmi:

sápmelaš lámisolbmot ja seksuála- ja sohkaabealleunnitlogut

**LAURA OLSÉN JA LEENA HEINÄMÄKI
& ASSI HARKOMA**

Juridica Lapponica 43

Laura Olsén ja Leena Heinämäki
& Assi Harkoma

Vähemmistöjen sisäisten vähemmistöjen ihmisoikeudet
ja moniperustainen syrjintä:
saamelaiset vammaiset henkilöt
ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt

Unnitloguid siskkáldas unnitloguid olmmošvuoigatvuodát
ja mánggadáfot vealaheapmi:
sápmelaš lámisolbmot
ja seksuála- ja sohkabealleunnitlogut

Lapin yliopisto
Rovaniemi 2017

Vähemmistöjen sisäisten vähemmistöjen ihmisoikeudet ja moniperustainen syrjintä: Saamelaiset vammaiset henkilöt ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt

Yhteistyössä:

Ihmisoikeuspolitiikan yksikkö. Suomen ulkoasiainministeriö.

Pohjoisen ympäristö- ja vähemmistöoikeuden instituutti. Arktinen keskus.

Lapin yliopisto.

© Lapin yliopisto ja tekijät

Taitto: Laura Olsén

Kannen kuva: Laura Olsén

Kannen suunnittelija: Reetta Linna

Pohjoissaamenkielinen käännös: Arla Magga

Lapin yliopistopaino, Rovaniemi 2017

Juridica Lapponica 43

ISSN 0783-4144

ISBN 978-952-337-054-8 (nid.)

ISBN 978-952-337-055-5 (pdf)

Sisällysluettelo

Alkusanat	xv
1. Johdanto	1
1.1. Raportin rakenne	2
1.2. Hankkeen toteutuksesta vastaavat tahot	5
2. Tutkimuksessa käytetty metodi	7
2.1. Aineiston kerääminen ja käsittely	10
3. Moniperustainen syrjintä	12
3.1. Syrjinnän määritelmiä	13
3.2. Moniperustaisen syrjinnän määritelmiä	18
3.2.1. Intersektionaalisuus syrjinnässä	20
3.2.2. Sisä- ja ulkoryhmäsyrjintä	23
3.3. Euroopan Unionin syrjinnänvastaisesta normistosta	23
4. Vähemmistön sisäisten vähemmistöjen perus- ja ihmisoikeudet: saamelaiset vammaiset henkilöt sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ihmiset	32
4.1. Saamelaisten perustuslaillinen asema alkuperäiskansana	33
4.2. Saamelaisten ihmisoikeuksista	43
4.2.1. Yleiset ihmisoikeussopimukset	43
4.2.2. Alkuperäiskansojen oikeuksia koskevat oikeudelliset instrumentit	49
5. Saamelaiset vammaiset henkilöt	57
5.1. Vammaisuus ilmiönä	57
5.2. Vammaisuuden historiasta ja tutkimuksesta	63

5.3. Saamelaisia vammaisia henkilöitä koskevasta aiemmasta tutkimuksesta	69
5.3.1. Suomessa asuvista saamelaisista vammaisista henkilöistä aiemmin tehdystä tutkimuksesta	72
5.4. Vammaiset henkilöt Suomen ihmisoikeuspolitiikassa	76
5.5. Alkuperäiskansoihin kuuluvien vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksista	82
5.6. Vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksista	86
5.7. Vammaisia henkilöitä koskeva yleissopimus ja sen suhde kansalliseen lainsäädäntöön	98
5.7.1. Yleissopimuksen tarkoitus	102
5.7.2. Yhdenvertaisuus, syrjäntäkielto ja subjektiuden vahvistaminen	104
5.7.3. Esteettömyys ja saavutettavuus	113
5.7.4. Oikeus elämään, vapautteen ja turvallisuuteen sekä terveyteen	119
5.8. Saamelaisten vammaisten henkilöiden kohtaama moniperustainen syrjintä	123
5.8.1. Vammaisuuteen perustuva syrjintä	124
5.8.2. Suomalaisessa yhteiskunnassa vamman perusteella kohdattu syrjintä	125
5.8.3. Vammaisuuteen liittyvä syrjintä saamelaisyhteisössä	127
5.8.4. Syrjintä saamelaisuuteen liittyen	129
5.8.5. Risteäviä syrjinnän kokemuksia saamelaisten vammaisten henkilöiden elämässä	130
5.9. Haastatteluissa esille nousseita keinoja ehkäistä syrjintää suomalaisessa yhteiskunnassa sekä tukea syrjinnästä kärsineitä henkilöitä	134

5.10. Johtopäätökset ja suositukset saamelaisten vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien toteutumisesta ja heidän kohtaamastaan moniperustaisesta syrjinnästä	137
5.10.1. Saamelaisten vammaisten henkilöiden kohtaamasta syrjinnästä	137
5.10.2. Saamelaisten vammaisten henkilöiden oikeuksien edistäminen Suomessa	139
5.10.3. Saamelaisten vammaisten henkilöiden kohtaaman syrjinnän kitkeminen ja ennaltaehkäisy käytännön toimien tasolla	144
6. Saamelaiset seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt	147
6.1. Lyhyesti teoreettisesta keskustelusta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyen	149
6.1.1. Lyhyesti sukupuolten teoriasta	150
6.1.2. Seksuaalisuuden määritelmiä	152
6.2. Saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimuksesta ja saamenkielisestä terminologiasta	153
6.3. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä saamelaisyhteisöissä koskevasta aiemmasta tutkimuksesta	157
6.3.1. Saamelaisiin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyvä hiljaisuus	159
6.4. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asemasta Suomen ihmisoikeuspolitiikassa	164
6.5. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisoikeuksista	168
6.6. Ihmisoikeusvalvontaelinten kannanotot LHBTIQ-ihmisten ihmisoikeuksista	171
6.7. LHBTIQ-ihmisten ihmisoikeuksien toteutumisesta ja haasteista Suomen lainsäädännössä	180
6.7.1. Tasa-arvoinen avioliittolaki	184

6.7.2. Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta	188
6.8. Saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kohtaama moniperustainen syrjintä	195
6.8.1. Saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kohtaama syrjintä suomalaisessa yhteiskunnassa	195
6.8.1.1. Syrjintä saamelaisuuden perusteella Suomessa	196
6.8.1.2. Syrjintä seksuaali- ja/tai sukupuoli-identiteettiin liittyen Suomessa	199
6.8.2. Saamelaisuuteen ja seksuaali- ja/tai sukupuoli-identiteetin liittyviä risteävän syrjinnän kokemuksia	201
6.8.3. Saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kohtaama sisäryhmäsyrjintä Suomessa	202
6.8.3.1. Syrjinnän kokemukset saamelaisyhteisössä	202
6.8.3.2. Syrjintä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen keskuudessa	204
6.9. Haastatteluissa ja työpajoissa esille nousseita keinoja ehkäistä syrjintää suomalaisessa yhteiskunnassa sekä tukea syrjinnästä kärsineitä henkilöitä	205
6.10. Johtopäätökset ja suositukset saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ihmisoikeuksien toteutumiseen ja heidän kohtaamaansa moniperustaisen syrjinnän ehkäisemiseen liittyen	208
6.10.1. Saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kohtaamasta syrjinnästä	208
6.10.2. Saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien edistäminen Suomessa	210
6.10.3. Saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kohtaaman syrjinnän poistaminen ja ennaltaehkäisy käytännön toimien tasolla	216

Liite 1. Vammaisten henkilöiden sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kannalta relevantit valvontaviranomaiset ja järjestöt	218
Liite 2.	238
Liite 3.	239

1. Láidehus	1
1.1. Raportta ráhkadus	2
1.2. Prošeavtta ollašuhttit	5
2. Dutkamušas adnon metoda	7
2.1. Materiála čoaggin ja giedáhallas	10
3. Máŋggadáfot vealaheapmi	12
3.1. Vealaheami meroštallas	13
3.2. Máŋggadáfot vealaheami meroštallas	18
3.2.1. Vealaheapmi ja interseksiónálavuohhta	21
3.2.2. Siskkáldas ja olgguldass joavkkus vealaheapmi	23
3.3. Eurohpá Uniovnna vealaheami vuostássaš norpmat birra	24
4. Unnitlogu siskkáldas unnitlogu vuodđo- ja olmmošvuoigatvuođat: sápmelaš lámisolbmot ja seksuála- ja sohkabealleunnitloguide gullevaš olbmot	32
4.1. Sápmelaččaid vuodđovuoigatvuođalaš sajádat eamiálbmogin	33
4.2. Sápmelaččaid vuoigatvuođaid birra	43
4.2.1. Dábálaš olmmošvuoigatvuohtasoahpamušat	43

4.2.2. Eamiálbmogiid vuoigatvuodaid vuoigatvuodalaš instrumeanttat	49
5. Sápmelaš lámisolbmot	56
5.1. Lámisvuohta-albmoneapmi	57
5.2. Lámisvuođa historjjá ja dutkamuša birra	62
5.3. Ovddit dutkamušat sápmelaš lámisolbmuid birra	67
5.3.1. Ovddit dutkamuš Suomas ássi sápmelaš lámisolbmuid birra	70
5.4. Lámisolbmot Suoma olmmošvuoigatvuohtapolitiikkas	74
5.5. Eamiálbmogiidda gullelaš lámisolbmuid olmmošvuoigatvuodaid birra	81
5.6. Lámisolbmuid olmmošvuoigatvuodaid birra	84
5.7. Lámisolbmuid oktasašsoahpamuš ja dan oktavuoha našuvnnalaš lánkaásaheapmái	95
5.7.1. Oktasašsoahpamuša funkšuvdna	100
5.7.2. Ovtaveardásašvuohta, vealahangiieldu ja subjeaktavuoda nannen	102
5.7.3. Easttahišvuohta ja bálvalusaid oččodeapmi	111
5.7.4. Vuoigatvuohta eallimii, friddjavuhtii ja dearvvašvuhtii	116
5.8. Sápmelaš lámisolbmuid vásáhusat máŋggadáfot vealaheamis	121
5.8.1. Vealaheapmi lámisvuođa vuodul	121
5.8.2. Suopmelaš oktasašgottis vásihuvvon vealaheapmi lámisvuođa dihte	123
5.8.3. Lámisvuhtii laktáseaddji vealaheapmi sámeservošiin	124
5.8.4. Vealaheapmi, mii laktása sápmelašvuhtii	126

5.8.5. Fátmmasteaddji vealaheami vásáhusat sápmelaš lámisolbmuid eallimis	127
5.9. Jearahallamiin ja bargobájiin badjánan vuogit sihke eastadit vealaheami suopmelaš oktasašgottis ja doarjut olbmuid, geat leat juo gillán vealaheami dihte	131
5.10. Konklusuvnnat ja ávžžuhusat, mat gieđahallet sápmelaš lámisolbmuid olmmošvuoigatvuodaid ollašuvvama ja sin vásihan mánggadáfot vealaheami	134
5.10.1. Sápmelaš lámisolbmuid vealaheami birra	134
5.10.2. Sápmelaš lámisolbmuid vuoigatvuodaid ovddideapmi Suomas	136
5.10.3. Sápmelaš lámisolbmuid vásihan vealaheami jávkkeapmi ja eastadeapmi ovddalgihtii praktihkalaš doaimmaiguin	142
6. Sápmelaš seksuála- ja sohkaealleunnitlogut	145
6.1. Oanehaččat teorehtalaš ságastallama birra, mii laktása seksuála- ja sohkaealleunnitloguide	147
6.1.1. Oanehaččat sohkaealleunnitloguide teoriiija birra	148
6.1.2. Seksuálavuoda iešguđegelágan meroštallanvuogit	150
6.2. Sápmelaš seksuála- ja sohkaealleunnitloguid historjjá dutkamuša ja sámegeielat terminologiija birra	151
6.3. Seksuála- ja sohkaealleunnitlogut sámeservošiin	155
6.3.1. Sápmelaš seksuála- ja sohkaealleunnitloguide laktáseaddji jávohisvuohka	157
6.4. Seksuála- ja sohkaealleunnitloguid sajádaga birra Suoma olmmošvuoigatvuodapolitiikka	162
6.5. Seksuála- ja sohkaealleunnitloguide gullevaš olbmuid olmmošvuoigatvuodaid birra	166

6.6. Olmmošvuoigatvuođaid gohcinorgánaid cealkámušat, mat gieđahallet LHBTIQ-olbmuid olmmošvuoigatvuođaid	169
6.7. LHBTIQ-olbmuid olmmošvuoigatvuođaid ollašuvvama ja hástalusaid birra Suoma láhkaásaheami dáfus	178
6.7.1. Dásseárvosaš náittosláhka	182
6.7.2. Láhka transseksuála sohkaheali nannemis	186
6.8. Sápmelaš seksuála- ja sohkahealleunnitloguid vásihan mánggadáfot vealaheapmi	193
6.8.1. Sápmelaččaid seksuála- ja sohkahealleunnitloguid vealaheapmi suomelaš oktasašgottis	193
6.8.1.1. Vealaheapmi sápmelašvuoda dihte Suomas	194
6.8.1.2. Vealaheapmi, mii laktása seksuála- ja/dahje sohkahealleidentitehtii Suomas	197
6.8.2. Sápmelašvuhtii ja seksuála- ja/dahje sohkahealleidentitehtii laktáseaddji fátmasteaddji vealahanvásáhusat	199
6.8.3. Sápmelaččaid seksuála- ja sohkahealleunnitloguid siskkáldas joavkku vealaheapmi Suomas	200
6.8.3.1. Vealahanvásáhusat sámeservošis	200
6.8.3.2. Vealaheapmi seksuála- ja sohkahealleunnitloguservošiin	202
6.9. Jearahallamiin ja bargobájiin badjánan vuogit sihke eastadit vealaheami ovddalgihtii suomelaš oktasašgottis ja doarjut vealaheami dihte gillán olbmuid	202
6.10. Konklusuvnnat ja ávžžuhusat, mat gieđahallet sápmelaš seksuála- ja sohkahealleunnitloguid vuoigatvuođaid ollašuvvama ja sin vásihan mánggadáfot vealaheami eastadeapmi ovddalgihtii	206
6.10.1. Sápmelaš seksuála- ja sohkahealleunnitloguid vealaheami birra	206

6.10.2. Sápmelaš seksuála- ja sohkaalleunnitloguid vuoigatvuođaid ovddideapmi Suomas	208
6.10.3. Sápmelaš seksuála- ja sohkaalleunnitloguid vealaheami jávkadeapmi ja eastadeapmi ovddalgihtii praktihkalaš doaimmaiguin	214

Lähdeluettelo/Gáldut	216

Suomen perustus laki 6 § Yhdenvertaisuus

”Ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä.

Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.

Sukupuolten tasa-arvoa edistetään yhteiskunnallisessa toiminnassa sekä työelämässä, erityisesti palkkauksesta ja muista palvelussuhteen ehdoista määrättäessä, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään.” (731/1999)

Yhdenvertaisuuslaki 8 § Syrjinnän kieltö

”Ketään ei saa syrjiä iän, alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, poliittisen toiminnan, ammattiyhdistystoiminnan, perhesuhteiden, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Syrjintä on kielletty riippumatta siitä, perustuuko se henkilöä itseään vai jotakuta toista koskevaan tosiseikkaan tai oletukseen.

Välittömän ja välillisen syrjinnän lisäksi tässä laissa tarkoitettua syrjintää on häirintä, kohtuullisten mukautusten epääminen sekä ohje tai käsky syrjiä.”(1325/2014)

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 6 c § Sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvan syrjinnän ennaltaehkäisy

”Viranomaisten, koulutuksen järjestäjien ja muiden koulutusta tai opetusta järjestävien yhteisöjen sekä työnantajien tulee ennaltaehkäistä sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti.

Edellä 1 momentissa tarkoitettu velvoite tulee ottaa huomioon oppilaitoksen ja työnantajan 5 a ja 6 a §:n mukaisia tasa-arvosuunnitelmia valmisteltaessa ja tasa-arvoa edistävistä toimenpiteistä päätettäessä.” (30.12.2014/1329)

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 7 § Syrjinnän kielto

”Välitön ja välillinen syrjintä sukupuolen perusteella on kielletty.

Välittömällä sukupuoleen perustuvalla syrjinnällä tarkoitetaan tässä laissa:

- 1) naisten ja miesten asettamista eri asemaan sukupuolen perusteella;*
- 2) eri asemaan asettamista raskaudesta tai synnytyksestä johtuvasta syystä;*
- 3) eri asemaan asettamista sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisuuden perusteella.*

Välillisellä sukupuoleen perustuvalla syrjinnällä tarkoitetaan tässä laissa:

- 1) eri asemaan asettamista sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun nähden neutraalilta vaikuttavan säännöksen, perusteen tai käytännön nojalla, jos menettelyn vaikutuksesta henkilöt voivat tosiasiallisesti joutua epäedulliseen asemaan sukupuolen perusteella;*
- 2) eri asemaan asettamista vanhemmuuden tai perhehuoltovelvollisuuden perusteella.*

Edellä 3 momentissa tarkoitettu menettely ei kuitenkaan ole syrjintää, jos sillä pyritään hyväksyttävään tavoitteeseen ja valittuja keinoja on pidettävä aiheellisina ja tarpeellisina tähän tavoitteeseen nähden.

Syrjintä on kielletty riippumatta siitä, perustuuko se henkilöä itseään vai jotakuta toista koskevaan tosiseikkaan tai oletukseen.

Seksuaalista häirintää ja häirintää sukupuolen perusteella samoin kuin käskyä tai ohjetta harjoittaa sukupuoleen perustuvaa syrjintää on pidettävä tässä laissa tarkoitettuna syrjintänä.

Seksuaalisella häirinnällä tarkoitetaan tässä laissa sanallista, sanatonta tai fyysistä, luonteeltaan seksuaalista ei-toivottua käytöstä, jolla tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukataan henkilön henkistä tai fyysistä koskemattomuutta erityisesti luomalla uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri.

Sukupuoleen perustuvalla häirinnällä tarkoitetaan tässä laissa henkilön sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun liittyvää ei-toivottua käytöstä, joka ei ole luonteeltaan seksuaalista ja jolla tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukataan tämän henkistä tai fyysistä koskemattomuutta ja jolla luodaan uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri.”(30.12.2014/1329)

Alkusanat

Tämä on *Vähemmistöjen sisäisten vähemmistöjen ihmisoikeudet ja moniperustainen syrjintä: saamelaiset vammaisten henkilöt ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt* –hankkeen loppuraportti, jossa analysoidaan yleisesti kyseisten vähemmistöryhmien ihmisoikeustilannetta Suomessa sekä tuodaan esimerkkien avulla esille näihin ryhmiin identifioituvien henkilöiden syrjinnän kokemuksia arjessa. Hankkeen tavoitteena on lisätä tietoisuutta vähemmistöjen sisäisten vähemmistöryhmien oikeuksista ja tilanteesta ja muistuttaa, että juuri nämä ryhmät ovat yhteiskunnassamme heikossa asemassa olevia ryhmiä, jotka usein jäävät niin yleisen keskustelun kuin päätöksentekijöiden huomionkin ulkopuolelle. Raportissa tarjotaan suosituksia Suomen ulkoasiainministeriölle ihmisoikeuspolitiikan kehittämiseksi sekä muillekin viranomaisille ja toimijoille käytännön toimiksi kyseisten vähemmistöryhmien tilanteen edistämiseksi sekä heihin kohdistuvan moniperustaisen syrjinnän ehkäisemiseksi. Lisäksi raportti haastaa lukijan myös pohtimaan näiden vähemmistöryhmien olemassa oloa ja ihmisoikeuksien toteutumista 100-vuotiaassa Suomessa. Raportissa keskustellaan myös moniperustaisesta syrjinnästä ilmiönä sekä käsitteen moniulotteisuudesta ja sitä kautta myös sen haasteellisuudesta.

Saamelaisyhteisön edustajien keskuudessa toteutetun alkukartoituksen pohjalta sisäisiksi vähemmistöryhmiksi hankkeeseemme valittiin kaksi hyvin erilaista vähemmistöryhmää - saamelaiset vammaiset henkilöt ja saamelaiset seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt. Jotta kyseisten ryhmien ääni kuuluisi mahdollisimman aidosti tässä tutkimusraportissa käytettiin tutkimuksessa yhteisölähtöistä osallistavaa tutkimusmetodia ja puolistrukturoituja haastatteluja. Haastattelimme hankkeessamme yhteensä kahdeksaa henkilöä sekä saamelaisten vammaisten henkilöiden tilanteeseen perehtynyttä SámiSoster ry:n toiminnanjohtaja Ristenrauna Maggaa. Haastatteluiden kautta karttunut tieto ja ymmärrys kyseisten vähemmistöjen sisäisten vähemmistöryhmien tilanteesta oli hankkeen onnistumisen kannalta oleellista. Jokainen kohtaaminen haastatteluissa jätti haastatelleeseen tutkijaan lähtemättömän jäljen ja on omalta osaltaan muokannut tutkijan omaa maalimankuvaa ja käsityksiä saamelaisiin vammaisiin henkilöihin ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen edustajiin liittyen. Haluamme koko tutkimustiimin puolesta sydämellisesti kiittää kaikkia tässä hankkeessa haastateltuja henkilöitä ja toivomme, että olemme onnistuneet tuomaan tutkimusraportissa nimenomaan teidän viestiänne esille ja viemään sitä eteenpäin

sekä suomalaisessa että saamelaisessa yhteiskunnassa ja laajemmin myös kansainvälisen yleisön keskuudessa.

Kiitämme lämpimästi Suomen ulkoasiainministeriön ihmisoikeusyksikköä hankkeen rahoittamisesta ja näin ollen sen mahdollistamisesta. Tässä yhteydessä kiitämme erityisesti lainsäädäntöneuvos Janina Hasensonia. Kiitämme myös Assi Harkomaa, joka oli eristyisen tärkeässä osassa tämän tutkimushankkeen suunnittelussa. Erityiskiitokset osoitamme Ristenrauna Maggalle, jonka kanssa olemme käyneet tiivistä dialogia tutkimushankkeemme aikana saamelaisten vammaisten henkilöiden kokemista haasteista. Ristenrauna ja SámiSoster ry ovat olleet merkittävinä yhteistyökumppaneina *Saamelaisten vammaisten henkilöiden ihmisoikeudet ja niiden toteutuminen 100-vuotiaassa Suomessa* –seminaarin järjestämisessä. Lisäksi haluamme kiittää Liisa Hokkasta tärkeästä yhteistyöstä koko tutkimusprosessin läpi sekä erityisesti tämän raportin saamelaisten vammaisten henkilöiden kohtaamaa moniperustaista syrjintää koskevan analyysin tekemiseen saadusta tuesta. Lisäksi iso kiitos tutkimusraportin pohjoissaamenkielisen käännöksen tekemisestä kuuluu Arla Maggalle ja englanninkielisen käännöksen laatimisesta Maija Myllylälle. Lisäksi kiitokset Johanna Westerlundille sekä Arto Vitikalle hankkeen nettisivun luomisesta sekä hankkeen tapahtumiin liittyvässä tiedottamisessa avustamisesta, sekä Reetta Linnalle raportin kannen suunnittelusta. Kiitämme myös hankkeen aikana meitä avustanutta Joelle Kleinia.

Rovaniemellä, 7.12.2017

Laura Olsén ja Leena Heinämäki

1. Johdanto

Tämä tutkimus keskittyy kahden saamelaisen vähemmistöryhmän, saamelaisten vammaisten henkilöiden ja saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kohtaamaan moniperustaiseen syrjintään ja näiden vähemmistöryhmien perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen Suomessa. Vähemmistöjen sisäiset vähemmistöryhmät ovat yhteiskunnassa erityisessä asemassa ja voivat usein jäädä melko äänettömiksi valtaväestön rinnalla. Muun muassa YK:n alaiset toimijat ovat virallisissa kannanotoissaan nostaneet alkuperäiskansat esille ryhmänä, jonka jäsenet kohtaavat moniperustaista syrjintää yhteiskunnissa¹. Alkuperäiskansojen sisäiset vähemmistöryhmät ovat kuitenkin vielä haavoittumaisemmassa asemassa ja heidän asemien parantamiseen tulisikin kiinnittää erityistä huomiota.

Saamelaiset ovat Suomen ja EU:n ainoa oikeudellisesti tunnustettu alkuperäiskansa², joita asuu tällä hetkellä Norjassa noin 50 000-70 000, Ruotsissa 15 000-20 000, Venäjällä 2000 ja Suomessa vuonna 2015 kerättyjen tietojen mukaan 10 463, joista 3499 asuu Saamelaisten kotiseutualueella.³ Suuri osa Suomessa asuvista saamelaisista asuukin tällä hetkellä Saamelaisten kotiseutualueen, joka kattaa Inarin, Utsjoen, Enontekiö ja Sodankylän Lapin paliskunnan alueen, ulkopuolella. Saamelaisten kotiseutualueella elää noin 18 700 asukasta, joten saamelaiset ovat tällä hetkellä vähemmistönä alueella. Vain Utsjoen kunnan alueella saamelaiset ovat enemmistönä.⁴

Suomessa puhutaan kolmea eri saamen kieltä, jotka ovat pohjoissaame (n. 70-80 % saamen kieltä puhuvista henkilöistä), koltansaame (alle 15 %) sekä inarinsaame (alle 15 %). Kaikki saamen kielet ovat tällä hetkellä uhanalaisia mutta erityisen haavoittuvaisessa asemassa ovat pienemmät, eli koltan- ja inarinsaame.⁵

¹ Kts. tämän raportin kappale 5.5.

² HE 248/1994; PeVM 12/1990 vp. Kts. myös Heinämäki, Leena, ”Saamelaisten oikeudet Suomessa”, teoksessa Heinämäki, Leena, Allard, Christina, Kirchner, Stefan, Xanthaki, Alexandra, Valkonen, Sanna, Mörkenstam, Ulf, Bankes, Nigel, Ruru, Jacinta, Gilbert, Jérémie, Selle, Per, Simpson, Audra & Olsén, Laura, Saamelaisten oikeuksien toteutuminen: kansainvälinen oikeusvertaileva tutkimus, Valtioneuvoston kanslia, Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja (2017/4), s. 22.

³ Heinämäki (2017), s. 22; Saamelaiskäräjien toimintaohjelma ja taloussuunnitelma 2016–2019, s. 3.

⁴ Saamelaiskäräjien toimintaohjelma ja taloussuunnitelma 2016–2019, s. 3. Kts. myös Heinämäki (2017), s. 22.

⁵ Saamelaiskäräjien toimintaohjelma ja taloussuunnitelma 2016–2019, s. 3. Kts. myös Heinämäki (2017), s. 22.

Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan keskitytä saamelaisten sisäisiin kielivähemmistöihin, vaan pääasiassa saamelaisyhteisön sisältä kummunneen tietotarpeen vuoksi olemme valinneet sisäisiksi vähemmistöryhmiksi saamelaiset vammaiset henkilöt sekä saamelaiset seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt. Suomessa asuvien saamelaisten vammaisten henkilöiden tai saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen edustajien tarkkaa lukumäärää ei ole tiedossa. Molempien vähemmistöjen kohdalla lukumäärän voidaan kuitenkin olettaa olevan suhteellisen pieni. Esimerkiksi WHO:n vuonna 2011 ilmestyneessä julkaisussa *World Report on Disability* todetaan, että noin 15 % maailman väestöstä elää jonkinlaisen vamman kanssa, mistä voidaan saada jonkinlaista osviittaa määrän arvioon⁶. Myöskin saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden määrän voidaan olettaa olevan suhteellisen pieni, sillä Suomessa 5 -15 % koko väestöstä arvioidaan kuuluvan seksuaalivähemmistöihin ja sukupuolivähemmistöjen kohdalla tuodaan yleensä esille vain transsukupuolisten, transvestiittien sekä intersukupuolisten henkilöiden arvioitu määrä. Transsukupuolisia on arviolta 1:500 – 1: 50 000 väestöstä, transvestiitteja n. 1-2 % väestöstä ja intersukupuolisten lasten määrän arviot Suomessa vaihtelevat eri lähteistä riippuen.⁷

1.1. Raportin rakenne

Tämä raportti koostuu pääasiassa kahden selkeästi erillisestä vähemmistön sisäistä vähemmistöryhmää, heidän oikeuksiaan ja heidän kohtaamaansa moniperustaista syrjintää käsittelevistä kappalekokonaisuuksista. Ennen vähemmistökohtaisia kappalekokonaisuuksia esitellään aluksi kuitenkin tässä tutkimuksessa käytettyjä tutkimusmenetelmiä, moniperustaista syrjintää ja keskustellaan yleisesti saamelaisten oikeuksista alkuperäiskansana.

⁶ WHO, World Report on Disability, World Health Organization & World Bank, Malta (2011), s. 7.

⁷ Lehtonen, Jukka, Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt Suomen kunnissa, Keinoja ja ideoita yhdenvertaisuuden tueksi, Työministeriö, Euroopan sosiaalirahasto 2000-2006, Tutkimuksen ja selvitykset 8/06, Helsinki: Oy Edita Ab (2006), s. 14. Saatavissa: http://www.rakennerahastot.fi/vanhat_sivut/rakennerahastot/tiedostot/esr_julkaisut_2000_2006/tutkimukset_ja_selvitykset/09_08-06_seksuaali-ja_sukupuolivahemmistot_suomen_kunnissa_keinoja_ja_ideoita_yhdenvertaisuuden_tueksi.pdf ; Tasa-arvovaltuutetun toimisto, Selvitys sukupuolivähemmistöjen asemasta, Tasa-arvojulkaisu (2012:1), s. 8-9. Saatavissa: <https://www.tasa-arvo.fi/documents/10181/34936/Selvitys+sukupuolivahemmistojen+asemasta.pdf/4c84618f-8c6c-484f-a7e5-bfda8d06e9a6>.

Tutkimusmenetelmiä käsittelevän kappaleen jälkeen esitellään pääpiirteittäin sitä, mitä tässä tutkimusraportissa ymmärretään syrjinnällä ja avataan tarkemmin myös moniperustaisen syrjinnän käsitettä. Moniperustaisen syrjinnän yhteydessä keskustellaan myös risteävästä tai intersektionaalisesta syrjinnästä ja avataan tarkemmin myös intersektionaalisuuden –käsitettä ja sen teoreettisia premissejä. Kappaleessa 3.3. luodaan myös hyvin yleispiirteinen katsaus Euroopan Unionin syrjinnän vastaiseen normistoon, sillä myös Suomessa käytössä oleva syrjintänormisto on pitkälti yhtenäinen EU:ssa käytössä olevan normiston kanssa.⁸

Moniperustaista syrjintää käsittelevän kappaleen jälkeen keskustellaan saamelaisten perustuslaillisesta asemasta alkuperäiskansana. Lisäksi kappaleessa avataan myös kaikkia saamelaisia koskettavia yleisiä ihmisoikeuksia ja esitellään alkuperäiskansojen oikeuksia koskevia oikeudellisia instrumentteja kuten YK:n alkuperäiskansajulistusta. Tässä kappaleessa käsitellyt oikeudet koskettavat sekä saamelaisia vammaisia henkilöitä että saamelaisia seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöjen edustajia, minkä vuoksi se on sijoitettu tutkimusraportissa ennen molempien vähemmistöryhmien tilannetta erikseen käsitteleviä kappalekokonaisuuksia. Koska normatiivinen perusta, esimerkiksi perusoikeudet, ovat molemmille ryhmille pitkälle samat, ei tietyltä toistolta voida välttyä, sillä tutkimusraportti on pyritty kirjoittamaan siten, että molempia vähemmistöryhmiä koskevia kappaleita voidaan lukea omina kokonaisuuksinaan.

Tutkimuksen pääasiallinen analyysi keskittyy saamelaisia vammaisia henkilöitä ja saamelaisia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä käsitteleviin kappalekokonaisuuksiin. Ensin käsitellään vammaisten saamelaisten henkilöiden ihmisoikeuksien toteutumista ja heidän kohtaamaansa moniperustaista syrjintää Suomessa. Kappalekokonaisuus alkaa teoreettisella pohdinnalla vammaisuuden määritelmiin liittyen. Kappaleessa 5.1. pohditaan alkuperäiskansojen näemyksiä vammaisuuteen liittyen sekä avataan esimerkiksi saamelaisten käyttämää terminologiaa vammaisten henkilöiden kohdalla. Seuraavassa kappaleessa 5.2. käsitellään hieman vammaisuuden ilmiön historiaa sekä aiheeseen liittyvää tutkimusta, minkä jälkeen kappaleessa 5.3. esitellään tarkemmin nimenomaan saamelaisia vammaisia käsittelevää aiemmin tehtyä relevanttia tutkimusta. Suomessa saamelaisten vammaisten henkilöiden tilannetta käsittelevää tutkimusta ei juurikaan ole aiemmin ilmestynyt varsinkaan viime vuosina, mutta raportissa esitellään muutamia relevantteja julkaisuja, joissa aihetta on kuitenkin sivuttu ja käsitelty jollakin tasolla.

Kappaleessa 5.4. keskustellaan vammaisten henkilöiden asemasta yleensä Suomen ihmisoikeuspolitiikassa sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla.

⁸ Kts. tämän tutkimusraportin kappale 3.1.

YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen ratifioimisen jälkeen vuonna 2016 heidän oikeuksiensa toteutuminen on enenevässä määrin nostettu esille Suomen ihmisoikeuspolitiikassa. Kappaleessa 5.5. keskustellaan alku- peräiskansoihin kuuluvien vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksista ja analysoidaan tarkemmin myös YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia käsittelevää yleissopimusta. Lisäksi kappaleessa valotetaan hieman sitä, miten Suomen kansallinen lainsäädäntö suhteutuu vammaisten henkilöiden yleisiin ihmisoikeuksiin ja pohditaan myös, millä tavoin saamelaisien oikeudet ja vammaisten henkilöiden oikeudet läpileikkaavat toisensa lainsäädännössä.

Saamelaisia vammaisia henkilöitä käsittelevän kappalekokonaisuuden kappaleessa 5.8. kuvaillaan informanttien syrjinnän kokemuksia, ja tuodaan esille myös tilanteita, joissa saamelaisuus ja henkilöllä oleva vamma aiheuttavat risteävän syrjinnän kokemuksia. Lisäksi kappaleessa 5.9. pohditaan myös hankkeen haastatteluissa esille nousseita keinoja ehkäistä saamelaisien vammaisten henkilöiden kohtaamaa syrjintää tulevaisuudessa, ja miten syrjinnästä jo kärsineitä henkilöitä voitaisiin auttaa tulevaisuudessa. Kappalekokonaisuuden lopussa on esitetty vielä johtopäätökset sekä suosituksia saamelaisien vammaisten henkilöiden moniperustaiseen syrjintään sekä oikeuksien toteutumiseen liittyen.

Saamelaisia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä käsittelevä kappalekokonaisuus alkaa samoin teoreettisella pohdinnalla. Siinä esitellään lyhyesti sekä sukupuoleen liittyviä teorioita sekä keskustellaan seksuaalisuuden määritelmästä. Tämän jälkeen kappaleessa 6.2. keskustellaan saamelaisien seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimuksesta sekä kyseisten vähemmistöryhmien kohdalla käytetystä saamekielisestä terminologiasta. Kappaleessa 6.3. pohditaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asemaa saamelaisyhteisössä pääasiassa aiemmin aiheen tiimoilta tehdyn tutkimuksen valossa. Hiljaisuuden diskurssi on vahvasti esillä LHBTIQ-saamelaisista keskusteltaessa sekä saamelaisyhteisössä kuin myös suomalaisessa yhteiskunnassa.

Suomen ihmisoikeuspolitiikassa on seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt nostettu esille voimakkaammin jo vajaan kahden vuosikymmenen ajan. Erityisesti näihin ryhmiin kohdistuvan syrjinnän poistaminen on noussut tärkeäksi temaksi muun muassa Suomen kansainvälisessä ihmisoikeuspolitiikassa⁹. Kappaleessa 6.5.

⁹ Suomen ulkoasiainhallinnon ihmisoikeusstrategia, Ulkoasiainministeriö, Jyväskylä: Kopijyvä Oy, (2013), s. 20. Saatavissa: <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=115729&GUID={DD6BF865-D308-4C5B-B7F7-959D0AD65DD0}>; Suomen ulkoasiainhallinnon ihmisoikeuspoliittinen toimintaohjelma 2013 – 2015, Ulkoasiainministeriö, Joensuu: Kopijyvä Oy, (2013), s. 13-14. Saatavissa:

käsitellään seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden ihmisoikeuksia, minkä jälkeen pohditaan myös LHBTIQ-ihmisten ihmisoikeuksien toteutumista ja toteutumisen haasteita Suomen kansallisessa lainsäädännössä.

Kappaleessa 6.8. käydään läpi hankkeessa tehtyjen haastattelujen pohjalta esille nousseita tilanteita, joissa informantit kertovat kohdanneensa syrjintää, minkä jälkeen keskustellaan haastatteluissa esille nousseita keinoista ehkäistä saamelaiden seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen edustajien kohtaamaa syrjintää tulevaisuudessa ja miten syrjinnästä kärsineitä henkilöitä voitaisiin tukea. Tämänkin kappalekokonaisuuden lopussa on erillinen kappale, jossa esitellään kappalekokonaisuuden pohjalta tehdyt johtopäätökset ja suosituksia.

Tämän tutkimusraportin lopussa olevassa liitteessä on esitelty vammaisten henkilöiden sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kannalta relevantit valvontaviranomaiset ja järjestöt¹⁰. Tämä osio on tarkoitettu erityisesti vähemmistöjen sisäisten vähemmistöjen edustajille itselleen ja siinä on perustietoa siitä, mihin tahoihin voi olla yhteydessä erilaisissa tilanteissa ja eri kysymyksiin liittyen. Lisäksi liitteistä löytyvät myös sopimus pohjat haastatteluaineiston käytöstä tutkimusaineistona¹¹.

1.2. Hankkeen toteutuksesta vastaavat tahot

Tutkimushankkeen vastuullisena johtajana toimi Lapin yliopiston Arktisen keskuksen, Pohjoisen vähemmistö- ja ympäristöoikeuden instituutin vanhempi tutkija, OTT *Leena Heinämäki*, joka on jo vuosien ajan tehnyt laaja-alaisesti tutkimusta alkuperäiskansojen oikeuksista. Hänen väitöskirjansa (2010) koski alkuperäiskansojen ympäristöllisiä ihmisoikeuksia sekä erityisesti perinteisiin elinkeinoihin ja osallistumiseen liittyviä oikeuksia. Heinämäki on vetänyt useita tutkimusprojekteja ja toiminut vastuullisena johtajana ja yhtenä pääkirjoittajana myös esimerkiksi valtioneuvoston tilaamassa tutkimuksessa *Saamelaiden oikeuksien toteutuminen: kansainvälinen vertaileva tutkimus* (2017). Heinämäki vastasi tässä tutkimusraportissa erityisesti oikeudellisten osioiden kirjoittamisesta. Hankkeen päätutkijana toimi Arktisen keskuksen, Pohjoisen vähemmistö- ja ympäristöoikeuden instituutin tutkija YTM *Laura Olsén*, joka on

<http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=116041&GUID={D0D4D53A-778C-4BBF-A808-D57DB8F206E4}>. Kts. myös tämän tutkimusraportin kappale 6.4.

¹⁰ Liite 1.

¹¹ Liitteet 2 ja 3.

aiemmin ollut tutkijana ja pääkirjoittajana *Saamelaisten perinnetiedon huomioiminen ympäristöpäätöksenteossa* -tutkimusraportissa¹² sekä osallistunut edellä mainittuun valtioneuvoston tilaamaan tutkimukseen. Hän kirjoittaa myös väitöskirjaansa liittyen inhimillisen turvallisuuden tilaan Sápmin alueella. Olsén vastasi tässä tutkimuksessa haastatteluiden toteuttamisesta, litteroinnista sekä työpajojen järjestämisestä. Lisäksi hän on kirjoittanut tämän tutkimusraportin syrjintää ja syrjinnän kokemuksia käsittelevät kappaleet sekä saamelaisten vammaisten henkilöiden ja saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kappalekokonaisuuksien teoreettiset osiot. Lisäksi tässä tutkimushankkeessa oli mukana Arktisen keskuksen, Pohjoisen vähemmistö- ja ympäristöoikeuden instituutin tutkimusassistentti YTK *Assi Harkoma*, joka on tehnyt tutkimustyötä muun muassa saamelaisten oikeuksien sekä Akwé:Kon –menetellyn kehittämiseksi ja työskennellyt aktiivisesti myös ihmisoikeuksien parissa. Harkoma osallistui myös edellä mainitun perinnetietoraportin kirjoittamiseen sekä on tehnyt perus- ja ihmisoikeustutkimukseen liittyvän selvityksen eduskunnan Ihmisoikeuskeskukselle (2017). Harkomalla oli keskeinen rooli tutkimushankkeen suunnittelussa ja lisäksi hän on kirjoittanut valvontaviranomaisia ja järjestöjä koskevan osuuden. Tutkimusraportin englanninkielisestä käännöksestä vastasi *Maija Myllylä* ja pohjoissaamenkielisestä käännöksestä *Arla Magga*.

Hanke toteutettiin kokonaisuudessaan Lapin yliopiston Arktisen keskusten Pohjoisen vähemmistö- ja ympäristöoikeuden instituutin toimesta ja hankkeen on rahoittanut Suomen Ulkoasiainministeriön ihmisoikeuspolitiikan yksikkö. Hankkeen onnistumisen ja toteuttamisen kannalta oleellisessa osassa ovat hankkeen 8 informanttia sekä SámiSoster ry:n toiminnanjohtaja Ristenrauna Magga. Lisäksi Lapin yliopiston tutkija YTT *Liisa Hokkasen* kanssa on tehty hankkeen kannalta merkittävää yhteistyötä koko tutkimushankkeen ajan.

¹² Olsén, Laura, Harkoma, Assi, Heinämäki, Leena & Heiskanen, Heta, Saamelaisten perinnetiedon huomioiminen ympäristöpäätöksenteossa, *Juridica Lapponica* 41, Rovaniemi: Lapin yliopistopaino (2017). Tutkimusraportti on osa Nesslingin säätiön rahoittamaa saman nimistä projektia.

2. Tutkimuksessa käytetty metodi

Tutkimus on yhdistelmä oikeustieteellistä analyysiä sekä yhteiskuntatieteellistä tutkimusta. Oikeusdogmaattinen osio pitää sisällään normien tulkintaa, hallituksen esityksiä, valiokuntien, työryhmien ja komiteoiden kannanottoja, oikeustapausten analyysiä, kansainvälisten ihmisoikeustoimielinten oikeuskäytännön sekä suositusten tarkastelua sekä oikeuskirjallisuuden läpi käymistä.

Tämän tutkimuksen yhteiskuntatieteelliset metodologiset lähtökohdat kumpuavat yhteisölähtöisen osallistavan menetelmän ideologiasta¹³. Tutkimuksen laajempi viitekehys vähemmistöjen sisäisten vähemmistöjen oikeuksista muotoutui tutkijoiden aiemmin saamelaisyhteisön parissa tekemien tutkimushankkeiden aikana ja niiden pohjalta. Tämän jälkeen tutkimus on toteutettu läheisessä yhteistyössä aluksi saamelaisyhteisöön kuuluvien henkilöiden kanssa ja myöhemmin saamelaisten vammaisten henkilöiden ja heidän asioihinsa perehtyneiden asiantuntijatahojen sekä saamelaisten seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöön kuuluvien henkilöiden kanssa.

Yhteisölähtöinen osallistava menetelmä on luonnollinen valinta tämän tutkimuksen metodiksi, sillä se soveltuu hyvin alkuperäiskansayhteisöjen parissa tehtävään tutkimukseen. Metodi auttaa yhteisön ulkopuolisia henkilöitä rakentamaan kattavan kuvan ja ymmärtämään paremmin tutkimuksen kohteena olevaa yhteisöä, sen kulttuuria sekä kulttuurisia erityispiirteistä. Sen avulla tutkijan pystyy myös selkeämmin ymmärtää länsimaisesta ajattelutavasta poikkeavia näkemyksiä. Yhteisölähtöistä osallistavaa tutkimusmetodia käytettäessä perinteiset, erityisesti länsimaisessa tiedeyhteisössä usein ylläpidetyt selkeät tutkijan ja tutkimuksen kohteena olevan yhteisön edustajien roolit tutkimusprosessissa hämärtyvät. Tutkimusta tehtäessä korostuu ajatus tutkijan ja tutkittavan yhteisön edustajien kumppanuudesta, ja prosessin aikana onkin tarkoitus jakaa tietoa molempiin suuntiin.¹⁴ Alkuperäiskansayhteisön edustajat opettavat tutkijalle omia kulttuurisia erityispiirteitään ja tutkijat taas esimerkiksi tässä tutkimuksessa ovat jakaneet ja lisäävät tietoa tutkimuksen kohteena olevien

¹³ Kts. yleisesti yhteisölähtöisestä osallistavasta metodista esim. Pontes Ferraria, Maria & Gendron, Fidji, "Community-based participatory research with traditional and indigenous communities of the Americas: Historical context and future directions", *International Journal of Critical Pedagogy*. 3(3) (2011): s. 153-168; Olsén, Laura, Harkoma, Assi, Heinämäki, Leena & Heiskanen, Heta, Saamelaisten perinnetiedon huomioiminen ympäristöpäätöksenteossa, *Juridica Lapponica* 41, Rovaniemi: Lapin yliopistopaino (2017), s. 13-18.

¹⁴ Pontes Ferraria & Gendron (2011), s. 157; Olsén et al. (2017), s. 13.

vähemmistöryhmien oikeuksiin liittyen. Tietoa tuotetaan yhdessä tutkimuksen kohteena olevan yhteisön edustajien kanssa ja he osallistuvat tutkimuksen toteuttamiseen sen kaikissa vaiheissa.¹⁵

Kuten todettua, tässä tutkimuksessa yhteisölähtöisyys ja osallistavuus ovat olleet vahvasti läsnä tutkimuksen alkumetreiltä asti. Ennen saamelaisyhteisön sisäisten vähemmistöryhmien valintaa hankkeen tutkijat keskustelivat aktiivisesti saamelaisyhteisön edustajien kanssa siitä, mistä yhteisön sisäisistä vähemmistöryhmistä yhteisö itse tarvitsisi lisätietoa. Sisäisiksi vähemmistöryhmiksi valikoituivat näiden keskustelujen pohjalta saamelaiset vammaiset henkilöt sekä saamelaiset seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt. Ennen haastattelujen aloittamista tutkijat suunnittelivat tutkimuskysymykset yhdessä saamelaisyhteisön edustajien kanssa ja tutkimuksen kohteena olevan vähemmistöryhmän edustajan kanssa.

Ryhmien valitsemisen jälkeen tutkimuksen informanteja alettiin etsiä nk. lumipallo-menetelmää (snowball sampling) apuna käyttäen. Lumipallo-menetelmä soveltuu erityisesti tilanteisiin, joissa informanteja ei välttämättä ole helppo löytää. Se perustuu ajatukseen, että ensimmäisen informantin löytymisen jälkeen häneltä kysytään seuraavasta mahdollisesta informantista, ja näin informanttien määrä kasvaa aina uuden informantin löytymisen myötä. Tätä menetelmää voidaan kuitenkin kritisoida siitä, että kukin informantti voi ohjata tutkijaa vain itse tuntemiensa henkilöiden luo, jolloin on olemassa riski, etteivät tutkimustulokset anna riittävän monipuolista kuvaa tilanteesta.¹⁶ Tällaisen tilanteen välttämiseksi onkin tärkeä pyrkiä löytämään myös informanteja, jotka eivät tunne toisiaan¹⁷. Tämän tutkimuksen yhteydessä ensimmäiset haastateltavat kartoitettiin jo alustavissa keskusteluissa saamelaisyhteisön edustajien kanssa. Erityisesti saamelaisia vammaisia henkilöitä edustavia informanteja oli todella vaikea löytää, sillä esimerkiksi heidän kanssa työskentelevien järjestöjen edustajilla on vaitiolovelvollisuus.

Hankkeessa haastateltiin kolmea vammaista henkilöä ja yhtä saamelaisten vammaisten henkilöiden kanssa yhteistyössä toimivaa asiantuntijaa, jonka kanssa käytiin aktiivista dialogia useaan otteeseen. Asiantuntijan laaja-alaisen työn johdosta saamelaisten vammaisten henkilöiden parissa tutkimuksessa heijastuu suhteellisen kattavasti sekä yleisiä että erityisiä saamelaisten vammaisten

¹⁵ Pontes Ferraria & Gendron (2011), s. 157; Olsén et al. (2017), s. 13.

¹⁶ Hokkanen, Liisa, Experiences of inclusion and welfare services among Finnish Sámi with disabilities, Nordic Welfare Centre (2017), s. 30.

¹⁷ Heckathorn, Douglas D. "Respondent-Driven Sampling: A New Approach to the Study of Hidden Populations", *Social Problems* 44(2), (1997), s. 174-199.

henkilöiden kohtaamia haasteita, joissa yhdenvertaisuus ei toteudu asianmukaisesti. Hankkeen puitteissa pyrittiin järjestämään saamelaisille vammaisille henkilöille myös työpaja Inarissa Sajoksessa¹⁸, jossa oltaisiin yhdessä keskusteltu henkilöiden kohtaamista erilaisia syrjinnän kokemuksista. Lisäksi tarkoitus oli pohtia, miten saamelaisiin vammaisiin henkilöihin kohdistuvaa syrjintää voitaisiin ehkäistä tulevaisuudessa ja auttaa jo syrjinnästä kärsineitä henkilöitä. Työpajaan ei kuitenkaan tullut osallistujia, joten sitä ei voida hyödyntää tämän tutkimusraportin analyysissä. Haastattelujen lukumäärän jäätyä pieneksi tässä tutkimuksessa on hyödynnetty marraskuussa 2017 ilmestyneessä Liisa Hokkasen toteuttamassa tutkimusraportissa *Experiences of inclusion and welfare services among Finnish Sámi with disabilities* esitettyjä tuloksia saamelaisten vammaisten henkilöiden kohtaamaan syrjintään liittyen. Hokkanen haastatteli tutkimukseensa yhteensä yhdeksää vammaista henkilöä.¹⁹ Tutkimushankkeet olivat käynnissä samanaikaisesti ja hankkeiden tutkijat ovat kommunikoineet keskenään aiheen tiimoilta aktiivisesti koko tutkimusprosessin ajan. Koska Hokkasen raporttia ei ole julkaistu tämän tutkimuksen viimeistelyvaiheessa, sitä ei kuitenkaan laajemmin analysoida tässä tutkimuksessa, vaan käytetään pikemminkin esimerkinomaisesti syrjintään liittyvien kysymysten avaamiseksi.

Lisäksi 14.12.2017 järjestettiin Inarissa Sajoksessa hankkeen tiimoilta *Saamelaisten vammaisten henkilöiden ihmisoikeudet ja niiden toteutuminen 100-vuotiaassa Suomessa* –seminaari, jonne kutsuttiin saamelaisten vammaisten henkilöiden lisäksi muita saamelaisyhteisön edustajia sekä eri viranomaistahojen edustajia ja tutkijoita. Tilaisuudessa keskusteltiin YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen täytäntöönpanosta Suomessa ja vaihdettiin tietoa ja näkemyksiä eri tahojen välillä. Näin pyrittiin lisäämään saamelaisten vammaisten henkilöiden tietoisuutta heidän ihmisoikeuksiaan koskien ja viranomaistahojen tietoisuutta saamelaisten vammaisten henkilöiden arjessa kohtaamista haasteista.

Saamelaista seksuaali- ja sukupuolivähemmistön edustajista hankkeeseen haastateltiin yhteensä viittä informanttia. Lisäksi saamelaisille seksuaali- ja sukupuolivähemmistön edustajille järjestettiin hankkeen puitteissa kaksi erillistä työpajaa. Työpajoissa keskusteltiin saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kohtaamasta syrjinnästä sekä suomalaisessa yhteiskunnassa että saamelaisyhteisössä. Lisäksi pohdittiin keinoja edistää kyseisten vähemmistöryhmien tilannetta tulevaisuudessa sekä auttaa jo syrjinnästä kärsineitä

¹⁸ Työpajan suunniteltu ajankohta oli 11.5.2017 klo. 17.00-20.00.

¹⁹ Hokkanen (2017), s. 43-65.

henkilöitä. Ensimmäinen työpaja toteutettiin Inarissa Sajoksessa 3.5.2017, ja kaikki työpajaan osallistuneet henkilöt osallistuivat tilaisuuteen etäyhteyden välityksellä. Toinen työpaja järjestettiin Inarissa Hotelli Kultahovissa 17.8.2017 osana Sápmi Pride -tapahtumaa ja osallistujat osallistuivat tilaisuuteen paikan päällä Inarissa.

Tutkijat ovat olleet yhteydessä osaan haastatelluista henkilöistä myös haastattelujen ja työpajan järjestämisten jälkeen ja muun muassa tarkistaneet kirjoitettua analyysia yhdessä haastateltujen henkilöiden kanssa. Tekstit tarkistaneilla henkilöillä on ollut mahdollisuus tehdä teksteihin lisäyksiä ja ehdottaa tutkijoille korjauksia tekstiin. Näin tässä tutkimuksessa on pyritty varmistamaan, että se vastaa mahdollisimman hyvin myös vähemmistön sisäisten vähemmistöryhmien todellista tilannetta ja heidän kokemuksiinsa esimerkiksi syrjinnästä.

2.1. Aineiston kerääminen ja käsittely

Hankeessamme kerättiin tietoa vähemmistön sisäisiltä vähemmistöryhmiltä puolistrukturoitujen yksilö- ja ryhmähaastattelujen avulla. Tässä tutkimuksessa käytetään nimenomaan termiä puolistrukturoitu haastattelu eikä teema-haastattelu, sillä haastatteluissa käytettiin selkeästi etukäteen määriteltyjä kysymyksiä, joita kysyttiin kaikilta informanteilta. Kysymysten järjestys saattoi kuitenkin vaihdella ja haastattelija kysyi välillä myös esimerkiksi tarkentavia lisäkysymyksiä informanteilta.²⁰

Haastattelut saamelaisten vammaisten henkilöiden kanssa toteutettiin suomen kielellä informanttien luona 24.4.2017- 16.8.2017 välisenä aikana. Informanttien vammat vaihtelevat fyysisistä ja kognitiivisista vammoista aistivammoihin. Kaikki haastateltavat asuvat Saamelaisten kotiseutualueella, joko yksin tai perheensä kanssa. Informanteiksi suostuvien saamelaisten vammaisten henkilöiden löytäminen osoittautui äärimmäisen vaikeaksi ja koska otanta jäi suppeaksi, analyysissa käsitellään vain yleisellä tasolla saamelaisten vammaisten henkilöiden kohtaamia syrjintätilanteita. On siis syytä muistaa, että erilaisten vammojen ja erityistarpeiden kirjo on todella laaja, eikä otanta kata kuin pienen osan erilaisten vammojen kanssa elävien saamelaisten vammaisten henkilöiden kokemuksista.

²⁰ Kts. yleisesti puolistrukturoidusta ja teema-haastattelusta esim. Hirsijärvi, Sirkka & Hurme, Helena, Tutkimushaastattelu, Teema-haastattelun teoria ja käytäntö, Gaudeamus Helsinki University Press (2008), s. 47-48.

Saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöä käsittelevään osioon haastatelluista informanteista kaikki asuvat tällä hetkellä Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Myös kaikki LHBTIQ-henkilöiden kanssa tehdyt yksilohaastattelut toteutettiin suomenkielellä. Kaksi haastatteluista toteutettiin etäyhteyden välityksellä ja kolme kasvotusten. Lisäksi järjestettiin kaksi työpajaa, jotka voidaan nähdä myös ryhmähaastattelutilanteina²¹. Työpajoissa keskusteltiin samojen kysymysten pohjalta, joita käytettiin myös yksilohaastatteluissa. Keskustelu oli hyvin interaktiivista ja informantit ja tutkija keskustelivat avoimesti molempien osapuolten näkemyksistä. Toisessa työpajassa kielenä käytettiin englantia.

Tämän tutkimuksen yhteydessä informantteja ei millään tavalla eritellä eikä heihin erikseen viitata tekstissä. Sekä saamelaisten vammaisten henkilöiden sekä saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen muodostamat vähemmistöryhmät ovat itsessään pieniä ja lisäksi osa suhteellisen pientä Suomessa elävää alkuperäiskansayhteisöä. Riski siitä, että informantit voitaisiin tunnistaa jo pelkästään heidän kertomiensa asioiden perusteella, on merkittävä ja vaarantaisi näin informanttien anonymiteettisuojaan. Tämän vuoksi tutkijat ovat päätyneet noudattamaan edellä mainittua käytäntöä läpi koko tutkimusraportin.²² Informanttien anonymiteetin suojelemiseksi tässä tutkimusraportissa ei myöskään määritellä tarkemmin esimerkiksi informanttien ikää tai sukupuolta. Kaikki informantit ovat kuitenkin täysi-ikäisiä. Emme määrittele tarkemmin myöskään esimerkiksi sitä, millä paikkakunnilla informantit asuvat tai sitä, mitä kolmesta saamenkielestä he puhuvat. Saamelaisten vammaisten henkilöiden kohdalla emme edellä mainitusta syystä johtuen määrittele myöskään tarkemmin, mil-laisten vammojen tai erityistarpeiden kanssa informantit elävät.

Jokaisen informantin kanssa on solmittu erikseen sopimus haastatteluaineiston käytöstä tutkimusaineistona²³. Haastattelut toteuttanut tutkija on myös litteroinut haastatteluaineiston ja poistanut samalla litteroidusta aineistosta tunnistetiedot. Aineisto arkistoidaan Lapin yliopiston Arktisen keskuksen arkistointikäytänteiden mukaisesti sähköisessä muodossa eikä siihen myöskään jatkossa ole käyttöoikeutta muilla kuin tämän hankkeen tutkijoilla aiheen tiimoilta mahdollisesti toteuttamissa jatkohankkeissa.

²¹ Kts. yleisesti ryhmähaastattelusta esim. Hirsijärvi & Hurme (2008), s. 61-63.

²² Kts. myös Olsén et al. (2017), s. 17.

²³ Liitteet 2 ja 3.

3. Moniperustainen syrjintä

Tämä tutkimusraportti keskittyy vähemmistöjen sisäisten vähemmistöryhmien oikeuksiin sekä näiden vähemmistöryhmien kohtaamaan moniperustaiseen syrjintään²⁴. Moniperustainen syrjintä on laaja ja moniulotteinen ilmiö ja sitä voidaan eri konteksteissa kuvata eri käsitteitä käyttäen. Käsitteitä kuten esimerkiksi moniperustainen tai moniperusteinen syrjintä, risteävä (intersectional) syrjintä tai kumulatiivinen syrjintä käytetään niiden hienoisista merkityseroista huolimatta usein synonyymeina keskenään.²⁵ Kirjallisuudessa tai oikeusjärjestelmissä ei ole virallisesti vakiintunutta termistöä ilmiöstä puhuttaessa, mutta esimerkiksi Makkonen (2002) toteaa, että akateemisissa piireissä risteävä syrjintä (intersectional discrimination) on useimmin käytetty termi, kun taas ihmisoikeuksien kentällä viitataan moniperustaiseen syrjintään²⁶. Myös kansainväliset toimijat kuten EU käyttää usein termiä moniperustainen syrjintä (multiple discrimination) vaikka viittaavatkin risteävän syrjinnän piiriin lukeutuviin ongelmiin.²⁷ Lawson ja Schiek (2011) toteavat, että intersektionaalisuuden merkitys on kuitenkin alettu enenevissä määrin tunnustaa YK:n ja EU:n instituutioissa²⁸, ja vuonna 2016 ilmestynyt Euroopan komission julkaisu

²⁴ Suomen kielisissä teksteissä käytetään sekä termejä *moniperustainen* syrjintä että *moniperusteinen* syrjintä. Tässä raportissa on ilmiöön päädytty viittaamaan sanoilla moniperustainen syrjintä, sillä tätä versiota käytetään myös Suomen ulkoasiainhallinnon dokumenteissa kuten Suomen ulkoasiainhallinnon ihmisoikeusstrategiassa, Ulkoasiainministeriö, Jyväskylä: Kopijyvä Oy, (2013), s. 20. Saatavissa: <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=115729&GUID={DD6BF865-D308-4C5B-B7F7-959D0AD65DD0}>.

²⁵ Makkonen, Timo, Multiple, compound and intersectional discrimination: bringing the experiences of the most marginalized to the fore, Åbo Akademi University, Institute For Human Rights, (2002), s. 9-10; Fredman, Sandra, Intersectional discrimination in EU gender equality and non-discrimination law, European Commission, European network of legal experts in gender equality and non-discrimination (2016), s. 27. Kts. aiheesta myös esim. Anttila, Outi, ”Hunnuttautuneet musliminaiset moniperusteisen syrjinnän symboleina”, *Naistutkimus*, 23(2010):4, s. 20; Anttila, Outi & Nousiainen, Kevät, Selvitys tasa-arvolain valvontasäännösten toimivuudesta, Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki (2013), s. 16.

²⁶ Makkonen (2002), s. 10. Kts. myös Fredman (2016), s. 27.

²⁷ Schiek, Dagmar & Lawson, Anna, ”Introduction”, teoksessa Schiek, Dagmar & Lawson, Anna (toim.), European Union non-discrimination law and intersectionality: Investigating the Triangle of Racial, Gender and Disability Discrimination, Taylor & Francis (2011), s. 3. Kts. myös Burri, Susanne & Schiek, Dagmar, Multiple Discrimination in EU Law, Opportunities for legal responses to intersectional gender discrimination, European network of legal experts in the field of gender equality, European Commission (2009), s. 4. Saatavissa: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/multiplerediscriminationfinal7september2009_en.pdf

²⁸ Schiek & Lawson (2011), s. 3.

Intersectional discrimination in EU gender equality and non-discrimination law (Fredman 2016) voidaan nähdä yhtenä osoituksena tästä. Koska tässä tutkimusraportissa on voimakkaasti keskiössä ihmisoikeusperustainen lähestymistapa ja Suomen ulkoasiainhallinnon asiakirjoissa kuten Suomen ulkoasiainhallinnon ihmisoikeusstrategiassa (2013) käytetään termiä moniperustainen syrjintä²⁹, myös tässä tutkimuksessa on perusteltua puhua nimenomaan moniperustaisesta syrjinnästä.

3.1. Syrjinnän määritelmiä

Moniperustaista syrjintää määriteltäessä on aluksi oleellista tarkentaa, miten tässä tutkimusraportissa ymmärretään syrjintä. Syrjintää tarkastellaan ensisijaisesti kansainvälisessä oikeudessa sekä Suomen lainsäädännössä käytettyjen määritelmien kautta, ja aihe nousee esille myös tämän raportin oikeudellisissa osioissa. Lisäksi tutkimuksen analyysissä on käyty läpi myös sellaisia tilanteita, jotka eivät välttämättä lainsäädännön valossa lukeudu kielletyn syrjinnän piiriin, mutta jotka haastatteluissa koetaan jollakin tapaa esimerkiksi epämukavina tai eriarvoistavina tilanteina. Yleisesti syrjinnän käsitteelle on olemassa useita eri määritelmiä ja ne vaihtelevat eri tieteenaloilla ja eri konteksteissa. Syrjinnälle ei ole olemassa yhtä oikeudellista määritelmää, vaan nekin vaihtelevat valtioiden kansallisissa lainsäädännöissä ja jopa kansallisten oikeusjärjestelmien sisällä. Kuitenkin syrjimättömyyden periaatteen ytimessä voidaan nähdä tasa-arvo, joka on myös yksi ihmisoikeuksien kulmakivistä.³⁰ Kuten YK:n yleismaailmallisessa ihmisoikeusjulistuksessa todetaan:

*”Kaikki ihmiset syntyvät vapaina ja tasavertaisina arvoltaan ja oikeuksiltaan. [...]”*³¹

²⁹ Suomen ulkoasiainhallinnon ihmisoikeusstrategia, Ulkoasiainministeriö, Jyväskylä: Kopijyvä Oy, (2013), s. 20. Saatavissa: <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=115729&GUID={DD6BF865-D308-4C5B-B7F7-959D0AD65DD0}>.

³⁰ Makkonen (2002), s. 1-4.

³¹ A/RES/3/217 A, YK:n yleismaailmallinen ihmisoikeuksien julistus, artikla 1.

”Jokainen on oikeutettu kaikkiin tässä julistuksessa esitettyihin oikeuksiin ja vapauksiin ilman minkäänlaista rotuun, väriin, sukupuoleen, kieleen, uskontoon, poliittiseen tai muuhun mielipiteeseen, kansalliseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, omaisuuteen, syntyperään tai muuhun tekijään perustuvaa erotusta.”³²

Suomen nykyinen syrjintälainsäädäntö heijastelee vahvasti Euroopan unionin oikeusperiaatteita, ja esimerkiksi Suomen lainsäädännössä määritellyt välillisen ja välittömän syrjinnän käsitteet pohjautuvat EU:n neuvoston direktiiveissä oleviin määritelmiin³³. Yhdenvertaisuus on perustuslain 6 §:ssä määritelty ihmisiä koskevaksi perusoikeudeksi³⁴. Yhdenvertaisuuslaissa syrjinnän perusteiksi listataan ikä, alkuperä³⁵, kansalaisuus, kieli, uskonto, vakaumus, mielipide, poliittinen toiminta, ammattiyhdistystoiminta, perhesuhteet, terveydentila, vammaisuus, seksuaalinen suuntautuminen ja muu henkilöön liittyvä syy³⁶. Lisäksi laissa naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta syrjinnän perusteeksi määritellään vielä erikseen sukupuoli, raskaudesta tai synnytyksestä johtuvat syyt sekä sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen ilmaisu³⁷. Kuitenkin on hyvä muistaa, että myös syrjinnän perusteet ja muodot vaihtelevat yhteiskunnassa tapahtuvien muutosten myötä³⁸. Tämän vuoksi edellä oleva lista ei ole kaiken

³² Ibid., artikla 2.

³³ HE 19/2014, s. 70,76; Heiskanen, Tapani, Yhdenvertaisuus työelämässä, Tutkielma, Turun yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta (2012), s. 12-16. Kts. esim. Syrjintädirektiivi 2000/43/EY. Kts. myös Ahtela, Karoliina, Bruun, Niklas & Koskinen, Pirkko K. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus, Helsinki: Alma Talent (2006), s. 17.

³⁴ Suomen perustuslaki 11.6.1999/731, 6 §. *”Ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Sukupuolten tasa-arvoa edistetään yhteiskunnallisessa toiminnassa sekä työelämässä, erityisesti palkkauksesta ja muista palvelussuhteen ehdoista määrättäessä, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään.”* (11.6.1999/731, 6 §.)

³⁵ Uudistetussa yhdenvertaisuuslaissa ilmaus etninen tai kansallinen alkuperä korvattiin sanalla myös Suomen perustuslaissa 6 §:ssä käytetyllä termillä alkuperä, jolla tarkoitetaan kuitenkin myös etnistä, kansallista ja yhteiskunnallista alkuperää. Lisäksi se kattaa rikoslaissa mainitut rodun ja ihonvärin. (HE 19/2014, s. 66). Kts. myös Suomen perustuslaki 11.6.1999/731, 6 §; HE 309/1993; Rikoslaki 19.12.1889/39, 11 §.

³⁶ Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014, 8 §.

³⁷ Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta, 8.8.1986/609, 7 §. Täydennetty sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun osalta 30.12.2014/1329.

³⁸ Kts. esim. SEIS-projekti, Sosiaali- ja terveydenhuolto ja syrjintä, s. 9. Saatavissa:

<https://yhdenvertaisuus-fi-bin.directo.fi/@Bin/30c96d1a00d8cc86e2ba16c6e6a6dabb/1509358262/application/pdf/115079/SEIS-soster.pdf>. Kts. myös Makkonen, Timo, Syrjinnän vastainen käsikirja, International

kattava listaus syrjintäperusteista, mutta sisältää kuitenkin useita suomalaisessa nyky-yhteiskunnassa ilmeneviä syrjintäperusteita.

Syrjintää voi esiintyä eri perusteiden lisäksi myös eri muodoissa kuten esimerkiksi *välittömänä, välillisenä tai rakenteellisenä syrjintänä, kohtuullisen mukautuksen epäämisenä, ohjeena tai käskynä syrjiä sekä häirintänä*³⁹. *Moniperustaista syrjintää* ei erikseen mainita esimerkiksi yhdenvertaisuuslaissa⁴⁰ tai miesten ja naisten välistä tasa-arvoa käsittelevässä laissa⁴¹, mutta kyseisten lakien lakiuudistusten taustaksi laaditussa hallituksen esityksessä se tuodaan esille muutamaankin otteeseen⁴². Lisäksi hallituksen esityksessä todetaan, että lakiuudistuksen yhteydessä tapahtuneella yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan yhdistämisellä tämän oikeusturvaelimen mahdollisuudet puuttua moniperustaiseen syrjintään paranevat⁴³. Moniperustaisen syrjinnän huomioon ottamisen tarpeellisuuden puolesta on lausunut myös muun muassa tutkija Johanna Kantola jo vuonna 2008 lausunnossaan yhdenvertaisuustoimikunnan välimietintöä koskien, tasa-arvo ja yhdenvertaisuuslainsäädännön uudistustarpeista ja vaihtoehdoista⁴⁴.

Yhdenvertaisuuslain 10 §:ssä välittömällä syrjinnällä viitataan tilanteeseen, jossa henkilöä kohdellaan häneen liittyvän syyn perusteella epäsuotuisammin kuin jotakuta muuta on kohdeltu, kohdellaan tai kohdeltaisiin vertailukelpoisessa tilanteessa. Epäsuotuisalla kohtelulla puolestaan viitataan sellaiseen menettelyyn, joko tekoon tai laiminlyöntiin, jolla tällaisen menettelyn kohde asetetaan huonompaan asemaan muihin nähden.⁴⁵ Laissa naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 7 §:n välittömällä sukupuoleen perustuvalla syrjinnällä tarkoitetaan naisten ja miesten asettamista eri asemaan sukupuolen perusteella, raskaudesta tai synnytyksestä johtuvan syyn perusteella tai sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun perusteella.⁴⁶

Yhdenvertaisuuslain 13 §:ssä määritetyllä välillisellä syrjinnällä tarkoitetaan tilannetta, jossa näennäisesti yhdenvertainen sääntö, peruste tai käytäntö saattaa

Oragnization for Migration, Regional Office for the Baltic and Nordic States, Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy (2003), s. 12.

³⁹ Makkonen (2002), 4; SEIS-projekti, s. 4.

⁴⁰ Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014.

⁴¹ Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta, 8.8.1986/609.

⁴² HE 19/2014.

⁴³ He 19/2014, s. 36.

⁴⁴ Kantola, Johanna, Lausunto koskien yhdenvertaisuustoimikunnan välimietintöä: Tasa-arvo ja yhdenvertaisuuslainsäädännön uudistustarve ja -vaihtoehdot (2008).

⁴⁵ HE 19/2014, s. 69-70. Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014, 10 §.

⁴⁶ Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta, 8.8.1986/609, 7 §. Täydennetty sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun osalta 30.12.2014/1329.

henkilön muita epäedullisempaan asemaan henkilöön liittyvän syyn perusteella, paitsi jos säännöllä, perusteella tai käytännöllä on hyväksyttävä tavoite ja tavoitteen saavuttamiseksi käytetyt keinot ovat asianmukaisia ja tarpeellisia. Epäedulliseen asemaan saattamisella viitataan sellaiseen menettelyyn, jonka seurauksena henkilöön liittyvien syiden perusteella määräytyvään ryhmään kuuluva henkilö joutuu muihin nähden erityisen rajoituksen, vaatimuksen, rasisitteen, velvoitteen tai muun haitan kohteeksi.⁴⁷ Laissa naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 7 §:ssä välillisellä syrjinnällä tarkoitetaan eri asemaan asettamista sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun nähden neutraalilta vaikuttavan säännöksen, perusteen tai käytännön nojalla, jos menettelyn vaikutuksesta henkilöt voivat tosiasiallisesti joutua epäedulliseen asemaan sukupuolen perusteella. Lisäksi välillinen syrjintä tässä laissa kattaa myös henkilön asettamisen eri asemaan vanhemmuuden tai perheenhuoltovelvollisuuden perusteella.⁴⁸

Kohtuullisen mukautuksen epäämällä viitataan yhdenvertaisuuslain 15 §:ssä kuvailtuihin kohtuullisiin mukautuksiin vammaisten ihmisten yhdenvertaisuuden toteuttamiseksi⁴⁹. Pykälässä todetaan, että viranomaisen, koulutuksen järjestäjän, työnantajan sekä tavaroiden tai palvelujen tarjoajan on tehtävä asianmukaiset ja kulloisessakin tilanteessa tarvittavat kohtuulliset mukautukset, jotta vammaisen henkilö voi yhdenvertaisesti muiden kanssa asioida viranomaisissa sekä saada koulutusta, työtä ja yleisesti tarjolla olevia tavaroita ja palveluita samoin kuin suoriutua työtehtävistä ja edetä työuralla⁵⁰. Pykälää ehdotettaessa on huomioitu myös EU:n työsyryntä direktiivien ja YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen kohtuullisia mukautuksia koskeva sääntely. Lakiehdotuksen mukaan mukautuksen tulee olla aina kulloisessakin tilanteessa tarvittava ja mukautukset ovat luonteeltaan tapauskohtaisia. Niiden tulee siis vastata kyseisessä konkreettisessa tilanteessa vammaisen ihmisen tarpeisiin. Toimenpide on tarvittava esimerkiksi tilanteessa, jossa jokin palvelu ilman mukautusta ei olisi vammaisen henkilön saatavilla vastaavalla tavalla kuin se on muiden saatavilla. Mukautuksessa oleellista on, että sen avulla esimerkiksi tietyt palvelut tulevat vammaisen henkilön saataville, mutta palveluiden ei kuitenkaan edellytetä olevan täsmälleen samanlaisia kuin muille ihmisille.⁵¹

⁴⁷ HE 19/2014, s. 76. Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014, 13 §.

⁴⁸ Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta, 8.8.1986/609, 7 §. Täydennetty sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun osalta 30.12.2014/1329.

⁴⁹ HE 19/2014, s. 69. Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014, 15 §.

⁵⁰ Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014, 15 §.

⁵¹ HE 19/2014, s. 79.

Ohjeella tai käskyllä syrjiä tarkoitetaan yhdenvertaisuuslaissa esimerkiksi syrjintään liittyvää tai syrjinnän aikaansaamiseksi annettua opastusta, toimintaohjetta tai velvoitetta. Edellytyksenä kuitenkin on, että ohjeen tai käskyn antajalla on toimivalta tai asema antaa ohjeen tai käskyn saajaa velvoittavia määräyksiä. Vaikka käskyn tai ohjeen saaja ei sitä noudattaisikaan, toimivallan tai aseman nojalla annettu käsky tai ohje syrjiä voidaan kuitenkin tästä riippumatta katsoa syrjinnäksi. Syrjintäohje tai –käsky ei kuitenkaan tarkoita tässä säädöksessä vailla edellä kuvattua toimivaltaa tai asemaa olevan henkilön toiselle antamaa kehotusta.⁵² Laissa naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta käsky tai ohje harjoittaa sukupuoleen perustuvaa syrjintää luetaan kuuluvaksi myös kyseisessä laissa tarkoitettun syrjinnän piiriin⁵³.

Häirinnällä viitataan yhdenvertaisuuslaissa henkilön ihmisarvoa tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukkaavaan käyttäytymiseen tilanteessa, jossa loukkaava käyttäytyminen liittyy johonkin aiemmin syrjintäperusteiden yhteydessä listatuista syistä, ja tällä käyttäytymisellä luodaan edellä mainittujen syiden vuoksi henkilöä halventava tai nöyryyttävä tai häntä kohtaan uhkaava, vihamielinen tai hyökkäävä ilmapiiri.⁵⁴ Myös laissa naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta määritellään tarkemmin mitä tarkoitetaan seksuaalisella häirinnällä ja häirinnällä sukupuolen perusteella. Seksuaalisella häirinnällä viitataan sanalliseen, sanattomaan tai fyysiseen, luonteeltaan seksuaaliseen ei-toivottuun käytökseen, jolla tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukataan henkilön henkistä tai fyysistä koskemattomuutta erityisesti luomalla uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri. Sukupuoleen perustuvalla häirinnällä puolestaan viitataan henkilön sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun liittyvään ei-toivottuun käytökseen, joka ei ole luonteeltaan seksuaalista, ja jolla tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukataan henkilön henkistä tai fyysistä koskemattomuutta, ja jolla luodaan uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri.⁵⁵ Viime aikoina on käyty paljon keskustelua myös vihapuheesta, joka voidaan nähdä limittäisenä käsitteenä häirinnän kanssa, vaikkei sitä erikseen määritellä edellä mainituissa laeissa. Joissakin tapauksissa vihapuhe on voitu myös tulkita yhdeksi häirinnän ulottuvuudeksi, vaikkei tätäkään ole selkeästi lainsäädännössä

⁵² HE 19/2014, s. 69.

⁵³ Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta, 8.8.1986/609, 7 §. Täydennetty sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun osalta 30.12.2014/1329.

⁵⁴ Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014, 14 §.

⁵⁵ Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta, 8.8.1986/609, 7 §. Täydennetty sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun osalta 30.12.2014/1329.

määritelty.⁵⁶ Vihapuhe nousee kuitenkin esille myös tämän tutkimuksen haastatteluissa, minkä vuoksi se on tässä erikseen mainittuna.

Edellä esiteltyjen ja yhdenvertaisuuslaissa ja sekä laissa naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta esille nostettujen syrjintämuotojen lisäksi tämän raportin yhteydessä on oleellista mainita erikseen rakenteellisen syrjinnän käsite. Sen vaikutusten havaitseminen on suhteellisen yleistä tämän tutkimuksen keskiössä olevien vähemmistön sisäisten vähemmistöryhmien keskuudessa. Käsite kuvaa nimenomaan tietyn ryhmän huonompaan asemaan asettavaa, yhteiskunnan rakenteissa olevaa syrjintää, jota esiintyy muun muassa lainsäädännössä, palveluissa ja erilaisissa sopimuksissa⁵⁷. Rakenteellinen syrjintä on usein yhteiskunnissa melko näkymätöntä, minkä vuoksi siihen on vaikea puuttua. Välillisen syrjinnän käsitteen kehittäminen on kuitenkin omalta osaltaan auttanut myös rakenteelliseen syrjintään puuttumisessa.⁵⁸

3.2. Moniperustaisen syrjinnän määritelmiä

Yleisellä tasolla moniperustaisella syrjinnällä viitataan syrjintään, joka voi kohdistua yksilöön monella eri perusteella.⁵⁹ Käyttäen esimerkkinä tässä raportissa olevia vähemmistöjen sisäisiä vähemmistöryhmiä esimerkiksi Suomessa asuva saamelainen transnainen, joka elää jonkin vamman kanssa, voisi joutua syrjityksi oman etnisen taustansa, sukupuolensa, sukupuoli-identiteettinsä sekä vammansa vuoksi. Henkilön kohtaamasta syrjinnästä aiheutuisi tällaisessa tapauksessa kumulatiivisia haittoja henkilön elämässä⁶⁰. Kirjallisuudessa moniperustaisen syrjinnän (multiple discrimination) käsitteen käyttöä tarkasteltaessa YK:n naisten asemaa käsittelevässä maailmankonferenssissa 15.9.1995 hyväksytty Pekingin julistus ja toimintaohjelma nostetaan usein esille. Julistus nähdään yhtenä tärkeimmistä kansainvälisistä julistuksista, jolla on ollut

⁵⁶ Korhonen, Nita, Jauhola, Laura, Oosi, Olli & Huttunen, Hannu-Pekka, ”Usein joutuu miettimään, miten pitäisi olla ja minne olla menemättä”, Selvitys vihapuheesta ja häirinnästä ja niiden vaikutuksista eri vähemmistöryhmiin, Oikeusministeriö, Selvityksiä ja ohjeita (7/2016), s. 22-24.

⁵⁷ SEIS-projekti, s. 4.

⁵⁸ Heiskanen (2012), s. 15; Prechal, Sacha, “Equality of Treatment, Non-Discrimination and Social Policy: Achievements in Three Themes”, *Common Market Law Review* 41: 533-551 (2004), s. 546-547.

⁵⁹ Makkonen (2003), s. 13-14; Fredman (2016), s. 27-28; Aaltonen, Milla, Joronen, Mikko & Villa, Susan, *Syrjintä Suomessa 2008*, Ihmisoikeusliitto ry, Helsinki: Art-Print Oy (2009), s. 19; Makkonen (2002), s. 9-10.

⁶⁰ Kts. myös Fredman (2016), s. 27.

positiivinen ja edistävä vaikutus huomion kiinnittämisessä moniperustaisen syrjinnän ilmiön olemassa oloon.⁶¹

Moniperustainen syrjintä voidaan ymmärtää kattokäsitteenä, jonka usein nähdään kattavan kolme eri moniperustaisen syrjinnän perustyyppiä: *moninkertainen syrjintä*, *kumulatiivinen syrjintä*⁶² ja *risteävä tai intersektionaalinen syrjintä*.⁶³ Joissakin tilanteissa, erityisesti englanninkielisissä teksteissä, termillä *multiple discrimination* voidaan viitata myös yhteen moniperustaisen syrjinnän muotoon, jolloin se nähdään yhtenä sen perustyypeistä⁶⁴. Tämän määrittelytavan taustalla on pitkälti keskustelu englanninkielisen termin *multiple* eli moninkertainen⁶⁵ matemaattisista konnotaatioista⁶⁶. Fredmanin (2016) julkaisussa käytetään termiä *sequential multiple discrimination* ja suomenkielisissä julkaisuissa siitä käytetään sananmukaista käännöstä *moninkertainen syrjintä*⁶⁷.

Moninkertaisella syrjinnällä viitataan syrjinnäntyyppiin, jossa henkilö kohtaa elämässään syrjintää usealla eri perusteella ja eri tilanteissa, mutta syrjintä ilmenee vain yhdellä perusteella kerrallaan⁶⁸. Tämän raportin aineistosta kumpuavana esimerkkinä mainittakoon saamelainen vammaisen henkilö, joka voi toisessa tilanteessa kokea syrjintää etnisen taustansa vuoksi ja eri tilanteessa

⁶¹ Kts. esim. Burri & Schiek (2009), s. 3; Fredman (2016), s. 27. Pekingin julistuksen artikla 32:” *tehostaa ponnisteluja kaikkien ihmisoikeuksien ja perusvapauksien turvaamiseksi kaikille naisille ja tytöille, joiden vaikutusvallan ja aseman edistämisen tiellä on monenlaisia heidän rodustaan, iästään, etnisestä taustastaan, kulttuuristaan, uskonnostaan tai vammaisuudestaan taikka alkuperäisväestöön kuulumisesta johtuvia esteitä;*”(Pekingin julistus ja toimintaohjelma, United Nations (1995). Saatavissa: <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=13656&GUID={2DA22713-FA7A-432A-B5D3-3994EEB18944}>).

⁶² Englannin kielisissä teksteissä tähän voidaan viitata käyttäen termejä additive discrimination, additive multiple discrimination, compound discrimination tai cumulative discrimination (Kts. esim. Burri & Schiek (2009), s. 3; Fredman (2016), s. 27; Makkonen (2002), s. 10; FRA, Data in Focus Report, Multiple Discrimination, European Union Agency for fundamental Rights, EU-MIDIS (2010), s. 6; Anttila (2010), s. 20).

⁶³ Kts. esim. Aaltonen et al. (2009), s. 19-20; Fredman (2016), s. 27; Makkonen (2002), s. 10. Kts. myös Schiek & Lawson (2011), s. 3; Aaltonen 2010, 20; FRA (2010), s.6; Burri & Schiek (2009), s. 4.

⁶⁴ Makkonen (2002), s. 10; European Commission, Tackling Multiple Discrimination: Practices, policies and laws, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Unit G.4, Italy: European Communities (2007), s. 16.

⁶⁵ Suomennos MOT-Sanakirja.

⁶⁶ Makkonen (2002), s. 10; Burri & Schiek (2009), s. 4. Kts. myös Conaghan, Joanne, “Intersectionality and the feminist project in law”, teoksessa Grabham, Emily, Cooper, Davina, Krishnadas, Jane & Herman, Didi (toim), Intersectionality and Beyond: Law, Power and the Politics of Location, Taylor & Francis, 21-48, (2008), s. 24.

⁶⁷ Aaltonen et al. (2009), s. 19.

⁶⁸ Aaltonen et al. (2009), s. 19. Fredman (2016), s. 27; Makkonen (2002), s. 10.

puolestaan vammastaan johtuen. Tällöin puhutaan moninkertaisesta syrjinnästä, jossa syrjintä tapahtuu eri tilanteissa eri perusteella, mutta molemmat tilanteet omalta osaltaan voivat vaikuttaa esimerkiksi henkilön syrjäytymiseen. Fredman (2016) toteaa, että tällaiseen syrjintään on helpointa puuttua, sillä tällöin voidaan osoittaa nimenomaan tietyssä tilanteessa tietyllä perusteella tapahtuva syrjintä.⁶⁹

Kumulatiivisesta syrjinnästä puhutaan silloin, kun henkilö kokee tietyssä tilanteessa syrjintää useammalla kuin yhdellä perusteella⁷⁰. Esimerkkinä tästä voisi käyttää hypoteettista tilannetta, jota pohdittiin myös eräässä tämän tutkimuksen haastattelussa. Saamelainen lesbo nainen voisi kokea syrjintää esimerkiksi saamelaisten perinteisten elinkeinojen harjoittamisen yhteydessä naiseuden ja lesbouden vuoksi. Tällöin henkilöön kohdistuisi syrjintää sekä sukupuolen että seksuaalisen suuntautumisen vuoksi, ja molemmat syrjinnän muodot olisivat yhdessä ja samassa tilanteessa todennettavissa erikseen⁷¹.

Kolmas ja myös vaikeimmin todennettavissa oleva moniperustaisen syrjinnän perustyyppi on intersektionaalinen tai risteävä syrjintä. Risteävässä syrjinnässä eri syrjintäperusteet risteävät ja läpileikkaavat toisensa tietyssä tilanteessa ja voivat tuottaa näin erityisiä uusiakin syrjinnän muotoja.⁷² Tästä voitaisiin käyttää esimerkkinä saamelaista vammaista henkilöä, joka voi kohdata tietynlaista syrjintää, jota hän ei kohtaisi suomalaisena vammaisena henkilönä tai saamelaisena henkilönä, joka ei identifioi itseänsä vammaiseksi. Kuitenkin koska hän lukeutuu kahteen edellä mainittuun ryhmään, hän kohtaa myös aivan erityisiä nimenomaan saamelaiseen vammaiseen henkilöön kohdistuvia syrjinnän muotoja.

3.2.1. Intersektionaalisuus syrjinnässä

Intersektionaalisen analyysin ja käsitteen juuret sosio-oikeudellisessa keskustelussa voidaan jäljittää Kimberlé Crenshawn vuonna 1989 julkaisemaan artikkeliin *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics*. Artikkelissaan Crenshaw osoittaa, että esimerkiksi lainsäädännössä pelkästään yhteen syrjintäperusteeseen keskittyttäessä useammalla perusteella syrjityt

⁶⁹ Fredman (2016), s. 27.

⁷⁰ Kts. esim. Aaltonen et al. (2009), s. 20; Fredman (2016), s. 27; Makkonen (2002), s. 10-11.

⁷¹ Kts. myös Fredman (2016), s.27.

⁷² Aaltonen et al. (2009), s. 20; Fredman (2016), s. 27-28; Makkonen (2002), s. 11; Burri & Schiek (2009), s. 4.

henkilöt jäävät helposti huomioimatta.⁷³ Hän havainnollistaa risteävää syrjintää käyttäen apunaan vertauskuvaa risteyksestä liikenteessä⁷⁴:

”Syrjintä, kuten liikenne risteyksessä, voi virrata yhteen suuntaan ja se voi virrata toiseen suuntaan. Jos risteyksessä tapahtuu onnettomuus, sen voi aiheuttaa autot, jotka tulevat kuinka monesta suunnasta tahansa, ja joskus kaikista suunnista. Samalla tavalla, jos tummaihoista naista vahingoitetaan, koska hän on ”risteyksessä”, hänen vahingoittumisensa voi olla seurausta sukupuoleen tai rotuun perustuvasta syrjinnästä.”⁷⁵”

Crenshaw painottaa kuitenkin, että ongelmana on lainsäädännön rakenteiden lisäksi se, että kategoriat, joihin syrjinnän perusteet pohjautuvat, on määritelty etuoikeutetussa asemassa esimerkiksi tietyn ryhmän sisällä olevien henkilöiden kokemuksiin pohjautuen. Hän kirjoittaa, että esimerkiksi sukupuoleen perustuvan syrjinnän paradigma pohjautuu yleensä valkoisten naisten kokemuksiin, kun taas rotusyrjinnän kohdalla se perustuu usein etuoikeutetussa asemassa olevien tummaihoisten henkilöiden kokemuksiin. Tällöin syrjinnän käsitteet ovatkin Crenshawn mukaan muotoutuneet huomioimaan vain muutamia erilaisia tilanteita, mutta niissä ei ainakaan vielä hänen artikkelinsa kirjoitusvaiheessa heijastuneet tummaihoiseen naiseen kohdistuneet erityiset syrjinnän kokemukset.⁷⁶

Intersektionaalisessa lähestymistavassa voidaan myös yksittäisten syrjintäperusteiden ja tiettyjen ryhmien tutkimisen sijaan keskittyä tarkastelemaan yhteiskunnassa ja sen rakenteissa vallitsevia valtasuhteita. Valtasuhteita tarkastellaan usealla tasolla sekä vertikaalilla akselilla ylhäältä alas esimerkiksi eri yhteiskuntaluokissa mutta myös diagonaalisesti eri ryhmiä lävistävänä ilmiönä. Fredman (2016) toteaa, että intersektionaalisuutta tulisiki tarkastella enemmän valtasuhteiden kuin henkilöiden identiteettien kautta.⁷⁷ Tämän tutkimuksen

⁷³ Crenshaw, Kimberle, “Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics”, *University of Chicago Legal Forum*, Vol. (1989), Iss.1, s. 151; Fredman (2016), s. 28. Kts myös Schiek & Lawson (2011), s. 1-2; Burri & Schiek (2009), s. 4; Makkonen (2002), s. 9.

⁷⁴ Kts. myös Burri & Schiek (2009), s. 4.

⁷⁵ Crenshaw (1989), s. 149. Suomenos Laura Olsén. Alkuperäinen lainaus: “*Discrimination, like traffic through an intersection, may flow in one direction, and it may flow in another. If an accident happens in an intersection, it can be caused by cars traveling from any number of directions and, sometimes, from all of them. Similarly, if a Black woman is harmed because she is in the intersection, her injury could result from sex discrimination or race discrimination.*” (Crenshaw (1989), s. 149.)

⁷⁶ Crenshaw (1989), s. 151. Kts. myös Fredman (2016), s. 28.

⁷⁷ Fredman (2016), s. 33-34.

vähemmistön sisäistä vähemmistöryhmää esimerkkinä käyttäen saamelainen vammainen mies voi olla paremmassa asemassa yhteiskunnassa suhteutettuna saamelaiseen vammaiseen naiseen, mutta huonomassa asemassa suhteessa suomalaiseen vammaiseen mieheen. Hän voi kokea olevansa myös epäedullisemmassa asemassa suhteessa saamelainen naiseen, jota ei ole kategorisoitu vammaiseksi henkilöksi. Tätä tilannetta voidaan siis tarkastella keskittymällä yhteiskunnassa vallitseviin valtasuhteisiin, minkä avulla voitaisiin havaita ja tehdä näkyväksi ne ryhmät, jotka ovat kaikkein heikoimmassa asemassa yhteiskunnassamme⁷⁸.

Intersektionaalinen lähetymistapa on oikeustieteellisen keskustelun lisäksi levinnyt myös esimerkiksi sosiologian, politiikan-, kulttuurin- ja nais-tutkimuksen keskuuteen⁷⁹, ja kuten myöhemmin tässä raportissa tuodaan esille myös queer-tutkimuksen ja vammaistutkimuksen piiriin. Vaikka käsitteen avulla pyrittiin alun perin kehittämään politiikka ja lainsäädäntöä, sitä on nykyään alettu käyttää myös esimerkiksi identiteetin moninaisuuden teoretisoinnissa. Käsitettä on kritisoitu esimerkiksi siitä, että laki nähdään modernissa intersektionaalisuuden teoriassa keinona identiteetin esittämiselle, eikä niinkään keskitytä siihen, miten laki voisi auttaa poistamaan olemassa olevia epäkohtia.⁸⁰ Käsite on saanut kritiikkiä myös muun muassa monimutkaisuudesta⁸¹ ja siitä, ettei siinä esimerkiksi feministisen kritiikin mukaan huomioida riittävästi rakenteellista epätasa-arvoa⁸².

Yleisesti tieteellisessä keskustelussa eri tieteenaloilla intersektionaalisuutta ei aina välttämättä nähdä teoreettisena viitekehyksenä tai tutkimusmetodinä. Esimerkiksi Söder (2009) toteaa intersektionaalisuuden olevan lähinnä tutkimuksellinen lähestymistapa, jossa korostetaan erilaisten rakenteellisten olosuhteiden huomioon ottamista.⁸³ Tässä tutkimuksessa intersektionaalisuus nähdään pää-

⁷⁸ Kts. myös Fredman (2016), s. 34. Kts. yleisesti aiheesta myös Atrey, S., *Realising Intersectionality in Discrimination Law*, D Phil thesis, Oxford University (2016).

⁷⁹ Schiek & Lawson (2011), s. 2.

⁸⁰ Schiek & Lawson (2011), s. 2; Conaghan (2008), s. 39.

⁸¹ Squires, Judith, "Intersecting Inequalities: Reflecting on the Subjects and Objects of Equality", *The Political Quarterly*, Vol. 79, No. 1, 53-62 (2008), s. 55. Kts. myös Schiek & Lawson (2011), s. 2.

⁸² Verloo, Mike, "Multiple Inequalities, Intersectionality and the European Union", *European Journal of Women's Studies*, 13(3), 211-228 (2006), s. 214-216. Kts. myös Schiek & Lawson (2011), s. 2.

⁸³ Söder, Märten, "Tensions, perspectives and themes in disability studies", *Scandinavian Journal of Disability Research*, 11:2, 67-81 (2009), s. 74.

asiassa tällaisena lähestymistapana tarkastella alkuperäiskansaansa ja sen sisäisiin vähemmistöryhmiin kuuluvien henkilöiden ihmisoikeuksien toteutumista sekä heidän kohtaamaa syrjintää.

3.2.2. Sisä- ja ulkoryhmäsyrjintä

Moniperustaista syrjintää tarkemmin tarkastellessa se voidaan jaotella sisä- ja ulkoryhmäsyrjintään. Makkonen (2003) määrittelee Syrjinnän vastaisessa käsikirjassa *ulkoryhmäsyrjinnän* syrjinnäksi, jota henkilö kohtaa yhteiskunnassa yleisesti. Se voi johtaa tilanteisiin, jossa seuraukset voivat olla vakavia esimerkiksi syrjinnän toistuvuuden vuoksi. *Sisäryhmäsyrjinnällä* puolestaan viitataan vertaisryhmän taholta koettuun syrjintään, joka johtuu kuulumisesta samanaikaisesti myös esimerkiksi toiseen vähemmistöryhmään. Sisäryhmäsyrjintä voi olla henkilölle huomattavan vahingollista, sillä siinä henkilöä huonosti tai epätasa-arvoisesti kohtelevan ryhmän edustajat kuuluvat ryhmään, johon henkilö haluaa usein juuri samaistua. Tällaista syrjintää voi ilmetä kaikissa yhteisöissä, ja Makkonen toteaa, että ”*valitettavasti syrjityksi tulemisen kokemus ei aina tee syrjittyihin ryhmiin kuuluvista herkkiä muilla perusteilla tapahtuvan syrjinnän vakavuudelle.*”⁸⁴

Tässä raportissa käytetään jakoa sisä- ja ulkoryhmäsyrjintään, sillä kerätyssä haastatteluaineistossa erottuu informanttien kertomuksissa usein selkeästi heidän yhteiskunnassa yleisesti kohtaama esimerkiksi rakenteellinen syrjintä sekä toisaalta myös saamelaisyhteisössä kohdattu syrjintä. Tällöin kyse on yleensä moniperustaisesta tai kumulatiivisesta syrjinnästä. Aineistossa nousee esille kuitenkin myös risteävän syrjinnän piiriin lukeutuvaa syrjintää, joka sekkin on analysoitu erikseen kummankin sekä saamelaisten vammaisten henkilöiden että saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön lukeutuvien henkilöiden kohdalla.

3.3. Euroopan Unionin syrjinnänvastaisesta normistosta

Yhdenvertaisuussäännöksiensä ja syrjintäkiellon kehittymiseen ovat vaikuttaneet Euroopan tasolla Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimusten syrjintäsäännösten⁸⁵ lisäksi EU:n lainsäädäntö ja erityisesti syrjintädirektiivit. Direktiivi

⁸⁴ Makkonen (2003), s. 14. Kts. myös Aaltonen et al. (2009), s. 19-20.

⁸⁵ Euroopan neuvoston tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistäviä ihmisoikeussopimuksia ovat Euroopan ihmisoikeussopimus (1950); Eurooppalainen yleissopimus kidutuksen ja

on EU:n säädös, jolla asetetaan yhteinen lainsäädännöllinen tavoite kaikissa jäsenmaissa.⁸⁶ Alkuperäisessä Euroopan talousyhteisön perustamissopimuksessa (1957) oli jäsenvaltioiden välisten tasapuolisten toimintaedellytysten turvaamiseksi määräys, jossa kiellettiin sukupuoleen perustuva syrjintä työelämään liittyvissä asioissa.⁸⁷ Syrjinnänvastaista lainsäädäntöä sovellettiin EU:ssa vuoteen 2000 saakka kuitenkin vain työelämään ja sosiaaliturvaan liittyvissä asioissa ja se käsitti vain sukupuoleen perustuvan syrjinnän.⁸⁸

Euroopan yhteisöjen alkuperäisissä perussopimuksissa ei viitattu ihmisoikeuksiin eikä niiden suojaamiseen, koska vapaakauppa-alueen luomisella Eurooppaan ei katsottu olevan vaikutuksia ihmisoikeuksiin.⁸⁹ Kun Euroopan yhteisöjen tuomioistuimen (EYT:n) käsiteltäväksi sitten alkoi tulla asioita, joissa väitettiin yhteisön lainsäädännön noudattamisen johtaneen ihmisoikeuksien loukkaamiseen, EYT kehitti oikeuskäytäntökokonaisuuden, jota nimitetään yhteisön oikeuden yleisiksi periaatteiksi.⁹⁰ Euroopan yhteisöjen tuomioistuinta (EYT) on alettu nimittää Euroopan unionin tuomioistuimeksi Lissabonin sopimuksella tehtyjen muutosten tultua voimaan.⁹¹ EU-tuomioistuimen mukaan nämä yleiset periaatteet vastaavat sisällöltään kansallisiin perustuslakeihin ja ihmisoikeussopimuksiin, erityisesti EIS:een, pohjautuvaa ihmisoikeuksien suojaamista.⁹² Oikeuskäytännössään tuomioistuin on vahvistanut kaikkien perusoikeuslähteiden tukevan yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden periaatteen olemassaoloa.⁹³

Euroopan yhteisön perustamissopimuksen 13 artiklassa, siten kuin se muutettiin Amsterdamin sopimuksella 1997, todetaan, että Neuvosto voi tässä sopimuksessa yhteisölle uskotun toimivallan rajoissa yksimielisesti komission ehdotuksesta ja

epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi (1987); Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja (1992); Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus (1995); Uudistettu Euroopan sosiaalinen peruskirja (1996); Yleissopimus ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta (2005); Yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (2011).

⁸⁶ Kts. Euroopan Unioni, EU:n oikeus, https://europa.eu/european-union/eu-law/legal-acts_fi.

⁸⁷ Euroopan talousyhteisön perustamissopimus, asiakirja 11957e/TXT.

⁸⁸ Euroopan syrjinnänvastaisen oikeuden käsikirja, Euroopan unionin perusoikeusvirasto, Euroopan neuvosto (2010), s. 14.

⁸⁹ Ibid., s. 15.

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ Lissabonin sopimus on uusi Euroopan unionin perussopimus. Se astui voimaan 1.12.2009. Uuden sopimuksen tavoitteena oli yksinkertaistaa ja selkeyttää unionin päätöksentekoa. Sopimus täydentää aikaisempia perussopimuksia.

⁹² Euroopan syrjinnänvastaisen oikeuden käsikirja, 2010, s. 15.

⁹³ Bell, Mark, *Anti-Discrimination Law and the European Union*. New York: Oxford University Press (2002), s. 21.

Euroopan parlamenttia kuultuaan toteuttaa tarvittavat toimenpiteet sukupuoleen, rotuun, etniseen alkuperään, uskontoon tai vakaumukseen, vammaisuuteen, ikään tai sukupuoliseen suuntautumiseen perustuvan syrjinnän torjumiseksi, sanotun kuitenkin rajoittamatta tämän sopimuksen muiden määräysten soveltamista.⁹⁴ Kyseisen artiklan perusteella voitiin ja yhä edelleen voidaan ryhtyä luomaan sitovia normeja yhdenvertaisuuden edistämiseksi ja syrjinnän kieltämiseksi.⁹⁵

Vuonna 2000 EU ja sen jäsenvaltiot vahvistivat Euroopan unionin perusoikeuskirjan, joka sisältää ihmisoikeuksien luettelon, jonka perustana ovat jäsenvaltioiden perustuslakien, EIS:n ja yleismaailmallisten ihmisoikeussopimusten mukaiset oikeudet.⁹⁶ Perusoikeuskirjan määräykset koskevat unionin toimielimiä ja laitoksia toissijaisuusperiaatteen mukaisesti sekä jäsenvaltioita silloin, kun ne soveltavat unionin oikeutta.⁹⁷

Perusoikeuskirjan 21(1) artikla sisältää kattavan syrjintäkiellon, jonka mukaisesti kielletään kaikenlainen syrjintä, joka perustuu sukupuoleen, rotuun, ihonväriin tai etniseen taikka yhteiskunnalliseen alkuperään, geneettisiin ominaisuuksiin, kieleen, uskontoon tai vakaumukseen, poliittisiin tai muihin mielipiteisiin, kansalliseen vähemmistöön kuulumiseen, varallisuuteen, syntyperään, vammaisuuteen, ikään tai sukupuoliseen suuntautumiseen tai muuhun sellaiseen seikkaan.

Artikla sisältää useita edistyksellisiä elementtejä, kuten laajan nimenomaisesti mainittujen syrjintäperusteiden luettelon.⁹⁸ Kohta mainitsee nimenomaisesti kaikkiaan seitsemäntoista syrjintäperustetta, ja mainitsee perusteina muun muassa vammaisuuden, sukupuolisen suuntautumisen, iän ja geneettiset ominaisuudet, joita ei mainita esimerkiksi Euroopan ihmisoikeussopimuksessa.⁹⁹

Säännös ei kiellä kaikenlaista erontekoa, vaan nimenomaan syrjinnäksi katsottavan erottelun. Positiivinen erityiskohtelu on lähtökohtaisesti sallittua.

⁹⁴ Kts. tarkemmin Hallituksen esitys Eduskunnalle Euroopan unionista tehdyn sopimuksen, Euroopan yhteisöjen perustamissopimusten ja niihin liittyvien tiettyjen asiakirjojen muuttamisesta tehdyn Amsterdamin sopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä, HE 245/1997.

⁹⁵ Syrjinnän vastainen käsikirja, Kansainvälinen siirtolaisuusjärjestö IOM Baltian ja Pohjoismaiden aluetoimisto, Timo Makkonen, Vammalan kirjapaino Oy, Vammala (2003), s. 69.

⁹⁶ Euroopan unionin perusoikeuskirja, 2000/C 364/01.

⁹⁷ 5(1) artikla.

⁹⁸ Syrjinnän vastainen käsikirja (2003), s. 68.

⁹⁹ Ibid.

Artiklan tulkinnassa voidaan soveltuvin osin hakea johtoa Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS)¹⁰⁰ 14 artiklan tulkinnasta, koska kyseistä sopimuskohtaa käytettiin 21(1) artiklan muotoilun pohjana.¹⁰¹ EIS:n 14 artikla toteaa, että ”tässä yleissopimuksessa tunnustetuista oikeuksista ja vapauksista nauttiminen taataan ilman minkäänlaista sukupuoleen, rotuun, ihonväriin, kieleen, uskontoon, poliittisiin tai muihin mielipiteisiin, kansalliseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, kansalliseen vähemmistöön kuulumiseen, varallisuuteen, syntyperään tai muuhun asemaan perustuvaa syrjintää.” Artikla 14 ei ole yleinen syrjintäkielto, vaan liittyy EIS:ssa tunnustettuihin oikeuksiin ja vapauksiin, joita ovat myös sopimukseen tehdyissä lisäpöytäkirjoissa tunnustetut oikeudet ja vapaudet.¹⁰² 14 artiklaa voidaan soveltaa silloin kun tapauksen tosiseikasto kuuluu yhden tai useamman substantiivisen sopimusartiklan soveltamisalan piiriin.¹⁰³

Kun Lissabonin sopimus tuli voimaan vuonna 2009, Euroopan unionin perusoikeuskirjan asema muuttui ja siitä tuli oikeudellisesti sitova velvoittaen samalla EU:n toimielimet noudattamaan sitä. Myös EU:n jäsenvaltiot ovat velvollisia noudattamaan perusoikeuskirjaa, mutta vain pannessaan täytäntöön EU:n lainsäädäntöä.¹⁰⁴

Vuonna 2000 annettiin kaksi syrjinnän kieltävää direktiiviä: yhdenvertaista kohtelua työssä koskeva direktiivi, jossa kielletään työelämään liittyvä syrjintä sukupuolisen suuntautumisen, uskonnon, iän ja vammaisuuden perusteella¹⁰⁵ sekä direktiivi rotujen välisestä tasa-arvosta, jossa kielletään rotuun tai etniseen alkuperään perustuva syrjintä työelämään liittyvissä asioissa sekä hyvinvointijärjestelmään kuulumisen ja sosiaaliturvan sekä tavaroiden ja palvelujen saatavuuden yhteydessä.¹⁰⁶ Vuonna 2004 annettiin syrjinnän kieltävä direktiivi

¹⁰⁰ Euroopan ihmisoikeussopimus (Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi) sellaisena kuin se on muutettuna yhdennellätoista pöytäkirjalla (SopS 85-86/1998), 63/1999.

¹⁰¹ Syrjinnän vastainen käsikirja (2003), s. 68.

¹⁰² Pellonpää, Matti, Euroopan ihmisoikeussopimus. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus 1996, s. 435.

¹⁰³ Näin EIS totesi jo tapauksessa *Abdulaziz, Cabalez and Balkandi v. United Kingdom*, Judgement of 18 May 1985, Series A, No. 94; (1985) 7 EHRR 471. Kts. Syrjinnän vastainen käsikirja (2003), s. 59.

¹⁰⁴ Euroopan syrjinnänvastaisen oikeuden käsikirja (2010), s. 16

¹⁰⁵ Neuvoston direktiivi 2000/78/EY, annettu 27 päivänä marraskuuta 2000, yhdenvertaista kohtelua työssä ja ammatissa koskevista yleisistä puitteista, Art. 12.

¹⁰⁶ Neuvoston direktiivi 2000/43/EY, annettu 29 päivänä kesäkuuta 2000, rodusta tai etnisestä alkuperästä riippumattoman yhdenvertaisen kohtelun periaatteen täytäntöönpanosta.

miesten ja naisten yhdenvertaisen kohtelun periaatteen täytäntöönpanosta tavaroiden ja palvelujen saatavuuden ja tarjonnan alalla.¹⁰⁷

Haasteellisena direktiivien yhteensovittamisessa ja esimerkiksi moniperustaisen syrjinnän huomioon ottamisessa on koko ajan ollut niiden erilainen soveltamisalue.¹⁰⁸ Vuoden 2000 rotusyrjintädirektiivi koskee nimenomaisesti myös työelämän ulkopuolisia asioita, kuten koulutusta, sosiaaliturvaa ja terveystalvueluita sekä tavaroita ja palveluja.¹⁰⁹ Sen sijaan vuoden 2000 työelämää koskeva syrjintädirektiivi koskee vain työelämää ja ammatillista koulutusta.¹¹⁰ Vuoden 2004 syrjintädirektiivi tavaroiden ja palvelujen saatavuuden ja tarjonnan alalla ei koske työtä ja ammattia koskevia asioita eikä sitä sovelleta tiedotusvälineiden ja mainonnan sisältöön eikä koulutukseen.¹¹¹ Vuonna 2006 annetulla uudella direktiivillä miesten ja naisten yhtäläisten mahdollisuuksien ja yhdenvertaisen kohtelun periaatteen täytäntöönpanosta työhön ja ammattiin liittyvissä asioissa¹¹² pyrittiin vahvistamaan sukupuolten tasa-arvon suojaamista osana syrjintälainsäädäntöä.¹¹³ Direktiivi tunnustaa myös syrjinnän, joka perustuu asianomaisen sukupuolenvaihdokseen.¹¹⁴ Sitä sovelletaan työhön liittyviin kysymyksiin mukaan lukien sosiaaliturva sekä ammatilliseen koulutukseen.¹¹⁵

Direktiivien erilaiset soveltamisalat johtavat siihen, että syrjintäkriteeristössä rodullisella ja etnisellä taustalla on vahvempi asema kuin sukupuolella, jolla taas on vahvempi asema kuin iällä, vammaisuudella, seksuaalisella suuntautumisella tai uskonnolla.¹¹⁶ Kuten Burri ja Schiek tuovat esille, kysymys siitä, kuinka saada direktiivien erilaiset soveltamisalueet läpileikkaamaan toisiaan, on muodostunut

¹⁰⁷ Neuvoston direktiivi 2004/113/EY, annettu 13 joulukuuta 2004, miesten ja naisten yhdenvertaisen kohtelun periaatteen täytäntöönpanosta tavaroiden ja palvelujen saatavuuden ja tarjonnan alalla.

¹⁰⁸ Kts. direktiivin Art. 3,1 ja 3,3. Kts. Burri, Susanne, Schiek, Dagmar, Multiple Discrimination in EU Law, Opportunities for legal responses to intersectional gender discrimination?, European network for legal experts in the field of gender equality, European Commission (2009), s. 2.

¹⁰⁹ 2000/43/EY, artikla 3 soveltamisala.

¹¹⁰ 2000/78/EY, artikla 3 soveltamisala.

¹¹¹ 2004/113/EY, artikla 3 soveltamisala.

¹¹² Euroopan Parlamentin ja Neuvoston Direktiivi 2006/54/EY, annettu 5 päivänä heinäkuuta 2006, miesten ja naisten yhtäläisten mahdollisuuksien ja yhdenvertaisen kohtelun periaatteen täytäntöönpanosta työhön ja ammattiin liittyvissä asioissa (uudelleenlaadittu toisinto).

¹¹³ Burri, Susanne, Schiek, Dagmar, Multiple Discrimination in EU Law, Opportunities for legal responses to intersectional gender discrimination?, European network for legal experts in the field of gender equality, European Commission (2009), s. 2.

¹¹⁴ Para 3.

¹¹⁵ 2006/54/EY

¹¹⁶ Fredman, Sandra (2016), s. 63.

toistaiseksi ratkaisemattomaksi haasteeksi EU:n lainsäädännön soveltamisessa. Sukupuolisyrittäjä kun ei esiinny pelkästään erillisenä syrjintänä, vaan sitä kohtaavat myös esimerkiksi naiset, jotka tulevat samaan aikaan syrjityksi muilla perusteilla, kuten rodun ja etnisen taustan, iän, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai uskonnon perusteella.¹¹⁷

Vaikka EU:n tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyvät direktiivit eivät sisällä moniperustaisen syrjinnän kieltoa, moniperustaisen syrjintään viitataan kuitenkin ilmiönä erityisesti naisiin kohdistuen kahdessa aiemmin mainitussa vuonna 2000 tehdyssä direktiivissä.¹¹⁸ Oikeuskirjallisuudessa on myös esitetty, että EU:n tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta koskevan lainsäädännön tarkoituksenmukainen tulkinta johtaisi moniperustaisen syrjinnän huomioon ottamiseen ja kieltoon.¹¹⁹

Euroopan komissio on pyrkinyt edistämään moniperustaisen syrjinnän tunnistamisesta teettämällä selvityksen *Tackling Multiple Discrimination: Practices, Policies and Laws*, (2007), jossa todetaan, että EU:n työsyrittäjä ja tasa-arvoa koskeva lainsäädäntö periaatteessa mahdollistaa moniperustaisen syrjinnän tunnistamisen, ja että työelämän tasa-arvoa koskeva direktiivin (2000/78/EY) johdannon 2,3 ja 10 kohdat viittaavat, että se on tarkoitettu luettavaksi yhdessä muiden EU:n direktiivien, kuten rotujen välistä tasa-arvoa koskevan direktiivin (2000/43/EY) kanssa.¹²⁰ Komissio viittaa myös työelämän tasa-arvoa koskevan direktiivin artikloihin 4 ja 6, joissa erilaiset syrjintäperusteet kuten uskonto, ikä ja sukupuoli risteävät toistensa kanssa.¹²¹

¹¹⁷ Burri, Susanne, Schiek, Dagmar (2009), s. 2.

¹¹⁸ Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin, preamble 14: In implementing the principle of equal treatment irrespective of racial or ethnic origin, the Community should, in accordance with Article 3(2) of the EC Treaty, aim to eliminate inequalities, and to promote equality between men and women, especially since women are often the victims of multiple discrimination; Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation, preamble 3, sisältää em. kaltaisen muotoilun.

¹¹⁹ Schiek, Dagmar, "Broadening the scope and the norms of EU gender equality law: towards a multidimensional conception of equality law", *Maastricht Journal of European and Comparative Law* (2005), vol. 12, No. 4: 427-466, 464.; Uccellari, Paola, "Multiple Discrimination: How Law can Reflect Reality", *The Equality Rights Review*, Vol. 1, 2008: 24-49, 30-31.

¹²⁰ *Tackling Multiple Discrimination: Practices, Policies and Laws*, European Commission (2007), s. 20.

¹²¹ *Ibid.*, Artiklat 4,2 sekä 6,2.

Komissio tekikin vuonna 2008 direktiivialoitteen yhdenvertaisuusperiaatteen (joka kieltää syrjinnän uskonnon, vammaisuuden, iän tai seksuaalisen suuntautumisen perusteella) implementoimiseksi työelämän ulkopuolelle.¹²² Euroopan parlamentti teki siihen lisäysehdotuksia vuonna 2009, muun muassa lisäten moniperustaisen syrjinnän erikseen syrjintäperusteeksi.¹²³ Parlamentin ehdotuksen mukaan moniperustainen syrjintä on kysymyksessä, kun syrjintä perustuu a) uskonnon tai uskon, vammaisuuden, iän tai seksuaalisen suuntautumisen perusteiden läpileikkaamiseen; b) yhden tai useamman edellä olevan perusteen yhdistymisellä (i) sukupuoliin (rajautuen sukupuolidirektiivin 2004/113/EY ja tämän direktiivin soveltamisaloihin); (ii) rotuun tai etnisyyteen (rajautuen direktiivin 2000/43/EY ja tämän direktiivin soveltamisaloihin); (iii) kansalaisuuteen (nojautuen EY-sopimuksen artiklaan 12).¹²⁴ Aloite ei ole toistaiseksi johtanut direktiiviin hyväksymiseen.

Fredman tuo Euroopan komissiolle tekemässään tuoreessa selvityksessä *Intersectional discrimination in EU gender equality and non-discrimination law* (2016) esille, että EU:n syrjinnänvastainen lainsäädäntö sisältää edelleen huomattavia rakenteellisia esteitä intersektionaalisille vaateille, liittyen juuri eri direktiivien erilaisiin soveltamisalueisiin tai erilaisiin syrjintäperusteisiin sekä siihen, ettei syrjintäperusteita voi laajentaa listauksen ulkopuolelle.¹²⁵ EU-tuomioistuin on näet todennut useaan otteeseen, ettei se voi laajentaa direktiiveissä listattuja syrjintäperusteita.¹²⁶ Fredman tuo kuitenkin esille, että EU-tuomioistuin on osittain soveltanut intersektionaalista lähestymistapaa erityisesti esimerkiksi tapauksissa, joissa on ollut kysymys sukupuoli- tai seksuaali-identiteetistä silloin, kun tapauksessa oli kyse vanhemmista henkilöistä

¹²² Proposal for a Council Directive on implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of religion or belief, disability, age or sexual orientation, Brussels, 2.7.2008 COM(2008) 426 final 2008/0140 (CNS).

¹²³ Equal treatment of persons irrespective of religion or belief, disability, age or sexual orientation, European Parliament legislative resolution of 2 April 2009 on the proposal for a Council directive on implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of religion or belief, disability, age or sexual orientation (COM(2008)0426 – C6-0291/2008 – 2008/0140(CNS)).

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Fredman, Sandra (2016), s. 62.

¹²⁶ C-13/05 Chacón Navas v Eurest Colectividades SA [2006] 3 C.M.L.R. 40 (CJEU (Grand Chamber)) para. 56; C-303/06, Coleman v Attridge Law [2008] ECR I-5603, [2008] IRLR 722 (ECJ) para. 46; C 354/13 Fag og Arbejde (FOA), acting on behalf of Karsten Kaltoft, v Kommunernes Landsforening (KL), acting on behalf of the Municipality of Billund, (CJEU) para. 36. Kts. tarkemmin, Ibid., s. 67.

sekä tapauksissa, joissa sukupuoli on liittynyt raskaana olemiseen tai vanhemmuuteen.¹²⁷ Fredmanin selvityksessä tuodaan myös esille, että EU:n jäsenvaltioista ainakin 13 sisällyttää moniperustaisen syrjinnän käsitteen lainsäädännössään.¹²⁸

Moniperustainen syrjintä/intersektionaalinen lähestymistapa on kuitenkin vahvasti nouseva teema niin EU:n piirissä kuin kansallisesti ja kansainvälisestikin¹²⁹. Tietoisuuden lisääntyminen syrjinnän moniperusteisuudesta ja esimerkiksi kansalaisjärjestöjen tai yksittäisten valtioiden aktiivinen rooli moniperustaisen syrjinnän raportoinnissa eri ihmisoikeusvalvontaelimille vaikuttavat myös moniperustaisen syrjinnän hahmottamiseen ja paremmin huomioon ottamiseen niin lainsäädännöissä kuin tuomioistuinkäytännöissäkin.

Saamelaiset ovat EU:n ainoa oikeudellisesti tunnustettu alkuperäiskansa.¹³⁰ Kuten europarlamentaarikko Sirpa Pietikäinen toteaa, siihen nähden on hämmästyttävää, että EU:lta puuttuu selkeä politiikka saamelaisten oikeuksien turvaamiseksi.¹³¹ Alkuperäiskansat on huomioitu EU-politiikassa, mutta niiden asema näkyy etupäässä vain unionin kauppaa- ja kehitysyhteistyössä suhteessa kolmansiiin maihin.¹³² Suomen EU:n liittymissopimuksen lisäpöytäkirja nro 3 käsittelee saamelaisten oikeuksia. Pöytäkirja on osa EU:n perussopimusta eli nk. aiemmin mainittua Lissabonin sopimusta. Pöytäkirja tunnustaa, että Suomella, Norjalla ja Ruotsilla on kansallisen ja kansainvälisen oikeuden nojalla olevat velvoitteet ja sitoumukset saamelaisiin nähden. Sopimusosapuolet myös ottavat huomioon, että Suomi, Norja ja Ruotsi ovat sitoutuneet saamelaisten elinkeinojen, kielen, kulttuurin ja elämäntavan säilyttämiseen ja kehittämiseen ja katsovat, että perinteinen saamelaiskulttuuri ja saamelaiselinkeinot ovat riippuvaisia luontaiselinkeinoista, kuten poronhoidosta, saamelaisten perinteisillä

¹²⁷ Kts. analyysi, Fredman, Sandra (2016), s. 71-75.

¹²⁸ Ibid., s. 9.

¹²⁹ Kts. esim. Lawson & Schiek (2011), s. 3.

¹³⁰ HE 248/1994; PeVM 12/1990 vp.

¹³¹ Pietikäinen, Sirpa, Vierailijablogi: Saamelaisten oikeudet tarvitsevat vahvempaa turvaa, Ihmisoikeusliitto, 3.1.2017. Saatavissa: <https://ihmisoikeusliitto.fi/vierailijablogi-saamelaisten-oikeudet-tarvitsevat-vahvempaa-turvaa/>.

¹³² Ibid. Kuitenkin on hyvä huomata, että tuore Euroopan parlamentin mietintö arktista aluetta koskevasta Euroopan unionin yhdenmetystä politiikasta (2016/2228(INI)) toteaa, että noin neljä miljoonaa ihmistä asuu arktisella alueella ja heistä noin kymmenen prosenttia kuuluu alkuperäiskansoihin; katsoo, että herkkää arktista ympäristöä sekä alkuperäiskansojen perusoikeuksia on kunnioitettava ja suojeltava entistä tiukemmilla suojoitoilla; toteaa, että alkuperäiskansojen ja paikallisen väestön oikeudet antaa lupa luonnonvarojen hyödyntämiseen ja osallistua sitä koskevaan päätöksentekoon on taattava.8.2.2017, A8-0032/2017, R.

asuinalueilla.¹³³ Tämän johdosta moniperustaisen syrjinnän kriteeristön kehittämisessä tulisi huomioida erikseen saamelaiset alkuperäiskansana ja etnisenä vähemmistönä.

¹³³ *Suomen* liittymisestä Euroopan unioniin tehtyyn sopimukseen (SopS 103/1994) sisältyy saamelaisia koskeva pöytäkirja nro 3.

4. Vähemmistön sisäisten vähemmistöjen perus- ja ihmisoikeudet: saamelaiset vammaiset henkilöt sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ihmiset

Oikeudellisesta näkökulmasta katsottuna saamelaiset muodostavat sekä vähemmistöryhmän että alkuperäiskansan. Kansainvälisessä oikeudessa alkuperäiskansojen oikeudet ovat vahvemmat kuin vähemmistöjen oikeudet – erityisesti alkuperäiskansojen itsemääräämisoikeuden ja siitä kumpuavien osallistumisoikeuksien osalta.¹³⁴ Alkuperäiskansoihin kuuluvien sisäisten vähemmistöryhmien ääni tulee yhteiskunnassa usein kaikkein heikoimmin kuulluksi, mistä syystä heidän osallistumisoikeuksiin tulisi kiinnittää erityistä huomiota.

Tämän tutkimusraportin kohteena on tarkastella nimenomaan kahden saamelaisten sisäisen vähemmistön, yhtäältä vammaisten henkilöiden ja toisaalta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ja näihin ryhmiin kuuluvien yksilöiden ihmisoikeuksia ja niiden toteutumista Suomessa. Tällaisiin vähemmistön sisäisiin vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeuksia suojataan siis useamman kuin yhden kategorian vähemmistö- sekä alkuperäiskansaoikeuksien.

Tämän tutkimusraportin tarkoituksena on osoittaa, että henkilöt, jotka kuuluvat vähemmistön sisäisiin vähemmistöihin, joutuvat asemansa ja yhteiskunnallisten rakenteiden takia usein moniperustaisen syrjinnän kohteeksi. Toisaalta myös heidän oikeuksiaan pyritään suojaamaan moniperusteisesti: esimerkiksi saamelaisia vammaisia henkilöitä koskevat luonnollisesti sekä saamelaisten että vammaisten henkilöiden oikeudet. Kuitenkaan saamelaisten sisäisille vähemmistöryhmille ja heihin kuuluville yksilöille ei luonnollisestikaan ole olemassa erillisiä oikeuksia, vaan heidän oikeuksiaan on tarkasteltava useammasta kategoriasta käsin. Tämä asettaa haasteita lain soveltamistilanteissa, koska eri oikeudellisia kategorioita ei välttämättä mielletä luettavaksi yhteen ja sitä kautta luovan vahvemman oikeusvelvoitteen. Tästä syystä lain soveltajien ja valvojen täytyisi pystyä – lain sallimissa puitteissa – ottamaan huomioon, että saamelainen kulttuuri siihen liittyvine oikeuksineen asettaa lisäkomponentin,

¹³⁴ Kts. esim. Koivurova, Timo, ”Alkuperäiskansojen asema ja oikeudet kansainvälisessä oikeudessa”, teoksessa K. Kokko, Kysymyksiä saamelaisten oikeusasemasta, Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja, sarja b numero 30, 2010, s. 26-49; Åhren, Mattias., *Indigenous Peoples’ Status in the International Legal System*, Oxford: OUP (2016), s. 84.; Keal, P., ”Indigenous Sovereignty”, teoksessa T., Jacobsen, C. Champford and R. Thakur (toim.), *Re-envisioning Sovereignty – The End of Wesphalia?*, Farnham: Ashgate (2008). s. 317.

jonka valossa muita erityisoikeuksia – esimerkiksi vammaisten henkilöiden tai LHBTIQ -oikeuksia – tulisi pystyä tulkitsemaan ja käytännössä soveltamaan.

Koska saamelaisuus muodostaa tämän tutkimuksen yleisnimityksen, jonka sisällä tarkastellaan kahta erillistä vähemmistöä, joista molemmille kuuluvat saamelaisten oikeudet, on perusteltua tarkastella ensin saamelaisten ihmisoikeuksia, jonka jälkeen käsitellään erikseen saamelaisten vammaisten henkilöiden sekä saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ihmisoikeuksia.

Tutkimuksen lähtökohtana ovat ihmisoikeudet. Tämän rajauksen vuoksi emme tarkastele kansallista lainsäädäntöä kokonaisuudessaan, vaan valotamme pikemminkin esimerkinomaisesti ihmisoikeuksien toteutumista ja toteutumiseen liittyviä haasteita. Koska perus- ja ihmisoikeudet muodostavat kokonaisuuden, ei edellä mainittujen ryhmien ihmisoikeuksista voida kuitenkaan puhua huomioimatta heidän perustuslaillista asemaansa Suomessa.

4.1. Saamelaisten perustuslaillinen asema alkuperäiskansana

Saamelaisten oikeuksien perusta ja siitä johtuvien velvoitteiden lähtökohta on heidän perustuslaillinen asemansa alkuperäiskansana.¹³⁵ Tämän lisäksi kolttsaamelaisten oikeusasema on turvattu myös erillisellä kolttalalla.¹³⁶ Perustuslain 17 §:n 3 momentissa saamelaisille turvataan oikeus alkuperäiskansana ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Säännös turvaa saamelaisten aseman alkuperäiskansana siihen liittyvine kansainvälisistä sopimuksista ilmenevine oikeuksineen.¹³⁷ Tämän lisäksi saamelaisille turvataan kulttuurinen itsehallinto perustuslain 121 §:n 4 momentin mukaisesti.¹³⁸

¹³⁵ Kts. Heinämäki, Leena., ”Saamelaisten oikeudet Suomessa”, teoksessa L. Heinämäki et al, Saamelaisten oikeuksien toteutuminen: kansainvälinen oikeusvertaileva tutkimus, Valtioneuvoston kanslia, Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2017/4, s. 22.

¹³⁶ Vuoden 1984 kolttalaki uudistettiin vuonna 1995 säädetyllä kolttalalla (253/1995). Lain tavoitteena on edistää kolttaväestön ja -alueen elinolosuhteita ja toimeentulomahdollisuuksia sekä ylläpitää ja edistää kolttakulttuuria.

¹³⁷ HE 309/1993 vp, s. 65, HE 248/1994 vp.

¹³⁸ Saamelaisten oikeudesta käyttää omaa kieltään tuomioistuimessa ja muussa viranomaisessa sekä julkisen vallan velvollisuuksista toteuttaa ja edistää saamelaisten kielellisiä oikeuksia säädetään saamen kielilaissa (1086/2003). Saamen kieltä opetus- ja äidinkielenä sekä oppiaineena koskevia säännöksiä sisältyy muun ohella perusopetuslakiin (628/1998), lukiolakiin (629/1998), lasten päivähoitosta annettuun lakiin (36/1973) sekä kielilakiin viitataan terveydenhuoltolaissa (1326/2010).

Saamelaiden kulttuuri-itsehallinnosta säädetään tarkemmin saamelaiskäräjistä annetussa laissa.¹³⁹

Saamelaiden oikeuksia on tarkasteltava ennen kaikkea alkuperäiskansa-oikeuksina, ei pelkästään vähemmistöoikeuksina tai yleisinä kaikkia kansalaisia koskevina oikeuksina, mitkä nekin tietenkin koskevat saamelaisia. Perustuslain rinnalla on otettava huomioon kansainvälinen oikeus ja sen jatkuvasti kehittyvä luonne.¹⁴⁰ Eduskunnan perustuslakivaliokunta on useissa yhteyksissä korostanut yhtenäisen perus- ja ihmisoikeusajattelun merkitystä ja pitänyt tärkeänä, että Suomen kansainvälinen ihmisoikeuspolitiikka ja kansallinen perus- ja ihmisoikeuspolitiikka tukevat toisiaan ja että Suomen kansainvälisen ihmisoikeuspolitiikan painopisteisiin liittyvien toimien toteutumisesta myös kotimaassa huolehditaan.¹⁴¹

Alkuperäiskansojen-, vammaisten henkilöiden sekä seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöjen ihmisoikeudet kuuluvat kaikki Suomen ihmisoikeuspolitiikan painopistealueisiin.¹⁴² Ulkoasiainministeriön kuvauksen mukaan ”kaikkein herkimmin ihmisoikeusloukkausten kohteeksi joutuvat henkilöt, jotka kuuluvat samanaikaisesti useampaan edellä mainittuun väestöryhmään”.¹⁴³ Tästä syystä Suomen ihmisoikeuspolitiikassa korostetaan moniperustaisen syrjinnän vastaisia erityistoimia.¹⁴⁴ Tämän tulisi heijastua myös kotimaassa niin lain valmisteluun kuin käytännön soveltamiseenkin.

Saamelaisia koskevien erityisoikeuksien tarkoituksena on luoda tosiasiallista tasa-arvoa ja edellytykset alkuperäiskansakulttuurin ja sen erityispiirteiden säilymiselle nykyajassa sekä tulevaisuudessa. Perustuslaissa saamelaisille turvataan oikeusasema nimenomaan alkuperäiskansana. Alkuperäiskansa-oikeuksien perimmäinen luonne on kollektiivinen silloin kuin ne ilmenevät nimenomaisesti alkuperäiskansojen oikeuksia koskevissa instrumenteissa. Niillä pyritään turvaamaan ryhmän – alkuperäiskansan – kulttuurin säilyminen ja kehittyminen ryhmän itsensä toivomalla tavalla. Ryhmä koostuu luonnollisesti yksilöistä, joita suojellaan ryhmän jäsenenä.¹⁴⁵ Myöskään kollektiiviset ryhmäoikeudet eivät saa olla yksilöitä syrjiviä vaan ne on taattava tasapuolisesti

¹³⁹ Laki saamelaiskäräjistä 974/1995.

¹⁴⁰ Kts. Heinämäki, L. (2017), s. 23.

¹⁴¹ PeVM 13/2014 vp — HE 264/2014 vp; PeVL 52/2014 vp.

¹⁴² Ulkoasiainministeriö,

<http://formin.finland.fi/Public/default.aspx?nodeid=49583&culture=fi-FI&contentlan=1>.

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ Ibid.

¹⁴⁵ Kts. Heinämäki, L. (2017), s. 23.

kaikille ryhmän jäsenille. Saamelaisten kohdalla tämä tarkoittaa sitä, että saamelaisten oikeudet, silloinkin kun niillä on kollektiivinen perusta, on taattava kaikille saamelaisille ottaen huomioon myös erityiset suojeluperusteet, jotka kumpuavat jostakin henkilöön liittyvästä erityisperusteesta. Tällaisia voivat olla niin vammaisuuteen kuin seksuaalisuuteen tai sukupuoleenkin liittyvät perusteet. Ihmisoikeuksia valvovat elimet voivat ottaa kantaa yksilöiden suojaamiseen ryhmän sisällä tasa-arvo ja yhdenvertaisuusperiaate silmällä pitäen.¹⁴⁶

Perustuslain 6 §:n mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä eikä ketään saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.¹⁴⁷

Perustuslain syrjintäsäännöksessä on kansainvälisten ihmisoikeussopimusten syrjintämääräysten tavoin lueteltu eräitä sellaisia erotteluperusteita, joita voidaan yhteiskunnassa pitää syrjintäkiellon ydinalueena. Luetteloa ei ole kuitenkaan tarkoitettu tyhjentäväksi, vaan eri asemaan asettaminen on kielletty erikseen mainittujen perusteiden lisäksi muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.¹⁴⁸ Tällainen syy voi olla esimerkiksi yhteiskunnallinen asema, varallisuus, yhdistystoimintaan osallistuminen, perhesuhteet, aviollinen syntyperä, seksuaalinen suuntautuminen ja asuinpaikka.¹⁴⁹

Pelkkää muodollista yhdenvertaisuutta ei kaikissa tapauksissa voida pitää riittävänä, vaan pyrkimyksenä on varmistaa myös tosiasiallinen yhdenvertaisuus. Tällöin pitää turvautua ns. positiiviseen erityiskohteluun. Sillä tarkoitetaan sellaisia oikeasuhtaisia erityistoimenpiteitä, joiden tarkoituksena on tosiasiallisen yhdenvertaisuuden edistäminen taikka syrjinnästä johtuvien haittojen ehkäiseminen tai poistaminen.¹⁵⁰ Tällainen poikkeamismahdollisuus mainittiin myös perusoikeusuudistuksen esitöissä,¹⁵¹ jossa todetaan että ”säännös ei estäisi tosiasiallisen tasa-arvon turvaamiseksi tarpeellista positiivista erityiskohtelua eli

¹⁴⁶ Ibid.

¹⁴⁷ Suomen Perustuslaki 731/1999, 6 §.

¹⁴⁸ HE 19/2014: Hallituksen esitys eduskunnalle yhdenvertaisuuslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

¹⁴⁹ HE 309/1993 vp, s. 43-44.

¹⁵⁰ Niemivuo, M., ”Suomen Perustuslaki ja Saamelaiset”, teoksessa K. Kokko (toim.), Kysymyksiä saamelaisten oikeusasemasta, Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja Sarja B no 30, Rovaniemi (2010), s. 103.

¹⁵¹ HE 309/1993 vp.

tietyn ryhmän (esimerkiksi naiset, lapset, vähemmistöt) asemaa ja olosuhteita parantavia toimia.”¹⁵²

Hiljattain uudistettu yhdenvertaisuuslaki¹⁵³ heijastaa perustuslain yhdenvertaisuussääntöä. Lain esitöiden mukaan sääntelyllä olisi erityistä merkitystä syrjinnän vaarassa oleviin ryhmiin kuuluville, kuten maahanmuuttajille, etnisiin vähemmistöihin kuuluville, vammaisille henkilöille, vanhuk- sille, lapsille, nuorille, uskonnollisiin vähemmistöihin sekä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluville.¹⁵⁴ Saamelaiset vammaiset henkilöt tai LHBTIQ -ihmiset kuuluvat sekä etniseen vähemmistöön että sen sisällä oleviin vähemmistöihin, minkä vuoksi heidän voidaan katsoa olevan erityisessä vaarassa joutua moniperustaisen syrjinnän kohteiksi.

Uudistetussa yhdenvertaisuuslaissa yhdenvertaisuuden edistämisvelvoite laajentui viranomaisista myös koulutuksen järjestäjille ja oppilaitoksille sekä työnantajille, joilla kaikilla on velvollisuus laatia suunnitelma yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Saamelaiskäräjien tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmassa tuetaan monimuotoista työyhteisöä, jossa rikkautta ja voimavaroja työyhteisöön tuovat eri-ikäiset ihmiset, naiset ja miehet, kulttuuritaustoiltaan, sukupuoliselta ja seksuaaliselta suuntautumiseltaan erilaiset ihmiset sekä ihmiset, joiden toimintakyky on rajoittunut vamman tai sairauden vuoksi. Suunnitelman mukaan yhdenvertaisuuden edistäminen on saamelaiskäräjien toiminnan läpäisevä periaate, joka otetaan huomioon myös budjetti- ja strategiavalmisteluissa. Saamelaiskäräjien yhdenvertaisuussuunnitelmassa huomioidaan seuraavat syrjintäperusteet: etninen tausta, ikä, kieli, sukupuoli, uskonto ja vakaumus, vammaisuus ja seksuaalinen suuntautuminen.¹⁵⁵ Suunnitelma ei erikseen huomioi sukupuolista suuntautumista mahdollisena syrjintäperusteena, mikä olisi syytä lisätä seksuaalisen suuntautumisen rinnalle.¹⁵⁶ Suunnitelmassa huomioidaan myös se, että samat henkilöt tai henkilöryhmät voivat tulla syrjityksi usean syrjintäperusteen vuoksi samanaikaisesti tai eri tilanteissa eri syrjintäperustein, mitä suunnitelmassa kutsutaan moniperusteiseksi tai risteäväksi syrjinnäksi.¹⁵⁷ Suunnitelmassa painotetaan positiivista erityis- kohtelua, jonka mukaisesti rekrytointiin ja uralla etenemiseen liittyvissä

¹⁵² Ibid., s. 44.

¹⁵³ Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014.

¹⁵⁴ HE 19/2014, Hallituksen esitys eduskunnalle yhdenvertaisuuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi, kappale 3: Esityksen tavoitteet ja keskeiset ehdotukset.

¹⁵⁵ Saamelaiskäräjien henkilöstöpoliittinen ohjelma, tasa-arvo ja yhdenvertaisuussuunnitelma, 2013, s. 39.

¹⁵⁶ Tämä varmasti johtuu siitä, että suunnitelma on tehty ennen tasa-arvolain uudistusta.

¹⁵⁷ Ibid., s. 40.

toimenpiteissä kahta muodollisesti yhtä pätevää hakijaa verrataan keskenään aliedustettua ryhmää edustavan hakijan hyväksi.¹⁵⁸ Vammaisten henkilöiden kohdalla viitataan myöhemmin tarkemmin kerrotun yhdenvertaisuuslain edellyttämiin kohtuullisiin mukautuksiin, joihin kuuluvat esimerkiksi vammaisten henkilöiden työntekoa helpottavat apuvälineet.¹⁵⁹

Uusi yhdenvertaisuuslaki vahvistaa sekä saamelaisten vammaisten ihmisten että saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeusturvaa. Esimerkiksi vammaisten henkilöiden oikeudet toteutuvat kaikkein heikoimmin koulutukseen ja opiskeluun sekä työhön liittyvissä kysymyksissä. Syrjintäkieltoa on myös selkeytetty sisältämään ns. olettamaan perustuvan syrjinnän ja ns. läheissyrynnän. Näillä Euroopan unionin tuomioistuimen ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytäntöön perustuvilla säännöksillä selvennetään sitä, että kyse on syrjinnästä silloinkin, kun epäsuotuisa kohtelu perustuu väärään olettamaan esimerkiksi henkilön seksuaalisesta suuntautumisesta tai kun henkilöä on kohdeltu epäsuotuisasti hänen läheisensä vammaisuuden vuoksi.¹⁶⁰

Yhdenvertaisuuslain 8 §:n mukaan ketään ei saa syrjiä iän, alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, poliittisen toiminnan, ammattiyhdistystoiminnan, perhesuhteiden, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Syrjintä on kielletty riippumatta siitä, perustuuko se henkilöä itseään vai jotakuta toista koskevaan tosiseikkaan tai oletukseen. Välittömän ja välillisen syrjinnän lisäksi tässä laissa tarkoitettua syrjintää on häirintä, kohtuullisten mukautusten epääminen vammaisilta henkilöiltä, sekä ohje tai käsky syrjiä. Lain 9 §:n mukaan sellainen oikeasuhtainen erilainen kohtelu, jonka tarkoituksena on tosiasiallisen yhdenvertaisuuden edistäminen taikka syrjinnästä johtuvien haittojen ehkäiseminen tai poistaminen, ei ole syrjintää.

Saamelaisten sisäisiin vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden kohdalla asemaa ja olosuhteita parantavia erityisiä toimia tarvitaan sekä saamelaisuudesta kumpuavilla perusteilla että sisäisten vähemmistöryhmien erityistarpeista ja olosuhteista tulevilla perusteilla. Positiivinen erityiskohtelu muodostaa näihin vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeusturvan keskeisen perustan. Saamelaisten sisäisiin vähemmistöihin perustuslain yhdenvertaisuuspykälää ja yhdenvertaisuuslakia täytyy soveltaa ottaen huomioon saamelaisen kulttuurin

¹⁵⁸ Ibid.

¹⁵⁹ Ibid.

¹⁶⁰ Ibid.

suojaa koskevat säännökset, jotka itsessään vaativat erityisiä toimenpiteitä eli positiivista erityiskohtelua. Moniperusteinen oikeudellinen suoja asettaa vahvennetun velvollisuuden esimerkiksi saamenkielisten ja kulttuuri-sensitiivisten palvelujen järjestämiselle vammaisia henkilöitä koskevassa sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmässä. Samalla tavoin esimerkiksi saamenkielisen mielenterveyspalvelun varmistaminen saamelaiselle LGBTQ-henkilölle kuuluu moniperusteisen oikeudellisen suojan asettamiin velvoitteisiin.

Saamelaisten perustuslaillinen asema turvaa heille sekä alkuperäiskansaryhmänä että yksilöinä oikeuden kieleen ja kulttuuriin. Vaikka kieli voidaan katsoa keskeiseksi osaksi kulttuuria, se on nimenomaisesti mainittu erikseen saamelaisten perustuslaillisena oikeutena. Perustuslain 17 §:n 3 momentti sisältää viittauksen saamelaisten oikeuteen käyttää omaa kieltään viranomaisessa. Säännöksessä edellytetään, että lailla turvataan saamelaisille yksilöllinen oikeus asioida viranomaisessa äidinkielellään, pohjois-, inarin- tai koltansaamenkielellä, laissa tarkemmin säädettyssä laajuudessa.¹⁶¹ Saamenkielen perustuslaillinen asema on pyritty turvaamaan Saamen kielilailla¹⁶², jonka tarkoituksena oli korjata aiemmassa laissa ilmenneet sisällölliset puutteet ja sovittaa lainsäädäntö vastaamaan perustuslaissa säädettyä saamelaisten oikeutta ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan sekä uusien kansainvälisten sopimusten velvoitteita.¹⁶³ Keskeisenä pyrkimyksenä oli, että laissa taattu saamelaisten oikeus käyttää omaa kieltään virallisissa yhteyksissä toteutuisi myös käytännössä. Lailla pyrittiin laajemminkin toteuttamaan saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon tavoitteita tukemalla saamen kieltä ja kulttuuria, vahvistamalla kielen virallista asemaa ja madaltamalla kynnystä käyttää kieltä virallisissa yhteyksissä.¹⁶⁴

Käytännön tilanteissa saamenkieliset palvelut tai tulkkauspalvelut eivät kuitenkaan toteudu perustuslain tai kielilain hengessä, kuten tässäkin raportissa tuodaan esille. Saamen kielilakia ollaan parhaillaan uudistamassa sotejärjestelmää vastaavaksi.¹⁶⁵ Uudella lailla ei kuitenkaan ole tarkoitus luoda uusia velvoitteita viranomaisille, joten saamenkielisiin palveluihin ei ole välittömästi odotettavissa lainsäädännöllistä parannusta. Suuri osa saamelaisista ei asu saamelaisten kotiseutualueella, mikä tekee saamenkielisten tai tulkkauspalvelujen saatavuuden vielä ongelmallisemmaksi. Saamelaiskäräjät onkin

¹⁶¹ HE 309/1993 vp, s. 65.

¹⁶² Saamen kielilaki 1086/2003.

¹⁶³ Kts. HE 264/2014 vp.

¹⁶⁴ HE 46/2003 vp, s. 25. Kts. HE 264/2014 vp.

¹⁶⁵ Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi saamen kielilain muuttamisesta (HE 44/2017 vp).

esittänyt, että saamen kielilain uudistamisen yhteydessä otetaan käsiteltäväksi saamelaiden kotiseutualueen ulkopuolella asuvat saamelaiset ja heidän kielellisten perusoikeuksiansa toteutuminen.¹⁶⁶ Perusteluna sille on, että saamelaiden kotiseutualueen ulkopuolella asuu noin 65 % saamelaisista ja peräti 3/4 on alle 10-vuotiaita lapsia. Muuttoliike saamelaiden kotiseutualueelta kaupunkeihin ja muihin kasvukeskuksiin lisääntyy vuosi vuodelta. Nämä saamelaiset eivät saa omakielisiä palveluja.¹⁶⁷ Saamelaiskäräjien lausunnossa korostetaan, että palvelujen saaminen omalla kielellä ja oman kielen osaaminen vahvistavat saamelaiden lasten ja nuorten identiteettiä. Siinä tuodaan myös esille, että saamen kielen arvo ja merkitys korostuvat entisestään kaupungeissa ja alueilla, joissa ei ole saamelaista sukuyhteisöä tai kosketusta sukujen maihin ja luonnonkäyttöön.¹⁶⁸

Saamelainen kulttuuri ymmärretään perustuslain säännöksessä laajana käsitteenä. Säännös ei rajoitu ainoastaan kielellisten oikeuksien turvaamiseen ja kehittämiseen, vaan se ulottuu laajemmin turvaamaan saamelaiden kulttuurimuotoa, johon kuuluvat myös saamelaiden perinteiset elinkeinot, kuten poronhoito, kalastus ja metsästys.¹⁶⁹ Saamelaiskulttuuriin kuuluvat myös perinteisten elinkeinojen nykyaikaiset soveltamismuodot.¹⁷⁰ Hallituksen esitys 167/2014 saamelaiskäräjälain muuttamisesta ehdotti lakiin lisättäväksi säännöksen saamelaiskulttuurin keskeisistä piirteistä. Saamelaiskulttuuriin sisältyisivät ehdotuksen mukaan saamen kieli, saamelainen kulttuuriperintö, saamelaiden kulttuuri-ilmaukset, saamelaiden perinteinen tieto, perinteiset saamelaiselinkeinot ja niiden nykyaikaiset harjoittamisen muodot samoin kuin saamen käsityöt ja muut saamelaiden alkuperäiskansana harjoittaman kulttuurin tavat ja muodot. Esityksen mukaan säännöstä ei olisi tarkoitettu tyhjentäväksi. Ehdotuksen mukaan laissa tarkoitettuun saamelaiskulttuuriin sisältyisikin myös muut kuin säännöksessä nimenomaisesti mainitut saamelaiden alkuperäiskansana harjoittaman kulttuurin erilaiset tavat ja muodot.¹⁷¹

Alkuperäiskansojen ihmisoikeuksista johtuu periaate, jonka mukaan alkuperäiskansat nimenomaan itse määrittelevät kulttuurinsa ja siihen kuuluvat käytänteet. Erilaiset käytänteet tai alkuperäiskansojen omat tavat ja tapaoikeudet

¹⁶⁶ Saamelaiskäräjien lausunto oikeusministeriölle 30.3.2017 Dnro 184 /D.a.2/2017.

¹⁶⁷ Ibid.

¹⁶⁸ Ibid.

¹⁶⁹ HE 309/1993 vp, s. 65.

¹⁷⁰ PeVL 38/2004 vp.

¹⁷¹ HE 167/2014 vp., Yksityiskohtaiset perustelut, 3 a § Saamelaiskulttuuri.

eivät kuitenkaan saa olla ihmisoikeuksien vastaisia.¹⁷² Tällä pyritään ehkäisemään yhteisöjen sisällä tapahtuvaa syrjintää. Esimerkiksi sukupuolen tai seksuaalisen suuntautumisen perusteella henkilön eriarvoiseen asemaan saattamista ei voitaisi perustella yhteisön sisäisellä perinteisellä tavalla vaan se olisi vastoin ihmisoikeuksien peruseräisyyttä. Toisaalta yhteisöillä voi olla oikeudellinen peruste rajoittaa joissakin tapauksissa joidenkin yksilöiden oikeuksia, mutta rajoituksen tulee olla aina perusteltu ja kohtuullinen ja sen tulee tapahtua yhteisön suojelemiseksi.¹⁷³

Henkilön erityisestä ominaisuudesta, kuten vammaisuudesta johtuen kielellisten oikeuksien lisäksi myös elinkeinollisetkin oikeudet voivat toteutua heikommin kuin muilla saamelaisilla. Esimerkiksi saamelainen liikuntarajoitteinen poronhoitaja tai kalastaja saattaa tarvita valtion avustusta erilaisiin välineisiin kuin sellainen henkilö, joka ei harjoita kulttuurista perinteistä elinkeinoa. Perustuslain saamelaisia suoraan koskevien säännösten lisäksi myös esimerkiksi ympäristöperusoikeus on merkityksellinen perinteisten elinkeinojen harjoittajille kulttuurin jatkuvuuden ja elinkelpoisuuden näkökulmasta. Perustuslain 20 § velvoittaa julkista valtaa pyrkimään turvaamaan jokaiselle oikeuden terveelliseen ympäristöön. Saamelaiset vammaiset henkilöt saattavat tarvita erityisiä toimia kulttuurielinkeinojen ylläpitämiseksi.

Osuva esimerkki edellä mainitusta tilanteesta on erään saamelaisen poronhoitajan tapaus, jossa Kansaneläkelaitos oli hylännyt henkilön elinkeinotukea koskevan ammatillisen kuntoutuksen hakemuksen 12.11.2010. Henkilö oli hakenut elinkeinotukea moottorikelkan ja mönkijän hankintaan, mutta tukea ei kuitenkaan myönnetty, sillä tuen ei katsottu turvaavan henkilön työllistymistä soveltuvaan ja kohtuullisen toimeentulon tuottavaan ammattiin tai työhön. Verotustietojen mukaan henkilön ei katsottu saavan riittävästi tuloja porotaloudesta, jotta sen yritystoimintana oltaisiin voitu katsoa tuottavan henkilölle olennaisia lisäansioita. Lisäksi moottorikelkkaa ja mönkijää ei Kansaneläkelaitoksen päätöksen mukaan laskettu sairauden vuoksi välttämättömiin työssä tarvittaviin välineisiin, vaan ne katsottiin liikkumisen

¹⁷² YK:n alkuperäiskansajulistuksen artikla 34 edellyttää, että alkuperäiskansojen oikeudelliset tavat, perinteet, menettelytavat ja käytännöt ovat sopuosoitussa kansainvälisesti tunnustettujen ihmisoikeusnormien kanssa. Kts. myös Myntti, Kristian., Suomen saamelaisten yhteiskunnallinen osallistuminen ja kulttuuri-itsehallinto, Raportti Oikeusministeriölle, osa I. OM, lainvalmisteluosaston julkaisu 2/1997, Helsinki (1997), s. 24.

¹⁷³ *Lovelace v. Canada*, 30 July 1981, HRC, no. 24/1977, A/36/40 (1981) U.N. Doc. Supp. No. 40 (A/36/40) at 166 (1981), *Kitok v. Sweden*, 27 July 1988, HRC, no. 197/1985, CCPR/C/33/D/197/1985; *Apirana Mahuika v. New Zealand*, 27.10.2000, 547/1993, U.N. Doc. CCPR/C/70/D/547/1993 (2000).

apuvälineiksi, joita ei korvata elinkeinotukena.¹⁷⁴ Henkilö valitti päätöksestä ensin 2.12.2010 sosiaaliturvan muutoksenhakulautakuntaan ja valituksessaan hän kertoi kattavasti, kuinka verotustiedoista ei saa riittävää kuvaa poronhoidon tuloista. Niissä ei muun muassa huomioida poronhoidolla olevaa suurta taloudellista merkitystä esimerkiksi henkilön ruokakunnan ravintomenoissa tai saamenkäsitöiden, vaatteiden sekä asusteiden materiaalin tuottajana. Lisäksi henkilö kertoo valituksessaan suorittavansa myös paliskunnalle suoritettavan koko ruokakuntansa omistamien poromäärän mukaisen vuosimaksun poronhoitotöillä, mikä on myös taloudellisesti merkittävää. Taloudellisen merkityksen lisäksi henkilö korostaa poronhoidolla olevan kulttuurista merkitystä hänen saamelaiseen kulttuurimuotoonsa kuuluvana aineellisena perustana sekä oman kielen, kulttuurin ja elämänmuodon ylläpitämisen ja kehittämisen keskeisenä osatekijänä. Henkilö katsoo poronhoidon tukevan merkittävästi hänen hyvinvointiaan sekä estävän syrjäytymistä¹⁷⁵. 18.1.2011 postitetussa lausunnossaan valituksesta sosiaaliturvan muutoksenhakulautakunnalle Kansaneläkelaitos toteaa tutkineensa itseoikaisumahdollisuuden ja toteaa, ettei aiemman päätöksen muuttamiseen ole perusteita¹⁷⁶. Tämän tutkimuksen tekijöille on annettu tutkimuskäyttöön vielä yksi 7.2.2011 henkilön sosiaaliturvan muutoksenhakulautakuntaan tekemä valitus Kelan 18.1.2011 antamasta lausunnosta. Valituksessaan henkilö perustelee kattavasti, että toisin kuin Kansaneläkelaitoksen lausunnossa todetaan,¹⁷⁷ moottorikelkka ja mönkijä eivät poronhoitotöissä ole vain liikkumisen apuvälineitä vaan päivittäisiä ja välttämättömiä työvälineitä. Valituksessaan henkilö myös perustelee ja kuvailee yksityiskohtaisesti edellä mainittujen työvälineiden käyttöä ja merkitystä poronhoitotyössä¹⁷⁸.

Tutkijoille ei ole toimitettu asiakirjoja, joista kävisi ilmi, miten tapauksen käsittely Kansaneläkelaitoksen osalta jatkui, mutta esimerkki osoittaa hyvin, millaisia erityisvälineitä saamelainen perinteisten elinkeinojen harjoittaja voi tarvita, ja kuinka viranomaisten saamelaiskulttuurin tuntemuksella olisi erityinen merkitys esimerkiksi edellä mainitun kaltaisten tapausten käsittelemisessä. Kyseinen tai ainakin juuri samanlainen tapaus on nostettu esille Kansaneläkelaitoksen tutkimusosaston teettämässä Sosiaali- ja terveysturvan selosteessa 75/2011 *Saamelainen Kelan asiakkaana, Saamelaisten oikeudet ja asema*

¹⁷⁴ Kelan päätös kuntoutuksesta, 12.11.2010 (Henkilöltä, jota päätös koskee on antanut luvan käyttää päätöstä ja siihen liittyviä muita tutkijoille toimitettuja asiakirjoja tässä tutkimuksessa anonymina esimerkkitapauksena.)

¹⁷⁵ Valitus edellä mainittuun Kelan päätökseen kuntoutuksesta, 2.12.2010.

¹⁷⁶ Kelan lausunto edellä esitettyyn valitukseen liittyen, 18.1.2011.

¹⁷⁷ Kelan lausunto edellä esitettyyn valitukseen liittyen, 18.1.2011.

¹⁷⁸ Valitus edellä esitettyyn Kelan lausuntoon liittyen, 7.2.2011.

*alkuperäiskansana Kelan toimeenpanemassa sosiaaliturvassa*¹⁷⁹, jossa todetaan myös ettei poronhoidon merkitystä saamelaiskulttuurissa ja elinkeinona saisi unohtaa, ja jatkossa päätöksen yhteydessä tulisikin konsultoida saamelaiseen poronhoitoon perehtynyttä asiantuntijaa¹⁸⁰. Hankkeeseemme haastatellun asiantuntijan mukaan Kansaneläkelaitoksen päätöksentekoprosesseissa ei näiltä osin kuitenkaan ole tapahtunut muutosta¹⁸¹.

Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Näin ollen lakeja säätävien, toimeenpanevien, soveltavien ja valvovien viranomaisten on omalta osaltaan pystyttävä havainnoimaan moniperustaisen syrjinnän rakenteita sekä varmistettava, että saamelaisten perus- ja ihmisoikeudet toteutuvat myös niiden sisäisiin vähemmistöryhmiin kuuluvien henkilöiden osalta, joita samanaikaisesti suojaavat myös muut kuin saamelaisuudesta kumpuavat oikeudet.

Erityisesti tilanteissa, joissa kysymys on kaikkein heikoimmassa asemassa olevista henkilöistä, on viranomaisten valittava ajateltavissa olevista ratkaisuvaihtoehdoista se, joka parhaiten toteuttaa perustuslaissa säädettyjä oikeuksia ja velvoitteita. Perusoikeusmyönteisellä tulkinnalla viranomaisen toteuttaa sille perustuslaissa säädettyä perusoikeuksien turvaamisvelvoitetta.¹⁸² Suoraan perustuslain perusteella ei kuitenkaan voida ratkaista esimerkiksi sitä, mihin palveluihin kuulovammaisen saamelaislapsi on oikeutettu. Nämä oikeudet määräytyvät vammaispalvelulain ja muun lainsäädännön perusteella. Perustuslain 17.3 §:n mukaan viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkittamis- ja käänösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla. Kuten myöhemmässä kappaleessa käy ilmi, viittomakieltä ei ole olemassa saamenkielillä, joten kielelliset oikeudet voivat jäädä toteutumatta myös tämän seikan vuoksi.

¹⁷⁹ Faurie 2011.

¹⁸⁰ Emt. 34-35.

¹⁸¹ Sähköpostikeskustelu, Sámi soster ry, Ristenrauna Magga, 27.9.2017.

¹⁸² Rätty, Tapio, Vammaispalvelut, vammaispalvelujen soveltamiskäytäntö, Kynnys 2017, s. 21.

4.2. Saamelaisten ihmisoikeuksista

4.2.1. Yleiset ihmisoikeussopimukset

Yleismaailmalliset ja eurooppalaiset ihmisoikeudet kuuluvat luonnollisesti kaikille saamelaisille, mukaan lukien saamelaisten sisäisten vähemmistöryhmien edustajat. Yhdenvertaisuus ja syrjimättömyyden suoja muodostavat koko ihmisoikeusajattelun perustan. Kuten aiemmassa syrjintää käsittelevässä kappaleessa on mainittu, YK:n vuonna 1948 laaditun yleismaailmallisen ihmisoikeusjulistuksen¹⁸³ ensimmäisen artiklan mukaan kaikki ihmiset syntyvät vapaina ja tasavertaisina arvoltaan ja oikeuksiltaan. Julistuksen toisen artiklan mukaan jokainen on oikeutettu kaikkiin julistuksessa esitettyihin oikeuksiin ja vapauksiin ilman minkäänlaista rotuun, väriin, sukupuoleen, kieleen, uskontoon, poliittiseen tai muuhun mielipiteeseen, kansalliseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, omaisuuteen, syntyperään tai muuhun tekijään perustuvaa erotusta. Alueellisella tasolla Euroopan ihmisoikeussopimus¹⁸⁴ sekä aiemmin mainitut Euroopan unionin neuvoston direktiivit, kuten 2000/43/EY sisältävät myös syrjimättömyyskiellon.

Saamelaisten kannalta yksi keskeisimmistä yleisistä ihmisoikeussopimuksista on YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (KP-sopimus). Sopimusta valvova YK:n ihmisoikeuskomitea tulkitsee KP-sopimuksen 26 artiklan antavan valtiolle velvollisuuden ryhtyä positiivisiin erityistoimiin todellisen yhdenvertaisen kohtelun saavuttamiseksi.¹⁸⁵ Kun artiklaa 26 luetaan yhdessä KP-sopimuksen artiklojen 27 (oikeus kulttuuriin) sekä 1 (kansojen itsemääräämisoikeus) kanssa, muodostuu vahvasti velvoittava kokonaisuus positiivisesta erityiskohtelusta suhteessa alkuperäiskansojen edustajiin.

KP-sopimuksen 27 artikla luo perustan vähemmistöjen kulttuuriseen suojaan. Sopimusta valvova YK:n ihmisoikeuskomitea on nimenomaisesti todennut artiklan suojaavan myös alkuperäiskansojen kulttuuria, mukaan lukien

¹⁸³ YK:n yleismaailmallinen ihmisoikeusjulistus 10.12.1948.

¹⁸⁴ Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi, 22.11.1984. Sops 63/1999.

¹⁸⁵ ICCPR: General Comment no. 18, Non-discrimination, § 10 ("...the principle of equality sometimes requires States parties to take affirmative action in order to diminish or eliminate conditions which cause or help to perpetuate discrimination prohibited by the Covenant"). Kts. myös Saamelaissopimusluonnos (2005), s. 112.

perinteiset elinkeinot, kuten metsästys, kalastus ja poronhoito.¹⁸⁶ Ihmisoikeuskomitea on edellyttänyt valtioilta positiivisia toimenpiteitä artiklan 27 toteutumiseksi.¹⁸⁷ Komitea on painottanut alkuperäiskansojen läheistä suhdetta maahan ja tästä syystä lausunut heillä olevan osallistumisoikeuden luonnonvarojen käyttöön liittyvissä kysymyksissä. Ihmisoikeuskomitea on 1990-luvulta lukien käsitellyt Suomea koskevia yksilövalituksia, joissa saamelaiset poronhoitajat ovat valittaneet metsänhakkuun, metsätien rakentamisen ja/tai kivenlouhinnan estävän heidän poronhoitoaan.¹⁸⁸

Keskeisenä kehityskulkuna kansainvälisessä alkuperäiskansaoikeudessa on se, ettei alkuperäiskansoja nähdä enää pelkästään vähemmistöinä vaan tunnustetaan kansoina, joilla on itsemääräämisoikeus. Ihmisoikeusvalvontaelinten kannanotoissa korostuu, että alkuperäiskansojen oikeutta kulttuuriin on tulkittava kansojen itsemääräämisoikeuden valossa. Tähän tulkintaan on suoraan kytköksissä alkuperäiskansojen perinteiset elinkeinot ja niiden luoma erityinen side heidän perinteisiin maihinsa. Ihmisoikeusvalvontaelimet ovat siis ottaneet kannan, jonka mukaan alkuperäiskansojen läheinen suhde perinteisiin maihin sekä kulttuuriin lukeutuvat perinteiset elinkeinot edellyttävät heidän itsemääräämisoikeuden tunnustamista vahvistamaan ja ylläpitämään alkuperäiskansojen kulttuuria.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Human Rights Committee, General Comment No. 23: The Right of Minorities (Art. 27), UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add. 5, 8 April 1994, para; *I. Länsman et al v. Finland*, Communication No. 511/1992, UN Doc. CCPR/C/52/D/511/1992 (1994).

¹⁸⁷ UN Human Rights Committee (HRC), CCPR General Comment No. 23: Article 27 (Rights of Minorities), 8 April 1994, CCPR/C/21/Rev.1/Add.5, Para 6.

¹⁸⁸ *I. Länsman*, *ibid.*; *J. Länsman et al v. Finland*, Communication No. 671/1995/, UN Doc. CCPR/C/58/D/671/1995; *A. Äärelä and J. Näkkäläjärvi v. Finland*, Communication No. 779/1997, UN Doc. CCPR/C/73/D/779/1997; *J. and E. Länsman et al v. Finland*, Communication No. 1023/2001. U.N. Doc/CCPR/C/83/D/1023/2001 (2005).

¹⁸⁹ YK:n ihmisoikeuskomitea on vedonnut KP-sopimuksen kansojen itsemääräämisoikeusartikklaan 1 alkuperäiskansojen kohdalla yhä lisääntyvässä määrin jo vuodesta 1999. Katso esimerkiksi Concluding Observations of the Human Rights Committee on Canada UN Doc. CCPR/C/79/Add.105 (1999); Concluding Observations on Mexico, UN Doc. CCPR/C/79/Add.109 (1999); Norway, UN Doc. CCPR/C/79/Add.112 (1999); Australia, UN Doc. CCPR/CO/69/Aus (2000); Denmark, UN Doc. CCPR/CO/70/DNK (2000); Sweden, UN Doc. CCPR/CO/74/SWE (2002); Finland, UN Doc. CCPR/CO/82/FIN (2004); Canada, UN Doc. CCPR/C/CAN/CO/5 (2005); and the United States, UN Doc. CCPR/C/USA/CO/3 (2006); Concluding observations on the Sixth periodic report of Finland, CCPR/C/FIN/CO/6, 22 August 2013; Concluding Observations on the Seventh Periodic Report of Sweden, CCPR/C/SWE/CO/728 April 2016, paras 38-39. Katso myös Amerikan ihmisoikeustuomioistuimen päätös, *Saramaka v. Suriname*, Inter-American Court of Human Rights, Judgment of November 28, 2007, Series c, No 172, para 93.

Saamelaisten kannalta keskeinen ihmisoikeussopimus on myös taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva yleissopimus¹⁹⁰ (TSS-sopimus), joka niin ikään sopimusta valvovan TSS-komitean tulkinnan mukaan suojaa myös alkuperäiskansojen oikeutta kulttuuriin ja perinteiseen kollektiiviseen maan käyttöön ja hallintaan sekä sisältää syrjimättömyyden periaatteen.¹⁹¹ TSS-komitea on tehnyt useita suosituksia myös Suomen saamelaisten oikeuksiin liittyen painottaen erityisesti oikeuksia perinteiseen maankäyttöön, peräänkuuluttaen pyrkimystä saada saamelaisilta ennakkosuostumus (free, prior and informed consent) ennen kuin saamelaisten kotiseutualueella aloitetaan toimia, jotka uhkaavat heidän perinteistä maankäyttöään.¹⁹² Komitea esittää niin ikään huolensa saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumisen puutteista ja kehottaa valtiota turvaamaan saamenkielten opetuksen niin saamelaisten kotiseutualueella kuin sen ulkopuolellakin.¹⁹³

Keskeisin syrjintäkäsityksiä ja yhdenvertaisuutta käsittelevä saamelaistenkin kannalta tärkeä kansainvälinen ihmisoikeussopimus on YK:n kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva yleissopimus. Syrjintäkieltoa ei sovelleta tiettyihin etnisiin ryhmiin tai positiivista erityiskohtelua tarvitseviin henkilöihin kohdistuviin positiivisiin erityistoimiin tai positiiviseen erityiskohteluun. Tällainen erityiskohtelu sallitaan tämän yleissopimuksen 1 artiklan 4 kohdan mukaan silloin, kun se on välttämätöntä sen varmistamiseksi, että etnisten ryhmien jäsenet voivat yhdenvertaisina muiden yhteiskunnan jäsenten kanssa

¹⁹⁰ International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, G.A. 2200A(XXI), 21 UN GAOR Supp. (No. 16), at 49, UN Doc. A/6316 (1966), hyväksytty 16 joulukuuta 1966, tullut voimaan 3 tammikuuta 1976, 993 UNTS 3.

¹⁹¹ Kts. esim. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 21 Right of everyone to take part in cultural life (Art. 15, 1(a), of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), U.N. Doc. E/C.12/GC/21 (21 December 2009); Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Concluding Observations on the sixth periodic report of Finland, E/C.12/FIN/CO/6, 17 December 2014; Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Concluding Observations on the sixth periodic report of Canada, E/C.12/CAN/CO/6 23 March 2016; See also Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Concluding observation on the fourth periodic report of Paraguay, E/C.12/PRY/CO/4, 20 March 2015, para. 6; Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Concluding Observations, Nicaragua, E/C.12/NIC/CO/4, 28 November 2008, para. 11. Katso, yleisesti, Ward, T., "The Right to Free, Prior and Informed Consent: Indigenous Peoples' Participation Rights within International Law", *10 Northwestern Journal of International Human Rights* (2011) 54, 57.

¹⁹² Kts. esimerkkinä vuoden TSS-komitean vuoden 2014 suositukset, Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Concluding Observations on the sixth periodic report of Finland, 28 November 2014, E/C.12/FIN/CO/6., Para 9.

¹⁹³ *Ibid.*, Para 29.

nauttia ihmisoikeuksista ja käyttää niitä.¹⁹⁴ Sopimusta valvova komitea (CERD-komitea) on laatinut valtioille alkuperäiskansojen oikeuksia koskevan yleissuosituksen No. 23.¹⁹⁵ CERD-komitean mukaan alkuperäiskansojen syrjintä kuuluu tämän yleissopimuksen piiriin. Komitea on korostanut, että alkuperäiskansat ovat syrjinnän seurauksena menettäneet maa-alueita ja luonnonvaroja ”kolonialisteille, kaupallisille yhtiöille ja valtiollisille yrityksille,” ja että maa-alueiden menettäminen uhkaa alkuperäiskansojen kulttuuria ja historiallista identiteettiä. Komitea on ottanut erittäin vahvasanaisesti kantaa alkuperäiskansojen oikeuteen omistaa, kehittää, hallita ja käyttää yhteisiä maitaan, alueitaan ja luonnonvarojaan.¹⁹⁶ Suomen saamelaisia koskevissa suosituksissa CERD-komitea on maa- ja osallistumisoikeuskysymysten lisäksi ottanut kantaa saamelaisten kielellisiin oikeuksiin. Vuoden 2017 suosituksissa komitea panee merkille, että Suomessa 75% alle 11-vuotiaista saamelaislapsista asuu saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Komitea ilmaisee huolensa siitä, että määrärahojen lisäämisestä huolimatta päteviä saamen kielen opettajia on liian vähän. Lisäksi komitea ottaa kantaa Suomessa vireillä olevaan saamen kielilain muuttamiseen ja siihen, että saamenkielisiä sosiaali- ja terveystalv palveluja on edelleen saatavilla liian vähän. Komitea suosittelee, että sopimusvaltio varmistaa terveys- ja mielenterveyspalvelujen sekä sosiaalipalvelujen riittävän tarjonnan saamen kielellä.¹⁹⁷ Kuten edellisessä kappaleessa todettiin, kielellisten palvelujen saatavuus on ollut ongelma niin saamelaisten vammaisten terveyspalveluissa kuin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen mielenterveyspalveluissakin.

Lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus¹⁹⁸ pitää niin ikään sisällään syrjintäkiellon, joka sisältää myös mm. etnisyyden ja syntyperän lisäksi erikseen kiellon syrjiä mm. vammaisuuden perusteella.¹⁹⁹ Syrjintäkiellon lisäksi sopimus

¹⁹⁴ Kts. myös Pohjoismainen saamelaissopimus luonnos 2005, asiantuntijaryhmän mietintö, s. 121.

¹⁹⁵ CERD: General Recommendation No. 23: Indigenous Peoples, 18. of August, 1997.

¹⁹⁶ CERD: General Recommendation No. 23: Indigenous Peoples, 18.08.1997. Katso yleisesti CERD-sopimuksen vahvasta alkuperäiskansojen suojelusta, Thornberry, P., “The Convention on the Elimination of Racial Discrimination, Indigenous Peoples and Caste/Decent-based Discrimination”, Castellino, J. and Walsh, N., (eds.), International Law and Indigenous Peoples, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers (2005), s. 17, 33 .

¹⁹⁷ Rotusyrjinnän poistamista käsittelevä komitea, Loppupäätelmät Suomen 23. määräaikaishetvireportista, CERD/C/FIN/CO/23, Ulkoasiainministeriö 19.7.2017. epävirallinen suomennos, Paras 18-19.

¹⁹⁸ YK:n lasten oikeuksia koskeva yleissopimus 20.11.1989, Sops 60/1991.

¹⁹⁹ Artikla 2,1. Sopimusvaltiot kunnioittavat ja takaavat tässä yleissopimuksessa tunnustetut oikeudet kaikille niiden lainkäyttövallan alaisille lapsille ilman minkäänlaista lapsen, hänen vanhempiansa tai muun laillisen huoltajansa rotuun, ihonväriin, sukupuoleen, kieleen, uskontoon, poliittisiin tai muihin mielipiteisiin, kansalliseen, etniseen tai sosiaaliseen

pitää sisällään useamman alkuperäiskansojen näkökulmasta tärkeän oikeuden. Yleissopimuksen 17 artiklan d kohdassa veloitetaan valtiota ”rohkaisemaan” tiedotusvälineitä kiinnittämään erityistä huomiota vähemmistöryhmiin kuuluvien tai alkuperäiskansojen lasten kielellisiin tarpeisiin. 29 artiklan 1 kappaleen d kohdassa todetaan, että myös lapsen koulutuksen tulee pyrkiä valmistamaan lasta vastuulliseen tulevaan elämään ymmärryksen, rauhan, suvaitsevaisuuden, sukupuolten välisen tasa-arvon ja kaikkien kansakuntien, etnisten, kansallisten ja uskonnollisten ryhmien sekä alkuperäiskansoihin kuuluvien henkilöiden välisen ystävyyden hengessä. Artikla 30:n mukaan ”niissä maissa, joissa on etnisiä, uskonnollisia tai kielellisiä vähemmistöryhmiä tai alkuperäiskansoihin kuuluvia henkilöitä, tällaiseen vähemmistöryhmään tai alkuperäiskansaan kuululta lapselta ei saa kieltää oikeutta nauttia yhdessä ryhmän muiden jäsenten kanssa omasta kulttuuristaan, tunnustaa ja harjoittaa omaa uskontoaan tai käyttää omaa kieltään.” Lasten sopimusta valvova komitea on todennut artiklan 30 merkitsevän samanlaisia positiivisia velvoitteita valtioille suhteessa alkuperäiskansojen jäseniin kuin KP-sopimuksen 27 artikla.²⁰⁰ Komitea on painottanut mm. alkuperäiskansojen lasten oikeutta sosiaali- ja terveystalouteen sekä koulutukseen.²⁰¹ Suomea koskevissa suosituksissaan komitea on kehottanut valtiota tehostamaan pyrkimyksiään torjua esimerkiksi etnisiin vähemmistöihin tai vammaisiin henkilöihin kohdistuvaa syrjintää.²⁰² Se on esittänyt huolensa myös saamelaislasten puutteellisista saamenkielisistä terveystalouksista, mukaan lukien terapia ja psykiatriset palvelut kehottaen valtion korjaamaan tilanne kuten myös varmistamaan saamelaislasten oikeuden kulttuuri-sensitiiviseen koulutukseen ja terveystalouteen, jotka koskevat myös lapsia saamelaisalueen ulkopuolella.²⁰³

Saamelaisia ja saamelaisten sisäisiin vähemmistöryhmiin kuuluvia naisia suojelee myös kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus²⁰⁴, joka kieltää naisten syrjinnän ja velvoittaa sopimusvaltiot takaamaan molemmille sukupuolille yhtäläiset oikeudet ja vapaudet. Tämä yleissopimus on olennainen saamelaisissa yhteyksissä eli ajatellen viranomaisen tai ei-saamelaisen tahojen tai henkilöiden mahdollisesti harjoittamaa saamelaisnaisten syrjintää sekä myös mahdollista saamelaisen yhteiskunnan sisällä

alkuperään, varallisuuteen, vammaisuuteen, syntyperään tai muuhun seikkaan perustuvaa erottelua.

²⁰⁰ CRC: ”The Rights of Indigenous Children – Recommendations”, 34th session, 3 October 2003, Para 4.

²⁰¹ Ibid.

²⁰² Committee on the Rights of the Child, CRC/C/FIN/CO/4, 3 August 2011, Para 25-26.

²⁰³ Ibid., Paras 62-63.

²⁰⁴ Kaikkinaisen naisten syrjintää poistava yleissopimus 18.12.1979, Sops 68/1986.

tapahtuvaa naisten syrjintää.²⁰⁵ Usein erilaisten vähemmistöryhmien sisällä naiset kokevat syrjintää myös sukupuolensa perusteella. Alkuperäiskansojen oikeuksia ajettaessa naisten oikeuksien korostaminen on saatettu kokea ongelmalliseksi myös yhteisöjen sisällä. Esimerkiksi Rauna Kuokkanen toteaa, että alkuperäiskansojen itsemääräämisoikeuden toteutumisessa saattaa korostua patriarkaaliset rakenteet niin päätöksentekoon osallistumisessa kuin elinkeinojen harjoittamisessakin.²⁰⁶ Kuitenkin monille alkuperäiskansanaisille itsemääräämisoikeus on tärkeä sekä yksilön että yhteisön näkökulmasta ja molemmat tulisi ottaa huomioon tasapainoisesti. Yksilöiden vahva itsemääräämisoikeus tukee kollektiivisen itsemääräämisoikeuden toteutumista.²⁰⁷

Euroopan neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen tarkoituksena on suojata ja edistää Euroopan kansallisten vähemmistöjen oikeuksia. Sopimuksessa ei määritellä, mitä ryhmiä on pidettävä kansallisina vähemmistöinä. Suomi, Norja ja Ruotsi ovat kaikki pitäneet lähtökohtana, että sopimus koskee myös saamelaisia. Puiteyleissopimus pitää sisällään niin syrjimättömyyden kiellon kuin esimerkiksi vähemmistöjen oikeuden kulttuuriinsa ja kieleensä. Sopimusta valvova ministerikomitea on antanut useita suosituksia Suomen saamelaisten tilanteeseen. Vuoden 2017 suosituksissa ministerikomitea suosittelee, että Suomen valtio tehostaa pyrkiämyksiä varmistaa, että sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja on asianmukaisesti saatavilla jokaisen ensimmäisellä kielellä, mukaan lukien saamenkielet. Lisäksi tulisi varmistaa, että hallinnon uudistusten yhteydessä taataan vähemmistöihin kuuluvien kielelliset oikeudet sekä kehottaa valtiota tukemaan tosiasiallista pääsyä saamenkieliseen koulutukseen saamenlaisten kotiseutualueella. Valtiota suositellaan myös lisäämään mahdollisuuksia osallistua saamenkieliseen koulutukseen muualla maassa siellä, missä saamelaislapsia on huomattavan paljon ja tällaiselle koulutukselle on riittävästi kysyntää.²⁰⁸ Saamelaisten kielioikeuksia suojelee myös alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja.²⁰⁹

²⁰⁵ Kts. Suomalais, norjalais, ruotsalais, saamelaisen asiantuntijatyöryhmän 27.10. 2005 luovuttama luonnos Luonnos Pohjoismaiseksi saamelaissopimukseksi, Asiantuntijamietintö, s. 127.

²⁰⁶ Kuokkanen, Rauna, "Self-Determination and Indigenous Women's Rights at the Intersection of International Human Rights", *Human Rights Quarterly* 34 (2012) 225–250, 226.

²⁰⁷ *Ibid.*, 247.

²⁰⁸ Euroopan neuvoston Ministerikomitean Päätöslauselma 15.3.2017, CM/ResCMN(2017)1 kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen täytäntöönpanosta Suomessa. Ulkoasiainministeriön epävirallinen suomennos 10.4.2017, s. 3.

²⁰⁹ Vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja 5.11.1992, Sops 23/1998.

Euroopan ihmisoikeussopimus (EIS)²¹⁰ niin ikään kieltää syrjinnän sopimuksen 14 artiklassa, jossa tunnustetaan, että yleissopimuksessa tunnustetuista oikeuksista ja vapauksista nauttiminen taataan ilman minkäänlaista sukupuoleen, rotuun, ihonväriin, kieleen, uskontoon, poliittisiin tai muihin mielipiteisiin, kansalliseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, kansalliseen vähemmistöön kuulumiseen, varallisuuteen, syntyperään tai muuhun asemaan perustuvaa syrjintää. Syrjimättömyyssuojaa on entisestään vahvistettu yleissopimuksen 12 lisäpöytäkirjalla, joka hyväksyttiin vuonna 2000. EIS:n 12. pöytäkirjassa taataan ”laissa tunnustetuista oikeuksista nauttiminen” ilman syrjintää. Näin ollen sen soveltamisala on laajempi kuin 14 artiklan, joka koskee vain EIS:ssa taattuja oikeuksia.²¹¹ Saamelaisten oikeudet eivät ole vielä läpilyöneet EIT:ssa, eikä syrjintänormisto ole tullut testattua alkuperäiskansakontekstissa, vaikka muuttaman saamelaisten perinteisiin elinkeinoihin, poronhoitoon sekä kalastukseen liittyviä oikeuksia käsittelevää oikeustapausta onkin tutkittu EIT:n toimesta.²¹²

4.2.2. Alkuperäiskansojen oikeuksia koskevat oikeudelliset instrumentit

Alkuperäiskansojen kansainvälisoikeudellinen asema on kehittynyt voimakkaasti viimeisten vuosikymmenten aikana.²¹³ YK:n alkuperäiskansajulistus²¹⁴, joka hyväksyttiin vuonna 2007, ilmentää kokonaisuudessaan niitä oikeuksia ja periaatteita, joita vuosien varrella ihmisoikeuksien tulkintaa harjoittavat ihmisoikeusvalvontaelimet - kuten YK:n ihmisoikeuskomitea – ovat todentaneet oikeuskäytännössään ja kannanotoissaan. Osa YK:n alkuperäiskansajulistuksen

²¹⁰ Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi sellaisena kuin se on muutettuna yhdennellätoista pöytäkirjalla (SopS 85-86/1998).

²¹¹ Kts. tarkemmin, Euroopan syrjinnän vastaisen oikeuden käsikirja, Euroopan unionin perusoikeusvirasto, Euroopan neuvosto (2010), s. 78.

²¹² Kts. *Könskämä ja 38 muuta saamelaiskylää v. Ruotsi*, 25.11.1996; *Johti Sapmelaccat ry ja muut v. Suomi*, 18.1.2005; *Handölsdalenin saamelaiskylä ja muut v. Ruotsi*, 30.3.2010. Kts. tarkemmin, Heiskanen, Heta-Elena., Knuutila, Reija, Heinämäki, Leena., ”Ympäristöllinen haavoittuvuus Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tapauksen valossa”, *Oikeus* 2017 (46): 1: 35-55, s. 35-55, 44-46.; kts. myös, yleisesti, Koivurova, Timo., ”Jurisprudence of the European Court of Human Rights Regarding Indigenous Peoples: Retrospect and Prospects,” *International Journal on Minority and Group Rights*, Nijhoff, Brill, 18 (2011), 1-37.

²¹³ Katso esim. Koivurova, Timo. ”Alkuperäiskansojen ihmisoikeudet”, teoksessa T. Koivurova ja E. Pirjatanniemi (toim.), *Ihmisoikeuksien käsikirja*, Tietosanoma (2013): 246-269; Heinämäki, L., ”The Rapidly Evolving International Status of Indigenous Peoples: The Example of the Sami People in Finland”, teoksessa C. Allard and S. Fundarud Skogvang (toim.), *Indigenous Rights in Scandinavia, Autonomous Sami Law*, Ashgate (2015): 189-206.

²¹⁴ UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, September 7, Sixty-first Session, A/61/L.67.

oikeuksista sisältyy jo olemassa oleviin kansallisiin oikeusjärjestelmiin, kuten Suomessa saamelaiden tunnustaminen alkuperäiskansaksi perustuslaissa. YK:n alkuperäiskansajulistus on vaikuttanut myös ihmisoikeusvalvontaelinten tulkintaan erityisesti vahvistaen alkuperäiskansojen oikeutta osallistua heitä koskevaan päätöksentekoon maankäyttöön liittyvissä oikeustapauksissa.²¹⁵ YK:n julistuksella on myös vahva alkuperäiskansojen mandaatti, koska alkuperäiskansajärjestöt osallistuivat neuvotteluihin aktiivisesti koko yli kaksikymmentä vuotta kestävässä prosessin ajan.²¹⁶

Koko julistuksen ytimessä on alkuperäiskansojen itsemääräämisoikeuden tunnustaminen. 3. artiklan mukaan alkuperäiskansoilla on itsemääräämisoikeus, jonka perusteella ne määräävät vapaasti poliittisen asemansa ja kehittävät vapaasti taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä olojaan. Artiklan 4 mukaan itsemääräämisoikeuttaan käyttäessään alkuperäiskansoilla on oikeus autonomiaan ja itsehallintoon asioissa, jotka liittyvät niiden sisäisiin ja paikallisiin asioihin sekä niiden itsehallintotehtävien rahoituskeinoihin.²¹⁷ Vaikka itsemääräämisoikeutta koskeva artikla 3 sekä itsehallintoa koskeva artikla 4 on useiden kansainvälisen oikeuden asiantuntijoiden tulkinnan mukaan tarkoitettu luettavaksi yhteen,²¹⁸ sen ei kuitenkaan katsota rajaavan itsemääräämisoikeutta pelkästään alkuperäiskansojen sisäisiin asioihin.²¹⁹

Itsemääräämisoikeus toteutuu hallinta- ja osallistumisoikeuksina esimerkiksi maankäyttöön ja siihen liittyviin perinteisten elinkeinojen suojaan.²²⁰ YK:n julistuksen 32 artiklan mukaan alkuperäiskansoilla on oikeus määrätä ja kehittää ensisijaisia tavoitteita ja strategioita maidensa tai alueidensa ja muiden luonnonvarojensa kehittämistä tai käyttöä varten. Valtioiden tulee neuvotella vilpittömässä mielessä ja toimia yhteistyössä kyseisten alkuperäiskansojen kanssa näiden omien edustuselinten kautta saadakseen niiden vapaan ja tietoon

²¹⁵ *Poma Poma v. Peru*, Human Rights Committee, Communication No. 1457/2006, Doc. CCPR/C/95/D/1457/2006 of 27 March 2009; *Saramaka v. Suriname*, Inter-American Court of Human Rights, Judgment of November 28, 2007, Series c, No 172.

²¹⁶ Kts. Rombouts, S. J., *Having a Say - Indigenous Peoples*, International Law and Free, Prior and Informed Consent, Oisterwijk: Wolf (2014), s.14-15.

²¹⁷ Artikla 4.

²¹⁸ International Law Association, Interim Report: The Right of indigenous peoples at the Hague Conference (London: ILA 2010) s. 9-12.

²¹⁹ Esim. Xanthaki, A., "Indigenous Rights in International Law over the Last 10 Years and Future Developments", *10 Melbourne Journal of International Law* (2009), s. 27, 30.

²²⁰ Katso, yleisesti, Heinämäki, Leena, "The Nordic Saami Convention: The Right of a People to Control Issues of Importance to Them," teoksessa N. Bankes and T. Koivurova (toim.), *The Proposed Nordic Saami Convention, National and International Dimensions of Indigenous Property Rights*, Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon (2013): 125-147.

perustuvan ennakkosuostumuksen ennen kuin valtiot hyväksyvät hankkeita, jotka vaikuttavat alkuperäiskansojen maihin tai alueisiin ja muihin luonnonvaroihin, erityisesti kehitettäessä, käytettäessä tai hyödynnettäessä mineraali- tai vesivaroja tai muita luonnonvaroja. Niin ikään 19 artiklan mukaan valtioiden tulee neuvotella ja toimia yhteistyössä alkuperäiskansojen kanssa saadakseen niiden ennakkosuostumuksen ennen kuin valtiot hyväksyvät ja panevat täytäntöön lainsäädännöllisiä ja hallinnollisia toimia, jotka voivat vaikuttaa alkuperäiskansoihin.

Vaikka YK:n julistus ei anna alkuperäiskansoille yksipuolista mahdollisuutta sanoa ei (veto-oikeus) valtion toimenpiteille, YK:n alkuperäiskansajulistuksen (2007) hyväksymisen jälkeen ihmisoikeuskomitea on todennut, että laaja-alaisissa tapauksissa pelkkä konsultaatio ei enää riitä, vaan maankäytölle on saatava alkuperäiskansan ennakkosuostumus.²²¹ YK:n komitea on myös soveltanut KP-sopimuksen artiklaa 1 (kansojen itsemääräämisoikeus) alkuperäiskansoihin, usein liittäen yhteen artiklat 27 ja 1.²²² YK:n julistuksessa FPIC voidaan nähdä olennaisena osana itsemääräämisoikeutta²²³, mutta esimerkiksi YK:n komitea katsoo sen osaksi yksilöille kuuluvaa oikeutta kulttuuriin KP-sopimuksen 27 artiklan mukaisesti.²²⁴

YK:n alkuperäiskansajulistuksen 2 artiklan mukaan alkuperäiskansat ja niihin kuuluvat yksilöt ovat vapaita ja yhdenvertaisia kaikkien muiden kansojen ja yksilöiden kanssa, ja niillä on oikeuksiaan käyttäessään oikeus olla vapaita kaikenlaisesta, erityisesti alkuperäiskansan taustaan tai identiteettiin perustuvasta syrjinnästä.

Syrjimättömyyden periaate on myös keskeinen osa YK:n julistusta. Julistuksen 21 artiklan mukaan alkuperäiskansoilla on syrjimätön oikeus taloudellisten ja sosiaalisten olojensa parantamiseen muun muassa koulutuksen, työllisyyden, ammatillisen koulutuksen ja uudelleen koulutuksen, asumisen, puhtaanapidon, terveyden ja sosiaaliturvan aloilla. Saman artiklan toinen kohta määrää valtiot

²²¹ *Poma Poma v. Peru*, Human Rights Committee, Communication No. 1457/2006.

²²² Esim. Suomea koskeva kannanotto: Concluding observations on the Sixth periodic report of Finland, CCPR/C/FIN/CO/6, 22 August 2013, para 16 ja useat kannanotot aiemmassa alaviitteessä 189.

²²³ Ward, T., "The Right to Free, Prior and Informed Consent: Indigenous Peoples' Participation Rights within International Law", *10 Northwestern Journal of International Human Rights* (2011), s. 58. Katso tarkempi analyysi, Heinämäki, L., "Global Context – Arctic Importance: Free, Prior and Informed Consent – A New Paradigm in International Law Related to Indigenous Peoples," teoksessa Herrmann and Thibault (toim.), *Indigenous Peoples' Governance and Protected Areas in the Circumpolar Arctic*, Springer (2015): 209-240.

²²⁴ *Poma Poma v. Peru*, Human Rights Committee, Communication No. 1457/2006.

toteuttamaan tehokkaat toimet ja tarvittaessa erityistoimet, joilla varmistetaan alkuperäiskansojen taloudellisten ja sosiaalisten olojen jatkuva parantaminen. Erityistä huomiota on kiinnitettävä alkuperäiskansoihin kuuluvien vanhusten, naisten, nuorten, lasten ja vammaisten henkilöiden oikeuksiin ja erityistarpeisiin.²²⁵ Artikla 24 mukaan alkuperäiskansoihin kuuluvilla yksilöillä on syrjimätön oikeus saada kaikkia sosiaali- ja terveydenhuoltopalveluja ja oikeus korkeimpaan saavutettavissa olevaan ruumiilliseen ja henkisen terveyden tasoon. Artikla 22 toteaa, että YK:n julistusta täytäntöön pantaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota alkuperäiskansojen vanhusten, naisten, nuorten, lasten ja vammaisten henkilöiden oikeuksiin ja erityistarpeisiin.²²⁶ Edelleen artikla 23 määrää, että alkuperäiskansoilla on oikeus osallistua aktiivisesti niihin vaikuttavien terveydenhuolto- ja asunto-ohjelmien sekä muiden taloudellisten ja sosiaalisten ohjelmien kehittämiseen ja niistä päättämiseen sekä oikeus mahdollisuuksien mukaan hallinnoida näitä ohjelmia omien toimielintensä kautta. 44 artiklan mukaan kaikki YK:n julistuksessa tunnustetut oikeudet ja vapaudet taataan alkuperäiskansoihin kuuluville miehille ja naisille yhdenvertaisesti.

Suomi, Norja ja Ruotsi, yhteistyössä valtioiden Saamelaiskäräjien kanssa, ovat neuvotelleet Pohjoismaisen Saamelaissopimuksen, joka on saatu valmiiksi ja parafoitu Suomessa tammikuussa 2017.²²⁷ Sopimusteksti on yhä tätä raporttia kirjoitettaessa lausuntokierroksella. Kaikkien kolmen valtion Saamelaiskäräjien tulee myös hyväksyä sopimus, ennen kuin se voidaan ratifioida. Saamelaissopimuksen ensimmäisen artiklan mukaisesti sopimuksen tarkoituksena on varmistaa ja vahvistaa saamelaisten oikeudet siten, että saamelaiset voivat säilyttää, harjoittaa ja kehittää kulttuuriaan, kieliään ja yhteiskuntaelämänsä mahdollisimman vähäisin valtionrajoista aiheutuvin estein.²²⁸ Sopimuksen luonnoksen (2005) perustelujen mukaan sopimuksella on kuitenkin useita tarkoituksia. Sillä pyritään muun muassa vahvistamaan saamelaisten asemaa alkuperäiskansana kolmessa sopimusvaltiossa ja tekemään sellaiset oikeudelliset johtopäätökset, joita saamelaisten asemasta alkuperäiskansana seuraa.²²⁹ Saamelaissopimus ei ole puitesopimus, vaan sen tarkoituksena on nimenomaan

²²⁵ Artikla 21.2.

²²⁶ Artikla 22.1.

²²⁷ Oikeusministeriö, Pohjoismaainen saamelaissopimus parafoitu, 13.1.2017. Saatavissa: http://oikeusministerio.fi/artikkeli/-/asset_publisher/pohjoismaainen-saamelaissopimus-parafoitu.

²²⁸ Artikla 1.

²²⁹ Pohjoismaainen Saamelaissopimus. Suomalais-norjalais-ruotsalais-saamelaisen asiantuntijaryhmän 27 lokakuuta 2005 luovuttama luonnos, s. 153-154.

https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/aid/temadokumenter/sami/sami_samskonvensjonen_finsk_h-2183-f.pdf.

turvata positiivisia minimioikeuksia kaikissa Pohjoismaissa asuville saamelaisille, keskeisimpänä saamelaisten itsemääräämisoikeus, jota voidaan pitää koko sopimuksen keskeisimpänä oikeutena, jonka valossa koko sopimusta tulee tarkastella ja tulkita. Itsemääräämisoikeuden tulee olla yhteinen nimittäjä mm. niin Saamelaissopimuksen turvaamien kieleen ja opetukseen kuin elinkeinohinkin liittyvien oikeuksien toimeenpanossa.

Keskeinen säännös sopimuksen tarkoituksen ja päämäärän valossa on myös Saamelaissopimuksen turvaama syrjimättömyyden suoja. Saamelaissopimuksen 7 artiklan mukaan saamelaisille taataan suoja saamelaisuuteen liittyvää syrjintää vastaan: ”Valtiot ryhtyvät tehokkaisiin toimenpiteisiin ehkäistäkseen saamelaisten syrjintää ja heihin kohdistuvia ennakkoluuloja sekä edistääkseen keskinäistä kunnioitusta ja ymmärrystä saamelaisten ja muun väestön välillä.” Artiklan 7 mukaista syrjintäkieltoa on luettava ottaen huomioon, että, kuten johdanto-osassa todetaan, sopimusosapuolet pitävät lähtökohtanaan, että saamelaisten tulevaa oikeusasemaa vahvistettaessa erityisesti otetaan huomioon se, että historian saatossa saamelaisia ei ole pidetty yhdenvertaisena kansana ja että heitä on tuolloin kohdeltu epäoikeudenmukaisesti. Heti tämän perään todetaan, että saamelaiset tahtovat ottaa vastuun oman tulevaisuutensa kehittämisestä, ja että heillä on myös siihen oikeus, ja että valtiot ottavat huomioon saamelaisten itsemääräämisoikeuden täyttäessään velvoitteitaan tämän sopimuksen mukaisesti.²³⁰ Syrjintäkiellon päämäärä on tosiasiallinen tasa-arvo, joka voi parhaiten toteutua siten, että valtio tukee saamelaisia positiivisilla oikeudellisilla ja taloudellisilla toimenpiteillä, niin että heillä on tosiasiallinen mahdollisuus kantaa vastuu oman tulevaisuutensa ja prioriteettiansa määrittelystä, itsemääräämisoikeuden mukaisesti. Saamelaissopimuksessa ei eritellä erityisiä saamelaisuuden sisällä olevia ryhmiä, jotka ovat erityisessä syrjintävaarassa ja joita syrjimättömyyden suoja koskee. Luonnollisesti on selvää, että säännöksellä on kuitenkin erityisen tärkeä merkitys vähemmistöryhmille, kuten vammaisille henkilöille sekä seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöihin kuuluville.

Sopimus sisältää naisten ja miesten tasa-arvosuojan.²³¹ Vaikka artikla 5 koskee nimensä mukaisesti naisten ja miesten tasa-arvoa, siinä vaaditaan oikeuksien turvaamista ilman sukupuoleen perustuvaa syrjintää. Eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunta totesi vuonna 2005 toteutetusta tasa-arvolain muutoksesta antamassaan mietinnössä, että tasa-arvolain säännöksiä tulee tulkita siten, että ne kattavat myös sellaisen syrjinnän, joka perustuu sukupuolenkorjaukseen. Valiokunnan mukaan kyseisten henkilöiden ihmisoikeuksien toteutumisen

²³⁰ Saamelaissopimuksen johdanto-osa.

²³¹ Artikla 5.

kannalta on tärkeää, että heitä suojataan kaikenlaiselta syrjinnältä ja eri asemaan asettamiselta ja katsoi, että tasa-arvolain syrjintäsäännöksiä tulee tulkita yhdenmukaisesti EU:n tuomioistuimen kannan kanssa.²³²

Tasa-arvovaltuutettu on katsonut, että ainakin kunnes asia on lain tasolla määritelty, tasa-arvolakia tulee soveltaa laajasti sukupuolivähemmistöön kuuluviin, eikä rajoittaa suojaa sukupuolen-korjauksen läpikäyneisiin henkilöihin.²³³ Uudistetun tasa-arvolain tarkoituksena on 1 §:n mukaan estää sukupuoleen perustuva syrjintä ja edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa sekä tässä tarkoituksessa parantaa naisten asemaa erityisesti työelämässä. Lain tarkoituksena on myös estää sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää.²³⁴ Myös Pohjoismaista Saamelais sopimusta on tulkittava perustuslain ja niitä heijastavien yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosäännösten sekä kansainvälisen oikeuden, kuten EU:n tuomioistuimen päätösten valossa.

Saamelais sopimuksen artikla 21 säätelee kielellisistä oikeuksista ja toteaa ”valtioiden edistävän” saamelaisen mahdollisuutta käyttää saamen kieltä sosiaali- ja terveydenhuollossa saamelaisalueilla, sekä ”helpottavan” saamen kielen käyttöä saamelaisalueiden ulkopuolella. Sosiaali- ja terveydenhuollon alalla valtiot ”huomioivat” saamelaiskulttuuriin liittyviä seikkoja. Artiklan muotoilua ei voida pitää oikeudellisesti vahvana, koska se vaatii valtioita pikemminkin edistämään kuin suoraan turvaamaan kielelliset oikeudet, joihin saamelaisilla kuitenkin on perustuslaillinen oikeus. Kuten tässä kappaleessa aiemmin tuodaan esille, kielellisten oikeuksien toteutuminen terveydenhuollossa on keskeistä niin vammaisille saamelaisille henkilöille kuin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluville saamelaisille.

Suomi ei lukuisista pyrkimyksistään huolimatta toistaiseksi ole ratifioinut alkuperäiskansojen oikeuksia suojaavaa ILO sopimus 169:ää.²³⁵ Sopimuksen ratifiointia koskeva hallituksen esitys on kuitenkin yhä vireillä eduskunnassa.²³⁶ Suomi on kuitenkin allekirjoittanut ILO sopimus 169:n jo vuonna 1989. Keskeiset ILO sopimus 169:n oikeudet ja peruseriaatteet on sittemmin tunnustettu niin valtiokäytännössä, yleisiä ihmisoikeuksia valvovien toimielinten

²³² TyVM 3/2005 vp; HE 19/2014 Hallituksen esitys eduskunnalle yhdenvertaisuuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

²³³ HE 19/2014 Hallituksen esitys eduskunnalle yhdenvertaisuuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

²³⁴ Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain muuttamisesta 1329/2014.

²³⁵ International Labour Organization (ILO) Convention (No. 169) concerning Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries, Geneva, hyväksytty 27.6. 1989, tullut voimaan 5.9.1991, 28 International Legal Materials (1989) 1382.

²³⁶ HE 264/2014.

tulkintakäytännössä kuin YK:n alkuperäiskansojen oikeuksia koskevassa julistuksessaakin. Wienin yleissopimuksen²³⁷ 18 artikla ohjeistaa valtiota olemaan tekemättä toimenpiteitä, jotka tekevät allekirjoitetun sopimuksen tarkoituksen ja päämäärän tyhjäksi. Kuten muissakin ihmisoikeussopimuksissa, yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden suoja ovat ILO sopimus 169:n ydinperiaatteet. Sopimuksen mukaan valtioiden tulee tehdä toimenpiteitä, joilla varmistetaan, että näiden kansojen jäsenet nauttivat yhdenvertaisesti niitä oikeuksia ja mahdollisuuksia, jotka kansallisissa säädöksissä ja määräyksissä myönnetään muulle väestölle, edistetään näiden kansojen sosiaalisten, taloudellisten ja kulttuuristen oikeuksien täysimääräistä toteutumista kunnioittaen niiden sosiaalista ja kulttuuri-identiteettiä, tapoja, perinteitä ja instituutioita, sekä autetaan näiden kansojen jäseniä poistamaan alkuperäisväestön ja muun kansallisen yhteisön välillä mahdollisesti vallitsevia sosiaalis-taloudellisia eroja alkuperäisväestön pyrkimysten ja elintapojen kanssa yhteensopivilla tavoilla.²³⁸ ILO sopimus 169:n 3 artiklan mukaan alkuperäis- ja heimokansojen tulee voida nauttia täysimääräisesti ihmisoikeuksista ja perusvapauksista ilman esteitä ja syrjintää. Sopimuksen määräyksiä sovelletaan ilman syrjintää näiden kansojen mies- ja naisjäseniin. Positiivisiin erityistoimiin yhdenvertaisuuden edistämiseksi kuuluvat sopimuksessa kaiken kattavasti eri elämän osa-alueet, mukaan lukien kielelliset oikeudet sekä maa-oikeudet. ILO sopimus 169:n ratifiointia koskevassa hallituksen esityksessä (HE 264/2014) mainitaan yhdenvertaisuutta ja syrjinnän kieltoa koskien tasa-arvolain muutoksesta koskemaan myös sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää.²³⁹

Kansainvälinen työjärjestö ILO on suunnannut erityistä huomiota alkuperäiskansoihin kuuluvien vammaisten henkilöiden syrjimättömyyden poistamiseen ja oikeuksien parantamiseen. Vuonna 2015 julkaisemassaan raportissa ILO muistuttaa, viitaten myös YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimusta valvovan komitean kannanottoihin, että alkuperäiskansoihin kuuluvien vammaisten henkilöiden haasteet päästä työelämään, koulutus ja vammaisuuteen liittyvän erityistuen puuttuminen johtavat köyhyysloukkoihin erityisesti alkuperäiskansojen keskuudessa.²⁴⁰ ILO:n raportti painottaa syrjimättömyysperiaatteen lisäksi alkuperäiskansoihin kuuluvien

²³⁷ Valtiosopimusta koskeva Wienin yleissopimus 33/1980.

²³⁸ ILO Sopimus 169, Artikla 2. Kts. HE 264/2014.

²³⁹ HE 264/2014, I Yleiset periaatteet –osiossa.

²⁴⁰ International Labor Organization, Indigenous Persons with Disabilities, Access to Training and Employment, ILO 2015, s. 2. ILO viittaa Argentiinaa, Australiaa, Perua ja Costa Ricaa koskeviin raportteihin.

vammaisten henkilöiden oikeutta osallistua päätöksentekoon sekä työelämään ja siihen liittyvään koulutukseen.²⁴¹

²⁴¹ Ibid., s.2.

5. Saamelaiset vammaiset henkilöt

Saamelaiset vammaiset henkilöt ovat nousseet tutkimuskentällä enemmän esiin vasta viime vuosina. Yleisesti maailmalla lisääntyneen vammaisia henkilöitä ja heidän ihmisoikeuksia käsittelevän keskustelun myötä myös alkuperäiskansoihin kuuluvien vammaisten asemaan yhteiskunnissa on alettu kiinnittää enemmän huomiota. Suomi on ratifioinut YK:n yleissopimuksen vammaisten henkilöiden oikeuksista vuonna 2016²⁴² ja nostanut vammaisten henkilöiden oikeuksien parantamisen yhdeksi kansainvälisen ihmisoikeuspolitiikkansa painopiste-alueeksi²⁴³.

Tässä kappalekokonaisuudessa esitellään aluksi yleistä vammaistutkimuksen kentällä käytävää teoreettista keskustelua ja tarkastellaan siihen kytkeytyvän alkuperäiskansojen näkökulmasta käydyn keskustelun luonnetta. Tämän jälkeen avataan saamelaisten vammaisten henkilöiden tilanteesta tehtyä tutkimusta ja pohditaan heidän asemaansa saamelaisyhteisössä. Keskustelua käydään myös Suomen vammaisia henkilöitä koskevasta ihmisoikeuspolitiikasta. Lisäksi keskustellaan heidän ihmisoikeuksien toteutumisesta ja niiden haasteista kansallisessa lainsäädännössä, kiinnittäen esimerkein huomiota myös saamelaisten vammaisten henkilöiden asemaan. Lopulta käsitellään vielä saamelaisten vammaisten henkilöiden kohtaamaa moniperustaista syrjintää ja sitä, miten syrjintää mahdollisesti voitaisiin ehkäistä tulevaisuudessa. Viimeinen kappale pohjautuu kolmeen hankkeessamme toteutettuun puolistrukturoituun henkilöhaastatteluun, asiantutijahaastatteluun sekä aktiiviseen dialogiin saamelaisia vammaisiakin henkilöitä edustavan SámiSoster ry:n asiantuntijan kanssa. Lisäksi kappaleessa nostetaan esille myös Hokkasen (2017) teoksessa *Experiences of inclusion and welfare services among Finnish Sámi with disabilities* mainittuja syrjintäesimerkkejä.

5.1. Vammaisuus ilmiönä

Vammaisuuden ymmärtäminen on sidoksissa muun muassa eri kulttuureihin ja siihen, missä kontekstissa asioista puhutaan²⁴⁴. Vammaisuutta on myös tutkittu

²⁴² A/RES/61/106, Convention on the Rights of Persons with Disabilities.

²⁴³ Ulkoasiainministeriö, Suomen kansainvälinen ihmisoikeuspolitiikka (luettu 21.11.2017). Saatavissa: <http://formin.finland.fi/public/default.aspx?nodeid=49583>.

²⁴⁴ Kts. esim. Kröger, Teppo, ”Tutkimuksen kolme näkökulmaa vammaisuuteen”, *Janus: Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*, 10 (1), 27-38, (2002); Haarni, Ilka,

useilla eri tieteenaloilla erilaisista lähtökohdista, ja teoreettinen keskustelu aiheeseen liittyen on muotoutunut osittain myös oman aikansa yleisiä tieteenfilosofisia diskursseja mukaillen.²⁴⁵ Koska tässä raportissa on olennaisena ihmisoikeusperustainen lähestymistapa vammaisuuteen, nostetaan YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa oleva tulkinta esille yhtenä mahdollisena tapana tarkastella vammaisuuden ilmiötä. Yleissopimuksessa ei ole virallista määritelmää vammaisuudelle vaan sen ytimessä nähdään olevan pitkälti vammaisuuden sosiaalisen mallin pääperiaatteet²⁴⁶.

Ihmisoikeusnäkökulmasta tarkasteltuna vammaisuus ei ole määriteltävissä henkilön tiettyjen ominaisuuksien pohjalta, vaan nämä ominaisuudet tulee suhteuttaa aina yhteiskunnalliseen kontekstiin, jossa vammaisuus voi ilmetä²⁴⁷. YK:n yleissopimuksessa²⁴⁸ todetaan että:

”[...] vammaisuus on kehittyvä käsite ja että vammaisuus on seurausta sellaisesta vuorovaikutuksesta vammaisten henkilöiden ja asenteista ja ympäristöstä johtuvien esteiden välillä, joka estää näiden henkilöiden täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisen yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa”²⁴⁹.

Keskeneräistä yhdenvertaisuutta, Vammaisten henkilöiden hyvinvointi ja elinolot Suomessa tutkimustiedon valossa, Stakesin raportteja 6/2006, Helsinki: Valopaino Oy (2006), s. 11-12; Ariotti, Louis, ”Social construction of Anangu disability”, *Aust. J. Rural Health* 7, 216-222 (1999); Meekosha, Helen, ”Decolonising disability: thinking and acting globally”, *Disability & Society*, 26:6, 667-682, (2011); Rivas Velarde, Minerva, *Indigenous Persons with Disability, Access to Training and Employment*, International Labour Organization, Switzerland (2015), s. 6-8.

²⁴⁵ Kts. esim. Kröger (2002).

²⁴⁶ Rivas Veralde (2015), s. 7. A/RES/61/106 Johdanto-osa kappale e, artikla 1.

²⁴⁷ Rautiainen, Pauli, Lavapuro, Juha, Hartzell, Jari, Lehtinen, Emma, Meriläinen, Niina, Neuvonen, Riku & Todorov, Elina, Ihmisoikeusindikaattorien käyttäminen Suomen perus- ja ihmisoikeustilanteen seurantaan, Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja (36/2016), s. 82.

²⁴⁸ A/RES/61/106, Johdanto, kohta e.

²⁴⁹ A/RES/61/106, Johdanto, kohta e.

Lisäksi yleissopimuksessa määritellään vammaisiin henkilöihin kuuluvaksi henkilöt:

”[...] joilla on sellainen pitkäaikainen ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma, joka vuorovaikutuksessa erilaisten esteiden kanssa voi estää heidän täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisensa yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa.²⁵⁰”

Yleissopimuksessa esitetyn vammaisuuden ymmärtämistavan avulla halutaan kehittää myös valtioiden kansallista lainsäädäntöä ja politiikkaa omaksumaan kattavampi määritelmä vammaisuutta koskien²⁵¹. Kun vammaisuutta tarkastellaan ihmisoikeusmallin kautta, huomio kiinnittyy luonnollisesti pääasiassa vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksiin sekä näiden oikeuksien toteutumiseen ja toteuttamiseen²⁵².

Iso-Britanniassa vammaisuuden sosiaalinen malli sai alkunsa ja muotoutui tukemaan 1970-luvun brittiläisen vammaisliikkeen näkemystä vammaisuudesta henkilöiden, joilla on jokin vamma (impairment) ja syrjivän yhteiskunnan välisenä suhteena²⁵³. Myöhemmin muun muassa Michael Oliver (1990), joka nähdään yhtenä vammaisuuden sosiaalisen mallin avainhenkilönä, määritteli vammaisuuden sosiaalisen mallin tähän vammaisliikkeiden ideologiaan pohjautuen²⁵⁴. Toisin sanoen Oliver (1992) näkee vammaisuuden sosiaalisesti tuotettuna²⁵⁵.

Samoihin aikoihin myös Pohjoismaissa alkoi kehittyä kriittisiä näkemyksiä vammaisuutta selittävää lääketieteellistä lähestymistapaa kohtaan²⁵⁶. Pohjoismainen vammaisuuden suhdemalli määrittää vammaisuuden suhteellisenä ilmiönä, jossa sen nähdään ilmenevän tilanteissa, joissa yksilön toimien ja ympäristön tai yhteiskunnallisten vaatimusten välillä on kuilu. Vammaisuus on

²⁵⁰ A/RES/61/106, artikla 1.

²⁵¹ Rivas Veralde (2015), s. 7.

²⁵² Haarni (2006), s. 11.

²⁵³ Shakespeare, Tom, “Social models of disability and other life strategies”, *Scandinavian Journal of disability Research*, 6:1, 8-21 (2004), s. 9. Kts. myös Kröger (2002). Määritelmän laati UPIAS (Union of Physically Impaired Against Segregation) in 1976 in the document *Fundamental Principles of Disability* (Shakespeare (2004), s. 9.).

²⁵⁴ Shakespeare (2004), s. 9. Kts. yleisesti Oliver, Michael, *The Politics of Disablement*, Basingstoke: Macmillan (1990).

²⁵⁵ Oliver, Mike, “Changing the Social Relations of Research Production?”, *Disability, Handicap & Society*, 7:2, 101-114, (1992), s. 101. Kts. myös Rivas Veralde (2015), s. 7.

²⁵⁶ Tøssebro, Jan, “Introduction to the special issue: Understanding disability”, *Scandinavian Journal of Disability Research*, 6:1, 3-7, (2004); Shakespeare (2004), s. 8.

siis enemminkin tiettyihin tilanteisiin ja ympäristöön sidottu eikä niinkään henkilössä kaikissa tilanteissa läsnä oleva ominaisuus.²⁵⁷ Tøssebro (2004) käyttää tästä suhteellisuudesta esimerkkinä sokeaa henkilöä, joka muun muassa puhelimeen puhuessaan ei ole vammaisen henkilö, ja pimeässä ympäristössä hän voi olla erityisen toimintakykyinen²⁵⁸.

Krögerin (2002) mukaan WHO:n vuoden 1980 ICIDH- vammaisluokituksen (International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps) väitettiin myös perustuvan näkemykseen vammaisuudesta henkilön ja hänen ympäristönsä välisenä suhteena. Luokitus sai osakseen kritiikkiä, sillä käytännössä sen katsottiin kuitenkin lopulta perustuvan yksilöä ja hänen vammaansa tarkastelemaan lähestymistapaan.²⁵⁹ Vuonna 2001 ilmestynyt ICF-luokitus (International Classification of Functioning) korvasi ICIDH-luokituksen²⁶⁰, ja se puolestaan perustuu biopsykososiaaliseen malliin²⁶¹. Tässä mallissa vammaisuus nähdään moniulotteisena ilmiönä, joka syntyy vuorovaikutussuhteessa henkilön ominaispiirteiden sekä hänen fyysisen, rakennetun, asenteellisen, sosiaalisen ja poliittisen ympäristön kanssa²⁶². Sen katsotaan omalta osaltaan ottaneen vaikutteita sekä lääketieteellisestä että sosiaalisesta mallista²⁶³. ICF-luokitus määrittelee eri terveyden osatekijöitä sekä joitakin siihen liittyviä hyvinvoinnin osatekijöitä, ja sen voidaan nähdä tarjoavan myös yhtenäisen kansainvälisen kielen toiminnallista terveyden tilaa ja terveyteen liittyvää toiminnallista tilaa kuvattaessa²⁶⁴.

Edellä esitetyt mallit ovat omalta osaltaan haastaneet lääketieteeseen pohjautuvaa medikaalista mallia, jossa vammaisuutta lähestytään yksilöllisestä näkökulmasta, ja vammaisuus nähdään johtuvan henkilön biologisista ominaispiirteistä, vioista tai sairauksista²⁶⁵. Vaikka keskustelu vammaisuus -käsitteen ympärillä on viime

²⁵⁷ Tøssebro (2004), 4. Kts. myös Kröger (2002).

²⁵⁸ Tøssebro (2004), 4.

²⁵⁹ Kröger (2002).

²⁶⁰ WHO, ICF, Toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälinen luokitus, World Health Organization, Stakes, Ohjeita ja luokituksia, Tampere: Juvenes Print – Suomen yliopistopaino Oy (2004:4). Kts. myös Kröger (2002).

²⁶¹ Bickenbach, Jerome E. "Monitoring the United Nation's Convention on the rights of Persons with Disabilities: data and International Classification of Functioning, Disability and Health", *BMC Public Health*, 11(Suppl 4), (2011), s. 8. Kts. myös Rivas Velarde (2015), s. 7 & World Health Organization (2004).

²⁶² Bickenbach (2011), s. 8. Kts. myös Rivas Velarde (2015), s. 7.

²⁶³ WHO, World Report on Disability, World Health Organization & World Bank, Malta (2011), s. 4.

²⁶⁴ WHO (2004), s. 3.

²⁶⁵ Kts. esim. Vehmas, Simo, "Yksilön vai yhteisön vika? – vammaisuus-käsitteen moraalifilosofista tarkastelua", teoksessa Karjalainen, Vappu, Vilkkumaa, Ilpo (toim.),

vuosikymmeninä huomattavasti monipuolistunut, ja ilmiön moniulotteinen luonne on tiedostettu eri tahoilla, on siihen liittyvässä pohdinnassa silti edelleen havaittavissa tiettyjä aukkoja. Koska tässä raportissa keskitytään nimenomaan alkuperäiskansaan kuuluvien vammaisten henkilöiden oikeuksiin ja heidän kohtaamaan moniperustaiseen syrjintään, on oleellista tuoda esille, että nimenomaan alkuperäiskansadiskurssia ei juurikaan näissä edellä kuvatuissa malleissa ole otettu huomioon²⁶⁶.

Alkuperäiskansojen näkemyksiä vammaisuudesta on alettu tutkia vasta viime aikoina. Näiden tutkimusten pohjalta on huomattu, että vammaisuus käsitteenä on vieras joissakin alkuperäiskansayhteisöissä. Lisäksi joissakin tapauksissa länsimaista, ja usein juuri Euroopasta lähtöisin olevat mallit ymmärtää käsitteen merkitys ovat hyvin erilaisia kuin osalla alkuperäiskansayhteisöistä.²⁶⁷ Jotkut alkuperäiskansat suhtautuvat ainakin jossakin määrin torjuvasti koko ajatukseen vammaisena olemisesta tai sen käsitteellistämisestä.²⁶⁸

Käsitteiden eroavaisuuteen ja eri tapaan nähdä vammaisuus on törmätty myös saamelaisten vammaisten henkilöiden keskuudessa tehdyssä tutkimuksessa. Saamenkielessä erilaisia vammoja voidaan kuvata kielelle tyypilliseen tapaan käyttäen esimerkiksi metaforisia ilmauksia, eikä saamenkielistä aina edes löydy virallista sanaa kuvaamaan kaikkia erilaisia vammoja. Lisäksi saamelaisessa kulttuurissa näyttäisi muutoinkin olevan tyypillistä, ettei esimerkiksi sairauksista puhuta suoraan tai käyttämällä diagnostisia termejä. Osa saamelaisista myös näkee vammaisuuden tietyllä tavalla osana luonnollista vaihtelua, ja myös vammaisille henkilöille onkin ollut tärkeää löytää toiminnallinen rooli yhteisössä.²⁶⁹ Tämän tutkimuksen haastattelussa nousee esille, että joissakin tapauksissa pohjoissaamen kielessä vammaista henkilöä on voitu kuvailla aiemmin muun muassa sanoilla *earenoamáš olmmoš*, jotka tarkoittavat *erinomaista/erityistä ihmistä*. Kuitenkin hankkeemme tiimoilta toteutetussa asiantuntijahaastattelussa käy ilmi, että esimerkiksi pohjoissaamen kielessä

Kuntoutus kanssamme, Ihmisen toimijuuden tukeminen, Stakes, Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy, 41-52, (2012), s. 43, Tøssebro (2004), s. 3, Oliver (1992).

²⁶⁶ Rivas Velarde (2015), s. 7.

²⁶⁷ Kts. esim. Ariotti (1999), Rivas Velarde (2015), s. 6.

²⁶⁸ Rivas Velarde (2015), s. 6.

²⁶⁹ Melbøe, Line, Johnsen, Bjørn-Eirik, Fredreheim, Gunn Elin, Hansen, Ketil Lenert, Situasjonens til samer med funksjonsnedsettelse, Nordens Velfærdscenter (2016a), s. 13, Melbøe, Line, Hansen, Ketil Lenert, Johnsen, Bjørn-Eirik, Fredreheim, Gunn Elin, “Ethical and methodological issues in research with Sami experiencing disability”, *International Journal of Circumpolar Health*, 75:1 (2016b). Kts. myös Uttjek, Margaretha, Levnadsförhållanden bland samer med funktionsnedsättning i Sverige, Nordens Velfærdscenter (2016), s. 47-48.

käytössä on ollut myös muita vähemmän positiivisia ilmaisuja kuvaamaan vammaisia henkilöitä²⁷⁰.

Nykyään kaikista kolmesta Suomessa puhuttavasta saamenkielestä löytyy oma sanansa kuvaamaan vammaista henkilöä. Pohjoissaameksi sanat ovat *lámis*, *lámisolmmoš* tai *doaimmashehttejuvnon*, koltansaameksi *lää'mes*, ja inarinsaameksi *váduláš*. Pohjoissaameksi sanaa *lámis* on alun perin käytetty kuvaamaan erityisesti liikuntarajoitteista henkilöä²⁷¹, mutta nykyään sitä käytetään kuvaamaan myös yleisesti vammaista henkilöä samalla tavalla kuin suomenkielessä sanoja vammaisen henkilö. *Doaimmashehttejuvnon* tarkoittaa suoraan käännettynä toimintarajoitteinen ja myös sitä voidaan käyttää yleisesti, kun puhutaan vammaisesta henkilöstä²⁷². Inarinsaamenkielinen termi *váduláš* on vastikään normitettu käyttöön vastaamaan sosiaali- ja terveydenhuollon aloilla käytössä olevaa suomenkielistä sanastoa, sillä aiemmin inarinsaamen kielessä on käytetty ennemminkin vaivan mukaista nimitystä kuvaamaan vammaista henkilöä²⁷³. Edellä mainituista esimerkeistä löytyy mielenkiintoisia yhtymäkohtia Ariottin (1999) julkaisemassa artikkelissa kuvattuun vammaisuus-sanankäyttöönottoon Australiassa anangujen keskuudessa. Koska anangujen kielissä ei alun perin ollut käytössä termiä, joka tarkoittaa vammaista henkilöä, he antoivat jo olemassa olevalle *nyumpu* -sanalle uuden merkityksen. Tämä alun perin raajarikkoista, rampaa (crippled²⁷⁴), vammautunutta, runneltua tai silvottua (maimed²⁷⁵) tarkoittava pitjantjatjaran kielinen sana on sittemmin yleisesti omaksuttu käyttöön vammaisista henkilöistä puhuttaessa. Osa yhteisöön kuuluvista vammaisista henkilöistä kuitenkin loukkaantuu *nyumpu*-sanankäytöstä omalla kohdallaan, sillä sen käytön katsotaan leimaavan ja stigmatisoivan henkilön kuuluvaksi tiettyyn sosiaaliseen ”lokeroon”.²⁷⁶

Samoin kuin inarinsaamen kielen kohdalla, myös pitjantjatjaran kielessä henkilöä kuvattiin aiemmin hänellä olevan yksittäisen erityispiirteen tai vamman mukaan. Ariottin (1999) mukaan tämä kertoo siitä, ettei esimerkiksi anangujen keskuudessa ollut tarvetta erottaa vammaisia henkilöitä muusta yhteisöstä yhdellä abstraktilla termillä.²⁷⁷ Tällaisen kielen nähdään osoittavan, että henkilöt,

²⁷⁰ Haastattelu: SámiSoster ry, Ristenrauna Magga, 13.9.2017.

²⁷¹ Sammallahti, Pekka, Saamelais-suomalais-saamelainen sanakirja, Girjegiisá Oy, Ohcejohka 1993. 5. painos (2013).

²⁷² Sähköpostikeskustelu Giellagáldun pohjoissaamen kielen kielityöntekijän kanssa, 11.10.2017.

²⁷³ Sähköpostikeskustelu Giellagáldun inarinsaamen kielen kielityöntekijän kanssa, 9.10.2017.

²⁷⁴ Suomennos MOT-sanakirja.

²⁷⁵ Suomennos MOT-sanakirja.

²⁷⁶ Ariotti (1999), s. 219.

²⁷⁷ Ariotti (1999), s. 218.

joilla on tiettyjä erityistarpeita ja/tai vammoja hyväksyttiin luonnolliseksi osaksi yhteisöä ja heidät nähtiin osana ihmiskunnan moninaisuutta²⁷⁸. Kuten aiemmin on esitetty²⁷⁹, samanlainen suhtautuminen nousee esille myös muun muassa Melbøen ja kumppaneiden (2016a) sekä Uttjekin (2016) raportissa joidenkin saamelaiden kohdalla²⁸⁰. Tämän raportin tutkijat eivät väitä, että kehitys olisi ollut juuri samanlainen saamenkielisten termien kohdalla tai saamelais-yhteisöissä kuin esimerkiksi anangujen keskuudessa, mutta yhtäläisyydet terminologian kehityksen osalta ovat ilmeisiä. Tämä saa pohtimaan, miten vammaisiin henkilöihin on viitattu aikaisemmin saamenkielissä, ja onko suhtautuminen heitä kohtaan muuttunut terminologian kehityksen myötä. Lisäksi olisi hyvä tutkia, onko vammaisten henkilöiden asemassa ja vammaisuuteen liittyvissä käsityksissä saattanut olla eroavaisuuksia eri saamelaisryhmienkin kesken ja sisällä.

5.2. Vammaisuuden historiasta ja tutkimuksesta

Vammaisten henkilöiden asema ja heidän oikeuksiensa toteutuminen yhteiskunnassa on vahvasti sidoksissa aina kussakin yhteiskunnassa, yhteisössä ja ajassa vallalla olevaan yhteiskuntäkäsitykseen vammaisuudesta.²⁸¹ Aiheen tiimoilta käyty tieteellinen keskustelu on nykyään todella runsasta ja moninaista, minkä vuoksi seuraavaksi käydään lyhyesti ja vain pääpiirteittäin läpi, miten keskustelu, ajatukset ja suhtautuminen vammaisuuteen ovat ajansaatossa muuttuneet.

Aiemmin historiassa vammaisuus on voitu nähdä jopa seurauksena henkilön tai hänen vanhempiansa tekemistä moraalisisista rikkomuksista, ja sen ajateltiin olevan jumalallinen rangaistus synneistä²⁸². Rivas Velarden (2014) mukaan tämä sama, useista kristillisistä traditioista kumpuava näkemys on aikoinaan kulkeutunut myös Euroopasta siirtomaihin ja niissä elävien alkuperäiskansojen keskuuteen²⁸³. Norjan puolella asuvien saamelaiden keskuudessa tehdyissä

²⁷⁸ Branson, Jan, Miller, Don, "Normalisation, community care and the politics of difference", *Australian Disability Review*, 4:17-28 (1992), s. 18. Kts. myös Ariotti (1999), s. 218.

²⁷⁹ Kts. tämä raportti s. 61.

²⁸⁰ Melbøe et al. (2016a), s. 13; Uttjek (2016), s. 47-48.

²⁸¹ Kts. esim. Haarni (2006), s. 11.

²⁸² Vehmas (2012), s. 43.

²⁸³ Rivas Velarde, Minerva Concepción, *The Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its implications for the health and wellbeing of indigenous peoples with disabilities*, a thesis submitted in fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy, Sydney Medical School, University of Sydney (2014), s. 36-37.

tutkimuksissa on viime vuosina noussut esille, että myös saamelaiset uskoivat aiemmin²⁸⁴ erityisesti sairauksien olevan rangaistus siitä, että henkilö on tehnyt jotakin väärin²⁸⁵. Ennen kristinuskon leviämistä saamelaisten keskuuteen, saamelaisissa muinaisuskonnoissa sairaus voitiin puolestaan nähdä seurauksena siitä, että pahat voimat yrittivät ottaa henkilön elämän haltuunsa²⁸⁶.

Myöhemmin vammaisuutta on alettu ymmärtää lääketieteen luoman viitekehyksen pohjalta²⁸⁷. Hayes ja Hannlod (2007) viittaavat vammaisuuden medikalisaatiota historiallisen perspektiivin kautta tarkastelevassa artikkelissaan Foucault'n (1980) esittämiin näkemyksiin muun muassa siitä, että lääketieteellisten instituutioiden kehittyminen Valistuksen aikakaudella johti uusien yksilöiden kehoa hallitsevien diskurssien syntymiseen. Poliitikko alkoi näkyä eri tiedon osa-alueilla ja yhteiskuntien hallinta laajeni kattamaan perinteisen alueiden hallinnon lisäksi tietyllä tapaa myös yksilöiden kehot. Lääketieteen diskurssit omaksuttiin nopeasti käyttöön laajemmin muillakin yhteiskunnan osa-alueilla, ja vähitellen keho alettiin nähdä objektina, jota voitiin yrittää esimerkiksi ”korjata” tai ”parantaa”.²⁸⁸ Kun ihmisten ominaisuuksia alettiin mitata eri keinoin, heitä voitiin alkaa myös kategorisoida näiden ominaisuuksien perusteella. Kategorisoimisen seurauksena toiselle kategorialle voitiin antaa suurempi arvo kuin toiselle. Pahimmassa tapauksessa näin asetettiin marginaaliin ja heikennettiin niiden ihmisten arvoa, joiden nähtiin edustavan ”toiseen” kategoriaan kuuluvia ihmisiä. Biomedikaalista mallia vammaisuuden selittämisessä onkin kritisoitu siitä, että se edistää ajatusta biologisen terveyden normista sekä siihen liittyvästä hyvinvoinnista, ja näkee vammaisuuden tästä normista poikkeavana.²⁸⁹

Oliver (1992) näkee, että 1900-luvulla teollisuusyhteiskunnat ovat luoneet vammaisuudesta lääketieteellisen ongelman, johon tarvittiin lääketieteen väliintuloa²⁹⁰. Vamma alettiin nähdä sairautena, joka täytyy parantaa. Tästä on

²⁸⁴ Melbøe et al. (2016b) huomauttaa artikkelissaan, että osa ajattelee näin edelleen.

²⁸⁵ Melbøe et al. (2016b), Bongo, Berit Andersdatter, “Samer snakker ikke om helse og sykdom”. Samisk forståelseshorisont og kummikasjon om helse og sykdom. En kvalitativ undersøkelse I samisk kultur. Avhandling levert for graden Philosophiae Doctor, Universitetet i Tromsø (2012), s. 9.

²⁸⁶ Kts. Melbøe et al. (2016b), viittaa teoksessaan Bongo, Berit Andersdatter, “Hva er en bærer?”: belysning om “en” måte å forstå psykiske lidelser på i den samiske kulturen, Tromsø: Institutt for klinisk medisin, Universitetet i Tromsø (2002).

²⁸⁷ Kts. esim. Vehmas (2012), 43.

²⁸⁸ Hayes, Jeanne & Hannold, Elizabeth “Lisa” M, “The road to empowerment on medicalization of disability”, *JHSA WINTER* (2007), s. 354. Kts. myös Foucault, Michel, *Madness and Civilization*, London: Tavistock (1980).

²⁸⁹ Hayes & Hannold (2007), s. 355 & 357.

²⁹⁰ Oliver (1992), s. 101.

seurannut myös vammaisten henkilöiden näkeminen sairaina henkilöinä ja yhteiskunnassa passiivisina toimijoina.²⁹¹ Jotta vammaisista henkilöistä ei olisi tullut taakkaa muulle yhteiskunnalle, alettiin kehittää uusia keinoja, jotta he voisivat helpommin selvitä ”normaalissa” arjessa. Vammaisuuden medicalisaation seurauksena kehittyi vammaisuuden yksilöllinen malli, joka muodostui 1900-luvulla monella tapaa vammaisuuden yhteiskunnallisen näkemysperustaksi.²⁹² Vaikka keskustelu nykyään onkin monessa suhteessa edistynyt, ja myös tieteellinen debatti vammaisuutta käsittelevissä tutkimuksissa monipuolistunut, yhä edelleen kuitenkin arkipäivän tilanteissa vammaisuus ymmärretään helposti jollakin tavalla biomedikaalisista lähtökodista käsin.²⁹³ Näkemys vammaisuudesta yksilössä olevana ominaisuutena on luonut perustaa myös useille akateemisille oppiaineille sekä yhteiskunnallisille instituutioille. Vammaisuus on nähty asiana, johon voidaan reagoida esimerkiksi yksilön suorituskykyä parantamalla, vamman estämisellä tai parantamisella, tai vammaisen yksilön syntymisen estämisellä.²⁹⁴

1970- ja 1980-luvuilla vammaiset henkilöt ja heidän järjestönsä alkoivat voimakkaasti kritisoida vammaisuutta selittävää yksilöllistä ja lääketieteellistä mallia²⁹⁵. He alkoivat painottaa ennemminkin syrjivän yhteiskunnan merkitystä vammaisuuden ymmärtämisessä sekä kiinnittivät huomiota vammaisten henkilöiden vähemmistöasemaan²⁹⁶. Lääketieteellinen malli pyrittiin korvaamaan sosio-poliittisella mallilla, jossa tunnistetaan terveydenhuollon palveluiden tarve, mutta halutaan päästä eroon ajatuksesta, että vammaiset henkilöt tulisi pyrkiä ”normalisoimaan”. Hoitoparadigmaa haluttiin muuttaa siten, että vammaiset henkilöt voisivat olla tasavertaisina mukana tekemässä heitä itseään koskevia hoitopäätöksiä, mikä myös voimauttaisi vammaisia henkilöitä.²⁹⁷ Vuonna 1986 Disabled Peoples International, joka on kansallisten vammaisjärjestöjen ja -kokousten verkosto²⁹⁸, halusi määritellä vammaisuuden (disability) ja vamman (impairment) ja tehdä selkeän eron näiden termien välille. Vamman (impairment) nähdään viittaavan selkeästi toiminnalliseen rajoit-

²⁹¹ Hayes & Hannold (2007), s. 362-363. Kts. myös Barnes, Colin, Mercer, Geof & Shakespeare, Exploring disability, A sociological introduction, Cambridge: Polity Press (1999), s. 19-20.

²⁹² Barnes et al. (1999), s. 20.

²⁹³ Tøssebro (2004), s. 3.

²⁹⁴ Vehmas (2012), s. 44. Kts. myös Tøssebro (2004), s. 3.

²⁹⁵ Barnes et al. (1999), s. 27.

²⁹⁶ Shakespeare (2004), s. 9. Kts. myös Hayes & Hannold (2007), s. 365.

²⁹⁷ Hayes & Hannold (2007), s. 365-366.

²⁹⁸ Disabled People's International, About us (2012). Saatavissa:

<http://www.disabledpeoplesinternational.org/AboutUs>.

teeseen, joka aiheutuu fyysisen, mielen tai aistivamman seurauksena. Vammaisuus puolestaan viittaa mahdollisuuden menettämiseen, tai estymiseen osallistua yhteisön normaaliin elämään tasavertaisena muiden kanssa fyysisten tai sosiaalisten esteiden vuoksi.²⁹⁹

Vammaisuuteen liittyvää tutkimusta tehtiin aiemmin paljon osallistuttamatta vammaisia henkilöitä itseään tai heidän asioita ajavia järjestöjä tutkimuksen tekoprosessiin. Tämä vaikutti paitsi vammaisten henkilöiden ja tutkimuskentän vieraantumiseen toisistaan, myös tutkimuksen laatuun sekä siihen, että näkemys vammaisuudesta yksilöllisenä ongelmana vahvistui.³⁰⁰ Lähestyttäessä 1900-luvun loppua aiemmin esitetyt vammaisten henkilöiden ja heitä edustavien järjestöjen kannanotot olivat kuitenkin onnistuneet muokkaamaan käsitystä vammaisuudesta myös yleisemmin. Sosiaalisen mallin mukaan siirryttiin yksilöllisen lähestymistavan sijaan etsimään sosiaalisia ja poliittisia ratkaisuja, joilla voitaisiin puuttua yhteiskunnasta ja sen rakenteista kumpuavaan syrjintään, joka johtaa erityistarpeen omaavien henkilöiden vammautumiseen.³⁰¹

Myös perinteistä tai ”vahvaa sosiaalista mallia” (strong social model), kuten esimerkiksi Shakespeare (2004) sitä nimittää, on kritisoitu vammaistutkimuksen piirissä. Kritiikkiä on herättänyt muun muassa se, että malli ei huomioi yksilöiden omakohtaisia ja henkilökohtaisia kokemuksia vammaisuudesta. Sen ei myöskään nähdä ottavan huomioon jokaisten erilaisten vammojen, sosiaalisten suhteiden ja henkilöiden identiteettien välistä monimutkaista suhdetta. Liian karkeasti vahvaa sosiaalista mallia sovellettaessa nähdään riski, että muut henkilökohtaiseen identiteettiin ja kokemuksiin vaikuttavat seikat, kuten asema yhteiskunnassa, rotu, sukupuoli tai seksuaalisuus jätetään huomioimatta.³⁰² Lisäksi sosiaalisen mallin ei katsota huomioivan kulttuurisia eroja, ja myös tämän mallin nähdään kehittyneen tiettyssä kontekstissa, jota ei voida pitää neutraalina tai universaalisti sovellettavana³⁰³. Rivas Velarde (2014) toteaa tämän kritiikin olevan erittäin relevanttia juurikin alkuperäiskansoihin kuuluvista vammaisista henkilöistä keskusteltaessa. Hänen näkemyksensä mukaan sosiaalinen malli ei huomioi

²⁹⁹ Oliver, Michael, “Theories in health care and research, Theories of disability in health practice and research”, *BMJ*, 317:1446-1449 (1998), s. 1447. Kts. myös esim. Söder, Märten, “Tensions, perspectives and themes in disability studies”, *Scandinavian Journal of Disability Research*, 11:2, 67-81 (2009), s. 71.

³⁰⁰ Kts. esim. Oliver (1992), s. 103-105.

³⁰¹ Oliver (1998), s. 1446.

³⁰² Shakespeare (2004), s. 12-14.

³⁰³ Kts. esim. Barker, Clare & Murray, Stuart, “Disabling Postcolonialism, Global Disability Cultures and Democratic Criticism”, *Journal of Literary & Cultural Disability Studies*, 4.3: 219-236 (2010), s. 228. Kts. myös Rivas Velarde (2014), s. 39.

alkuperäiskansojen edustajien omia määritelmiä tai kokemuksia vammaisuudesta, eikä myöskään kolonisaatiota ja sen vaikutuksia käsitteen merkityksen ymmärtämisessä. Kulttuuristen tekijöiden huomioon ottaminen onkin siis todella oleellista, jotta voidaan ymmärtää, mitä vammaisuus tarkoittaa alkuperäiskansojen elämässä.³⁰⁴

Jo aiemminkin esille tuotu pohjoismainen vammaisuuden suhdemalli kumpuaa ajatuksesta, että vammaisuudessa on kyse yksilön ja ympäristön välisestä suhteesta ja se ilmenee suhteessa henkilön ympäristöön.³⁰⁵ Toisin kuin esimerkiksi Iso-Britanniassa, Pohjoismaissa vammaistutkimus ja sen kehittyminen ei ole ollut vahvasti kytköksissä vammaisjärjestöjen ja -liikkeiden toimintaan, vaan se on rakentunut pohjoismaiseen hyvinvointivaltiokäsitykseen pohjautuen.³⁰⁶ Tässä mallissa korostuu ajatus valtiosta vastuullisena toimijana tasavertaisten oikeuksien ja mahdollisuuksien toteuttajana ja tarjoajana kaikille kansalaisilleen³⁰⁷.

Pohjoismaisessa hyvinvointijärjestelmässä nähdään kuitenkin olevan myös ongelmakohtia. Vaikka Pohjoismaissa on pyritty takamaan kaikille henkilöille tasapuolinen mahdollisuus hyvinvointiin ja palveluihin, se ei kuitenkaan tarkoita, että kaikilla todellisuudessa olisi mahdollisuus hyötyä kaikista yhteiskunnan tarjoamista palveluista tasavertaisesti erinäisistä syistä johtuen.³⁰⁸ Myös tämän tutkimuksen haastatteluissa nousee esille, että esimerkiksi äidinkielenään saamea puhuvilla henkilöillä ei ole saatavilla kaikkia terveyden- ja sosiaalishuollon palveluita omalla äidinkielellään. Tämä tarkoittaa sitä, etteivät nämä hyvinvointiin oleellisesti liittyvät palvelut ole tasavertaisesti kaikkien saatavilla.³⁰⁹ Lisäksi myös käsitys hyvinvoinnista voi vaihdella henkilöiden taustoista riippuen³¹⁰, ja saamelaisista vammaisista henkilöistä keskusteltaessa on tärkeää

³⁰⁴ Rivas Velarde (2014), s. 39.

³⁰⁵ Tøssebro (2004), s. 4.

³⁰⁶ Söder (2009), s. 70. Kts myös Rivas Velarde (2014), s. 41.

³⁰⁷ Rivas Velarde (2014), s. 41. Häikiö, Liisa & Hvinden, Bjørn, "Finding the way between universalism and diversity: a challenge to the Nordic model", teoksessa Anttonen, Anneli, Häikiö, Liisa & Stefánsson, Kolbeinn (toim.), *Welfare State, Universalism and Diversity*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited (2012), s. 74.

³⁰⁸ Kts. esim. Häikiö & Hvinden (2012), s. 74.

³⁰⁹ Myös Haastattelu: SámiSoster ry, Ristenrauna Magga, 13.9.2017; Saamelaiskäräjät, Posken saamelaisyksikkö, Lehtola, Riitta, Ruostala Pia, Saamenkielisten palveluiden nykytilan kartoitus, saamelaislasten, nuorten ja perheiden palvelut (1/2017); Hokkanen (2017).

³¹⁰ Kts. esim. Häikiö & Hvinden (2012); Hokkanen (2017).

huomioida, millainen on saamelaisten käsitys hyvinvoinnista, ja miten se eroaa esimerkiksi suomalaisten käsityksestä siitä, mitä on hyvä elämä³¹¹.

Yksi tämän raportin kannalta oleellinen teema, joka on noussut esille juridisointiin³¹² liittyvässä vammaistutkimuksessa, on vammaisten henkilöiden tilanteen parantaminen heidän yksilöllisiä oikeuksia vahvistamalla. Tässä kohtaa tulee tarkasteluun ottaa mukaan myös positiivisten ja negatiivisten oikeuksien käsitteet³¹³, jotka Söderin (2009) mukaan voidaan joissakin tilanteissa nähdä keskenään jopa ristiriitaisina. Esimerkkinä Söder esittää tilanteen, jossa henkilö saa positiivisten oikeuksien kautta jonkin tietyn oikeuden vammaisuuteensa perusteella. Samaan aikaan kuitenkin se, että häntä kohdellaan tietyllä tavalla vammaisuuden perusteella, voidaan tulkita myös syrjinnäksi joissakin yhteyksissä. Sen minkä toinen vammainen henkilö voi kokea positiiviseksi erityiskohteluksi, toinen voi kokea syrjintänä. Kansainvälisesti negatiivisiin oikeuksiin, esimerkiksi syrjinnänvastaiseen lainsäädäntöön, suhtaudutaan erityisesti länsimaissa positiivisesti ja ne nähdä keinona myös suojella vammaisia henkilöitä. Söder huomauttaa kuitenkin, että erityisesti Skandinaviassa tulisi huolellisesti pohtia, miten hyvinvointivaltiomalli ja toisaalta yksilöllisten oikeuksien korostaminen lopulta suhteutuvat toisiinsa.³¹⁴

Suhteellisen tuore lähestymistapa myös vammaistutkimuksen kentällä on intersektionaalisuus, joka on tämän raportin tutkimusasetelman valossa oleellista huomioida ja siitä keskustellaan tarkemmin tämän raportin luvussa 3.2.1. Vammaistutkimuksen piirissä keskustelua on käyty erityisesti siitä, pitäisikö vammaisuutta tarkastella intersektionaalisessa lähestymistavassa subjektiivisen vai rakenteellisen lähestymistavan kautta. Subjektiivisella lähestymistavalla viitataan tässä enemmän henkilön identiteettiin keskittyvään lähestymistapaan, jossa henkilö kuuluu samaan aikaan useaan eri kategoriaan, joista henkilön

³¹¹ Kts. esim. Heikkilä, Lydia, Laiti-Hedemäki & Pohjola, Anneli, Saamelaisten hyvä elämä ja hyvinvointipalvelut, Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus (2013), s. 49-58.

³¹² Juridisoinnin voidaan nähdä osaltaan tapahtuneen globalisaation seurauksena, kun kansallisvaltioiden vallan vähentyessä kansainvälisiä sopimuksia on alettu käyttää apuna erilaisten päämäärien saavuttamiseen. Toisaalta sen voidaan nähdä johtuvan myös kollektiivisten toimien ja valtioiden hyvinvointimallien aseman heikkenemisestä, ja yksilön oikeuksiin nojautumisesta esimerkiksi marginalisoituja ryhmiä suojeltaessa. (Söder (2009), s. 76.)

³¹³ Positiiviset oikeudet viittaavat oikeuksiin, jotka asettavat esimerkiksi valtioille tiettyjä toiminta velvoitteita, kun taas negatiivisilla oikeuksilla viitataan toiminnasta kuten vammaisten henkilöiden syrjinnästä pidättäytymiseen velvoittaviin oikeuksiin. (Söder (2009), s. 77-78.)

³¹⁴ Söder (2009), s. 78.

identiteettiä muodostuu. Rakenteellisessa lähestymistavassa keskitytään puolestaan yhteiskunnassa muodostuneisiin valtarakenteisiin eri kategorioiden välillä.³¹⁵

5.3. Saamelaisia vammaisia henkilöitä koskevasta aiemmasta tutkimuksesta

Saamelaisia vammaisia henkilöitä käsittelevää tutkimusta ei ole juurikaan saatavilla etenkin Suomen puolella. Vuonna 2014 Pohjoismaisen hyvinvointikeskuksen teettämässä selvityksessä *Personer med funktionsnedsättning och samisk bakgrund* todettiin, että tutkimusta saamelaistaustaisia vammaisia henkilöitä koskien on yleisesti rajoitetusti olemassa. Norjassa ja Ruotsissa on tehty saamelaistaustaisten henkilöiden terveydentilaa kartoittavia tutkimuksia, joissa on käynyt ilmi, että joitakin sairauksia ja osa-alueita lukuun ottamatta suuria terveyseroja saamelaisväestön ja joko ruotsalais- tai norjalaisväestön välillä ei ole löytynyt. Suomessa ja Venäjällä arvion tekeminen on vaikeampaa, sillä saatavilla on vain vähän dokumentoitua tietoa aiheeseen liittyen³¹⁶. Pohjautuen pääasiassa Norjassa ja Ruotsissa tehtyyn tutkimukseen Pohjoismaisen hyvinvointikeskuksen raportissa (2014) nousee esille, että tietoa on vaihtelevasti saatavilla myös eri osa-alueita ja eri vammoja ja sairauksia koskien. Esimerkiksi fyysisiä vammoja, kuten liikuntarajoitteita tai aistivammoja saamelaistaustaisten henkilöiden osalta käsittelevää tutkimusta ole juurikaan saatavilla. Oppimisvaikeuksia ja kognitiivisia häiriöitä on myöskin tutkittu vain vähän ja melko hajanaisesti. Laajimmin tutkimustietoa löytyi mielenterveyshäiriöihin kytköksissä olevista vammoista, ja aihetta on tutkittu 2000-luvulla useissa tutkimusprojekteissa ja väitöskirjoissa. Lisäksi kulttuurien ymmärtämiseen, yhteistyöhön ja luottamukseen liittyvää tutkimusta on suhteellisen hyvin saatavilla.³¹⁷

Norjassa toimiva Bufdir (The Norwegian Directorate for Children, Youth and Family Affairs³¹⁸) teki aloitteen pohjoismaisesta projektista, jossa kartoitetaan systemaattista saamelaistaustaisiin vammaisiin henkilöihin liittyvää tietoa. Saadulla tiedolla halutaan rakentaa pohjaa paremmalle ymmärrykselle saamelaistaustaisten vammaisten henkilöiden elämäntilanteesta, ja edellä

³¹⁵ Söder (2009), s. 74-76.

³¹⁶ Pohjoismainen hyvinvointikeskus, Kunskapsläge: Personer med funktionsnedsättning och samisk bakgrund, Nordens Välfärdscenter (2014). Kts. myös Melbøe et al. (2016a), s. 24.

³¹⁷ Pohjoismainen hyvinvointikeskus (2014), s. 27-28.

³¹⁸ Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, About us (19.9.2016). Saatavissa: https://www.bufdir.no/en/English_start_page/About_us/.

mainittu tietokartoitus on osa tätä työtä.³¹⁹ Projektin tiimoilta on julkaistu kolme tutkimusraporttia, jotka käsittelevät saamelaistaustaisten vammaisten henkilöiden elämään liittyviä kysymyksiä, kuten saamelaisten vammaisten henkilöiden yhteiskunnallisia osallisuusmahdollisuuksia³²⁰. Suomessa toteutettu kyseiseen projektiin liittyvä raportti ilmestyy vuoden 2017 marraskuussa³²¹ ja samaan aikaan julkaistaan projektin tiimoilta myös toinen uusi raportti *Kartlegging av levekårene til personer med utviklingshemming i samiske områder*³²². Norjassa toteutetun projektin tiimoilta kerättyyn tietoon pohjautuen on tutkimusraporttien lisäksi julkaistu ainakin kaksi artikkelia *Ethical and methodological issues in research with Sami experiencing disability*³²³ ja *Demokratisk deltakelse blant mennesker i en dobbel minoritetssituasjon som same og funksjonshemmet*³²⁴.

Ensimmäinen tutkimusraportti *Situasjonen til same med funksjonsnedsttelse* (Melbøe et al. 2016) ilmestyi huhtikuussa 2016, ja se perustuu 31 haastatteluun Norjassa pohjoissaamen-, luulajansaamen- sekä eteläsaamenkielillä alueilla asuvien saamelaistaustaisten vammaisten henkilöiden ja/tai heidän lähiomaisten tai huoltajien keskuudessa. Tutkimuksessa nousee esille useita asioita norjalaisessa hyvinvointijärjestelmässä, joiden vuoksi saamelaistaustainen vammaainen henkilö ei välttämättä saa tasavertaisesti saamelaisen arvomaailman huomioivaa kulttuurisensitiivistä palvelua. Palvelut ovat yleensä räätälöity valtaväestön tarpeita mukaillen, minkä seurauksena saamelaiset vammaiset henkilöt voivat kohdata tukijärjestelmän piirissä niin kulttuurisia kuin kielellisiäkin haasteita. Arjen elämässään informanttien kerrotaan kohtaavan haasteita muun muassa kouluympäristössä sekä työelämään liittyen. Koulutukseen liittyvänä haasteena tuodaan esille muun muassa mahdollisuus saada koulutusta saamenkielellä. Lisäksi saamelaistaustaisten vammaisten henkilöiden kerrotaan kohtaavan syrjintää niin norjalaisten kuin saamelaistenkin oppilaiden taholta. Työelämään pääsyn yhteydessä yhtenä haasteena nostetaan esille

³¹⁹ Pohjoismaiden hyvinvointikeskus (2014), s. 4-5.

³²⁰ Melbøe et al. (2016a), Uttjek (2016), Edin-Liljgren, Anette & Flykt, Kia, Glesbygdsmedicinskt centrum, Västerbottens läns landsting, Förutsättningar och villkor för same med funktionsnedsättning i de samiska förvaltningskommunerna i Sverige, Nordens välfärdscenter (2017).

³²¹ Hokkanen (2017).

³²² Gjertsen, Hege, Melbøe, Line, Fedreheim, Gunn Elin & Fylling, Ingrid, *Kartlegging av levekårene til personer med utviklingshemming i samiske områder*, Nordens välfärdscenter (2017).

³²³ Melbøe et al. (2016b),

³²⁴ Fedreheim, Gunn Elin, Melbøe, Line & Opsal, Kari-Anne, ”Demokratisk deltakelse blant mennesker i en dobbel minoritetssituasjon som same og funksjonshemmet”, *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, Vol. 33: 235-253, (2017).

esimerkiksi se, että Norjassa tukijärjestelmä keskittyy enemmän henkilöiden vammoihin kuin heidän saamelaistaustaan. Useat Melbøen ja kumppaneiden (2016) tutkimuksessa haastatellut henkilöt kuitenkin haluavat työskennellä nimenomaan perinteisten saamelaiselinkeinojen parissa. Saamelaistaustaiset vammaiset henkilöt osallistuvat tutkimuksen mukaan aktiivisesti demokratian prosesseihin ja kokevat myös useissa yhteyksissä joutuvansa puolustamaan yleisesti saamelaisväestön intressejä.³²⁵

Ruotsissa samana vuonna ilmestyneessä tutkimusraportissa *Levnadsförhållanden bland samer med funktionsnedsättning i Sverige* (Uttjek, 2016) toteutettiin seitsemän haastattelua Ruotsissa asuvien saamelaisten aikuisten, joilla on tietoa ja kokemusta vammaisuudesta sekä vammaisten lasten keskuudessa³²⁶. Päällimmäisenä Ruotsissa tehdyssä tutkimuksessa nousee esille informanttien halu säilyttää arjessa yhteys saamelaisuuteensa ja tehdä saamelaisyhteiskunnasta näkyvä valtaväestön keskuudessa. Esille nousee myös saamelaisten vammaisten henkilöiden tapa korostaa vammaisuuden tai saamansa diagnoosin sijaan heidän kykyjään ja keinoja tehdä arjen elämästä toimivaa, sekä heidän lähipiirinsä merkitystä arjessa. Hyvinvointijärjestelmän ei katsota myöskään Ruotsissa pystyvän vastaamaan saamelaisten vammaisten henkilöiden tuen ja avun tarpeisiin. Raportissa todetaankin, että Ruotsin lainsäädäntöä tulisi tarkistaa siten, että se vastaisi paremmin saamelaisten vammaisten henkilöiden oikeuksia sekä alkuperäiskansan edustajina että vammaisina henkilöinä. Lisäksi myös lainsäädännön kautta tulisi varmistaa, että hyvinvointivaltio pystyy tarjoamaan yksilöllisiä palveluita saamelaisille vammaisille henkilöille tasavertaisesti.³²⁷

Vuonna 2017 ilmestyi vielä toinen Ruotsissa asuvien saamelaisten vammaisten henkilöiden oloja käsittelevä tutkimusraportti *Förutsättningar och villkor för samer med funktionsnedsättning i de samiska förvaltningskommunerna i Sverige* (Edin-Liljegren & Flykt 2017). Tutkimus toteutettiin haastatteleamalla 19 saamelaisten hallintoalueella sijaitsevan kunnan virkamiestä, ja tutkimuksesta saadut tulokset osoittavat, että saamelaisia vammaisia henkilöitä koskeva tieto kunnissa on todella rajallista. Kulttuurinen ymmärrys on puutteellista useimpien kuntien alueella, ja lisäksi kuntien henkilöstön saamelaiskulttuurin ja kielten tuntemus on yleisesti huono. Kunnissa alkuperäiskansojen oikeuksia koskeva tietämys on puutteellista, ja yleisiä ohjeita ja strategioita tilanteen parantamiseksi pitäisi kehittää.³²⁸

³²⁵ Melbøe et al. (2016a), s. 13-14.

³²⁶ Uttjek (2016), s. 25.

³²⁷ Uttjek (2016), s. 8-9.

³²⁸ Edin-Liljegren & Flykt (2017), s. 7-8.

Suomen saamelaisten vammaisten henkilöiden osallistumismahdollisuuksia ja hyvinvointipalveluita käsittelevä tutkimus *Experiences of inclusion and welfare services among Finnish Sámi with disabilities* (Hokkanen 2017) on myös yksi osa Pohjoismaisen hyvinvointikeskusken rahoittamaa hanketta. Koska edellä mainittu tutkimusraportti ilmestyy vasta tämän raportin valmistuttua, sitä ei ole kokonaisuudessaan huomioitu tässä tutkimuksessa. Hokkasen (2017) tutkimushankkeen ollessa käynnissä samanaikaisesti tämän hankkeen kanssa, hankkeiden tutkijat ovat kuitenkin tavanneet ja keskustelleet säännöllisesti tutkimusprosessien edetessä, ja hankkeen tutkimustuloksia on voitu huomioida esimerkinomaisesti.

Näiden julkaisujen lisäksi Ruotsissa ja Norjassa on ilmestynyt useita muita julkaisuja aiheen tiimoilta. Nimenomaan edellä esitetyt julkaisut ovat kuitenkin oleellisia tuoda esille tässä tutkimusraportissa, sillä niissä kuvailaan kattavasti saamelaisten vammaisten henkilöiden kohtaamia haasteita Pohjoismaisissa hyvinvointijärjestelmissä. Myös tämän tutkimuksen haastatteluissa nousee esille useita samoja teemoja kuin edellä esitellyissä julkaisuissa, kuten esimerkiksi suomalaisen hyvinvointijärjestelmän rakenteista saamelaisille vammaisille henkilöille aiheutuvat haasteet. Lisäksi myös tämän tutkimuksen informantit tuovat esille eri virastojen ja laitosten työntekijöiden saamelaiskulttuurin ja kielen tuntemuksen rajallisuus, sekä heidän halunsa korostaa oman vammansa tai erityistarpeensa sijaan heidän keinojaan selvittää arjessa ja olla osa saamelaisyhteisöä.

5.3.1. Suomessa asuvista saamelaisista vammaisista henkilöistä aiemmin tehdystä tutkimuksesta

Suomessa on aiemmin ilmestynyt muutamia julkaisuja, jotka koskettavat nimenomaan saamelaisten vammaisten henkilöiden tilannetta. Vuonna 1997 ilmestyi sosiaali- ja terveysministeriön julkaisema *Birge ja eale dearvan. Saamelaisten sosiaali- ja terveyspalveluprojektin loppuraportti* (Välimaa & Laiti-Hedemäki, 1997), jossa keskustellaan useista saamelaisille vammaisille henkilöille oleellisista palveluista ja niiden silloisesta tilasta. Raportissa tuodaan esille muun muassa erot Saamelaisalueella ja sen ulkopuolella isommissa asutuskeskuksissa tarjolla olevien vammaispalvelujen määrän ja monipuolisuuden suhteen. Palvelujen ja eri työllisyysmahdollisuuksien vähentyessä harvaan asutuilla alueilla vammaisten henkilöiden mahdollisuuksien päästä mukaan työelämään raportoitiin myös heikkenevän entisestään. Raportissa nostetaan esille tärkeinä seikkoina saamelaisten vammaisten henkilöiden oikeus oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen, mikä tulisi paremmin huomioida esimerkiksi erilaisten kuntoutusmallien suunnittelussa ja toteuttamisessa. Lisäksi

erilaisia apuvälineitä hankittaessa tulisi huomioida niiden soveltuvuus henkilön asuinympäristöön. Esimerkkinä raportissa mainitaan sähkökäyttöiset invaajoneuvot, jotka eivät aina toimi pakkassäässä ja niillä liikkuminen on haastavaa asfaltoimattomilla teillä. Henkilön asuinympäristöstä johtuvat erityistarpeet tulisikin pystyä huomioimaan, jotta myös vaikeasti vammaiset henkilöt aidosti pystyisivät elämään osana saamelaisyhteisöä ja osallistumaan esimerkiksi perinteisten saamelaisten elinkeinojen harjoittamiseen.³²⁹

Vuonna 1999 ilmestyi Saamelaiskäräjien ja Kynnys ry:n yhdessä vuosina 1995–1997 toteuttaman saamelaisten vammaisten, vanhusten ja pitkäaikaissairaiden tiedotus- ja tukiprojektin loppuraportti³³⁰. Maggan (1999) laatimassa loppuraportissa nousee niin ikään esille samoja teemoja, kuin miltei 20 vuotta myöhemmin vuosina 2016³³¹ ja 2017³³² Norjassa ja Ruotsissa asuvien saamelaisten vammaisten henkilöiden tilannetta kartoittavissa tutkimusraporteissa. Saamelaiskäräjien ja Kynnys ry:n hankkeen aikana haastateltiin 125 henkilöä. Tutkimuksen tekohetkellä suurin osa (91 %) informanteista asui kotona perheensä tai omaistensa kanssa³³³. Myös tähän tutkimukseen haastatelluista henkilöistä kaikki asuvat kotona. Maggan (1999)³³⁴ raportissa esille nostettuja tärkeitä teemoja ovat muun muassa pitkät välimatkat ja julkisten palveluiden niukkuus Saamelaisten kotiseutualueella, sekä alueen kuntien yksipuolinen palvelurakenne, mikä vaikuttaa saatavilla olevien vaihtoehtojen määrään.³³⁵ Myös Suomessa asuvat saamelaiset vammaiset henkilöt ja vanhukset kokivat, että kielelliset ja kulttuuriset oikeudet toetutuvat huonosti sosiaali- ja terveydenhuollossa³³⁶. Tämäkin seikka nousee esille myös tämän hankkeen haastatteluissa. Maggan (1999) raportista käy ilmi, että myös Suomessa palvelut on suunniteltu ja toteutettu suomalaisen hyvinvointijärjestelmän kulttuurisista lähtökohdista, eivätkä saamelaiset vammaiset henkilöt näin ollen koe olevansa tasavertaisessa asemassa valtaväestön edustajien kanssa.³³⁷

³²⁹ Magga, Ristenrauna, ”Vammaispalvelut”, teoksessa Välimaa, Aimo & Laiti-Hedemäki, Elsa (toim.), Birge ja eale dearvan. Saamelaisten sosiaali- ja terveystalveluprojektin loppuraportti, Sosiaali- ja terveystministeriön monisteita (1997), 34-36.

³³⁰ Magga, Ristenrauna, Geas diedu, gos doarjaga, Saamelaisten vammaisten, vanhusten ja pitkäaikaissairaiden tiedotus- ja tukiprojektin loppuraportti, Inari: Saamelaiskäräjät, Kynny ry (1999).

³³¹ Melbøe et al. (2016a). Uttjek (2016).

³³² Edin-Liljegren & Flykt (2017).

³³³ Magga (1999), s.16.

³³⁴ Kts. myös Magga (1999), Haastattelu SámiSoster ry, Ristenrauna Magga 13.9.2017.

³³⁵ Magga (1999), s. 21.

³³⁶ Ibid.

³³⁷ Ibid.

Tiedonsaanti erityisesti eri saamenkielillä koettiin puutteelliseksi sosiaali- ja terveydenhuollon tukitoimia koskien,³³⁸ ja tämä sama haaste on ajankohtainen yhä edelleen miltei 20 vuotta raportin julkaisemisen jälkeen³³⁹. Maggan (1999) mukaan saamenkielisten palveluiden puuttuessa ongelmia aiheutuu muun muassa saamen- ja suomenkielisten ajattelun rakenteiden eroavaisuuksista johtuvista ilmaisuvaikeuksista, mikä voi johtaa esimerkiksi molemminpuolisiin epäselyiksiin. Lisäksi myöskään muita saamelaisen kulttuurin erityispiirteitä ei huomioida palvelujen toteutuksessa, ja pahimmassa tapauksessa vammautumisen ja sen seurauksena esimerkiksi laitoshoitoon joutuminen voi johtaa siihen, että henkilö joutuu luopumaan äidinkielestään ja kulttuuristaan. Koltansaamen kieltä äidinkielenään puhuvilla vammaisilla henkilöillä ei vielä 1990-luvulla ollut mahdollisuutta saada lainkaan sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja omalla äidinkielellään.³⁴⁰

Vuonna 2017 ilmestyneessä selvityksessä *Saamenkielisten palveluiden nykytilakartoitus. Saamelaiden lasten-, nuorten ja perheiden palvelut* käy ilmi, että tilanne saamenkielisten sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden osalta on edelleen heikko. Esimerkiksi vammaispalveluita ei Enontekiön sosiaalitoimen palveluntarpeen arvioinnin lisäksi tällä hetkellä ole saatavilla saamenkielellä. Utsjoella on mahdollista saada saamenkielistä toimintaterapiaa, mutta muutoin kaikki kuntoutuspalvelut kunnassa ovat suomenkielisiä ja ne on suunniteltu suomalaisen kulttuurin pohjalta. Kartoituksen mukaan tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että esimerkiksi kuntoutuspalveluiden piiriin kuuluva lapsi joutuu kasvamaan tämän hetkisen tilanteen puitteissa suomenkieliseksi. Myöskään henkilöiden toimintakykyä, terveyttä tai muita erityistarpeita kartoittavia testejä ei ole saatavilla saamenkielillä. Tämä on erityisen haastavaa esimerkiksi kuulontutkimuksen yhteydessä, sillä kuulontutkimus muulla kuin henkilön omalla äidinkielellä voi vaikuttaa saatuihin tuloksiin. Vuotson, Enontekiön ja Inarin alueilla on tarjolla kotipalvelua vammaisille henkilöille pohjoissaamen kielellä ja Sevetijärven alueella koltansaamenkielisenä. Inarinsaamen kielellä kyseistä palvelua ei näyttäisi olevan tarjolla.³⁴¹ Lisäksi on oleellista muistaa, että nämä rajalliset palvelut ovat ainoastaan Saamelaiden kotiseutualueella asuvien henkilöiden käytettävissä.

Lääkinnällistä kuntoutusta ei ole juurikaan saatavilla saamenkielillä, ja tilanne on heikko myöskin apuvälinepalvelujen osalta. Olisi kuitenkin oleellista pystyä tarjoamaan molemmat näistä palveluista henkilön omalla äidinkielellään, sillä

³³⁸ Ibid.

³³⁹ Haastattelu SámiSoster ry, Ristenrauna Magga 13.9.2017.

³⁴⁰ Magga (1999), 21-22.

³⁴¹ Saamelaiskäräjät et al. (2017), s. 32-36.

sekä kuntoutusneuvonta ja –ohjaus että apuvälineohjaus sisältävät vaikeasti ymmärrettävää terminologiaa. Tämä taas voi johtaa siihen, että kuntoutuksesta saadut tulokset eivät vastaa odotuksia. Tällä hetkellä Lapin kuntoutus oy järjestää Rovaniemellä Kelan kustantamana saamenkielisiä kuntoutuskursseja, joille järjestetään asiakkaan niin halutessa saamenkielinen tulkkaus. Myös SámiSoster ry toteuttaa hyvinvointia ja osallisuutta tukevaa pienryhmätoimintaa saamenkielellä saamelaisille poronhoitajille, ja lisäksi se tarjoaa saamenkielistä neuvontaa ja ohjausta muilla toimialaansa kuuluvilla sektoreilla.³⁴² Edellä mainittujen Saamelaiskäräjien kartoituksessa esille nostettujen palveluiden lisäksi ainakin Coronaria tarjoaa tällä hetkellä saamenkielisiä puhe-terapiapalveluja Enontekiön ja Muonion kunnan alueilla³⁴³.

Saamelaiskäräjät tuo *Saamelaisten sosiaali- ja terveysalan kehittämissuunnitelmassa 2016-2019* (2016) esille, että saamenkielisiä vammaispalveluja tulisi kehittää niin, että niistä muodostuisi saamelaisen kulttuuritaustan huomioiva, eheä, jatkuva ja tarpeen mukainen kokonaisuus. Saamelaisten vammaisten henkilöiden nähdään olevan erityisessä vaarassa syrjäytyä ja kohdata syrjintää, minkä vuoksi saamelaisen vammaisen henkilön oikeus yhdenvertaisuuteen, osallisuuteen ja syrjimättömyyteen palveluntarpeen arvioinnissa ja palvelutuotannossa tulisi varmistaa. Myös Saamelaiskäräjät korostaa laatimassaan ohjelmassa saamenkielisten ja kulttuurin mukaisten palveluiden turvaamista saamelaisille vammaisille henkilöille asuinpaikasta riippumatta koko henkilön elinkaaren ajan.³⁴⁴

Edellä esiteltyjen Suomessa ilmestyneiden saamelaisten vammaisten henkilöiden tilannetta ainakin jossakin määrin käsittelevien julkaisujen lisäksi myös Kelan tutkimusosasto on julkaissut vuonna 2011 selvityksen *Saamelainen Kelan asiakkaana. Saamelaisten oikeudet ja asema alkuperäiskansana Kelan toimeenpanemassa sosiaaliturvassa* (Faurie, 2011). Julkaisussa käsitellään useita asioita, jotka koskettavat myös saamelaisten vammaisten henkilöiden arkea. Faurie (2011) tuo johtopäätöksissään esille joitakin samoja asioita, joista on keskusteltu jo edellä esiteltyjen tutkimusten puitteissa. Julkaisussa nostetaan esille muun muassa Kelan saamenkielisten palvelujen kehittämisen tarve, yhdenvertaisuussuunnitelman uudistaminen kattamaan myös esimerkiksi saamenkieliset vammaisten henkilöiden palvelut, positiivisen erityiskohtelun

³⁴² Saamelaiskäräjät et al. (2017), s. 43.

³⁴³ Coronaria, Asiantuntijat (luettu 11.11.2017). Saatavissa:

<https://www.coronaria.fi/asiantuntijat/sunnamaarit-sara-tornensis/>; Haastattelu SámiSoster ry, Ristenrauna Magga, 20.6.2017.

³⁴⁴ Saamelaiskäräjät, Saamelaisten sosiaali- ja terveysalan kehittämissuunnitelmassa 2016-2019, (2016), s. 31-32.

periaatteen sisällyttäminen Kelan tarjoamiin palveluihin, sekä saamelaisten parissa työskentelevien henkilöiden saamelaisen kulttuurin ja elinkeinojen tuntemuksen edistäminen. Myös lainsäädännön osalta julkaisussa tuodaan esille kehittämistarpeita, sekä korostetaan Saamelaiskäräjien näkemyksen huomiointia lainsäädännön ja palveluiden kehittämisessä. Jatkotutkimuksen tarvetta arvioitaessa todetaan, että erityisesti saamenkieliset vanhukset ja vammaiset henkilöt ovat Saamelaisalueen viranomaisten mukaan syrjinnän ja syrjäytymisen vaarassa. Yhtenä jatkoselvityksen aiheena mainitaan joidenkin Kelan korvaamien kuntoutusterapia muotojen järjestämismahdollisuudet saamenkielellä.³⁴⁵

Tässä kappaleessa esiteltyjen tutkimusten ja julkaisujen lisäksi esimerkiksi saamelaisten hyvinvointia ja palveluita laajemmassa perspektiivissä tarkastelevia julkaisuja on olemassa myös Suomen puolella³⁴⁶. Niitä ei eritellä tarkemmin tässä tutkimusraportissa, sillä tässä tutkimuksessa keskitytään nimenomaan saamelaisiin vammaisiin henkilöihin erityisfokuksena heidän ihmisoikeuksiensa toteutuminen ja heidän kohtaamansa moniperustainen syrjintä.

5.4. Vammaiset henkilöt Suomen ihmisoikeuspolitiikassa

Vammaiset henkilöt ja heidän oikeuksiensa toteutuminen on nostettu voimakkaasti Suomen ihmisoikeuspolitiikan keskiöön. Tässä kappaleessa tuodaan pääpiirteittäin esiin Suomen ihmisoikeuspoliittisia toimia vammaisten henkilöiden oikeuksien edistämiseksi sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla. Suomi ratifioi YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen ja yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan 11.5.2016³⁴⁷, ja se astui voimaan 10.6.2016. Suomi allekirjoitti yleissopimuksen jo 30.7.2007, mutta sen ratifioinnin loppuun saattaminen edellytti lainsäädännöllisiä muutoksia,³⁴⁸ joista keskustellaan tarkemmin seuraavassa kappaleessa.

³⁴⁵ Faurie, Maija, Saamelainen Kelan asiakkaana, Saamelaisten oikeudet ja asema alkuperäiskansana Kelan toimeenpanemassa sosiaaliturvassa, Sosiaali- ja terveysturvan selosteita, Kelan tutkimusosasto, Helsinki, Tampere: Juvenes Print – Tampereen yliopistopaino Oy, (75/2011), s. 48-50.

³⁴⁶ Kts. esim. Heikkilä et al. (2013).

³⁴⁷ A/RES/61/106.

³⁴⁸ Eduskunta, Vammaisten oikeuksien yleissopimuksen ratifiointi (20.5.2016). Saatavissa: https://www.eduskunta.fi/FI/tietoaeduskunnasta/kirjasto/aineistot/kotimainen_oikeus/LATI/Sivut/vammaisten-oikeuksien-yleissopimuksen-ratifiointi.aspx.

Kansallisesti yleissopimuksen täytäntöönpanoa varten yleissopimuksen 33 artiklan 2 kohdan mukaan nimettiin itsenäinen ja riippumaton rakenne, jonka avulla edistetään, suojellaan ja seurataan yleissopimuksen kansallista täytäntöönpanoa. Suomessa tätä tehtävää hoitaa Suomen kansallinen ihmisoikeusinstituutio, jonka muodostavat Ihmisoikeuskeskus, sen ihmisoikeusvaltuuskunta sekä eduskunnan oikeusasiamies. Tehtävänsä puitteissa ihmisoikeusinstituutio suorittaa esimerkiksi sopimukseen liittyvää ohjausta, neuvontaa, koulutusta ja tiedotusta sekä Suomen sopimusvelvoitteiden toteutumisen seurantaan. Lisäksi instituution tulee suojella vammaisia henkilöitä sopimuksessa mainittujen oikeuksien loukkauksilta.³⁴⁹

Yleissopimuksen 33 artiklan 3 kohdan mukainen vammaisten henkilöiden ja vammaisjärjestöjen osallistuminen seurantaan on toteutettu perustamalla ihmisoikeusvaltuuskunnan alaisuuteen pysyvä vammaisjaosto, joka tunnetaan nimellä vammaisten ihmisoikeuskomitea (VIOK)³⁵⁰. Lisäksi yleissopimuksen 33 artiklan 1 kohdan mukaan sopimuspuolten tulee nimetä hallitusorganisaationsa mukaisesti yksi tai useampi yhteystaho yleissopimuksen täytäntöönpanoon liittyviä asioita varten ja harkita tämän organisaation puitteissa koordinaatiojärjestelmän perustamista tai nimeämistä helpottamaan täytäntöönpanoon liittyvää toimintaa eri aloilla ja tasoilla. Suomessa tämä kansallinen yhteystaho muodostuu sosiaali- ja terveysministeriöstä, ulkoasiainministeriöstä sekä yleissopimuksen täytäntöönpanon helpottamiseksi ja yhteistyön lisäämiseksi perustetun koordinaatiomekanismina toimivan vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunnan (VANE) nimeämästä edustajasta.³⁵¹

³⁴⁹ Eduskunnan oikeusasiamies, Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2016, K 8/2017 vp. Tampere: Juvenes Print – Suomen yliopistopaino (2017), s. 66. Autismi ja aspergerliitto, YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus astuu voimaan 10.6.2016 (luettu 21.11.2017). Saatavissa:

https://www.autismiliitto.fi/liitto/ajankohtaista/yk_n_vammaisten_henkiloiden_oikeuksia_koskeva_yleissopimus_astuu_voimaan_10.6.2016.2617.news.

³⁵⁰ HE 284/2014, s. 91; Ihmisoikeuskeskus, Ihmisoikeuskeskuksen toimintakertomus 2016, Tampere: Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print (2017), s. 65-66; Ihmisoikeuskeskus, Vammaisten ihmisoikeuskomitea aloittanut toimintansa (8.11.2016). Saatavissa: <http://www.ihmisoikeuskeskus.fi/?x177247=4353331>; Eduskunnan oikeusasiamies, Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2015, K 11/2016 vp, Tampere: Suomen yliopistopaino- Juvenes Print Oy (2016), s. 66. YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen 33 artiklan 3. kohta: ”*Kansalaisyhteiskunta, erityisesti vammaiset henkilöt ja heitä edustavat järjestöt, on osallistettava ja se osallistuu seurantamenettelyyn täysimääräisesti.* (A/RES/61/106.)”

³⁵¹ HE 284/2014 vp, 89; Ihmisoikeuskeskus (2016), 65-66. YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen 33 artiklan 1. kohta: ”*Sopimuspuolet nimeävät hallitusorganisaationsa mukaisesti yhden tai useamman yhteystahon tämän yleissopimuksen täytäntöönpanoon liittyviä asioita varten ja harkitsevat tämän organisaationsa puitteissa*

Vuonna 2014 eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian erityiseksi teemaksi otettiin ensimmäistä kertaa vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutuminen, ja aihetta käsitellään omassa luvussaan myös eduskunnan oikeusasiamiehen kertomuksessa vuodelta 2014³⁵². Vuonna 2015 vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutuminen nostettiin toistamiseen kanslian erityisteemaksi³⁵³. Myös vuoden 2016 kertomuksessa vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista, ja niiden toteutumisessa havaittuja puutteita käsitellään kattavasti³⁵⁴. Lisäksi kertomuksessa tuodaan esille, että oikeusasiamies asetti yhdessä Ihmisoikeuskeskuksen johtajan kanssa joulukuussa 2016 vammais- tiimin. Vammaistiimin tehtävät ovat moninaisia ja niihin sisältyvät muun muassa yleissopimuksen mukaisten tehtävien toteuttamisen suunnittelu ja valmistelu, yhteistyön ja osallistamisen keinojen pohtiminen valtuuskunnan pysyvän vammaisjaoston kanssa, sekä vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista koskevien toimien seuranta ja tukeminen mahdollisuuksien mukaan oikeusasiamiehen ja Ihmisoikeuskeskuksen toiminnassa ja asiakaspalvelussa. Lisäksi vammaistiimin tehtäviin kuuluu kansallisen rakenteen tehtävän sisällön kartoittaminen oikeusasiamiehen kansliassa ja Ihmisoikeuskeskuksessa, yhteistyön kartoittaminen viranomaisten ja järjestöjen kanssa, sekä tiedotus- tehtävissä avustaminen.³⁵⁵

Vuonna 2016 Ihmisoikeuskeskus julkaisi selvityksen *Vammaisten henkilöiden pääsy oikeuksiin: vammaisjärjestöjen neuvontapalvelut* (2016), joka on laadittu vuonna 2015 suurimpien vammaisjärjestöjen lakimiesten ja neuvontaa tarjoavien järjestötyöntekijöiden kanssa toteutettujen haastattelujen pohjalta. Selvityksessä käy ilmi, että tällä hetkellä vammaisjärjestöjen keskuudessa annettava neuvonta on kattavaa ja asiantuntevaa, ja järjestöillä on tietoon pohjautuva käsitys siitä, millaisia haasteita heidän edustamansa henkilöt kohtaavat arjessa. Selvityksessä listataan myös esille nousseet yleiset ongelmat, joita ovat kommunikaatioon liittyvät ongelmat esimerkiksi puutteet tulkkauspalveluissa tai ymmärrettävyyteen liittyvät haasteet, yhteiskunnan ja palveluiden digitalisoituminen ja sähköistyminen, liikkumiseen ja kuljetuspalveluihin liittyvät puutteet sekä palveluiden yksityistämisestä ja kilpailuttamisesta seuraavat haasteet. Lisäksi esille nousee päätöksentekoa ja neuvontavollisuuden toteutumista koskevat

koordinaatiojärjestelmän perustamista tai nimeämistä helpottamaan täytäntöönpanoon liittyvää toimintaa eri aloilla ja tasoilla. (A/RES/61/106.)”

³⁵² Eduskunnan oikeusasiamies, Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2014, K3/2015 vp, Helsinki: Suomen yliopistopaino- Juvenes Print Oy (2015), s. 89-94.

³⁵³ Eduskunnan oikeusasiamies (2016), s. 113-120.

³⁵⁴ Eduskunnan oikeusasiamies (2017), s. 66-79 & 120-121.

³⁵⁵ Eduskunnan oikeusasiamies (2017), s. 68.

haasteet sekä osallisuus yhteiskunnassa, vammaisten henkilöiden yksilöllisyyden huomioimisen ja osallistumismahdollisuuksien puutteet.³⁵⁶

Vuonna 2016 julkaistiin myös oikeusministeriön ja syrjinnän seuranta-järjestelmän toimeksiannosta yhdenvertaisuusvaltuutetun toteuttama vammaisten henkilöiden syrjintäkokemuksia käsittelevä selvitys ”*Vammaisena olen toisen luokan kansalainen*” *Selvitys vammaisten syrjintäkokemuksista* (2016). Selvityksen johtopäätöksissä tuodaan esille, että vaikka vammaisten henkilöiden oikeudet Suomessa muodollisesti ovatkin hyvät, vallitsevasta asenneilmapiiristä johtuen oikeuksien toteutuminen arjessa on yhä ongelmallista³⁵⁷. Selvityksen yhteydessä tehtyyn verkkokyselyyn vastanneista 64,2 % kertoo, että on kokenut syrjintää viimeisen vuoden aikana, ja useimmin mainittuina syrjintäperusteina tuotiin esille vammaisuus, terveydentila sekä ikä³⁵⁸. Selvityksessä käsiteltiin vammaisten henkilöiden kohtaamaa syrjintää muun muassa palveluiden ja tavaroiden tarjonnan yhteydessä, työelämään liittyvissä eri tilanteissa, ja sähköisten palveluiden saavutettavuuteen liittyen.³⁵⁹

Valtioneuvoston vuoden 2014 ihmisoikeusselonteossa käsitellään vammaisten henkilöiden oikeuksien turvaamista omassa kappaleessaan, jossa painotetaan erityisesti YK:n yleissopimuksen sopimusvelvoitteiden täytäntöönpanoa ja valvontaa, sekä vammaisten oikeuksiin liittyvän tietoisuuden lisäämistä yhteiskunnan kaikilla sektoreilla ja eri tasoilla. Lisäksi korostetaan tavoitetta edistää esteettömyyttä ja saavutettavuutta yhteiskunnassa, sekä vahvistaa vammaisten henkilöiden itsemääräämis- ja osallistumisoikeuksia.³⁶⁰ Vammaisten henkilöiden

³⁵⁶ Ihmisoikeuskeskus, Vammaisten henkilöiden pääsy oikeuksiin: vammaisjärjestöjen neuvontapalvelut (2016). Saatavissa: http://ihmisoikeuskeskus-fi-bin.directo.fi/@Bin/ba571b93dc23df1f1c3fe2eeb145d2cc/1508934260/application/pdf/3503070/Vammaisten_pa%cc%88a%cc%88sy_oikeuksiin_FINAL.pdf.

³⁵⁷ Yhdenvertaisuusvaltuutettu, ”Vammaisena olen toisen luokan kansalainen”, Selvitys vammaisten syrjintäkokemuksista arjessa, Oikeusministeriö ja syrjinnän seurantajärjestelmä, Helsinki: Lönnberg painot Oy (2016), s. 100.

³⁵⁸ Ibid. s. 45, 52-53.

³⁵⁹ Ibid.

³⁶⁰ Valtioneuvoston ihmisoikeusselonteko 2014, Ulkoasiainministeriö, Jyväskylä: Grano Oy, (2014), s. 71-75. Saatavissa: <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=136941&GUID=%7b7E6D44FB-6F31-4BFA-A521-F5CCAC509B24%7d>.

oikeudet on tuotu esille myös vuosien 1998³⁶¹, 2004³⁶² ja 2009³⁶³ Suomen ihmisoikeuspoliittisissa selonteissa sekä vuoden 2000 ihmisoikeuspoliittisessa selvityksessä³⁶⁴.

Vammaisten henkilöiden oikeuksien parantaminen on luonnollisesti myös yksi Suomen kansainvälisen ihmisoikeuspolitiikan ja kehityspolitiikan keskeisiä läpileikkaavia tavoitteita, ja vammaiset henkilöt nostetaan esille niin Suomen ulkoasiainhallinnon ihmisoikeusstrategiassa³⁶⁵, Suomen ulkoasiainhallinnon ihmisoikeuspoliittisessa toimintaohjelmassa 2013-2015³⁶⁶ kuin valtioneuvoston tuoreimmassa ihmisoikeusselonteossakin³⁶⁷. Suomen ulkoasiainhallinnon ihmisoikeusstrategiassa syrjinnän poistamista korostetaan yhtenä tavoitteena, jonka pohjalta valikoituvat muun muassa tulevaisuuden kärkihankkeet. Vammaiset henkilöt on tuotu ihmisoikeusstrategiassa esille yhtenä ryhmänä, joka voi muita helpommin joutua syrjityksi yhteiskunnassa.³⁶⁸ Suomen ulkoasiainhallinnon ihmisoikeuspoliittisessa toimintaohjelmassa 2013-2015 vammaiset henkilöt nousevat esille naisten ja tyttöjen ihmisoikeuksien ja osallistumismahdollisuuksien edistämistä, taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien oikeudellisen sitovuuden ja toimeenpanon edistämistä, sekä osallisuuden lisäämistä koskevien kärkihankkeiden yhteydessä. Lisäksi

³⁶¹ Ulkoasiainministeri Tarja Halosen eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle antama selonteko Suomen hallituksen ihmisoikeuspolitiikasta 11.11.1998 (1998), s. 7.

³⁶² Valtioneuvoston selonteko Suomen ihmisoikeuspolitiikasta, Helsinki: Edita Prima Oy, (2004), s. 116-121. Saatavissa: <http://www.formin.fi/public/download.aspx?ID=69315&GUID={A4EDB3C3-1FF2-4C68-90D8-2B937828D80C}>.

³⁶³ Valtioneuvoston selonteko Suomen ihmisoikeuspolitiikasta, (2009), s. 28-29. Saatavissa: <http://www.formin.fi/public/download.aspx?ID=69310&GUID={0AFC392E-12BD-41C4-927C-257A392DB382}>.

³⁶⁴ Ihmisoikeudet ja Suomen ulkopoliitiikka, Ulkoasiainministeri Erkki Tuomiojan eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle antama selvitys Suomen hallituksen ihmisoikeuspolitiikasta 29.11.2000, Ulkoasiainministeriön julkaisuja, Helsinki, s. 121-123.

³⁶⁵ Suomen ulkoasiainhallinnon ihmisoikeusstrategia, Ulkoasiainministeriö, Jyväskylä: Kopijyvä Oy, (2013), Saatavissa:

<http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=115729&GUID={DD6BF865-D308-4C5B-B7F7-959D0AD65DD0}>

³⁶⁶ Suomen ulkoasiainhallinnon ihmisoikeuspoliittinen toimintaohjelma 2013 – 2015, Ulkoasiainministeriö, Joensuu: Kopijyvä Oy, (2013). Saatavissa:

<http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=116041&GUID={D0D4D53A-778C-4BBF-A808-D57DB8F206E4}>.

³⁶⁷ Valtioneuvoston ihmisoikeusselonteko (2014).

³⁶⁸ Ulkoasiainhallinnon ihmisoikeusstrategia (2013) , s. 19-20.

vammaisten oikeuksia edistävän työn tukeminen Euroopan neuvostossa tuodaan esille kansainvälisten järjestöjen kehittämiseen liittyvänä toimenä.³⁶⁹

Vuonna 2012 hyväksyttiin silloisen kehitysministerin Heidi Hautalan aloitteesta niin kutsuttu vammaisoikeuspaketti (*Vammaisoikeustyön vahvistaminen Suomen kehitysyhteistyössä*), jonka pohjalta on vahvistettu Suomen vammaisoikeustyötä.³⁷⁰ Vuonna 2013 julkaistiin *Vammaisten ihmisoikeudet Suomen ulkopoliitikassa* –raportti, jossa keskustellaan vammaisten henkilöiden asemasta Suomen ulkopoliitikassa ja tuodaan esille aseman monisyisyys sekä siinä esiintyviä haasteita. Raportissa on listattu Suomelle myös suosituksia vammaisten aseman edistämiseksi ulkopoliitikan eri osa-alueilla muun muassa Suomen bilateraalisesta sekä multilateraalisen kehitysyhteistyön sarjoilla.³⁷¹ Vammaisten oikeuksien tuominen osaksi valtavirtaa kaikessa toiminnassa nähdäänkin Suomen pääasiallisena tapana edistää vammaisten henkilöiden oikeuksia.³⁷²

Suomi on aktiivinen toimija vammaisten henkilöiden oikeuksien edistäjänä ja puolestapuhujana myös kansainvälisillä areenoilla. Se on aiemmin ollut YK:n vammaisasioiden erityisraportoijan suurin rahoittaja³⁷³, ja vuonna 2017 Suomi myöntää YK:n vammaisasioiden erityisraportoijan kehitysmaissa asuvien vammaisten tilanteesta tietoisuutta lisäävän ja parantavan työn tukemiseen 200 000 euroa³⁷⁴. Lisäksi Suomi on tällä hetkellä yksi YK:n vammaiskumppanuusohjelman UNRPD:n (UN Partnership on the Right of Persons with Disabilities) suurimpia rahoittajia³⁷⁵.

³⁶⁹ Ulkoasiainhallinnon ihmisoikeuspoliittinen toimintaohjelma 2013-2015 (2013), s. 14-21.

³⁷⁰ Sario, Katariina, Suomen keskeiset vammaisten oikeuksiin kehitysyhteistyössä liittyvät saavutukset vuosina 2011-2014 (18.8.2014). Saatavissa: <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=133861&GUID={56BC1A92-EE98-425A-B4AB-39D5BFE8A567}>.

³⁷¹ Tuure, Tuomas, *Vammaisten ihmisoikeudet Suomen ulkopoliitikassa* (2013). Saatavissa: <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=118431&GUID={E972A78A-2D14-488A-8386-E1CA28240440}>; Sario (2014).

³⁷² Sario (2014).

³⁷³ Valtioneuvoston ihmisoikeusselonteko (2014), s. 71.

³⁷⁴ Ulkoasiainministeriö, OHCHR; YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien erityisraportoijan tukeminen; 1. lisämyöntö (11.5.2017). Saatavissa: <http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=362908&nodeid=48022&contentlan=1&culture=fi-FI>.

³⁷⁵ Ulkoasiainministeriö, Suomen kansainvälinen ihmisoikeuspolitiikka (luettu 21.11.2017). Saatavissa: <http://formin.finland.fi/Public/default.aspx?nodeid=49583&contentlan=1#vammaiset>; Sario (2014).

Vaikka vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumiseksi on Suomessa tehty paljon positiivisia toimia, sai Suomi kuitenkin suosituksia YK:n yleismaailmallisen määräaikaistarkastelun (UPR) kolmannella kierroksella myös vammaisten henkilöiden tilanteen edistämiseksi. Suosituksia tuli vammaisiin henkilöihin kohdistuvan vihapuheen ja häirinnän vastaisten toimenpiteiden vahvistamiseksi³⁷⁶, vammaisten naishenkilöiden poliittisen ja julkisen elämän edustamisen takaamiseksi tehtävien toimien jatkamiseksi³⁷⁷, sekä YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen toimeenpanoa tukevan vammaispoliittisen ohjelman laatimisesta³⁷⁸. Lisäksi suosituksia annettiin muun muassa esteettömyyden³⁷⁹ sekä vammaisten työllistämisen edistämiseen liittyen³⁸⁰.

Kuten edellä esitetystä käy ilmi, Suomi on varsinkin viimeisten vuosien aikana toiminut huomattavan aktiivisesti vammaisten oikeuksien edistämiseksi sekä kotimaassa että kansainvälisesti. Kuitenkin tämän tutkimuksen keskiössä olevat saamelaiset vammaiset henkilöt ovat jääneet myös tässä keskustelussa marginaaliin. Saamelaisten vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumisesta ei suoranaisesti ole olemassa aiempaa tutkimusta Suomessa, vaikka myös saamelaisia vammaisia henkilöitä koskettavaan lainsäädäntöön liittyviä selvityksiä onkin toteutettu. Vähemmistön vähemmistöön sijoittuminen suomalaisessa hyvinvointijärjestelmässä eri kulttuurin edustajana asettaa saamelaiset vammaiset henkilöt kuitenkin haavoittuvaiseen asemaan, ja heidät tulisivat huomioda paremmin vammaisten oikeuksia edistävässä politiikassa.

5.5. Alkuperäiskansoihin kuuluvien vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksista

Alkuperäiskansoihin kuuluvien vammaisten henkilöiden ihmisoikeudet ovat nousseet huomion kohteeksi YK:n piirissä vasta hiljattain. Kuten aiemmassa kappaleessa on mainittu, YK:n julistuksen artikla 22 mainitsee kuitenkin vammaiset henkilöt erityisryhmäksi, joiden oikeuksiin on kiinnitettävä erityistä huomiota pantaessa julistusta täytäntöön.

³⁷⁶ UPR, Report of the Working Group on the Universal Periodic Review, Finland, Addendum, Views on conclusions and/or recommendations, voluntary commitments and replies presented by the State under review, 25.8.2017, kohta 93.64, 7. Saatavissa: <http://formin.fi/public/download.aspx?ID=170493&GUID={B14A0CE7-D760-4EC2-A68E-369230C5AF71}>.

³⁷⁷ Ibid., kohta 93.85., 9.

³⁷⁸ Ibid., kohta 93.135, 14.

³⁷⁹ Ibid., kohta 93.136, 14.

³⁸⁰ Ibid., kohta 93.137, 14.

YK:n julistuksen hyväksymisen jälkeen vammaisten alkuperäiskansoihin kuuluvien henkilöiden oikeusasema alkoi nousta esille erilaisten asiantuntijapaneelien ja seminaarien muodossa.³⁸¹ Erityisen aktiivinen toimija on ollut YK:n alkuperäiskansojen pysyvä foorumi (Permanent Forum on Indigenous Issues), joka sai vuonna 2013 valmiiksi tutkimuksen alkuperäiskansoihin kuuluvien vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien toteutumisesta ja siihen liittyvistä haasteista. Tutkimuksen mukaan alkuperäiskansoihin kuuluvat vammaiset henkilöt kohtaavat usein moniperustaista syrjintää esimerkiksi osallistumisoikeuksissa, oikeuksissa koulutukseen, kieleen ja kulttuuriin sekä oikeussuojakeinoihin pääsyssä. Erityisiä haasteita kohtaavat alkuperäiskansoihin kuuluvat vammaiset naiset ja lapset.³⁸² Lasten koulunkäyntiin saattaa liittyä haasteita sekä pääsyn kannalta että siitä syystä, ettei koulutus tapahdu alkuperäiskansakielellä.³⁸³ Tutkimusraportti painottaa moniperustaisen syrjinnän kitkemisen tärkeyttä.³⁸⁴

Tutkimuksessa painotetaan, että alkuperäiskansojen itsemääräämisoikeuden tulee olla kaikkien sellaisten toimenpiteiden taustalla, joilla pyritään edistämään ja suojaamaan alkuperäiskansoihin kuuluvien vammaisten henkilöiden oikeuksia ja asemaa, ja että heidän tulee voida nauttia itsemääräämisoikeudesta ja osallistumisoikeuksista täysipainoisesti. Tutkimuksessa suositellaan, että vammaisten henkilöiden täysimittainen osallistuminen varmistettaisiin myös alkuperäiskansojen omissa poliittisissa instituutioissa ja järjestelmissä.³⁸⁵ Yksi keskeinen itsemääräämisoikeuden aspekti liittyy terveydenhuoltoon, jossa sen tulisi toteutua alkuperäiskansoihin kuuluvien vammaisten henkilöiden vahvana osallistumisena terveydenhuollon toimenpiteiden suunnittelussa ja täytäntöönpanossa. Samaan aikaan tulisi varmistaa, että toimenpiteet ovat myös kulttuurisensitiivisiä, mikä edellyttää terveydenhuollon henkilökunnan perehdyttämistä alkuperäiskansojen kulttuuriin ja kieleen. Oikeus terveyteen on perustavanlaatuinen ihmisoikeus, jonka toteutumisessa on huomioitava niin kulttuuriset

³⁸¹ The United Nations and Indigenous Peoples with Disabilities, <https://www.un.org/development/desa/disabilities/issues/the-united-nations-and-indigenous-persons-with-disabilities.html>.

³⁸² UN Economic and Social Council, UN Permanent Forum on Indigenous Issues, Study on the situation of indigenous persons with disabilities with a particular focus on challenges faced with regard to the full enjoyment of human rights and inclusion in development, E/C.19/2013/6, s. 2.

³⁸³ Ibid., s. 8-9.

³⁸⁴ Ibid., s. 8.

³⁸⁵ Ibid., s. 7-8.

ja kielelliset erityispiirteet kuin alkuperäiskansojen oikeus elää terveellisessä ympäristössä ja nauttia perinteisiin maihin liittyvistä oikeuksista.³⁸⁶

YK:n alkuperäiskansafoorumin tutkimuksessa tuodaan esille erityisesti alkuperäiskansoihin kuuluvien vammaisten naisten ja tyttöjen korkea riski joutua väkivallan uhreiksi, mukaan lukien seksuaalinen väkivalta.³⁸⁷ Tutkimusraportin mukaan alkuperäiskansoihin kuuluvat vammaiset naiset kohtaavat samoja haasteita kuin muutkin alkuperäiskansoihin lukeutuvat naiset, kuten puutteellista osallistamista niin valtioiden kuin alkuperäiskansojen omien instituutioiden taholta, puutteellisia mahdollisuuksia koulutukseen tai terveyspalveluihin. Vammaisilla alkuperäiskansoihin kuuluvilla henkilöillä on erityisen haastavaa saada kunnollisia oikeuspalveluita.³⁸⁸ Kuten muillakin vammaisilla naisilla, myös alkuperäiskansoihin kuuluvilla vammaisilla naisilla saattaa olla riski joutua pakkosterilisaatioihin ja syntyvyyden sääntelyn kontrollointiin.³⁸⁹ Tutkimusraportti pitää sisällään lukuisia suosituksia YK:lle, valtioille sekä alkuperäiskansoille parantaa alkuperäiskansoihin kuuluvien vammaisten henkilöiden oikeuksia ja asemaa korostaen erityisesti heidän monipuolista osallistamista ja itsemääräämisoikeutta heitä koskevissa asioissa.

YK:n alkuperäiskansafoorumi kehottaa tutkimusraportissaan, että YK:n alkuperäiskansakerho (Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples, EMRIP) ottaisi vammaisten henkilöiden oikeudet ja aseman erityisfokuksen kohteeksi.³⁹⁰ Niin ikään YK:n ihmisoikeusneuvosto, vuonna 2016 tekemässään alkuperäiskansoja koskevassa päätöslauselmassaan pyytää EMRIP:in aloittamaan tutkimuksen alkuperäiskansojen elinkeinoelämässä ja taloudellisissa palveluissa kohtaamasta syrjinnästä sekä haasteista ja mahdollisuuksista ja parhaista käytännöistä, erityisryhminä alkuperäiskansoihin kuuluvat naiset ja vammaiset henkilöt.³⁹¹ EMRIP:n vuonna 2017 valmistunut raporttiluonnos korostaa alkuperäiskansojen perinteisten mutta myös uusien elinkeinojen merkitystä ja oikeudellisen suojelun tarvetta.³⁹² Raporttiluonnoksessa

³⁸⁶ Ibid., s. 11.

³⁸⁷ Ibid., s. 14.; kts. myös Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights - Thematic study on the issue of violence against women and girls and disability 30.3.2012, A/HRC/20/5.

³⁸⁸ Ibid., s. 15.

³⁸⁹ Ibid.

³⁹⁰ Ibid., s. 18.

³⁹¹ Resolution adopted by the Human Rights Council on September 2016 on Human Rights and Indigenous Peoples, A/HRC/RES/33/13, s. 2. kohta 4.

³⁹² Draft study of the Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples, Good Practices and challenges, including discrimination, in business and in access to financial services by

annetaan esimerkkinä saamelaisten perinnetiedon ja immateriaalioikeuksien loukkauksesta saamelaiseen käsityöhön liittyen Suomessa, jossa saamelaiskulttuuria ja perinteisiä vaatteita käytetään matkailussa ilman saamelaisten suostumusta tai myötävaikutusta.³⁹³ Saamelaisten naisten kokemasta epätasa-arvosta annetaan esimerkki Norjasta, jossa naisten asema on perinteisessä poronhoidossa ollut aikaisemmin vahva, mutta joka on sittemmin heikentynyt oikeusjärjestelmän ja valtion politiikan myötä, jossa miesten asema poronhoitajina korostuu muun muassa poronhoitolakiin liittyvissä raporteissa.³⁹⁴ Myös eräs tämän tutkimuksen informantti tuo esille haastattelussaan naisten ja miesten roolit erityisesti saamelaisessa poronhoitokulttuurissa, ja pohtii, ovatko nykyisen kaltaiset sukupuolten väliset erot tulleet osaksi poronhoitoa länsimaisen kulttuurin vaikutusten seurauksena. Informantti epäilee, ettei varsinkaan aiemmin harjoitetussa nomadikulttuurissa sukupuolten välinen kahtiajako olisi edes ollut mahdollista, siten kuin se nykyään ilmenee.

Vammaisten henkilöiden epätasa-arvoista asemaa painotetaan raporttiluonnoksessa, tosin vain hyvin yleisellä tasolla. Raporttiluonnoksessa suositellaan valtioita tekemään toimenpiteitä erityisesti alkuperäiskansoihin kuuluvien vammaisten henkilöiden, naisten ja nuorten kohtaaman syrjinnän kitkemiseksi sekä heidän mahdollisuuksiensa parantamiseksi taloudellisiin palveluihin sekä omaan elinkeino- ja yritystoimintaan.³⁹⁵

Alkuperäiskansoihin kuuluvien vammaisten henkilöiden asema ja oikeudet nousivat yhdeksi keskeiseksi teemaksi myös YK:n alkuperäiskansojen maailmankonferenssissa vuonna 2014. Konferenssin loppuasiakirja mainitsee erillisenä kohtana vammaiset henkilöt ja tarpeen kehittää strategioita, toimenpiteitä ja lainsäädäntöä ja institutionaalisia rakenteita yhteistyössä ja osallistuttamalla vammaisia henkilöitä kaikkiin heitä koskeviin toimenpiteisiin.³⁹⁶

indigenous peoples, in particular indigenous women and indigenous persons with disabilities, 10-14 July 2017, tenth session, A/HRC/EMRIP/2017/CRP.1

³⁹³ Ibid., s. 9. Kts. myös Study by the Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples, Promotion and protection of the rights of indigenous peoples with respect to their cultural heritage, 19 August 2015, A/HRC/30/53.

³⁹⁴ Ibid., s. 21-22. Kts. Solveig Joks "Women's position in the Sámi reindeer husbandry" teoksessa Anderson and Dana (Eds.), International Handbook of Research on Indigenous Entrepreneurship, Cheltenham, U.K. Edward Elgar Publishing Limited (2007). pp. 246-256.

³⁹⁵ Ibid., s. 23.

³⁹⁶ Outcome document of the high-level plenary meeting of the General Assembly known as the World Conference on Indigenous Peoples, 15.9.2014, A/69/L.1, Para 9.

Vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevaa yleissopimusta valvova komitea on esimerkiksi Guatemalaa koskevissa johtopäätelmissä 2016 ilmaissut huolestuneisuutensa siitä, että erityisesti tietyt ryhmät, kuten alkuperäiskansat, voivat joutua moniperustaisen syrjinnän kohteeksi ja suosittelee moniperustaisen, intersektionaalisen syrjinnän tunnustamisen lainsäädännössä ja politiikoissa.³⁹⁷ Niin ikään Kanadaa koskevissa johtopäätelmissä vuonna 2017 komitea painotti intersektionaalisen lähestymistavan tärkeyttä esimerkiksi suhteessa alkuperäiskansoihin, jotka ovat erityisessä syrjintävaarassa, peräänkuuluttaen positiivisia erityistoimia. Komitea suosittelee moniperustaisen ja intersektionaalisen syrjinnän kriteereiden ottamista lainsäädäntöön ja julkisiin poliittisiin ohjelmiin, sekä suosittelee Kanadaa turvaamaan esimerkiksi terveystalvot alkuperäiskansoihin kuuluville vammaisille henkilöille.³⁹⁸ Tulevaisuudessa Suomea koskevissa johtopäätelmissään komitea saattaa kiinnittää huomiota myös saamelaisten vammaisten henkilöiden erityisasemaan ja mahdolliseen moniperustaiseen syrjintään, ja esimerkiksi peräänkuuluttaa saamenkielisten sosiaali- ja terveystalvotuiden parempaa toteutumista.

5.6. Vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksista

Saamelaisille vammaisille henkilöille kuuluvat luonnollisesti saamelaisten oikeuksien lisäksi myös kaikki vammaisille henkilöille kuuluvat oikeudet. Tämän kappaleen tarkoituksena on kuvata yleispiirteisesti vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksia. Suomen hiljattain ratifioimaa YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevaa yleissopimusta sekä siihen liittyvää lainsäädäntöä sekä lainsäädännöllisiä uudistuksia käsitellään erillisessä kappaleessa. Koska suurin osa yleisistä ihmisoikeussopimuksista, jotka ovat relevantteja myös vammaisten henkilöiden kannalta, on jo käsitelty saamelaisten oikeuksia koskevassa kappaleessa, tässä kappaleessa tuodaan esille esimerkinomaisesti ihmisoikeussopimuksia valvovien komiteoiden vammaisten henkilöiden oikeuksiin liittyviä kannanottoja.

³⁹⁷ Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations on the initial report of Guatemala, 30 September 2016, CRPD/C/GTM/CO/1, Para 15-16.

³⁹⁸ Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations on Canada, 8 May 2017, CRPD/C/CAN/CO/1, Para 13-14. See, also, Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations on the initial report of Colombia, 30 September 2016, CRPD/C/COL/CO/1, Para 14-15; Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations on the initial report of Chile, 13 April 2016, CRPD/C/CHL/CO/1, Para 11-12; Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations on the initial report of Brazil, 29 September 2015, CRPD/C/BRA/CO/1, Para, 12-13.

YK:n piirissä vammaisten henkilöiden oikeusasemaa ihmisoikeusnäkökulmasta alettiin aktiivisesti edistää 1970-luvulla. Vuonna 1971 YK:n yleiskokous hyväksyi kehitysvammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan julistuksen,³⁹⁹ jonka ydinajatuksena oli taata kehitysvammaisille henkilöille yhdenvertaiset oikeudet muiden ihmisten kanssa. Vammaisten henkilöiden oikeudellista asemaa pyrittiin edistämään YK:n yleiskokouksen vuonna 1975 laatimassa vammaisia henkilöitä koskevassa julistuksessa.⁴⁰⁰ Vammaisten henkilöiden asemaa pyrittiin vahvistamaan myös vuonna 1982 laaditulla yleismaailmallisella toimintaohjelmalla,⁴⁰¹ jossa enemmän kuin aiemmassa julistuksessa korostuu tavoite vammaisten henkilöiden täysimittaisesta osallistumisesta yhteiskuntaan sekä yhdenvertaisuusperiaate.⁴⁰² Seuraavalla vuosikymmenellä, vuonna 1993, YK:ssa hyväksyttiin vammaisten henkilöiden yhdenvertaisten mahdollisuuksien edistämiseen tähtäävät yleisohjeet (Standard Rules for the Equalisation of Opportunities for Persons with Disabilities).⁴⁰³ Vaikka yleisohjeet eivät ole oikeudellisesti sitovia, niillä on kuitenkin ollut tosiasiallista vaikutusta vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien toteutumisessa.⁴⁰⁴

Merkittävää vammaisten henkilöiden oikeuksien edistämisen kannalta on ollut myös YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien edistämiseen keskittynyt erityisraportoijan toimi, johon ensimmäinen raportoija nimitettiin vuonna 1994. Sitten erityisraportoijan mandaatti on laajentunut ja hänen tehtäviinsä kuuluu laajasti edistää vammaisten henkilöiden oikeusasemaa kommunikaatioiden ja informaation vastaanottamisesta maakohtaisiin vierailuihin ja vuotuisiin raportteihin.⁴⁰⁵ Vaikka vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutuminen on parantunut vuosien varrella, raportoijan vuotuisista raporteista käy ilmi, että valtiot eivät edelleenkään ole pystyneet riittävässä määrin luomaan

³⁹⁹ Resolution adopted by the General Assembly, 2856 (XXVI). Declaration on the Rights of Mentally Retarded Persons, A/RES/26/2856, 20 December 1971.

⁴⁰⁰ Declaration on the Rights of Disabled Persons, Proclaimed by General Assembly resolution 3447 (XXX) of 9 December 1975.

⁴⁰¹ World Programme of Action concerning Disabled Persons, General Assembly, 3. December 1982 A/RES/37/52.

⁴⁰² Ibid.

⁴⁰³ Standard Rules for the Equalisation of Opportunities for Persons with Disabilities, adopted by the United Nations General Assembly, forty-eighth session, resolution 48/96, annex, of 20 December 1993.

⁴⁰⁴ Hallituksen esitys eduskunnalle vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan hyväksymisestä sekä laeiksi yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain muuttamisesta, HE 284/2014 vp., s. 9.

⁴⁰⁵ UN Special Rapporteur on the Rights of Persons with Disabilities, <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Disability/SRDisabilities/Pages/SRDisabilitiesIndex.aspx>.

yhdenvertaisia edellytyksiä vammaisille henkilöille ihmisoikeuksien täysimittaiseksi nauttimiseksi.⁴⁰⁶ Pyrkimyksistä huolimatta vammaiset henkilöt jäävät edelleen monilta osin yhteiskunnan valtaväestön ulkopuolelle perustuen ajatukseen heidän tuottamattomuudesta.⁴⁰⁷ Haastatteluaineistossamme eräs informantti nostaa asian esille kertoessaan kuinka hänelle ehdotettiin suoraan peruskoulusta pääsyn jälkeen siirtymistä sairauseläkkeelle, mistä hän kuitenkin oli kieltäytynyt. Vaikka muutosta parempaan on jo tapahtunut, vammaisuutta tarkastellaan usein edelleen lääketieteellisenä ongelmana, sosiaalipoliittisena kysymyksenä tai hyväntekeväisyyden kohteena, jolloin vammainen on ollut tarkastelun kohteena eikä itse päätöksiä tekevänä subjektina.⁴⁰⁸ Kuitenkin vain vammaisten henkilöiden näkeminen itsenäisinä subjekteina mahdollistaa ihmisoikeuksien ja perusvapauksien turvaamisen kunniallisella tavalla.⁴⁰⁹

YK:n erityisraportoijan vuoden 2017 raportti korostaa erityisesti erityispalveluiden saatavuuden haasteita korostaen vammaisten henkilöiden hyväksymistä erilaisille palveluille ja erityistuille, joiden tulisi olla myös kulttuurisensitiivisiä sekä yksityisyyden suojaa kunnioittavia.⁴¹⁰ Tuorein raportti korostaa myös intersektionaalista lähestymistapaa: vammaiset henkilöt muodostavat hyvin heterogeenisen ryhmän, joilla on monenlaisia identiteettejä liittyen rotuun, väriin, sukupuoleen, seksuaaliseen suuntautumiseen, uskontoon, tai

⁴⁰⁶ Human Rights Council, Thirty-fourth Session, 27. February-24. March 2017, Report of the Special Rapporteur on the rights of persons with disabilities, 20. December 2016, A/HRC/34/58.

⁴⁰⁷ Degener, Theresia, "Disabled Persons and Human Rights: The Legal Framework".

Teoksessa: Degener, Theresia & Koster-Dreese, Yolán (toim.): Human Rights and Disabled Persons. Essays and Relevant Human Rights Instruments. Hollanti 1995, s. 9-39, 9. Kts myös Degener, Theresia, Disability and freedom: the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR). Teoksessa: Quinn, Gerard & Degener, Theresia with Bruce, Anna; Burke, Christine; Dr. Castellino, Joshua; Kenna, Padraic; Dr. Kilkelly, Ursula and Quinlivan, Shivaun: Human Rights and Disability. The current use and future of United Nations human rights instruments in the context of disability. United Nations. New York and Geneva 2002, s. 37-51.

⁴⁰⁸ Kumpuvuori, Jukka, Högbacka, Marika, Vammaisten henkilöiden ihmisoikeudet Suomessa, Åbo Akademi, ihmisoikeusinstituutti (2003), s. 11.

⁴⁰⁹ Quinn, Gerard & Degener, Theresia, Expanding the system: the debate about a disability-specific convention. Teoksessa: Quinn, Gerard & Degener et al (2002), s. 181-184.

⁴¹⁰ Human Rights Council, Thirty-fourth Session, 27. February-24. March 2017, Report of the Special Rapporteur on the rights of persons with disabilities, 20. December 2016, A/HRC/34/58, s. 13.

etnisyyteen, erityisesti mainiten alkuperäiskansat.⁴¹¹ Alkuperäiskansojen kohdalla korostetaan myös historiallista syrjintää. Valtioita kehoitetaan toimiin moniperustaisen syrjinnän ja sen vaikutusten kitkemiseksi.⁴¹²

Kaikki aiemmassa kappaleessa 4.2. käsitellyt yleiset ihmisoikeussopimukset ja alkuperäiskansoja suojaavat instrumentit koskevat luonnollisesti myös saamelaisia vammaisia henkilöitä. Yleisiä ihmisoikeussopimuksia valvovat toimielimet ovat voineet tehdä kannanottoja vammaisten henkilöiden oikeuksista silloinkin, kun kyseinen ihmisoikeussopimus ei erikseen mainitse vammaisuutta. Silloinkin, kun vammaisuutta ei erikseen mainita syrjintäperusteena, kaikkien aiemmassa kappaleessa kerrottujen ihmisoikeussopimusten syrjimättömyyden kieltö koskee luonnollisesti myös vammaisia henkilöitä. Siten esimerkiksi niin KP-sopimus kuin CERD-sopimuskin suojaavat sekä saamelaisia että vammaisia henkilöitä. Suomea koskevat kannanotot ovat tosin keskittyneet erityisesti saamelaisten oikeuksiin. Kuten Kumpuvuori ja Högbacka pohtivat, syynä KP-sopimuksen soveltamisen kehittymättömyyteen vammaisten oikeuksien kontekstissa voi olla se, että vammaisuuteen liittyvät asiat on nähty pääasiassa tai yksinomaan sosiaalipoliittisena tai terveydenhoidollisena asiana. Toinen syy KP-sopimuksen soveltamisen kehittymättömyyteen saattaa olla se, että vammaisjärjestöt eivät ole laatineet aktiivisesti varjoraportteja eikä myöskään yksilövalitusmahdollisuutta ole käytetty riittävässä määrin hyväksi.⁴¹³ Kuten aiemmassa kappaleessa kuitenkin tuodaan esille, KP-sopimuksen 26 artiklaan sisältyy laaja-alainen ja itsenäinen syrjintäkieltö, joka tekee tästä sopimuksesta vammaisille henkilöille tärkeän. Saamelaisia vammaisia henkilöitä suojellaan 26 artiklan rinnalla KP-sopimuksen artiklojen 27 sekä 1 nojalla.

Vammaisten henkilöiden kannalta monilla tavoin tärkeä sopimus on kappaleessa 4.2.1. mainittu taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva TSS-sopimus⁴¹⁴, joka niin ikään turvaa saamelaisten oikeuksia alkuperäiskansana. Suomi on vuonna 2014 ratifioinut myös TSS-sopimuksen yksilövalitusmenettelyä koskevan valinnaisen pöytäkirjan.⁴¹⁵

Sosiaaliset oikeudet voidaan nähdä TSS-oikeuksien alaryhmänä, mutta laajemmassa mielessä sosiaalisten oikeuksien käsite kattaa kaikki TSS-oikeudet,

⁴¹¹ Ibid., s. 11.

⁴¹² Ibid.

⁴¹³ Kumpuvuori, Jukka, Högbacka, Marika (2003), s. 28.

⁴¹⁴ Kts. Despouy, Leandro, Special Rapporteur, Report on human rights and disability (E/CN.4/Sub.2/1991/31).

⁴¹⁵ 31.1.2014.

joten niihin voidaan sisällyttää myös esimerkiksi oikeus opetukseen ja itsensä kehittämiseen.⁴¹⁶ Sosiaaliset oikeudet ovat sekä kansallisessa perusoikeussääntelyssä että kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa seuranneet ajallisesti vapausoikeuksia, mistä syystä TSS-oikeuksia kutsutaankin toisen sukupolven ihmisoikeuksiksi.⁴¹⁷ Suomessa perusoikeusuudistuksen yksi keskeinen osa oli TSS-oikeuksien lisääminen perustuslakiin ja perusoikeussääntelyn saattaminen vastaamaan Suomen ihmisoikeusvelvoitteita.⁴¹⁸ Sosiaalisia oikeuksia koskee erityisesti perustuslain 19 §:n mukainen oikeus sosiaaliturvaan.⁴¹⁹ Vammaisten oikeuksista puhuttaessa sosiaalisten oikeuksien toteutuminen liittyy luonnollisesti keskeisesti sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin ja etuuksiin.

TSS- sopimusta valvoa komitea (TSS-komitea) on vuonna 1994 tehnyt yleiskommentin vammaisten henkilöiden oikeuksista.⁴²⁰ Yleiskommentissa käytetään termiä ”persons with disabilities” eikä termiä ”disabled persons,” koska halutaan korostaa, ettei vammaisuudella tarkoiteta sitä, etteikö henkilö vammasta huolimatta olisi täysivaltainen ja toimivaltainen henkilö.⁴²¹ Kuten tämän tutkimusraportin alussa tuodaan esille, käytämme kuitenkin suomenkielistä termiä ”vammainen henkilö” YK:n yleissopimuksen suomennoksen mukaisesti.

TSS-komitea korostaa yleiskommentissaan, että vaikka TSS-sopimus ei suoraan mainitse vammaisia henkilöitä (persons with disabilities), YK:n ihmisoikeusjulistuksesta kumpuaa perustevanlaatuinen tunnustus siitä, että kaikki ihmiset syntyvät vapainen ja tasa-arvoisina ja nauttivat yhtäläisistä oikeuksista. Komitea painottaa, että vaikka TSS-sopimus turvaakin täysimittaiset ihmisoikeudet vammaisille henkilöille, valtioiden tulee tehdä positiivisia suojelutoimia maksimaalisia resursseja käyttäen pyrkiäkseen turvaamaan vammaisten henkilöiden tosiasiallisen oikeuden nauttia täysipainoisesti kaikista sopimuksen

⁴¹⁶ Scheinin, Martin, *Sosiaaliset perusoikeudet ja lainsäätäjä I*. Helsinki (1995), s. 345. Kts. myös Kumpuvuori, Jukka, Högbäck, Marika (2003), s. 21-22.

⁴¹⁷ Kumpuvuori, Jukka, Högbäck, Marika (2003), s. 21. Katso myös Eide, Asbjorn & Rosas, Allan, ”Economic, Social and Cultural Rights: A Universal Challenge.” teoksessa Eide, Asbjorn – Krause, Catarina – Rosas Allan (toim.): *Economic, Social and Cultural Rights. A Textbook*, 2nd edition Hollanti 2001, s. 3-7.

⁴¹⁸ *Ibid.*, s. 22. Kts. Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta HE 309/1993 vp.

⁴¹⁹ Perustuslaki 731/1999.

⁴²⁰ UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 5: Persons with Disabilities, 9 December 1994, E/1995/22.

⁴²¹ *Ibid.*, s. 2.

turvaamista oikeuksista ilman syrjintää.⁴²² Yleiskommentissa määritellään syrjinnäksi kaikki erottelu, poissulkeminen, rajoittaminen tai suosiminen taikka kohtuullisten mukautusten epääminen vammaisuuden perusteella, josta aiheutuu haittaa taloudellisten, sosiaalisten tai sivistyksellisten oikeuksien tunnustamiselle, nauttimiselle tai käytölle.⁴²³

Syrjimättömyyden näkökulmasta yhdenvertaiset mahdollisuudet työelämässä aiheuttavat suuria haasteita vammaisille henkilöille. Vuonna 2014 Suomelle antamissaan loppupäätelmissä TSS-komitea ilmaisee huolensa siitä, että Suomessa esiintyy laajamittaista syrjintää vammaisia henkilöitä kohtaan erityisesti työelämään liittyen.⁴²⁴ TSS-komitea viittaa sekä TSS-sopimuksen 2 artiklan 2 kohtaan syrjimättömyyden kiellosta että 6 artiklan takaamaan oikeuteen työhön.⁴²⁵ Komitea suosittelee valtiota tekemään toimenpiteitä vammaisten henkilöiden aseman parantamiseen työmarkkinoilla, mukaan lukien vammaisia henkilöitä koskevat kiintiöt sekä julkisilla että yksityisillä sektoreilla. Niin ikään komitea suosittelee, että yhdenvertaisuuslakiin lisätään syrjinnän kieltö erityisesti vammaisia koskien.⁴²⁶ Suomessa tulikin voimaan uusi yhdenvertaisuuslaki vuonna 2014, jossa vammaisten henkilöiden työllistymis- ja kouluttautumisedellytyksiä on parannettu, kuten myöhemmässä kappaleessa 5.7.2. tuodaan tarkemmin esille. Suomessa vammaisten henkilöiden työllistymisedellytyksiä oli pyritty parantamaan jo huomattavasti aikaisemmin. Vuoden 2001 Hallituksen esitys Eduskunnalle vammaisten ja vajaakuntoisten henkilöiden työllistymistä edistäväksi lainsäädännöksi⁴²⁷ johti useisiin lakimuutoksiin⁴²⁸, mistä huolimatta tilanne ei ole parantunut riittävästi. Hallituksen esityksessä todetaan, että perustuslain perusoikeuksia koskevien säännösten mukaan julkisen vallan on edistettävä työllisyyttä ja pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus työhön.⁴²⁹

⁴²² Ibid.

⁴²³ Ibid. Kts. myös HE 284/2014 vp.

⁴²⁴ Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Concluding Observations on the sixth periodic report of Finland, 17. December 2014, E/C.12/FIN/CO/6.

⁴²⁵ Ibid., Para 13.

⁴²⁶ Ibid., Para 14.

⁴²⁷ Hallituksen esitys Eduskunnalle vammaisten ja vajaakuntoisten henkilöiden työllistymistä edistäväksi lainsäädännöksi, HE 169/2001 vp.

⁴²⁸ Mm. sosiaalihuoltolakiin, kansaneläkelakiin ja vammaistukilakeihin sekä useisiin muihinkin lakeihin tehtiin muutoksia. Katso tarkemmin Hallituksen esityksen pohjalta voimaan tulleet lait: <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/sivut/trip.aspx?triptype=ValtiopaivaAsiat&docid=he+169/2001>.

⁴²⁹ HE 169/2001 vp.

Myös aiemmassa saamelaisten oikeuksia käsittelevässä kappaleessa 4.2.1. mainittu Yleissopimus lapsen oikeuksista⁴³⁰ on tärkeä vammaisille lapsille. Saamelaisia vammaisia lapsia sopimus suojaa myös kulttuuriin suojaan liittyvällä säätelyllä, kuten aikaisemmassa kappaleessa tuli esille. Käytännössä tämän tulisi merkitä esimerkiksi kulttuurisensitiivisiä sekä saamenkielellä tapahtuvia vammaispalveluita tai koulutusta aina kun mahdollista. Huomionarvoista on se, että lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus on ensimmäinen ihmis-oikeussopimus, joka huomioi vammaisuuden kiellettyä syrjintäperusteena itse sopimustekstissä.⁴³¹ Yleissopimuksen 23 artiklan mukaan sopimusvaltiot tunnustavat, että henkisesti tai ruumiillisesti vammaisen lapsen tulisi saada nauttia täysipainoisesta ja hyvästä elämästä oloissa, jotka takaavat ihmisarvon, edistävät itseluottamusta ja helpottavat lapsen aktiivista osallistumista yhteisönsä toimintaan.⁴³² Sopimusvaltiot tunnustavat vammaisen lapsen oikeuden saada erikoishoitoa sekä apua,⁴³³ joka on suunniteltava varmistamaan vammaisen lapsen mahdollisuuden koulunkäyntiin, koulutukseen, terveydenhoito- ja kuntoutuspalveluihin, ammattikoulutukseen ja virkistystoimintaan siten, että lapsi sopeutuu mahdollisimman hyvin häntä ympäröivään yhteiskuntaan ja että hän saavuttaa mahdollisimman korkean yksilökohtaisen kehitystason, sivistyksellinen ja henkinen mukaan luettuina.⁴³⁴

Lapsen oikeuksien sopimusta valvova komitea (Lapsen oikeuksien komitea) on laatinut yleiskommentin vammaisten lasten oikeuksista vuonna 2006.⁴³⁵ Yleiskommentissa muistutetaan, että vammaisiin lapsiin kohdistuu monenlaista syrjintää useilla elämän osa-alueilla. Esimerkiksi sosiaalinen syrjintä ja stigmatisointi johtaa marginalisoitumiseen ja eristämiseen tai jopa fyysiseen tai mentaaliseen väkivaltaan, joka voi vaarantaa kehitystä tai elämää. Syrjintä voi ilmetä pääsyn estymisenä terveys ja sosiaalipalveluiden käyttämiseen tai koulutukseen, joka puolestaan estää tulevaisuuden työmahdollisuudet. Yleiskommentissa tuodaan esille, että vammaisia lapsia kohtaan suunnatut negatiiviset asenteet ja ennakkoluulot tai toisaalta ylisuojelu ovat edelleen vahvoja useissa yhteisöissä.⁴³⁶ Vammaiset tytöt ovat vielä haavoittuvaisempia kuin pojat ja he kohtaavat syrjintää myös sukupuolen perusteella. Yleiskommentissa kehoitetaan sopimuksen osapuolia kiinnittämään erityistä huomioita tyttöjen asemaan ja

⁴³⁰ SopS 59– 60/1991.

⁴³¹ Artikla 2.

⁴³² Artikla 23.1.

⁴³³ Artikla 23.2.

⁴³⁴ Artikla 23.3.

⁴³⁵ Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 9 (2006), The rights of children with disabilities, CRC/C/GC/9, 27 February 2007.

⁴³⁶ Ibid., s. 3.

tekemään kaikki maksimaaliset toimenpiteet heitä suojellakseen ja varmistaakseen heidän pääsynsä kaikkien palveluiden pariin.⁴³⁷ Niin ikään painotetaan vammaisten lasten maksimaalista yhteiskuntaan täysivaltaista sisällyttämistä siten että myös vanhemmille annetaan kaikki tarvittava tuki.⁴³⁸ Komitea kehottaa valtioita tekemään kattavan arvion kaikesta lainsäädännöstä ollakseen varmoja, että lapsen sopimuksen kaikki oikeudet taataan myös vammaisille lapsille, sekä erityisesti 23 artiklan osalta. Komitea kehottaa valtioita niin ikään tekemään kansalliset toimintasuunnitelmat vammaisten lasten oikeuksien ja aseman parantamisen sekä syrjinnän ehkäisemiseksi.⁴³⁹

Suomea koskevassa vuonna 2011 tekemissä loppupäätelmissä Lapsen oikeuksien komitea ilmaisee huolensa siitä, että haavoittuvassa asemassa olevien lasten, kuten vammaisten lasten elinoloista ei ole käytettävissä riittävästi tietoja. Lisäksi komitea on huolissaan siitä, että lasten hyväksikäyttöä ja laiminlyöntejä sekä heihin kohdistuvaa väkivaltaa tai heihin suunnattuja palveluita on tilastoitu vain niukasti.⁴⁴⁰ Komitea on niin ikään huolestunut siitä, että vammaisiin lapsiin kohdistuu yhä syrjintää ja kehottaa valtiota julkisissa toimenpideohjelmissaan laittamaan syrjinnän ehkäisemisen keskeiselle sijalle.⁴⁴¹

Komitean Suomea koskevat loppupäätelmät pitää sisällään myös oman kappaleen perusterveydenhuoltoon ja sosiaaliturvaan (lapsen oikeuksia koskevan sopimuksen 6 artikla, 18 artiklan 3 kohta, 23, 24 ja 26 artikla sekä 27 artiklan 1-3 kohdat) liittyen vammaisten lasten oikeuksiin. Komitea näkee myönteisenä vuonna 2009 voimaan tulleita vammaispalvelulain muutoksia, joilla korostetaan vammaisten henkilöiden yksilöllisiin tarpeisiin perustuvaa apua, sekä vammaispoliittista ohjelmaa 2010-2015. Komitea ilmaisee kuitenkin huolensa siitä, ettei joissakin kunnissa ole tarjolla riittävästi terveydenhuoltopalveluja vammaisille lapsille ja ettei Suomen valtio ole sitoutunut järjestämään määrärahoja tällaisiin palveluihin. Komitea on huolissaan myös siitä, että vammaisten lasten liikkumista rajoittavat fyysisen ympäristön ja julkisen liikenteen esteet, mikä pitkälti eristää vammaisia lapsia muusta yhteiskunnasta. Lisäksi komitea on huolestunut opettajien riittämättömästä koulutuksesta vammaisten lasten kanssa työskentelyyn liittyen ja etteivät vammaisten lasten perheet saa riittävästä ja hyvänlaatuista sekä ajantasaista tukea tai ohjausta lastensa kuntouttamisen

⁴³⁷ Ibid., s. 4.

⁴³⁸ Ibid.

⁴³⁹ Ibid., s. 5-6.

⁴⁴⁰ Lapsen oikeuksien komitea, Suomea koskevat päätelmät, 7.9.2011, CRC/C/FIN/CO/44-5. (Ulkoasiainministeriön suomentamat päätelmät), Paras 17-18.

⁴⁴¹ Ibid., Paras 24.-25.

tueksi.⁴⁴² Saamelaisten vammaisten henkilöiden keskuudessa suurena ongelmana on koettu sekä kuntoutukseen liittyvä tiedonsaanti että saamenkielinen kuntoutus.⁴⁴³

Komitea suosittelee, sopimuksen 23 artiklan sekä yleiskommentin no. 9 (2006) perusteella, että Suomen valtio luo kokonaisvaltaisen oikeudellisen ja poliittisen kehyksen, jolla taataan vammaisten lasten yhdenvertainen oikeus saada hyvälaatuisia terveydenhuoltopalveluja, päästä julkisiin rakennuksiin ja joukkoliikennevälineisiin sekä osallistua yleisopetukseen. Lisäksi valtion tulisi varmistaa vammaisille lapsille riittävä määrä henkilökohtaisia avustajia sekä tulkkaus- ja kuljetuspalveluja sekä parantaa opettajien valmiuksia opettaa vammaisia lapsia ja lapsia, joilla on erityistarpeita. Valtion tulisi myös tukea vammaisten lasten perheitä antamalla heille opetuksen ohjausta sekä nopeuttaa vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen ratifiointiprosessia.⁴⁴⁴ Suomi on ratifioinut vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen näiden suositusten jälkeen vuonna 2016. Sopimusta, jossa turvataan myös vammaisten lasten oikeudet, käsitellään tarkemmin seuraavassa kappaleessa. YK:n yleiskokous on joulukuussa 2011 hyväksynyt myös lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan, jolla perustetaan yksilö- ja valtiovalitusten järjestelmä käsittelemään yleissopimuksen ja sen valinnaisten pöytäkirjojen väitetyjä loukkauksia. Pöytäkirja on tullut voimaan Suomen osalta vuonna 2016.⁴⁴⁵

Vammaisten henkilöiden oikeuksien kohdalla on syytä mainita myös Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistava yleissopimus, jota käsiteltiin aiemmin saamelaisten oikeuksia koskevassa kappaleessa. Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistavaa yleissopimusta valvova komitea on tehnyt yleissuosituksen no. 18 (1991) vammaisten naisten oikeuksista, jossa komitea ilmaisee huolensa ”tuplasyrjinnästä” vammaisten naisten kohdalla ja suosittelee valtiota tarjoamaan tietoa vammaisista naisista sekä heidän tilanteestaan ja valtion toimenpiteistä heidän suojelemiseksi niin että heillä olisi yhdenvertaiset mahdollisuudet

⁴⁴² Ibid., Para 39.

⁴⁴³ Haastattelu: SámiSoster, Ristenrauna Magga 13.9.2017.

⁴⁴⁴ Ibid., Para 40.

⁴⁴⁵ 12.12.2016. Valtioneuvoston asetus lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen valitusmenettelyä koskevan valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamisesta ja pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain voimaantulosta, 5/2016, Suomen säädöskokoelman nro 46/2016.

koulutukseen, työhön, terveyspalveluihin ja sosiaaliturvaan sekä mahdollisuuteen osallistua yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen elämään.⁴⁴⁶

Vammaisia henkilöitä suojaa myös aiemmassa kappaleessa käsittelemätön kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen ja halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastainen yleissopimus.⁴⁴⁷ Yleissopimukseen tehdyllä valinnaisella pöytäkirjalla vahvistetaan vapautensa menettäneiden henkilöiden suojelua kidutusta ja muuta julmaa, epäinhimillistä tai halventavaa kohtelua tai rangaistusta vastaan. Pöytäkirjalla on luotu järjestelmä, jonka puitteissa riippumattomat kansainväliset ja kansalliset valvontaelimet (Suomessa eduskunnan oikeusasiamies) tarkastavat säännöllisesti paikkoja, joissa pidetään vapautensa menettäneitä henkilöitä. Tämä tarkastusoikeus ulottuu esimerkiksi kehitysvammaisten hoitolaitoksiin.⁴⁴⁸ Pöytäkirja on tullut Suomen osalta voimaan vuonna 2014.⁴⁴⁹

Kuten saamelaisten oikeuksia koskevassa kappaleessa on mainittu, Euroopan neuvoston ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehdyn yleissopimuksen (Euroopan ihmisoikeussopimus)⁴⁵⁰ 14 artikla turvaa sopimuksessa tunnustettujen oikeuksien ja vapauksien nauttimisen ilman minkäänlaista syrjintää. Vammaisuutta ei nimenomaisesti mainita Euroopan ihmisoikeussopimuksen 14 artiklan syrjintäperusteiden joukossa, mutta Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) on lukenut sen artiklan mukaisesti ”muihin syrjintäperusteisiin,” vaikka EIT:n oikeuskäytäntö onkin tältä osin ollut toistaiseksi vähäistä.⁴⁵¹ Euroopan ihmisoikeussopimuksen merkitys sosiaalisten oikeuksien osalta on erityisesti sen 6 (1) artiklassa, joka koskee oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja sen on katsottu soveltuvan myös, kun

⁴⁴⁶ CEDAW General Recommendation No. 18: Disabled Women, Adopted at the Tenth Session of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, in 1991 (Contained in Document A/46/38).

⁴⁴⁷ YK:n kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen ja halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastainen yleissopimus SopS 59–60/1989.

⁴⁴⁸ Kts. Hallituksen esitys eduskunnalle vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan hyväksymisestä sekä laeiksi yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain muuttamisesta, HE 284/2014 vp. s. 10.

⁴⁴⁹ Kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen valinnainen pöytäkirja, 7.11.2014, SopS 92-93/2014.

⁴⁵⁰ Euroopan neuvoston ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehty yleissopimus SopS 18–19/1990; sellaisena kuin se on myöhemmin muutettuna SopS 71 ja 72/1994, SopS 85 ja 86/1998, SopS 8 ja 9/2005, SopS 6 ja 7/2005 sekä SopS 50 ja 51/2010.

⁴⁵¹ HE 284/2014 vp., s. 11. Kts. esimerkiksi tapaukset: Asia nro 13444/04, *Glor v. Sveitsi*, EIT 30.4.2009; Asia nro 33394/96, *Price v. Yhdistynyt kuningaskunta*, EIT 10.7.2001; Asia nro 2346/02, *Pretty v. Yhdistynyt kuningaskunta*, EIT 29.4.2002.

on kyse julkisoikeudellisina pidettävistä oikeuden muodossa turvatuista sosiaalisista oikeuksista ja etuuksista.⁴⁵² Euroopan ihmisoikeussopimuksen syrjintäsuoja koskee siis sekä saamelaisuuden että vammaisuuden perusteella kohdattua syrjintää, ja siksi se mainitaan uudelleen tässä yhteydessä.

Uudistettu Euroopan sosiaalinen peruskirja tuli Suomessa voimaan 1.8.2002⁴⁵³. Asiaa koskevan hallituksen esityksen mukaan uudistetun Euroopan sosiaalisen peruskirjan tavoitteena on saattaa Euroopan sosiaalinen peruskirja vastaamaan peruskirjan hyväksymisen jälkeen tapahtuneita sosiaalisia muutoksia.⁴⁵⁴ Peruskirja sisältää erikseen vammaisten henkilöiden suojan. Artikla 15 mukaan vammaisilla henkilöillä on oikeus itsenäisyyteen, yhteiskuntaan sopeutumiseen ja yhteiskunnalliseen elämään osallistumiseen.⁴⁵⁵ Sosiaalisen peruskirjan 15 artiklan 2 kohdassa sopimuspuolet sitoutuvat edistämään vammaisten henkilöiden työhön pääsyä kaikin sellaisin keinoin, jotka kannustavat työnantajia ottamaan palvelukseensa ja pitämään palveluksessaan vammaisia työntekijöitä normaalissa työympäristössä ja sovittamaan työolot vammaisten tarpeisiin tai, jollei se ole mahdollista vammasta johtuen, järjestämään tai luomaan suojatyötä vammaisuuden edellyttämällä tavalla. Euroopan neuvostossa on tehty vammaispoliittinen toimintaohjelma vuosille 2006–2015. Sen keskeisiä periaatteita ovat syrjinnän vastaisuus ja ihmisoikeusnäkökulma sekä yhdenvertaiset mahdollisuudet ja osallistuminen. Toimintaohjelma sisältää 15 toimenpidettä muun muassa osallistumisesta poliittiseen, julkiseen ja kulttuurielämään, tiedonsaannista ja viestinnästä, työllisyydestä sekä fyysisestä esteettömyydestä ja kuljetuksista. Vammaispoliittisen toimintaohjelman lisäksi Euroopan neuvosto

⁴⁵² Kumpuvuori, Jukka, Högbacka, Marika (2003), s. 29.

⁴⁵³ 486/2002 vp.

⁴⁵⁴ HE 229/2001 vp.

⁴⁵⁵ 15 Artiklan mukaan: varmistaakseen, että vammaisten henkilöiden oikeutta itsenäisyyteen, yhteiskuntaan sopeutumiseen ja yhteiskunnalliseen elämään osallistumiseen voidaan käyttää tehokkaalla tavalla, heidän iästään, vammansa luonteesta tai sen alkuperästä riippumatta, sopimuspuolet sitoutuvat erityisesti: 1. ryhtymään tarvittaviin toimenpiteisiin järjestääkseen vammaisille henkilöille ohjausta, koulutusta ja ammatillista koulutusta yleisten järjestelmien puitteissa aina, kun se on mahdollista tai, silloin kun se ei ole mahdollista, asiaan erikoistuneiden julkisten tai yksityisten organisaatioiden avulla; 2. edistämään heidän työhön pääsyään kaikin sellaisin keinoin, jotka kannustavat työnantajia ottamaan palvelukseensa ja pitämään palveluksessaan vammaisia työntekijöitä normaalissa työympäristössä ja sovittamaan työolot vammaisten tarpeisiin tai, jollei se ole mahdollista vammasta johtuen, järjestämään tai luomaan suojatyötä vammaisuuden edellyttämällä tavalla. Tietyissä tapauksissa tällaiset toimet saattavat vaatia turvautumista erityisiin työhönsijoitus- ja tukipalveluihin; 3. edistämään heidän täysipainoista yhteiskuntaan sopeutumista ja yhteiskunnalliseen elämään osallistumista erityisesti sellaisin toimin, mukaan lukien tekniset apuvälineet, joiden tarkoituksena on poistaa kommunikaatioesteet ja esteet liikkumiselle ja järjestää heille kuljetus ja asuminen sekä mahdollisuus osallistua kulttuuri- ja vapaa-ajan toimintaan.

on antanut useita suosituksia, päätöslauselmia ja julistuksia, jotka koskevat vammaisia henkilöitä ja heidän asemaansa.⁴⁵⁶

Vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksista puhuttaessa on vielä mainittava Kansainvälisen työjärjestön piirissä ammatillista kuntoutusta ja työllistämistä koskeva yleissopimus nro 159, joka hyväksyttiin vuonna 1983.⁴⁵⁷ Suomi ratifioi sen vuonna 1985.⁴⁵⁸ Ratifioineiden jäsenvaltioiden edellytetään laativan toimintapolitiikka vammaisten henkilöiden ammatillisen kuntoutuksesta ja työllistämisestä varmistaa, että vammaiset henkilöt voivat saada asianmukaista ammatillista kuntoutusta sekä työllistymismahdollisuuksia avoimilla työmarkkinoilla. Vammaisille henkilöille tulee periaatteessa suoda samat mahdollisuudet kuin muillekin työntekijöille. Myös vammaisten naisten ja miesten tasavertaisia mahdollisuuksia ja oikeuksia tulee kunnioittaa. Positiivisia erityistoimia, joilla taataan todelliset tasavertaiset mahdollisuudet ja kohtelu vammaisille henkilöille ei tule pitää muita työntekijöitä syrjivinä.⁴⁵⁹

Ihmisoikeuksia valvovien toimielinten valvontakäytännöstä käy ilmi, että vammaisten henkilöiden yhdenvertaiset mahdollisuudet elää ja toimia muiden kanssa yhdenvertaisella tavalla eivät edelleenkään toteudu riittävän hyvin. Eduskunnan oikeusasiamiehen laillisuusvalvontakäytännössä on havaittu, että vammaisten henkilöiden mahdollisuudet asioida ja osallistua yhdenvertaisesti muiden kanssa eivät ole aina toteutuneet kunnolla eri viranomaisissa ja muissa laillisuusvalvonnan piiriin kuuluvissa instansseissa. Erityiset ongelmat ovat voineet liittyä muun muassa liikkumisen esteettömyyteen ja palvelujen esteettömään järjestämiseen ja saamiseen.⁴⁶⁰ Näistä keskustellaan tarkemmin seuraavassa kappaleessa.

⁴⁵⁶ Kts. Vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamisesta valmistelleen työryhmän mietintö, Ulkoasiainministeriö (2013), s.16.

⁴⁵⁷ Kansainvälisen työjärjestön ammatillista kuntoutusta ja työllistämistä koskeva yleissopimus no 159, Säädöskokoelma 218/1986. SopS 24/1986.

⁴⁵⁸ Sopimus tuli voimaan 20.6.1985.

⁴⁵⁹ Kts. Vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamisesta valmistelleen työryhmän mietintö, Ulkoasiainministeriö (2013), s.16.

⁴⁶⁰ Eduskunnan oikeusasiamiehen toimintakertomus vuodelta 2015, K 11/2016, s. 113-120, s. 113.

5.7. Vammaisia henkilöitä koskeva yleissopimus ja sen suhde kansalliseen lainsäädäntöön

Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista⁴⁶¹ sekä sen valinnainen pöytäkirja⁴⁶² hyväksyttiin YK:n yleiskokouksessa 13.12.2006. Sopimus avattiin allekirjoituksille maaliskuussa 2007, ja se tuli kansainvälisesti voimaan 3.5.2008.

Vammaisia henkilöitä koskeva yleissopimus on ensimmäinen vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva oikeudellisesti sitova kansainvälinen asiakirja. Yleissopimuksen tarkoitus ei ole perustaa uusia oikeuksia, vaan vahvistaa jo olemassa olevat, muissa ihmisoikeussopimuksissa taatut oikeudet, vammaisille henkilöille.⁴⁶³ Kuitenkin sopimus antaa niin yksityiskohtaisen ja ajanmukaisen sisällön olemassa olevien ihmisoikeuksien tulkinnalle juuri vammaisen henkilöiden kohdalla, että tätä kautta se luo tosiasiallisia uusia velvoitteita valtioille.⁴⁶⁴ Vaikka kansainväliset ihmisoikeussopimukset turvaavatkin kaikille ihmisille lähtökohtaisesti samat oikeudet, vammaisten henkilöiden oikeudet eivät toteudu täysimääräisesti. Yhteiskunnan rakenteelliset esteet, asenteet ja tiedon puute rajoittavat vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia itsenäiseen elämään sekä heidän itsemääräämisoikeuttaan ja osallisuuttaan yhteiskuntaan.⁴⁶⁵

Yleissopimuksen keskeisiä periaatteita ovat yksilön itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, syrjimättömyys ja yhdenvertaisuus, vammaisten henkilöiden osallistuminen ja osallisuus yhteiskuntaan sekä esteettömyys ja saavutettavuus. Yleissopimuksen lähtökohtana ovat myös miesten ja naisten välinen tasa-arvo, erilaisuuden kunnioittaminen ja vammaisten henkilöiden hyväksyminen osana ihmisten moninaisuutta sekä vammaisten lasten oikeuksien kunnioittaminen.⁴⁶⁶

⁴⁶¹ Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista SopS 27/2016.

⁴⁶² Ibid.

⁴⁶³ Kts. Vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamista valmistelleen työryhmän mietintö, Ulkoasiainministeriö (2013), s. 4.

⁴⁶⁴ Kts. yleisesti Mégrét, Frédéric, "The Disabilities Convention, Human Rights of Persons with Disabilities or Disability Rights?", *Human Rights Quarterly*, Volume 30, number 2, May 2008: 494-516.

⁴⁶⁵ Kts. Vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamista valmistelleen työryhmän mietintö, Ulkoasiainministeriö (2013), s. 4.

⁴⁶⁶ Ibid. Kts. artikla 3. Katso analyysi sopimuksesta: Kanter, Arlene, S., "The Promise and Challenge of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities", 34 *Syracuse J Int'l L & Com.* 287 (2006-2007); sekä Pirjatanniemi, E., "Vammaisten henkilöiden ihmisoikeudet", teoksessa T. Koivurova ja E. Pirjatanniemi (toim.), *Ihmisoikeuksien käsikirja*,

Sopimuksesta on nopeasti tullut yksi laajimmin hyväksytyistä YK:n ihmisoikeussopimuksista. Sopimuksen on allekirjoittanut jo yli 160 osapuolta, mukaan lukien Euroopan unioni ”alueellisen yhdentymisen järjestönä”. Yksilövalitusmenettelyn mahdollistavan valinnaisen pöytäkirjan allekirjoittajia ja ratifioineita osapuolia on sen sijaan selvästi vähemmän.⁴⁶⁷

Suomi allekirjoitti yleissopimuksen vammaisten henkilöiden oikeuksista sekä sen valinnaisen pöytäkirjan ensimmäisten joukossa jo maaliskuussa 2007. Eduskunta hyväksyi vammaisyleissopimuksen ratifiointia koskeneen hallituksen esityksen 3. maaliskuuta 2015.⁴⁶⁸

Ratifiointiin liittyen hyväksyttiin myös lausuma, jonka mukaan on varmistettava, että sopimuksen 14 artiklan edellytykset täyttyvät kansallisessa lainsäädännössä ennen ratifioinnin loppuunsaattamista. 14 artikla turvaa vammaisten henkilöiden yhdenvertaiset mahdollisuudet nauttia oikeudesta henkilökohtaiseen vapauteen ja turvallisuuteen. Siihen liittyviin lainsäädännöllisiin uudistuksiin palataan tämän kappaleen myöhemmässä kohdassa. Sopimuksen ratifiointi on edellyttänyt lainsäädäntömuutoksia muun muassa kotikuntalakiin⁴⁶⁹ ja sosiaalihuoltolakiin⁴⁷⁰ sekä kehitysvammaisten erityishuollosta annettuun lakiin.⁴⁷¹ Myös yhdenvertaisuuslakia muutettaessa on vammaisten henkilöiden oikeuksia vahvistettu yleissopimuksen hengessä seuraavassa kappaleessa kerrottujen kohtuullisten mukautusten osalta.

Vammaispalvelulainsäädäntöä ollaan edelleen uudistamassa. Uudella lailla vammaisuuden perusteella järjestettävistä sosiaalihuollon erityispalveluista on tarkoitus korvata nykyinen vammaispalvelulaki ja kehitysvammalaki.⁴⁷² Laki täydentäisi sosiaalihuollon yleislakina sovellettavaa sosiaalihuoltolakia. Vammaisten henkilöiden tarvitsemaan terveydenhuoltoon ja lääkinnälliseen kuntoutukseen sovellettaisiin terveydenhuoltolakia. Lisäksi vammaiset henkilöt

Tietosanoma, 2013, s. 270-297; Schulze, Marianne, “Understanding the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities”, A Handbook on the Human Rights of the Persons with Disabilities (September 2009), Handicap International.

⁴⁶⁷ Suomen YK-liitto, YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ja sopimuksen valinnainen pöytäkirja, Sälekarin kirjapaino oy, Somero (2015), s. 1-2.

⁴⁶⁸ Ibid. s. 2.

⁴⁶⁹ Kotikuntalaki 1994/201; Laki kotikuntalain muuttamisesta 1377/2010.

⁴⁷⁰ Sosiaalihuoltolaki 1378/2010.

⁴⁷¹ Laki kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain muuttamisesta 381/2016.

⁴⁷² Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi vammaisuuden perusteella järjestettävistä erityispalveluista sekä sosiaalihuoltolain muuttamisesta, LUONNOS 17.5.2017 lp.

olisivat oikeutettuja muun sosiaali- ja terveydenhuollon erityislainsäädännön mukaisiin palveluihin ja tukeen.⁴⁷³

Lain tarkoituksena olisi toteuttaa vammaisen henkilön yhdenvertaisuutta ja osallisuutta yhteiskunnassa sekä ehkäistä ja poistaa esteitä, jotka rajoittavat henkilön yhdenvertaisuuden saavuttamista. Lisäksi lain tavoitteena olisi edistää itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeuden toteutumista sekä turvata yksilöllisen tarpeen mukaiset, riittävät ja laadultaan hyvät palvelut.⁴⁷⁴

Laissa asetettaisiin maakunnalle velvollisuus varmistaa, että palvelut toteutettaisiin sisällöltään ja laajuudeltaan vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen ja edun mukaisina. Erityistä huomiota olisi kiinnitettävä vammaisen lapsen ja nuoren palvelujen toteuttamiseen. Niissä olisi otettava huomioon lapsen tai nuoren ikä ja kehitysvaihe, perhesuhteet ja muut läheiset ihmissuhteet. Palvelut olisi toteutettava siten, että ne tukevat lapsen ja nuoren hyvinvointia ja kehitystä sekä mahdollisuutta toimia yhdenvertaisesti muiden lasten ja nuorten kanssa.⁴⁷⁵

Uudistuksen on tarkoitus heijastaa perustuslakia ja kansainvälistä oikeutta, jotka edellyttävät, että vammaisilla henkilöillä on yhdenvertainen oikeus saada tarvitsemansa apu ja tuki vamman laadusta tai syntyperusteesta riippumatta. Nykyinen osin diagnooseihin ja vamman vaikeusasteeseen perustuva lainsäädäntö ei täysin turvaa sitä, että palvelut järjestetään ottaen huomioon vammaisen henkilön yksilölliset tarpeet, joihin vaikuttavat muun muassa henkilön elämäntilanne ja elinympäristö.⁴⁷⁶

Saamelaiskäräjät ilmaisee lain uudistusta koskevassa lausunnossaan syvän huolen siitä, ettei saamelaisten alkuperäiskansa-asemaa ja oikeuksia ole huomioitu lakiehdotuksessa, mikä asettaa saamelaiset vammaiset henkilöt huonompaan asemaan suhteessa valtaväestöön.⁴⁷⁷ Lausunnossa muistutetaan saamelaisten perustuslaillisesta oikeudesta kieleen ja kulttuuriin ja oikeudesta saamenkielisiin palveluihin kaikilla yhteiskunnan sektoreilla.⁴⁷⁸ Niin ikään lausunnossa viitataan YK:n alkuperäiskansojen oikeuksien julistukseen sekä muistutetaan yhdenvertaisuuden olevan uudistettavan lain läpileikkaava periaate,

⁴⁷³ Ibid.

⁴⁷⁴ Ibid.

⁴⁷⁵ Ibid.

⁴⁷⁶ Ibid.

⁴⁷⁷ Saamelaiskäräjien lausunto hallituksen esitysluonnoksesta laeiksi vammaisuuden perusteella järjestettävistä erityispalveluista sekä sosiaalihuoltolain muuttamisesta. 17.7.2017, STM:n lausuntopyyntö 17.5.2017, Dnro: 348/D.a 2/2017.

⁴⁷⁸ Ibid. s. 2.

jonka tulee toteutua myös saamelaisten vammaisten henkilöiden kohdalla.⁴⁷⁹ Lausunnon mukaan nykyisen vammaislainsäädännön käytännöt ovat vaihdelleet ja tulkintaa ovat ohjanneet liiaksi taloudelliset resurssit. Haavoittuvassa asemassa olevilta alkuperäiskansaan kuuluvilta vammaisilta henkilöiltä on käytännössä jopa eväty mahdollisuus kehittää ja ylläpitää omaa kieltään ja kulttuuriaan.⁴⁸⁰

Lausunnon mukaan saamelaisten vammaisten henkilöiden palvelutarpeen arvioinnissa, palvelusuunnittelussa ja palvelujen toteutuksessa tulee olla lähtökohtana asiakkaan ja hänen perheensä kielellisten ja kulttuuristen erityispiirteiden turvaaminen sekä asiakkaan osallisuuden vahvistaminen lähiyhteisössään mahdollisimman hyvin. Palvelutarpeen arviointia ja palvelusuunnitelman tekemällä henkilöstöllä tulee olla riittävästi kielellistä ja kulttuurista erityisosaamista. Palvelutarpeen arvioinnin ja suunnitelman laatimisen tulee tapahtua mieluiten lähipalveluna oman palveluohjaajan ja/tai sosiaalityöntekijän toimesta hyödyntäen moniammatillista asiantuntijuutta sekä saamenkielistä ja kulttuurista erityisosaamista.⁴⁸¹ Saamelaiskäräjät esittää myös lain yksityiskohtaisiin perusteluihin, että ”palvelujen toteuttamisessa tulee huomioida saamelaisten lasten ja nuorten oikeus kasvaa oman kulttuurinsa ja yhteisönsä jäseneksi vammaisuuden sitä estämättä.”⁴⁸²

Uuden vammaispalvelulain valmistelussa on otettu huomioon sote- ja maakuntalaki, palveluntuottajalaki ja valinnanvapauslaki, ja lain on tarkoitus tulla voimaan, kun uudet maakunnat aloittavat toimintansa. Muutos soteuudistuksen aikataulussa vaikuttaa myös valmistelussa olevaan vammaispalvelulakiin. Esitys vammaispalvelulaiksi on tarkoitus antaa kevätistunto-kaudella 2018. Vammaispalvelulaki tulisi voimaan vuonna 2020.⁴⁸³

Vammaisten ihmisoikeuskomitea (VIOK) on ilmaissut huolensa vammaisten henkilöiden asemasta sote- ja maakuntauudistuksen toteutuksessa. Esimerkiksi maakuntauudistuksen yhteydessä esitetystä maakuntalaissa ei alueellisille vammaisneuvostoille ole annettu oikeudellisesti mitään toimivaltaa. Ihmis-oikeuskomitea toivoo, että vammaisneuvostoille annettaisiin todellinen toimivalta edistää vammaisten kansalaisten osallistumismahdollisuuksia ja yhdenvertaisuutta sekä yhteiskunnallisia elinolosuhteita alue- ja paikallistasolla kohdistuvaa syrjintää vastaan sekä selvitysten, arviointien ja seurannan perusteella tehdä maakuntahallitukselle ehdotuksia palvelujen kehittämiseksi.

⁴⁷⁹ Ibid.

⁴⁸⁰ Ibid., s. 4.

⁴⁸¹ Ibid., s. 6.

⁴⁸² Ibid., s. 8.

⁴⁸³ Sosiaali- ja terveysministeriö, Vammaislainsäädännön uudistus. Saatavissa: <http://stm.fi/vammaislainsaadannon-uudistus>.

Komitea pitää myös esteettömyyteen kohdistuvaa pelkkää edistämisvelvoitetta riittämättömänä, sillä palvelu, joka on esteellinen estää käytännössä toimintakyvyiltään rajoittuneen asiakkaan mahdollisuuden käyttää palvelua.⁴⁸⁴

Vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen valinnainen pöytäkirja mahdollistaa yksilövalitusten tekemisen yleissopimuksella perustetulle vammaisten henkilöiden oikeuksien komitealle, jos henkilö tai henkilöryhmä katsoo sopimuspuolen loukanneen heidän yleissopimuksella tunnustettuja oikeuksiaan. Komitea voi myös tutkia tietoja, joiden mukaan sopimuspuolen toimesta näyttäisi tapahtuneen yleissopimuksen mukaisten oikeuksien vakavia tai järjestelmällisiä loukkauksia.⁴⁸⁵ Yleissopimuksen edellyttämää kansallista seurantajärjestelmää on käsitelty aiemmassa vammaisia henkilöitä koskevassa ihmisoikeuspolitiikka-kappaleessa 5.4.

5.7.1. Yleissopimuksen tarkoitus

Artiklan 1 kohdan mukaan yleissopimuksen tarkoituksena on edistää, suojella ja taata kaikille vammaisille henkilöille täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet sekä edistää vammaisten henkilöiden synnynäisen arvon kunnioittamista. Artiklan mukaan vammaisiin henkilöihin kuuluvat ne, joilla on sellainen pitkäaikainen ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma, joka vuorovaikutuksessa erilaisten esteiden kanssa voi estää heidän täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisensa yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa.⁴⁸⁶

Sopimuksen voimaansaattamista koskevan hallituksen esityksen mukaan vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien edistämisellä tarkoitetaan tulevaisuuteen suuntautuvaa aktiivista toimintaa, kuten esimerkiksi koulutusta, ohjausta ja neuvontaa ja tiedon jakamista sekä asenteisiin vaikuttamista kaikilla yhteiskunnan tasoilla sekä vammaisten että ei-vammaisten henkilöiden osalta.⁴⁸⁷

⁴⁸⁴ Kynnys ry, Vammaisten henkilöiden ihmisoikeuskomitea pyytää huomioimaan vammaisten osallistamisen sote- ja maakuntaudistuksessa, lausunto ihmisoikeuskeskukselle ja ihmisoikeusvaltuuskunnalle, <http://kynnys.fi/news/vammaisten-henkiloiden-ihmisoikeuskomitea-pyytaa-huomioimaan-vammaisten-osallistamisen-sote-ja-maakuntaudistuksessa/>.

⁴⁸⁵ HE 248/2014 vp., s. 3. Ensimmäinen yksilövalitus, joka tuli vammaisten henkilöiden oikeuksien komitean käsiteltäväksi, koski kaavoituksen ja kohtuullisen mukauttamisen suhdetta. Kts. tapaus *H.M. v. Ruotsi*, CRPD/C/7/D/3/2011.

⁴⁸⁶ Artikla 1.

⁴⁸⁷ HE 248/2014 vp., s. 23.

Suurena haasteena perinteisessä ajattelussa on ollut vammaisten ihmisten näkeminen lääketieteellisen hoidon ja tutkimuksen kohteena, eikä itse päätöksiä tekevänä subjektina. Vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan sopimuksen tarkoituksena on vahvistaa jo alkanutta paradigman muutosta, jossa vammaisten henkilöiden näkeminen itsenäisinä subjekteina tekee mahdolliseksi vammaisten henkilöiden perusvapauksien turvaamisen kunniallisella ja ihmisarvoa vaalivalla tavalla.⁴⁸⁸ Kuten Rautiainen ja Lavapuro toteavat, YK:n vammaissopimuksen lähtökohdista tarkasteltuna vammaisuus tulee nähdä ilmiönä, joka määrittyy yhteiskunnan eri rakenteiden, käytänteiden ja tilanteiden kautta. Vammaisuutta ei siten voi ihmisoikeusnäkökulmasta määritellä henkilön ominaisuuksien, kuten esimerkiksi lääketieteellisten diagnoosien avulla, ilman näiden ominaisuuksien suhteuttamista siihen yhteiskunnalliseen kontekstiin, jonka vaikutuksesta ne muuntuvat vammaisuuden määritteiksi.⁴⁸⁹ Edellä mainitut kirjoittajat jatkavat, että yleissopimuksen painottama ihmisoikeusnäkökulma on kuitenkin edelleenkin pikemminkin kehittyvä kuin hegemoninen tulkintalähtökohta vammaisten henkilöiden asemaan vaikuttavassa lainsäädännössä, ja sen vahvistamiselle on ilmeinen tarve vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien edistämisen näkökulmasta.⁴⁹⁰ Rautiainen ja Lavapuro tuovat myös esille, että vammaisia henkilöitä koskevissa tuomioistuinten ratkaisuissa on merkille pantavaa, että niissä on hyvin harvoin käsitelty ihmisoikeusnäkökulmaa. Kirjoittajien mukaan etenkin hallintotuomioistuinten linjaa voi kuvata ihmisoikeuspidättyväiseksi. He toteavat, että YK:n vammaissopimuksen kesällä 2016 tapahtuneen ratifioinnin jälkeen tuomioistuinten tulisi päätyä nykyistä enemmän ihmisoikeusmyönteiseen laintulkintaan, jotta Suomi täyttäisi ihmisoikeussopimuksen asettamat velvoitteet. Erityisen tärkeää tässä yhteydessä olisi, että korkein hallinto-oikeus loisi omassa toiminnassaan suuntaviivoja hallintotuomioistuimissa käsiteltävien asioiden ihmisoikeusmyönteiselle tulkinnalle.⁴⁹¹

Vammaisten ihmisten yhdenvertaiset osallistumismahdollisuudet ja palveluiden saaminen eivät edelleenkään toteudu täysimittaisesti yhteiskunnassamme. Esteet ovat usein sekä asenteellisia, tiedollisia että fyysisiä. Vaikka vammaisten henkilöiden asioita pyritään jatkuvasti edistämään yhteiskunnan eri sektoreilla,

⁴⁸⁸ Kts. Kontinen, Juha-Pekka, "Vammaisten ihmisoikeudet Suomessa", Vammaisten ihmisoikeuskeskus VIKE, Suuntaaja 3/11 (2011), <https://www.aspa.fi/fi/print/808>; Kts. myös yleisesti Harpur, Paul, "Embracing the New Disability Paradigm: The Importance of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities", *Disability & Society*, Vol 27, 2012, issue 1: 1-14.

⁴⁸⁹ Rautiainen, Pauli, Lavapuro, Juha sekä työryhmä, Ihmisoikeusindikaattorien käyttäminen Suomen perus- ja ihmisoikeustilanteen seurantaan, valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminta, valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 3/2016, s. 82.

⁴⁹⁰ Ibid.

⁴⁹¹ Rautiainen, Lavapuro (2016), s. 85.

kehitys on ollut hidasta.⁴⁹² Vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevalla sopimuksella pyritään ottamaan askeleita oikeaan suuntaan. Hallituksen esityksen mukaan ihmisoikeuksien takaamisella tarkoitetaan sitä, että valtioiden on tehtävä tosiasiallisia toimia varmistaakseen kaikkien ihmisten mahdollisuudet nauttia ihmisoikeuksista täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti. Valtioiden tulee toimia aktiivisesti omaksumalla erilaisia menettelytapoja, joilla edistetään vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevassa sopimuksessa taattuja oikeuksia sekä sopimuksen tarkoitusperien toteutumista. Tämä tarkoittaa esityksen mukaan myös riittävien resurssien ohjaamista yleissopimuksen tavoitteiden toteutumisen turvaamiseksi.⁴⁹³

5.7.2. Yhdenvertaisuus, syrjintäkielto ja subjektiuden vahvistaminen

Oikeus tulla kohdelluksi yhdenvertaisella tavalla katsotaan usein ihmisoikeuksien luokituksessa ensisijaisesti vapausoikeudeksi.⁴⁹⁴ Yleissopimuksen syrjintäkielto ja yhdenvertaisen kohtelun periaate ovat poikkeuksellisen vahvat verrattuna yleisiin ihmisoikeuksiin. Yleissopimuksen 4. artiklan mukaan sopimuspuolten tulee toteuttaa tarvittavat lainsäädännölliset, hallinnolliset ja muut toimenpiteet yleissopimuksessa tunnustettujen oikeuksien täytäntöönpanemiseksi. Vammaisia henkilöitä syrjivät määräykset, tavat ja käytännöt tulee muuttaa tai poistaa ja vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien suojeleminen tulee ottaa huomioon politiikassa ja ohjelmissa. Artikla velvoittaa myös sopimuspuolten pidättäytyvän osallistumasta yleissopimuksen vastaisista teoista ja käytännöistä ja myös varmistavan, että viranomaiset ja laitokset käyttäytyvät yleissopimuksen velvoitteiden mukaisesti. Olennaista on, että sopimuspuolten tulee kuitenkin myös ryhtyä toimenpiteisiin poistaakseen yksittäisen henkilön, järjestön tai yksityisen yrityksen vammaisuuden perusteella harjoittama syrjintä.⁴⁹⁵

Yleissopimuksen keskeistä ydintä on kuitenkin vammaisten henkilöiden subjektiuden vahvistaminen: myös syrjimättömyyden kitkemisessä ja yhdenmukaisen kohtelun varmistamisessa olennaista on se, ettei vammaisia henkilöitä nähdä suojeltavina objekteina vaan aktiivisina täysivaltaisina toimijoina. Neljännen artiklan 3 kohdan mukaan kaikissa vammaisia henkilöitä koskevissa

⁴⁹² Konttinen, Juha-Pekka (2011). <https://www.aspa.fi/fi/print/808>.

⁴⁹³ Ibid.

⁴⁹⁴ Krause, Catarina & Scheinin, Martin: "The Right Not to Be Discriminated against: The Case of Social Security". Teoksessa: Orlin, S. Theodore – Rosas, Allan – Scheinin, Martin: *The Jurisprudence of Human Rights Law: A Comparative Interpretive Approach*. Jyväskylä (2000), s. 253-286, s. 255.

⁴⁹⁵ HE 284/2014 vp., s. 26.

päätöksentekoprosesseissa on neuvoteltava tiiviisti vammaisten henkilöiden kanssa sekä osallistettava vammaiset henkilöt aktiivisesti heitä koskevien asioiden valmisteluun, päätöksentekoon ja toimeenpanoon, seurantaan ja arviointiin. Vammaisten henkilöiden edustamisen on tapahduttava sekä vammaisten henkilöiden järjestöjen että kyseessä mahdollisesti olevaa tiettyä erityistä ryhmää, kuten lapsia, edustavien järjestöjen kautta.⁴⁹⁶ Yleissopimusta valmisteltaessa vammaisia henkilöitä edustavilla järjestöillä oli tärkeä ja tunnustettu asema. Neuvottelujen pohjana ollut sopimusluonnosta valmistelleeseen työryhmään saatiin YK:n oloissa poikkeuksellisen laaja vammaisjärjestöjen edustus. Samoin ad hoc -komiteaan, jonka piirissä neuvotteluja käytiin vuosina 2002–2006, kuului vammaisjärjestöjen ja kansalaisyhteiskunnan edustajia. Vammaisten henkilöiden asiantuntemus on otettu huomioon myös vammaisten henkilöiden oikeuksien komiteaa valittaessa.⁴⁹⁷ Suomessa yleissopimuksen valmistelleeseen työryhmään kuului niin ikään edustajat valtakunnallisesta vammaisneuvostosta, Vammaisfoorumi ry:stä sekä Vammaisten ihmisoikeuskeskuksesta (VIKE/Kynnys ry).⁴⁹⁸ Valtioneuvosto on asettanut uuden vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunnan (VANE), jonka toimikausi on 26.1.2017–30.4.2019. Toimikunta korvaa nykyisen valtakunnallisen vammaisneuvoston.⁴⁹⁹ Neuvottelukuntaa johtaa sosiaali- ja terveysministeriö, ja siihen kuuluu eri ministeriöiden edustajien lisäksi kuusi edustajaa Vammaisfoorumi ry:stä.⁵⁰⁰ Vammaisten henkilöiden ja heitä edustavien järjestöjen osallistaminen on kuitenkin vielä alkutekijöissä, koska sopimus on ollut niin vähän aikaa voimassa. Vammaisten henkilöiden ja heitä edustavien järjestöjen osallistamista varten ihmisoikeusvaltuuskunnan alaisuuteen on perustettu pysyväksi jaostoksi vammaisten ihmisoikeuskomitea (VIOK).⁵⁰¹ Komitean puheenjohtajan, Kalle Könkkölän mukaan komitealle tarvittaisiin kuitenkin lisäresursseja, esimerkiksi pysyvä sihteeri, jotta sillä olisi tosiasiallisia mahdollisuuksia edistää vammaisten henkilöiden kannalta keskeisiä kysymyksiä, kuten vammaisten henkilöiden opiskeluun tai työllistymiseen

⁴⁹⁶ Ibid.

⁴⁹⁷ Mahlamäki, Pirkko, Vammaisfoorumi ry, johdanto, Suomen YK-liitto, YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ja sopimuksen valinnainen pöytäkirja, Sälekarin kirjapaino Oy, Somero (2015), s. 8.

⁴⁹⁸ Vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamista valmistelleen työryhmän mietintö, Ulkoasiainministeriö (2013).

⁴⁹⁹ Sosiaali- ja terveysministeriö. Saatavissa: http://stm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/valtioneuvosto-asetti-vammaisten-henkiloiden-oikeuksien-neuvottelukunnan.

⁵⁰⁰ Merja Heikkonen, pääsihteeri, Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta, alustus Ihmisoikeuskeskuksen ihmisoikeusvaltuuskunnan vammaisten henkilöiden oikeuksia käsittelevässä työpajassa 18.9.2017.

⁵⁰¹ Ihmisoikeuskeskus, Vammaisten ihmisoikeuskomitea aloittanut toimintansa (8.11.2016). Saatavissa: <http://www.ihmisoikeuskeskus.fi/?x177247=4353331>

liittyviä asioita. Rakenteellisena ongelmana puheenjohtaja näkee sen, että VIOK voi tehdä lausuntoja vain kansalliselle ihmisoikeusinstituutiolle, jonka osa se itsekin on.⁵⁰²

VIOK:n esityksen johdosta Ihmisoikeuskeskus on ehdottanut vammaisten henkilöiden osallistumisen lisäämiseen tähtääviä toimenpiteitä, jotka edellyttäisivät mm. osallistamisvelvoitteen sisällön täsmentämistä sekä kansainvälisten käytänteiden kartoittamista siitä, miten vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen artikla 4 (3) toteutetaan. Ihmisoikeuskeskuksen näkemyksen mukaan olisi tärkeää saada määriteltyä vähimmäistason toimintamalli vammaisten henkilöiden osallistamiselle ja toimintamalli täysimääräiselle osallistamiselle.⁵⁰³ Ihmisoikeuskeskuksen esitystä voidaan pitää erittäin tärkeänä avauksena. Aivan kuten alkuperäiskansojen oikeudetkin ovat kehittyneet kuulemisesta ja työryhmiin osallistumisesta kohti aitoa mahdollisuutta vaikuttaa päätöksentekoon, myös vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeus edellyttää aitoa dialogia vammaisia henkilöitä edustavien järjestöjen ja viranomaisten välillä siten, että osallistuminen turvataan suunnittelusta toimeenpanoon saakka.

Tätä raporttia kirjoitettaessa on uutisiin noussut vahvasti uusi julkisia hankintoja koskeva laki, ns. hankintalaki⁵⁰⁴, joka astui voimaan 1.1.2017. Lainsäädäntö perustuu EU:n julkisia hankintoja koskeviin direktiiveihin. Muun muassa Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunta ja Vammaisfoorumi ovat pyrkineet vaikuttamaan siihen, että vammaisten ihmisten elämänmittaiseen apuun ja tukeen tarvittavien palvelujen kilpailuttaminen rajattaisiin uuden hankintalain soveltamisalueen ulkopuolelle.⁵⁰⁵ Edellä mainittujen järjestöjen kannanotossa tuodaan esille, että saatujen kokemusten perusteella kilpailutusmenettely ei mahdollista vammaisten ihmisten osallisuutta eikä vaikutusmahdollisuuksia heitä itseään koskevassa päätöksenteossa.⁵⁰⁶ Tämä voidaankin

⁵⁰² Haastattelu, Kalle Könkkölä, 18.9.2017.

⁵⁰³ Viite: Vammaisten ihmisoikeuskomitean (VIOK) esitys Ihmisoikeuskeskukselle ja ihmisoikeusvaltuuskunnalle 20.4.2017, Ihmisoikeuskeskuksen vastaus, IOK 31/2017, 23.5.2017., s. 3.

⁵⁰⁴ Laki julkisista hankinnoista ja käyttösopimusoikeuksista 1397/2016.

⁵⁰⁵ Autismi- ja aspergerliitto, Vammaisfoorumin ja KVANKin kannanotto: Suomella mahdollisuus tehdä kansallisia rajauksia hankintalakiin, 6.6.2016.,

https://www.autismiliitto.fi/liitto/kannanotot_ja_lausunnot/vammaisfoorumin_ja_kvankin_kannanotto_suomella_mahdollisuus_tehda_kansallisia_rajauksia_hankintalakiin.2637.news?3048_o=20.

⁵⁰⁶ Ibid.

nähdä ongelmalliseksi Vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen, ja erityisesti 4 (3) artiklan näkökulmasta. Kilpailutuksessa vammaisilta henkilöiltä tai heidän lähiomaisiltaan ei ole välttämättä kysytty mitään, vaan hankintalain soveltaminen on mahdollistanut toimijoiden vaihtumisen, joka on voinut aiheuttaa ongelmia ja epävarmuutta.⁵⁰⁷ Vammaisten henkilöiden välttämättömän avun ja tuen kilpailuttamisen lopettamisesta on tehty kansalaisaloite, jossa esitetään, että hankintalain 9 §:ään lisätään 16. kohdaksi soveltamisalueen seuraava rajausta: ”Tätä lakia ei sovelleta sellaisten vammais- palveluiden hankintaan, joissa on kyse vammaisten henkilöiden välttämättömän huolenpidon ja tuen tarpeista ja tarpeisiin liittyvistä palveluista asumisessa ja jokapäiväisessä elämässä.”⁵⁰⁸ Kansalaisaloitteessa muistutetaan, että monissa EU:n maissa on vammaispalveluita rajattu kilpailutuksen ulkopuolelle.⁵⁰⁹

Yleissopimuksen 5. artiklassa sopimuspuolen tunnustavat, että kaikki henkilöt ovat yhdenvertaisia lain edessä ja ovat oikeutettuja ilman minkäänlaista syrjintää yhdenvertaiseen lakiin perustuvaan suojaan ja yhdenvertaisiin lakiin perustuviin etuihin.⁵¹⁰ Sopimuspuolet kieltävät kaiken syrjinnän vammaisuuden perusteella ja takaavat vammaisille henkilöille yhdenvertaisen ja tehokkaan oikeussuojan syrjintää vastaan syrjintäperusteesta riippumatta.⁵¹¹ Sopimuspuolten tulee myös toteuttaa tarvittavat toimenpiteet varmistaakseen kohtuullisten mukautusten tekeminen.⁵¹² Vammaisten henkilöiden tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteuttamiseksi tehtäviä tarpeellisia erityistoimia ei pidetä syrjintänä.⁵¹³ Artiklalla on käytännössä huomattava merkitys yleissopimuksen yksittäisten muiden tavoitteiden ja velvoitteiden täytäntöönpanossa.⁵¹⁴

Laajaan syrjintäkieltoon sisältyy välittömän ja välillisen syrjinnän kiellot. Välittömän syrjinnän tunnusmerkistö täyttyy, mikäli jokin kansallinen laki, viranomaisohje tai -käytäntö asettaa vammaisen henkilön hänen vammastaan johtuen eriarvoiseen asemaan. Myös yksityinen taho, kuten elinkeinonharjoittaja tai muu yhteisö rikkoo syrjintäkieltoa, mikäli epää vammaisen henkilön

⁵⁰⁷ Kaleva, Hankintalaki vei vammaisilta päätäntävällän omasta elämästään – ”Horjutettu luottamusta arkeen ja koko yhteiskuntaan”, (17.10.2017). Saatavissa: <http://www.kaleva.fi/uutiset/kotimaa/hankintalaki-vei-vammaisilta-paatantavallan-omasta-elamastaan-horjutettu-luottamusta-arkeen-ja-koko-yhteiskuntaan/772663/>.

⁵⁰⁸ Vammaisten henkilöiden tuen ja välttämättömän avun kilpailuttamisen lopettaminen, <https://www.kansalaisaloite.fi/fi/aloite/2538>.

⁵⁰⁹ Ibid.

⁵¹⁰ Art. 5.1.

⁵¹¹ Art. 5.2.

⁵¹² Art. 5.3.

⁵¹³ Art. 5.4.

⁵¹⁴ HE 284/2014 vp., s. 27.

palvelemisen tai hänen päästämisen kaikille tarkoitettuun tilaisuuteen ilman asiallista perustetta. Välillistä syrjintää on se, että vaikka menettely olisi itsessään näennäisesti yhdenvertainen, sen lopputulos on syrjivä. Esimerkiksi liikuntavammaisen opiskelijan opiskelu estyy, jos oppilaitoksen tilat ovat hänelle esteellisiä eikä hän voi liikkua niissä pyörätuolilla. Vaikka oppilaitos muuten opetusta myöten olisi korkeatasoinen, ilman kohtuullisia mukautuksia eli yksittäistapauksellisia järjestelyjä vammaisen opiskelijan kohdalla, tilanne johtaa välilliseen syrjintään.⁵¹⁵ Myös muiden kun liikkumiseen liittyvien erityistarpeiden huomioiminen on tärkeää vammaisten henkilöiden opetusta suunniteltaessa. Eräs informantti kertoo haastattelussaan, kuinka oli lopulta itse joutunut kehittämään itsellensä sopivia opiskelumetodeja sekä apuvälineitä, sillä niitä ei hänen mukaansa aiemmin ollut kyseisessä oppilaitoksessa tarvittu. Tämä esimerkki osoittaa hyvin myös, kuinka tärkeää vammaisten henkilöiden osallistuttaminen mukaan esimerkiksi apuvälineiden tai –metodien kehittämisprosesseihin on. Henkilö, joka ei kohtaa arjessaan tiettyjä haasteita ei välttämättä osaa edes ajatella, millaisia erityistarpeita erilaisien haasteiden kanssa elävillä henkilöillä voi olla.

Suomessa yhdenvertaisuuden periaate viittaa sekä syrjinnän kieltoon että ihmisten yhdenvertaisuuteen lain edessä. Yleissopimuksen 5 artikla koskee myös tasa-arvoa. Tasa-arvon käsitteellä viitataan yleensä pelkästään sukupuolten väliseen tasa-arvoon.⁵¹⁶ Kuten aiemmassa, Saamelaisten oikeuksia koskevassa kappaleessa tuli esille, perustuslain 6 §:n säännökseen yhdenvertaisuudesta sisältyy yhdenvertaisuus lain edessä sekä kielto ilman hyväksyttävää perustetta asettaa ketään eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Syrjinnän kielto sisältyy perustuslain 6 §:n 2 momenttiin. Syrjinnän kiellolla tarkoitetaan sitä, että ketään ei saa asettaa muihin nähden eri asemaan ilman hyväksyttävää perustetta. Positiivisesta erityiskohtelusta esimerkiksi vammaisuuden perusteella keskusteltiin saamelaisten oikeuksia koskevassa kappaleessa 4.1. Tässä yhteydessä on kuitenkin olennaista mainita, että perusoikeusuudistusta koskevan hallituksen esityksen mukaan luetteloa laadittaessa pyrittiin huomioimaan erityisesti sellaisia syrjintäperusteita, joita voidaan suomalaisessa yhteiskunnassa pitää syrjintäkiellon ydinalueena.⁵¹⁷ Kuten Kumpuvuori ja Högbäck toteavat, vaikka luettelo ei olekaan tyhjentävä ja vammaisuus olisi voitu ilman nimenomaista mainintaakin kattaa ”muuna henkilöön liittyvänä syynä”, oli vammaisuuden nimenomainen

⁵¹⁵ Gustafsson, Henrik, YK:n vammaissopimus käyttöön! –käsikirja, Invalidiliitto, s. 8. https://www.autismiliitto.fi/files/2018/yk_toolkit_pieni.pdf.

⁵¹⁶ HE 284/2014 vp., s. 27.

⁵¹⁷ HE 309/1993 vp.

mainitseminen luettelossa merkittävä edistysaskel vammaisten henkilöiden oikeuksien kehityksessä Suomessa.⁵¹⁸ Vammaisuuden perusteella on yhdenvertaisuusvaltuutetulle kuitenkin tehty toiseksi eniten kanteluja syrjintäperusteittain jaoteltuna.⁵¹⁹ Kuten yhdenvertaisuusvaltuutetun ja oikeusministeriön vammaisten arjen syrjintäkokemuksiin liittyvässä vuonna 2016 tehdyssä selvityksessä todetaan, vammaisten ihmisten yhdenvertaiseen osallistumiseen ja asemaan suomalaisessa yhteiskunnassa on vielä matkaa.⁵²⁰ Selvityksestä käy ilmi, että tavaroiden ja palveluiden tarjonnassa, työelämässä ja sähköisissä palveluissa ei nähdä tarvetta luoda vammaisille kohdennettuja toimenpiteitä heidän yhdenvertaisuutensa ja osallisuutensa parantamiseksi, vaan pidetään riittävänä, että hyvinvointivaltion tarjoama tukiverkko pitää heistä huolen. Selvityksessä korostetaan sitä, että vammaisia henkilöitä on ajateltava yksilöinä ja heidän tarpeensa on huomioitava, jotta he pääsevät nykyistä paremmin osalliseksi suomalaiseen yhteiskuntaan.⁵²¹

Vammaisien henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen ratifioinnin yhteydessä muutettiin myös yhdenvertaisuuslakia⁵²², joka osaltaan täydentää perustuslain yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden suojaa. Vammaisia henkilöitä koskeva kohtuullisten mukautusten epäminen otettiin 8 §:n syrjintäperusteeksi.

Kuten aiemmassa syrjintää käsittelevässä kappaleessa on tuotu esille, yhdenvertaisuuslain 15 §:ssä säädetään erikseen kohtuullisista mukautuksista vammaisten ihmisten yhdenvertaisuuden toteuttamiseksi. Artiklan mukaan viranomaisen, koulutuksen järjestäjän, työnantajan sekä tavaroiden ja palvelujen tarjoajan on tehtävä asianmukaiset ja kulloisessakin tilanteessa tarvittavat kohtuulliset mukautukset, jotta vammaisen henkilö voi yhdenvertaisesti muiden kanssa asioida viranomaisissa sekä saada koulutusta, työtä ja yleisesti tarjolla olevia tavaroita ja palveluita samoin kuin suoriutua työtehtävistä ja edetä työuralla. Artiklan 2 momentin mukaan mukautusten kohtuullisuutta arvioitaessa otetaan huomioon vammaisen ihmisen tarpeiden lisäksi 1 momentissa tarkoitettun toimijan koko, taloudellinen asema, toiminnan luonne ja laajuus sekä mukautusten arvioidut kustannukset ja mukautuksia varten saatavissa oleva tuki. 3

⁵¹⁸ Kumpuvuori, Jukka, Högbacka, Marika, Vammaisten henkilöiden ihmisoikeudet Suomessa, Sosiaali- ja terveysministeriö (2003), s. 16.

⁵¹⁹ Vammaisena olen toisen luokan kansalainen, selvitys vammaisten syrjintäkokemuksista arjessa, Yhdenvertaisuusvaltuutettu, oikeusministeriö ja syrjinnän seurantajärjestelmä (2016), s. 7.

⁵²⁰ Ibid.

⁵²¹ Ibid., Tiivistelmä, s. 3.

⁵²² Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014.

momentin mukaan työnantajan on pyynnöstä viipymättä annettava kirjallinen selvitys menettelynsä perusteista vammaiselle, joka katsoo kohtuullisen mukautusten epäämisen vuoksi tulleen syrjityksi työtä tai virkaa hakiessaan taikka työ- ja virkasuhteessa.

Aiemman yhdenvertaisuuslain mukautusvelvoite koski vain työn teettäjää ja koulutuksen järjestäjää, joten velvollisuus on uudessa laissa laajempi.⁵²³ Hallituksen esityksen mukaan mukautusten tulee olla kulloisessakin tilanteessa tarvittavia. Mukautukset ovat luonteeltaan tapauskohtaisia ja niiden tulee vastata kyseisessä konkreettisessa tilanteessa vammaisen ihmisen tarpeisiin. Toimenpide on ”tarvittava” esimerkiksi silloin, kun jokin palvelu ei ole vammaisen ihmisen saatavilla muihin henkilöihin verrattuna vastaavalla tavalla ilman mukautusta. Mukautus voi tällaisessa tilanteessa olla esimerkiksi luiskan asettaminen tilapäisesti portaisiin pyörätuolia varten tai näkövammaisen auttamista konkreettisessa tilanteessa. Mukautusten tarvittavuus ilmenee yleensä käytännössä siten, että vammaisen ihminen tai esimerkiksi hänen avustajansa pyytää mukautusta, jos hän katsoo sellaista tarvittavan.⁵²⁴ Esimerkiksi ravintolassa kohtuullisena mukautuksena näkövammaiselle voi olla ruokalistan tarjoaminen pistekirjoituksella tai ruokalistan sisällön kertominen asiakkaalle suullisesti.⁵²⁵

Mukautusten tarkoituksena on, että vammaiset ihmiset voivat yhdenvertaisesti muiden henkilöiden kanssa asioida viranomaisissa sekä saada koulutusta, työtä ja yleisesti tarjolla olevia tavaroita ja palveluita samoin kuin suoriutua työtehtävistä ja edetä työuralla. Tarkoituksena on siten edistää vammaisten ihmisten muihin verrattuna yhdenvertaisia mahdollisuuksia sekä tukea heidän itsenäistä ja täysimääräistä osallistumistaan.⁵²⁶ Hallituksen esityksen mukaan koulutuksen saaminen tulee tässä yhteydessä ymmärtää laajasti.⁵²⁷ Kohtuulliset mukautukset voivat siten olla tarpeen koulutukseen pääsemiseksi sekä koulutuksesta suoriutumiseksi samoin kuin etenemiseksi opinnoissa. Ehdotettu säännös ei kuitenkaan merkitse oppilaan oikeutta päästä tiettyyn oppilaitokseen tai mihin tahansa valitsemaansa kouluun.⁵²⁸ Yleissopimuksen 24 artiklassa säädetään erikseen oikeudesta koulutukseen. Vammaisten henkilöiden tulee saada tukea mahdollistamaan yhdenvertainen opiskelu. Sopimuspuolten tulee kiinnittää huomiota lainsäädäntöön ja muihin toimenpiteisiin, joilla varmistetaan

⁵²³ Kts. tasa-arvolaki kumottu 2004/21, 5 §.

⁵²⁴ HE 19/2014 vp, s. 79.

⁵²⁵ Ibid.

⁵²⁶ Ibid.

⁵²⁷ HE 19/2014 vp, s. 80.

⁵²⁸ Ibid.

muun muassa se, että koulut ja materiaalit ovat saavutettavia. Fyysisen esteettömyyden lisäksi tulee varmistaa, että oppimisympäristö on myös kielellisesti ja viestinnällisesti esteetön.⁵²⁹ Saamelaisilla vammaisilla henkilöillä voi olla vaikeuksia löytää esimerkiksi saamenkielen taitoisia sekä kulttuuria ymmärtäviä avustajia.⁵³⁰

Työelämässä mukautukset voivat kohdistua esimerkiksi työoloihin ja työn organisointiin, työmenetelmiin, apuvälineisiin sekä koulutuksen ja työtä koskevan opastuksen järjestämiseen vammaisen henkilön yksilölliset tarpeet huomioon ottaen. Vammaisen henkilön mahdollisesti tarvitsemat mukautukset eivät työntekijää haettaessa saa vaikuttaa työhönottopäätökseen. Jos ansioitunein työnhakija on vammainen, hänen syrjäyttämisenä kohtuullisten mukautusten tekemisvelvoitteen vuoksi on ehdotetussa laissa tarkoitettua syrjintää. Yleisesti saatavilla olevien tavaroiden ja palvelujen saamisella yhdenvertaisesti muiden kanssa tarkoitetaan sitä, että vammaisilla ihmisillä tulee tosiasiallisesti olla mahdollisuus saada tavara tai palvelu muihin nähden yhdenvertaisin ehdoin. Mukautukset voidaan toteuttaa tapauskohtaisesti ja siten olosuhteista riippuen eri tavoin.⁵³¹ Vammaisten henkilöiden oikeudesta työhön ja työllistymiseen säädetään erikseen myös yleissopimuksen 27 artiklassa. Saamelaisten koti-seutualueella asuvien saamelaisen vammaisten henkilöiden voi olla erityisen vaikea saada töitä johtuen siitä, ettei työpaikkoja ole tarjolla samassa määrin kuin kaupungeissa.

Yhdenvertaisuuteen ja tasa-arvoon liittyy myös yleissopimuksen artikla 6, jossa tunnustetaan vammaisten naisten ja tyttöjen kohtaama moniperusteinen syrjintä. Vammaisen naisen tai tytön syrjintä voi olla moniperustaista, koska vammaiset naiset ja tytöt ovat alttiita syrjinnälle sekä vammaisuuden että sukupuolen perusteella.⁵³² Tässä yhteydessä voitaisiin pohtia saamelaisten vammaisten naisten asemaa, johon saamelaisuus saattaa etnisenä vähemmistönä luoda lisäelementin moniperustaiseen syrjintään. Tämä seikka ei kuitenkaan suoranaisesti noussut esiin tämän tutkimuksen haastatteluissa. Kuten hallituksen esityksessä tuodaan esille, naiset ja tytöt on otettu erikseen esille siksi, että vammaisten naisten asema ja kohtaamat vaikeudet ovat vielä miesten kohtaamia vaikeuksia huomattavasti moninaisempia ja hankalampia sekä julkisessa että yksityisessä elinpiirissä. Naisten erityiset haasteet liittyvät muun muassa

⁵²⁹ HE 248/2014 vp, s. 64.

⁵³⁰ Haastattelu SámiSoster, Ristenrauna Magga 13.9.2017.

⁵³¹ Ibid.

⁵³² HE 284/2014 vp., s. 28.

asumiseen, terveyteen, perhe-elämään, naisten kohtaamaan väkivaltaan, koulutukseen, ammatilliseen koulutukseen sekä työhön.⁵³³ Vammaiset naiset kohtaavat laajalti työelämän syrjintää ja palkkasyrjintää sekä omaavat vammaisia miehiä vaatimattomammat mahdollisuudet koulutukseen ja ammatilliseen koulutukseen.⁵³⁴ Suomen lainsäädännössä sukupuoleen perustuvasta syrjinnän kiellosta säädetään tasa-arvolaissa⁵³⁵, jonka tarkoitus on edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa sekä tässä tarkoituksessa parantaa naisten asemaa erityisesti työelämässä.⁵³⁶ Sopimuksen johdanto-osassa huomioidaan myös alkuperäiskansat yhtenä ryhmänä, jonka jäseniin saattaa kohdistua moninkertaista tai törkeää syrjintää.⁵³⁷

Naisten oikeuksien lisäksi vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa säädetään erikseen myös lapsen oikeuksista. 7 artiklan mukaan sopimuspuolten tulee toteuttaa kaikki toimet varmistaakseen sen, että vammaiset lapset voivat nauttia kaikista ihmisoikeuksista ja perusvapauksista yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa. Artiklassa määrätään myös lapsen edun huomioimisesta vammaisia lapsia koskevissa toimissa.

Perustuslain 6 §:n mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Lasten ja nuorten oikeuksista muun muassa kuulemiseen ja osallistumiseen säädetään erikseen myös muussa lainsäädännössä, joka koskee luonnollisesti myös vammaisia lapsia.⁵³⁸

Lapsiasiavaltuutetun toimisto on vuosina 2009–2011 kartoittanut vammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien lasten oikeuksia ja seurannut vammaispolitiikan

⁵³³ Ibid. Katso yleisesti, Ortoleva, Stephanie, Lewis, Hope, *Forgotten sisters – A report on violence against women with disabilities: an overview of its nature, scope, causes and consequences*, Northeastern University School of Law, Northeastern Public Law and Theory Faculty Research Paper Series no 104-212., 2012.

⁵³⁴ Ibid. Katso yleisesti, Randolph, Diane Smith, “The meaning of workplace discrimination for women with disabilities”, *Work*, Vol. 24, nr 4 (2005): 369-380; Nixon, Jennifer, “Domestic violence and women with disabilities: locating the issue on the periphery of the social movements”, *Disability & Society*, Vol 24, 2001, issue 1: 77-89.

⁵³⁵ Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 1986/609.

⁵³⁶ Artikla 1.

⁵³⁷ Johdannon kohta P.

⁵³⁸ Lastensuojelulain (417/2007) 4 luvussa säädetään lapsen mielipiteen selvittämisestä ja kuulemisesta, lapsen puhevallan käytöstä sekä lapsen edun turvaamisesta. Nuorisolain (72/2006) 8 §:ssä säädetään puolestaan nuorten osallistumisesta ja kuulemisesta. Lain lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983) 11 §:ssä säädetään lapsen toivomusten ja mielipiteiden selvittämisestä. Lain 10 §:ssä puolestaan säädetään puolestaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian ratkaisemisesta ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti.

kehittymistä.⁵³⁹ Vammaisia lapsia koskevassa raportissa painotetaan, että lapsen osallisuutta on vahvistettava ja vammaisille lapsille on luotava mahdollisuuksia antaa palautetta palvelujen laadusta. Myös vammaisten lasten oikeus tehdä kanteluja viranomaisten toiminnasta tulee turvata ja heidän käytössään tulee olla ymmärrettävää tietoa oikeusturvastaan. Asiakkaiden ja potilaiden osallisuuden vahvistamisen tavat tulisi myös ajatella vammaisten lasten ja nuorten kannalta, jotta heidän kokemuksensa hyödynnetään palveluiden kehittämisessä.⁵⁴⁰ Raportissa kritisoidaan myös vammaisia lapsia koskevan lainsäädännön hajanaisuutta ja kehitysvammalain ja vammaispalvelulain yhdistämisen tärkeyttä.⁵⁴¹ Kuten aiemmin mainittu, saamelaiden vammaisten lasten palveluissa olisi huomioitava sekä äidinkieli että kulttuuriin liittyvät erityispiirteet.

5.7.3. Esteettömyys ja saavutettavuus

Vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen läpileikkaava teema on esteettömyyden ja saavutettavuuden toteutuminen, josta säädetään sopimuksen artiklassa 9. Artiklan 1 kohdassa taataan esteettömyyden ja saavutettavuuden periaatteiden mukaisesti vammaisten henkilöiden yhdenvertainen oikeus elää itsenäistä elämää kaikilla elämänalueilla. Hallituksen esityksen mukaan artiklan 1 kohdassa mainittujen esteettömyyteen ja saavutettavuuteen liittyvien kaikkien tekijöiden osalta tarvitaan sekä erilaisia kehittämistoimenpiteitä että soveltamiskäytäntöjen muuttamista yleissopimuksen määräysten toteutumiseksi.⁵⁴² Esteitä on monenlaisia. Fyysisiin esteisiin kuuluvat muun muassa ympäristön esteet erityisesti rakennetussa ympäristössä. Tärkeää on tunnistaa fyysiset esteet. Esteettömyyden ja saavutettavuuden turvaamiseksi tulee taata asianmukaiset toimet, jotka kohdistuvat muun muassa rakennuksiin, kouluihin, asuntoihin ja työpaikkoihin.⁵⁴³

Suomen lainsäädännössä maankäyttö- ja rakennuslain⁵⁴⁴ 5 § edellyttää, että alueiden käytön suunnittelun tavoitteena on edistää turvallisen, terveellisen, viihtyisän, sosiaalisesti toimivan ja eri väestö- ryhmien, kuten lasten, vanhusten

⁵³⁹ Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2011:10, Erityistä tukea tarvitseva lapsi on ensisijaisesti lapsi, Lapsen oikeudet osaksi vammaispolitiikkaa, s. 3.

⁵⁴⁰ Ibid.

⁵⁴¹ Ibid.

⁵⁴² HE 248/2014 vp, s. 31.

⁵⁴³ Ibid.

⁵⁴⁴ Maankäyttö- ja rakennuslaki 132/1999.

ja vammaisten, tarpeet tyydyttävän elin- ja toimintaympäristön luomista. Lain 117 §:n mukaan rakennuksen tulee, sen mukaan kuin rakennuksen käyttö sitä edellyttää, soveltua myös sellaisten henkilöiden käyttöön, joiden kyky liikkua tai toimia on rajoittunut. Lakiin on 1 päivänä tammikuuta 2013 lisätty uusi 117 e § (958/2012), jonka mukaan rakennushankkeeseen ryhtyvän on huolehdittava, että rakennus ja sen piha- ja oleskelualueet suunnitellaan ja rakennetaan niiden käyttötarkoituksen, käyttäjämäärän ja kerrosluvun edellyttämällä tavalla siten, että esteettömyys ja käytettävyys otetaan huomioon erityisesti lasten, vanhusten ja vammaisten henkilöiden kannalta.

Vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen 9 artiklan 2 kohta sisältää määräykset kehittää yleisölle avoimien tilojen ja palveluiden saavutettavuutta koskevia vähimmäisstandardeja ja -ohjeita sekä edellyttää toimien täytäntöönpanon valvontaa. Hallituksen esityksen mukaan Suomessa tämä tarkoittaa lähinnä rakentamismääräysten sisällön tarkistamista ja kehittämistä nykyistä kattavampaan ja yksiselitteisempään suuntaan.⁵⁴⁵

Esteettömyys ja saavutettavuus liittyvät likeisesti myös kuljetukseen pääsyn turvaamiseen, josta säädetään myös yleissopimuksen 20 artiklassa, joka turvaa oikeuden henkilökohtaiseen liikkumiseen. Julkisiin liikennepalveluihin kuuluvat kunnallinen ja pitkänmatkan linja-autoliikenne, taksiliikenne sekä lento-, rautatie- ja meri- ja sisävesiliikenne. Liikennevälineiden lisäksi on tärkeää taata asemien esteettömyys ja saavutettavuus. Taksiliikennettä, mukaan lukien ajoneuvoja, koskevista määräyksistä säädetään kansallisessa lainsäädännössä.⁵⁴⁶

Vammaisten ihmisten perus- ja ihmisoikeusjärjestö Kynnys ry on tehnyt pyynnön yhdenvertaisuusvaltuutetulle VR:n käytäntöjen huomioimiseksi.⁵⁴⁷ VR:n käytännöissä on useita ongelmakohtia, joissa esteettömyys eikä näin ollen yhdenvertaisuus toteudu kaikkien vammaisten henkilöiden kohdalla. Pyyntöön mainitaan ongelmallisena esimerkiksi se, ettei lähijunissa ole enää konduktöörejä eikä junaan pääsy pyörätuolilla onnistu ongelmitta, koska siihen tarvittavat

⁵⁴⁵ Ibid., s. 34.

⁵⁴⁶ Taksiliikennettä säännellään muun muassa taksiliikennelaissa (217/2007) ja laissa taksinkuljettajien ammattipätevyydestä (695/2009) sekä taksiliikenteen kuluttajahintoja koskevassa valtioneuvoston asetuksessa (460/2013), jossa vammaisen asiakkaan avustamiselle on annettu erityisasema hyvän palvelutason turvaamiseksi. Linja-auto- sekä rautatieliikennettä koskeva sääntely pohjautuu pääosin suoraan sovellettavaan, asetustasoiseen unionilainsäädäntöön, ja lento- ja vesiliikennettä koskeva sääntely pääosin kansainvälisiin sopimuksiin sekä unionilainsäädäntöön. Kts. tarkemmin HE 248/2014 vp., s. 33-34.

⁵⁴⁷ Tiedote: Pyyntö yhdenvertaisuusvaltuutetulle VR:n käytäntöjen huomioimiseksi. 15.8.2017. Kynnys ry. <http://kynnys.fi/news/tiedote-pyynto-yhdenvertaisuusvaltuutetulle-vrn-kaytantojen-huomioimiseksi/>.

luiskat ovat lukituissa kaapeissa. Lisäksi ongelmia esiintyy mm. tilanpuutteessa palveluvaunuissa, ravintolavaunujen ja makuuvaunujen sekä junalippuautomaattien esteettömyydessä. Yhteistyö vammaisten henkilöiden ja VR:n välillä nähdään Kynnys ry:n yhdenvertaisuusvaltuutetulle esittämässä pyynnössä puutteelliseksi ja näennäiseksi.⁵⁴⁸

Artiklan 20 lisäksi yleissopimuksen 18 artiklassa turvataan vammaisten henkilöiden oikeus liikkumisvapauteen sekä vapauteen valita asuinpaikka ja kansalaisuus. Artikla 12 koskee vammaisten henkilöiden oikeutta tulla tunnustetuiksi henkilöiksi lain edessä sekä vammaisten henkilöiden yhdenvertaista oikeudellista kelpoisuutta kaikilla elämänoilla ilman poikkeusta tai rajoitusta. Artikla heijastelee koko sopimuksen läpileikkaavaa ajatusta nähdä vammaisen henkilö subjektina, ei objektina.⁵⁴⁹ Artikla liittyy läheisesti 19 artiklaan, joka puolestaan turvaa elämisen itsenäisesti ja osallisuuden yhteisössä. Saamelaisille yhteisöllisyydellä koetaan olevan erityisen keskeinen merkitys. Kuljetuspalveluiden osalta esimerkiksi niiden rajoittuminen päivääikaan saattaa estää kuljetuspalvelua tarvitsevien henkilöiden pääsyn harrastustoimintaan ja yhteisön kannalta muuhun merkittävään toimintaan iltaisin.⁵⁵⁰

Saamelaisten kannalta keskeinen oikeus on myös oikeus kulttuurielämään ja yhteisölliseen toimintaan, joka turvataan erikseen yleissopimuksen 30 artiklassa. Artiklassa tunnustetaan vammaisten henkilöiden oikeus osallistua kulttuurielämään, kehittää luovia, taiteellisia ja älyllisiä kykyjään ja ymmärrystään ja tukea heidän erityistä kulttuurista ja kielellistä identiteettiään ja oikeus osallistua virkistys-, vapaa-ajan ja urheilutoimintaan yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Itsenäisen elämän tukena ovat kaikille kansalaisille tarkoitettujen palvelujen ja hyvän yhteiskuntasuunnittelun ohella erityispalvelut, tukitoimet ja mukautustoimenpiteet. Niitä tarvitaan, mikäli yleiset palvelut ja yhteiskunnan esteettömyys ja saavutettavuus eivät riitä vastaamaan vammaisen henkilön tarpeisiin. Keskeistä on varmistaa yksilöllisiä tarpeita ja elämäntilannetta vas-

⁵⁴⁸ Ibid.

⁵⁴⁹ HE 248/2014 vp., s. 41. Kts. yleisesti Craigie, Jillian, "A Fine Balance: Reconsidering the Patient Autonomy in Light of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities", *Bioethics*, Vol 29, issue 6, July 2015: 398-405; Devi, Nandini, "Supported Decision-Making and Personal Autonomy for Persons with Intellectual Disabilities: Article 12 of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities", *The Journal of Law, Medicine and Ethics*, Vol 41, Issue 4, 2013: 792-806.

⁵⁵⁰ Haastattelu SámiSoster, Ristenrauna Magga 13.9.2017.

taavat asumisen, liikkumisen, kommunikoinnin ja tiedonsaannin ratkaisut. Asumiseen liittyvissä palveluissa tulee huomioida henkilön vammaisuudesta johtuvat erilaiset tarpeet.⁵⁵¹

Perustuslain 19 §:n 1 momentissa on turvattu oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Tämä on suoraan perustuslaissa säädetty subjektiivinen oikeus yksilölle kaikissa elämäntilanteissa kuuluvasta vähimmäisturvasta.⁵⁵² Välttämättömällä toimeentulolla ja huolenpidolla tarkoitetaan sellaista tulotasoa ja palveluja, joilla turvataan ihmisarvoisen elämän edellytykset. Perustuslain 19 §:n 3 momentti velvoittaa julkista valtaa turvaamaan jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveystalvet ja edistämään väestön terveyttä. Palvelujen riittävyyttä arvioitaessa lähtökohtana pidetään sellaista palvelujen tasoa, joka luo jokaiselle ihmiselle edellytykset toimia yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä.⁵⁵³ Oikeuksia toteuttavaa sääntelyä sisältyy muun muassa vammaisten henkilöiden palveluja koskevaan erityislainsäädäntöön, josta keskeisin on vammais- palvelulaki ja sitä täydentävä asetus.⁵⁵⁴

Suomessa liikkumisvapaus on turvattu perustuslain 9 §:ssä. Perustuslain 9 §:n 1 momentin mukaan Suomen kansalaisella ja maassa laillisesti oleskelevalla ulkomaalaisella on vapaus liikkua maassa ja valita asuinpaikkansa. Kotikuntalaki⁵⁵⁵ ja sosiaalihuoltolaki⁵⁵⁶ muuttuivat vuoden 2011 alussa. Laitoshoidossa olevat ja asumispalveluissa tai perhehoidossa asuvat voivat valita vapaammin kotikuntansa. Henkilö, joka asuu tai on hoidossa kotikuntansa ulkopuolella, voi valita kotikunnakseen sen kunnan, jonka alueella hän tosiasiansa asuu. Valintaoikeiden käyttäminen edellyttää, että hoito tai asuminen arvioidaan kestävän vähintään vuoden tai se on kestänyt jo yli vuoden. Sosiaalihuoltolain muutoksen myötä henkilö voi pyytää palvelutarpeen arviointia ja palveluiden järjestämistä myös muualla kuin kotikunnassa. Henkilö voi siis hakeutua toiseen kuntaan ja palveluiden piiriin. Kustannukset jäävät kuitenkin aiemman kunnan vastuulle.⁵⁵⁷ Vaikka lakimuutokset parantavat osin vammaisten henkilöiden oikeuksia, haasteita on edelleen. Asumispalveluita tarvitsevan henkilön pitää asettua hakijaksi suhteessa uuteen mahdolliseen kotikuntaansa ja odottaa kunnan vastausta siitä, voiko se ylipäättään tarjota hänelle asumispalveluita. Vammaisen henkilön itsensä edun pitäisi aina olla ensisijainen

⁵⁵¹ HE 248/2014 vp., s. 55.

⁵⁵² PeVM 25/1994 vp.

⁵⁵³ HE 248/2014 vp., s. 55.

⁵⁵⁴ Asetus vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 759/1987.

⁵⁵⁵ Kotikuntalaki 1994/201; Laki kotikuntalain muuttamisesta 1377/2010.

⁵⁵⁶ Sosiaalihuoltolaki 1378/2010.

⁵⁵⁷ Verner, Kotikuntalaki (7.3.2016). Saatavissa: <http://verneri.net/yleis/kotikuntalaki>.

muuttoperuste, mutta monissa tapauksissa kunnasta toiseen siirtyminen kariutuu palveluiden puutteeseen.⁵⁵⁸

Liikenne ja viestintäministeriö julkaisi vuonna 2011 toimenpideohjelman *Kohti esteetöntä tietoyhteiskuntaa vuosille 2011-2015*,⁵⁵⁹ joka huomioi myös vammaisten henkilöiden esteellisyyttä ja saavutettavuutta koskevia näkökohtia ja lainsäädäntöä. Toimenpideohjelmassa korostetaan, että teknologiaa ja laitteita kehitetään ja uusia palveluja tarjotaan, mutta kaikki valmistajat tai tuottajat eivät osaa riittävästi ottaa huomioon erilaisten ihmisten erilaisia tarpeita. Tekniikkaa kehitetään usein nuorten ihmisten näkökulmasta eikä esimerkiksi ikääntyvien tai vammaisten ihmisten tarpeita tiedosteta.⁵⁶⁰

Toimenpideohjelmassa tuodaan esille, että esimerkiksi useat verkkosivut ovat sisällöltään sellaisia, että puhevammaiset ihmiset tai selkokielen käyttäjät eivät pysty käyttämään niitä edes apuvälineiden avulla. Erityisesti julkishallinnon ja keskeisten palveluntarjoajien verkkosivuilla tulisi käyttää selkeää kieltä ja lyhyitä virkkeitä, sekä tarvittaessa aiheeseen liittyvää kuvitusta, joka tukee tekstin ymmärtämistä. Puhevammaiset henkilöt tulisi huomioida myös muun muassa verkkolomakkeiden laatimisessa; kirjallisten vastausten sijasta lomakkeissa tulisi suosia rastitusvaihtoehtoja tai valmiita vastauksia, joista voidaan valita oikea tai sopivin. Sähköisten palveluiden rinnalla tulisi ylläpitää vaihtoehtoisia tapoja asiointiin sekä esimerkiksi henkilökohtaiseen kontaktiin viranomaispalveluissa asioitaessa.⁵⁶¹

Esteettömyyssäännöksen lisäksi yleissopimuksen sanan- ja mielipiteen vapaus (21 art.) sekä osallistuminen poliittiseen elämään (29 art.) eivät toteudu, mikäli aineisto internetissä ei ole saavutettavassa muodossa aistivammaiselle tai helppolukuista ja ymmärrettävää kognitiivisista rajoitteista kärsivälle henkilölle.⁵⁶² Tiedonsaanti koetaan olevan yksi keskeisimmistä ongelmista saamelaisilla vammaisilla henkilöillä kielellisten palveluiden puutteellisuuden lisäksi.⁵⁶³

⁵⁵⁸ Kirkkomäki, Pia, Kotikuntalain uudistukset, Kehitysvammaisten tukiliitto ry., <http://www.kvtl.fi/fi/ammattisivut/asuminen/kotikuntalain-uudistukset/>.

⁵⁵⁹ Liikenne ja viestintäministeriö, toimenpideohjelman ”Kohti esteetöntä tietoyhteiskuntaa vuosille 2011-2015,” Ohjelmia ja strategioita 1/2011.

⁵⁶⁰ Ibid., s. 24.

⁵⁶¹ Ibid., s. 29.

⁵⁶² Gustafsson, Henrik, YK:n vammaissopimus käyttöön! –käsikirja, Invalidiliitto, s. 12. https://www.autismiliitto.fi/files/2018/yk_toolkit_pieni.pdf

⁵⁶³ Haastattelu: SámiSoster, Ristenrauna Magga 13.9.2017.

Toimenpideohjelmassa olevia viestintäpolitiikan alaan kuuluvia toimenpiteitä seuraamaan perustettiin vuonna 2011 esteettömien viestintäpalvelujen seurantaryhmä. Seurantaryhmä koostuu esteettömyyden ja viestintäpalvelujen keskeisistä toimijoista ja edistäjistä, kuten muun muassa vammaisjärjestöistä.⁵⁶⁴

Tulkkaus, kommunikaation apuvälineet, omakielinen vuorovaikutus ja tiedonsaanti ovat vammaiselle henkilölle välttämättömiä yhdenvertaisuuden ja osallisuuden toteutumisen osatekijöitä. Näkö- ja kuulovammaisille sekä puhevammaisille tulee taata yhdenvertainen oikeus tiedonsaantiin ja asiointiin sekä sosiaaliseen kanssakäymiseen. Tiedon hankinnan ja tuottamisen taidot ja välineet tulee olla kaikkien vammaisten henkilöiden saatavilla iästä ja asuinpaikasta riippumatta.⁵⁶⁵ Omakielisen tiedon saatavuuden vähäisyys luo viestintään ja tiedonsaantiin liittyviä kielellisiä esteitä. Omakielisten palveluiden ollessa vähäisiä, korjaa tulkkauspalvelu tätä puutetta osaltaan ja on sen vuoksi tärkeä.⁵⁶⁶ Perustuslain 17 §:n 3 momentin mukaan viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käänösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla. Mahdollisuus vuorovaikutukseen toisten ihmisten kanssa on olennainen edellytys osallistumisen ja monien muiden perusoikeuksien toteutumiselle.⁵⁶⁷ Viittomakieltä ei ole olemassa yhdelläkään saamen kielellä. Tällöin saamelaisen kuulo- tai puhevammaisen oikeus äidinkieleen ei voi toteutua, mikäli hän pystyy käyttämään vain viittomakieltä. Saamelaisten kuulovammaisten kuulututkimuksissa saamenkieli äidinkielenä saattaa aiheuttaa kuulemisen arvioinnissa väärän diagnoosin. Ihminen ei ehkä ymmärrä tai joutuu kääntämään kuulemansa ensin mielessään saamenkielelle, mikä on toisinaan johtanut käytännössä siihen, ettei henkilö ole ehtinyt esimerkiksi reagoida tarpeeksi nopeasti ja on luultu, ettei ihminen kuule, kun hän ei paina pyydettyä näppäintä.⁵⁶⁸ Suomenkielinen viittomakieli saattaa aiheuttaa tilanteen, jossa esimerkiksi poronhoidon tapahtumista ei voida kertoa kaikkea oleellista, koska sanastoa ei kaikilta osin ole suomenkielellä.⁵⁶⁹

Tulkkauspalvelulain⁵⁷⁰ tarkoitus on edistää tulkkausta tarvitsevan vammaisen henkilön mahdollisuuksia toimia yhdenvertaisen yhteiskunnan jäsenenä.⁵⁷¹ Lailla turvataan myös kielellisten oikeuksien toteutumista. Kansaneläkelaitoksen

⁵⁶⁴ HE 248/2014 vp., s. 34.

⁵⁶⁵ Ibid., s. 35.

⁵⁶⁶ Ibid.

⁵⁶⁷ Ibid.

⁵⁶⁸ Haastattelu SámiSoster, Ristenrauna Magga 13.9.2017.

⁵⁶⁹ Ibid.

⁵⁷⁰ Laki vammaisten henkilöiden tulkkauspalveluista 133/2010.

⁵⁷¹ HE 248/2014 vp., s. 34.

tulee tulkkauspalvelua hankkiessaan ja järjestäessään ottaa huomioon palvelunkäyttäjän toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet sekä äidinkieli ja kulttuuritausta.⁵⁷² Saamelaiskäräjien kielitoimistolla ei ole tulkkienvälitystä eikä tulkkipalvelujen kehitystä, mikä on käytännössä tehnyt tulkkienvälityksen saatavuuden erittäin hankalaksi, ellei mahdottomaksi.⁵⁷³

5.7.4. Oikeus elämään, vapautteen ja turvallisuuden sekä terveyteen

Oikeus elämään on eräs perustavanlaatuisimmista ihmisoikeuksista, joka turvataan myös vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa. Artiklan 10 mukaan sopimuspuolet vahvistavat, että jokaisella ihmisellä on synnynnäinen oikeus elämään, ja toteuttavat kaikki tarvittavat toimet varmistukseksi, että vammaiset henkilöt voivat nauttia tästä oikeudesta tehokkaasti ja yhdenvertaisesti muiden kanssa. Oikeus elämään on turvattu myös Suomen perustuslain 7 §:ssä, jonka mukaan jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Potilaslaki sisältää säännökset potilaan hoitoon ja kohteluun liittyvistä keskeisistä periaatteista. Laki korostaa potilaan aktiivista osallistumista, potilaan itsemääräämisoikeutta sekä hänen oikeuttaan hoitoon ja tiedonsaantiin. Vammaisuus ei Suomen lainsäädännön mukaan voi olla peruste erilaiselle kohtelulle terveydenhuollossa.⁵⁷⁴

Sikiödiagnostiikka ja sikiöseulontatutkimukset herättävät keskustelun sikiön oikeuksista. Sikiöstä otettujen ultraäänikuvien tarkoituksena on vammaisuuden kartoitus varhaisessa vaiheessa.⁵⁷⁵ Laki raskauden keskeyttämisestä⁵⁷⁶ mainitsee sekä sikiön että äidin vammaisuuden perusteeksi raskauden keskeytykseen ja mahdollistaa myöhäisemmän abortin. Vammaispoliittisessa ohjelmassa on yhdeksi toimenpiteeksi listattu tarve selvittää raskaudenkeskeytyksen

⁵⁷² Laki vammaisten henkilöiden tulkkauspalveluista, Artikla 10.

⁵⁷³ Haastattelu SámiSoster, Ristenrauna Magga 13.9.2017.

⁵⁷⁴ HE 284/2014 vp. s. 37-38.

⁵⁷⁵ Gustafsson, Henrik, YK:n vammaissopimus käyttöön! –käsikirja, Invalidiliitto, https://www.autismiliitto.fi/files/2018/yk_toolkit_pieni.pdf, s. 17.

⁵⁷⁶ 239/1970.

perusteiden yhteensopivuus yleissopimuksen artiklojen kanssa.⁵⁷⁷ YK:n vammaissopimuksen artikla 23 turvaa vammaisen henkilön oikeuden vanhemmuuteen yhdenvertaisesti muun väestön kanssa.

Niin ikään yleissopimuksen turvaama oikeus terveyteen on vammaisten henkilöiden kannalta yksi keskeisimmistä ihmisoikeuksista, josta säädellään artiklassa 25. Artiklassa turvataan vammaisten henkilöiden oikeus parhaaseen mahdolliseen terveyden tasoon ilman syrjintää sekä varmistetaan terveydenhuoltopalvelujen saatavuus vammaisille henkilöille. Artiklan mukaan terveydenhuoltopalveluihin katsotaan kuuluvan myös liittyvä kuntoutus, josta säädetään erikseen yleissopimuksen 26 artiklassa.

25. artiklan mukaan sopimuspuolten tulee tässä tarkoituksessa erityisesti järjestää vammaisille henkilöille samanlaajuiset, -laatuiset ja -tasoiset maksuttomat tai kohtuuhintaiset terveydenhuoltopalvelut ja -ohjelmat kuin muille myös seksuaali- ja lisääntymisterveyden sekä väestöpohjaisten kansanterveysohjelmien alalla. Lisäksi sopimuspuolten tulee järjestää terveydenhuoltopalvelut, joita vammaiset henkilöt tarvitsevat erityisesti vammaisuutensa vuoksi, mukaan lukien varhainen tunnistaminen ja puuttuminen tarvittaessa, sekä palvelut, joilla pyritään minimoimaan ja estämään uusia vammoja, myös lasten ja vanhusten keskuudessa.⁵⁷⁸ Suomessa terveydenhuoltopalvelujen tuottaminen mukaan lukien kuntoutus on julkisen vallan lakisääteinen velvoite, josta vastaavat ensisijaisesti kunnat ja kuntayhtymät. Potilaan oikeus ja mahdollisuus saada tarvitsemaansa terveyden- ja sairaanhoitoa määräytyy usean eri lain perusteella, keskeisimmin potilaslaissa. Myös potilaslain 3 § sisältää syrjintäkiellon. Potilaslain perusteella jokaisella Suomessa pysyvästi asuvalla henkilöllä on oikeus ilman syrjintää hänen terveydentilansa edellyttämään terveyden- ja sairaanhoitoon niiden voimavarojen rajoissa, jotka kulloinkin ovat terveydenhuollon käytettävissä. Luonnollisesti myös perustuslain yleinen syrjintäkielto kieltää syrjinnän vammaisuuden perusteella myös terveydenhuollon palveluissa. Terveydenhuoltolain 6 §:ssä terveydenhuollon kielinä on mainittu suomi, ruotsi ja saame. Viittomakielisille henkilöille tulkkausta järjestetään tulkkauspalvelulain perusteella. Potilaslain 3 § edellyttää, että potilaan äidinkieli ja kulttuuritausta otetaan hoidossa mahdollisuuksien mukaan huomioon. Vammaispoliittisessa ohjelmassa todetaan, että terveydenhuollon toimitilojen ja niiden ympäristön esteellisyys sekä tarpeellisten palvelujen, esimerkiksi tulkkauspalvelujen, puute tai väärä ajoitus voivat olla esteenä

⁵⁷⁷ HE 284/2014 vp, s. 38.

⁵⁷⁸ Ibid., s. 68.

palvelujen sujuvalle ja turvalliselle käytölle.⁵⁷⁹ Tämä on yksi keskeisimmistä puutteista saamelaisten vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumisessa.

26 artiklan mukaan sopimuspuolten on järjestettävä, vahvistettava ja lisättävä laaja-alaisia kuntoutuspalveluja ja –ohjelmia erityisesti terveyden, työllisyyden, koulutuksen ja sosiaalipalvelujen aloilla. Artiklan 1 kohta edellyttää lisäksi, että edellä mainitut palvelut ja ohjelmat aloitetaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja ne perustuvat yksilöllisten tarpeiden ja vahvuuksien monialaiseen arviointiin ja, että niillä tuetaan osallistumista ja osallisuutta yhteisöön ja kaikkiin yhteiskunnan osa-alueisiin ja, että ne ovat vapaaehtoisia ja vammaisten henkilöiden saatavilla mahdollisimman lähellä heidän omia yhteisöjään, myös maaseutualueilla.⁵⁸⁰ Saamelaisten vammaisten henkilöiden kohdalla erityisesti saamenkieliset kuntoutuspalvelut ovat olleet erittäin puutteellisesti saatavilla.⁵⁸¹ Kuntoutuksesta säädetään mm. terveydenhuoltolaissa⁵⁸² sekä kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista annetussa laissa.⁵⁸³

Yleissopimuksen 14 artiklassa turvataan vammaisten henkilöiden yhdenvertainen mahdollisuus nauttia oikeudesta henkilökohtaiseen vapauteen ja turvallisuuteen. Sopimuspuolten tulee turvata, etteivät vammaiset henkilöt joudu laittoman tai mielivaltaisen vapaudenriiston kohteeksi. Mahdollisen vapaudenriiston tulee tapahtua lainmukaisesti, eikä vammaisuus itsessään missään tapauksessa oikeuta vapaudenriistoon.⁵⁸⁴ Artiklan 2 kohdassa sopimuspuolet sitoutuvat varmistamaan, että mikäli vammaisilta henkilöiltä riistetään heidän vapautensa jollakin menettelyllä, on heillä yhdenvertaisesti muiden kanssa oikeus ihmisoikeuksia koskevan kansainvälisen oikeuden takeisiin ja että heitä kohdellaan yleissopimuksen tavoitteiden ja periaatteiden mukaisesti muun muassa tekemällä kohtuullisia mukautuksia. Yleissopimuksen artikla 17 turvaa

⁵⁷⁹ Suomen vammaispoliittinen ohjelma, VAMPO 2010–2015, Vahva pohja osallisuudelle ja yhdenvertaisuudelle, sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, 2010, s. 57.

⁵⁸⁰ HE 248/2014 vp., s. 70.

⁵⁸¹ Haastattelu Sâmi Soster, Ristenrauna Magga, 13.9.2017.

⁵⁸² Terveystieteiden ministeriön laki 1326/2010

⁵⁸³ Laki kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista 566/2005; Laki kansaneläkelain kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista annetun lain muuttamisesta 1236/2014; 145/2015; 1344/2016.

⁵⁸⁴ Kts. yleisesti, Slobokin, Christopher, “Eliminating Mental Disability as a Legal Criterion in Deprivation of Liberty Cases: The Impact of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities on the Insanity Defence, Civil Commitment and Competency Law”, *40 Law & Psychol. Review* 297 (2016): 297-317.

vammaisten henkilöiden oikeuden ruumiilliseen ja henkiseen koskemattomuuteen.

Perustuslain 7 §:n 1 momentti takaa jokaiselle oikeuden henkilökohtaiseen vapauteen ja turvallisuuteen. Perustuslain 7 §:n 3 momentti suojaa henkilöitä mielivaltaiselta vapaudenriistolta. Vapautta ei saa riistää ilman laissa säädettyä perustetta. Rangaistuksen, joka sisältää vapaudenmenetyksen, määrää tuomioistuimien tutkittavaksi. Vapautensa menettäneen oikeudet tulee perustuslain mukaan turvata lailla. Itsemääräämisoikeuden voidaan katsoa kuuluvan perusoikeusjärjestelmäämme osana yleisperusoikeutena turvattua oikeutta henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Perusoikeus uudistuksen esitöiden mukaan henkilökohtainen vapaus on luonteeltaan yleisperusoikeus, joka suojaa ihmisen fyysisen vapauden ohella myös hänen tahdonvapauttaan ja itsemääräämisoikeuttaan.⁵⁸⁵

Eduskunnalle annettiin 28 päivänä elokuuta 2014 hallituskaudella 2011—2015 laadittu hallituksen esitys laiksi sosiaalihuollon asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta ja rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksistä sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi.⁵⁸⁶ Hallituksen esityksen tavoitteena oli muun muassa saattaa sosiaalihuollon asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeutta koskeva lainsäädäntö vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen edellytysten mukaiseksi niin, että yleissopimus olisi voitu ratifioida hallituskauden aikana. Lakiehdotusta ei ehditty käsitellä loppuun eduskunnassa vaalikauden aikana, ja se raukesi. Hyväksyessään 3 päivänä maaliskuuta 2015 vammaisyleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan eduskunta edellytti, että ennen yleissopimuksen ratifioinnin loppuunsaattamista varmistetaan, että sopimuksen 14 artiklan ratifioinnin edellytykset täyttyvät kansallisessa lainsäädännössä.⁵⁸⁷ Kuten aiemmin mainittiin, sopimus ratifioitiin 11.5.2016.

Rajoitustoimenpiteiden käytön osalta aikaisempi 1970-luvulla laadittu kehitysvammaisten erityishuollosta annettu laki⁵⁸⁸ oli yleissäännös rajoitustoimenpiteiden käytöstä, mutta rajoittavia toimenpiteitä oli kuitenkin käytetty erityishuollossa ilman tarkempien lain säännösten tukeakin esimerkiksi tilanteissa, joissa on pyritty turvaamaan erityishuollossa olevan henkilön oikeus välttämättömään huolenpitoon eikä lievempiä keinoja ole ollut käytettävissä tai

⁵⁸⁵ HE 309/1993 vp.

⁵⁸⁶ HE 108/2014 vp.

⁵⁸⁷ Kts. HE 96/2015 vp.

⁵⁸⁸ Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 519/1977.

ne ovat olleet riittämättömiä.⁵⁸⁹ Laki kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain muuttamisesta, joka tuli voimaan 2016, on muuttunut tahdonvastaista erityishuoltoa koskevan 32 §:n osalta sekä itsemääräämisoikeuden vahvistamisen ja rajaustoimenpiteiden käytön edellytyksiä koskevien säännösten lisäämisenä uuteen lakiin.⁵⁹⁰

Muilta osin kehitysvammalainsäädäntö on tarkoitus uudistaa aiemmin mainitun vammaisia henkilöitä koskevan sosiaalihuollon erityislainsäädännön uudistamishankkeen yhteydessä. Tämän lisäksi sosiaalihuollon asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeuden vahvistamista ja rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksiä koskevan kokonaisuudistuksen valmistelua suunnitellaan jatkettavan erillisenä hankkeena.⁵⁹¹

5.8. Saamelaisten vammaisten henkilöiden kohtaama moniperustainen syrjintä

Tässä kappaleessa keskustellaan saamelaisten vammaisten henkilöiden kohtaamasta moniperustaisesta syrjinnästä. Kappale keskittyy pääasiassa hankkeen aikana tehdyissä haastatteluissa esille nousseisiin teemoihin ja tilanteisiin, joissa on viitteitä välittömästä, välillisestä tai rakenteellisesta syrjinnästä. Lisäksi haastatteluissa kerrotaan tilanteista, joissa kohtuullinen mukautus on evätty henkilöltä. Moniperustaista syrjintää on havaittavissa kaikissa sen eri syrjintätyypeissä.⁵⁹² Selkeästi eniten syrjintätilanteita henkilöt kohtaavat vammaisuuden vuoksi eikä kaikissa tilanteissa eritellä, tapahtuuko syrjintä valtaväestön vai saamelaisyhteisön toimesta. Usein kuitenkin syrjintä kumpuaa suomalaisen yhteiskunnan rakenteista ja on luonteeltaan välillistä. Kappaleessa lähestytään aihetta jaotteleamalla syrjinnän kokemukset aluksi syrjinnän perusteiden mukaan, minkä jälkeen syvennetään analyysia tarkastelemalla, millaista syrjintää saamelainen vammaisen henkilö mahdollisesti kohtaa sisä- ja ulkoryhmien taholta. Aineistossa nousee esille viitteitä myös risteävästä syrjinnästä, ja näistä asioista on keskusteltu erikseen omassa alakappaleessa. On kuitenkin tärkeä huomioda, että saamelaisuus ja vammaisuus läpileikkaavat toisensa kaikissa syrjinnän kokemuksissa, sillä

⁵⁸⁹ HE/96/2015 vp.

⁵⁹⁰ Ibid.

⁵⁹¹ Ibid.

⁵⁹² Kts. syrjinnän eri määritelmistä tämän raportin kappale 3.1.

henkilöiden kulttuuriset taustat heijastuvat heidän tapansa nähdä ja tulkita asioita.

5.8.1. Vammaisuuteen perustuva syrjintä

Kertoessaan vammoihinsa perustuvasta syrjinnästä informantit eivät aina erikseen tuo esille tapahtuuko syrjintä valtaväestön edustajien vai saamelaisyhteisöön kuuluvien henkilöiden toimesta. Puhutaan vain arjen tilanteissa kohdatusta syrjinnästä. Informanttien kertomuksissa korostuu vahvasti heidän kokemuksensa siitä, että ihmiset ovat varsinkin aikaisemmin usein aliarvioineet heitä ja pitäneet henkilöitä jotenkin ”tyhmempinä” kuin henkilöitä, joita ei ole kategorisoitu vammaisiksi henkilöiksi. Informantit kertovat, että he kokevat tullessaan joissakin tilanteissa leimatuksi vammansa vuoksi. Kaksi informanttia tuovat myös esille erilaisia tilanteita, joissa ovat yrittäneet peitellä omaa vammaansa siitä aiheutuvan häpeän tunteen vuoksi tai koska pelkäävät sen esimerkiksi vaikuttavan työnsaantimahdollisuuksiin. Joissakin tilanteissa myös muut ihmiset ja ympäröivä yhteisö on halunnut peitellä henkilön vammaa, millä on erään informantin mukaan negatiivisia vaikutuksia sekä henkilölle itselleen että yhteisön vammaa koskevan ymmärryksen lisäämisen kannalta. Toinen informantti toteaa, että hänen arjessa kohtaamansa syrjintä ei välttämättä ole räikeää syrjintää, joka olisi helposti tunnistettavissa, vaan se ilmenee siten, että ihmiset eivät esimerkiksi huomioi henkilön erityistarpeita ja jättävät hänet sivuun.

Eräs informantti korostaa useaan otteeseen kokemustaan siitä, että saatuaan lääketieteellisen diagnoosin vammastaan hänet on lokeroitu myös yhteisössä tämän vamman perusteella ja se on näkynyt muun muassa kouluajana ihmisten suhtautumisessa häntä kohtaan. Hänen erityistarpeensa pyrittiin huomioimaan esimerkiksi koulussa opetuksessa, mutta henkilön yksilöllisyyttä ja yksilöllisiä tarpeita sen sijaan ei. Kaikkia tarvittavia kohtuullisia mukautuksia ei aina ole pystytty toteuttamaan, minkä seurauksena eräälle informantille ei esimerkiksi opetettu kaikkia aineita koulussa hänen vammastaan johtuen. Hän kokee, ettei tämän seurauksena ole oppinut kaikkia elämässä tarvitsemiaan taitoja. Koulussa vammaa oli informantin kohdalla pyritty peittelemään ja jopa salamaan muilta oppilailta. Tutkijoiden näkemyksen mukaan peruskouluajat ovatkin jättäneet informantteihin usein kipeitä arpia, koska diagnoosin saamisen jälkeen heitä on alettu vahvasti määrittää heillä olevan vamman kautta yhteisössä.⁵⁹³ Eräs informantti kertoo kohdanneensa myös toisen asteen koulutuksessa tilanteita,

⁵⁹³ Kts. myös Hokkanen (2017), s. 52-54.

joissa hän koki tullessa syrjityksi muun muassa epäämällä henkilöltä kohtuullisia mukautuksia.⁵⁹⁴

Tämän tutkimuksen haastatteluissa koulussa kohdattu syrjintä vammaisuuden vuoksi ei kuitenkaan nouse voimakkaasti esille erillisenä teemana, vaikka kouluajat ovatkin jättäneet erityisesti lapsesta asti vamman kanssa eläneisiin henkilöihin jälkensä. Kuitenkin esimerkiksi Hokkasen (2017) tutkimuksessa koulussa erilaisuuden vuoksi kohdattu syrjintä nousee vahvasti esille. Myös Hokkasen tutkimukseen haastatellut informantit kertovat kokemuksiaan siitä, kuinka opettajat eivät aina olleet osanneet vastata henkilöiden erityistarpeisiin. Osalla Hokkasen tutkimuksen informanteista oli kokemusta myös erityiskouluista ja -opetuksesta tai muista erityisjärjestelyistä, jotka selkeästi jakoivat informanttien näkemyksen. Ongelmallisena Hokkanen kuitenkin nostaa esille sen, että suurin osa erityiskouluista sijaitsee yhä tänäkin päivänä kaukana Saamelaisen kotiseutualueelta. Tällöin lapsi joutuu elämään kaukana perheestään ja kulttuuristaan, eikä pysty myöskään opiskelemaan tai käyttämään äidinkieltään arjessa sen ollessa joku kolmesta saamen kielestä.⁵⁹⁵

5.8.2. Suomalaisessa yhteiskunnassa vamman perusteella kohdattu syrjintä

Selkeimmin tämän tutkimuksen haastattelussa ulkoryhmäsyrjinnäksi määriteltävissä oleva syrjintä on välillistä ja usein myös yhteiskunnan rakenteissa olevaa syrjintää. Myös Yhdenvertaisuusvaltuutetun tuoreessa selvityksessä asenneilmapiirin vammaisia henkilöitä kohtaan Suomessa todetaan olevan yleisesti huono tai erittäin huono⁵⁹⁶. Haastatteluissa nousee vahvana teemana esille tarve kehittää eri viranomaisten toimintaa selkeämmäksi ja erilaiset vammat ja erityistarpeet paremmin huomioon ottavaksi. Eräs informantti kertoo kokevansa, että nuorempana häntä usein vain pompoteltiin eri viranomaistaholta toiselle. Haastatellussa hän tuo esille, että vaikka myös vammaisen henkilö on samoin tunteva yksilö kuin kuka tahansa muukin yhteiskunnassa elävä yksilö, hänen kokemuksensa perusteella se on usein unohdettu eri viranomaisissa asioidessa. Hän kokee, että varsinkaan lapsena häntä ei osallistettu riittävästi oman hoidon suunnitteluun, kunnes hän jossakin vaiheessa kertoo ymmärtäneensä, että hänellä

⁵⁹⁴ Myös Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomuksessa vuodelta 2016 tuodaan esille toteuttamisongelmat vammaisten henkilöiden oikeudessa yhdenmukaiseen opetukseen sekä tukipalveluiden riittämättömyys tarkasteltaessa vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumisessa olevia puutteita (Oikeusasiamies (2017), s. 120-121).

⁵⁹⁵ Hokkanen (2017), s. 52-54.

⁵⁹⁶ Yhdenvertaisuusvaltuutettu (2016), 45.

on oikeus kysyä ja tietää, mitä hänelle tehdään ja miksi hän käy läpi tiettyjä prosesseja. Olisikin tärkeää huomioida myös erityistarpeiden ja/tai vammaisuuden kanssa elävien lasten oikeus ja tarve tietää, miksi he tarvitsevat joitakin tukitoimia ja miten ne auttavat heitä. Lisäksi lapsen mielipide tulisi ottaa huomioon hoitoa suunniteltaessa hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti.⁵⁹⁷

Eräs informantti kertoo asioineensa eräässä viranomaisessa ja tuoneensa asioinnin yhteydessä selkeästi esille oman erityisen avun tarpeensa. Tästä tarpeesta tietoinen viranomainen oli tästä huolimatta antanut informantille ohjeeksi edetä asiassa käyttäen juuri sitä väylää, jota hänen vammansa vuoksi oli mahdoton käyttää. Edellä kuvatussa tilanteessa viranomainen on evännyt kohtuullisen mukautuksen, jotta henkilö olisi yhdenvertaisesti voinut jatkaa asiointia viranomaisessa. Toinen informantti kertoo viranomaisessa asioidessaan kertoneensa vammansa vuoksi tarvitsevansa avustusta ja avustajaa pystyäkseen asioimaan kyseisessä ja myös muissa viranomaisissa. Kyseinen viranomainen ei tukea kuitenkaan järjestänyt, mutta tämän seurauksena henkilölle oli myönnetty vammaistukea ja informantin mukaan käsketty itse etsiä itselleen avustaja. Informantti koki tämän syrjivänä käytäntönä. Tällaisissa tilanteissa olisi äärimmäisen tärkeää ohjata henkilöitä ja kertoa, mitä kautta ja miten heidän tulisi edetä tilanteessa. Myös asiantuntijahaastattelussamme nousee esille tiedonlisäämisen tarve vammaisille henkilöille olemassa olevista palveluista ja mahdollisuuksista. Tällä hetkellä vammaisen henkilö ei aina välttämättä edes tiedä, mihin kaikkiin palveluihin hän on oikeutettu saati mistä niitä tulisi lähteä hakemaan.⁵⁹⁸ Toisaalta aiemmin kuvatut informanteilla olevat huonot kokemukset ovat joissakin tapauksissa johtaneet myös siihen, että henkilöt haluavat niiden vuoksi välttää viranomaisissa asioimista ja pärjätä ilman apua.

Länsimaiseen lääketieteeseen suhtaudutaan toisinaan myös kriittisesti informanttien keskuudessa, sillä sen nähdään asettavan henkilöt tiettyyn vammaisuuden kategoriaan, mikä puolestaan heijastuu kaikille elämän osa-alueille. Hokkanen (2017) kirjoittaa, että hänen tutkimuksensa informantit kokivat myös vammaisuus-käsitteen käytön omalla kohdallaan vaikeaksi ja he puhuivat mieluummin esimerkiksi yhdestä heillä olevasta erityistarpeesta tai vammasta. Puhumalla heillä olevasta vammasta vammaisuuden sijaan, vamma pystytään helpommin erottamaan henkilön identiteetistä erilliseksi osaksi.⁵⁹⁹ Edellä mainittujen esimerkkien pohjalta yhteiskunnan eri rakenteissa vahvana

⁵⁹⁷ Laki potilaan asemasta ja oikeuksista 17.8.1992/785, 7 § alaikäisen potilaan asemasta. Kts. mm. A/RES/44/25, Lasten oikeuksien sopimus, 2 § ja 12 §; A/RES/61/106, Johdanto, momentti r), 7 §. Kts. myös tämän raportin sivut 112.

⁵⁹⁸ Haastattelu 13.9.2017 SámiSoster ry, Ristenrauna Magga.

⁵⁹⁹ Hokkanen (2017), s. 58.

olevan vammais- kategorian voidaankin siis nähdä asettavan vammaiset henkilöt tietyllä tavalla jo itsessään eriarvoiseen asemaan yhteiskunnassa joissakin tilanteissa.

Hokkanen tutkimuksessa tärkeänä erillisenä teemana nousee esille myös vammaisten henkilöiden työelämässä kohtaama syrjintä. Hän tuo esille, että vammaiset henkilöt kohtaavat syrjintää työelämässä niin Suomessa kuin muuallakin, eli ongelma on luonteeltaan kansainvälinen.⁶⁰⁰ Myös tämän tutkimuksen haastatteluissa nousee esille sekä työnhakemiseen että työelämässä kohtuullisten mukautusten saamiseen liittyviä haasteita. Informanttien haastatteluista välittyy myös se, kuinka tärkeä työelämässä mukana olo kuitenkin on informanteille. Taloudellisen toimeentulon lisäksi se tuo elämään tärkeää sisältöä ja auttaa vahvistamaan henkilöiden asemaa yhteisön aktiivisena jäsenenä⁶⁰¹.

5.8.3. Vammaisuuteen liittyvä syrjintä saamelaisyhteisössä

Haastatteluaineistossa nousee esille muutamia esimerkkejä saamelaisten vammaisten henkilöiden kohtaamasta sisäryhmäsyrjinnästä. Eräs informantti toteaa, että vammaisen henkilön asema saamelaisyhteisössä on pitkälti sidoksissa hänen persoonaansa. Jos henkilö on rohkea ja on itse hyväksynyt oman vammansa, häntä kohdellaan paremmin myös saamelaisyhteisön toimesta. Myös toinen hankkeemme informantti korostaa, että itsensä ja oman vammansa hyväksyminen on todella tärkeää ja se heijastuu suoraan myös ympäröivän yhteisön käytökseen henkilöä kohtaan. Eräs informantti kuitenkin toteaa myös, että vammaiset henkilöt ovat melko äänettämiä saamelaisessa yhteisössä ja arvioi tämän johtuvan siitä, että heitä on määrällisesti niin vähän.

Yksi informantti kertoo kokevansa itsensä huonommaksi saamelaisen valtaväestön keskuudessa vammastaan ja sukupuolestaan johtuen ja uskoo tilanteen johtuvan ensisijaisesti ihmisten tietämättömyydestä vammaan liittyen. Usein henkilö, jolla ei ole kokemusta kyseisestä vammasta, ei välttämättä tiedä, miten toimia ja reagoida tietyn vamman kanssa elävän henkilön seurassa. Muita informanttien asemaan vaikuttavia tekijöitä ovat muun muassa se, millainen vamma henkilöillä on ja kuinka tiiviisti ja aktiivisesti henkilöt ovat mukana yhteisössä ja sen toiminnassa. Lisäksi saamenkielen taito nousee esille

⁶⁰⁰ Hokkanen (2017), s. 54. Kts myös Oikeusasiamies (2017), 121.

⁶⁰¹ Hokkanen (2017), s. 54-57 ja Kivistö, Mari, Kolme ja yksi kuvaa osallisuuteen. Monimenetelmällinen tutkimus vaikeavammaisten ihmisten osallisuudesta toimintana, kokemuksena ja kielenkäyttönä, Acta Universitatis Lapponiensis 283. Lapin yliopisto, Rovaniemi: Lapin yliopistopaino, väitöskirja (2014), s. 88-97.

positiivisesti vaikuttavana tekijänä. Informanttien kertomuksista välittyy selkeästi, että monet tekijät vaikuttavat heidän asemaansa saamelaisyhteisössä, ja on tärkeä muistaa, että tämän tutkimuksen informantit puhuvat vain heidän lähipiirissään elävistä saamelaisyhteisön edustajista, eikä esitettyjä esimerkkejä voi yleistää koko saamelaisyhteisöön.

Eräs informantti kertoo, että kokee nuoremman sukupolven ajattelutavassa heijastuvan informantin suomalaisen kulttuurin osaksi nimeämä tapa lokeroida henkilö vammaiseksi henkilöksi. Sen sijaan vanhempien saamelaisten ihmisten hän ei koe lokeroivan itseään. Hän uskoo, että aiemmin vielä selvemmin saamelaisyhteisössä näkyneet siita-järjestelmä on vaikuttanut siihen, että jokaisen yksilön panos yhteisössä on ollut arvokas. Sen sijaan, että henkilöä oltaisiin aikaisemmin kategorisoitu hänen vammansa perusteella, kaikille yksilöille on pyritty löytämään oma tapa olla avuksi yhteisössä. Myös asiantuntija-haastattelussamme nousee esille, että saamelaisyhteisössä vammaisen henkilö on tavattu ottaa mukaan hänen vammansa sallimissa puitteissa. Haastattelussa nousee esille, että joissakin tilanteissa perhe on voinut ajatella myös, että haluaa auttaa ja tehdä tietyt asiat henkilön puolesta. Näin toimiessaan henkilöt voivat kuitenkin huomaamattaan omalta osaltaan edesauttaa henkilön tuntemista itsensä yhteisöstä ulkopuoliseksi.⁶⁰²

Osa informanteista kuitenkin korostaa saamelaisyhteisön ja ennen kaikkea heidän läheisten ihmisten merkitystä heidän tukiverkostonaan. Sama havainto nousee esille myös Hokkasen (2017) keräämästä tutkimusaineistosta. Hokkanen toteaa, että toisaalta yhteisö voi tarjota tukea yksilölle, muttei kuitenkaan aina kaikissa tilanteissa ole valmis käsittelemään kaikkia erilaisia vammoja. Vahva yhteisöllisyys näkyy hänen mukaan myös siinä, että kaukaisetkin sukulaiset voivat olla tärkeässä asemassa informanttien elämässä, mikä voi vaikuttaa positiivisesti turvallisuuden tunnetta lisäävänä tekijänä. Joissakin tilanteissa kaukaistenkin sukulaisten mielipiteillä voi olla kuitenkin suuri merkitys informanteille, ja jos he ovat kokeneet sukulaisten pettävän heidän luottamuksensa, tämä voidaan nähdä myös turvallisuuden tunnetta vähentävänä tekijänä heidän elämässään.⁶⁰³

⁶⁰² Haastattelu 20.6.2017 SámiSoster ry, Ristenrauna Magga.

⁶⁰³ Hokkanen (2017), s. 59-60.

5.8.4. Syrjintä saamelaisuuteen liittyen

Suoranaisesti pelkästään saamelaisuuteen liittyvää ulkoryhmäsyrjintää ei haastatteluaineistossa nouse esille yhtä usein kuin esimerkiksi vammaisuuteen liittyviä syrjinnän kokemuksia. Suurin osa tällaisen syrjinnän kokemuksista liittyy henkilöiden oikeuteen käyttää saamen kieltä viranomaisissa⁶⁰⁴, jonka ei useinkaan koetan toteutuvan. Tulkkeja ei ole aina saatavilla varsinkaan inarin- ja koltansaamen kielten kohdalla. Hankkeeseemme tehdyssä asiantuntija-haastattelussa käy ilmi, ettei Suomessa ole olemassa erillistä tulkkipalvelua, josta viranomaistahot voisivat tilata saamenkielistä tulkkauspalveluita. Saamelaiskäräjillä on lista saamenkielen tulkeista, mutta heidän kauttaan ei saa tulkin välityspalvelua.⁶⁰⁵

Terveyden- ja sosiaalihuollon palveluiden kohdalla eräs informantti ei sinänsä sano kokevansa syrjintänä sitä, ettei saa palvelua omalla äidinkielellään (henkilön äidinkieli on yksi kolmesta saamen kielestä). Kaikki nämä asiat on kuitenkin informantin mukaan totuttu hoitamaan suomen kielellä. Tässä esimerkissä henkilö ei pidä suomen kielellä asioimista isona ongelmana. Hänen jälkimmäinen kommenttinsa on kuitenkin esimerkki siitä, että joidenkin henkilöiden kohdalla heidän kielellisten oikeuksien toteutumattomuudesta on muodostunut normi, jota ei edes kyseenalaisteta. Tilanne on tietysti vielä erityisen haasteellinen, jos henkilön äidinkieli on koltan- tai inarinsaamen kieli, joilla palveluita on tarjolla vielä vähemmän kuin pohjoissaamen kielellä.⁶⁰⁶

Eräs informantti kertoo, että nykyään kärjistynyt keskustelu esimerkiksi saamelaisen yhteisön sisäisestä syrjinnästä on vaikuttanut negatiivisesti siihen, miten saamelaisiin suhtaudutaan myös valtaväestön toimesta. Eräs informantti kertoo myös kohdanneensa häirintää saamelaisuuteensa liittyen ollessaan toisen asteen koulutuksessa. Häirintä oli ilmennyt muun muassa nimittelynä.

Hokkanen (2017) tutkimusraportissa nousee isoiksi teemoiksi saamelaisuuteen liittyvästä syrjinnästä keskusteltaessa hänen tutkimukseensa osallistuneiden iäkkäämpien ja keski-ikäistenkin informanttien usein traumaattiset kokemukset asuntola-ajoilta heidän lapsuudestaan ja nuoruudestaan. Lapset joutuivat joissakin tapauksissa lähtemään kouluun kauas perheistään, joita pääsivät näkemään yleensä vain lomilla. Kouluissa ja asuntoloissa yleisesti puhuttu kieli oli suomi, jota lapset eivät yleensä osanneet vielä kouluun mennessään. Tämä aiheutti lapsille kulttuurishokin, mutta heillä ei ollut muuta mahdollisuutta kuin

⁶⁰⁴ Saamenkielilaki 1086/2003, 4 §.

⁶⁰⁵ Haastattelu 20.6.2017 SámiSoster ry, Ristenrauna Magga.

⁶⁰⁶ Kts. myös Hokkanen (2017), s. 50-52.

sopeutua tilanteeseen. Toisena isompana teemana Hokkanen tuo esille saamelaisuuteen perustuvan työelämässä kohdatun syrjinnän, joka tosin nousee vain harvoin esille hänen tutkimuksensa informanttien haastatteluissa. Kuitenkin hän kertoo esimerkin, jossa henkilöä ei omassa työyhteisössään koskaan kutsuttu hänen oikealla nimellään vaan häntä sanottiin lappilaiseksi. Lisäksi tutkimusraportissa tuodaan esille, että suomen kielen käyttämistä työelämässä pidetään jo itsestään selvyytinä muissa kuin jollakin tavalla saamelaisuuteen liittyvissä ammateissa.⁶⁰⁷

Eräänlaiseksi sisäryhmäsyrjinnäksi tässä tutkimuksessa luetaan myös vammaisjärjestöissä ilmenevä rakenteellinen syrjintä, jonka tosin varmasti voidaan osaltaan katsoa juontuvan resurssien puutteesta. Usein vammaisjärjestöjen toiminta toteutetaan suomen-, ruotsin ja/tai viittomakielellä. Saamelainen vammaisen henkilö ei välttämättä myöskään näissä järjestöissä saa palvelua tai erilaisia materiaaleja omalla äidinkielellään, minkä yksi informantti nostaa haastattelussaan esille.

5.8.5. Risteäviä syrjinnän kokemuksia saamelaisten vammaisten henkilöiden elämässä

Kuuluminen kahteen vähemmistöryhmään aiheuttaa henkilöille usein myös tilanteita, joissa he kohtaavat risteävää syrjintää samanaikaisesti molempien vähemmistöryhmien edustajana. Tällaisia tilanteita nousee esille myös tämän tutkimuksen haastatteluaineistossa, eikä niiden havaitseminen ole aina välttämättä yksinkertaista edes ryhmiin kuuluville henkilöille, saati niiden ulkopuolisille ihmisille. Risteävä syrjintä johtuu usein yhteiskunnan rakenteista ja on myös usein välillistä. Asiantuntijahaastattelussamme nousee vahvasti esille, että saamelainen vammaisen henkilö kohtaa arjessaan haasteita, joita suomalainen vammaisen henkilö tai saamelainen henkilö, jota ei kategorisoida vammaiseksi henkilöksi, eivät kohtaa. Haasteet ovat usein kytköksissä saamen kieleen ja kulttuurisiin erityispiirteisiin ja/tai esimerkiksi siihen voiko henkilö saada esimerkiksi tarvitsemiaan tutkimuksia tarvitsemallaan saamen kielellä.

Haastattelussa nousee esille esimerkki saamen kieltä äidinkielenään puhuvasta lapsesta, jonka puheen kehityksen epäiltiin viivästyneen. Kun tilannetta lähdettiin tutkimaan, ei ollut saatavilla saamenkielistä puheterapeuttia, joten tutkimus haluttiin hoitaa tulkin välityksellä. Tulkille jää tällaisessa tilanteessa kuitenkin todella suuri vastuu ja lisäksi haastattelussa kyseenalaistetaan

⁶⁰⁷ Hokkanen (2017), s. 44-49.

ylipäättänsä se, onko mahdollista tehdä pätevää diagnoosia kielenkehityksestä tulkin välityksellä.⁶⁰⁸ Nykyään tilanne on edennyt sen verran, että Enontekiön ja Muonion kuntien alueella on saatavilla pohjoissaamenkielisen puheterapeutin palveluita⁶⁰⁹. Inarin- ja koltansaamenkielillä palvelua ei kuitenkaan edelleenkään ole saatavilla. Eräässä haastattelussa kerrotaan myös tilanteesta, jossa henkilöllä on lapsena ollut kielen kehitykseen liittyviä ongelmia. Sen sijaan, että hänelle olisi yritetty löytää esimerkiksi tukitoimia tai luovia tapoja opettaa äidinkielen, eli saamen kielen kirjoitusta, koulussa oli päädytty siihen, ettei lapselle opetettu äidinkielen kirjoitusta laisinkaan.

Tulkin käyttöön liittyvät haasteet nousivat esille myös muissa haastatteluissa. Eräs informantti kertoo, että tulkin käytössä haasteena on nimenomaan se, että tulkin tulisi olla erikoistunut juuri tiettyyn sanastoon ja pystyä kuvaamaan juuri tietyn vamman tai erityistarpeen aiheuttamia tuntemuksia. Informantti toteaaakin tämän olevan joissakin tilanteissa todella haasteellista. Toisaalta niissä tilanteissa, joissa jostain syystä päädytään siihen, ettei henkilö käytä tulkkia, hän ei välttämättä pysty ilmaisemaan kaikkia tarvittavia asioita suomen kielellä. Toisessa haastattelussa nousee esille myös se haaste, etteivät ihmiset mielellään puhu henkilökohtaisista ja usein aroista aiheista tulkin välityksellä, koska paikalla on henkilölle mahdollisesti tuntematon ja ulkopuolinen henkilö. Sama seikka nousee esille myös muissa saamelaisia vammaisia henkilöitä koskevissa tutkimuksissa⁶¹⁰.

Saamenkielen käytön merkitys korostuu myös kuulon tutkimisen yhteydessä, mistä keskustellaan jo aikaisemminkin tämän raportin kappaleessa 5.7.3. Joissakin tapauksissa, joissa äidinkielenään saamea puhuville henkilöille tehdään kuulotesti suomeksi, saadut tulokset eivät välttämättä anna todellista kuvaa tilanteesta. Henkilöt ovat kertoneet esimerkiksi jäävänsä joskus miettimään, mitä kuultu sana tarkoittaa suomeksi, jolloin he eivät ehdi reagoida kuulemaansa. Kuulo- ja puhevammaisten saamelaisien henkilöiden kohdalla lisäksi erityinen haaste on saamenkielille ominaisen terminologian ja perinteisiin saamelaiselinkeinoihin liittyvien viittomien puuttuminen. Haastatteluissa nousee esille, että saamenkielisiä viittomia ei ole tällä hetkellä olemassa, ja jos jotakin saamea äidinkielenään puhunut henkilö esimerkiksi menettää kuulonsa vasta vanhemmalla iällä, hänellä ei ole välttämättä käytössään viittomia, joilla kuvata omalle saamelaiskulttuurille ominaisia asioita tai tapahtumia.⁶¹¹

⁶⁰⁸ Haastattelu 20.6.2017 SámiSoster ry, Ristenrauna Magga.

⁶⁰⁹ Coronaria, Asiantuntijat (2017). Saatavissa:

<https://www.coronaria.fi/asiantuntijat/sunnamaarit-sara-tornensis/>.

⁶¹⁰ Kts. esim. Hokkanen (2017), s. 81; Melbøe et al. (2016a), s. 13.

⁶¹¹ Haastattelu 20.6.2017 SámiSoster ry, Ristenrauna Magga.

Apuvälineitä suunniteltaessa ja kehiteltäessä sekä erilaisia tukia myönnettäessä tulisi huomioida myös esimerkiksi perinteisten saamelaiden elinkeinojen ja kulttuurin erityispiirteet. Aikaisemmin tässä raportissa⁶¹² kerrotaan esimerkistä, jossa henkilö oli hakenut Kansaneläkelaitokselta elinkeinotukea ammatilliseen kuntoutukseen. Hakemuksessaan hän haki tukea moottorikelkkaan ja mönkijään, mutta Kansaneläkelaitos oli hylännyt hakemuksen. Moottorikelkkaa ja mönkijää ei päätöksen mukaan voida pitää sairauden vuoksi välttämättöminä työssä tarvittavina välineinä.⁶¹³ Tapaus on huomioitu myös Kansaneläkelaitoksen teettämässä selosteessa, jossa suhtaudutaan tapaukseen kriittisesti ja tuodaan esille, että jatkossa vastaavien päätösten yhteydessä poronhoidon merkitys osana saamelaiskulttuuria tulisi ottaa paremmin huomioon.⁶¹⁴ Tämä on kuitenkin yksi konkreettinen esimerkki, jossa vammasta kärsivä henkilö ei voi saada välttämättömiä tarvitsemiaan apuvälineitä, jotta voisi osallistua poronhoitoon, jonka merkitys saamelaisessa kulttuurissa on todella tärkeä. Hakkeemme asiantuntijahaastattelussa nousee esille, että vammaisille henkilöille olisi äärimmäisen tärkeä päästä osallistumaan esimerkiksi poronhoitoon liittyviin tapahtumiin, sillä ne ovat myös merkittäviä sosiaalisia tapahtumia yhteisössä. Perinteisten elinkeinojen harjoittamiseen osallistuminen mahdollisuuksien mukaan on tärkeä tekijä henkilöiden yhteisöstä syrjäytymisen ehkäisemiseksi sekä myös henkilöiden henkisen hyvinvoinnin ylläpitämiseksi.⁶¹⁵

Eräissä haastattelussa tuodaan esille, että myös valtion viimeaikaiset toimet kuten Tenojoki sopimuksen ratifiointi, jonka informantti näkee saamelaiden oikeuksia polkevana, asettaa saamelaiden sisäiset vähemmistöt vielä erityisen haavoittuvasen asemaan. Nämä henkilöt kohtaavat muutoinkin usein haasteita elämässään, eikä heillä välttämättä informantin mukaan ole samanlaisia mahdollisuuksia yrittää puolustaa omia oikeuksiaan alkuperäiskansan edustajina kuin saamelaisilla, joita ei kategorisoida vammaisiksi henkilöiksi.

Eräs informantti kertoo armeija-aikana kohtaamastaan syrjinnästä, joka tässä tutkimuksessa nähdään häirintänä. Henkilö ei vammansa vuoksi pystynyt armeijassa ollessaan suoriutumaan kaikista tehtävistä yhdenvertaisesti muiden kanssa, minkä vuoksi häntä pilkattiin⁶¹⁶. Henkilön saamelaisuus toi tilanteeseen kuitenkin aivan uuden nyanssin, sillä häirinnässä tämä yhdistyi myös henkilön saamelaistaustaan eikä pelkästään hänellä olevaan vammaan. Kun henkilö tällaisessa tilanteessa joutuu nöyryyttävän ja halventavan kommentoinnin

⁶¹² Kts. tämän raportin kappale 4.1.

⁶¹³ Kelan lausunto edellä esitettyyn valitukseen liittyen, 18.1.2011.

⁶¹⁴ Faurie (2011),s. 34-35. Kts. tapauksesta tarkemmin tämän raportin kappale 4.1.

⁶¹⁵ Haastattelu 13.8.2017 SámiSoster ry, Ristenrauna Magga.

⁶¹⁶ Informantti ei tarkkaan määritellyt kenen toimesta.

kohteeksi, hänen etninen taustansa yhdessä vamman kanssa aiheuttavat erityisen syrjinnän kokemuksen. Saamelaisessa kulttuurissa ja ajattelutavassa pärjääminen liittyy oleellisesti hyvinvointiin⁶¹⁷, ja kun kerrotussa esimerkissä pilkan yhteydessä henkilön pärjääminen kyseenalaistettiin ja pilkan kohteeksi otettiin vielä lisäksi henkilön saamelaistausta, häirinnästä on seurannut henkilölle pitkäaikainen henkinen taakka.

Hokkasen (2017) raportissa risteävästä syrjinnästä (intersectional discrimination) keskusteltaessa tuodaan esille historiallisten ja yli-sukupolvisten traumojen vaikutusten näkyminen saamelaisten vammaisten henkilöiden elämässä. Osa hänen tutkimuksensa informanteista nostaa esille vaikeat muistot lapsuudestaan, jotka vaikuttavat yhä edelleen heidän elämässään. Historian jättämät traumat heijastuvat henkilöiden elämään muun muassa vanhemmuuteen liittyvinä haasteina ja trauma voi heijastua myös seuraavan sukupuolen elämässä juurikin vanhempien vaikeutena huolehtia omista lapsistaan. Kotona olevien ongelmien vuoksi Hokkasen tutkimuksen informanteista osa on aikoinaan sijoitettu sijaisperheisiin, jotka eivät ole olleet millään tavalla tekemisissä saamelaiskulttuurin kanssa, mikä omalta osaltaan vaikuttaa henkilöiden vieraantumiseen saamelaiskulttuurista.

Myös julkisessa keskustelussa on viime vuosina puhuttu paljon saamelaisten ylisukupolvisesta traumasta ja siitä aiheutuvasta taakasta sekä tämän taakkasiirtymän purkamisesta. Tämän raportin kirjoitusvaiheessa vasta suunnitteilla oleva Suomeen perustettava totuus- ja sovintokomissio on Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan yksi tärkeä osa historiassa koetun syrjinnän käsittelyssä.⁶¹⁸ Saamelaisista vammaisista henkilöistä keskusteltaessa on kuitenkin tärkeä huomioida, että heidän kantama taakka on pahimmassa tapauksessa sidoksissa sekä henkilölle saamelaisten historiassa epäoikeudenmukaisen kohtelun aiheuttamaan taakkaan sekä vammaan perustuvaan syrjintään liittyvään negatiiviseen taakkaan. Saamelaisten vammaisten henkilöiden erityinen tilanne tulisikin siis erityisesti ottaa huomioon aihetta käsiteltäessä.⁶¹⁹

Toinen Hokkasen esille nostama seikka risteävän syrjinnän yhteydessä on saamelaisten vammaisten naisten asema. Naisen asema saamelaisyhteisössä on herättänyt muutoinkin jonkin verran myös tieteellistä keskustelua⁶²⁰, ja sen

⁶¹⁷ Kts. aiheesta yleisesti Heikkilä et al. (2013), s. 54-58.

⁶¹⁸ YLE, Saamelaisten ja valtion välistä historiaa selittelevän totuuskomission perustaminen etenee (7.8.2017). Saatavissa: <https://yle.fi/uutiset/3-9685949>; Saamelaiskäräjät, Muistio lähete keskustelusta Saamelaiskäräjien kokouksessa 2/2017, 19.6.2017, 14 § Totuus- ja sovintoprosessi.

⁶¹⁹ Haastattelu 20.6.2017 SámiSoster ry, Ristenrauna Magga.

⁶²⁰ Kts. myös tämän raportin s. 160-161.

vaikutukset heijastuvat luonnollisesti myös vamman kanssa elävien naisten asemaan.⁶²¹ Saamelaisyhteisössä sukupuoleen liitetään tiettyjä odotuksia ja Hokkanen tutkimuksessa informantit kertovat esimerkiksi tilanteista, joissa heidän vanhempansa ovat yrittäneet vaikuttaa informanttien koulutuksen ja elämänkumppanin valintaan. Osa informanteista ei ole kuitenkaan suostunut mukautumaan vanhempiensa tahtoon, minkä kerrotaan vaativan naisilta huomattavasti enemmän ponnisteluja kuin miehiltä.⁶²² Myös tämän tutkimuksen yhdessä haastattelussa käy ilmi, että informantti vammaisena henkilönä ja naisena on tuntenut, että ei ole yhtä hyvä kuin muut oman saamelaisyhteisönsä piirissä. Tämän tarkemmin informantti ei kuitenkaan asiaa haastattelussa avaa, eikä saamelaisen vammaisen naisen asema muutoinkaan noussut esille tämän tutkimuksen haastatteluissa.

5.9. Haastatteluissa esille nousseita keinoja ehkäistä syrjintää suomalaisessa yhteiskunnassa sekä tukea syrjinnästä kärsineitä henkilöitä

Hankkeemme aikana toteutetuissa haastatteluissa heräsi paljon ajatuksia siitä, miten saamelaisiin vammaisiin henkilöihin kohdistuvaa syrjintää voitaisiin ehkäistä tulevaisuudessa, ja miten syrjinnästä jo kärsineitä henkilöitä voidaan lähteä auttamaan suomalaisessa yhteiskunnassa. Osa ehdotuksista liittyy selkeästi saamenkielisten palveluiden kehittämiseen ja osa yleisemmin vammaisten henkilöiden aseman parantamiseen yhteiskunnassa.

Tiedon lisääminen joka tasolla nousee esille eri yhteyksissä tutkimuksen haastatteluissa. Vammaisille henkilöille itselleen sekä heidän lähiyhteisöille pitäisi pystyä tarjoamaan enemmän ja selkeämmin tietoa tarjolla olevista tukipalveluista ja -toimista. Tätä tietoa tulisi olla tarjolla myös kaikilla kolmella saamenkielellä, sillä aiheeseen liittyvä terminologia voi olla vaikeaa ymmärtää, jolloin se olisi erityisen tärkeä pystyä saamaan omalla äidinkielellään. Tietoa esimerkiksi eri vammoihin ja erityistarpeisiin liittyen tulisi lisätä yleisesti yhteiskunnassa, sillä kuten haastatteluissakin nousee esille, ihmiset eivät usein tunnu tietävän miten toimia ja reagoida eri tilanteissa, joissa on läsnä vammaisen henkilö. Yleisesti myös vammaisten oikeuksiin liittyvä tietotaito koetaan melko suppeaksi, joten niistä ja YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevasta yleissopimuksesta tulisi keskustella enemmän ja jakaa tietoa siihen liittyen.

⁶²¹ Hokkanen (2017), s. 64-65.

⁶²²Hokkanen (2017), s. 63-65.

Yhdenvertaisuuden edistäminen valtion taholta osoittamalla enemmän resursseja esimerkiksi erilaisten palveluiden, tukitoimien ja apuvälineiden kehittämiseen. Kehittämistyöhön olisi tärkeä osallistaa myös niitä henkilöitä, joilla on ensikäden tietoa tietyn vamman aiheuttamista haasteista henkilöiden arjessa. Kaikenlaisten esteiden poistamiseen yhteiskunnassa tulisi kiinnittää enemmän huomioita ja tehdä töitä tilanteen parantamiseksi. Nimenomaan saamelaisten vammaisten henkilöiden kohdalla tulisi lisätä saamenkielisiä palveluita ja palvelunohjausta, jotta he olisivat yhdenvertaisessa asemassa sekä suomalaisten vammaisten henkilöiden että laajemmin myös muiden yhteiskunnassa elävien ihmisten kanssa. Lisäksi saamelaisten vammaisten henkilöiden kohdalla esimerkiksi avustuksiin liittyviä päätöksiä tehtäessä ja erilaisia tukitoimia suunniteltaessa tulisi huomioida saamelaisen kulttuurin erityispiirteet. Erityisesti Saamelaisten kotiseutualueella asuvien henkilöiden kohdalla tulisi huomioida myös asuinympäristön mahdollisesti aiheuttavat erityiset haasteet henkilöiden arjessa.

Lisäksi olisi tärkeä laajemmin **pohtia, mitkä olisivat sellaisia positiivisia erityistoimia**, jotka auttaisivat saamelaista vammaista henkilöä pääsemään aidosti yhdenvertaiseen asemaan valtaväestön edustajien kanssa. Tällä hetkellä saamelainen, erityisesti saamen kieltä äidinkielenään puhuva vammaisen henkilö joutuu arjessaan ”taistelemaan” saadakseen edes vähäisiä olemassa olevia palveluita omalla äidinkielellään. Tämä asettaa henkilön jo lähtökohtaisesti eriarvoiseen asemaan valtaväestöön kuuluvan henkilön kanssa.

Tulkkipalveluiden kehittäminen kaikilla kolmella saamen kielellä olisi ensisijaisen tärkeää saamelaisten vammaisten henkilöiden tilanteen edistämiseksi. Saamenkielisiä tulkkauspalveluita olisi hyvä keskittää jollekin taholle siten, että esimerkiksi eri viranomaiset pystyisivät suoraan tilaamaan palvelun yhdestä paikasta.

Saamenkielisten palveluiden kehittämisen yhteydessä yksittäisinä esimerkkeinä haastatteluissa nousee esille muun muassa saamekielisen musiikki-terapian, saamenkielisen kuulotutkimuksen ja saamenkielisten mielen-terveyspalveluiden kehittäminen. Palveluita tulisi kuitenkin kehittää yleisesti.

Kuljetuspalveluiden kehittämisen merkitys erityisesti harvaanasutuilla alueilla on suuri, sillä kuljetuspalvelut lisäävät vammaisten henkilöiden mahdollisuutta omatoimisuuteen ja mahdollistavat joissakin tapauksissa myös asumisen omassa kodissa palvelutalon sijaan.

Vammaisten henkilöiden yksilöllisten tarpeiden huomioiminen yhteiskunnassa sekä eri vammoihin liittyvän tiedon lisääminen eri alojen koulutuksissa. Vammaiset henkilöt tulisi kohdata yhteiskunnassa yksilöinä, joilla on

omat yksilölliset tarpeensa, ja nämä tarpeet tulisi aidosti huomioida yhteiskunnan eri sektoreilla ja viranomaisissa. Koulutettaessa eri alojen ammattilaisia, jotka työssään ovat tekemisissä vammaisten henkilöiden kanssa, tulisi panostaa entistä enemmän siihen, että ihmiset osaisivat huomioida myös vammaisten ihmisten yksilölliset tarpeet.

Koulutuksen lisääminen saamelaiseen kulttuuriin ja saamelaisten oikeuksiin liittyen eri viranomaisille ja erityisesti saamelaisten vammaisten henkilöiden kanssa työskenteleville henkilöille on tärkeää. Tällaisille henkilöille tulisi järjestää esimerkiksi erillistä koulutusta saamelaiskulttuurin sekä saamelaisten oikeuksiin liittyen. Nämä teemat olisi hyvä integroida osaksi eri koulutusohjelmia kuten terveys- ja sosiaalialojen koulutusohjelmia, jotta alalla työskentelevillä henkilöillä olisi ainakin perusvalmiudet ymmärtää kulttuurisidonnaisia eroja kohtaamisissa saamelaisten henkilöiden kanssa. Myös yleisesti suomalaisissa kouluissa opetukseen tulisi sisällyttää enemmän opetusta saamelaisiin, heidän kulttuuriin ja historiaa sekä saamelaisten oikeuksiin liittyen.

Vammaisten henkilöiden mielekkäitä kouluttautumis- ja työllistymismahdollisuuksia tulisi edistää ja siihen liittyvää järjestelmää parantaa. Tällä hetkellä useat vammaiset henkilöt jäävät jo nuorina esimerkiksi työkyvyttömyyseläkkeelle, mikä on yksi iso vaikuttava tekijä henkilöiden syrjäytymisessä yhteisössä ja yhteiskunnassa.

Yleisen asenneilmapiirin parantamiseksi tehtävä työ sekä vammaisiin henkilöihin että saamelaisiin kohdistuvien ennakkoluulojen poistamiseksi yhteiskunnassa olisi äärimmäisen tärkeää. Tämän työn edistämiseksi olisi hyvä laajemmin pohtia keinoja ja toimintatapoja.

Sote-uudistuksen yhteydessä tulisi huomioida saamelaisten vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutuminen.

Saamelaisten vammaisten henkilöiden kantaman **negatiivisen taakan käsittelyssä auttavia toimia tulisi suunnitella ja kehittää**, sillä tällä hetkellä se on yksi iso henkilöiden henkiseen hyvinvointiin vaikuttava tekijä. Tämä vaatisi kuitenkin erillisten resurssien osoittamista ensin suunnittelu- ja kehittämistyölle ja myöhemmin suunnitellun työn toteuttamiseksi.

5.10. Johtopäätökset ja suositukset saamelaisten vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien toteutumisesta ja heidän kohtaamastaan moniperustaisesta syrjinnästä

5.10.1. Saamelaisten vammaisten henkilöiden kohtaamasta syrjinnästä

Saamelaiset vammaiset henkilöt ovat suomalaisessa yhteiskunnassa erityisessä asemassa, sillä he kuuluvat ainakin kahteen eri ryhmään, jotka ovat vähemmistössä yhteiskunnassamme. He ovat samaan aikaan Suomessa asuvan alkuperäiskansayhteisön edustajia ja myös elävät jonkin vamman kanssa. Tämän lisäksi he voivat edustaa myös muita saamelaisten sisäisiä vähemmistöryhmiä kuten esimerkiksi inarinsaamelaisia tai kolttasaamelaisia. Tämä asettaa heidät monessa suhteessa haavoittuvaisempaan asemaan suhteessa esimerkiksi valta-väestöön kuuluviin vammaisiin henkilöihin tai saamelaisiin, jota ei ole kategorisoitu vammaisiksi henkilöiksi. Saamelaisella vammaisella henkilöllä on myös suuri riski joutua moniperustaisen syrjinnän kohteeksi, ja tämän tutkimuksen haastatteluissa nouseekin esille monia esimerkkejä erilaisista syrjintätilanteista.

Yksinkertaistettuna moniperustaisella syrjinnällä viitataan syrjintään, joka kohdistuu yksilöön monella eri perusteella.⁶²³ Moniperustainen syrjintä jaotellaan usein moninkertaiseen, kumulatiiviseen ja risteävään (intersektionaaliseen) syrjintään⁶²⁴. Tämän tutkimuksen informantit kertovat kohdanneensa syrjintää sekä vammansa että saamelaisuuden perusteella. Tämä tarkoittaa sitä, että he kohtaavat arjessaan moniperustaista syrjintää ja kaikki moniperustaisen syrjinnän tyypit ovat havaittavissa informanttien kuvailemissa tilanteissa. Kun syrjintää ilmenee eri perusteilla eri tilanteissa, henkilöt joutuvat moninkertaisen syrjinnän kohteeksi⁶²⁵. Esimerkiksi henkilöiden vammaisuuden perusteella kohtaama rakenteellinen syrjintä jossakin tietyssä tilanteessa ja saamelaisuuden perusteella kohtaama syrjintä jossakin toisessa eri tilanteessa aiheuttavat henkilöille kokemuksen moninkertaisesta syrjinnästä. Esille nousee myös tilanteita, joissa syrjintää ilmenee yhdessä ja samassa tilanteessa mutta

⁶²³ Makkonen (2003), s. 13-14; Fredman (2016), s. 27-28; Aaltonen et al. (2009), s. 19; Makkonen (2002), s. 9-10. Kts. tarkemmin tämän raportin kappale 3. moniperustaisesta syrjinnästä.

⁶²⁴ Kts. tarkemmin kappale 3.2.

⁶²⁵ Kts. tarkemmin määritelmään liittyen tämän raportin kappale 3.2. sekä esim. Aaltonen et al. (2009), s. 19. Fredman (2016), s. 27; Makkonen (2002), s. 10.

kahdella eri perusteella, jolloin kyseessä on kumulatiivinen syrjintä⁶²⁶. Erään informantin kertomus tilanteesta, jossa hän koki toisen asteen koulutuksessa ollessaan häirintää saamelaisuutensa perusteella ja häneltä evättiin vammaisuuden perusteella oikeutettuja kohtuullisia mukautuksia, jotta hän olisi voinut suorittaa koulutuksen yhdenvertaisesti muiden kanssa, on esimerkki kumulatiivisesta syrjintätilanteesta.

Lisäksi tutkimuksessamme nousee esille tilanteita, jotka tässä tutkimuksessa on luokiteltu risteävän (intersektionaalisen) syrjinnän piiriin. Risteävä syrjintä voi ilmetä aivan erityisillä tavoilla, joka johtuu siitä, että henkilö kuuluu näihin kahteen vähemmistöryhmään. Syrjintä on siis sellaista, että esimerkiksi suomalainen vammainen henkilö ei joutuisi vastaavassa tilanteessa kyseisen syrjinnän kohteeksi ja taas vastaavasti saamelainen henkilö, joka elää ilman vammaa, ei joutuisi kohtaamaan syrjintää kyseisessä tilanteessa. Tällöin henkilö kohtaa syrjintää samassa tilanteessa sekä saamelaisuuden että vammaisuuden perusteella.⁶²⁷ Tällä hetkellä saamenkielisestä lääketieteellisestä tutkimuksesta on pula. Esimerkiksi kuulotestiä ei ole saatavilla saamen kielillä ja tällaisessa tilanteessa saamenkielisen tutkimuksen puuttuminen voi vaikuttaa merkittävästi ja jopa vääristää testistä saatuja tuloksia. Suurin osa erityisistä tukitoimista ja niihin liittyvistä palveluista ei ole saatavilla saamenkielillä, joten esimerkiksi saamelainen erityislapsi joutuu tällaisessa tilanteessa käytännössä kasvamaan suomenkieliseksi. Myös esimerkiksi erilaisia apuvälineitä ja tukitoimia harkittaessa ja niihin liittyviä tukia myönnettäessä saamelaiseen kulttuuriin ja elinkeinoihin liittyvät erityispiirteet voivat jäädä viranomaisilta huomioimatta. Esimerkkinä tästä voi olla se, että poronhoitoon tarvitaan moottorikelkka eikä sähköistä pyörätuolia.

Myös muita vastaavia saamelaisia vammaisia henkilöitä syrjiviä tilanteita nousee esille aineistossa. Syrjinnän voidaan usein nähdä olevan rakenteellista syrjintää ja siihen reagoiminen vaatii sekä lisäresursseja että poliittista tahtotilaa. Jos tilannetta tarkastellaan intersektionaaliselle lähestymistavalle ominaiseen tapaan yhteiskunnassamme olevien valtasuhteiden kautta⁶²⁸, voisi yksinkertaistetusti todeta, että tietyissä tilanteissa saamelainen henkilö on heikommassa asemassa yhteiskunnassamme valtaväestön edustajiin nähden. Myös saamelaisten sisällä on olemassa vähemmistöryhmiä, jotka ovat toisia sisäisiä vähemmistöryhmiä heikommassa asemassa. Mukaan analyysiin voitaisiin ottaa myös esimerkiksi

⁶²⁶ Kts. tarkemmin määritelmään liittyen tämän raportin kappale 3.2. sekä esim. Aaltonen et al. (2009), s. 20; Fredman (2016), s. 27; Makkonen (2002), s. 10-11.

⁶²⁷ Kts. tarkemmin määritelmään liittyen tämän raportin kappale 3.2 sekä esim. Aaltonen et al. (2009), s. 20; Fredman (2016), s. 27-28; Makkonen (2002), s. 11; Burri & Schiek (2009), s. 4.

⁶²⁸ Kts. aiheesta yleisesti esim. Fredman (2016).

sukupuolten väliset valta-asetelmat, mikä entisestään monimutkaistaa syrjintätilanteen analyysia ja sen osoittamista ja käsittelyä viranomaisissa. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on kuitenkin keskittyä moniperustaiseen syrjintään yleisesti eikä niinkään pelkästään risteävään syrjintään ja siihen kytkeytyviin valtasuhde-asetelmiin.

Kuten jo aiemmin todettiin, tässä tutkimuksessa nousee esille monia esimerkkejä saamelaisten vammaisten henkilöiden kohtaamasta syrjinnästä sekä saamelaisuuden että vammaisuuden perusteella. Vammaisuuden perusteella kohdattu syrjintä nousee aineistossa selkeimmin esille, ja näissä tilanteissa henkilöiltä on voitu esimerkiksi evätä kohtuullisia mukautuksia, jotta he voisivat yhdenvertaisesti asioida viranomaisissa. Vammaisten henkilöiden palveluita koskeva tieto ei ole riittävän helposti ja selkeästi saatavilla, jolloin henkilöt eivät välttämättä edes tiedä, millaisiin palveluihin tai tukitoimiin he ovat oikeutettuja. Vammaiset henkilöt kohtaavat myös työelämään liittyvää syrjintää sekä työnhakuvaiheessa että työelämässä. Saamelaisuuden perusteella kohdattu syrjintä liittyy usein saamenkielisten palveluiden saatavuuteen. Erityisesti saamenkielisten sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden kehittämisen tarve nousee useissa eri yhteyksissä esille. Yleisesti esimerkiksi saamelaisten oikeuksiin ja saamelaisten sisäisiin näkemyseroihin liittyvän julkisen keskustelun koetaan myös vaikuttaneen omalta osaltaan negatiivisesti yleisesti asenteisiin saamelaisia kohtaan.

Syrjintää ilmenee niin välillisessä kuin välittömässä muodossa. Sitä ilmenee myös häirintänä ja kohtuullisten mukautusten epäämisinä. Useissa tilanteissa syrjintä on vaikeasti havaittavaa ja yhteiskunnan rakenteissa olevaa syrjintää, johon puuttuminen vaatisi laajempia yhteiskunnallisia ja lainsäädännöllisiä muutoksia. Erityisesti risteävästä syrjinnästä puhuttaessa ongelmallista on se, että lainsäädännössä tarkastellaan syrjintää tällä hetkellä usein yksittäisten perusteiden valossa eikä pystytäkään vastaamaan risteävästä syrjinnästä aiheutuviin haasteisiin.

5.10.2. Saamelaisten vammaisten henkilöiden oikeuksien edistäminen Suomessa

Vammaiset henkilöt ovat viime vuosina nousseet vahvasti esille Suomen valtion ihmisoikeuspolitiikassa sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla. Vuonna 2016 Suomi ratifioi YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen, minkä seurauksena tehtiin myös lainsäädännöllisiä uudistuksia ja nimettiin uusi sopimuksen kansallista täytäntöönpanoa edistävä, suojeleva ja

seuraava rakenne, jonka muodostavat Ihmisoikeuskeskus, sen ihmisoikeusvaltuuskunta sekä eduskunnan oikeusasiamies. Lisäksi perustettiin vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta (VANE) sekä ihmisoikeusvaltuuskunnan alainen pysyvä vammaisjaosto, joka tunnetaan nimellä vammaisten ihmisoikeuskomitea (VIOK).⁶²⁹ Vammaisten henkilöiden oikeudelliseen asemaan on alettu kiinnittää eri toimijoiden taholta enenevässä määrin huomiota ja aktiivista työtä heidän oikeuksiensa toteutumisen edistämiseksi on tärkeää jatkaa. Lisäksi heidän oikeutensa ja asemansa yhteiskunnassa on oleellista nostaa myös jatkossa yhdeksi sekä kansallisen että kansainvälisen ihmisoikeuspolitiikan painopistealueista ja jatkaa heidän aseman ja oikeuksien aktiivista edistämistä myös Suomen kehitysyhteistyössä.

Saamelaisten vammaisten henkilöiden oikeuksien edistämistä pohdittaessa on oleellista tarkastella tilannetta intersektionaalisen lähestymistavan kautta. Alkuperäiskansan sisäisenä vähemmistöryhmänä saamelaisia vammaisia koskettaa läheisesti myös saamelaisten asema ja heidän oikeuksiensa toteutuminen yleisesti. Tämän lisäksi tärkeässä asemassa on tietysti vammaisia henkilöitä koskevan lainsäädännön kehittäminen ja vammaisten henkilöiden oikeuksien edistäminen suomalaisessa yhteiskunnassa. Lisäksi on tilanteita, joissa myös lainsäädännössä tulisi erikseen ottaa huomioon nimenomaan saamelaisen vammaisen henkilön tilanne. Tähän alakappaleeseen on kerätty aluksi oleellisia saamelaisten oikeuksia yleisesti käsittelevässä kappaleessa esille nousseita teemoja, joita Suomen tulisi edistää kansallisella tasolla. Osassa näistä suosituksista on erikseen nostettu esille vammaiset henkilöt. Tämän jälkeen on listattuna vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien toteutumisen edistämiseen liittyviä suosituksia.

Saamelaisten perustuslaillinen oikeus kieleen ja kulttuuriin tulee toteutua asianmukaisesti alemmassa lainsäädännössä. Kielellisiä oikeuksia tulisi vahvistaa siten, että perustuslain sekä kielilain tarkoituksen hengen mukaisesti saamelaisten oikeus käyttää omaa kieltään virallisissa yhteyksissä toteutuisi myös käytännössä. Kielilaila on ollut tarkoitus laajemminkin toteuttaa saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon tavoitteita tukemalla saamen kieltä ja kulttuuria, vahvistamalla kielen virallista asemaa ja madaltamalla kynnystä käyttää kieltä virallisissa yhteyksissä. Tässä tutkimuksessa yhdeksi keskeisimmäksi kysymykseksi muodostui saamenkieliset sosiaali- ja terveyspalvelut, joissa kielelliset oikeudet toteutuvat huonosti. Palveluita ei ole saatavilla saamenkielisenä usein edes tulkkauksen välityksellä. Saamelaisten

⁶²⁹ Kts. tämän raportin kappale 5.4. Kts. aiheesta lisää esim. eduskunnan oikeusasiamies (2016), s. 66; Ihmisoikeuskeskus (2016), s. 65-66.

vammaisten henkilöiden kielelliset oikeudet tulisi varmistaa palveluiden saatavuudessa.

Saamelaisten ihmisoikeudet alkuperäiskansana tulee toteuttaa myös kansallisesti. YK:n alkuperäiskansojen oikeuksia koskeva julistus tulee nähdä instrumenttina, joka kodifioi yleisesti hyväksytyjä oikeuksia ja periaatteita alkuperäiskansojen suojeluun liittyen, ja jonka kansalliseen toteutukseen Suomi on sitoutunut. Suomen tulisi edistää ILO sopimus 169:n ja Pohjoismaisen saamelaissopimuksen ratifiointia, mikäli Saamelaiskäräjät tukee näiden instrumenttien kansallista voimaansaattamista.

Perinteisten elinkeinojen suojaa tulisi vahvistaa useiden ihmisoikeuksia valvovien toimielinten suositusten mukaisesti. Perinteisiin elinkeinoihin liittyvissä tai niihin suoraan vaikuttavassa lainsäädännössä tulisi säätää saamelaisen kulttuurin heikentämiskiellosta ja siihen liittyvästä vaikutusten arvioinnista sekä muutoksenhakuoikeudesta. Kuten mainittu, saamelaisten vammaisten henkilöiden kohdalla tulisi huomioida, että tarvittavat apuvälineet saattavat olla erilaiset kuin mitä järjestelmä normaalisti tarjoaa silloin kun kyse on perinteisiin elinkeinoihin tarvittavista välineistä.

Saamelaisten osallistumisoikeuksia heitä koskevaan ja heihin vaikuttavaan päätöksentekoon on lisättävä. Osallistumisvelvoitteen toteuttamisessa on huomioitava saamelaisten sisäiset vähemmistöryhmät, kuten vammaiset henkilöt. Osallistumisessa on huomioitava erikseen myös mahdollisessa erityisessä syrjintävaarassa olevat ryhmät, kuten vammaiset naiset ja lapset, ottaen huomioon se erityisasema, joka näille ryhmille on annettu useissa ihmisoikeusinstrumenteissa, mukaan lukien YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus.

YK:ssa vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksiin alettiin laajemmin kiinnittää huomiota 1970-luvulta alkaen erilaisten julistusten ja toimintaohjelmien muodossa sekä perustamalla vuonna 1994 YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien edistämiseen keskittynyt erityisraportoijan toimi. Kaikki ihmisoikeussopimukset koskevat luonnollisesti myös vammaisia henkilöitä. Niitä valvovat ihmisoikeustoimielimet ovat ottaneet kantaa vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksiin syrjimättömyysperiaate huomioiden.

YK:n alkuperäiskansojen oikeuksia koskevan julistuksen hyväksymisen jälkeen alkuperäiskansoihin kuuluvien vammaisten henkilöiden oikeuksiin ja asemaan on alettu kiinnittää huomiota muun muassa YK:n alkuperäiskansojen pysyvän foorumin asiasta tekemän selvityksen avulla. Vuonna 2006 hyväksytty YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksista tunnustaa johdannossa,

että valtiot ovat huolestuneita vaikeista olosuhteista, joita kohtaavat ne vammaiset henkilöt, joihin kohdistuu moninkertaista tai törkeää syrjintää, mainiten alkuperäiskansat yhtenä tällaisena ryhmänä. Moniperustainen syrjintä mainitaan myös artiklassa 6 suhteessa naisiin ja tyttöihin. YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia valvovan komitean valtioille tekemissä loppupäätelmissä on todettu myös alkuperäiskansat ryhmäksi, joiden jäsenet kohtaavat moniperustaista syrjintää. Komitea on suositellut moniperustaisen syrjinnän käsitteen huomioimista lainsäädännössä.⁶³⁰

Perustuslain 6 § mainitsee vammaiset henkilöt erikseen ryhmänä, jota koskee syrjinnän kieltö. Lisäksi perustuslain 17.3 § säättää, että viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla. Saamelaisten vammaisten henkilöiden kohdalla yhdenvertaisuussäännöstä on luettava yhdessä perustuslain 17.3 §:n, joka turvaa myös saamelaisten vammaisten henkilöiden oikeuden saamen kieleen ja kulttuuriin. Viittomia ei ole saamenkielillä, mikä voidaan nähdä ongelmana saamelaisten kuulo- ja puhevammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumisessa. Kuulo- ja puhevammaisten saamelaisten henkilöiden kohdalla erityinen haaste on joidenkin saamenkielessä käytettyjen sanoja kuvaavien sekä perinteisiin elinkeinoihin liittyvien viittomien puute. Asian tiimoilta tulisivat jatkossa tehdä kehittämistyötä, johon tulisi varata riittävästi resursseja. Saamelaisten kuulo- ja puhevammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumisesta on huolehdittava myös muilta osin.

Yhteiskunnan rakenteellisia esteitä tulee purkaa sekä tietoa lisätä, jotta vammaisten henkilöiden perusoikeudet sekä vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen keskeiset periaatteet, kuten yksilön itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, syrjimättömyys ja yhdenvertaisuus, vammaisten henkilöiden osallistuminen ja osallisuus yhteiskuntaan sekä esteettömyys ja saavutettavuus toteutuvat käytännön tasolla. Tietoa tulee lisätä, jotta yleissopimuksen lähtökohtana oleva vammaisten henkilöiden hyväksyminen osana ihmisten moninaisuutta toteutuu asenteissa ja heidän kohtelussaan.

Vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen kaikkien oikeuksien turvaaminen on varmistettava myös käytännössä, myös saamelaisten vammaisten henkilöiden kohdalta. Kuten muillekin vammaisille henkilöille, myös saamelaisille vammaisille henkilöille esimerkiksi esteettömyyden ja saavutettavuuden kanssa kytköksissä oleva liikkumisvapaus ja kuljetukseen

⁶³⁰ Kts. tämän raportin kappale 5.5.

pääsyn turvaaminen on erittäin keskeinen oikeus, joka turvataan yleissopimuksessa. Saamelaiden vammaisten henkilöiden kannalta myös sopimuksen takaama oikeus itsenäiseen elämiseen sekä osallisuus yhteisössä nähdään tärkeänä tutkimuksemme aineiston valossa. Kuljetuspalveluiden osalta esimerkiksi niiden rajoittuminen päiväraajaan saattaa estää kuljetuspalvelua tarvitsevien henkilöiden pääsyn yhteisön kannalta merkittävään toimintaan iltaisin. Sopimus turvaa myös oikeuden kulttuuriin, mikä niin ikään saamelaisuudessa kytkeytyy vahvasti yhteisöllisyyteen. Kuljetuspalveluita tulisi kehittää niin, että ne vastaavat kaikilta osin niitä käyttävien henkilöiden tosiasiallisia tarpeita.

YK:n vammaisten henkilöiden yleissopimuksen 4 (3) artiklan mukaisen osallistamisvelvoitteen kansallisesta täytäntöönpanosta tulisi laatia selvitys, joka toteutettaisiin yhteistyössä eri viranomaisten sekä vammaisia henkilöitä edustavien järjestöjen kanssa.⁶³¹ Yleissopimuksen 4 (3) artikla koskee vammaisten henkilöiden osallistamista heitä koskevien asioiden valmisteluun, päätöksentekoon ja toimeenpanoon, seurantaan ja arviointiin. Olisikin oleellista pohtia, miten osallistamisvelvoite tällä hetkellä toteutuu Suomessa, ja miten sen toteutumista voitaisiin edistää. Lisäksi tärkeää olisi myös lisätä yleisellä tasolla eri viranomaisten tietoisuutta tätä osallistamisvelvoitetta koskien. Myös saamelaiden vammaisten osallistumisen toteutumista yleissopimuksen mukaisesti tulisi selvittää ja vahvistaa.

Vammaispalvelulainsäädännön uudistus tulisi saattaa loppuun siten, että siinä huomioidaan myös erityisryhmien, kuten saamelaiden vammaisten, erityistarpeet Saamelaiskäräjien esitysten mukaisesti. Myös saamelaiden vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuden sekä kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien tulee toteutua uudistettavassa vammaispalvelulainsäädännössä. Lisäksi sosiaalihuollon asiakkaiden ja terveydenhuollon potilaiden itsemääräämisoikeuden vahvistamista koskeva lainsäädäntöuudistus tulee saattaa päätökseen.

Vammaisten henkilöiden oikeudet tulee turvata maakuntauudistuksen yhteydessä esimerkiksi siten, että alueellisten vammaisneuvostojen osallistuminen turvataan, jotta niillä olisi todellinen toimivalta edistää vammaisten kansalaisten yhdenvertaisuutta sekä tehdä ehdotuksia palvelujen kehittämiseksi.⁶³² Palvelujen

⁶³¹ Ihmisoikeuskeskus on ehdottanut tätä vastauksena VIOK:n esitykseen. Viite: Vammaisten ihmisoikeuskomitean (VIOK) esitys Ihmisoikeuskeskukselle ja ihmisoikeusvaltuuskunnalle 20.4.2017, Ihmisoikeuskeskuksen vastaus, IOK 31/2017, 23.5.2017., s. 3.

⁶³² Vammaisten henkilöiden ihmisoikeuskomitea pyytää huomioimaan vammaisten osallistamisen sote- ja maakuntauudistuksessa, lausunto ihmisoikeuskeskukselle ja ihmisoikeusvaltuuskunnalle, <http://kynnys.fi/news/vammaisten-henkiloiden->

esteellisyyden ja saavutettavuuden tulee toteutua myös maakuntien toiminnassa. Saamelaisten vammaisten henkilöiden osallistuminen alueellisiin vammaisneuvostoihin tulisi varmistaa.

Hankintalakia tulisi tarkistaa ja muuttaa siltä osin, ettei sitä sovelleta sellaisten vammaispalveluiden hankintaan, joissa on kyse vammaisten henkilöiden välttämättömän huolenpidon ja tuen tarpeista ja tarpeisiin liittyvistä palveluista asumisessa ja jokapäiväisessä elämässä. Muun muassa Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunta ja Vammaisfoorumi ovat tuoneet esille, että saatujen kokemusten perusteella kilpailutusmenettely ei mahdollista vammaisten ihmisten osallisuutta eikä vaikutusmahdollisuuksia heitä itseään koskevassa päätöksenteossa, mikä on vastoin vammaisia henkilöitä koskevan yleissopimuksen säännöksiä, erityisesti artiklaa 4 (3).

Lainsäätäjien ja lakeja soveltavien viranomaisten tulisikin tunnistaa moniperustaisen syrjinnän ilmiö sekä se, että moniperustaista syrjintää on tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteutumiseksi ehkäistävä positiivisilla erityistoimilla, joihin saattaa soveltua useamman kuin yhden oikeudellisen kategorian normatiivinen perusta. Esimerkiksi saamelaisten vammaisten henkilöiden tai seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten oikeudet tulee toteuttaa sekä saamelaisten oikeuksina että edellä mainituille ryhmille kuuluvina oikeuksina. Lisäksi moniperustaisen syrjinnän käsite tulisi eksplisiittisesti lisätä syrjintäperusteeksi yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolakiin. Tämänkaltaista lainsäädännön uudistamista on suositellut myös vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimusta valvova komitea johtopäätelmissään useiden valtioiden maaraportteihin liittyen.⁶³³

5.10.3. Saamelaisten vammaisten henkilöiden kohtaaman syrjinnän kitkeminen ja ennaltaehkäisy käytännön toimien tasolla

Tutkimuksen aineistosta käy esille, että vammaisuus abstraktina kattokäsitteenä ja kategoriana näyttää omaksutun saamelaisyhteisön käyttöön sangen myöhään⁶³⁴. Tutkimuksen haastatteluaineistossa tuodaan esille, että käsite on alun perin vasta länsimaisen lääketieteen leviämisen myötä otettu käyttöön myös saamelaisyhteisössä. Tutkimuksen aikana tehdyn kartoituksen pohjalta tutkijoille

ihmisoikeuskomitea-pyytaa-huomioimaan-vammaisten-osallistamisen-sote-ja-maakuntauudistuksessa/.

⁶³³ Kts. kappale 5.5.

⁶³⁴ Kts. tarkemmin tämän raportin kappale 5.1.

on muodostunut käsitys, että aiemmin saamelaiset olisivat viitanneet ennemminkin erillisiin yksittäisiin vammoihin kuin kategorisoineet henkilöitä vammaisiksi henkilöiksi. Asian tiimoilta olisi kuitenkin relevanttia ja suositeltavaa tehdä laajempaa tutkimusta ja tutkia esimerkiksi sitä, miten suomalaisesta yhteiskunnasta omaksuttujen käsitteiden ja ajattelutapojen käyttö on mahdollisesti vaikuttanut saamelaisten vammaisten henkilöiden asemaan saamelaisyhteisössä.

Tiedon lisääminen kaikilla yhteiskunnan sektoreilla ja eri toimijoiden keskuudessa on oleellista, jotta asenneilmapiiri ja suhtautuminen vammaisia henkilöitä kohtaan paranee. Osa hankkeeseemme haastatelluista henkilöistä kokee, että vammaisiin liittyvän tiedon lisääminen yleisellä tasolla ihmisten keskuudessa olisi yksi merkittävimmistä toimista syrjinnänvastaisessa työssä. Tietoa pitäisi kuitenkin pystyä lisäämään myös toiseen suuntaan koskien esimerkiksi vammaisille henkilöille tarjolla olevia palveluita. Tällaisissa tilanteissa erityisen tärkeä olisi lisätä vammaisille henkilöille suunnattua tietoa myös eri saamenkielillä ja selkeästi ilmaistuna.

Yhdenvertaisuutta tulee edistää kaikkialla yhteiskunnassa lainsäädännön ohella myös muilla tavoin. Yhteiskunnan esteettömyys erilaisten vammojen kanssa eläville ihmisille tulisi taata arjessa ja näitä esteitä tulee aktiivisesti pyrkiä poistamaan. Erilaiset vammat asettavat erilaisia haasteita yksilöiden elämään, eikä tässä raportissa ole pystytty käsittelemään kuin murto-osa eri vammojen aiheuttamista erityistarpeista. Näitä tarpeita ja vammoista aiheutuvia erilaisia haasteita tulisi kuitenkin aktiivisesti kartoittaa ja pohtia yhdessä erilaisista vammoista kokemusta omaavien henkilöiden kanssa. Myös tarvittavia erityistoimenpiteitä tulisi pohtia laajemmin yhdessä saamelaisten vammaisten henkilöiden tai heitä edustavien tahojen kanssa.

Saamenkielisiä tulkkauspalveluita tulee kehittää ja ne olisi hyvä keskittää siten, että myös viranomaiset voisivat tilata tulkkauspalveluita yhdestä paikasta. Tämä parantaisi saamenkielisten henkilöiden asemaa ja oikeusturvaa sekä tehostaisi myös viranomaisten työtä. Lisäksi saamenkielisiä palveluita kaikilla kolmella saamen kielellä tulisi lisätä erityisesti terveyden- ja sosiaalihuollossa.

Kun sosiaalipalveluiden osana harkitaan erilaisia apuvälineitä ja tukitoimia, saamelaiseen kulttuuriin ja elinkeinoihin liittyvät erityispiirteet voivat jäädä viranomaisilta huomioimatta. Epämällä henkilöltä tuen esimerkiksi perinteisen elinkeinon harjoittamisen kannalta välttämättömään apuvälineeseen, lisätään muun muassa henkilön riskiä syrjäytyä yhteisöstä. Saamelaisen kulttuurin erityispiirteiden huomioiminen on siis tärkeää myös henkilöiden henkisen hyvinvoinnin edistämiseksi.

Koulutusta saamelaiskulttuuriin ja saamelaisten oikeuksiin liittyen tulisi lisätä kaikkialla yhteiskunnassa. Eri alojen koulutuksissa tulisi painottaa kulttuuri-sensitiivisen lähestymistavan merkitystä ja erityisesti saamelaisten henkilöiden kanssa toimivien terveyden- ja sosiaalihuollon alojen ammattilaisten kohdalla tulee varmistaa riittävä saamelaiskulttuurin ja sen erityispiirteiden tuntemus esimerkiksi erilaisten koulutusten avulla.

Vammaisten henkilöiden kouluttautumis- ja työllistymismahdollisuuksia tulee parantaa, sillä mielekkään koulutuksen ja työn löytymisen merkitys syrjäinnänvasaisessa työssä on suuri. Lisäksi koulutus- ja työtilanteissa tarvittavien kohtuullisten mukautusten toteuttamiseen henkilön yhdenvertaisten toimintamahdollisuuksien varmistamiseksi tulee kiinnittää erityistä huomiota.

Saamelaisten vammaisten henkilöiden henkisen hyvinvoinnin parantamiseksi valtion tulisi tukea heidän kantaman negatiivisen taakan käsittelyssä auttavien toimien suunnittelua, kehittämistä ja toteuttamista. Tämä vaatisi erillisten resurssien osoittamista nimenomaan tähän tarkoitukseen perustetun hankkeen toteuttamiseksi.

Tällä hetkellä suoranaisesti saamelaisia vammaisia henkilöitä käsittelevää tutkimusta on tehty jo jonkin verran Norjassa ja Ruotsissa, mutta Suomessa ja Venäjällä tutkimusta aiheesta löytyy huomattavasti vähemmän⁶³⁵. Aihetta olisi-kin hyvä tutkia myös laajemmin ja erityisesti saamelaisia vammaisia lapsia ja heidän tilannettaan käsittelevälle tutkimukselle olisi tarvetta.

⁶³⁵ Tämän raportin kappaleessa 5.3. on tarkemmin esiteltynä jo olemassa olevaa tutkimusta. Kts. myös esim. Pohjoismainen hyvinvointikeskus (2014), s. 27-28; Melbø et al. (2016a); Uttjek (2016), Edin-Liljgren & Flykt (2017); Hokkanen (2017); Melbø et al. (2016b); Fedreheim et al. (2017).

6. Saamelaiset seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt

Keskustelua seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä ja heihin itsensä identifioivien henkilöiden oikeuksista käydään enenevässä määrin nykyään sekä kansainvälisillä⁶³⁶ että kansallisilla areenoilla. Suomen valtio on nostanut seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt yhdeksi ihmisoikeuspolitiikkansa painopistealueista ja korostaa syrjinnän poistamisen tärkeyttä muun muassa lainsäädännössä sekä viranomaistoimien kohdalla, mutta myös laajemmin muualla yhteiskunnassa⁶³⁷.

Kuten seuraavassa kappalekokonaisuudessa seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöjen oikeuksista käy ilmi, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin lukeutuvien henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisessa on edelleen haasteita 100-vuotiaassa Suomessa. Millaisia haasteita kohtaa henkilö, joka seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön lukeutumisen lisäksi on myös jonkin saamelaisryhmän edustaja ja lukeutuu näin ollen suomalaisessa yhteiskunnassa ainakin kahteen eri vähemmistöryhmään? Tässä kappaleessa esitellään ensin hieman aiheen tiimoilta käytävää tieteellistä keskustelua, jonka avulla voidaan hahmottaa seksuaalisuuden ja sukupuolen yhteiskunnallisia juonteita. Vaikka tämä tutkimus ei suoraan nojaudu esiteltyihin sukupuoliteorioihin, tuodaan ne esille siksi, että ne auttavat hahmottamaan sekä seksuaalisuuteen että sukupuoleen liittyvän yhteiskunnallisen keskustelun perusteita. Tämän jälkeen keskustellaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä ja heidän asemastaan saamelaisyhteisössä. Omana kokonaisuutena käsitellään pääpiirteittäin ensin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asemaa Suomen ihmisoikeuspolitiikassa sekä heidän ihmisoikeuksiaan ja niiden toteutumisen haasteita kansallisessa lainsäädännössä. Lopuksi analysoidaan tutkimushankkeessa kerätyn viiden puolistrukturoidun henkilöhaastattelun⁶³⁸ ja kahden saamelaisille seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen edustajille järjestetyn työpajan⁶³⁹ yhteydessä kerättyä

⁶³⁶ Kts. esim. Euroopan neuvostossa Ministerikomitean suositus CM/Rec (2010)5 toimista seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi sekä YK-tasolla mm. ihmisoikeusneuvostossa esim. A/HRC/RES/32/2, A/HRC/RES/17/19, A/HRC/RES/27/32.

⁶³⁷ Ulkoasiainministeriö, Suomen kansainvälinen ihmisoikeuspolitiikka. Saatavissa: <http://formin.finland.fi/Public/default.aspx?nodeid=49583&culture=fi-FI&contentlan=1>.

⁶³⁸ Haastatteluja tehtiin 9.5. -14.8.2017 välisenä aikana.

⁶³⁹ Työpajat järjestettiin Inarissa Sajoksessa 3.5.2017 ja hotelli Kultahovilla 17.8.2017 osana Sápmi Priden virallista ohjelmaa. Kts. myös YLE 2.5.2017, ”Árktalaš guovddáš ordne bargobaji sámi seksualasvehádagaid rivttiin”. Saatavissa: https://yle.fi/uutiset/osasto/sapmi/arktalas_guovddas_ordne_bargobaji_sami_seksualasvehadagaid_rivttiin/9590861.

tietoa ja näkemyksiä muun muassa heidän asemastaan sekä suomalaisessa että saamelaisessa yhteiskunnassa ja heidän mahdollisesti kohtaamastaan moniperustaisesta syrjinnästä, sekä pyritään löytämään ratkaisuja tilanteen parantamiseksi.

SEKSUAALIVÄHEMMISTÖT

Seksuaalivähemmistöistä käytetään usein myös lyhennettä HLB, joka viittaa sanoihin homot, lesbot ja biseksuaalit. Joskus perään lisätään myös q, joka tulee sanasta queer. Henkilöistä, jotka tuntevat emotionaalista ja/tai eroottista vetovoimaa oman sukupuolen edustajaan, voidaan käyttää termiä lesbo tai homo. Homo tai homoseksuaali voi viitata miespuoliseen henkilöön mutta myös muiden sukupuolien edustajiin. Lesbolla puolestaan viitataan naispuoliseen homoseksuaaliin. (<http://seta.fi/seksuaalinen-suuntautuminen/>) Biseksuaali määritellään Setan sivuilla ihmisenä, joka ”[...] *tuntee seksuaalista ja/tai emotionaalista vetoa sekä omaa että eri sukupuolta olevia kohtaan. Joillekin kumppanin sukupuolella ei ole merkitystä. Termit biseksuaalisuus ja panseksuaalisuus ovat osittain päällekkäisiä.*” Panseksuaaliksi taas määritellään henkilö, joka ”[...] *tuntee seksuaalista tai/ja emotionaalista vetoa kaikkia sukupuolia olevia ihmisiä kohtaan. Kiinnostuksen kohteen sukupuolella ei ole heille merkitystä. Monet panseksuaalit kokevat, että termi vapauttaa luokittelemasta seksuaalisen kiinnostuksen kohteita sukupuolen mukaan.*” (<http://seta.fi/seksuaalinen-suuntautuminen/>)

SUKUPOULIVÄHEMMISTÖT

Setan sivuilla olevan määritelmän mukaan sukupuolivähemmistöön kuuluvilla henkilöillä tarkoitetaan ”[...] *ihmisiä, joilla sukupuolen eri ulottuvuudet (biologinen, anatominen, sosiaalinen, psyykinen ja/tai juridinen) eivät ole yhtenäisesti määriteltävissä mieheksi tai naiseksi. Sukupuolivähemmistöt voidaan jakaa kahteen pääkategoriaan: transihmiset ja intersukupuoliset. Transihmisiin kuuluvat transvestiitit, transsukupuoliset, transgenderit ja muunsukupuoliset.*”(<http://seta.fi/sukupuoli/>)

6.1. Lyhyesti teorettisesta keskustelusta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyen

Tieteellinen ja teorettinen keskustelu seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyen on ajan saatossa lisääntynyt, muotoutunut ja kehittynyt aina kunkin ajan henkeä mukailleen. Nykyään yksi näkyvistä seksuaali- ja sukupuolikäsityksiä tarkastelevista teorioista ja tutkimuksista on queer-tutkimus, jota tehdään useilla eri tieteenaloilla⁶⁴⁰. Sanalla *queer*⁶⁴¹ voidaan viitata eri asioihin eri konteksteissa, ja sille on vaikea, jollei jopa mahdotonta antaa yleisesti ja yksimielisesti hyväksyttyä määritelmää. Nykyään termillä viitataan usein eräänlaisena kattokäsitteenä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin tai/sekä ajattelutapaan ja/tai teoriaan, jossa kyseenalaistetaan normatiivisia vakiintuneita käsityksiä sukupuoleen tai seksuaalisuuteen liittyen ja kritisoidaan näistä lähtökohdista kumpuavia yhteiskunnallisia normeja.⁶⁴² Historian saatossa sanaa on kuitenkin käytetty myös muun muassa haukkumasanana homoseksuaalisista miehistä ja se otettiin uudelleen käyttöön vasta 1980-luvun lopulla, kun alettiin kyseenalaistaa siihen asti usein esimerkiksi tutkimuksissa käytettyjen termien *homoseksuaali*, *homo* tai *lesbo* käytön yleismaailmallisuutta⁶⁴³. Suomen queer-tutkimuksen seuran säännöissä queer-tutkimuksella tarkoitetaan ”[...] kriittistä sukupuolen ja seksuaalisuuden tutkimusta, esimerkiksi lesbo-, homo-, trans- ja bi-tutkimusta sekä heteronormatiivisuuden ja heteroseksuaalisuuden tutkimusta [...]”⁶⁴⁴. Viitattaessa sanaan *queer* aiemmin yllä esitettyssä merkityksessä, sana suomennetaan usein muun muassa *pervoksi*⁶⁴⁵, mutta tässä tutkimuksessa käytetään kuitenkin englanninkielistä termiä *queer*.

Viimeisen vuosikymmenen aikana myös intersektionaalisuus on tullut vahvasti mukaan queer –tutkimuksen piiriin. Tutkimuksessa on alettu enenevissä määrin pohtia sitä, miten luokka, etnisyys, ikä tai maantieteellinen sijainti vaikuttavat

⁶⁴⁰ Kts. esim. Miettinen, Sari, ”Queer-tutkimus”, teoksessa Kouri, Jaana, (toim.), *Askel kulttuurien tutkimukseen, Folkloristiikka, kansantiede ja uskontotiede*, Turun yliopisto, Turku (2015), s. 276.

⁶⁴¹ Suoraan suomennettuna sana *queer* tarkoittaa *outoa, omituista, kummallista* tai *[seksuaalisesti] poikkeavaa* (MOT-sanakirja).

⁶⁴² Jagose, Annamarie, *Queer Theory, An Introduction*, New York, New York University Press (1996), s. 96-100. Kts. myös Miettinen (2015), s. 275-277.

⁶⁴³ Jagose (1996), s. 1, 74 & 93 – 94. Kts myös Miettinen (2015), s. 275.

⁶⁴⁴ Suomen queer-tutkimuksen seura, Säännöt, 2§ TARKOITUS JA TOIMINNAN LAATU. Saatavissa: <https://sqshome.wordpress.com/2007/04/06/saannot/>.

⁶⁴⁵ Juvonen, Tuula, ”Kurittomat kokemukset. Queer studies lesbotutkimuksen haasteena”, *Tiede & Edistys*, (1993): 4, s. 283. Kts myös Miettinen (2015), s. 275.

toimijoiden kokemuksiin ja asemaan yhteiskunnassa ja yhteisöissä. Intersektionaalinen queer-tutkimus on vahvasti kytköksissä myös postkolonialistisesta tutkimustraditiosta kumpuavaan kriittiseen lähestymistapaan, jossa tarkastellaan muun muassa erilaisissa tietojärjestelmissä esiintyviä kolonialistisia valtasuhteita.⁶⁴⁶ Intersektionaalisuus on vahvasti läsnä myös tämän tutkimuksen lähtökohdissa ja siitä keskustellaan tarkemmin tämän raportin luvussa 3.2.1.

6.1.1. Lyhyesti sukupuolten teoriasta

Queer-teorian taustalla vaikuttavat keskeisinä Michel Foucault'n ajatukset sukupuoleen liittyvien diskurssien rakentumisesta sekä vallan ja tiedon tuottamisen välisestä suhteesta⁶⁴⁷. Nämä ajatukset heijastuvat myös feministifilosofi Judith Butlerin teoretisointiin ja kritiikkiin erityisesti 1970-luvun feministisessä keskustelussa vahvasti esille nostettua sex/gender- jaottelua kohtaan. Koska suomen kielessä sanat sex ja gender käännetään molemmat sanalla sukupuoli, suomenkielisessä tutkimuksessa käytetään käsitteitä biologinen tai anatomis-fysiologinen ja sosiaalinen tai historiallis-kulttuurinen sukupuoli.⁶⁴⁸ Butler näkee, että sukupuoli on diskursseissa tuotettu palvelemaan vallitsevia poliittisia järjestelmiä ja on näin eräänlainen vallan tuotos.⁶⁴⁹ Biologiseen ja sosiaaliseen sukupuoleen perustuva jaottelu on saanut kritiikkiä osakseen siitä, että biologinen sukupuoli otetaan siinä vain jonakin annettuna ja luonnollisena eikä sitä kyseenalaisteta. Ahosen ja kumppaneiden (2015) mukaan kuitenkin myös Butlerin samoin kuin Foucault'nkin lähestymistapa ovat saaneet

⁶⁴⁶ Ilmonen, Kaisa, ”Intersektionaalisen queer-tutkimuksen kytkentöjä: Pohdintoja postkoloniaalisen ja intersektionaalisen seksuaalisuudentutkimuksen lähtökohdista ja keskeisistä kysymyksistä”, *SQS*, Pervoskooppi Artikkelit, (2011):2, s. 1-6.

⁶⁴⁷ Kts. esim. Miettinen (2015), s. 276. Kts. myös Foucault, Michel, *Seksuaalisuuden historia*, (suom. Sivenius, Kaisa) 2. uudistettu laitos, Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 2010; Løvdal, Ane Hedvig Heidrunsdatter, *The silence in Sápmi – and the queer Sami breaking it*, Thesis submitted for the Degree of Master of Philosophy in Indigenous Studies, The Arctic University of Norway, (2014), s. 13-14.

⁶⁴⁸ Ahonen, Johanna, Hynninen, Anna, Kouri, Jaana & Mahlamäki, Tiina, ”Ruumiillisuus”, teoksessa (toim.) Kouri, Jaana, *Askel kulttuurien tutkimukseen, Folkloristiikka, kansantiede ja uskontotiede*, Turun yliopisto, Turku (2015), s. 274 & 277; Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne, ”Kritiikki, visiot, muutos – feministinen purkamis- ja rakentamisporjeksi”, teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne, (toim.) *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*, Tamepere: Vastapaino (2004), s. 22; Kts. myös Butler, Judith, *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*, Tenth Anniversary Edition, Ebook, Taylor and Francis Group, (1999).

⁶⁴⁹ Butler (1999). Kts. myös Ahonen et al. (2015), s. 277-279.

osakseen kritiikkiä siitä, että siinä ruumis sukupuolen määrittäjänä voi kadota miltei kokonaan, jos kaiken nähdään muuttuvan kulttuuriksi.⁶⁵⁰

Jaottelu biologiseen ja sosiaaliseen sukupuoleen on herättänyt kritiikkiä myös muissa feministitutkijoissa, jotka ovat lähestyneet asiaa muun muassa konstruktivistisesta näkökulmasta tarkastelemalla biologista sukupuolta aina kutakin aikaa ja kulttuuria mukaillen rakentuneena sukupuolikonstruktiona, joka muotoutuu oman aikansa niin kutsutuksi ”luonnolliseksi” biologiseksi perustaksi.⁶⁵¹ Biologisella sukupuolella viitataan edellä mainitussa jaottelussa mies-nais-dikotomiaan, jonka ”luonnollisuus” pohjaa kriittisten näkemysten mukaan kuitenkin pitkälti vain yhteen biologian aspektiin - lisääntymiseen. Esimerkiksi inter- ja transsukupuolisuutta itsessään voidaan pitää osoituksena siitä, ettei sukupuolta kuitenkaan voida jakaa vain kahteen ryhmään.⁶⁵²

Sukupuolikäsityksistä sekä -määritelmistä keskusteltaessa on kuitenkin hyvä muistaa, että teoreettinen keskustelu aiheen tiimoilta käydään usein länsimaisten tutkijoiden toimesta, ja esimerkiksi Linda Tuhiwai Smith (1999) korostaa nimenomaan alkuperäiskansojen omien näkemysten esille tuomisen tärkeyttä⁶⁵³. Keskustellessaan esimerkiksi sukupuolirooleista Smith korostaa, että käsite sukupuoli on alun perin länsimaista omaksuttu. Sama tilanne on myös rotu – käsitteen kohdalla ja nämä kaksi käsitettä läpileikkaavat toisensa monessa kohtaa.⁶⁵⁴ Teoksessa *After Identity: Rethinking Race, Sex and Gender* Georgia Warnke näkee, että molemmat, niin rotu kuin sukupuoli, ovat identiteetteinä sidoksissa ja tulkittavissa eri tavoin eri tilanteissa ja saavatkin merkityksen aina tulkintakontekstin mukaan⁶⁵⁵. Vaikka tässä tutkimuksessa puhutaankin rodun sijaan etnisestä ryhmästä, sekä Smithin (1999) että Warnken (2008) ajatuksia ja teoriaa voidaan soveltaa alkuperäiskansojen kohdalla.

Tämä tutkimusprojekti käsittelee moniperustaista syrjintää eikä keskity sukupuolentutkimukseen. Kuitenkin se, miten saamelainen kokee sukupuolen ja onko saamelaisten kokemus sukupuolesta erilainen kuin suomalaisten kokemus

⁶⁵⁰ Ahonen et al. (2015), s. 274-279.

⁶⁵¹ Koivunen & Liljeström (2004), s. 22. Kts. myös Ahonen et al. (2015), s. 274.

⁶⁵² Hird, Myra J. ”Gender’s nature. Intersexuality, transsexualism and the ‘sex’/gender binary”, *Feminist Theory*, vol. 1(3), (2000), s. 348-350. Kts. myös Ahonen et al. (2015), s. 274.

⁶⁵³ Smith, Linda Tuhiwai, *Decolonizing Methodologies. Research and indigenous peoples*, Lontoo & New York: Zed Books Ltd. (1999).

⁶⁵⁴ Smith (1999), s. 45. Kts. tarkemmin myös intersektinaalisuuden kritiikistä Ilmonen (2011), s. 12-14.

⁶⁵⁵ Warnke, Georgia, *After Identity: Rethinking Race, Sex and Gender*, eBook, Cambridge University Press (2008).

sukupuolesta olisi relevantti aihe sukupuolentutkimuksen piirissä. Eräs informantti nostaa tämän kysymyksen esille pohtiessaan eroavaisuuksia saamelaisen ja suomalaisen naisen välillä. Hän kokee, että esimerkiksi naisiin kohdistuu erilaisia odotuksia saamelaisyhteisössä kuin suomalaisessa yhteiskunnassa, mikä vaikuttaa siihen, mitä kaikkea sisältyy saamelaiseen naiseuden käsitykseen ja mitä taas suomalaiseen naiseuden käsitykseen. Voitaisiin siis olettaa, että tilanne on sama myös muita sukupuoli-käsityksiä pohdittaessa.

6.1.2. Seksuaalisuuden määritelmiä

Samoin kuin tiedeyhteisön käymä keskustelu erilaisista sukupuoli-käsityksistä, myös seksuaalisuutta määrittävät diskurssit ovat vahvasti sidoksissa tiettyyn aikaan ja kulttuuriin⁶⁵⁶. Seksuaalisuutta kuten sukupuoltakin voidaan tarkastella useasta eri näkökulmasta joko fysiologis-biologisena, psykologisena tai kulttuuris-yhteiskunnallisena ilmiönä. Foucault'n näkemyksen mukaan seksuaalisuus on sukupuoli-käsitysten tavoin vahvasti sidoksissa valtaan.⁶⁵⁷ Foucault myös toteaa, että esimerkiksi homoseksuaalisuudesta tuli oma kategoriansa vasta 1800-luvun lopulla (tarkemmin hän määrittelee vuoden 1870 sen syntyhetkeksi), kun se päätettiin kuvata lääketieteellisenä, psykiatrisena ja psykologisena kategoriana. Aiemmin esimerkiksi oikeuslaitos oli keskittynyt yksittäisten homoseksuaalisten tekojen arvioimiseen, mutta homoseksuaalisuuden määrittelemisen myötä se alettiin nähdä ihmisen sisäisenä ominaisuutena. Tämän seurauksena homoseksuaalisuus alettiin erottaa myös niin kutsutusta ”luonnollisesta” seksuaalisuudesta, eli heteroseksuaalisuudesta.⁶⁵⁸ Foucault'n näkemyksen mukaan homoseksuaalisuus voidaan nähdä siis eräänlaisena vallan tuottamana diskurssina⁶⁵⁹, ja artikkelissaan *Queer-tutkimus* (2015) Sari Miettinen toteaaakin, ettei tämän tiedon valossa voida lähteä määrittelemään eri seksuaalisten suuntausten luonnollisuutta tai epäluonnollisuutta⁶⁶⁰.

⁶⁵⁶ Kts. esim. Aldrich, Robert, ”Homojen ja lesbojen historia”, teoksessa Aldrich Robert (toim.), *Rakkaus samaan sukupuoleen*, (suom. Ketola, Veli-Pekka). Multikustannus Oy, (2006).

⁶⁵⁷ Jagose (1996), s. 79; Miettinen (2015), s. 276; Foucault (2010).

⁶⁵⁸ Foucault (2010), s. 34-40. Kts. myös Miettinen (2015), s. 276.

⁶⁵⁹ Jagose (1996), s. 80.

⁶⁶⁰ Miettinen (2015), s. 276.

6.2. Saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimuksesta ja saamenkielisestä terminologiasta

Historian tutkimus osoittaa, että samaa sukupuolta olevien henkilöiden välisiä fyysisiä sekä emotionaalisia suhteita on ollut kautta aikain eri kulttuureissa ympäri maailmaa ja niistä on kirjoitettu jo muun muassa 1700 eaa. peräisin olevassa Gilgameš –epoksessa, ja vastaavia kuvauksia löytyy myös esimerkiksi antiikin Kreikasta ja noin 200 eaa. Kiinasta ja Intiasta peräisin olevista tarustoista. Suhtautuminen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin on sen sijaan vaihdellut ajasta riippuen ja vaihtelee edelleen eri kulttuureissa ja yhteiskunnissa aina hyväksynnästä ja kunnioituksesta niiden tuomitsemiseen ja kieltämiseen.⁶⁶¹

Alkuperäiskansojen keskuudessa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa ja esimerkiksi heistä puhuttaessa käytettyä terminologiaa on tutkittu jo jonkin verran, ja yksi yleisesti esille nostettu esimerkki on Pohjois-Amerikan alkuperäiskansojen keskuudessa tehty tutkimus.⁶⁶² 1800- luvulla ja 1900-luvun alussa alkuperäiskansayhteisöjen ulkopuoliset henkilöt alkoivat dokumentoida tietoa Pohjois-Amerikan alkuperäiskansoihin kuuluvista erityisesti miespuolisista henkilöistä, jotka saattoivat muuttaa esimerkiksi sukupuolirooliaan ja heidän käytöksessään oli havaittavissa homoseksuaalisia piirteitä⁶⁶³. Tutkimuksen lisääntyessä tätä länsimaiseen heteronormatiivisten yhteiskuntien luomaan maailmankuvaan sopimatonta seksuaalisesti ”poikkeavaa” käytöstä pyrittiin ymmärtämään muun muassa luokittelemalla henkilöitä länsimaissa käytössä olleiden käsitteiden alle. Koska suhtautuminen ja ymmärrys ihmisen seksuaalisuuden ja sukupuolisuuden luonteesta on monella tapaa kulttuuri-sidonnainen, päälle liimatut ja väärässä kontekstissa käytetyt ilmaisut on koettu usein loukkaavina Pohjois-Amerikan alkuperäiskansojen keskuudessa. Niiden käytön nähdään myös häivyttävän heimokohtaisen jo olemassa olevan terminologian vivahteikkuutta.⁶⁶⁴ Vuonna 1990 Pohjois-Amerikan seksuaali- ja

⁶⁶¹ Aldrich (2006), s. 1- 2.

⁶⁶² Kts. esim. Medicine, Beatrice, “Directions in Gender Research in American Indian Societies: Two Spirits and Other Categories”, *Online Reading in Psychology and Culture*, 3(1), (2002). Saatavissa: <http://scholarworks.gvsu.edu/orpc/vol3/iss1/2/>. Lang, Sabine, Men as Women, Women as Men. Changing Gender in Native American Cultures, Yhdysvallat: The University of Texas Press, (1998); Willimas, Walter L. The ‘Two-Spirit’ People of Indigenous North Americans, First People. Saatavissa: <http://www.firstpeople.us/articles/the-two-spirit-people-of-indigenous-north-americans.html>.

⁶⁶³ Lang (1998), s. 26. Kts. yleisesti aiheesta myös Wallace, Lee, ”Homoseksuaalisuuden löytäminen: kulttuurien välinen vertailu ja seksuaalisuuden historia”, teoksessa Aldrich Robert (toim.), Rakkaus samaan sukupuoleen, (suom. Ketola, Veli-Pekka). Multikustannus Oy, (2006).

⁶⁶⁴ Medicine (2002); Williams 18.10.2017. Kts. myös Lang (1998), s. 27-46; Warnke (2008), 20; Driskill, “Doubleweaving two-spirit critiques. Building Alliance between Native and Queer

sukupuolivähemmistöihin identifioituvat alkuperäiskansojen edustajat päättivät yhdessä ottaa keskuudessaan käyttöön termin ”two spirit”, joka tulee alun perin Anishinabe (Ojibway) heimon kielen sanoista *neizh manitoog*⁶⁶⁵. Koska termi on alkuperäiskansojen edustajien yhdessä valitsema ja sen katsotaan kuvaavan paremmin myös heidän omaa käsitystään seksuaalisuudesta ja sukupuolisuudesta, se on omaksuttu käyttöön melko yleisesti Pohjois-Amerikan alkuperäiskansojen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen keskuudessa ja heistä puhuttaessa.⁶⁶⁶

Myös Saharan eteläpuoleisen Afrikan heimojen keskuudessa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa on tutkittu jonkin verran, joskin kirjallista tietoa on saatavilla edelleen rajallisesti. Sen sijaan Oseanian alueen alkuperäiskansojen kohdalla ensimmäiset aiheeseen liittyvät havainnot on tehty jo 1700-luvulla ja aineistoa on kertynyt myöhemmin lisää runsain määrin.⁶⁶⁷ On kuitenkin syytä muistaa, että nämä tarinat on usein kirjoitettu yhteisöjen ulkopuolisten henkilöiden toimesta, eivätkä ne näin ollen välttämättä heijasta alkuperäiskansayhteisöjen omia käsityksiä tai kokemuksia seksuaalisuudesta ja sukupuolisuudesta, mikä on saanut osakseen kritiikkiä myös alkuperäiskansoihin kuuluvilta tutkijoilta⁶⁶⁸.

Saamelaisten keskuudessa suoranaisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa koskevaa tutkimusta ei löydy, mikä nousee esille sekä aiemmin kyseisistä vähemmistöryhmistä kirjoitetuissa tieteellisissä julkaisuissa⁶⁶⁹ että tämän tutkimuksen haastatteluaineistossa. Eräs informantti toteaa, että queer-saamelaisten historioiden tutkimisella olisi kuitenkin todella iso merkitys saamelaisille seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen edustajille. Hän kokee, että tällä hetkellä suuri osa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä koskevasta historiasta on kirjoitettu länsimaisesta näkökulmasta, millä hän osaltaan uskoo olevan vaikutusta myös kyseisiin vähemmistöryhmiin kuuluvien saamelaisten identiteetin muotoutumiseen ja siihen, että saamelaisuus ja queer-identiteetti koetaan joissakin tapauksissa irrallisina toisistaan. Osa myös muista informanteista tuo esille, etteivät he joka tilanteessa voi olla avoimesti sekä

Studies”, *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies*, Vol. 16. Nro. 1-2 (2010), s. 69-92; Løvold (2014), s. 29; Wallace (2006), s. 249-250.

⁶⁶⁵ Medicine (2002), s. 8. Two spirit eli suomeksi kaksi henkeä (viitaten hengellä henkisyyteen) on suora käänös sanoista *neizh manitoog* (Medicine (2002), s. 8).

⁶⁶⁶ Williams 18.10.2017; Driskill (2010), 72. Kts. yleisesti myös Medicine (2002).

⁶⁶⁷ Wallace (2006), s. 255-268.

⁶⁶⁸ Kts. yleisesti Smith (1999).

⁶⁶⁹ Kts. Løvold (2014), s. 18; Mattanen, Leena, ”Täytyy puhua enemmän. Hiljaisuus ei ratkaise ongelmia.” *Queer-saamelaisten hyvinvoinnin ja pärjäämisen edellytykset*, Pro gradu-tutkielma, Giellagas-instituutti, Oulun yliopisto, (2016), s. 9-11.

saamelaisia että seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistön edustajia ja asiasta keskusteltiin myös molemmissa hankkeen tiimoilta järjestetyissä työpajoissa.

Saamelaisen queer -historian tutkimisen uskottaisiinkin osaltaan vahvistavan saamelaisen LHBTIQ -henkilöiden ehyen identiteetin rakentumista ja tekevän identiteetistä tietyllä tavalla ”todemman”, sillä silloin se pohjaisi saamelaisten oman kansan keskuudesta kumpuaviin tarinoihin ja historiaan⁶⁷⁰. Esimerkiksi historiantutkija Samuli Aikio toteaa YLE:lle 27.1.2016 antamassa haastattelussaan, että: ”[i]lmiö ei ole itse asiassa mitenkään uusi saamelaisten keskuudessa. Saamelaiset, niin kuin muutkin luonnosta elävät alkuperäiskansat, ovat aina tunteneet myös kaikenlaiset erityistapaukset. Luonto opettaa”⁶⁷¹. Eräs informantti uskookin, että saamelaisten queer -historian tutkimus saattaisi auttaa myös hetero-cis⁶⁷² -saamelaisia tarkastelemaan kriittisesti länsimaisesta kulttuurista mahdollisesti omaksuttuja käytäntöjä ja kulttuurisia toimintatapoja. Lisäksi hän näkee, että olisi tärkeää lähteä selvittämään historiaa nimenomaan LHBTIQ -saamelaisten itsensä toimesta. Tätä tukee jo aiemmin tässä kappaleessa esitetty kritiikki länsimaisten tutkijoiden näkökulmasta kirjoitettua historiaa koskien, sekä myös aiemmin saamelaisia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä käsittelevien hankkeiden saama kritiikki⁶⁷³.

Eräs informantti kyseenalaistaa myös Pohjois-Amerikan alkuperäiskansojen two spirit -näkömyksen omaksumisen suoraan osaksi saamelaista maailmankuvaa, sillä sekään ei alun perin kumpua hänen oman kansansa historiasta. Hän kuitenkin kokee, että on parempi samaistua ennemmin muiden alkuperäiskansojen käsityksiin kuin länsimaisen kulttuurin normeista kumpuaviin ajatusmalleihin, sillä hän näkee länsimaista valtanormistoa kyseenalaistavan lähestymistavan sopivan mahdollisesti paremmin osaksi saamelaiskulttuuria. Aiemmin aiheen tiimoilta tehty tutkimus osoittaa, että saamelaiset seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen edustajat ovat jo ainakin jossakin määrin tuttuja two

⁶⁷⁰ Kts. myös Suoma Sámi Nuorat, Queering Sápmi: jälkimietteitä. Saatavissa:

<http://www.ssn.fi/queering-sapmi-jalkimietteita/>. (Julkaistu 23.9.2013). Mattanen (2014), s. 19; Løvold (2014), s. 24-32.

⁶⁷¹ YLE Sápmi, Historioitsija: Entisajan saamelaiset sietivät hyvin homoseksuaalisuutta, 27.1.2016, päivitetty 21.8.2017. Saatavissa: <https://yle.fi/uutiset/3-8626978>. (Luettu 20.10.2017).

⁶⁷² Seta määrittelee cis-sanana seuraavasti: ”*Sanaa cis käytetään kuvaamaan sitä, että henkilön sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen ilmaisu ovat hänelle syntymässä määritellyn sukupuolen ja siihen kulttuurissa yleensä liitettyjen odotusten mukaiset. Suurin osa ihmisistä on cissukupuolisia.*” (Seta, Sateenkaarisanasto. Saatavissa: <http://seta.fi/sateenkaarisanasto/>. (Päivitetty 12.12.2016.)

⁶⁷³ Hirvonen, Vuokko, ”Máŋggajienat Sápmi: Seksuaala ja sohkaabeallenorpmad čalmmustahti mitalusaid girjávuohta”, *Sámi dieđalaš áigečála* 2(2014): 72. Saatavissa: <http://site.uit.no/aigecala/files/2015/04/SDA-2-2014-arvostallan-hirvonen.pdf>.

spirit –käsitteen kanssa ja osa näyttäisi omaksuneen sen myös osaksi omaa identiteettiään⁶⁷⁴. Myös Ane Hedvig Heidrunsdotter Løvold (2014) näkee two spirit -käsitteen käytön ja ideologian omaksumisen mahdollisena dekolonisaation strategiana, jolla pyritään vastustamaan länsimaisten valtioiden asettamia normeja sekä saamelaisten kotiseutualueelle aikoinaan kristinuskon mukanaan tuomia seksuaali- ja sukupuolinormeja⁶⁷⁵.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa käsittelevän tutkimuksen lisäksi myöskään aiemmin saamenkielissä käytössä ollut seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin viittaavaa terminologiaa koskevaa tutkimusta ei löydy. Ainoa tämän hankkeen tutkijoiden tietoon tullut pohjoissaamenkielinen sana, jolla on ennen viitattu naista rakastavaan naiseen, on *sparronisu*.⁶⁷⁶ *Sparru* tarkoittaa tukipuuta tai kaksihaaraista oksaa,⁶⁷⁷ ja sen käyttö kuvastaakin hyvin myös saamenkielille ominaista tapaa käyttää vertauskuvallisia ilmauksia asioista puhuttaessa. Toinen vasta aivan hiljattain pohjoissaamen kieleen omaksuttu termi on *bonju*, joka on suora käänös norjankieliselle queeriä tarkoittavalle sanalle *skiev*.⁶⁷⁸ Sammallahden (1993) *Saamelais- suomalais –saamelaisen sanakirjan* mukaan *bonju* tarkoittaa suomeksi *kiero* tai *kierteinen*, eivätkä kaikki seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvat saamelaiset koe termiä omakseen⁶⁷⁹. Lisäksi, kuten Løvoldkin (2014) tuo esille tekstissään, sanat ja kieli ovat sidoksissa kulttuuriin. Kääntämällä esimerkiksi queeriä tarkoittava sana suoraan norjasta pohjoissaameksi on olemassa riski, että samalla vahvistetaan myös länsimaista kaksinapaista seksuaali- ja sukupuolikäsitystä.⁶⁸⁰

Lainasanojen tai suorien käännösten lisäksi Suomessa puhutuista kolmesta saamenkielestä ei toistaiseksi tunnu löytyvän muita seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia henkilöitä kuvaavia alun perin eri saamenkielissä käytössä olleita sanoja. Tämä tarkoittaa näin ollen myös sitä, ettei tällä hetkellä ainakaan tutkijoiden tiedon mukaan ole olemassa koltan- tai

⁶⁷⁴ Løvold (2014), s. 24-31. Kts. myös Mattanen (2016), s. 21.

⁶⁷⁵ Løvold (2014), s. 61.

⁶⁷⁶ Saaristo, Sari, Tarina sisaruudesta rikkoo saamelaisia tabuja, Kirkko ja kaupunki. Saatavissa: <https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/tarina-sisaruudesta-rikkoo-saamelaisia-tabu-1>. (Julkaistu 22.1.2016). Kts. myös Mattanen (2016), s. 21.

⁶⁷⁷ Saaristo (2016).

⁶⁷⁸ Løvold (2014), s. 65. Kts. myös Mattanen (2016), s. 21.

⁶⁷⁹ Mistä voi osaltaa kertoa myös se, että Løvold (2014, s. 65) kirjoittaa tutkimuksessaan, että hänen keräämissään haastatteluissa vain yksi hänen informanteistaan käytti sanaa *bonju*.

⁶⁸⁰ Løvold (2014), s. 64 -67. Kts. myös Mattanen (2014), s. 21.

inarinsaamenkielisiä omia ilmaisia kuvaamaan seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöihin kuuluvia henkilöitä⁶⁸¹. Sanaston kehittämistyö ainakin pohjoissaamen kieltä koskien on näiltä osin käynnissä, vaikkakin edelleen kesken.⁶⁸² Myös inarinsaamenkielen osalta sanaston kehittämisestä on keskusteltu inarinsaamen kielijaostossa viime aikoina⁶⁸³. Saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimuksesta voisikin mahdollisesti löytää vastauksia myös aiemmin käytettyä terminologiaa koskeviin kysymyksiin, mikä olisi tietysti erityisen tärkeää yhteisön voimaannuttamisen kannalta⁶⁸⁴.

6.3. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä saamelaisyhteisöissä koskevasta aiemmasta tutkimuksesta

Saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen nykytilaan liittyvää tutkimusta ei ole juurikaan tehty, varsinkaan Suomessa. Norjan puolella aiheesta on kirjoitettu muutamia artikkeleita⁶⁸⁵, ja vuonna 2009 norjalaisen Fafotutkimussäätiön julkaisema tutkimus *Lesbiske og homofile i Sápmi. En narrativ levekårsundersøkelse* (Grønningsæter & Nuland 2009.) onkin toiminut tietyllä tapaa yhtenä keskustelun avaajana kyseisestä aiheesta. Tutkimuksella haluttiin tuottaa tietoa ja tuoda näkyväksi siihen asti tutkimuksessa ja politiikassa melko näkymättöminä olleita saamelaisia seksuaalivähemmistöön kuuluvia henkilöitä. Tutkimusaportissa käsitellään myös moninkertaiseen vähemmistöön sijoittumisen haasteita ja kerrotaan seksuaalivähemmistöön kuuluvien saamelaisten kokemuksista heidän jokapäiväisessä elämässään⁶⁸⁶. Tämän lisäksi Norjan puolella on viimeisten vuosien aikana ilmestynyt ainakin kaksi pro gradu -tutkimusta, joista toinen, *The silence in Sápmi – and the queer Sami breaking it* (Løvold 2014.), keskustelee queer-saamelaisten asemasta saamelaisyhteisössä nykypäivänä ja tarkastelee seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyvää hiljaisuutta saamelaisyhteisössä. Vaikka tutkimus keskittyy lähinnä Norjassa

⁶⁸¹ Asiaa on tiedusteltu mm. Saamelaiskäräjien kielitoimistosta sekä saamelaisyhteisön saamenkieliä puhuvilta henkilöiltä. (Sähköpostikeskustelut Giellagáldun kielityöntekijöiden kanssa 11.9.2017 ja 9.10.2017.)

⁶⁸² Sähköpostikeskustelu Giellagadun kielityöntekijän kanssa 11.10.2017.

⁶⁸³ Sähköpostikeskustelu Giellagáldun kielityöntekijän kanssa 9.10.2017.

⁶⁸⁴ Kts. esim. Suoma Sámi Nuorat 23.9.2013; Mattanen (2014), s. 19-21; Løvold (2014), s. 64-67.

⁶⁸⁵ Kts. esim. Giertsen 2003.

⁶⁸⁶ Grønningsæter, Arne Backer & Nuland, Bjørn Richard, *Lesbiske og homofile i Sápmi. En narrativ levekårsundersøkelse*, Faforapport (2009), s. 26.

asuviin saamelaisiin, siinä on haastateltu yhtä henkilöä myös Ruotsista. Suomessa asuvien saamelaisten ääni kuuluu tekstissä kenttätyö-jaksoilla kerätyn materiaalin kautta, mutta Venäjällä asuvien saamelaisten tilanteesta ei tutkimuksessa keskustella.⁶⁸⁷ Toisessa Norjan puolella ilmestyneessä pro gradu –tutkimuksessa sivutaan myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä tarkastelemalla saamelaisen kaunokirjallisuuden heteronormatiivisuutta⁶⁸⁸.

Suomen puolella Leena Mattanen on julkaissut vuonna 2016 pro gradu –tutkimuksensa ”*Täytyy puhua enemmän. Hiljaisuus ei ratkaise ongelmia.*” *Queer-saamelaisten ja hyvinvoinnin ja pärjäämisen edellytykset* (Mattanen, 2016). Tutkimuksessaan hän analysoi Queering Sápmi- projektin tiimoilta tuotetussa kirjassa *Queering Sápmi- Saamelaisia kertomuksia normien ulkopuolelta* (Bergman & Linqvist 2014) esitetyjä haastatteluja ja avaa analyysin kautta queer-saamelaisten kohtaamia haasteita saamelaisessa kulttuurissa sekä heidän tapojaan selvittää näistä haasteista⁶⁸⁹.

Ruotsin puolelta oman kontribuutionsa saamelaisia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä koskevaan keskusteluun on tuonut jo edellä mainittu Queering Sápmi –projekti ja sen seurauksena syntynyt teos, jossa käsitellään aihetta henkilöhaastattelujen kautta. Suurin osa haastateltavista esiintyy kirjassa omalla nimellään. Haastatteluja on tehty Norjan, Ruotsin ja Suomen alueella asuvien queer-saamelaisten keskuudessa. Venäjän saamelaisia ei tässäkään projektissa ollut mukana.⁶⁹⁰ Vaikka kyseessä ei olekaan tieteellinen teos, se onnistuu haastattelujen ja kuvien avulla koskettamaan lukijaa ja välittämään kuvaa LHBTIQ -saamelaisten jokapäiväisestä elämästä ja heidän kohtaamistaan haasteista. Ainakin neljä kirjaan haastatelluista ovat Suomessa asuvia saamelaisia, ja heidän tarinoissa esille tuodut asiat heijastuvat osittain myös tämän raportin analyysissä.⁶⁹¹

Tämän tutkimusprojektin tutkijoiden tiedossa ei tällä hetkellä ole, että nimenomaan Suomessa asuvien saamelaisten seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöihin identifioituvien henkilöiden oikeuksia ja moniperustaista

⁶⁸⁷ Løvold (2014).

⁶⁸⁸ Oskal, Berit Margrethe, Garra boját ja fiinna nieiddat. Heteronormativitehta sámi čáppagirjjálašvuodas, Sámi girjjálašvuoda masterdutkanmuš, The Arctic University of Norway, (2015).

⁶⁸⁹ Mattanen (2016), s. 1-2.

⁶⁹⁰ Bergman, Elfrida & Linqvist, Sara, *Queering Sápmi. Indigenous stories beyond the norm*, (kääntänyt Hincks, Mikaela, Sweet Translations), Umeå: Qub Förlag, (2014). Kts. myös Mattanen (2016), s. 2-7.

⁶⁹¹ Bergman & Linqvist (2014), s. 118-129, 168-173, 202-213 & 296-315.

syrijintää käsittelevää tutkimusta olisi aikaisemmin tehty. Valtiokohtaisesti kyseisiä vähemmistöryhmiä tarkastelevan tutkimuksen niukkuus selittyy varmasti osittain sillä, että saamelaiset ovat yksi alkuperäiskansa, joka on valtioiden rajojen asettamisen seurauksena joutunut jakautumaan neljän eri valtion alueelle⁶⁹². Kuitenkin erityisesti oikeudellisia kysymyksiä, mutta myös moniperustaista syrjintää tarkasteltaessa on perusteltua lähestyä asiaa myös valtiokohtaisesti, sillä kunkin valtion lainsäädännöllä on merkittävä vaikutus muun muassa saamelaisten asemaan yhteiskunnassa ja heidän kokemaansa syrjintään⁶⁹³.

6.3.1. Saamelaisiin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyvä hiljaisuus

Aiemmin esitellyssä saamelaisia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä käsittelevässä kirjallisuudessa ja tutkimuksissa on melko keskeisessä osassa viime vuosina ollut kyseisten vähemmistöryhmien ympärille rakentuneet hiljaisuuden ja sen rikkomisen diskurssit⁶⁹⁴. Fafon raportin (Grønningsæter & Nuland 2009) ilmestymisen jälkeen siinä esille nostettuun saamelaisten seksuaalivähemmistöjen näkymättömyyteen sekä saamelaisyhteisössä että laajemmin yhteiskunnassa⁶⁹⁵ on haluttu puuttua ja nostaa heitä enemmän esille niin tieteellisessä kuin muussakin keskustelussa⁶⁹⁶. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ympärillä olevaa hiljaisuutta käsitellään usein juuri saamelaisyhteisön sisäisessä kontekstissa, jossa vaikeneminen nähdään jopa jonkinlaisena normina⁶⁹⁷. Eräs tutkimuksemme informantti nostaa myös esille saamelaisen hiljaisuuden kulttuurin. Hän kokee, ettei asioista voida keskustella eikä niitä voida käsitellä, mikä johtaa saamelaisyhteisön hiljaiseen pahaan oloon. Perheen kunnia on saamelaisyhteisössä todella tärkeä, ja vaikka informantin perhe tietääkin hänen identifioituvan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön, osa

⁶⁹² Kts. esim. Løvold (2014), s. 2.

⁶⁹³ Kts. valtiollisten lainsäädännön eroista esim. Allard, Christina, "Some Characteristic Features of Scandinavian Laws and their Influence on Sami Matters", teoksessa *Indigenous Rights in Scandinavia. Autonomous Sami Law* (toim. Allard, Christina & Skogvang, Susann Funderud, Surrey, UK: Ashgate Publishing limited, (2015).

⁶⁹⁴ Kts. esim. Bergman & Linqvist (2014); Mattanen (2016); Løvold (2014); Grønningsæter & Nuland (2009).

⁶⁹⁵ Grønningsæter & Nuland (2009), s. 76-81.

⁶⁹⁶ Bergman & Linqvist (2014); Mattanen (2016); Løvold (2014).

⁶⁹⁷ Mattanen (2016), s. 28 & 32.

perheestä ei halua puhua asiasta eikä sitä olisi toivottavaa tuoda esille muissakaan tilanteissa.

Saamelaisesta vaikenemisen kulttuurista on kirjoittanut muun muassa Veli-Pekka Lehtola (2015) kirjassaan *Saamelaiskiista. Sortaako Suomi alkuperäiskansaansa?*, jossa hän tuo esille, että vaikeneminen voi olla myös merkki siitä, että yhteisö, tässä tapauksessa saamelaiset, on kokenut ja kokee itsensä alistetuksi. Jos puhumisesta ei koeta olevan hyötyä, tilanne voi turhauttaa yhteisöä ja johtaa lopulta sen vetäytymiseen.⁶⁹⁸ Toisin sanoen saamelaista vaikenemisen kulttuuria tarkasteltaessa on tärkeä muistaa myös valtioiden saamelaisiin kohdistuneiden kolonialististen toimien sekä assimilaatiopolitiikan vaikutukset yhteisön tämänhetkiseen tilaan sekä näiden toimien mahdolliset vaikutukset esimerkiksi tiettyjen toimintatapojen omaksumiseen⁶⁹⁹. Myös aiemmin mainittu informantti näkee, että esimerkiksi saamelaisten asuntola-kokemukset ovat omalta osaltaan vaikuttaneet nykyaikana saamelaisyhteisössä elävään hiljaisuuden kulttuuriin⁷⁰⁰.

Saamelaisiin LHBTIQ -henkilöihin liittyvää hiljaisuutta tai vaikenemista tarkasteltaessa taustalla voi nähdä olevan useita motiiveja. Joko asiasta vaikenemisella halutaan osoittaa, ettei asiaa hyväksytä saamelaisyhteisössä, tai se hyväksytään eikä koeta tarvetta puhua siitä enempää. Toisaalta vaikenemisen taustalla voi olla myös esimerkiksi vanhempien ihmisten epävarmuus, sillä he eivät koe olevansa asiasta riittävän perillä.⁷⁰¹ Myös tämän tutkimuksen haastatteluissa nousi esille hiljaisuuden teema. Informantit kertovat esimerkiksi tilaisuuksista, joissa on paljon sukua koolla, jolloin hiljaisuus näkyy muun muassa siinä, että hetero-cis-henkilöiltä kysellään heidän yksityiselämästään tai kumppaneiden kuulumisia. Sen sijaan taas LHBTIQ -henkilöiltä ei kysytä tällaisia asioita. Tutkimuksen haastatteluiden perusteella yhteisön puolelta koettuun hiljaisuuteen koetaan vaikuttavan muun muassa asian vaikeus ja vieraus. Informantti, jonka mukaan asia on ollut vaikea esimerkiksi sukulaisille,

⁶⁹⁸ Lehtola, Veli-Pekka, *Saamelaiskiista. Sortaako Suomi alkuperäiskansaansa?*, Helsinki: Into-kustannus, (2015), s. 223-230. Kts. myös Mattanen (2016), s. 28 & 36.

⁶⁹⁹ Kts. yleisesti kolonialismin vaikutuksista esim. Kuokkanen, Rauna, *Mitä on saamelaisten hyvinvointi? Tarkastelua kansainvälisessä alkuperäiskansojen kontekstissa. SámiSoster –seuran 10-vuotis julhaseminaari*, Inari 21.4.2008, 7. Saatavissa:

<https://rauna.files.wordpress.com/2008/04/samisostersuomi.pdf>; Kuokkanen, Rauna, ”

Saamelaiset ja kolonialismin vaikutukset nykypäivänä”, teoksessa Kuortti, Joel, Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.), *Kolonialismin jäljet: keskustat, periferiat ja Suomi*, Helsinki: Gaudeamus, (2007); Mattanen (2016), s. 28-34.

⁷⁰⁰ Kts. aiheesta yleisesti myös esim. Mattanen (2016), s. 36; Rasmus, Minna, *Bágggu vuoligit, bágggu birget – Sámemánáid ceavzinstrategiijat Suoma álbmotskuvlla ásodagain 1950–1960-loguin*, Oulun yliopisto: Giellagas- instituutti, (2008).

⁷⁰¹ Mattanen (2016), s. 37-38. Kts. myös Løvold (2014), s. 39-51.

toteaa, että taustalla vaikuttaa varmasti myös saamelaisyhteisön ja varsinkin hänen oman sukunsa uskonnollisuus. Myös Mattanen (2016) tuo pro gradu-tutkimuksessaan esille kristinuskon ja erityisesti lestadiolaisuuden vaikutuksen saamelaisten suhtautumiseen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä kohtaan⁷⁰². Lisäksi myös toinen informantti pohtii, että edellä kuvattu vaikeneminen voisi johtua ainakin osittain lestadiolaisuuden vaikutuksista. Toisaalta hän myös kyseenalaistaa, onko tällainen vaikeneminen pelkästään saamelaisyhteisössä esiintyvä asia, vai esiintyykö sitä myös muissa esimerkiksi suomalaisyhteisöissä. Kuten aiemmin on tuotu esille, vaikenemisen taustalla voi olla myös perheen kunnian säilyttäminen.

Haastatteluissa nousee esille myös informanttien oma vaikeneminen heidän kuulumisestaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin. Eräs informantti kertoo, että hän on kokenut varsinkin alussa todella vaikeaksi puhumisen omasta seksuaalisesta suuntautumisestaan saamelaisyhteisössä. Myös toinen informantti tuo esille, että on varsinkin aiemmin erityisesti vanhempien ihmisten kohdalla kertonut joko varoen tai jättänyt kokonaan kertomatta omasta seksuaalisesta suuntautumisestaan. Molemmat informantit myös kertovat, että heidän omaan vaikenemiseen asian suhteen ovat joissakin tilanteissa vaikuttaneet myös heidän omat ennakkoluulot siitä, miten heidän seksuaaliseen suuntautumiseen suhtaudutaan, ja joskus tiedon vastaanotto onkin voinut yllättää henkilön positiivisesti. Eräs informantti viittaa haastattelussaan, että osa hänen perheestään toivoo hänen vaikeneman asiasta. Eräessä haastattelussa nousee esille myös, että informantti ei aina halua paljastaa omaa seksuaali- ja sukupuoli-identiteettiään, koska kokee, että sen paljastuminen vaikuttaisi negatiivisesti hänen mahdolluuksiinsa toimia esimerkiksi perinteisiä saamelaisia elinkeinoja harjoittavissa yhteisöissä. Hän kokee, että miesten asema perinteisten elinkeinojen harjoittajana on naisen asemaa vahvempi, ja ilman miespuolisoa hän ei näkisi mahdolliseksi harjoittaa perinteisiä elinkeinoja täysipäiväisesti. Hänen haastattelussaan moni asia saamelaisyhteisön sisäistä tilannetta pohdittaessa kiteytyykin naisen asemaan saamelaisyhteisössä. Hän pohtii myös länsimaisen kulttuurin ja yhteiskunnan arvomaailman leviämisen vaikutuksia saamelaisyhteisön sukupuolirooleihin. Informantin mukaan olisi syytä pohtia, miten esimerkiksi saamelaisten naisten ja miesten roolit ovat yhteisössä muuttuneet valtakulttuurin leviämisen seurauksena. Samoja kysymyksiä sekä myös kristinuskon vaikutuksia saamelaisten naisten asemaan saamelaisyhteisöissä on pohtinut esimerkiksi Kuokkanen (2008) artikkelissaan, jossa hän tuo esille muun

⁷⁰² Mattanen (2016), s. 38-48.

muassa kristinuskon vaikutukset tietynlaisen sukupuolihierarkian kehittymiseen alkuperäiskansojen yhteiskunnissa⁷⁰³.

Myös Løvold (2014) paikallistaa pro gradu –tutkimuksessaan yhdeksi hiljaisuuden muodoksi saamelaisyhteisössä marginaalissa olevien ryhmien hiljaisuuden (silence in the margin). Hänen mukaansa hiljaisuuden taustalla voi olla esimerkiksi halu olla rikkomatta yhteisön sisäisiä normeja ja pelko siitä, että henkilöille annetaan siitä tavallaan sanktioksi hiljaisuus. Kuten aiemmin on tuotu esille, hiljaisuus voi saamelaisyhteisössä tarkoittaa myös sitä, että asiaa ei hyväksytä, ja Løvold määrittelee hiljaisuuden myös yhdeksi yhteisön sisäiseksi sanktioksi.⁷⁰⁴

Tutkimuksen yhteydessä erityistä huomiota Suomen puolella kiinnitti hiljaisuus seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöön kuuluvien miesten kohdalla. Useista yrityksistä huolimatta tutkimukseen ei löytynyt yhtään Suomessa asuvaa saamelaista kyseisiin vähemmistöryhmiin lukeutuvaa mies-informanttia. Tämä ei tietenkään tarkoita, etteikö heitä olisi, sillä osa informanteista kertoi kysyneensä tuttavapiiristään muutamaa miespuolista henkilöä osallistumaan tutkimukseemme, mutta yhtään halukasta ei löytynyt. Kysyimme haastatteluisia myös, *kokivatko informantit, että jokin seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön lukeutuva ryhmä on erityisen stigmatisoitu ja miten se ilmenee*. Kolme viidestä informantista nosti saamelaiset homomiehet esille tällaisena ryhmänä. Syynä erityisen hankalaan asemaan nähdään muun muassa nykyaikaisen saamelaiskulttuurin patriarkaalisuus ja maskuliinisuus. Poikiin ja miehiin kohdistuu saamelaiskulttuurissa suuria odotuksia esimerkiksi perinteisten elinkeinojen jatkamiseen liittyen, jolloin heidän harteilleen sälytetään myös iso kulttuurinen taakka. Yhdessä haastattelussa homomiehiä ei nimetty erityisen stigmatisoiduksi ryhmäksi, mutta heidän koettiin suhtautuvan asiasta julkisesti puhumiseen varovaisesti ja varautuneesti.

Kirjassa *Queering Sápmi – Indigenous stories beyond the norm* (2014)⁷⁰⁵ on kertomuksia saamelaisista seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön lukeutuvista miehistä, ja niiden joukossa on myös yksi kertomus Suomen puolella elävästä henkilöstä. Toisin kuin Norjan tai Ruotsin puolella elävät miespuoliset henkilöt, Suomen puolella asuva henkilö esiintyy kirjassa anonyymina.⁷⁰⁶ Erityistä

⁷⁰³ Kuokkanen, Rauna, ”Sámenissonat, «árbevierru» ja veahkaválddi hámit”, *Sámi dieđalaš áigečála* 1(2008), s. 37.

⁷⁰⁴ Løvold (2014), s. 47-51.

⁷⁰⁵ Teos on sama kuin Mattasen (2016) analysoima *Queering Sápmi –saamelaisia kertomuksia normien ulkopuolelta*, mutta tässä tutkimuksessa päädyttiin käyttämään teoksen englanninkielistä versiota.

⁷⁰⁶ Bergman & Lindquist (2014).

huomiota kiinnitti hänen kertomuksensa lopussa oleva lisäys, jossa hän tuo ilmi aikoneensa alun perin esiintyä kirjassa omalla nimellä ja kuvillaan. Hän kertoo, että kuitenkin juuri ennen kirjan lähettämistä painoon, hänen viisi läheistä ystävänsä sanoivat katkaisevansa yhteydenpidon hänen kanssaan, jos hän esiintyisi kirjassa omalla nimellään.⁷⁰⁷ Kaiken edellä lausutun perusteella voidaan todeta, että saamelaiden seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön lukeutuvien miespuolisten henkilöiden kohdalla hiljaisuus näyttäisi olevan melko syvällä saamelaisyhteisöissä. Toisaalta herää kysymys myös siitä, onko Suomessa asuvan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön lukeutuvan saamelaisen miehen tilanne jotenkin erityisen vaikea verrattaessa esimerkiksi Ruotsiin tai Norjaan. Saamelaiden katsotaan olevan yhtenäinen kansa neljän valtion alueella, mutta kuten eräässä haastattelussa ja myös toisessa työpajassa kävi ilmi⁷⁰⁸, Suomessa asuvat saamelaiset homomiehet ovat todella varovaisia paljastamaan julkisesti omaa seksuaali-identiteettiään. Lisäksi suurin osa informanteista kertoi, ettei tiedä yhtään Suomen puolella asuvaa saamelaista homomiestä, ja myös *Queering Sápmi* –kirjasta edellä kerrotun esimerkin valossa näyttäisi siltä, että aihe on tabu Suomessa elävien saamelaiden keskuudessa. Edellä todettu saa pohtimaan, kertooko tämä jotakin oleellista samalla myös suomalaisesta yhteiskunnasta ja kulttuurista sekä niiden vaikutusten heijastumisesta Suomen puolella elävien saamelaiden käsityksiin esimerkiksi juuri sukupuolesta.

Myös Mattanen (2016) ja Løvold (2014) kirjoittavat saamelaisesta maskuliinisuuden ideaalista⁷⁰⁹ ja poronhoitoon liittyvästä machokulttuurista⁷¹⁰. Molemmissa tutkimuksissa korostetaan maskuliinin machomiesihanteen liittyvän erityisesti poronhoitoon⁷¹¹, ja esimerkiksi Mattanen tuo ilmi analysoidessaan *Queering Sápmi* –hankkeen kirjan henkilöhaastatteluita, että saamelainen mies esitetään usein niissä lähtökohtaisestikin poronhoitajana⁷¹². Myös Fafon raportissa poronhoito tuotiin esille yhtenä sukupuolien kahtiajakoa ylläpitävänä tekijänä saamelaiskulttuurissa. Vaikka eron esimerkiksi etelässä ja pohjoisessa elävien näkemysten välillä todetaan olevan selkeä, silti naisiin ja miehiin kohdistuu tiettyjä odotuksia myös muualla asuvien saamelaiden keskuudessa.⁷¹³

⁷⁰⁷ Bergman & Lindquist (2014), s. 173.

⁷⁰⁸ Työpaja Inarissa Sajoksessa 3.5.2017.

⁷⁰⁹ Løvold (2014), s. 53-56.

⁷¹⁰ Mattanen (2016), s. 48-53.

⁷¹¹ Mattanen (2016), s. 48-53; Løvold (2014), s. 55.

⁷¹² Mattanen (2016), s. 49.

⁷¹³ Grønningsæter & Nuland (2009), s. 63-64.

Toinen todella hiljainen vähemmistöryhmä Suomessa asuvien saamelaiden seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen keskuudessa vaikuttaisi olevan transsukupuoliset henkilöt. Kaikki haastattelemamme informantit mainitsivat transsukupuoliset henkilöt erityisen stigmatisoituna vähemmistöryhmänä. Myös järjestämässämme työpajassa transsukupuolisten vaikea asema niin saamelaisyhteisössä kuin laajemminkin yhteiskunnassa nousi esille.⁷¹⁴ Saamelaisyhteisössä henkilön identifioituminen transsukupuoliseksi tuntuu aiheuttavan isoja reaktioita, ja erään informantin mukaan se voi pahimmassa tapauksessa merkitä henkilön totaalista ”statuksen” romahtamista yhteisössä. Osa informanteista kertoo myös, että transsukupuolisista ei juuri puhuta saamelaisyhteisössä ja transsukupuolisuus koetaan vieraana asiana. Eräs informantti tuo esille, että transsukupuoliset henkilöt jäävät vähemmälle huomiolle ylipäättänsä myös suomalaisessa yhteiskunnassa, ja toinen toteaa erityisesti juuri heidän tarvitsevan tällä hetkellä tukea. Yksi informantti näkee, että eläminen transnaisena olisi radikaaleinta, mitä saamelaisyhteisössä voisi tehdä. Hän kokee, että silloin mieheksi syntynyt henkilö tavallaan luopuisi omasta statuksestaan yhteisössä. Tämä keskustelu puolestaan kytkeytyy haastattelussa vahvasti myös naisen asemaan saamelaisyhteisössä. Myös eräs *Queering Sápmi – Indigenous stories beyond the norm* (2014) teoksessa esitelty transsukupuolinen henkilö kertoo kirjan henkilöhaastattelussaan kohtaamistaan haasteista ja kertoo, ettei hän voinut todella olla se kuka on ennen kuin muutti pois kotipaikkakunnaltaan⁷¹⁵.

6.4. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asemasta Suomen ihmisoikeuspolitiikassa

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden ihmisoikeudet nousivat vuonna 1998 Suomen kansainvälisen ihmisoikeuspolitiikan yhdeksi painopisteeksi Suomen ensimmäisen ihmisoikeusselvityksen myötä.⁷¹⁶ Tämän jälkeen ne on nostettu esiin myös vastaavassa ihmisoikeusselvityksessä⁷¹⁷, sekä

⁷¹⁴ Työpaja Inarissa Hotelli Kultahovissa 17.8.2017.

⁷¹⁵ Bergman & Lindquist (2014), s. 85-97.

⁷¹⁶ Tarjamo, Kerttu, Selvitystyö ulkoasiainministeriön toiminnasta LHBTI-ihmisoikeuksien edistämiseksi. 22.12.2012, s. 7; Ulkoasiainministeri Tarja Halosen eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle antama selonteko Suomen hallituksen ihmisoikeuspolitiikasta 11.11.1998.

⁷¹⁷ Ihmisoikeudet ja Suomen ulkopoliittika, Ulkoasiainministeri Erkki Tuomiojan eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle antama selvitys Suomen hallituksen ihmisoikeuspolitiikasta 29.11.2000, Ulkoasiainministeriön julkaisuja, Helsinki.

toistuvasti vuoden 2004 jälkeen Suomen ihmisoikeuspoliittisissa selonteissa⁷¹⁸. Valtioneuvoston vuonna 2014 antama ihmisoikeusselonteko sisälsi useita linjauksia liittyen yhdenvertaisuuteen ja syrjimättömyyteen. Siinä nostettiin yhdeksi Suomen kansainvälisen ihmisoikeuspolitiikan painopisteeksi syrjintävaarassa olevien ryhmien oikeudet ja moniperustaisen syrjinnän poistaminen⁷¹⁹. Selonteon mukaan myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen perus- ja ihmisoikeuksia tulisi edistää laatimalla niitä koskeva kansallinen strategia tai toimintaohjelma⁷²⁰.

Lisäksi Suomen ulkoasiainhallinnon uusimmassa ihmisoikeusstrategiassa sekä Suomen ulkoasiainhallinnon ihmisoikeuspoliittisessa toimintaohjelmassa 2013-2015 korostetaan erityisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuvan syrjinnän poistamista yhtenä keskeisenä tavoitteena.⁷²¹ Uudessa kansallisessa perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelmassa 2017-2019 on korostettu sukupuoli-vähemmistöjen itsemääräämisoikeuden vahvistamista erityisesti sosiaali- ja terveyspalveluissa sekä osana oikeutta fyysiseen koskemattomuuteen ja henkilökohtaiseen vapauteen. Ohjelma käynnistää myös selvityksen intersukupuolisten lasten oikeuksista ja kokemuksista.⁷²²

Ulkoasiainministeriö laati vuonna 2012 selvitystyön ministeriön toiminnasta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden ihmisoikeuksien

⁷¹⁸ Valtioneuvoston selonteko Suomen ihmisoikeuspolitiikasta, Helsinki: Edita Prima Oy, (2004), s. 103. Saatavissa: <http://www.formin.fi/public/download.aspx?ID=69315&GUID={A4EDB3C3-1FF2-4C68-90D8-2B937828D80C}>; Valtioneuvoston selonteko Suomen ihmisoikeuspolitiikasta, (2009), s. 30-32. Saatavissa:

<http://www.formin.fi/public/download.aspx?ID=69310&GUID={0AFC392E-12BD-41C4-927C-257A392DB382}>; Valtioneuvoston ihmisoikeusselonteko 2014, Ulkoasiainministeriö, Jyväskylä: Grano Oy, (2014), s. 68-69. Saatavissa: <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=136941&GUID=%7b7E6D44FB-6F31-4BFA-A521-F5CCAC509B24%7d>.

⁷¹⁹ Valtioneuvoston ihmisoikeusselonteko 2014, s. 23-26.

⁷²⁰ Valtioneuvoston ihmisoikeusselonteko 2014, s. 71.

⁷²¹ Suomen ulkoasiainhallinnon ihmisoikeusstrategia, Ulkoasiainministeriö, Jyväskylä: Kopijyvä Oy, (2013), 20. Saatavissa:

<http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=115729&GUID={DD6BF865-D308-4C5B-B7F7-959D0AD65DD0}>; Suomen ulkoasiainhallinnon ihmisoikeuspoliittinen toimintaohjelma 2013 – 2015, Ulkoasiainministeriö, Joensuu: Kopijyvä Oy, (2013), s. 13-14. Saatavissa: <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=116041&GUID={D0D4D53A-778C-4BBF-A808-D57DB8F206E4}>.

⁷²² Kansallinen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma 2017-2019, Oikeusministeriön julkaisu 9/2017. Oikeusministeriö, Helsinki, 2017.

edistämiseksi.⁷²³ Ulkoasiainministeriön toiminta seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöjen ihmisoikeuksien eteen on ollut pääasiallisesti vaikuttamistyötä kansainvälisillä foorumeilla. Selvityksen mukaan ministeriö on pyrkinyt nostamaan teemaa kansainvälisten järjestöjen agendalle sisällyttämällä sen omiin puheenvuoroihinsa, järjestämällä LHBTIQ -teemaisia sivutapahtumia yhteistyössä muiden maiden kanssa, vaikuttamalla EU:n kantoihin sekä pyrkimällä sisällyttämään seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ihmisoikeuksia päätöslauselmiin ja päätöksiin. Eri maiden LHBTIQ -ihmisoikeustilanteisiin on kiinnitetty huomiota muun muassa YK:n UPR-prosessissa (Universal Periodic Review). Ulkoministeriö on toiminut aktiivisesti LHBTIQ -ihmisoikeuksien edistämiseksi myös Euroopan neuvostossa.⁷²⁴

Vuonna 2014 Oikeusministeriö julkaisi Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien perus- ja ihmisoikeudet Suomessa –raportin, jossa arvioidaan, miten perus- ja ihmisoikeudet toteutuivat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvilla henkilöillä elämän eri osa-alueilla vuoden 2014 Suomessa, sekä miten tilannetta voisi kehittää tulevaisuudessa⁷²⁵. Raportista käy ilmi, että Suomella on vielä paljon työtä muun muassa lainsäädännön kehittämisessä sekä syrjinnänvastaisen työn tehostamisessa, jotta seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöjen perus- ja ihmisoikeudet toteutuisivat yhdenvertaisina yhteiskunnassa. Syrjinnän raportoitiin olevan yleistä sekä työpaikoilla että oppilaitoksissa, ja jopa 70 % sateenkaarinuorista kerrottiin kokeneen ahdistelua ja syrjintää. Olemassa olevista ongelmista ei aina raportoida eteenpäin. Myös oikeussuojakeinoissa koettiin olevan puutteita. Kyseisen vähemmistön edustajien kohtaaman syrjinnän, kielteisten asenteiden sekä näkymättömyyden raportoidaan vaikuttavan suoraan ja välillisesti sekä henkilöiden fyysiseen että psyykkiseen terveydentilaan.⁷²⁶ Lainsäädännöllisesti puutteita löytyy muun muassa perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisessa perhelainsäädännön kohdalla, sekä translaissa erityisesti henkilöiden itsemääräämisoikeuden toteutumista

⁷²³ Tarjamo, Kerttu, 22.12.2012, Selvitystyö ulkoasiainministeriön toiminnasta LHBTI-ihmisoikeuksien edistämiseksi. Saatavissa: <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=109225&GUID=%7BDF3A3E60-DE16-45B6-A7A6-4FDDC23C5C01%7D>.

⁷²⁴ Ibid., 2.

⁷²⁵ Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien perus- ja ihmisoikeudet Suomessa, Oikeusministeriö, Selvityksiä ja ohjeita, Helsinki: Oikeusministeriö 34/2014. Saatavissa: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/76543/omso_34_2014seksuaalivahemistot.pdf?sequence=1.

⁷²⁶ Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien perus- ja ihmisoikeudet Suomessa (2014), s. 22-25 & 28-31.

koskien.⁷²⁷ Selvityksessä suositellaan myös kansallista strategiaa tai toimenpideohjelmia tukemaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen perus- ja ihmisoikeuksien täysimääräistä toteutumista.⁷²⁸

ILGA-Europan (International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association)⁷²⁹ seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ihmisoikeuksien toteutumista arvioivassa vertailussa Suomi sijoittui 49 Euroopan valtion joukossa seitsemänneksi⁷³⁰, ja sen raportoidaan toteuttavan tällä hetkellä 68% kyseisten vähemmistöjen ihmisoikeuksista⁷³¹. YK:n ihmisoikeusneuvoston alainen UPR-työryhmä antoi Genevessä 1.-12.5.2017 pidetyssä istunnossaan Suomelle suosituksia ihmisoikeusvelvoitteiden ja –sitoumusten toteuttamiseksi. Suosituksissa nousi esille muun muassa jo aiemmissakin UPR-raporteissa esillä olleet seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeudet.⁷³² Suositukseen liittyen Suomi ilmoitti hyväksyvänsä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuvan syrjinnän poistamista ja ehkäisyä koskevat suositukset, mutta ei hyväksynyt, vaan ottaa tiedoksi translain muutosta sterilisaatioon edellyttävää pykälää⁷³³ koskevan suosituksen. Lisäksi Suomi on osittain ilmoittanut hyväksyvänsä suosituksen koskien intersukupuolisten lasten edun huomioimista.⁷³⁴ Voidaan pitää valitettavana, ettei Suomi hyväksynyt suosituksia translain muutosta sterilisaatioon liittyen. Myös eduskunnan Ihmisoikeuskeskus otti asiaan kantaa translain muutoksen puolesta kannustaen hallitusta poistamaan laista

⁷²⁷ Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien perus- ja ihmisoikeudet Suomessa (2014), s. 25.

⁷²⁸ Ibid., s. 31.

⁷²⁹ ILGA- Europe on Euroopan tasolla toimiva kansainvälinen kansalaisjärjestö, joka toimii kattojärjestönä 490 järjestölle 45 Euroopan maasta (ILGA Europe, What is ILGA-Europe. Saatavissa: [https://www.ilga-europe.org/who-we-are/what-ilga-europe.](https://www.ilga-europe.org/who-we-are/what-ilga-europe))

⁷³⁰ ILGA –Europe, Rainbow Europe, Country Ranking. Saatavissa: <https://rainbow-europe.org/country-ranking>.

⁷³¹ ILGA –Europe, Rainbow Europe, Finland according to ILGA-Europe. Saatavissa: <https://rainbow-europe.org/#8632/0/0>.

⁷³² URP, Report of the Working Group on the Universal Periodic Review, Finland, Addendum, Views on conclusions and/or recommendations, voluntary commitments and replies presented by the State under review, 25.8.2017. Saatavissa:

<http://formin.fi/public/download.aspx?ID=170493&GUID={B14A0CE7-D760-4EC2-A68E-369230C5AF71}>. Kts. myös URP, Universal Periodic Review by the United Nations Human Rights Council, Report by Finland, 2/2008. Saatavissa:

<http://formin.finland.fi/Public/download.aspx?ID=28054&GUID=%7BC2053F55-97A5-45D6-9EAB-20DDB4179151%7D>; URP, Universal periodic review of the United Nations Human Rights Council, Second national report by the government of Finland, 2/2012. Saatavissa: <http://www.formin.fi/public/download.aspx?ID=91784&GUID={D14BB7E0-D02A-4A67-91C3-55C5A0126390}>.

⁷³³ 563/2002, pykälä 1, kohta 1.

⁷³⁴ URP (2017), 6.

lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytyksistä, kun yleismaailmallista määräaikaistarkastelua (UPR) koskeva loppuraportti hyväksyttiin YK:n ihmisoikeusneuvoston istunnossa Genevessä 21.9.2017.⁷³⁵ Asiasta on vireillä lakialoite LA 43/2016 vp, joka odottaa sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen puolta.

Suomi siis korostaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ihmisoikeuksien toteutumisen ja kyseisiin vähemmistöihin kohdistuvan syrjinnän poistamisen merkitystä sekä kansallisessa että kansainvälisessä ihmisoikeuspolitiikassaan, ja sama linja on havaittavissa myös laajemmin kansainvälisellä kentällä esimerkiksi YK:n ja EU:n kaltaisten toimijoiden keskuudessa⁷³⁶. Tämä omalta osaltaan tukee ja vahvistaa Suomen linjaa, mutta samalla velvoittaa Suomea ajamaan entistä vahvemmin myös omien ihmisoikeuspolitiikkansa tavoitteiden toteutumista niin kansallisella tasolla kuin kansainvälisessä yhteistyössäkin. Suurimpana haasteena voidaan nähdä translain muutoksen tarve, josta keskustellaan myöhemmässä osiossa.

Saamelaiden seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeuksista ei ole aiempaa tutkimusta Suomessa, eikä heidän oikeuksiinsa tai asemaan ole viitattu seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyvissä poliittisissa asiakirjoissa. Vähemmistön sisäiset vähemmistöt saattavat kuitenkin olla erityisen haavoittuvassa asemassa ja voivat joutua moniperustaisen syrjinnän kohteeksi, mikä tulisi huomioida myös Suomen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia ja asemaa edistävässä politiikassa. Myös saamelaiden seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen yhdeksi keskeisimmäksi kysymykseksi nousevat saamenkieliset sekä kulttuurisensitiiviset sosiaali- ja terveydenhuoltopalvelut.

6.5. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisoikeuksista

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille ei ole olemassa omia erillisiä ihmisoikeusinstrumentteja. Vaikka yleiset, kaikkia ihmisiä suojaavat ihmisoikeudet koskevat luonnollisesti LHBTIQ-henkilöitä, ne eivät kuitenkaan käytännössä toteudu täysimääräisesti johtuen asenteellisista ja rakenteellisista tekijöistä sekä oikean tiedon puutteesta. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ihmisoikeuksien

⁷³⁵ Adoption of Universal Periodic Report Outcome of Finland 36th Session Human Rights Council 21 September 2017, IOK 49/2017.

⁷³⁶ Kts. esim. tämän raportin s. 168-171.

toteutumiseen on alettu kiinnittää laajemmin huomiota sangen myöhään. Alkuperäiskansoihin kuuluvat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt eivät erillisenä ryhmänä ole toistaiseksi saaneet YK:n tasolla laajamittaista huomiota samalla tavoin kuin esimerkiksi vammaiset alkuperäiskansoihin kuuluvat henkilöt.

Vuonna 2008 YK:n yleiskokouksen yhteydessä hyväksyttiin lausuma, jossa todetaan, että ihmisoikeudet tulee turvata kaikille seksuaalisesta suuntautumisesta tai sukupuoli-identiteetistä riippumatta.⁷³⁷ YK:n ihmisoikeusneuvosto hyväksyi vuonna 2011 ensimmäisen päätöslauselman seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ihmisoikeuksista. Päätöslauselmassa ihmisoikeusneuvosto tunnustaa kaikkien ihmisten yhdenvertaisuuden ja pyytää YK:n ihmisoikeusvaltuutetun toimistoa tekemään selvityksen syrjivistä oikeussäännöksistä ja käytännöistä sekä väkivaltaisista toimista, joita seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat kohtaavat identiteettinsä perusteella eri puolilla maailmaa sekä siitä, kuinka ihmisoikeuksia voidaan käyttää väkivallan ja ihmisoikeusloukkausten kitkemiseksi liittyen kyseisiin vähemmistöihin.⁷³⁸ YK:n ihmisoikeusvaltuutetun toimisto julkaisi heti samana vuonna selvityksensä. Selvityksessä todetaan, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuva syrjintä ja väkivalta sekä ihmisoikeusloukkaukset ovat laajamittaisia. Viitaten useisiin YK:n ihmisoikeussopimuksiin ja asiakirjoihin, ihmisoikeusvaltuutetun toimisto korostaa, että kaikki ihmiset, mukaan lukien lesbot, homot, biseksuaalit ja transsukupuoliset henkilöt, ovat oikeutettuja nauttimaan ihmisoikeuksista, kuten oikeudesta elämään, turvallisuuteen ja yksityisyyteen, oikeudesta olla vapaita kidutuksesta, keinotekoisesta pidättämisestä tai arestissa pitämisestä, oikeudesta olla vapaita syrjinnästä ja oikeudesta ilmaisun, kokoontumis- ja yhdistymisvapauteen.⁷³⁹

Jo aiemmin vuonna 2007 laaja ryhmä asiantuntijoita laati Yogyakartan periaatteet⁷⁴⁰ koskien ihmisoikeussopimusten velvoitteiden tulkintaa LHBTIQ-

⁷³⁷ Joint statement on sexual orientation, gender identity and human rights at United Nations, 2008. <http://arc-international.net/global-advocacy/sogi-statements/2008-joint-statement/>.

⁷³⁸ Resolution adopted by the Human Rights Council, 17/19 Human rights, sexual orientation and gender identity, 14.7.2011, A/HRC/RES/17/19. Katso myös vuoden 2014 päätöslauselma: Human Rights, sexual orientation and gender identity, A/HRC/RES/27/32; sekä vuoden 2016 päätöslauselma: Protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity (adopted 30 June 2016) - A/HRC/RES/32/2.

⁷³⁹ Ibid. Para 5, s. 4.

⁷⁴⁰ The Yogyakarta Principles, Principles of the Application of International Human Rights Law in Relation to Sexual Orientation and Gender Identity, March 2007, http://www.yogyakartaprinciples.org/wp/wp-content/uploads/2016/08/principles_en.pdf; Yogyakarta periaatteet suomeksi: http://www.finnqueer.net/juttu.cgi?s=312_5_1

ihmisten kannalta keskeisissä kysymyksissä. Periaatteet on sittemmin laajasti hyväksytty valtioiden ja YK:n taholta. Suomen tavoitteena on, että Yogyakartaan periaatteet hyväksytään kansainvälisen ihmisoikeuspolitiikan lähtökohdaksi.⁷⁴¹ Asiakirja sisältää 29 periaatetta keskeisimmistä ihmisoikeuksista ja niiden sovellettavuudesta yhdenvertaisesti ja täysimääräisesti LHBTIQ-henkilöihin. 2. periaatteen nojalla ”jokainen on oikeutettu kaikkiin ihmisoikeuksiin ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää. Jokainen on oikeutettu tasavertaisuuteen lain edessä ja erotuksetta yhtäläiseen lain suojaan riippumatta siitä, liittyykö asiaan jokin toinen ihmisoikeus. Lain tulee suojella kaikelta tällaiselta syrjinnältä ja taata kaikille tasavertainen ja tehokas suoja kaikkea tällaista syrjintää vastaan. Seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuva syrjintä sisältää kaikkinaisen seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan erottelun, pois-sulkemisen, rajoituksen tai etuoikeuden, joka tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti mitätöi tai vahingoittaa tasavertaisuutta lain edessä tai yhtäläistä lain suojaa tai kaikkien ihmisoikeuksien ja perusvapauksien yhdenvertaista tunnustusta, nautintaa tai harjoittamista. Seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuva syrjintä saattaa lisääntyä, ja usein lisääntyykin, muiden syrjintäperusteiden kautta, mukaan lukien sukupuoli, rotu, ikä, uskonto, vammaisuus, terveys tai taloudellinen tila.”⁷⁴² Periaatteissa ei näin erikseen mainita etnisyyttä, mutta se voidaan luonnollisesti nähdä kuuluvaksi tähän kategoriaan, joten Yogyakartaan periaatteet velvoittavat valtiot toimenpiteisiin suojatakseen myös alkuperäiskansoihin kuuluvia seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöjen edustajia moniperustaiselta syrjinnältä.

Yogyakartaan periaatteet tekevät jo olemassa olevien ihmisoikeussopimusten perusteella selväksi, että universaalit ihmisoikeudet ovat yhteisiä maailman kaikille ihmisille, myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille. Näin ollen periaatteiden tarkoitus on taata LHBTIQ-ihmisten ihmisarvo ilman poliittista tulkinnan varaa.⁷⁴³

Vaikka ihmisoikeussopimukset eivät yleisesti ottaen erikseen mainitse seksuaalista suuntautumista tai sukupuoli-identiteettiä syrjinnän kiellon

⁷⁴¹ Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien perus- ja ihmisoikeudet Suomessa, Selvityksiä ja ohjeita 34/2014, Oikeusministeriö, s. 14.

⁷⁴² Yogyakartaan periaatteet, 2 periaate.

⁷⁴³ Väisänen, Mikko, Mitä ovat Yogyakartaan periaatteet? Finnqueer, http://www.finnqueer.net/juttu.cgi?s=310_5_1. Yogyakartaan periaatteiden tarkempi analyysi, kts. O’ Flaherty, Michael, Fisher, John, “Sexual Orientation, Gender Identity and International Human Rights, Contextualizing the Yogyakarta Principles”, *Human Rights Law Review*, Volume 8, Issue 2, 1 January 2008: 207–248.

perusteena, vuonna 2011 laadittu Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta⁷⁴⁴ (Istanbulin sopimus) nimenomaisesti velvoittaa osapuolia varmistamaan yleissopimuksen määräysten täytäntöönpanon syrjimättä ketään edellä mainituilla perusteilla.⁷⁴⁵ Useimmat yleismaailmalliset ihmisoikeussopimukset on laadittu aikana, jolloin LHBTIQ-ihmisten ihmisoikeudet eivät vielä olleet nousseet keskeiseksi poliittiseksi kysymykseksi. Tämä selittää sen, ettei näitä ryhmiä ole erikseen mainittu näissä sopimuksissa. Tätä on kuitenkin kritisoitu voimakkaasti ja pelätty, että nykyisiä ihmisoikeussopimuksia voitaisiin pahimmillaan käyttää seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä vastaan. Normien kapean tulkintatavan tai koko ihmisryhmän mainitsematta jättäminen ovat arvovalintoja, jotka voivat johtaa näiden ihmisten epäinhimillistämiseen ja siihen, ettei näiden ihmisten ihmisarvoa tarvitse tunnustaa ja siten valtiot voivat syrjiä heitä seurauksitta.⁷⁴⁶

Kuitenkin, kuten seuraavassa kappaleessa käy ilmi, ihmisoikeussopimuksia valvovat toimielimet ovat ottaneet kantaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksiin ja vahvistaneet sopimusten suojaavan yhtäläisesti myös edellä mainittuihin ryhmään kuuluvien henkilöiden oikeuksia. Suomessa kansainvälisten ihmisoikeussopimusten vaatimusten on vakiintuneesti katsottu täydentävän ja ohjaavan laintulkintaa ja soveltamista.⁷⁴⁷ Suomessa myös oikeudellisesti ei-sitovien ihmisoikeusvalvontaelinten kannanottoihin suhtaudutaan lainsäädännön kehitystä ohjaavana tekijänä.

6.6. Ihmisoikeusvalvontaelinten kannanotot LHBTIQ-ihmisten ihmisoikeuksista

YK:n ihmisoikeusvaltuutettu on määritellyt valtioiden viisi keskeistä velvoitetta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ihmisoikeuksien turvaamiseksi. Valtioiden velvoitteena on 1) suojella ihmisiä homo- ja transFOBiselta väkivallalta; 2) estää seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten kidutus ja muu

⁷⁴⁴ Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta, Istanbulissa 11.5. 2011, tullut voimaan 1.8.2015. Eduskunta on hyväksynyt yleissopimuksen 25 päivänä helmikuuta 2015 ja tasavallan presidentti 10 päivänä huhtikuuta 2015. Valtioneuvoston asetus voimaansaattamisesta SopS 53/2015.

⁷⁴⁵ Artikla 4.3.

⁷⁴⁶ Väisänen, Mikko, Mitä ovat Yogyakartaan periaatteet? Finnqueer, http://www.finnqueer.net/juttu.cgi?s=310_5_1.

⁷⁴⁷ Kts. yleisesti esim. Karhu, Juha, ”Perusoikeudet ja oikeuslähdeoppi”. *Lakimies*, 5/2003, s. 794–798.

julma, epäinhimillinen tai halventava kohtelu; 3) kumota lait, jotka kriminalisoivat homoseksuaalisuuden; 4) kieltää seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin perustuva syrjintä ja 5) turvata seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen yhdistymisen ja kokoontumisen vapaus.⁷⁴⁸

YK:n ihmisoikeusneuvosto on tehnyt vuonna 2011 selvityksen, jossa käy ilmi, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt joutuvat muita huomattavasti useammin väkivaltarikosten uhreiksi, mikä loukkaa heidän ihmisoikeuksiaan, kuten fyysistä koskemattomuutta.⁷⁴⁹ Fyysiseen koskemattomuuteen liittyen Suomessakin kansalaisjärjestöt ovat nostaneet esiin puutteita lainsäädännössä tai viranomaisten toiminnassa koskien lähisuhdeväkivaltaa, seksuaalista väkivaltaa ja väkivaltaisia viharikoksia. Esimerkiksi seksuaalivähemmistöihin kuuluvilla henkilöillä on korkeampi riski kuin muilla joutua väkivallan kohteeksi. Viharikosten osalta mahdollista vihamotiivia ei aina tunnisteta eikä tutkita.⁷⁵⁰ Tässä hankkeessa tehdyissä haastatteluissa tai työpajoissa ei Suomessa asuvien seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien saamelaisten henkilöiden kohdalla noussut esille loukkauksia fyysisen koskemattomuuden osalta väkivaltarikosten yhteydessä, mutta toisessa Pohjoismaassa asuva henkilö kertoi joutuneensa myös suoranaisen fyysisen väkivallan uhriksi.⁷⁵¹

Ihmisoikeusneuvosto on kiinnittänyt huomiota myös intersukupuolisten lasten asemaan ja oikeuksiin ja katsonut lasten kosmeettisten leikkausten loukkaavan heidän oikeuksiaan.⁷⁵² Kansallisessa perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelmassa 2017-2019 tuodaan esille, että tällaiset leikkaukset voivat olla peruuttamattomia ja johtaa lapsettomuuteen. Toimintaohjelmassa viitataan myös Suomessa valtakunnallisen sosiaali- ja terveysalan eettisen neuvottelukunnan (ETENE) kannanottoon vuodelta 2016, jossa ETENE ehdotti, että intersukupuolisten lasten hoidossa pyrittäisiin toteuttamaan ulkoisia sukupuoliominaisuuksia muokkaavat

⁷⁴⁸ Born Free and Equal. Sexual Orientation and Gender Identity in International Human Rights Law. UN OHCHR. New York, Geneve 2012, 9-13.

⁷⁴⁹ Human Rights Council, Discriminatory laws and practices and acts of violence against individuals based on their sexual orientation and gender identity, 17 November 2011, A/HRC/19/41 ja UN GA A/HRC/22/53.

⁷⁵⁰ Kansallinen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma 2017-2019, s. 70.

⁷⁵¹ Työpaja Inarissa Kultahovilla 17.8.2017.

⁷⁵² Human Rights Council, Discriminatory laws and practices and acts of violence against individuals based on their sexual orientation and gender identity, 17 November 2011, A/HRC/19/41 ja UN GA A/HRC/22/53 sekä interseksuaalisuuspäivänä 26.10.2016 julkistettu YK:n ja usean ihmisoikeusasiantuntijan yhteinen vetoamus haitallisia lääketieteellisiä toimenpiteitä vastaan, www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=20739&LangID=E.

toimenpiteet vasta kun lapsi voi itse määrittellä sekä sukupuolensa että ottaa kantaa omaan seksuaalisuuteensa.⁷⁵³

KP-sopimusta valvova ihmisoikeuskomitea (IOK), jolla on ollut keskeinen merkitys myös saamelaisten oikeuksien tulkinnalle, on ottanut kantaa syrjintäkysymykseen seksuaalisen suuntautumisen perusteella jo vuonna 1994 tapauksessa *Toonen v. Australia*.⁷⁵⁴ Komitea toteaa, että KP-sopimuksen artikloissa 2 ja 26 käytettyä sukupuoli-termiä sovelletaan myös seksuaaliseen suuntautumiseen.⁷⁵⁵ Vaikka seksuaalista tai sukupuolista suuntautumista ei siis erikseen mainita KP-sopimuksen syrjintäperusteena, IOK:n oikeuskäytännössä ne kuitenkin selkeästi luetaan syrjintäperusteiksi. Tapauksessa komitea katsoo myös artiklan 17 tulleen loukatuksi, kun henkilön yksityisyyttä on loukattu erilaisin tutkinnallisin pidätyksin johtuen siitä, että Tasmanian lainsäädäntö kielsi homoseksuaalisuuden.⁷⁵⁶

IOK on vahvistanut samanlaisia kannanottoja myöhemmissä oikeustapauksissa sekä maaportteihin liittyvissä johtopäätelmissään.⁷⁵⁷ Suomea koskevissa johtopäätelmissä vuonna 2013 komitea ilmaisi huolensa siitä, että Suomessa voimassa oleva lainsäädäntö seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi ei ole kattava, minkä vuoksi lainsäädäntö ei onnistu suojelemaan kaikilla yleissopimuksessa luetelluilla perusteilla tapahtuvaa syrjintää vastaan. Niin ikään IOK oli huolissaan puutteellisista tiedoista, jotka koskevat syrjintämenettelyä liittyen seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin (2 ja 26 artiklat). Komitea toteaa, että Suomen tulisi tehostaa ponnistelujaan seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi ja ehkäisemiseksi muun muassa toteuttamalla laaja-alainen lainsäädännön uudistus, jolla taataan yhdenvertainen suojeleminen kaikilla perusteilla tapahtuvaa syrjintää vastaan.⁷⁵⁸ Lainsäädännöllisistä uudistuksista keskustellaan myöhemmässä kappaleessa.

⁷⁵³ Kansallinen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma 2017-2019, s. 69. Kts. ETENEn kannanotto intersukupuolisten lasten hoidosta 4.4.2016, <http://etene.fi/lausunnot-ja-kannanotot-2016>.

⁷⁵⁴ *Toonen v. Australia*, Communication No. 488/1992, U.N. Doc CCPR/C/50/D/488/1992 (1994).

⁷⁵⁵ Ibid. Para 8.7.

⁷⁵⁶ Ibid., Para 9.

⁷⁵⁷ Kts. esim. *Young v. Australia*, Communication No. 941/2000 (CCPR/C/78/D/941/2000), Para. 10.4; *X v. Colombia*, Communication no. 1361/2005 (CCPR/C/89/D/1361/2005), Para. 9; and Concluding observations on Mexico (CCPR/C/MEX/CO/5), Para. 21, and Uzbekistan (CCPR/C/UZB/CO/3), Para. 22.

⁷⁵⁸ YK:n ihmisoikeuskomitean johtopäätelmät Suomelle, CCPR/C/FIN/CO/6 24.7.2013 Alkuperäiskieli: englantia, UM:n epävirallinen suomennos, Para 8.

Myös TSS-sopimusta valvova TSS-komitea on vahvistanut, että sopimuksen 2 artiklan 2 kohdassa tarkoitettu ”muu peruste” syrjinnälle kattaa seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolisen identiteetin ja mainitsee näihin ryhmiin kohdistuvista vakavista ihmisoikeusloukkauksista kuten häirinnästä kouluissa ja työpaikoilla.⁷⁵⁹ Komitea viittaa myös Yogyakartan periaatteisiin.⁷⁶⁰ Niin ikään YK:n lapsen oikeuksia valvova komitea, YK:n kidutuksen vastaista sopimusta valvova komitea sekä YK:n kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen toimeenpanoa valvova CEDAW-komitea ovat ottaneet kantaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ihmisoikeuksiin ja näihin vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden syrjinnän kieltoon.⁷⁶¹

Vuonna 2014 CEDAW-komitea ilmaisi Suomea koskevassa raportissa huolensa transseksuaalin sukupuolen pakkosterilisaatiosta ja suositteli, että transseksuaalin sukupuolen vahvistamista annettua lakia täydennetään niin, että varmistettaisiin että sukupuolenkorjaus toteutetaan ilman vaatimuksia mukautua stereotyyppisiin malleihin miehekkäistä tai naisellisista ulkonäöistä tai käytöksestä ja niin, että se ei edellytä yksilöitä suostumaan sterilointiin.⁷⁶² Samaan asiaan on huomiota kiinnittänyt myös YK:n kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen ja halventavan kohtelun tai rangaistuksen erityisraportoija, joka kehottaa kaikkia valtioita kumoamaan lainsäädännön, joka sallii peruuttamattomat toimenpiteet, mukaan lukien pakotettu sukupuolielinten normalisointileikkaus, pakkosterilisaatio, epäeettiset lääketieteelliset kokeilut, sekä korjaavat tai käännyttävät terapiat, silloin kun niitä tehdään tai hallinnoidaan ilman kyseessä olevan henkilön vapaata suostumusta.⁷⁶³

Myös Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu on todennut Suomea koskevassa raportissaan vuonna 2012, että Suomen tulee muuttaa pikaisesti laki

⁷⁵⁹ UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General comment No. 20: Non-discrimination in economic, social and cultural rights (art. 2, para. 2, of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), 2 July 2009, E/C.12/GC/20., Para 32.

⁷⁶⁰ Ibid., alaviite 25.

⁷⁶¹ Kts. Committee on the Rights of the Child, Concluding observations on Chile (CRC/C/CHL/CO/3), Para. 29; See Committee on the Rights of the Child, General comment No. 4 (CRC/GC/2003/4), Para.6; Committee against Torture, General comment No. 2 (CAT/C/GC/2), Para. 21; and Committee on the Elimination of Discrimination against Women, General comment No. 28 (CEDAW/C/GC/28), Para. 18. See also Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding observations on South Africa (CEDAW/C/ZAF/CO/4), Para. 40; and Costa Rica (CEDAW/C/CRI/CO/5-6), Para. 41.

⁷⁶² Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding observations on the seventh periodic report of Finland, 28.2.2014, CEDAW/C/FIN/CO/7, Para 28-29.

⁷⁶³ Report of the Special Rapporteur on torture, or other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, Juan E. Méndez, 1. February 2013, A/HRC/22/53, Paras 76-79.

transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta siten, ettei sukupuolen vahvistaminen edellytä sterilisaatiota tai muusta syystä johtuvaa lisääntymiskyvyttömyyttä.⁷⁶⁴ Ihmisoikeusvaltuutettu pitää myönteisenä, että seksuaalinen suuntautuminen rikoksen motiivina on nimenomaisesti mainittu rikoslaissa koventamisperusteena. Valtuutettu kuitenkin kehottaa Suomea laajentamaan säännöstä niin, että myös sukupuoli-identiteetti olisi erikseen mainittu. Niin ikään ihmisoikeusvaltuutettu kehottaa varmistamaan intersukupuolisten henkilöiden oikeusaseman toteutumisen.⁷⁶⁵ Vuotta aiemmassa selvityksessään Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu korostaa myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten oikeutta terveyteen ja itsemääräämisoikeuteen sekä terveydenhuollon ammattihenkilökunnan koulutusta ja tietotaidon lisäämistä kyseisten vähemmistöjen tarpeiden oikeanlaiseksi ymmärtämiseksi. Ihmisoikeusvaltuutettu niin ikään suosittelee, että jäsenvaltiot edistävät seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien yhdenvertaisuutta koulutuksessa ja työpaikoilla, kunnioittavat transihmisten oikeutta yksityisyyteen työnhaussa sekä torjuvat transihmisten syrjäytymistä ja syrjintää työpaikoilla.⁷⁶⁶

Vuonna 2012 toteutetussa Eurobarometrissa⁷⁶⁷ ”Syrjintä EU:ssa vuonna 2012”, puolet suomalaisista vastaajista piti syrjintää seksuaalisen suuntautumisen perusteella yleisenä. Transsukupuolisten ja muiden transihmisten syrjintää piti yleisenä 51 % vastaajista. Vastaajista 32 % arvioi, että seksuaali- tai sukupuoli-vähemmistöön kuulumisesta olisi haittaa työhönottolanteessa, jossa on kaksi tasavertaista hakijaa. Luvut ovat EU:n keskiarvoa korkeampia.⁷⁶⁸

Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevaa yleissopimusta valvova Euroopan neuvoston ministerikomitea on antanut vuonna 2010 suosituksen jäsenvaltioille toimista seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi. Suosituksissa jäsenvaltioita kehoitetaan tarkistamaan ja tarvittaessa uudistamaan lainsäädäntöään ja tehostamaan syrjinnän vastaisia toimiaan sekä keräämään tietoa ja lisäämään

⁷⁶⁴ EN:n ihmisoikeusvaltuutetun Nils Muižnieksin Suomea koskeva raportti 2012 (COMMDH(2012)27).

⁷⁶⁵ Ibid.

⁷⁶⁶ Council of Europe, Discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity, in Europe, second edition, Council of Europe, September 2011, s. 7-15.

⁷⁶⁷ Eurobarometriin haastateltiin vähän yli 1000 suomalaista, koko EU-alueella vähän yli 26 000 henkeä. Kts.

Seksuu- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien perus- ja ihmisoikeudet Suomessa, Selvityksiä ja ohjeita 34/2014, Oikeusministeriö, sivu 22, alaviite 16.

⁷⁶⁸ Ibid.

uhrien tietoisuutta tehokkaista oikeussuojakeinoista.⁷⁶⁹ Suositukset koskivat useita elämän osa alueita, muun muassa terveydenhuoltoa, työelämää, koulutusta sekä osallistumisoikeuksia. Suomen vastauksessa korostetaan lainsäädännöllisiä uudistuksia muun muassa yhdenvertaisuuslain ja tasa-arvolain kohdalla, joista keskustellaan erikseen myöhemmässä kappaleessa.⁷⁷⁰ Riittämättömänä Suomi piti omia toimiaan syrjinnän uhrien oikeussuojakeinoista tiedottamisessa, seksuaalisesta suuntautumisesta ja sukupuoli-identiteetistä johtuvien viharikosten raportointikynnyksen madaltamisessa, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien vankien turvallisuuden varmistamisessa, seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin liittyvän tiedon sisällyttämisessä koulujen opetussuunnitelmiin, sekä kansallisten ihmisoikeuselinten mandaatin ja moniperusteisen syrjinnän kiellon osalta.⁷⁷¹ Vastineen laati ulkoasiainministeriön vuonna 2011 suosituksen pohjalta asettama työryhmä. Seta ry:n ja Trasek ry:n vastineessa tuodaan esille tarve kattavampaan ja kokonaisvaltaisempaan LHBTIQ -politiikkaan ja konkreettisten uusien toimenpiteiden toteuttamisen tarvetta syrjinnän kitkemiseksi.⁷⁷² Myös tämän tutkimuksen haastatteluissa ja työpajoissa⁷⁷³ tuotiin esimerkiksi esille tarve seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä koskevan tiedon sisällyttämisestä paremmin koulujen opetukseen. Lisäksi kysyttäessä informanteilta, ovatko he tietoisia ihmisoikeuksistaan seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöön kuuluvina saamelaisina henkilöinä, suurin osa informanteista kertoo tietävänsä ainakin jotakin oikeuksistaan saamelaisena henkilönä, mutta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksista ei juurikaan ole tietoa. Eräs informantti myös pohtii sitä, minkä tahon vastuulla olisi lisätä kansalaisten tietoutta heidän omista

⁷⁶⁹ Recommendation [CM/Rec\(2010\)5](#) of the Committee of Ministers to member states on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity., https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805cf40a.

⁷⁷⁰ Questionnaire on the implementation of Committee of Ministers' Recommendation CM/Rec(2010)5 on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity, Suomen vastaukset, [file:///C:/Users/lheinama/Downloads/CoE%20CM_Rec\(2010\)5%20implementation%20Finland%20final%2030.1.2013.pdf](file:///C:/Users/lheinama/Downloads/CoE%20CM_Rec(2010)5%20implementation%20Finland%20final%2030.1.2013.pdf).

⁷⁷¹ Ibid., Kts. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien perus- ja ihmisoikeudet Suomessa, Selvityksiä ja ohjeita 34/2014, Oikeusministeriö, s. 19.

⁷⁷² NGO Statement on the Implementation of the Recommendation in Finland, Seta ry., Trasek ry.,

Questionnaire on the implementation of the Committee of Ministers' Recommendation CM/Rec(2010)5 on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity, [file:///C:/Users/lheinama/Downloads/130124CoE%20CoM%20LGBTI%20Rec%20Finland%20NGOs%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/lheinama/Downloads/130124CoE%20CoM%20LGBTI%20Rec%20Finland%20NGOs%20(1).pdf)

⁷⁷³ Työpajat Inarissa Sajoksessa 3.5.2017 ja hotelli Kultahovilla 17.8.2017.

ihmisoikeuksistaan yleensä, ja voitaisiinko esimerkiksi peruskouluissa viimeistään yläasteella opetukseen sisällyttää kurssi kaikkien henkilöiden ihmisoikeuksista. Hän korostaa myös, että vähemmistöryhmään kuuluvan henkilön tilanne on näiltä osin lähtökohtaisesti erilainen, sillä ne ihmisoikeudet, joiden toteutuminen on miltei itsestään selvyyys valtaväestöön kuuluvalla cis-hetero-henkilölle, ei välttämättä olekaan sitä saamelaiselle seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvalla henkilölle, jolloin tällaisen henkilön tulisi olla todella tietoinen omista ihmisoikeuksistaan pystyäkseen ylipäättänsä ajamaan niitä.

Euroopan neuvoston parlamentaarinen yleiskokous (PACE) hyväksyi 22.4.2015 päätöslauselman⁷⁷⁴, jossa se suositteli jäsenmaita ottamaan käyttöön juridisen sukupuolen vahvistamiseksi itsemääräämisoikeuteen perustuvan, nopean, läpinäkyvän ja saavutettavan menettelyn, jossa ei ole vaatimuksia esimerkiksi iästä.⁷⁷⁵ Yleiskokous niin ikään kannusti jäsenvaltioita poistamaan juridisen sukupuolen vahvistamisesta lääketieteelliset ehdot, kuten lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen ja mielenterveysdiagnoosin⁷⁷⁶, sekä naimattomuusvaatimuksen.⁷⁷⁷

Euroopan ihmisoikeussopimusta valvova Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) on antanut useampia tuomioita seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien oikeudelliseen asemaan liittyen. Tapauksia on käsitelty muun muassa Euroopan ihmisoikeussopimuksen artikloihin 3 (kidutuksen kielto), 5 (oikeus vapauteen ja turvallisuuteen), 8 (oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioituksesta), 11 (kokoontumis- ja yhdistymisvapaus), 12 (oikeus avioliittoon) ja 14 (syrjinnän kielto) liittyen.⁷⁷⁸ Niissä on käsitelty muun muassa

⁷⁷⁴ Parliamentary Assembly, Resolution 2048/2015, Discrimination against transgender people in Europe, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=21736>.

⁷⁷⁵ Ibid., 6.2.1.

⁷⁷⁶ Ibid., 6.2.2.

⁷⁷⁷ Ibid., 6.2.3.

⁷⁷⁸ Kts. esim. *Y.Y. v. Turkey*, application no. 14793/08; *Identoba and Others v. Georgia* (application no. 73235/12); *M.C. and C.A. v. Romania* (application no. 12060/12); *O.M. v. Hungary* (no. 9912/15); *E.B. v. France* (no. 43546/02); *X and Others v. Austria* (no. 19010/07); *M.C. and C.A. v. Romania* (application no. 12060/12); Kts. laajempi analyysi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksista, Edell, Frédéric, Case law of the European Court of Human Rights relating to discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity (2015), Council of Europe. Kts. yleisesti, Johnson, Paul, James, "The choice of wording must be regarded as deliberate: same-sex marriage and Article 12 of the European Convention on Human Rights", *European Law Review*, Issue 1, vol 40, 2015: 207-244; Johnson, Paul, Homosexuality and the European Court of Human Rights, Routledge (2013); Helfer, Laurence, R. & Voeten, Erik., "International Courts as Agents of

sosiaaliturvaa, avioliittoa ja rekisteröityä parisuhdetta, adoptio-oikeutta ja homoseksuaalisuuden kielteväää tai LHBTIQ-ihmiset muutoin syrjivään asemaan asettavaa lainsäädäntöä koskevia kysymyksiä.⁷⁷⁹ Tuoreessa Ranskaa koskevassa päätöksessä *A.P. Garçon and Nicot v. France* (2017) EIT on todennut, että lisääntymiskyvyttömyyden vaatiminen sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen ehtona loukkaa ihmisoikeuksia. Tapauksessa tuomioistuin toteaa Ranskan rikkoneen Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8. artiklaa yksityis- ja perhelämän kunnioituksesta vaatiessaan transihmisiltä todistusta lisääntymiskyvyttömyydestä ennen kuin heidän sukupuolensa on voitu oikeudellisesti vahvistaa.⁷⁸⁰ Tapaus asettaa yksiselitteisen oikeudellisen velvoitteen myös Suomelle muuttaa translainsäädäntöä lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen osalta vastaamaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen ihmisoikeusvelvoitteita. Translain uudistuksesta keskustellaan myöhemmässä kappaleessa.

Euroopan Unionin (EU) oikeus ja Euroopan ihmisoikeussopimus liittyvät läheisesti toisiinsa. Unionin tuomioistuin nojautuu Euroopan ihmisoikeussopimukseen määrittäessään unionin oikeuden mukaista ihmisoikeuksien suojan soveltamisalaa.⁷⁸¹ EU- lainsäädännössä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeudet ovat kirjoitettu osa unionin oikeutta. Euroopan unionin perusoikeuskirjan 21 artiklassa kielletään nimenomaisesti syrjintä sukupuolisen suuntautumisen perusteella.⁷⁸² EU:n tuomioistuin on antanut ratkaisuja sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen oikeuksiin liittyen. Tapauksessa *A, B, C v Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie EU*

Legal Change: Evidence from LGBT Rights in Europe”, *International Organization*, Volume 68, Issue, 1., January 2014: 77-110.

⁷⁷⁹ Kts. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien perus- ja ihmisoikeudet Suomessa, Selvityksiä ja ohjeita 34/2014, Oikeusministeriö, s. 15.

⁷⁸⁰ European Court of Human Rights, Requetes nos 79885/12, 52471/13 et 52596/13, ECHR 121 (2017) 06.04.2017. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-172556"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) Kuten Pauli Rautiainen toteaa, päätös ei jätä harkintamarginaalia valtioille, vaan niiden on muutettava translainsäädäntöään lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen osalta. Kts. Rautiainen, Pauli, Vaatimus lisääntymiskyvyttömyydestä loukkaa transihmisten oikeuksia, perustuslakiblogi, 30.8.2017, <https://perustuslakiblogi.wordpress.com/2017/08/30/pauli-rautiainen-vaatimus-lisaantymiskyvyttomyydesta-loukkaa-transihmisten-oikeuksia/>. Kts myös maailma.net, Kansainvälinen paine Suomean kohtaan kasvaa: translaki uudistettava. Saatavissa: <http://www.maailma.net/nakokulmat/kansainvalinen-paine-suomea-kohtaan-kasvaa-translaki-uudistettava>.

⁷⁸¹ Turvapaikkaa, rajoja ja maahanmuuttoa koskevan eurooppaoikeuden käsikirja, Euroopan unionin perusoikeusvirasto, Euroopan neuvosto (2014), s. 20.

⁷⁸² Euroopan unionin perusoikeuskirja (2000/C 364/01). Nimenomaisia mainintoja kielletyistä syrjintäperusteista sisältyy useisiin direktiiveihin unionin eri toiminnanaloilla. Euroopan unionin perusoikeusvirasto seuraa työssään seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeuksien toteutumista.

tuomioistuimen suuri jaosto ohjeisti, ettei turvapaikanhakijan seksuaalista suuntautumista tule arvioida seksuaalivähemmistöihin kuuluvien stereotyyppien kautta, ja on perus- ja ihmisoikeuksien vastaista vaatia henkilöä todistamaan julkisen käyttäytymisen kautta ei-heteroseksuaalisuutensa.⁷⁸³

Suomi oli vuonna 2013 mukana viidentoista EU:n jäsenvaltion ministereiden yhdessä laatimassa vetoamuksessa, jossa kehoitettiin EU:n komissiota luomaan yhtenäinen toimintapolitiikka EU:lle lesbojen, homojen, biseksuaalien ja transsukupuolisten ihmisten perusoikeuksien turvaamiseksi ja syrjinnän torjumiseksi EU:n jäsenvaltioissa.⁷⁸⁴ Suomi oli myös mukana tekemässä EU:n seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten oikeuksia koskevia suuntaviivoja ulkoasiainhallinnon käyttöön.⁷⁸⁵ Suuntaviivat hyväksyttiin ulkoasiainneuvostossa kesällä 2013.⁷⁸⁶

Euroopan parlamentin jäsen Miapetra Kumpula-Natri jätti huhtikuussa Euroopan komissiolle kirjallisen kysymyksen pakkosterilisaatiosta juridisen sukupuolen vahvistamisen ehtona. Euroopan komission oikeusasioista vastaava komissaari Věra Jourován vastauksessa todetaan, että kaikenlainen sukupuoli-identiteetti tai sukupuolen ominaisuuksiin perustuva syrjintä, suvaitsemattomuus tai väkivalta on EU:n perusarvojen vastaista. Myöskin Euroopan unionin tuomioistuimen mukaan sukupuolten tasa-arvon periaatetta sovelletaan sukupuolen korjaamisesta johtuvaan syrjintään. Jourován tuo myös esille, että vaikka komissiolla ei ole toimivaltaa puuttua kansalliseen translainsäädäntöön, jäsenvaltioiden ja niiden kansallisten tuomioistuinten velvollisuus on varmistaa,

⁷⁸³ Judgment in Joined Cases C-148/13 to C-150/13 A, B, C v Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie, Court of Justice of the European Union PRESS RELEASE No 162/14 Luxembourg, 2 December 2014, <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2014-12/cp140162en.pdf>. Katso tapauksen ihmisoikeusanalyysi, Rautio, Pauli, ”Tasa-arvoinen avioliittolaki ei ratkaissut kaikkia seksuaalivähemmistöjen ihmisoikeusongelmia”, perustuslakiblogi, 16.12.2014, <https://perustuslakiblogi.wordpress.com/2014/12/16/pauli-rautiainen-tasa-arvoinen-avioliittolaki-ei-ratkaissut-kaikkia-seksuaalivahemmistojen-ihmisoikeusongelmia/>.

⁷⁸⁴ Oikeusministeriön tiedote:

<http://oikeusministerio.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/2013/05/eulletoivotaanstrategiaaseksuaalijasukupuolivahemmistojenoikeuksienturvaamiseksi.html>.

⁷⁸⁵ Guidelines to promote and protect the enjoyment of all human rights by lesbian, gay, bisexual, transgender and intersex (lgbti) persons, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/137584.pdf.

⁷⁸⁶ Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien perus- ja ihmisoikeudet Suomessa, Selvityksiä ja ohjeita 34/2014, Oikeusministeriö, s. 15.

että kansallista lainsäädäntöä tulkitaan ja sovelletaan perusoikeuksia koskevien velvoitteiden mukaisesti.⁷⁸⁷

6.7. LHBTIQ-ihmisten ihmisoikeuksien toteutumisesta ja haasteista Suomen lainsäädännössä

Kuten aiemmassa saamelaisten sisäisiä vähemmistöjä koskevassa yleiskappaleessa on tuotu esille, perustuslain 6 §:n yhdenvertaisuussäännös koskee yhdenvertaisesti myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia henkilöitä, vaikkei heitä mainitakaan erikseen syrjintäkiellon kohteena olevana ryhmänä, kuten vammaiset henkilöt. Monissa syrjinnän kieltävissä normeissa listaus on avoin, jolloin myös listassa luettelemattomat perusteet ihmisten erottelulle voidaan tarvittaessa katsoa kielletyiksi syrjintäperusteiksi.⁷⁸⁸ Perustuslain 6 §:n listaus on avoin ja kieltää syrjimisen ”muun henkilöön liittyvän syyn perusteella”. Voidaan todeta, että nykyään ajatusta kaikkien ihmisten yhdenvertaisuudesta pidetään itsestäänselvytyksenä perus- ja ihmisoikeuksien käsitteissä.⁷⁸⁹ Vaikka perustuslaki ei tunne käsitteenä moniperustaista syrjintää, täytyy perusoikeuksien toteutumisessa ottaa huomioon, että saamelaisiin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden kohdalla yhdenvertaisuussäännös asettaa positiivisen toimintavelvoitteen sekä saamelaisten että LHBTIQ-henkilöiden oikeuksien toteutumiseksi. Saamelaisten kohdalla yhdenvertaisuussäännöstä on luettava yhdessä myös perustuslain 17.3§:n kanssa, mikä tarkoittaa esimerkiksi kielellisten oikeuksien toteutamisvelvoitetta saamelaisten LHBTIQ-henkilöiden terveystalouksissa.

Kuten aiemmissa saamelaisissa ja erityisesti saamelaisia vammaisia henkilöitä koskevissa kappaleissa on tuotu esille, muodollinen yhdenvertaisuus ei aina riitä turvaamaan tosiasiallista yhdenvertaisuutta. Yhteiskunnassa saattaa olla lainsäädännöstä tai perinteistä johtuvia syrjiviä rakenteita, jotka estävät muodollisesti yhdenvertaisessa asemassa olevien yksilöiden mahdollisuudet tosiasialliseen yhdenvertaisuuteen. Pyrkimys tosiasialliseen yhdenvertaisuuteen

⁷⁸⁷ <http://trasek.fi/2017/06/30/euroopan-komission-kannanotto->

[lisaantymiskyvyttömyysvaatimuksesta-luovuttava-sukupuolen-juridisen-vahvistamisen-ehtona/](http://trasek.fi/2017/06/30/euroopan-komission-kannanotto-).

⁷⁸⁸ Pentikäinen, Merja: ”Ihmisoikeudet - kehityksestä, merkityksestä ja haasteista; ihmisoikeuskulttuurin ohuudesta Suomessa”, teoksessa Tatu Hyttinen ja Katja Weckström (toim.): Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 50 vuotta. Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta, Turku, 2011, s. 502.

⁷⁸⁹ Ojanen, Tuomas, ja Scheinin, Martin: ”Yhdenvertaisuus ja syrjinnän kieltäminen (PL 6 §)”, teoksessa Karapuu, Ojanen, Scheinin, Tuori, Viljanen. Hallberg: Perusoikeudet, s. 227- 280. Sanoma Pro, Helsinki (2011), s. 227.

sisältää ajatuksen eriarvoisuutta ylläpitävien rakenteiden poistamisesta ja toisin kuin muodollinen yhdenvertaisuus, korostaakin niitä eroja, jotka täytyy ottaa huomioon.⁷⁹⁰ Esimerkiksi saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden kohdalla on otettava moniperusteisesti huomioon eriarvoisuutta synnyttävät tekijät sekä kieleen, kulttuuriin ja siihen kuuluviin elinkeinoihin liittyen että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöasemasta johtuva erilainen kohtelu. Positiivinen erityiskohtelu on siten tarpeellinen ja hyväksyttävä heikommassa asemassa olevien edun turvaamiseksi.⁷⁹¹

Kuten aiemmassa kappaleessa tuotiin esille, perustuslain 22 § asettaa julkiselle vallalle velvollisuuden turvata niin yhdenvertaisuuden kuin kaikkien muidenkin perusoikeuksien toteutuminen. Hallituksen esityksen mukaan säännös velvoittaa valtion turvaamaan perusoikeuksien tosiasiallisen toteutumisen myös tarvittavin aktiivisin toimin, esimerkiksi lainsäädäntöä muuttamalla.⁷⁹² Perustuslain 6 ja 22 pykälästä voidaan yhdessä johtaa julkiselle vallalle velvollisuus edistää aktiivisesti yhdenvertaisuutta yhteiskunnassa.⁷⁹³

Aiemmassa kappaleessa niin ikään tuotiin esille yhdenvertaisuuslain muutos, jossa uudessa yhdenvertaisuuslaissa, toisin kuin aiemmassa,⁷⁹⁴ mainitaan seksuaalinen suuntautuminen erikseen yhtenä syrjintäperusteena. Vaikka sukupuolivähemmistöjä ei edelleenkään erikseen mainita voimassa olevassa yhdenvertaisuuslaissa, syrjinnän kieltö koskee yhdenvertaisesti myös heitä.

Sukupuolivähemmistöjen yhdenvertaisuudesta säädetään myös tasa-arvolaisissa. Tasa-arvolain osittaisuudistus tuli voimaan 1.1.2015. Sukupuolten tasa-arvon edistämisestä ja sukupuoleen perustuvan syrjinnän kiellosta säädetään edelleen naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetussa laissa.⁷⁹⁵ Lain tarkoituksena on uudistuksen myötä myös estää sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuva syrjintä.

Tasa-arvolaki velvoittaa viranomaiset edistämään naisten ja miesten välistä tasa-arvoa sekä velvoittaa ennaltaehkäistä sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen

⁷⁹⁰ Ibid., s. 228.

⁷⁹¹ Ibid., s. 252-253.

⁷⁹² HE 309/1993 vp, s. 74–75.

⁷⁹³ Järvelä, Saara, Perus- ja ihmisoikeuksien tulkinta, kehitys ja vaikutus seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeudelliseen asemaan, OTM-tutkielma, Helsingin yliopisto, 2014, s. 11.

⁷⁹⁴ Yhdenvertaisuuslaki, kumottu, 20.1.2004/21.

⁷⁹⁵ Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta, 8.8. 1986/609.

ilmaisuun perustuvaa syrjintää tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti.⁷⁹⁶ Velvoite koskee kaikkia valtion ja kuntien viranomaisia ja pätee kaikilla toimialoilla. Hallintoa on kehitettävä siten, että tasa-arvon huomioon ottamista varten luodaan ja vakiinnutetaan tarpeelliset menettelyt ja käytännöt sekä erityisesti velvoitetaan muuttamaan niitä olosuhteita, jotka estävät tasa-arvon toteutumista. Tasa-arvo tulee mainituin tavoin ottaa huomioon palveluiden saatavuudessa ja tarjonnassa.⁷⁹⁷

Tasa-arvolain 6 c §:ssä säädetään, että viranomaisten, koulutuksen järjestäjien ja muiden koulutusta tai opetusta järjestävien yhteisöjen sekä työnantajien tulee ennaltaehkäistä sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti, ja tämä tulee ottaa huomioon tasa-arvosuunnitelmia valmisteltaessa ja tasa-arvoa edistävästä toimenpiteistä päätettäessä.

Sosiaali- ja terveysministeriön tasa-arvolakia koskevan oppaan mukaan mm. oppimateriaaleja on tärkeää kehittää siten, etteivät ne luo ennakkoluuloja tai kaavamaisia sukupuolirooleja. Tietoisuutta sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisuuden yksilöllisyydestä tulee lisätä.⁷⁹⁸ Myös tämä seikka nostetaan esille tämän tutkimuksen informanttien toimesta osissa haastatteluista sekä työpajoissa⁷⁹⁹, ja näistä käytännön esimerkkeinä mainitaan muun muassa terveystiedon tunneilla seksuaalivalistuksen yhteydessä käytössä oleva oppimateriaali. Edellä mainitun oppaan mukaan oppilaitoksia koskevien tasa-arvosuunnitelmissa sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvan syrjinnän ennaltaehkäisy tulee ottaa huomioon suunnitelmaa valmisteltaessa ja tasa-arvoa edistävästä toimenpiteistä päätettäessä.⁸⁰⁰ Niin ikään työnantajalla on myös velvollisuus ennaltaehkäistä sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti, eikä tasa-arvon edistämismenpiteitä voi välttää vetoamalla esimerkiksi muiden työntekijöiden tai asiakkaiden kielteisiin asenteisiin.⁸⁰¹

Tasa-arvolaki kieltää välittömän ja välillisen syrjinnän.⁸⁰² Välittömällä syrjinnällä tarkoitetaan 7 §:ssä mm. eri asemaan asettamista sukupuoli-identiteetin tai

⁷⁹⁶ Kts. laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 8.8.1986/609; lain tarkoitus 1 §, muutettu 30.12.2014/1329; 6 c §, muutettu 30.12.2014/1329. Kts. Sosiaali- ja terveysministeriö, Tasa-arvolaki 2015, Esite, s. 10.

⁷⁹⁷ Ibid.

⁷⁹⁸ Ibid., s. 14.

⁷⁹⁹ Työpajat Inarissa Sajoksessa 3.5.2017 ja hotelli Kultahovilla 17.8.2017.

⁸⁰⁰ Sosiaali- ja terveysministeriö, Tasa-arvolaki 2015, Esite, s. 15.

⁸⁰¹ Ibid., s. 17.

⁸⁰² Tasa-arvolaki, 7 § (muutettu 30.12.2014/1329).

sukupuolen ilmaisun perusteella. Välillisenä syrjintänä katsotaan eri asemaan asettamista sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun nähden neutraalilta vaikuttavan säännöksen, perusteen tai käytännön nojalla, jos menettelyn vaikutuksesta henkilöt voivat tosiasiallisesti joutua epäedulliseen asemaan sukupuolen perusteella.⁸⁰³ Syrjintä on kiellettyä riippumatta siitä, perustuuko se henkilöä itseään vai jotakuta toista koskevaan tosiseikkaan tai oletukseen (läheissyryntä ja oletukseen perustuva syrjintä). Kiellettyä on esimerkiksi henkilön häirintä sillä perusteella, että hän on transihmisen perheenjäsen.⁸⁰⁴

Tasa-arvolain 3 §:n määritelmän mukaan sukupuoli-identiteetillä tarkoitetaan henkilön kokemusta omasta sukupuolestaan. Sukupuolen ilmaisulla tarkoitetaan saman pykälän mukaan sukupuolen tuomista esiin pukeutumisella, käytöksellä tai muulla vastaavalla tavalla. Edelleen 3 §:ssä todetaan, että mitä tasa-arvolaisissa säädetään sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvasta syrjinnästä, sovelletaan vastaavasti syrjintään, joka perustuu siihen, että henkilön fyysiset sukupuoli-identiteettiä määrittävät ominaisuudet eivät ole yksiselitteisesti naisen tai miehen. Tasa-arvolain mukaan myös seksuaalinen ja sukupuolinen häirintä katsotaan syrjinnäksi.⁸⁰⁵

Tasa-arvovaltuutettu valvoo tasa-arvolain noudattamista. Uusi yhdenvertaisuusvaltuutettu sekä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta aloittivat toimintansa vuoden 2015 alusta. Yhdenvertaisuusvaltuutetun puoleen voi kääntyä, jos on kokenut tai havainnut syrjintää iän, alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, poliittisen toiminnan, ammattiyhdistystoiminnan, perhesuhteiden, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Valtuutetun tehtäviin kuuluu myös yhdenvertaisuuden edistäminen ja syrjinnän ehkäiseminen.⁸⁰⁶ Yhdenvertaisuusvaltuutettu on tehnyt useita lausuntoja ja kannanottoja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien parantamiseksi⁸⁰⁷ ja tehnyt yhteistyötä alan kansalaisjärjestöjen kanssa.⁸⁰⁸

⁸⁰³ 7 §.

⁸⁰⁴ Sosiaali- ja terveysministeriö, Tasa-arvolaki 2015, Esite, s. 24.

⁸⁰⁵ 7 §.

⁸⁰⁶ Kts. Sosiaali- ja terveysministeriö, Tasa-arvolaki 2015, s. 40. Katso myös kansallinen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma 2017-2019, Oikeusministeriö, Mietintöjä ja lausuntona 9/2017, s. 47.

⁸⁰⁷ Yhdenvertaisuusvaltuutettu, Lausunnot. Saatavissa: <https://www.syrjinta.fi/lausunnot>.

⁸⁰⁸ Yhdenvertaisuusvaltuutettu, LHBTI-yhteisön ja poliisin edustajat tapasivat Pride-viikolla yhdenvertaisuusvaltuutetun ja Setan järjestämässä tilaisuudessa ja keskustelivat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen aseman parantamisesta (30.6.2017). Saatavissa:

Sukupuolivähemmistöön kuuluvat henkilöt ovat syrjäytymiskysymyksissä ottaneet yhteyttä myös tasa-arvovaltuutettuun, joka on antanut asiassa lausuntoja.⁸⁰⁹ Tasa-arvovaltuutetun toimisto julkaisi myös vuonna 2012 selvityksen sukupuolivähemmistöjen asemasta. Eräänä keskeisenä kysymyksenä selvityksessä nousi esille sukupuolivähemmistöjen vähäinen näkyminen julkisessa keskustelussa, lainsäädännössä ja asiakirjoissa. Tämän lisäksi keskeisiä teemoja olivat työelämässä kohdattu syrjintä sekä puutteet terveydenhuollossa sekä sukupuolenkorjausta koskevan lainsäädännön ongelmat.⁸¹⁰

6.7.1. Tasa-arvoinen avioliittolaki

Vuonna 2002 Suomessa tuli voimaan laki rekisteröidystä parisuhteesta.⁸¹¹ Tällä lailla samaa sukupuolta oleville pareille annettiin mahdollisuus parisuhteen virallistamiseen ja näin avattiin pääsy perhelainsäädännön piiriin. Tämä oli merkittävä muutos, sillä aiemmin lainsäädäntö ei käytännössä mitenkään huomioinut samaa sukupuolta olevien vakiintunutta elämäntilannetta.⁸¹² Rekisteröidyllä parisuhteella on lähtökohtaisesti samat oikeusvaikutukset kuin avioliitolla laissa erikseen lueteltuja poikkeuksia lukuun ottamatta.

Rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain mukaan rekisteröityyn parisuhteeseen ei sovelleta isyyslain⁸¹³ säännöksiä isyyden toteamisesta avioliiton perusteella eikä muitakaan sellaisia säännöksiä, jotka koskevat aviopuolisoa yksinomaan hänen sukupuolensa perusteella (9 §:n 1 mom.). Rekisteröityyn parisuhteeseen ei myöskään sovelleta nimilain⁸¹⁴ säännöksiä puolison sukunimestä eikä lapseksiottamisesta annetun lain⁸¹⁵ säännöksiä, jotka koskevat puolison oikeutta ottaa ottolapsi (9 §:n 2 mom.). Edellinen johtaa siihen, että rekisteröidyn parisuhteen osapuolet eivät voi asianomaiselle viranomaiselle tekemällään ilmoituksella ottaa käyttöön yhteistä sukunimeä eikä toinen heistä kaksoisnimeä, jonka toinen

<https://www.syrjinta.fi/-/lhbti-yhteison-ja-poliisin-edustajat-tapasivat-pride-viikolla-yhdenvertaisuusvaltuutetun-ja-setan-jarjestamassa-tilaisuudessa-ja-keskustelivat-seksuaa>.

⁸⁰⁹ Kts. HE 19/2014.

⁸¹⁰ Kts. Parikka, Ulla-Riitta, Selvitys sukupuolivähemmistöjen asemasta, Tasa-arvovaltuutetun toimisto (2012).

⁸¹¹ Laki rekisteröidystä parisuhteesta 9.11.2001/950.

⁸¹² Kansalaisaloite eduskunnalle avioliittolain, rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain ja transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain muuttamisesta, 2013, s. 1., https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Documents/m_10+2013.pdf.

⁸¹³ Laki isyydestä 700/1975.

⁸¹⁴ Nimilaki 694/1985.

⁸¹⁵ Laki lapseksi ottamisesta 153/1985, kumottu adoptiolailalla 22/2012.

osa on yhteinen sukunimi. Jälkimmäinen merkitsee vuorostaan sitä, etteivät rekisteröidyn parisuhteen osapuolet voi adoptoida yhdessä. Vuodesta 2009 lähtien rekisteröidyn parisuhteen osapuolet ovat voineet adoptoida perheen sisäisesti. Tämä mahdollistaa rekisteröidyn parisuhteen toisen osapuolen lapsen adoptoimisen.⁸¹⁶

Koska rekisteröity parisuhde asettaa kumppanit avioliittoa heikompaan asemaan, vuonna 2013 tehtiin eduskunnalle lakialoite avioliittolain, rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain ja transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain muuttamisesta.⁸¹⁷ Kansalaisaloitteen tarkoituksena oli, että jatkossa myös samaa sukupuolta olevilla pareilla on oikeus solmia avioliitto. Muutoksen pyrkimyksenä oli lisätä yhdenvertaisuutta yhteiskunnassa.⁸¹⁸

Kansalaisaloitteen pohjalta eduskunta hyväksyi joulukuussa 2014 avioliittolain (234/1929) muutoksen (156/2015), jonka nojalla myös samaa sukupuolta olevat henkilöt voivat solmia avioliiton. Muutos koski avioliittolain säännöksiä, joissa käytettiin termejä nainen ja mies. Muutoksella lain 1 §:n 1 momentti, 108 §:n 1 ja 2 momentti sekä 115 §:n 1 momentti muutettiin sukupuolineutraaliin muotoon. Eduskunta edellytti lainmuutosta hyväksyessään, että hallitus antaa esityksen tasa-arvoisen avioliittolain edellyttämistä muutoksista muihin lakeihin eduskunnan käsiteltäväksi 31 päivään joulukuuta 2015 mennessä.⁸¹⁹ Muuta lain-säädäntöä muutettiin vuonna 2016 vastaamaan muuttunutta avioliittolakia.⁸²⁰ Muutokset tulivat voimaan 1.3.2017.

Ajantasaistetun avioliittolain 1 a §:n mukaan⁸²¹ Suomessa rekisteröidyn parisuhteen osapuolet voivat muuttaa parisuhteensa avioliitoksi tekemällä sitä koskevan yhteisen ilmoituksen maistraatille. Rekisteröity parisuhde jatkuu avioliittona siitä päivästä, jona maistraatti on saanut ilmoituksen. Lakiuudistuksen jälkeen samaa sukupuolta olevat eivät voi enää virallistaa parisuhdettaan siten kuin rekisteröidystä parisuhteesta annetussa laissa säädetään. Muutoksella ei kuitenkaan ole vaikutusta lain voimaantulohetkeen mennessä

⁸¹⁶ Kts. myös Lakivaliokunnan mietintö 14/2014, LaVM 14/2014 vp - M 10/2013 vp.

⁸¹⁷ Kansalaisaloite eduskunnalle avioliittolain, rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain ja transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain muuttamisesta, 2013, KAA 3/2013 vp, https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Documents/m_10+2013.pdf.

⁸¹⁸ Ibid., Katso myös Lakivaliokunnan mietintö 14/2014, LaVM 14/2014 vp - M 10/2013 vp.

⁸¹⁹ Hallituksen esitys eduskunnalle eräksi avioliittolain muutoksen edellyttämiksi lainmuutoksiksi, HE 65/2015.

⁸²⁰ Kts. tarkemmin HE 65/2015.

⁸²¹ 8.4.2016/249.

rekisteröityihin parisuhteisiin eikä ulkomailla rekisteröityjen parisuhteiden pätevyys.⁸²²

Avioliitto solmitaan joko kirkollisella vihkimisellä tai siviilivihkimisellä. Siviilivihkiminen käräjäoikeudessa on virka-aikaan maksuton ja tapahtuman voi toimittaa laamanni, käräjätuomari, käräjäviskaali tai käräjänotaari, maistraatissa maistraatin päällikkö, henkikirjoittaja tai maistraatissa toimiva julkinen notaari.⁸²³

Avioliittolain muutokseen tähdänneessä kansalaisaloitteessa ja sitä käsitelleessä eduskunnan lakivaliokunnan mietinnössä⁸²⁴ korostettiin, että lainmuutoksella ei puututa kirkkojen eikä uskonnollisten yhdyskuntien oikeuteen toimittaa avioliittoon vihkimisiä ja määrätä itse näiden ehdoista sekä muodoista. Kirkko linjasi piispainkokouksessa 31.8.2016, että avioliittolain muutoksesta huolimatta kirkollinen vihkiminen ei ulotu samaa sukupuolta oleviin pareihin vaikkakin piispainkokouksen selonteossa korostetaan jokaisen ihmisen olevan Jumalan kuva (1 Moos. 1:27) riippumatta iästä, kielestä, kansalaisuudesta, alkuperästä, uskonnosta, seksuaalisesta suuntautumisesta tai perhemuodosta.⁸²⁵ Selonteon mukaan kirkossa on tilaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen edustajille ja erilaisten vähemmistöjen karsastaminen tai poissulkeminen on vastoin lähimmäisenrakkauden periaatetta.⁸²⁶ Helsingin hiippakunnan tuomiokapituli antoi vakavan moitteen samaa sukupuolta vihkineelle papille 13.9.2017. Tuomiokapituli vetoaa siihen, että kirollinen vihkiminen kuuluu perustuslain uskonnonvapausäädöksen ja perustuslain takaaman kirkon autonomian piiriin ja että avioliittolain 16 §:n mukaan edelleenkin kirkollisen vihkimisen ehdot ja muodot määrää se uskonnollinen seurakunta, jossa vihkiminen toimitetaan.⁸²⁷ Syyskuussa 2017 evankelis-luterilaisen kirkon piispainkokoukselle luovutettiin selvitys kirkon vihki-oikeudesta luopumisesta, avioliittoon vihkimisen merkityksestä kirkon identiteetille ja siitä, millaisia vaihtoehtoja kirkolla on edessään. Selvityksessä suositellaan kompromissiksi pappien omantunnonvapautta, eli homoparien vihkiminen sallittaisiin, mutta pappeja ei siihen

⁸²² Kts. HE 65/2015. Hallituksen esitys 104/2017 vp (lausuntokierroksella) ehdottaa, että rekisteröidystä parisuhteesta annetusta laista poistettaisiin rajoitus, jonka perusteella rekisteröidyn parisuhteen osapuoliin ei sovelleta puolison sukunimeä koskevia säännöksiä.

⁸²³ 17 a § (25.8.2016/695).

⁸²⁴ Eduskunnan lakivaliokunnan mietintö 14/2014 vp.

⁸²⁵ Piispainkokouksen selonteko avioliittolain muutoksen johdosta 30.8.2016., <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/F359F1ED9F897DD0C225770E0034026E/%24FILE/PK-VALMIS-AVIOLIITTOSELONTEKO-2016.pdf>.

⁸²⁶ Ibid.

⁸²⁷ Helsingin hiippakunta, Tuomiokapituli anoi pastori Kai Sadinmaalle vakavan moitteen, 13.9.2017. Saatavissa: <http://www.helsinginhiippakunta.evl.fi/?x18049=2767239>.

velvoitettaisi.⁸²⁸ Asia jakaa näkemyksiä, ja osa papeista on vihkinyt ja valmis vihkimään samaa sukupuolta olevia pareja huolimatta kirkon virallisesta linjasta.

Lain muutoksen myötä samaa sukupuolta olevat avioparit voivat ottaa yhteisen adoptiolapsen. Samaa sukupuolta olevien avioliitossa syntyneen lapsen molemmat vanhemmat eivät kuitenkaan ole suoraan lain nojalla lapsen vanhempia. Samaa sukupuolta oleviin aviopareihin ei siis sovelleta niin sanottua isyysolettaa. Toisen äidin äitiyden vahvistaminen edellyttää edelleen perheen sisäistä adoptiota.⁸²⁹ Eduskunnassa käsiteltävänä oleva kansalaisaloite äitiyslaista mahdollistaisi tietyissä tilanteissa äitiyden vahvistamisen tunnustamalla jo äitiysneuvolassa ennen lapsen syntymää.⁸³⁰

Vaikka samaa sukupuolta olevien perheiden ulkopuoliset adoptiot ovat mahdollisia, käytännössä adoptioita hankaloittaa se, ettei Suomella ole kattavia yhteyksiä maihin ja järjestöihin, jotka sijoittaisivat lapsia nais- ja miesparien perheisiin. Myös Suomessa adoptioon lapsensa luovuttavat vanhemmat voivat vaikuttaa adoptioperheen valintaan.⁸³¹ Eräs tämän tutkimuksen informantti pohtiikin haastattelussaan, että vaikka laki adoption sallii, joutuvatko samaa sukupuolta olevat parsikunnat kuitenkin käytännössä vain ”ikuisen” jonoon odottamaan adoptiolasta. Niin ikään eräs toinen informantti tuo esille myös hedelmöityshoitoihin liittyvät lainsäädännölliset haasteet, mihin liittyen myös yhdenvertaisuus ja tasa-arvolautakunta otti kantaa vuonna 2016 vahvistaen naispareilla olevan yhdenvertaisen oikeuden käyttää julkisia terveydenhuoltopalveluita hedelmöityshoitojen saamiseksi.⁸³²

⁸²⁸ Helander, Eila, selvitys kirkon vihkiöikeudesta luopumisesta, avioliittoon vihkimisen merkityksestä kirkon identiteetille ja siitä, millaisia vaihtoehtoja kirkolla on edessään (2017), <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/F359F1ED9F897DD0C225770E0034026E/%24FILE/Selvitys%20Suomen%20evankelis%20luterilaisen%20kirkon%20vihkiöikeudesta%20luopumisesta%20ja%20avioliittoon%20vihkimisen%20merkityksesta%20kirkon%20identiteetille%2009062017.pdf>.

⁸²⁹ Seta, Avioliittolaki, (7.8.2017). Saatavissa: <http://seta.fi/avioliittolaki/#otsikko1>.

⁸³⁰ Kansalaisaloite äitiyslaiksi, KAA 3/2016 vp.

⁸³¹ Vihanen, Suvi, Helsingin Sanomat, Homoparit saavat nyt adoptoida, mutta onnistuuko se käytännössä? ”Asiasta hyvin vähän kokemusta”, (9.3.2017). Saatavissa: <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000005120049.html>.

⁸³² Kts. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta: naispareja ei saa syrjä julkisen terveydenhuollon hedelmöityshoidoissa, 20.12.2016, <http://yvltk.fi/fi/index/tiedotteet/2016/12/yhdenvertaisuus-jatasa-arvolautakuntanaisparejaeisasyrjiajulkisenterveydenhuollonhedelmöityshoidoissa.html>. Vuonna 2017 hedelmöityshoidosta annettuun lakiin (2006/1237) liittyen tuli voimaan tarkennus, jossa hedelmöityshoitoa voi saada myös pari tai nainen, joka ei elä avioliitossa tai avioliitonomaisissa olosuhteissa miehen kanssa (2§, 2 kohta, 8.4.2016/254).

Tasa-arvoisen avioliittolain myötä myös avoliiton määritelmä muuttuu, mikä vaikuttaa ennen kaikkea samaa sukupuolta olevien avoparien sosiaalietuuksiin ja asiakasmaksuihin. Tavoitteena on ollut, että avioliittolain voimaantulon jälkeen eri ja samaa sukupuolta olevia avopareja kohdeltaisiin sosiaaliturvaa koskevassa lainsäädännössä yhdenvertaisesti.⁸³³

6.7.2. Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta

Kuten oikeusministeriön selvityksessä todetaan, sukupuolen juridista vahvistamista koskevan lain (laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta⁸³⁴) vaatimukset ovat esteenä transsukupuolisten ihmisten itsemääräämisoikeuden toteutumiselle.⁸³⁵ Aiemmassa kappaleessa tuotiin esille kansainvälisten ihmisoikeusvalvontaelinten oikeuskäytäntöä sekä kannanottoja ja moitteita Suomen lainsäädäntöön lisääntymiskyvyttömyysvaatimukseen liittyen. Transseksuaalin sukupuolen vahvistamista koskevan lain 1 §:n mukaan henkilö vahvistetaan kuuluvaksi vastakkaiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmästä ja väestökeskuksen varmennepalveluista annetussa laissa (661/2009) tarkoitettuun väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän esittää lääketieteellisen selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja että hän elää tämän mukaisessa sukupuoliroolissa sekä siitä, että hänet on steriloitu tai että hän muusta syystä on lisääntymiskyvytön. Laissa edellytetään myös henkilön täysi-ikäisyyttä.

Valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta (ETENE) antoi 2013 sosiaali- ja terveysministeriön pyynnöstä lausunnon translain muutostarpeista. Neuvottelukunta katsoi, että sterilointivaatimus on vähintäänkin arveluttava Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen ja perustuslain turvaaman henkilökohtaisen koskemattomuuden kannalta. ETENE:n mukaan siihen ei ole sukupuolen korjaamiseen liittyviä lääketieteellisiä syitä.⁸³⁶ Suomessa tasa-arvovaltuutetun ja yhdenvertaisuusvaltuutetun 11.10.2016 antamassa yhteisessä kannanotossa todetaan, että nykyinen translaki loukkaa transihmisten oikeutta tasa-arvoon, henkilökohtaiseen koskemattomuuteen sekä

⁸³³ Seta, Avioliittolaki, (7.8.2017). Saatavissa: <http://seta.fi/avioliittolaki/#otsikko1>.

⁸³⁴ Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta (563/2002).

⁸³⁵ Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien perus- ja ihmisoikeudet Suomessa, Selvityksiä ja ohjeita 34/2014, Oikeusministeriö, s. 25

⁸³⁶ ETENE, lausunto transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain muutostarpeet, 17.4.2013, STE/5023/2012.

yksityis- ja perhe-elämään ja loukkaa itsemääräämisoikeutta.⁸³⁷ Eduskunnan lakivaliokunta totesi vuonna 2015 translain muutostarpeiden kokonaistarkastelun aiheelliseksi.⁸³⁸

Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmä antoi 6.5.2015 hallituksen esitykseen laaditun ehdotuksen lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamisesta. Työryhmä ehdotti myös selvittävän mahdollisuutta muuttaa lainsäädäntöä siten, että henkilö voisi vahvistaa sukupuolensa ilman vaatimusta lääketieteellisen selvityksen antamisesta transsukupuolisuudesta.⁸³⁹ Niin ikään työryhmä esitti, että selvityksen yhteydessä voi olla perusteltua tarkastella myös vaatimusta täysi-ikäisyydestä sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytyksenä. Tarkastelussa tulisi huomioida alaikäisen etu ja hänen oikeutensa määrätä häntä itseään koskevista asioista ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti sekä alaikäisen oikeus erityiseen huolenpitoon ja terveyden ja kehityksen suojeluun kehityksen ollessa vielä kesken.⁸⁴⁰ Edelleen työryhmä esitti, että lain nimikkeeksi olisi muutettu ”laki sukupuolen vahvistamisesta”.⁸⁴¹ Tältä osin työryhmä viittaa ETENE:n sosiaali- ja terveysministeriölle vuonna 2013 antamaan lausuntoon, jossa todetaan, että ”transseksuaalisuuden” sijasta olisi asianmukaisempaa käyttää käsitettä ”transsukupuolisuus.”⁸⁴²

Työryhmän ehdotuksessa todetaan, että sukupuolen lääketieteelliseen korjaukseen kuuluvan hormonihoidon sivuvaikutuksena aiheutuvan hedelmättömyyden on Suomessa vakiintuneesti tulkittu täyttävän translaissa säädetyn lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen. Tämä siitäkkin huolimatta, että hormonihoidon vaikutukset ovat yleensä palautuvia.⁸⁴³ Translaissa ei nimenomaisesti säädetä, että lisääntymiskyvyttömyyden tulisi olla pysyvää. Sukupuolen korjaus sukuelinkirurgisin hoidoin puolestaan johtaa pysyvään lisääntymiskyvyttömyyteen.⁸⁴⁴ Työryhmän ehdotuksessa todetaan, että vaikka sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen on yksittäistapauksia lukuun ottamatta Suomessa mahdollista ilman pysyvän lisääntymiskyvyttömyyden vaatimusta, lisääntymiskyvyttömyys sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen ehtona on

⁸³⁷ <https://www.tasa-arvo.fi/-/translaki-on-uudistettava-valittomast-1>

⁸³⁸ Lakivaliokunnan mietintö LaVM 7/2015 vp.

⁸³⁹ Sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytykset, Työryhmän loppuraportti, Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 23/2015.

⁸⁴⁰ Ibid., s. 12-13.

⁸⁴¹ Ibid., s. 17.

⁸⁴² ETENE lausunto transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain muutostarpeet, STM 5023/2012, 17.4.2013.

⁸⁴³ Sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytykset, Työryhmän loppuraportti, Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 23/2015, s.15.

⁸⁴⁴ Ibid.

itsessään ongelmallinen perus- ja ihmisoikeuksien kannalta.⁸⁴⁵ Kuten Rautiainen toteaa, lisääntymiskyvyttömyysvaatimus pitää sisällään ajatuksen siitä, ettei transihmisten toivota saavan lapsia tai perhettä, mikä loukkaa niitä perhe-elämää ja syrjimättömyyttä koskevia ihmisoikeusvelvoitteita, joihin Suomi on sitoutunut.⁸⁴⁶

Muun muassa Seta ry. ja Trasek ry. sekä monet muut ihmisoikeusjärjestöt katsoivat translain muutosesitykseen liittyvissä lausunnoissaan, että transsukupuolisen henkilön itsemääräämisoikeus edellyttää, että sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen erotetaan sukupuolen korjaamiseen tähtäävistä lääketieteellisistä toimenpiteistä. Sen sijaan Suomessa tulisi ottaa käyttöön menettely, jossa henkilön sukupuoli vahvistetaan hänen oman ilmoituksensa perusteella.⁸⁴⁷

Sukupuolenkorjaukseen liittyvät terveyspalvelut kuuluvat Suomessa julkisen terveydenhuollon piiriin. Hoitojärjestelmän ja sukupuolen juridisen vahvistamisen kytkökset ovat kuitenkin osoittautuneet ongelmallisiksi, koska sukupuolen juridinen vahvistaminen on riippuvainen hoitoprosessista ja esimerkiksi Kelan käytännössä lääkityksen korvattavuus riippuu puolestaan edelleen sukupuolen juridisesta vahvistamisesta.⁸⁴⁸ Intersukupuolisten lasten hoitokäytännöt ovat ongelmallisia siltä osin, kuin lapsille tehdään peruuttamattomia toimenpiteitä ilman lääketieteellisiä perusteita.⁸⁴⁹

Kuten oikeusministeriön selvityksessä todetaan, sukupuolenkorjausprosessi voi altistaa syrjinnälle työelämässä ja koulutuksessa, sillä transsukupuolisuuteen kohdistuu voimakkaitakin ennakkoluuloja, eikä sukupuolenkorjausta ole ainaakaan kaikissa vaiheissa mahdollista säilyttää yksityisasiana.⁸⁵⁰ Myös transsukupuolisuus tai muu valtaväestöstä eroava sukupuoli-identiteetti tai sukupuolen

⁸⁴⁵ Ibid.

⁸⁴⁶ Vaatimus lisääntymiskyvyttömyydestä loukkaa transihmisten oikeuksia, perustuslakiblogi 30.8.2017, Rautiainen, Pauli, <https://perustuslakiblogi.wordpress.com/2017/08/30/pauli-rautiainen-vaatimus-lisaantymiskyvyttomyydesta-loukkaa-transihmisten-oikeuksia/>.

⁸⁴⁷ Kts. Ihmisoikeusjärjestöjen yhteinen kannanotto, Seta, Ihmisoikeusjärjestöjen yhteinen kannanotto, (16.10.2015). Saatavissa: <http://seta.fi/ihmisoikeusjarjestot-vaativat-itsemaaraamisoikeus-sukupuoleen-lakiuudistuksen-lahtokohdaksi/>; Seta ry:n ja Trasek ry:n lausunto sosiaali- ja terveysalan eettiselle neuvottelukunnalle. Asia: Tarve 'transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta' annetun lain saattamiseen ajan tasalle 14.4.2013., <http://seta.fi/setan-ja-trasekin-lausunto-sosiaali-ja-terveysalan-eettiselle-neuvottelukunnalle/>.

⁸⁴⁸ Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien perus- ja ihmisoikeudet Suomessa, Selvityksiä ja ohjeita 34/2014, Oikeusministeriö, s. 25-26.

⁸⁴⁹ Ibid.

⁸⁵⁰ Ibid.

ilmaisu voivat altistaa syrjinnälle, jos ne tulevat ilmi. Yhtenä perustavanlaatuisena kysymyksenä, johon yhteiskunnassa täytyisi löytää ratkaisu asenneilmapiirin ja lainsäädännön keinoin on se, että yhteiskunnan eri elementtien rakentuminen kahden sukupuolen normin perustalle estää sukupuolivähemmistöön kuuluvien ihmisten osallistumista tai yksityis- ja perhe-elämästä nauttimista.⁸⁵¹ Heteronormatiivinen ajattelutapa ja siihen liittyvät käytännöt ovat usein automaattisia. Transsukupuoliset ja muut sukupuolirajoja ylittävät ihmiset kuitenkin rikkovat odotuksia oikeanlaisesta sukupuoli-suudesta.⁸⁵² Heteronormatiivisiin käytäntöihin eivät kuulu vain heteroseksuaalisuuden pitäminen itsestään selvänä tai sen esittäminen ainoana myönteisenä mahdollisuutena. Niihin sisältyvät usein myös käytännöt, joilla esitetään muut vaihtoehdot huonompina, kielletympinä tai epäsuotavampina.⁸⁵³

Kuten sosiaali- ja terveysministeriön työryhmän esityksessä todetaan, mahdollisuutta sukupuolen vahvistamista perustamista henkilön omaan ilmoitukseen tulee tarkastella perustuslain kannalta.⁸⁵⁴ 6 §:n yhdenvertaisuusperiaatteen ja syrjintäkiellon lisäksi keskeisiä ovat ainakin perustuslain 7 §:ssä säädetty oikeus henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen sekä 10 §:n mukainen yksityiselämän suoja. Itsemääräämisoikeuden voidaan katsoa kuuluvan perusoikeusjärjestelmämme osana yleisperusoikeutena turvattua oikeutta henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Perusoikeus uudistuksen esitöiden mukaan henkilökohtainen vapaus on luonteeltaan yleisperusoikeus, joka suojaa ihmisen fyysisen vapauden ohella myös hänen tahdonvapauttaan ja itsemääräämisoikeuttaan.⁸⁵⁵ Itsemääräämisoikeuden selkeänä loukkauksena voidaan nähdä tämän hetkinen käytäntö, jonka mukaan sukupuolen vahvistusta haluava henkilö joutuu käymään läpi pitkän ja henkisesti ja fyysisesti raskaan lääketieteellisen prosessin, jossa lääkäri päättää hänen identiteetistään.⁸⁵⁶

⁸⁵¹ Ibid.

⁸⁵² Lehtonen, Jukka, ”Työntekijöiden moninaisuus ja työelämän heteronormatiivisuus”, teoksessa J. Lehtonen (toim.), Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä, STAKES, raportteja 269 (2002), s. 10.

⁸⁵³ Ibid., s. 11.

⁸⁵⁴ Sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytykset, Työryhmän loppuraportti, Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 23/2015, s. 20.

⁸⁵⁵ Hallituksen esitys eduskunnalle Suomen uudeksi hallitusmuodoksi HE 1/1998; Kts. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaalihuollon asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta ja rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksistä sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi, HE 108/2014.

⁸⁵⁶ Seta, Miesparien raskausuutinen konkretisoi translain ongelmia, 9.10.2017. Saatavissa: <http://seta.fi/miesparin-raskausuutinen-konkretisoi-translain-ongelmia/>.

Tätä raporttia kirjoitettaessa uutisoitiin miesparin raskaudesta. Uutinen herätti keskustelua translaissa olevan sterilisaatiopakon vuoksi. Esimerkiksi hedelmällisyshoitoja ei anneta translakiin vedoten ja näin laki estää transihmisiä saamasta omia biologisia lapsia. Kuitenkin hedelmällisyys voi palata, jos taukoa hormonikorvausterapiassa pidetään.⁸⁵⁷ Tällä hetkellä haasteena on, ettei terveydenhuoltojärjestelmä eikä lainsäädäntö tunnista tilannetta, jossa lapsen saaja on mies.⁸⁵⁸ Transsukupuolisten henkilöiden oikeuksien lisäksi keskeiseksi kysymykseksi nousevat lapsen oikeudet, jotka eivät saa joutua heikompaan asemaan sen takia, ettei terveysjärjestelmä tunnista miestä synnyttäjänä. Lasten oikeuksien turvaamiseksi on tuotu esille, että myös esimerkiksi hedelmöityslakia tulisi muuttaa siten, että samaa sukupuolta olevien parien lapset saisivat samat oikeudet vanhempiinsa kuin muiden perheiden lapset.⁸⁵⁹

Huolimatta sosiaali- ja terveysministeriön työryhmän esityksestä sekä lukuisista ihmisoikeusvalvontaelinten kannanotoista lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistaminen translaista ei toteutunut lakimuutoksen yhteydessä. Myöskään muut muutosesitykset eivät toteutuneet naimattomuusvaatimusta lukuun ottamatta. Translakia muutettiin avioliittolain yhteydessä.⁸⁶⁰ Aiemmin voimassa olevan transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain 1 §:n mukaan avioliitto tai rekisteröity parisuhde oli lähtökohtaisesti este sukupuolen vahvistamiselle.⁸⁶¹ Lain 2 §:n mukaan sukupuoli voitiin vahvistaa puolison suostumuksella, mutta tällöin parisuhteen muoto muuttui joko avioliitosta rekisteröidyksi parisuhteeksi tai rekisteröidystä parisuhteesta avioliitoksi.

Voimassa olevassa laissa transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta on poistettu edellytys, jonka mukaan sukupuolen vahvistamista pyytävä henkilö ei saa olla avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa. Myös aiempi säännös avioliiton muuttumisesta rekisteröidyksi parisuhteeksi sukupuolen vahvistamistilanteessa poistettiin. Rekisteröity parisuhde muuttuu kuitenkin edelleen avioliitoksi.⁸⁶²

⁸⁵⁷ Ibid.

⁸⁵⁸ Lapin Kansa, Isä on ensi kertaa raskaana Suomessa – terveydenhuollon titetojärjestelmät eivät tunnista tilannetta, 7.10.2017. Saatavissa: <https://www.lapinkansa.fi/kotimaa/isa-on-ensi-kertaa-raskaana-suomessa-terveydenhuollon-tietojarjestelmat-eivat-tunnista-tilannetta-200443437/>.

⁸⁵⁹ Tamperelainen. Saatavissa: <http://www.tamperelainen.fi/artikkeli/364713-pelkka-tasa-arvoinen-avioliittolaki-ei-riita>.

⁸⁶⁰ Hallituksen esitys eduskunnalle eräksi avioliittolain muutoksen edellyttämiksi lakimuutoksiksi, HE 65/2015.

⁸⁶¹ Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta 565/2002.

⁸⁶² Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain muuttamisesta 252/2016. Kts. HE 65/2015.

Translasten ja –nuorten perheet ry tuo esille, että tällä hetkellä transpoliklinikoilta murrosikää siirtävää blokkerihoitoa annetaan vasta 16 vuotiaana, kun tosiasiallisesti murrosikä alkaa jo usein huomattavasti aikaisemmin.⁸⁶³ Bloggerihoidon oikea-aikainen aloittaminen ehkäisisi monia kirurgisia toimenpiteitä, transtyttöjen äänen peruuttamatonta muuttumista sekä sosiaalisia ja pyykkisiä ongelmia.⁸⁶⁴

Sukupuolivähemmistöjä edustavat järjestöt⁸⁶⁵ ovat ilmaisseet huolensa hallituksen hiljattain antaman ja tätä raporttia kirjoitettaessa vasta lausunto-kierroksella olevan nimilakiesityksen (HE 104/2017 vp)⁸⁶⁶ vaikutuksista sukupuolivähemmistöihin. Hallituksen esityksen mukaan etunimeksi voidaan hyväksyä nimi, joka on vakiintunut samalle juridiselle sukupuolelle. Sukupuolisäännöstä poikkeaminen olisi mahdollista hakijan sukupuoli-identiteetin perusteella, jos hakija esittää siitä luotettavan selvityksen. Järjestöt esittävät huolen siitä, että jos nimestä päättävälle viranomaiselle annetaan harkintavalta sukupuoli-identiteetin aitouden arvioimisesta, päätökset voivat vaihdella siten, että syntyy tasa-arvolaisia kiellettyjä sukupuoli-identiteettiä tai sukupuolen ilmaisuun liittyvää syrjintää. Järjestöjen kannanotossa tuodaan esille, että mikäli esitetty harkinta jää lakiin, laista tulisi laatia riittävän selkeät soveltamisohjeet, millä varmistettaisiin yhdenmukainen viranomaiskäytäntö.⁸⁶⁷

Yhteenvedon voidaan todeta, että oikeudellisesta näkökulmasta katsottuna on selvää, että translakiin esitetyt muutokset, joita tukevat ihmisoikeusvalvontaelinten päätökset ja suositukset, täytyy viedä päätökseen. Erityisesti lisääntymiskyvyttömyyden vaatimus rikkoo transsukupuolisten henkilöiden ihmis- ja perusoikeuksia sekä on tasa-arvolain vastainen. Myös EIT:n tuore päätös asiasta velvoittaa Suomea lainuudistukseen. Kuten aiemmassa kappaleessa mainittiin, lisääntymiskyvyttömyyden vaatimuksen osalta translaista onkin tehty lakialoite, joka on parhaillaan sosiaali- ja terveystieteiden valtiokunnassa, jossa se ei vielä ole saanut riittävää yksimielisyyttä eteenpäin vietäväksi. Lailla ei olisi kuitenkaan tarkoitus turvata itsemääräämisoikeutta niin, että sukupuolen vahvistaminen voisi tapahtua oman ilmoituksen eikä lääketieteellisen psykiatrisen diagnoosin kautta.

⁸⁶³ Aapalahti, Riikka, Translasten ja –nuorten ihmisoikeustilanteesta Suomessa, 21.6.2017. Saatavissa: <http://www.raapalahti.fi/2017/06/translasten-ja-nuorten.html>.

⁸⁶⁴ Ibid.

⁸⁶⁵ Trasek, Seta, Dreamwear Club ja Translasten ja -nuorten perheet ry., kts. <http://trasek.fi/>.

⁸⁶⁶ Hallituksen esitys eduskunnalle etu- ja sukunimilainsäätelyä ja laiksi rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain 8 ja 9 §:n muuttamisesta, HE 104/2017 vp.

⁸⁶⁷ Tätä esittää myös Trasekin puheenjohtaja Panda Eriksson. Saatavissa: <http://trasek.fi/>.

Trasekin ja Setan yhteinen translakikampanja “Kuuluu kaikille” sekä Amnestyn kampanja “Translaki nyt!” vaativat translain kokonaisuudistusta. Lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksesta luopuminen ei järjestöjen mukaan ole riittävä, vaan Suomen tulee poistaa myös muut, ihmisoikeusnäkökulmasta ongelmalliset ehdot translainsäädännöstä. Järjestöjen mukaan sukupuolen juridinen vahvistaminen on irrotettava patologisovasta lääketieteellisestä prosessista ja hoitotarpeen arvioinnin tulee perustua sukupuoltaan korjaavan henkilön omiin tarpeisiin. Myös juridisen sukupuolenkorjauksen ikäraja on järjestöjen mielestä luovuttava.⁸⁶⁸

Useiden ihmisoikeusjärjestöjen ja poliittisten toimijoiden yhteiskannanoton mukaan on syytä harkita, onko erillinen translaki ylipäättään tarpeellinen esitettyjen muutosten jälkeen, vai sopivatko juridisen sukupuolen vahvistamiseen liittyvät säännökset Tanskan mallin mukaan paremmin väestötietolakiin, jossa muutenkin säännellään henkilötunnuksen muuttamiseen liittyviä tilanteita.⁸⁶⁹ Vuonna 2015 tehdyn yhteiskannanoton jälkeen muun muassa Norja on uudistanut lainsäädäntöään siten, että kaikki yli 16-vuotiaat voivat saada sukupuolen juridisesti korjatuksi omalla ilmoituksellaan. Myös 6-16 vuotiaat voivat päästä sukupuolen korjaushoitoon ja saada juridisen sukupuolen vahvistetuksi vanhempien luvalla.⁸⁷⁰ Myös Argentiinassa, Irlannissa ja Maltalla on itsemääräämisoikeuteen perustuva translainsäädäntö.⁸⁷¹ Lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksesta ollaan luovuttu Ruotsissa, Espanjassa, Portugalissa ja Hollannissa.⁸⁷²

⁸⁶⁸ Trasek ry., Seta ry., <http://trasek.fi/2017/06/30/euroopan-komission-kannanotto-lisaantymiskyvyttömyysvaatimuksesta-luovuttava-sukupuolen-juridisen-vahvistamisen-ehtona/>.

⁸⁶⁹ Seta, Kannanotto, Transihmisten ihmisoikeudet toteutettava – Translaki uudistettava, 24.6.2015. Saatavissa: <http://seta.fi/seta/wp-content/uploads/2015/06/Kannanotto-24.6.2015-Transihmisten-ihmisoikeudet-toteutettava-translaki-uudistettava.pdf>; EQUALEX, LGBT Rights in Denmark. Saatavissa: <http://www.equaldex.com/region/denmark>; Tanskassa hyväksyttiin translaki 11.6.2014, jossa sukupuolen vahvistaminen perustuu henkilön omaan ilmoitukseen. Kts. Amnesty International, Tanskan translaki merkittävä askel, <https://www.amnesty.fi/ihmisoikeusjarjestot-suomen-uudistettava-translaki-kiireellisesti/>

⁸⁷⁰ Seta, Norjaan itsemääräämisoikeuteen perustuva translainsäädäntö, 7.6.2016. Saatavissa: <http://seta.fi/norjaan-itsemaaraamisoikeuteen-perustuva-translainsaadanto/>.

⁸⁷¹ Ibid.

⁸⁷² Kuuluu kaikille, Suomeen voidaan saada Pohjoismaiden paras translaki, 5.7.2017. Saatavissa: <http://www.translaki.fi/2017/07/05/suomeen-voidaan-saada-pohjoismaiden-paras-translaki/>. Kts. analyysi translainsäädännön kehittymisestä kansainvälisesti, Kyger, Madison H., “Emerging Issues: A Global Analysis: Legal Recognition and Equal Treatment of Transgender Citizens,” *University of Baltimore Journal of International Law* (2016), Vol. 5, Iss. 1, Article 6: 118-123.

6.8. Saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kohtaama moniperustainen syrjintä

Tämän tutkimuksen osan haastatteluissa keskityttiin ensisijaisesti saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kohtaamaan moniperustaiseen syrjintään⁸⁷³. Haastatteluissa nousee esille kokemuksia välittömästä, välillisestä ja rakenteellisesta syrjinnästä. Lisäksi moniperustaisen syrjinnän piiriin kuuluvista syrjinnänperustyypeistä on havaittavissa kaikkia kolmea syrjintätyyppiä: moninkertaista syrjintää, kumulatiivista syrjintää sekä risteävää syrjintää. Selkeästi erottuvat myös informanttien kohtaama ulko- ja sisäryhmäsyrjintä, ja syrjinnän kokemuksia käsitellään tässä kappaleessa jaottelemalla syrjintä pääpiirteittäin sisä- ja ulkoryhmäsyrjinnän käsitteiden avulla.⁸⁷⁴ Seuraavissa kappaleissa keskitytään analysoimaan koettua syrjintää nimenomaan tämän hankkeen aikana kerättyjen haastattelujen ja työpaja-aineiston kautta.

6.8.1. Saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kohtaama syrjintä suomalaisessa yhteiskunnassa

Kaikki viisi informanttiamme kertovat haastatteluissa kohtaavansa syrjintää, joka tässä tutkimuksessa luokitellaan ulkoryhmäsyrjinnäksi⁸⁷⁵. Informantit eivät kaikissa tilanteissa välttämättä puhu asioista kuvaten niitä termillä *syrjintä*. Kuitenkin tässä raportissa käytetyn syrjinnän⁸⁷⁶ määritelmän mukaisesti on haastatteluissa kerrotut kokemukset luokiteltavissa eri syrjinnän muotoina ilmeneväksi syrjinnäksi. Syrjintää on tavattu välittömässä, välillisessä ja rakenteellisessa muodossa sekä häirintänä⁸⁷⁷. Informantit kertovat syrjinnän kokemuksista yleisesti jokapäiväisessä elämässään suomalaisessa yhteiskunnassa liittyen sekä henkilöiden saamelaisuuteen että heidän seksuaali- ja/tai sukupuoli-identiteettiin. Joissakin tilanteissa huomaa erityisen selkeästi myös, miten saamelaisuus ja seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöön kuuluminen risteävät syrjinnän kokemuksissa. Toki on hyvä muistaa, että näiden kahden teeman voidaan ajatella läpileikkaavat toisensa kaikessa, mitä haastatteluissa nousee esille, sillä henkilöiden kulttuuriset taustat ja elämäkokemukset

⁸⁷³ Kts. tämän tarkemmin moniperustaisesta syrjinnästä raportin kappale 3.

⁸⁷⁴ Kts. syrjinnän määrittelemisestä tämän raportin kappaleesta 3.1.

⁸⁷⁵ Kts. tämän tarkemmin sisä- ja ulkoryhmäsyrjinnän määritelmistä raportin kappale 3.2.2.

⁸⁷⁶ Kts. esim. Makkonen (2003), s. 10-12. Kts. tämän raportin kappale 3.1.

⁸⁷⁷ Kts. tarkempi määritelmä tämän raportin kappaleesta 3.1.

vaikuttavat myös heidän kokemuksiinsa ja tulkintoihinsa asioista sekä tapaan hahmottaa maailmaa.

6.8.1.1. Syrjintä saamelaisuuden perusteella Suomessa

Saamelaisuuteen liittyen osa informanteista kokee, että siihen suhtaudutaan varsinkin Etelä-Suomessa usein positiivisena asiana, joka herättää ihmisten mielenkiinnon ja saa ihmiset esimerkiksi kyselemään saamelaisuudesta tai saamenkielistä. Kuitenkin informanteilla on myös syrjinnän kokemuksia heidän saamelaisuuteensa liittyen, ja myös edellä mainittu ihmisten uteliaisuus koetaan toisinaan epämiellyttävänä. Osa informanteista kertoo, että ihmiset olettavat usein heidän osaavan vastata kaikkiin saamelaisuutta koskeviin kysymyksiin aina saamelaisten historiasta tämän hetkiseen saamelaisyhteiskunnan tilaan. Kysymykset saattavat olla välillä todella henkilökohtaisia, mikä voidaan myös kokea häiritsevänä. Eräs informantti kertoo ihmisten haluavan toisinaan ottaa valokuvia kanssaan, jos hän paljastaa olevansa saamalainen, mikä johtaa joissakin tapauksissa siihen, ettei henkilö halua paljastaa etnistä taustaansa. Edellä mainitut asiat nousivat esille myös Inarissa pidetyissä työpajoissa. Työpajoissa kerrottiin myös saamelaisyhteisön ulkopuolisten henkilöiden tulevan joskus kuvaamisen lisäksi myös koskemaan henkilöitä, jos nämä pukeutuvat saamen pukuun julkisilla paikoilla.⁸⁷⁸ Keskusteluissa ja haastatteluissa näiden ilmiöiden koetaan liittyvän juurikin henkilöiden saamelaisuuteen, eikä esimerkiksi suomalaisten uskottu kohtaavan samanlaista kohtelua. Tutkijalle välittyi myös vahvasti joidenkin informanttien ja työpajaan osallistuneiden henkilöiden kokemus siitä, ettei heidän henkilökohtaista tilaa tai yksityisyyttä kunnioiteta. Kyseessä ei välttämättä aina ole tahallinen häirintä saamelaisyhteisön ulkopuolisen henkilön toimesta, mutta informantit kokevat edellä kuvatut tapahtumat epämiellyttävänä.

Osa informanteista kokee, että saamelaisina he joutuvat koko ajan reagoimaan ja ottamaan kantaa yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Haastatteluissa nousevat esille muun muassa viime aikoina Suomessa käyty keskustelu Tenojoen kalastussopimuksesta ja sen ratifioimiseen johtaneesta neuvotteluprosessista, joka on saamelaisten keskuudessa herättänyt kriittistä keskustelua, koska sen koetaan rikkovan heidän ihmisoikeuksiaan⁸⁷⁹. Lisäksi eräs informantti näkee

⁸⁷⁸ Inarissa pidetyt työpajat 3.5.2017 ja 17.8.2017.

⁸⁷⁹ Kts. myös Saamelaiskäräjät, Tenon kalastussopimus loukkaa saamelaisten ihmisoikeuksia, 28.3.2017. Saatavissa:

http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=view&id=1333&Itemid=149. Saamelaiskäräjät, The Sámi Parliament has presented a complaint to the Chancellor of Justice about the conduct of the Ministry of Agriculture and Forestry. Saatavissa:

esimerkiksi uuteen kalastuslainsäädäntöön tehdyt rajoitukset saamelaisten oikeuksia polkevana⁸⁸⁰.

Haastatteluissa kielellisten oikeuksien ei nähdä toteutuvan riittävän hyvin, sillä esimerkiksi useita sosiaali- ja terveystalvveluja ei ole saatavilla saamenkielellä⁸⁸¹. Edellä mainittujen syrjintäesimerkkien voidaan katsoa kohdistuvan saamelaisiin alkuperäiskansana ja sitä kautta luonnollisesti myös yksittäisiin henkilöihin. Tutkijan tulkinnan mukaan haastatteluista välittyikin todella voimakkaasti se, miten informantit kokevat omaan kansaansa kohdistuvan syrjinnän myös nimenomaan heihin henkilökohtaisesti kohdistuvaksi syrjinnäksi. Osa informanteista näkee velvollisuutenaan reagoida kokemaansa omaa kansaansa kohtaan kohdistettuun syrjintään ja kertovat tämän vaikutusten näkyvän heidän elämänsä muillakin osa-alueilla. Jatkuva paine reagoida ja ottaa kantaa asioihin koetaan raskaana ja eräs informantti kertoo sen vaikuttavan negatiivisesti esimerkiksi hänen yksilölliseen kehitykseensä.

Saamenkielisiä varhaiskasvatuksen palveluja ei ole juurikaan saatavilla varsinkaan Etelä-Suomessa sijaitsevilla paikkakunnilla⁸⁸², minkä seurauksena vanhemmat joutuvat joissakin tapauksissa laittamaan lapsensa joko suomenkieliseen päivähoitoon tai jäämään pois töistä varmistaakseen itse lapsen saamenkielen kehittymisen. Edellä esitetyt esimerkit voidaan nähdä konkreettisina esimerkkeinä saamelaisten kokemasta suomalaisessa yhteiskunnassa olevasta välillisestä ja rakenteellisesta syrjinnästä. Niiden taustalla voidaan joissakin tapauksissa nähdä olevan myös resurssien jakautumiseen liittyvä syrjintä, esimerkiksi saamenkielisten palveluiden tarjoamisen kohdalla.

Ainoastaan yksi informantti kertoo kohdanneensa suoranaista aggressiota saamelaisuuteensa liittyen. Tätä tapahtuu informantin mukaan vain, jos hän käyttää saamenpukua julkisesti, jolloin hän on saanut kuulla loukkaavia kommentteja. Eräs informantti kertoo saaneensa epäasiallisia kommentteja saamelaisyhteisöön liittyen myös sosiaalihuollon palvelujen piirissä. Lisäksi

http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=view&lang=en&id=1296. Kts. Tenojoen kalastussopimuksesta yleisesti esim. Heinämäki et al. (2017), s. 72-76. Laki kalastuksesta Tenojoen vesistöissä Norjan kanssa tehdyn sopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja soveltamisesta (176/2017).

⁸⁸⁰ Kts. Saamelaisia koskevasta kalastuslainsäädännöstä yleisesti esim. Heinämäki et al. (2017), s. 64-72. Kalastuslaki (379/2015).

⁸⁸¹ Kts. esim. Saamelaiskäräjät, Posken saamelaisyksikkö, Lehtola, Riitta & Ruotsala, Pia, Saamenkielisten palveluiden nykytilakartoitus. Saamelaisten lasten-, nuorten ja perheiden palvelut, (2017), s. 32-34 & 37-39. Saatavissa: http://stm.fi/documents/1271139/4067344/SAAMELAPESelvititys110117_final.pdf/f1418169-7e37-4d7a-803d-30d192ffed5f.

⁸⁸² Kts. esim. Saamelaiskäräjät (2017), s. 19-20.

julkisilla foorumeilla internetissä sekä lehtien keskustelupalstoilla ja yleisöosastoilla käytävän keskustelun saamelaisuuteen liittyen kerrotaan olevan välillä asiata. Eräs informantti nostaa haastattelussaan esille viime aikoina laajasti mediassakin keskustelua herättäneet saamenpukujen väärinkäytöt, jotka hän kokee loukkaavana⁸⁸³. Tämän tutkimuksen häirinnän ja vihapuheen kohtaamiseen liittyvät tulokset ovat osittain verrattavissa myös vuonna 2016 ilmestyneeseen Oikeusministeriön selvitykseen ”Usein joutuu miettimään, miten pitäisi olla ja minne olla menemättä” *Selvitys vihapuheesta ja häirinnästä ja niiden vaikutuksista eri vähemmistöryhmiin* (Jauhola et al. 2016), jossa yleisimpinä saamelaisiin kohdistuvina vihapuheen tai häirinnän ilmenemismuotoina mainittiin muun muassa negatiiviset kommentit, sanalliset loukkaukset ja häirintä. Vihapuheen ja häirinnän yleisimmäksi tapahtumapaikaksi mainitaan internet.⁸⁸⁴

Eräs informantti kertoo haastattelussaan, että myös hänen saamelaisuutensa on kyseenalaistettu suomalaisten taholta, kun hänellä ei ole ollut saamenpukua yllään. Informantti kertoo saaneensa palautetta, ettei näytä saamelaiselta, minkä seurauksena on lähdetty arvailemaan sitä, kuinka paljon hänen perimässään on saamelaisuutta. Hän kokee, että valtaväestön edustajat näkevät saamelaisuuden usein tietyllä tapaa pelkääjänä geneettisenä asiana ja unohtavat, että kyse on myös elävästä kulttuurista ja sen harjoittamisesta.

Yksi konkreettinen esimerkki välillisestä ja myös resursseihin liittyvästä syrjinnästä saamelaisia kohtaan ovat apurahahaut, joissa erään informantin mukaan saamelaiset hakijoiden tekemät hakemukset kategorisoidaan usein saamelaisuuden teeman alle. Hänen kertomansa mukaan säätiöt eivät yleensä rahoita useampaa projektia saman teeman ympäriltä, minkä seurauksena saamelaiset joutuvat tällaisessa tilanteessa kilpailemaan periaatteessa yhdestä apurahasta. Tämä puolestaan johtaa välillisesti siihen, että etninen tausta voi joissakin tapauksissa toimia rajoittavana tekijänä. Informantti kokee, että suomalaisessa yhteiskunnassa nähdään usein, että saamelainen henkilö edustaa

⁸⁸³ Kts. esim. YLE 10.5.2016, Kiasmaa arvostellaan feikkisaamenpukuvideon ostamisesta. Saatavissa: <https://yle.fi/uutiset/3-8869765>; YLE 1.12.2015, Suomen Miss Maailma –kilpailija edustaa pilailupuodin lapinpuvussa. Saatavissa: https://yle.fi/uutiset/osasto/sapmi/suomen_miss_maaailma_-_kilpailija_edustaa_pilailupuodin_lapinpuvussa/8493787.

⁸⁸⁴ Jauhola, Laura; Korhonen, Nita; Oosi, Olli & Huttunen, Hannu-Pekka, ”Usein joutuu miettimään, miten pitäisi olla ja minne olla menemättä” *Selvitys vihapuheesta ja häirinnästä ja niiden vaikutuksista eri vähemmistöryhmiin*, Helsinki: Oikeusministeriö, Selvityksiä ja ohjeita (7/2016), s. 106-107.

eri tilanteissa vain saamelaisuutta, jolloin esimerkiksi henkilöiden yksilölliset intressit ja persoonallisuus jäävät tietyllä tavalla saamelaisuuden varjoon.

6.8.1.2. Syrjintä seksuaali- ja/tai sukupuoli-identiteettiin liittyen Suomessa

Seksuaali- ja/tai sukupuoli-identiteettiin liittyvissä kysymyksissä on haastattelujen perusteella havaittavissa myös useampia eri syrjinnän muotoja. Erityisesti Suomen lakiin transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta⁸⁸⁵ kirjatut sukupuolen vaihtamista koskevat edellytykset muun muassa henkilön lisääntymiskyvyttömyydestä ja vaadittava lääketieteellinen selvitys siitä, että henkilö kokee pysyvästi kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen koetaan syrjivinä. Osa informanteista kokee syrjivänä sen, etteivät transsukupuoliset henkilöt itse saa päättää omasta sukupuolestaan, vaan arvion siitä antaa ulkopuolinen taho. Kyseistä lain kohtaa avaavassa hallituksen esityksessä tarkennetaan, että henkilön transseksuaalisuutta arvioi moniammatillinen työryhmä, joka selvittää potilaan soveltuvuuden ja valmiusedellytykset hormoni- ja kirurgiseen hoitoon. Transseksuaalisuuden pysyvyyttä arvioidaan siten, että henkilö elää tietyn määräajan toisen sukupuolen roolissa.⁸⁸⁶ Edellä mainituista seikoista Suomen valtiolle on annettu suosituksia myös YK:n yleismaailmallisen määräaikaistarkastelun kolmannella kierroksella⁸⁸⁷. Eräs informantti nostaa esille myös täysi-ikäisyyttä koskevan vaatimuksen sukupuolen korjaamisen edellytyksenä syrjivänä⁸⁸⁸. Myöskin muunsukupuolisia henkilöitä koetaan nykyinen kaksijakoinen sukupuolimäärittelmä koetaan syrjivänä⁸⁸⁹. Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta pitää sisällään säännöksiä, jotka voidaan nähdä esimerkkeinä lainsäädännössä olevasta rakenteellisesta syrjinnästä.

Uudistettuun tasa-arvoiseen avioliittolakiin liittyen osa informanteista kertoo olevansa tyytyväisiä, sillä tilanne on yleisesti ottaen parantunut⁸⁹⁰. Kirkon virallinen kanta on kuitenkin edelleen olla suorittamatta kirkollista vihkimistä

⁸⁸⁵ 563/2002, 1 § kohta 1). Kts. myös tämän raportin kappale 6.7.2.

⁸⁸⁶ HE 56/2001 vp, s. 13.

⁸⁸⁷ URP, Report of the Working Group on the Universal Periodic Review, Finland, Addendum, Views on conclusions and/or recommendations, voluntary commitments and replies presented by the State under review, 25.8.2017, s. 6. Saatavissa: <http://formin.fi/public/download.aspx?ID=170493&GUID={B14A0CE7-D760-4EC2-A68E-369230C5AF71}>.

⁸⁸⁸ Kts. 563/2002, 1 §, kohta 2.

⁸⁸⁹ Kts. enemmän tämän raportin kappale 6.1.1.

⁸⁹⁰ Kts. tämän raportin kappale 6.7.1.

samaa sukupuolta olevien henkilöiden kohdalla⁸⁹¹, minkä osa informanteista kokee syrjivänä. Lisäksi eräs informantti toteaa kokevansa kirkon asenteet syrjivinä, tarkentamatta, mihin hän viittaa. Lainsäädännöllisiä parannuksia kaivattaisiin myös lapsettomuushoitoja koskevaan lainsäädäntöön⁸⁹². Adoptiolain kohdalla eräs informantti toteaa, että vaikka samaa sukupuolta olevat avioparit voivatkin nykyään hakea adoptiolupaa ja tulla harkituksi adoptiovanhempina, hän ei usko, että adoptio samaa sukupuolta olevien kohdalla toteutuisi käytännössä. Myös Setan verkkosivuilla todetaan, että on todennäköistä, ettei kovinkaan moni samaa sukupuolta oleva aviopari todellisuudessa päädy adoptiovanhemmiksi. Tämän kerrotaan olevan tilanne myös muissa Pohjoismaissa, joissa samaa sukupuolta olevia aviopareja koetaan syrjittävän adoptiolasten sijoituspäätöksissä. Samalla kuitenkin todetaan myös, että näiden päätösten syrjivyyttä on käytännössä todella vaikea näyttää toteen, sillä adoptioprosessissa päätöksentekoon osallistuu useita eri tahoja,⁸⁹³ jotka ovat myös osa heteronormatiivisen yhteiskuntamme rakenteita.

Työpajoissa⁸⁹⁴ ja haastatteluissa nousi myös muilla tavoin esille yhteiskunnan heteronormatiivisuus, joka aiheuttaa informanteille syrjinnän kokemuksia arjessa. Tästä esimerkkejä ovat esimerkiksi peruskoulut, joissa edelleen muun muassa seksuaalikasvatuksen yhteydessä ei useinkaan käsitellä asioita laisinkaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden näkökulmasta. Julkiset tilat ovat yleensä sukupuolitettuja, kuten esimerkiksi WC:t sekä liikuntatilojen pukuhuoneet.

Sosiaalisessa mediassa koetaan olevan usein epäasiallista ja jopa rasistista ja näin ollen syrjivää kommentointia. Eräs informantti kertoo, että saamiensa rasististen kommenttien ja kärkkäiden mielipiteiden seurauksena hän on tullut varovaiseksi kertoessaan muille seksuaalisesta suuntautumisestaan. Sosiaalinen media ja erityisesti Facebook nostetaan esille seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kohtaaman häirinnän ja vihapuheen areenana myös aiemmin mainitussa oikeusministeriön selvityksessä⁸⁹⁵.

⁸⁹¹ Piispainkokouksen selonteko avioliittolain muutoksen johdosta, 30.8.2016. Saatavissa: <http://sakasti.evli.fi/sakasti.nsf/0/F359F1ED9F897DD0C225770E0034026E/%24FILE/PK-VALMIS-AVIOLIITTOSELONTEKO-2016.pdf>.

⁸⁹² Kts. tämän raportin kappale 6.7.1.

⁸⁹³ Seta, Adoptio, 20.9.2017. Saatavissa: <http://seta.fi/avioliittolaki/#otsikko7>.

⁸⁹⁴ Työpajat Inarissa 3.5.2017 ja 17.8.2017.

⁸⁹⁵ Jauhonen et al. (2016), s. 80.

6.8.2. Saamelaisuuteen ja seksuaali- ja/tai sukupuoli-identiteetin liittyviä risteävän syrjinnän kokemuksia

Henkilöiden saamelaisuutta ja seksuaali- ja/tai sukupuoli-identiteettiä risteäviä teemoja ja syrjinnän kokemuksia nousee selkeästi esille haastatteluissa. Eräs informantti kertoo, että hänen saamelaisuutensa ja kuuluminen seksuaali-vähemmistöön herättävät jo itsessään ihmisissä yllättyneisyyttä. Hän kokee, että saamelaiset seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvat henkilöt ovat edelleen äänettömiä suomalaisessa yhteiskunnassa. Myös toinen informantti kertoo kokevansa itsensä näkymättömäksi saamelaisena seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistön edustajana, ja nimeää tämän yhteiskunnassamme olevana rakenteellisena syrjintänä. Hän kertoo kuullensa myös huomautuksia ulkopuolisilta siitä, etteikö yhteen vähemmistöön kuuluminen riittäisi.

Sosiaali- ja terveystalveluiden kohdalla esimerkiksi mielenterveystalveluiden osalta koetaan, ettei saamelainen seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöön kuuluva henkilö voi saada tarvitsemaansa palvelua, sillä palvelutarjoajilla ei useinkaan löydy riittävää saamelaiskulttuurin tuntemusta⁸⁹⁶ eikä myöskään seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyvää asiantuntemusta. Tällaisessa tapauksessa informantit kokevat jäävänsä ilman apua, ja erään informantin mukaan tilanne voi pahimmassa tapauksessa mennä jopa huonompaan suuntaan.

Eräs informantti nostaa esille, että yleinen, ajoittain esimerkiksi sosiaalisissa medioissa ilmenevä negatiivinen ilmapiiri saamelaisia kohtaan vaikuttaa myös häneen siten, ettei aina voi puhua avoimesti kaikista queer-identiteettiinsä liittyvistä kokemuksista. Hän sanoo pelkäävänsä, että kertomalla siitä, ettei saamelaisyhteisö ole kaikissa asioissa yksimielinen ja yhteisön sisälläkin ilmenee esimerkiksi sukupuoleen liittyvää syrjintää, hän aiheuttaa vastareaktion omaa yhteisönsä kohtaan. Hankkeen tutkijat tulkitsevat informantin kertomusta siten, että nyky-yhteiskunnassa saamelaisyhteisö on saamelaisten haasteellisen oikeudellisen ja poliittisen tilanteen johdosta joutunut tilanteeseen, jossa yhteisön sisäisistä ongelmista ei välttämättä uskalleta keskustella avoimesti, sillä pelätään, että näitä asioita voidaan käyttää yhteisöä vastaan jatkossa. Kuten edellä on jo keskusteltu, osa informanteista kokee, että saamelaisten oikeudet eivät tälläkään hetkellä täysin toteudu Suomessa, joten kertomalla joistakin ongelmista avoimesti voidaan huonontaa yhteisön tilannetta entisestään.

⁸⁹⁶ Kts. aiheesta lisää Saamelaiskäräjät (2017), s. 37-38.

6.8.3. Saamelaiden seksuaali- ja sukupuoliwähemmistöjen kohtaama sisäryhmäsyrjintä Suomessa

Kaikkien viiden informantin haastatteluissa nousee esille myöskin viitteitä tilanteista, jotka tässä raportissa tulkitaan lukeutuvaksi sisäryhmäsyrjinnän piiriin⁸⁹⁷. Miltei kaikki informantit korostavat, etteivät he ole kohdanneet suoranaista syrjintää saamelaisyhteisön sisällä, mutta eri syrjinnän muotojen kuvailua on kuitenkin havaittavissa aineistossa. Saamelaisyhteisö katsotaan tässä raportissa siis yhdeksi sisäryhmäksi, mutta toiseksi LHBTIQ -henkilöitä koskevaksi sisäryhmäksi voidaan katsoa myös seksuaali- ja sukupuoliwähemmistöjen muodostamat sisäryhmät, jotka osa informanteista nostaa haastatteluissaan esille.

6.8.3.1. Syrjinnän kokemukset saamelaisyhteisössä

Saamelaisyhteisössä havaittu sisäryhmäsyrjintä liittyy usein yleisemmin saamelaisyhteisön patriarkalaisuuteen ja naisten asemaan saamelaisyhteisössä, josta on keskusteltu jo aiemmin tässä kappaleessa⁸⁹⁸. Osa informanteista tuo esille, että naisia ja miehiä kohdellaan saamelaisyhteisössä eri tavalla, josta esimerkkinä mainitaan perinteisten elinkeinojen harjoittaminen, mikä usein nähdään automaattisesti miesten tehtävänä. Eräs informantti kokee, että nainen pääsee osallistumaan perinteisten elinkeinojen harjoittamiseen usein juuri miehensä kautta ja pohtii samaa sukupuolta olevan henkilön kanssa seurustelevien henkilöiden ja erityisesti naisten mahdollisuuksia alkaa harjoittaa esimerkiksi poronhoitoa täyspäiväisesti. Hän kokee saamelaisen naisen aseman määrittävän tällaisissa tilanteissa usein miehensä kautta. Erot miesten ja naisten asemassa näkyvät erään informantin mukaan erityisesti juuri perinteisten elinkeinojen harjoittajien keskuudessa, mutta esimerkiksi kaupungeissa asuvien ja toimistossa työssäkäyvien saamelaiden keskuudessa naisia ja miehiä eivät välttämättä koske samat sukupuolinormit. Homoseksuaalisten cis-miesten sekä transsukupuolisten henkilöiden asema nähtiin myös heikkona saamelaisyhteisössä, johtuen muun muassa jo aiemminkin esille tuodusta maskuliinisuuden ihanteesta⁸⁹⁹.

⁸⁹⁷ Kts. Sisäryhmäsyrjinnän määritelmä tämän raportin kappaleesta 3.2.2.

⁸⁹⁸ Kts. tämän raportin kappale 6.3.1.

⁸⁹⁹ Kts. tämän kappaleen sivu 162.

Eräs informantti näkee etuna sen, että asuu kaupungissa, jossa hän on saanut etäisyyttä saamelaisyhteisöön. Hän ei koe kohdanneensa syrjintää saamelaisyhteisön keskuudessa seksuaaliseen suuntautumiseensa liittyen, mutta kertoo joutuvansa miettimään hieman, miten ilmaisee asian esimerkiksi sukulaisilleen. Hän ei koe seksuaalivähemmistöön kuulumisen vaikuttavan asemaansa saamelaisyhteisössä, mutta kertoo aiheen herättävän kuitenkin keskustelua muissa ihmisissä. Myös toinen informantti toteaa, ettei ole ikinä kohdannut suoranaista syrjintää yhteisön taholta, mutta tietää aiheuttaneensa paljon keskustelua omalla seksuaalisella suuntautumisellaan. Osa informanteista kertoo myös olevansa hieman arkoja nostamaan asiaa esille saamelaisyhteisössä, koska pelkäävät negatiivisia reaktioita. Yksi informantti kertoi myös pelkäävänsä, että muiden ihmisten asenteet häntä kohtaan saattaisivat muuttua saamelaisyhteisössä, jos hänen seksuaalinen suuntautumisen kävisi ilmi.

Eräs informantti ei vielä ole kertonut kaikille sukulaisilleen lukeutuvansa seksuaali – ja sukupuolivähemmistöön ja kuvailee myös, etteivät kaikki hänen perheessään halua puhua asiasta avoimesti vaan ovat mieluummin hiljaa⁹⁰⁰. Vaikeneminen näkyy myös siinä, ettei samaa sukupuolta olevien kanssa seurustelevalta henkilöiltä välttämättä kysellä samalla tavalla heidän yksityiselämästään, kuin heteroseksuaaleilta cis-henkilöiltä.

Saamen pukujen sukupuolittuneisuus nousi esille sekä haastattelu-aineistossa että molemmissa työpajoissa⁹⁰¹. Saamelaisten perinteisten saamen pukujen käyttöä säätelee saamelaisyhteisössä tietyt normit, ja ne noudattavat selkeästi sukupuolten kahtiajakoa. Aineistossamme pohditaan kuitenkin useaan otteeseen, millaista pukua sukupuolivähemmistöön lukeutuvat esimerkiksi muun- sukupuoliset henkilöt, jotka eivät identifioitu mieheksi eivätkä naiseksi, voisivat käyttää. Saamelaisiin perinteisiin liittyen eräs informantti pohtii myös, olisiko esimerkiksi saamelaisia perinteisiä häitä mahdollista järjestää, jos hän haluaisi mennä naimisiin samaa sukupuolta olevan henkilön kanssa.

Sekä työpajassa⁹⁰² että erään informantin taholta tuotiin esille, että myös saamelaismediassa on välillä tullut syrjiviä kommentteja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyen. Näitä kommentteja on myöhemmin pyydetty anteeksi ja myös ymmärrystä ja tietoa lisäävään sävyyn kirjoitettuja juttuja on aiheen

⁹⁰⁰ Saamelaisesta hiljaisuuden kulttuurista on keskusteltu enemmän kappaleessa 6.3.1.

⁹⁰¹ Inarissa pidetyt työpajat 3.5.2017 ja 17.8.2017.

⁹⁰² Työpaja Inarissa Sajoksessa 3.5.2017.

tiimoilta julkaistu⁹⁰³. Yksi informantti kertoo, että Suomen puolella suhtautuminen saamelaisiin LHBTIQ - henkilöihin eroaa monella tapaa muissa Pohjoismaissa elävien saamelaisten tilanteesta ja näkeekin, että Suomessa saamelaiset ovat queer-asioissa jäljessä Norjan ja erityisesti Ruotsin tilanteeseen verrattuna. Hänen näkemyksensä mukaan tähän vaikuttaa omalta osaltaan valtiollisen politiikan kehittyminen, mikä sitten heijastuu myös saamelaisyhteisöön.

6.8.3.2. Syrjintä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen keskuudessa

Informantit kertovat myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen keskuudessa ilmenevästä sisäryhmäsyrjinnästä. Kaksi informanttia kertovat seksuaali- ja/tai sukupuoli-identiteettinsä tulleen kyseenalaistetuksi länsimaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön lukeutuvien henkilöiden toimesta. LHBTIQ -henkilöiden oletetaan usein näyttävän tietynlaisilta tai omaavan tietynlaisen tyylin ja jos henkilö ei täytä näitä odotuksia, se voi johtaa hänen identiteettinsä aitouden kyseenalaistamiseen.

Lisäksi eräs informantti kertoo, ettei länsimaisissa LHBTIQ -yhteisöissä voi aina välttämättä avoimesti tuoda esille kaikkia asioita esimerkiksi saamelaisyhteisön ja valtaväestön kulttuurisiin eroihin liittyen, sillä niistä voi seurata negatiivisia kommentteja valtaväestöön lukeutuvien henkilöiden taholta. Eräs informantti tuo esille myös yksinäisyytensä erityisesti kaupungissa elävänä saamelaisena, joka kuuluu seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön, koska saman kulttuurisen taustan omaavia henkilöitä ei LHBTIQ -yhteisöissä juuri ole. Hän kokee, ettei ei-saamelainen henkilö voi välttämättä ymmärtää hänen taustojensa merkitystä. Viimeisissä kahdessa esimerkissä on jälleen havaittavissa saamelaisuuden ja seksuaali ja/tai sukupuolivähemmistöön kuulumisen risteävyys henkilöiden kokemuksissa.

⁹⁰³ Kts. esim. YLE, ”Historioitsija: Entisajan saamelaiset sietivät hyvin homoseksuaalisuutta”, 27.1.2016. Saatavissa: <https://yle.fi/uutiset/3-8626978>; YLE, ”Pussaavat saamelaismiehet liikaa joillekin”, 22.7.2016, päivitetty 21.8.2017. Saatavissa: <https://yle.fi/uutiset/3-9044139>.

6.9. Haastatteluissa ja työpajoissa esille nousseita keinoja ehkäistä syrjintää suomalaisessa yhteiskunnassa sekä tukea syrjinnästä kärsineitä henkilöitä

Haastatteluissa pyydettiin informanteja pohtimaan tapoja ja keinoja ehkäistä saamelaisiin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuvaa syrjintää tulevaisuudessa ja auttaa jo syrjinnästä kärsineitä henkilöitä. Seuraavassa esitellään haastatteluissa ja työpajoissa kerättyjä ehdotuksia.

Koululaitoksella ja koulutuksella yleensä koetaan olevan iso rooli ja merkitys syrjinnän vastaisen työn edistämiseksi suomalaisessa yhteiskunnassa. Tällä hetkellä koulujen nähdään edistävän vahvasti heteronormatiivista kasvatustilaa monellakin tapaa sekä opetuksessa että muutoinkin esimerkiksi käyttämällä sukupuolitettuja tiloja kouluissa. Informantit ehdottavatkin, että esimerkiksi perusopetuksen yhteydessä seksuaaliterveyteen liittyviä asioita käsiteltäessä ja myös muissa yhteyksissä opetukseen tuotaisiin mukaan enemmän sateenkaarevuutta, ja kerrottaisiin myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistön edustajia käsitteleviä esimerkkejä. Eräs informantti näkee, että jos asenteet ja toimintatavat muuttuisivat kouluissa, se heijastuisi varmasti myös koteihin ja muualle yhteiskuntaan. Tämän nähtäisiin tukevan ihmisten aidon itse-identifikaation mahdollisuutta. Myös sukupuolitettu koululiikunta koetaan heteronormatiivisia ajatusmalleja ylläpitävänä, ja siitä luopuminen vaikuttaisiin LHBTIQ -henkilöiden tilanteeseen positiivisesti. Peruskoulun lisäksi myös muulla nuorisotyöllä ja vapaa-ajan toimilla nähtäisiin olevan suuri merkitys syrjinnän vastaisen työn eteenpäin viemisessä ja tietoisuuden lisäämisessä yhteiskunnassamme.

Yleisesti tietoisuuden lisäämisellä koetaan olevan positiivinen merkitys seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteen parantamisessa ja syrjinnänvastaisen työn kannalta. Tietoisuuden lisääminen voisi tapahtua esimerkiksi tukemalla ja rahoittamalla erilaisia koulutustilaisuuksia ja tapahtumia, joissa asioista puhuttaisiin avoimesti ja tuotaisiin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asioita esille luonnollisesti. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden järjestämissä tapahtumissa voitaisiin korostaa enemmän myös vähemmistön sisäisiä vähemmistöryhmiä, esimerkiksi saamelaisia LHBTIQ -yhteisöön identifioituvia henkilöitä ja heitä koskettavia asioita. Näin voitaisiin saada myös vähemmistön sisäisten vähemmistöryhmien edustajia kokoontumaan yhteen ja keskustelemaan heitä koskevista asioista ja mahdollisesti tarjoamaan myös vertaistukea toisilleen. Eräs informantti ehdottaa, että LHBTIQ -yhteisöissä voitaisiin nostaa esille esimerkiksi merkittävää työtä

aiheen tiimoilta tehneitä vähemmistön (tässä tapauksessa saamelaisia) edustajia, jotka voisivat rohkaista myös muita ollessaan esillä positiivisessa valossa.

Yhteisten tilojen järjestämisen LHBTIQ -saamelaisille edistäisi syrjinnän vastaista työtä ja tukisi jo syrjinnästä kärsineitä henkilöitä. Tällä hetkellä saamelaisille seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen edustajille ei ole olemassa yhteisiä turvallisia tiloja, joissa he voisivat keskustella, mitkä olisivat niitä asioita, jotka he itse kokisivat tärkeiksi syrjinnän vastaisessa työssä. Lisäksi näissä tiloissa henkilöille tarjoutuisi mahdollisuus vaihtaa kokemuksia ja ajatuksia keskenään, ja näin mahdollisesti myös tukea jo syrjinnästä kärsineitä henkilöitä.

Yhteispohjoismaisen yhdistyksen perustaminen ja rahoittaminen koettaisiin tärkeäksi, sillä sen avulla saamelaiset seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen edustajat voisivat yhdessä lähteä edistämään omia asioitaan. Myös Venäjällä asuvat saamelaiset tulisi saada mukaan yhdistykseen, mutta eräs informantti epäilee, ettei tämä välttämättä olisi mahdollista Venäjällä elävien seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tämän hetkisen tilanteen vuoksi. Myös erilaisten tapahtumien kuten Sápmi Priden ja nuoriin LHBTIQ -henkilöihin liittyvien projektien tukemisella myös taloudellisesti nähtäisiin olevan positiivinen vaikutus tietoisuuden lisäämisessä ja syrjinnän vastaisessa työssä kyseisten vähemmistöjen osalta.

Median ja ennen kaikkea sosiaalisen median rooli nähdään merkittävänä haastatteluihissa ja työpajoissa⁹⁰⁴. Niiden kautta ihmisille voidaan välittää positiivista kuvaa sekä saamelaisista että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen edustajista. Niillä koetaan myös olevan merkittävä asema vaikuttamistyössä syrjinnänvastaisen kasvatuksen edistämiseksi.

Muutokset lainsäädännössä ja erityisesti laissa transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta⁹⁰⁵ nostetaan esille todella tärkeänä syrjinnän vastaisena toimena. Myös saamelaisten asemaa koskevaan lainsäädäntöön kaivataan parannuksia esimerkiksi perinteisten elinkeinojen harjoittamiseen ja kielellisten oikeuksien toteutumiseen liittyen.

Saamelaisia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön lukeutuvia henkilöitä käsittelevän ja heidän itsensä tekemän tutkimuksen tukeminen auttaisi yhteisön identiteetin vahvistumista ja todentumista sekä henkilöille itselleen että myös saamelaisyhteisössä. LHBTIQ -saamelaisten historian tutkiminen ja

⁹⁰⁴ Työpajat Inarissa 3.5.2017 ja 17.8.2017.

⁹⁰⁵ 563/2002.

selvittäminen koettaisiin myös tärkeänä ja vähemmistön sisäistä vähemmistöryhmää voimauttavana.

Sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden kehittäminen nähdään todella tärkeänä. Ylipäätään saamenkielisten sosiaali- ja terveystalveluiden lisääminen koettaisiin merkittäväksi erityisesti saamea äidinkielenään puhuvia henkilöitä ajatellen. Suomen saamelaisalueella koetaan olevan myös paljon parannettavaa perusterveydenhuollon piiriin kuuluvien palveluiden tarjoamisessa. Mielenterveyspalveluita tulisi kehittää ja palveluntarjoajan tulisi huolehtia henkilökunnan asianmukaisesta kouluttamisesta. Tällä hetkellä sekä saamelaiskulttuurin tuntemuksen omaavaa että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asioihin perehtynyttä henkilöstöä ei informanttien mukaan ole ainakaan heidän kohdallaan löytynyt. Henkilökuntaa tulisi muutoinkin kouluttaa ja pyrkiä lisäämään heidän kapasiteettia ymmärtää vähemmistöjen sisäisiä vähemmistöryhmiä.

Saamelaisia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä käsittelevän ja kyseisiin vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden tekemän taiteen tukeminen olisi erään informantin mukaan tärkeää, sillä taide on tehokas keino keskustella ja tehdä myös ulkopuolisille ymmärrettäväksi niitä asioita, joita kyseisiin vähemmistöihin lukeutuva henkilöt kokevat.

Rasismiin puuttuminen nousi esille erityisesti Inarissa järjestetyssä työpajassa⁹⁰⁶. Viime aikoina lisääntynyt äärioikeistollisten liikkeiden vahvistuminen koetaan saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen keskuudessa uhkaavana, ja kaikenlaiseen rasistiseen toimintaan puuttuminen ja sen kieltäminen nähdään tärkeänä.

⁹⁰⁶ Työpaja Inarissa Hotelli Kultahovissa 17.8.2017. Työpajaan osallistunut henkilö kertoi myös uusnatsismin lisääntymisestä, ja oli joutunut myös fyysisten pahoinpitelyjen uhriksi kyseisten ryhmien edustajien toimesta. Henkilö itse viittasi kyseisiin henkilöihin käyttäen termiä natsi.

6.10. Johtopäätökset ja suositukset saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ihmisoikeuksien toteutumiseen ja heidän kohtaamaansa moniperustaisen syrjinnän ehkäisemiseen liittyen

6.10.1. Saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kohtaamasta syrjinnästä

Saamelaiset seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen edustajat lukeutuvat kahteen Suomessa elävään erilaiseen vähemmistöön, mikä asettaa heidät erityiseen ja myös haavoittuvaan asemaan yhteiskunnassamme. Tämän tutkimuksen aineiston valossa he kohtaavat syrjintää monilla perusteilla useissa eri muodoissa sekä saamelaisuuden että seksuaali-identiteetin, sukupuolen, sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun perusteilla. Kuten vammaisia henkilöitä koskevassa kappaleessa tuodaan esille, yksinkertaistettuna moniperustaisella syrjinnällä viitataan syrjintään, joka kohdistuu yksilöön monella eri perusteella.⁹⁰⁷ Moniperustainen syrjintä jaotellaan usein moninkertaiseen, kumulatiiviseen ja risteävään (intersektionaaliseen) syrjintään⁹⁰⁸. Informanttien kertomuksissa nousee esille selkeästi erillisinä sisä- ja ulkoryhmien tahoilta kohdatun syrjinnän kokemukset.

Haastatteluissa käy ilmi esimerkiksi risteävän syrjinnän kokemuksia, joissa henkilöiden kuuluminen kahteen vähemmistöryhmään aiheuttaa heille erityisiä syrjinnän kokemuksia. Valtaväestöön kuuluva seksuaali- ja/tai sukupuoli-vähemmistöjen edustaja tai saamelainen, joka ei lukeudu seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöön, ei joudu kohtaamaan vastaavia haasteita elämässään, minkä vuoksi nämä tilanteet on tässä tutkimuksessa luokiteltu risteävän syrjinnän piiriin.⁹⁰⁹

Risteävissä syrjinnän kokemuksissa heijastelee vahvasti saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tietynlainen äänettömyys yhteiskunnassa. Kyseiseen vähemmistön sisäiseen vähemmistöön kuuluvia henkilöitä on suhteessa määrällisesti melko vähän, minkä seurauksena heistä ei tiedetä paljoa, eikä Suomessa ole heidän asemastaan juuri ollenkaan aiempaa tutkimustietoa saatavilla. Lisäksi saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kohdalla

⁹⁰⁷ Makkonen (2003), s. 13-14; Fredman (2016), s. 27-28; Aaltonen et al. (2009), s. 19; Makkonen (2002), s. 9-10. Kts. tarkemmin tämän raportin kappale 3. moniperustaisesta syrjinnästä.

⁹⁰⁸ Kts. tarkemmin kappale 3.2.

⁹⁰⁹ Kts. tarkemmin syrjinnän määritelmistä tämän raportin kappale 3.2.

nousee risteävän syrjinnän yhteydessä esille saamenkielisten ja kulttuurisensitiivisten sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteeseen perehtyneiden terveyden- ja sosiaalihuollon alan ammattilaisista oleva pula.

Saamelaisuuteen liittyen joissakin tilanteissa syrjintä aiheutuu suomalaisen yhteiskunnan rakenteissa olevista ongelmista ja on luonteeltaan välillistä. Yksi esimerkki tästä on saamenkielisten ja kulttuurisensitiivisten sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen puute. Usein syrjinnän taustalla voidaan nähdä myös valtaväestön asenteet yleisesti saamelaisia kohtaan. Asenteet eivät ole aina suoranaisesti negatiivisia vaan taustalla vaikuttavat myös valtaväestön yleinen tietämättömyys saamelaiskulttuuriin, heidän historiaansa sekä heidän oikeuksiinsa liittyen. Tietämättömyys aiheuttaa muun muassa informanttien kohdalla tilanteita, joissa heitä tai heidän yksityisyyttään ei kunnioiteta. Lisäksi informantit kokevat, että Suomen valtion viimeaikaiset toimet, kuten esimerkiksi Tenojen kalastussopimuksen ratifiointi sekä uuteen kalastuslainsäädäntöön tehdyt rajoitukset polkevat heidän oikeuksiaan alkuperäiskansana.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuulumisesta aiheutuvat syrjinnän kokemukset ovat usein sidoksissa lainsäädännössä oleviin ongelmiin. Esimerkiksi laissa transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta on säännöksiä, joita voidaan pitää syrjivinä, kuten myöhemmin tarkemmin kerrotaan. Lisäksi tutkimusaineistossa nousee esille myös muita esimerkkejä rakenteellisesta syrjinnästä, joiden voidaan nähdä pohjautuvan suomalaisen yhteiskunnan keskimäärin suhteellisen heteronormatiiviseen arvomaailmaan. Suoranaista häirintää ja vihapuhetta kohdataan pääasiassa sosiaalisessa mediassa sekä erilaisilla yleisöosastojen kommenttipalstoilla.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen saamelaisten keskuudessa kohdattu syrjintä on monella tapaa sidoksissa nykyiseen saamelaisyhteisön patriarkaalisuuteen ja naisten ja miesten asemaan yhteisössä. Erityisesti perinteisiä elinkeinoja harjoittavissa yhteisöissä sukupuoliroolien koetaan olevan yhä melko voimakkaita ja selkeitä. Tämän seurauksena esimerkiksi seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöön lukeutuvien henkilöiden asema tällaisissa yhteisöissä koetaan välillä haasteelliseksi. Myös saamenpukujen selkeä sukupuolittuneisuus herättää keskustelua informanttien keskuudessa ja tutkimusaineistossa pohditaan muun muassa sitä, millaisia pukuja muun sukupuoliset saamelaiset henkilöt voisivat käyttää.⁹¹⁰

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt eivät ole uusi asia myöskään alkuperäiskansayhteisöjen keskuudessa, mutta kuten tässäkin tutkimuksessa tuodaan esille,

⁹¹⁰ Kts. tarkemmin tutkimuksen haastatteluaineistossa esille nousseita syrjinnän kokemuksia tämän raportin kappaleessa 6.8.3.1.

suhtautuminen heihin näyttää vaihdelleen ajan saatossa. Suhtautumisen muuttuminen näyttäisi olevan sidoksissa länsimaisen ajattelutavan leviämiseen, mutta myös kristinuskon leviämisellä on ollut merkitystä esimerkiksi saamelais-yhteisössä nykyisten vahvojen sukupuoliroolien syntyyn.⁹¹¹

Tähän mennessä tehdyssä tutkimuksessa korostuu saamelaisten keskuudessa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyvä hiljaisuus⁹¹². Hiljaisuudella voidaan nähdä olevan monta merkitystä ja se voi viestiä sekä asian hyväksymistä tai sitä, ettei sitä hyväksytä⁹¹³. Hiljaisuuden nähdään myös joissakin yhteyksissä muodostuneen saamelaisten keskuudessa eräänlaiseksi normiksi⁹¹⁴, ja eräs informantti puhuikin yhteisössä elävästä hiljaisuuden kulttuurista. Myös tutkimuksemme informanteista osa valitsee tietyissä tilanteissa vaieta heidän seksuaali- ja/tai sukupuoli-identiteetistä, koska pelkäävät esimerkiksi ulkopuolisten reaktioita.⁹¹⁵

6.10.2. Saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien edistäminen Suomessa

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asema Suomen kansainvälisessä ihmisoikeuspolitiikassa alkoi vahvistua vuoden 1998 ensimmäisen ihmisoikeus selvityksen myötä⁹¹⁶. Tämän jälkeen kyseiset vähemmistöryhmät ovatkin säilyttäneet ja myös vahvistaneet asemaansa sekä Suomen kansallisessa että

⁹¹¹ Kts. esim. Medicine, Beatrice, "Directions in Gender Research in American Indian Societies: Two Spirits and Other Categories", *Online Reading in Psychology and Culture*, 3(1), (2002).

Saatavissa: <http://scholarworks.gvsu.edu/orpc/vol3/iss1/2/>. Lang, Sabine, Men as Women, Women as Men. Changing Gender in Native American Cultures, Yhdysvallat: The University of Texas Press, (1998); Willimas, Walter L. The 'Two-Spirit' People of Indigenous North Americans, First People. Saatavissa: <http://www.firstpeople.us/articles/the-two-spirit-people-of-indigenous-north-americans.html>; Wallace, Lee, "Homoseksuaalisuuden löytäminen: kulttuurien välinen vertailu ja seksuaalisuuden historia", teoksessa Aldrich Robert (toim.), Rakkaus samaan sukupuoleen, (suom. Ketola, Veli-Pekka). Multikustannus Oy, (2006); Kuokkanen, Rauna, "Sámenissonat, árbevierru ja veahkaválddi hámit", *Sámi dieđalaš áigečála* 1(2008).

⁹¹² Kts. esim. Bergman & Linqvist (2014); Mattanen (2016); Løvold (2014); Grønningsæter & Nuland (2009).

⁹¹³ Mattanen (2016), s. 37-38. Kts. myös Løvold (2014), s. 39-51.

⁹¹⁴ Mattanen (2016), s. 28 & 32.

⁹¹⁵ Kts. myös tarkemmin tämän raportin s. 203.

⁹¹⁶ Tarjamo, Kerttu, Selvitystyö ulkoasiainministeriön toiminnasta LHBTI-ihmisoikeuksien edistämiseksi. 22.12.2012, s. 7; Ulkoasiainministeri Tarja Halosen eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle antama selonteko Suomen hallituksen ihmisoikeuspolitiikasta 11.11.1998.

kansainvälisessä ihmisoikeuspolitiikassa ja heihin kohdistuvan syrjinnän poistaminen on nostettu esille yhtenä keskeisenä tavoitteena. Saamelaiden seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksiin liittyvää tutkimustietoa ei Suomessa kuitenkaan ole tuotettu, vaikka he vähemmistön sisäisenä vähemmistöryhmänä ovat erityisen haavoittuvaisessa asemassa yhteiskunnassa ja heillä on riski joutua moniperustaisen syrjinnän kohteeksi⁹¹⁷. Tämä tulisikin huomioida myös Suomen edistämässä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia ja asemaa edistävässä politiikassa.

Kuten tässä tutkimusraportissa on tuotu esille, perustuslain 6 §:n yhdenvertaisuussäännös koskee yhdenvertaisesti myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia henkilöitä, vaikkei heitä mainitakaan erikseen syrjintäkiellon kohteena olevana ryhmänä, kuten vammaiset henkilöt. Vaikka perustuslaki ei tunne käsitteenä moniperustaista syrjintää, täytyy perusoikeuksien toteutumisessa ottaa huomioon, että saamelaisiin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden kohdalla yhdenvertaisuussäännös asettaa positiivisen toimintavelvoitteen sekä saamelaiden että LHBTIQ-henkilöiden oikeuksien toteutumiseksi. Saamelaiden kohdalla yhdenvertaisuussäännöstä on luettava yhdessä myös perustuslain 17.3§:n kanssa, mikä tarkoittaa esimerkiksi kielellisten ja kulttuurisensitiivisten oikeuksien toteuttamisvelvoitetta saamelaiden LHBTIQ-henkilöiden sosiaali- ja terveyspalveluissa.

Yhdenvertaisuuslaki mainitsee seksuaalisen suuntautumisen erikseen yhtenä syrjintäperusteena. Vaikka sukupuolivähemmistöjä ei mainita erikseen, syrjintäkielto koskee yhdenvertaisesti myös heitä. Tasa-arvolaki velvoittaa viranomaiset ennaltaehkäisemään sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti. Tasa-arvolaki kieltää sekä välittömän että välillisen syrjinnän.

Moniperustainen syrjintä tulisi tunnustaa yhdenvertaisuuslainsäädännössä. Vähemmistöryhmien sisäisten vähemmistöjen usein epätasa-arvoinen asema tulisi tunnistaa lakien valmistelussa sekä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmissa ja muissa yhdenvertaisuutta edistävissä ohjelmissa, joissa tulisi huomioida myös moniperustaisen syrjinnän vaarassa olevat erityisryhmät, kuten saamelaiset LHBTIQ-henkilöt.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille ei ole olemassa omia erillisiä ihmisoikeusinstrumentteja. Vaikka yleiset, kaikkia ihmisiä suojaavat ihmisoikeudet koskevat luonnollisesti kaikkia LHBTIQ-henkilöitä, mukaan lukien

⁹¹⁷ Kts. tarkemmin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asemasta Suomen ihmisoikeuspolitiikassa tämän raportin kappaleesta 6.4.

saamelaiset seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön lukeutuvat henkilöt, ne eivät kuitenkaan käytännössä toteudu täysimääräisesti johtuen asenteellisista ja rakenteellisista tekijöistä sekä oikean tiedon puutteesta. Vuonna 2007 laaditut Yogyakartan periaatteet tekevät jo kuitenkin olemassa olevien ihmisoikeussopimusten perusteella selväksi, että universaalit ihmisoikeudet ovat yhteisiä maailman kaikille ihmisille myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille. Näin ollen periaatteiden tarkoitus on taata LHBTIQ-ihmisten ihmisarvo ilman poliittista tulkinnan varaa.⁹¹⁸ Myös ihmisoikeussopimuksia valvovat toimielimet ovat ottaneet kantaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksiin ja vahvistaneen sopimusten suojaavan yhtäläisesti myös edellä mainittuihin ryhmään kuuluvien henkilöiden oikeuksia yhdenvertaisuusperiaatteen mukaisesti. Saamelaisten LHBTIQ-henkilöiden oikeuksia suojataan kahden eri ihmisoikeusnormiston nojalla: yhtäältä heille kuuluvat yhtäläisesti kaikki ihmisoikeudet ja toisaalta myös alkuperäiskansojen oikeudet. Saamelaisten osallistumisoikeuksien toteutumisessa tulisi huomioida kaikkien sisäisten vähemmistöjen osallistuminen, jotta heidänkin ääni kuuluisi osana saamelaisten oikeuksien edistämistä. Vaikka alkuperäiskansojen osallistumisoikeuksien toteutumisessa on otettava huomioon alkuperäiskansan itsensä näkemys siitä, ketkä edustavat kyseistä kansaa, osallistavat käytännöt eivät kuitenkaan saa olla yksilöitä tai sisäisiä ryhmiä syrjiviä.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) on todennut, että lisääntymiskyvyttömyyden vaatiminen sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen ehtona loukkaa ihmisoikeuksia. Tapaus asettaa oikeudellisen velvoitteen Suomessakin muuttaa translainsäädäntöä vastaamaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen ihmisoikeusvelvoitteita. Transseksuaalin sukupuolen vahvistamista koskevan lain 1 §:n mukaan henkilö vahvistetaan kuuluvaksi vastakkaiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmästä ja väestökeskuksen varmennepalveluista annettussa laissa tarkoitettuun väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän esittää lääketieteellisen selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja että hän elää tämän mukaisessa sukupuoliroolissa sekä siitä, että hänet on steriloitu tai että hän muusta syystä on lisääntymiskyvytön. Laissa edellytetään myös henkilön täysi-ikäisyyttä.

⁹¹⁸ Väisänen, Mikko, Mitä ovat Yogyakartan periaatteet? Finnqueer, http://www.finnqueer.net/juttu.cgi?s=310_5_1. Yogyakartan periaatteiden tarkempi analyysi, kts. O' Flaherty, Michael, Fisher, John, Sexual Orientation, Gender Identity and International Human Rights, Contextualizing the Yogyakarta Principles, *Human Rights Law Review*, Volume 8, Issue 2, 1 January 2008: 207–248.

Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmä antoi vuonna 2015 hallituksen esitykseen laaditun ehdotuksen lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamisesta. Työryhmä ehdotti myös selvitettävän mahdollisuutta muuttaa lainsäädäntöä siten, että henkilö voisi vahvistaa sukupuolensa ilman vaatimusta lääketieteellisen selvityksen antamisesta transsukupuolisuudesta.⁹¹⁹ Niin ikään työryhmä esitti, että selvityksen yhteydessä voi olla perusteltua tarkastella myös vaatimusta täysi-ikäisyydestä sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytyksenä. Tarkastelussa tulisi huomioida alaikäisen etu ja hänen oikeutensa määrätä häntä itseään koskevista asioista ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti sekä alaikäisen oikeus erityiseen huolenpitoon ja terveyden ja kehityksen suojeluun kehityksen ollessa vielä kesken.⁹²⁰ Edelleen työryhmä esitti, että lain nimikkeeksi olisi muutettu ”laki sukupuolen vahvistamisesta”.⁹²¹ Muun muassa Seta ry. ja Trasek ry. sekä monet muut ihmisoikeusjärjestöt katsoivat translain muutosesitykseen liittyvissä lausunnoissaan, että transsukupuolisen henkilön itsemääräämisoikeus edellyttää, että sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen erotetaan sukupuolen korjaamiseen tähtäävistä lääketieteellisistä toimenpiteistä. Sen sijaan Suomessa tulisi ottaa käyttöön menettely, jossa henkilön sukupuoli vahvistetaan hänen oman ilmoituksensa perusteella.⁹²² Järjestöjen mukaan itsemääräämisoikeuden loukkauksena voidaan nähdä tämän hetkinen käytäntö, jonka mukaan sukupuolen vahvistusta haluava henkilö joutuu käymään läpi pitkän ja henkisesti ja fyysisesti raskaan lääketieteellisen prosessin, jossa lääkäri päättää hänen identiteetistään.⁹²³

Kuten sosiaali- ja terveysministeriön työryhmän esityksessä todetaan, mahdollisuutta sukupuolen vahvistamista perustuen henkilön omaan ilmoitukseen tulee tarkastella perustuslain kannalta.⁹²⁴ 6 §:n yhdenvertaisuusperiaatteen ja syrjintäkiellon lisäksi keskeisiä ovat ainakin perustuslain 7 §:ssä säädetty oikeus henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen sekä 10 §:n mukainen yksityiselämän suoja. Itsemääräämisoikeuden voidaan

⁹¹⁹ Sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytykset, Työryhmän loppuraportti, Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 23/2015.

⁹²⁰ Ibid., s. 12-13.

⁹²¹ Ibid., s. 17.

⁹²² Kts. Ihmisoikeusjärjestöjen yhteinen kannanotto, <http://seta.fi/ihmisoikeusjarjestot-vaativat-itsemaaraamisoikeus-sukupuoleen-lakiuudistuksen-lahtokohdaksi/>; Seta ry:n ja Trasek ry:n lausunto sosiaali- ja terveysalan eettiselle neuvottelukunnalle. Asia: Tarve ’transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta’ annetun lain saattamiseen ajan tasalle 14.4.2013., <http://seta.fi/setan-ja-trasekin-lausunto-sosiaali-ja-terveysalan-eettiselle-neuvottelukunnalle/>.

⁹²³ <http://seta.fi/miesparin-raskausuutinen-konkretisoi-translain-ongelmia/>.

⁹²⁴ Sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytykset, Työryhmän loppuraportti, Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 23/2015, s. 20.

katsoa kuuluvan perusoikeusjärjestelmäämme osana yleisperusoikeutena turvattua oikeutta henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Myös tasa-arvovaltuutetun ja yhdenvertaisuusvaltuutetun vuonna 2016 antamassa yhteisessä kannanotossa todetaan, että nykyinen translaki loukkaa transihmisten oikeutta tasa-arvoon, henkilökohtaiseen koskemattomuuteen sekä yksityis- ja perhe-elämään ja loukkaa itsemääräämisoikeutta.⁹²⁵

Pohjoismaista Tanskassa ja Norjassa sukupuoli voi vaihtaa henkilön oman ilmoituksen perusteella, ja Ruotsissakin on luovuttu lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksesta. Tässä tutkimuksessa suositellaan translainsäädännön uudistusta transihmisten perus- ja ihmisoikeuksien täysimääräiseksi toteutumiseksi. Itsemääräämisoikeuden toteutuminen edellyttää lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen luopumisen lisäksi henkilön oikeutta voida vaihtaa sukupuolta oman ilmoituksen perusteella ilman, että sitä kytketään lääketieteelliseen selvitykseen. Translain nimeä pitäisi muuttaa ehdotetun mukaiseksi ”laiksi sukupuolen vahvistamisesta.” Myös täysi-ikäisyyden kriteeriä tulisi selvittää ja harkita poistettavaksi sukupuolen oikeudellisessa vahvistamisessa ottaen huomioon lapsen ikä ja kehitystaso. Esimerkiksi Norjassa yli 16-vuotiaat voivat saada sukupuolen juridisesti korjatuksi omalla ilmoituksellaan. Myös 6-16 vuotiaat voivat päästä sukupuolen korjaushoitoin ja saada juridisen sukupuolen vahvistetuksi vanhempien luvalla.

Translasten ja –nuorten perheet ry tuo esille, että tällä hetkellä transpoliklinikoilta murrosikää siirtävää blokkerihoitoa annetaan vasta 16 vuotiaana, kun tosiasiallisesti murrosikä alkaa jo usein huomattavasti aikaisemmin.⁹²⁶ Bloggerihoidon varhaisempaa aloittamista täytyisikin harkita, koska sillä voitaisiin välttää esim. transtyttöjen äänen peruuttamatonta muuttumista ja turhia kirurgisia toimenpiteitä sekä sosiaalisia ja psyykkisiä ongelmia.

Intersukupuolisten lasten hoitokäytännöt ovat ongelmallisia siltä osin, kun lapsille tehdään peruuttamattomia toimenpiteitä ilman lääketieteellisiä perusteita.⁹²⁷ Myös näistä tulisi luopua ainakin siihen saakka, kunnes lapsi pystyy itse määrittelemään oman sukupuolensa ja ilmaisemaan tahtonsa sukupuolen korjausleikkaukseen.

⁹²⁵ <https://www.tasa-arvo.fi/-/translaki-on-uudistettava-valittomast-1>

⁹²⁶ <http://www.raapalahti.fi/2017/06/translasten-ja-nuorten.html>

⁹²⁷ Ibid.

Sukupuolivähemmistöjä edustavat järjestöt⁹²⁸ ovat ilmaisseet huolensa hallituksen hiljattain antaman ja tätä raporttia kirjoitettaessa vasta lausunto-kierroksella olevan nimilakiesityksen (HE 104/2017 vp)⁹²⁹ vaikutuksista sukupuolivähemmistöihin. Hallituksen esityksen mukaan etunimeksi voidaan hyväksyä nimi, joka on vakiintunut samalle juridiselle sukupuolelle. Sukupuolisäännöstä poikkeaminen olisi mahdollista hakijan sukupuoli-identiteetin perusteella, jos hakija esittää siitä luotettavan selvityksen. Järjestöt esittävät huolen siitä, että jos nimestä päättävälle viranomaiselle annetaan harkintavalta sukupuoli-identiteetin aitouden arvioimisesta, päätökset voivat vaihdella siten, että syntyy tasa-arvolaisissa kiellettyjä sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun liittyvää syrjintää. Järjestöjen huoli näyttäisi perustellulta ja tulisi ottaa huomioon ennen lain lopullista hyväksymistä. Mikäli esitetty harkinta jää lakiin, laista tulisi laatia riittävän selkeät soveltamisohjeet, jolla varmistetaan yhdenmukainen viranomaiskäytäntö.⁹³⁰

Kansalaisaloitteen pohjalta eduskunta hyväksyi joulukuussa 2014 avioliittolain muutoksen, jonka nojalla myös samaa sukupuolta olevat henkilöt voivat solmia avioliiton. Lain muutoksen myötä samaa sukupuolta olevat avioparit voivat ottaa yhteisen adoptiolapsen. Samaa sukupuolta olevien avioliitossa syntyneen lapsen molemmat vanhemmat eivät kuitenkaan ole suoraan lain nojalla lapsen vanhempia. Samaa sukupuolta oleviin aviopareihin ei siis sovelleta niin sanottua isyysolettaa. Toisen äidin äitiyden vahvistaminen edellyttää edelleen perheen sisäistä adoptiota. Eduskunnassa käsiteltävänä oleva kansalaisaloite äitiyslaista mahdollistaisi tietyissä tilanteissa äitiyden vahvistamisen tunnustamalla jo äitiysneuvolassa ennen lapsen syntymää. Vaikka samaa sukupuolta olevien perheen ulkopuoliset adoptiot ovat mahdollisia, käytännössä adoptioita hankaloittaa se, ettei Suomella ole kattavia yhteyksiä maihin ja järjestöihin, jotka sijoittaisivat lapsia nais- ja miesparien perheisiin. Myös Suomessa adoptioon lapsensa luovuttavat vanhemmat voivat vaikuttaa adoptioperheen valintaan. Valtioiden välisellä avoimella dialogilla ja adoptiokysymyksen nostamisella yhä näkyvämmiin esille Suomen ihmisoikeuspolitiikassa voitaisiin vaikuttaa samaa sukupuolta olevien perheiden ulkopuolisten adoptioiden mahdollisuuksien lisäämiseen.

⁹²⁸ Trasek, Seta, Dreamwear Club ja Translasten ja -nuorten perheet ry., kts. <http://trasek.fi/>.

⁹²⁹ Hallituksen esitys eduskunnalle etu- ja sukunimilaiksi ja laiksi rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain 8 ja 9 §:n muuttamisesta, HE 104/2017 vp.

⁹³⁰ Tätä esittää myös Trasekin puheenjohtaja Panda Eriksson. Kts. <http://trasek.fi/>.

6.10.3. Saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kohtaaman syrjinnän poistaminen ja ennaltaehkäisy käytännön toimien tasolla

Tutkimuksessamme pohditaan keinoja siihen, miten saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kohtaamaa syrjintää voitaisiin ehkäistä ja auttaa syrjinnästä jo kärsineitä henkilöitä. Tässä työssä eräänä tärkeimpänä keinona nousee esille oikeisiin faktoihin perustuvan tiedon lisääminen kaikista seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä sekä heidän kohtaamastaan syrjinnästä. Tietoa tulisi lisätä kaikilla yhteiskunnan ja päätöksenteon sektoreilla esimerkiksi tukemalla ja rahoittamalla tutkimusta, erilaisia koulutustilaisuuksia ja kampanjoita, joissa tietoa välitettäisiin asiapohjaisesti ja asioista keskusteltaisiin avoimesti. Tällä hetkellä myös kouluissa edistetään edelleen heteronormatiivista kasvatusmallia esimerkiksi opetuksessa, ja tutkimuksemme informantit painottavatkin, että opetukseen tulisi saada lisää sateenkaarevuutta jo peruskouluissa.

LHBTIQ –saamelaisille tulisi järjestää yhteisiä ja turvallisia tiloja, joissa he voisivat tavata muita samassa tilanteessa olevia henkilöitä, jakaa kokemuksiaan ja myös keskustella asioista, jotka he itse kokisivat tärkeiksi syrjinnän vastaisessa työssä. Hankkeemme informanttien mielestä myös uuden yhteispohjoismaisen yhdistyksen perustaminen olisi tärkeää ja sen työhön tulisi saada riittävästi resursseja, jotta yhdistyksen kaikki henkilöstöresurssit eivät kuluisi jatkuvaan rahoitusten hakemiseen. Myös erilaiset tapahtumien, kuten esimerkiksi LHBTIQ- saamelaisten oikeuksia esille tuovien tilaisuuksien tukemiseen tulisi osoittaa enemmän resursseja.

Saamenkielisten, kulttuurisensitiivisten ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteen huomioivien sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden kehittäminen on todella tärkeää. Informantit tuovat esille, että tällä hetkellä esimerkiksi mielenterveyspalveluiden piiristä ei ole löytynyt sekä saamelaiskulttuuria ja sen erityispiirteitä tuntevaa sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asioihin perehtynyttä henkilöstöä.

Medialla nähdään olevan iso rooli positiivisen ja suvaitsevaisen ilmapiirin luomiseksi. Median rooli vaikuttamistyössä on suuri ja sen avulla voidaan edistää myös syrjinnänvastaista kasvatustyötä yhteiskunnassa. Lisäksi kaikenlaiseen yhteiskunnassa ilmenevään rasismiin tulisi puuttua tehokkaasti.

Saamelaisista seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin lukeutuvista henkilöistä on tehty erittäin vähän tutkimusta. Esimerkiksi queer-saamelaisten historiaa koskevaa tutkimusta ei löydy ollenkaan, minkä vuoksi on vaikea arvioida, millainen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asema saamelaisyhteisöissä

aikaisemmin on ollut. Asian tiimoilta olisikin tarpeellista tehdä tutkimusta ja myös nimenomaan queer –saamelaisten itsensä toimesta.

Erityisen hiljaisina seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöjen sisäisinä ryhminä Suomessa elävien saamelaisten keskuudessa nousevat tutkimuksessa esille transihmiset sekä homomiehet, joiden aseman parantamiseen tulisi jatkossa kiinnittää huomiota yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden toteutumiseksi.

Liite 1. Vammaisten henkilöiden sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kannalta relevantit valvontaviranomaiset ja järjestöt

VALVONTAVIRANOMAISET⁹³¹:

VALTIONEUVOSTON OIKEUSKANSLERI JA EDUSKUNNAN OIKEUS-ASIAMIES

Suomessa ylimpinä laillisuusvalvojina toimivat valtioneuvoston oikeuskansleri⁹³² ja eduskunnan oikeusasiamies⁹³³. Perustuslain 108 ja 109 §:n mukaan valtioneuvoston oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävänä on valvoa, että tuomioistuimet ja muut viranomaiset sekä virkamiehet, julkisyhteisön työntekijät ja muutkin julkista tehtävää hoitaessaan noudattavat lakia ja täyttävät velvollisuutensa. Kyseisten laillisuusvalvojien tehtäviin kuuluu keskeisesti velvollisuus valvoa perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumista.

Valtioneuvoston oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävien jaon mukaan oikeuskansleri on vapautettu velvollisuudesta valvoa muun muassa puolustusvoimia, vapaudenriistoa ja laitoksia kuuluvia asioita⁹³⁴.

VALTIONEUVOSTON OIKEUSKANSLERI

Valvoessaan tuomioistuinten ja muiden viranomaisten toimintaa sekä julkisten tehtävien hoitamista oikeuskansleri käsittelee hänelle osoitettuja kirjallisia kanteluja ja viranomaisten ilmoituksia. Oikeuskansleri voi myös ottaa asian käsiteltäväksi omasta aloitteestaan sekä suorittaa tarkistuksia valvontavaltaansa kuuluvissa viranomaisissa, laitoksissa ja muissa toimintayksiköissä.⁹³⁵ Oikeuskansleri tutkii kantelun, jos on aihetta epäillä oikeuskanslerin valvontavaltaan kuuluvan henkilön, viranomaisen tai muun yhteisön menetelleen lainvastaisesti

⁹³¹ Ks. Ulkoasianministeriö (2013), Vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamista valmistelleen työryhmän mietintö

⁹³² Kts. Oikeuskanslerinvirasto. Saatavissa: <https://www.okv.fi/fi/>. (Luettu 24.10.2017)

⁹³³ Kts. Eduskunnan oikeusasiamies. Saatavissa:

http://www.oikeusasiamies.fi/Resource.phx/ea/index.htm?locale=fi_FI. (Luettu 24.10.2017)

⁹³⁴ Laki valtioneuvoston oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävien jaosta 1224/1990, 1 §

⁹³⁵ Laki valtioneuvoston oikeuskanslerista 193/2000, 3 §

tai jättäneen velvollisuutensa täyttämättä taikka jos oikeuskansleri muusta syystä katsoo siihen olevan aihetta⁹³⁶. Kantelu tehdään kirjallisesti⁹³⁷.

EDUSKUNNAN OIKEUSASIAMIES

Keskeisintä oikeusasiamiehen työssä on kanteluiden tutkinta. Oikeusasiamiehelle voi tämän laillisuusvalvontaan kuuluvassa asiassa kannella jokainen, joka katsoo valvottavan tehtäväänsä hoitaessaan menetelleen lainvastaisesti tai jättäneen täyttämättä velvollisuutensa⁹³⁸. Oikeusasiamies tutkii kantelun, jos sen kohteena oleva asia kuuluu hänen laillisuusvalvontaansa ja on aihetta epäillä, että valvottava on menetellyt lainvastaisesti tai jättänyt velvollisuutensa täyttämättä taikka jos oikeusasiamies muusta syystä katsoo siihen olevan aihetta⁹³⁹. Kantelu tehdään kirjallisesti.⁹⁴⁰

Eduskunnan oikeusasiamies on asettanut Ihmisoikeuskeskuksen⁹⁴¹ johtajan kanssa oikeusasiamiehen kanslian sisäisen vammaistiimin. Kyseinen tiimin tehtävä on kartoittaa kansallisen rakenteen tehtävän sisältöä ja oikeusasiamiehen kansliassa ja Ihmisoikeuskeskuksessa, pohtia yhteistyön ja osallistamisen keinoja valtuuskunnan pysyvän vammaisjaoston kanssa, suunnitella ja valmistella yleissopimuksen mukaisten tehtävien toteuttamista eri tavoin, seurata ja mahdollisuuksien mukaan tukea vammaisten henkilöiden oikeuksien toteuttamista koskevia toimia oikeusasiamiehen ja Ihmisoikeuskeskuksen toiminnassa ja asiakaspalvelussa, kartoittaa yhteistyötä eri viranomaisten ja järjestöjen kanssa sekä avustaa kansallisen rakenteen verkkotiedottamisessa ja muiden viestinnän keinojen toteuttamisessa ja tiedottaa ajankohtaisista vammaisasiosta koko kanslialle⁹⁴².

⁹³⁶ Ibid., 4 §

⁹³⁷ Oikeuskanslerinvirasto, *Kantelulomake*. Saatavissa: <https://www.okv.fi/fi/kantelu/kantelulomake/>. (Luettu 24.10.2017)

⁹³⁸ Laki eduskunnan oikeusasiamiehestä 197/2002, 2 §

⁹³⁹ Laki eduskunnan oikeusasiamiehestä 197/2002, 3 §

⁹⁴⁰ Eduskunnan oikeusasiamies. *Kantelu eduskunnan oikeusasiamiehelle*. Saatavissa: <https://www.oikeusasiamies.fi/fi/kantelu-eduskunnan-oikeusasiamiehelle>.
<https://www.okv.fi/fi/kantelu/kantelulomake/>. (Luettu 24.10.2017)

⁹⁴¹ Kts. Ihmisoikeuskeskus

⁹⁴² Eduskunnan oikeusasiamies. *Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2016*. Saatavissa: <https://www.oikeusasiamies.fi/documents/20184/42383/2016-fi>. (Luettu 6.11.2017)

IHMISOIKEUSKESKUS

Perus- ja ihmisoikeuksien edistämistä varten oikeusasiamiehen kanslian yhteydessä on Ihmisoikeuskeskus⁹⁴³. Ihmisoikeuskeskus (IOK) on itsenäinen ja riippumaton asiantuntijataho.⁹⁴⁴ Ihmisoikeuskeskuksen tehtävä on edistää perus- ja ihmisoikeuksia koskevaa tiedotusta, kasvatusta, koulutusta ja tutkimusta sekä näihin liittyvää yhteistyötä, laatia selvityksiä perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta, tehdä aloitteita sekä antaa lausuntoja perus- ja ihmisoikeuksien edistämiseksi ja toteuttamiseksi, osallistua perus- ja ihmisoikeuksien edistämiseen ja turvaamiseen liittyvään eurooppalaiseen ja kansainväliseen yhteistyöhön sekä huolehtia muista vastaavista perus- ja ihmisoikeuksien edistämiseen ja toteuttamiseen liittyvistä tehtävistä. Ihmisoikeuskeskus ei käsittele kanteluita.⁹⁴⁵

IHMISOIKEUSVALTUUSKUNTA

Ihmisoikeuskeskuksella on ihmisoikeusvaltuuskunta, jonka eduskunnan oikeusasiamies keskuksen johtajaa kuultuaan asettaa neljäksi vuodeksi kerrallaan. Valtuuskunta koostuu kansalaisyhteiskunnan, perus- ja ihmisoikeus-tutkimuksen sekä muiden perus- ja ihmisoikeuksien edistämiseen ja turvaamiseen osallistuvien toimijoiden edustajista. Valtuuskunnan tehtävänä on muun muassa käsitellä laajakantoisia ja periaatteellisesti tärkeitä perus- ja ihmisoikeusasioita sekä toimia perus- ja ihmisoikeusalan toimijoiden kansallisena yhteistyöelimenä. Toimintansa järjestämistä varten valtuuskunnalla voi olla työvaliokunta ja jaostoja.⁹⁴⁶

KANSALLINEN IHMISOIKEUSINSTITUUTIO

Ihmisoikeuskeskus, ihmisoikeusvaltuuskunta ja eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia muodostavat yhdessä kansallisen ihmisoikeusinstituution. Instituutio on täyttänyt YK:n linjaamat niin sanotut Pariisin periaatteet⁹⁴⁷, joihin sisältyy muun muassa riippumattomuus, itsenäisyys, moniarvoisuus ja laaja-alaisuus, ja YK on virallisesti rekisteröinyt sen.⁹⁴⁸

⁹⁴³ Laki eduskunnan oikeusasiamiehestä 197/2002, 19b §

⁹⁴⁴ Kts. Ihmisoikeuskeskus. *Ihmisoikeuskeskus*. Saatavissa:

<http://www.ihmisoikeuskeskus.fi/keita-olemme/ihmisoikeuskeskus/>. (Luettu 24.10.2017)

⁹⁴⁵ Laki eduskunnan oikeusasiamiehestä 197/2002, 19d §

⁹⁴⁶ Ibid., 19e §

⁹⁴⁷ Ihmisoikeuskeskus. *Pariisin periaatteet*. Saatavissa: <http://www.ihmisoikeuskeskus.fi/keita-olemme/pariisin-periaatteet/>. (Luettu 24.10.2017)

⁹⁴⁸ Ihmisoikeuskeskus. *Ihmisoikeuskeskus*. Saatavissa: <http://www.ihmisoikeuskeskus.fi/keita-olemme/ihmisoikeuskeskus/>. (Luettu 24.10.2017)

Vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen tehtävistä huolehtivat eduskunnan oikeusasiamies, Ihmisoikeuskeskus ja sen ihmisoikeusvaltuuskunta. Tehtäviin kuuluu yleissopimuksen täytäntöönpanon edistäminen, suojelu ja seuranta.⁹⁴⁹

Vammaisyleissopimuksen mukaan kansalaisyhteiskunta, erityisesti vammaiset henkilöt ja heitä edustavat järjestöt, on osallistettava ja heidän on osallistuttava valvontaprosessiin täysimääräisesti⁹⁵⁰. Tätä tarkoitusta varten valtuuskunnan alaisuudessa on perustettu pysyväksi jaostoksi vammaisten henkilöiden ihmisoikeuskomitea (VIOK)⁹⁵¹, joka osallistuu vammaisyleissopimuksen täytäntöönpanon edistämiseen, suojeluun ja seurantaan.⁹⁵²

YHDENVERTAISUUSVALTUUTETTU

Yhdenvertaisuuslain tarkoituksena on edistää yhdenvertaisuutta ja ehkäistä syrjintää sekä tehostaa syrjinnän kohteeksi joutuneen oikeusturvaa⁹⁵³. Yhdenvertaisuuden edistämiseksi ja syrjinnän ehkäisemiseksi oikeusministeriön yhteydessä toimii itsenäinen ja riippumaton yhdenvertaisuusvaltuutettu⁹⁵⁴.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu valvoo yhdenvertaisuuslain noudattamista sekä yleisesti edistää yhdenvertaisuuden toteutumista ja ehkäisee syrjintää. Tehtäviensä hoitamiseksi valtuutettu laatii ja teettää selvityksiä, julkaisee raportteja, tekee aloitteita, antaa neuvoja ja lausuntoja, edistää tiedotusta, kasvatusta ja koulutusta, osallistuu eurooppalaiseen ja kansainväliseen yhteistyöhön sekä seuraa toimialallaan Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden noudattamista ja kansallisen lainsäädännön toimivuutta.⁹⁵⁵

Yhdenvertaisuusvaltuutetun puoleen voi käännyä, jos on kokenut tai havainnut syrjintää vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön

⁹⁴⁹ Laki eduskunnan oikeusasiamiehestä 197/2002, 19f §

⁹⁵⁰ YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista (CRPD, Vammaisyleissopimus). Saatavissa: http://www.ykliitto.fi/sites/ykliitto.fi/files/vammaisten_oikeudet_2016_net.pdf. (Luettu 24.10.2017)

⁹⁵¹ Ihmisoikeuskeskus, *Vammaisten ihmisoikeuskomitea aloittanut toimintansa*. Saatavissa: <http://www.ihmisoikeuskeskus.fi/?x177247=4353331>. (Luettu 24.10.2017)

⁹⁵² Ihmisoikeuskeskus, *Ihmisoikeusvaltuuskunta*. Saatavissa: <http://www.ihmisoikeuskeskus.fi/keita-olemme/ihmisoikeusvaltuuskunta/>. (Luettu 24.10.2017)

⁹⁵³ Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014, 1 §

⁹⁵⁴ Laki yhdenvertaisuusvaltuutetusta 1326/2014, 1 §

⁹⁵⁵ *Ibid.*, 3 §

liittyvän syyn perusteella. Lisäksi tehtäviin kuuluu syrjinnän vaarassa olevien ryhmien olojen, oikeuksien ja aseman edistäminen. Käytännössä yhdenvertaisuusvaltuutettu antaa neuvoja, auttaa yksittäisten tapausten selvittämisessä, edistää sovintoja, kouluttaa, kerää tietoa, vaikuttaa lainsäädäntöön ja viranomaisten käytäntöihin sekä tekee oikeudellista avustamista.⁹⁵⁶ Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimistoon voi ottaa yhteyttä mahdollisissa syrjintätilanteissa ensisijaisesti kantelulomakkeella⁹⁵⁷.

Tasa-arvovaltuutettu käsittelee sukupuoleen tai sukupuoli-identiteettiin liittyvät syrjintätapaukset⁹⁵⁸.

TASA-ARVOVALTUUTETTU

Tasa-arvolain tarkoituksena on estää sukupuoleen perustuva syrjintä ja edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa sekä tässä tarkoituksessa parantaa naisten asemaa erityisesti työelämässä. Lain tarkoituksena on myös estää sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuva syrjintä.⁹⁵⁹ Tasa-arvolaissa säädettyjä tehtäviä toteuttaa oikeusministeriön yhteydessä tasa-arvovaltuutettu, joka on toiminnassaan itsenäinen ja riippumaton.⁹⁶⁰

Tasa-arvovaltuutettu valvoo tasa-arvolain sekä ensisijaisesti syrjinnän kiellon ja syrjivän ilmoittelun kiellon noudattamista, edistää aloittein, neuvoin ja ohjein tasa-arvolain tarkoituksen toteuttamista, antaa tietoja tasa-arvolainsäädännöstä ja sen soveltamiskäytännöstä, seuraa tasa-arvon toteutumista yhteiskuntaelämän eri aloilla sekä ryhtyy tarvittaessa toimenpiteisiin sovinnon aikaansaamiseksi tasa-arvolaissa tarkoitettua syrjintää koskevassa asiassa⁹⁶¹.

Käytännössä tasa-arvovaltuutettu antaa ohjeita ja neuvoja tasa-arvolaista, antaa uhkasakkoja, käyttää tietojensaantioikeutta, suorittaa tarkastuksia sekä avustaa

⁹⁵⁶ Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto. *Valtuutetun tehtävät*. Saatavissa: <https://www.syrjinta.fi/valtuutetun-tehtava>. (Luettu 24.10.2017)

⁹⁵⁷ Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto, *Asiakaspalvelu*. Saatavissa: <https://www.syrjinta.fi/web/fi/asiakaspalvelu>. (Luettu 24.10.2017)

⁹⁵⁸ Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto. *Valtuutetun tehtävät*. Saatavissa: <https://www.syrjinta.fi/valtuutetun-tehtava>. (Luettu 24.10.2017)

⁹⁵⁹ Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 609/1986, 1 §

⁹⁶⁰ Laki tasa-arvovaltuutetusta 1328/2014, 1 §

⁹⁶¹ Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 609/1986

oikeudenkäynneissä⁹⁶². Valtuutettu avustaa syrjinnän kohteeksi joutunutta tämän oikeuksien turvaamisessa sekä avustaa tarvittaessa tätä oikeudenkäynnissä, joka koskee hyvityksen tai korvauksen suorittamista, jos hän katsoo, että asialla on lain soveltamisen kannalta huomattava merkitys.⁹⁶³ Tasa-arvovaltuutettuun voi ottaa yhteyttä syrjintään liittyvissä tilanteissa puhelimitse (juridinen neuvonta) sekä kirjallisella yhteydenottolomakkeella (selvitysmenettely)⁹⁶⁴.

YHDENVERTAISUUS- JA TASA-ARVOLAUTAKUNTA

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta on valtioneuvoston nimittämä itsenäinen ja riippumaton oikeusturvaelin. Se valvoo yhdenvertaisuuslain⁹⁶⁵ ja tasa-arvolain⁹⁶⁶ noudattamista yksityisessä toiminnassa sekä julkisessa hallinto- ja liiketoiminnassa. Lautakunta antaa oikeussuojaa niille, jotka ovat kokeneet tulleen syrjityksi tai tulleen syrjintään liittyvien kiellettyjen vastatoimien kohteeksi.⁹⁶⁷

Sovinnon osapuolet yhdessä tai yhdenvertaisuusvaltuutettu osapuolten suostumuksella voivat hakea yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnalta sovinnon vahvistamista syrjinnän tai vastatoimien kiellon vastaista menettelyä koskevassa asiassa. Se, joka katsoo joutuneensa syrjityksi tai vastatoimien kohteeksi, voi saattaa syrjintää tai vastatoimia koskevan asian yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan käsiteltäväksi. Tällaisen asian voi edellä tarkoitetun asianomistajan suostumuksella saattaa lautakunnan käsiteltäväksi myös yhdenvertaisuusvaltuutettu tai yhdenvertaisuutta edistävä yhteisö. Yhdenvertaisuusvaltuutettu voi saattaa suunnitteluelvoitteiden laiminlyöntiä koskevan asian yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan käsiteltäväksi.⁹⁶⁸

⁹⁶² Tasa-arvovaltuutettu, *Tasa-arvolain valvonta*. Saatavissa: <https://www.tasa-arvo.fi/tasa-arvolain-valvonta>. (Luettu 24.10.2017)

⁹⁶³ Laki tasa-arvovaltuutetusta 1328/2014, 3 §

⁹⁶⁴ Tasa-arvovaltuutettu, *Yhteydenottolomake*. Saatavissa: <https://www.tasa-arvo.fi/yhteydenottolomake>. (Luettu 24.10.2017)

⁹⁶⁵ Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014

⁹⁶⁶ Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 609/1986

⁹⁶⁷ Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta, *Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta 1.1.2015 alkaen*. Saatavissa: <http://vytltk.fi/fi/>. (Luettu 24.10.2017) (suora lainaus)

⁹⁶⁸ Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014, 21 §

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnalle voi jättää hakemuksen kirjallisesti. Neuvoa ja apua hakemuksen tekoon voi hakea yhdenvertaisuus- tai tasa-arvovaltuutetun toimistosta.⁹⁶⁹

TYÖSUOJELUVIRANOMAISET

Yhdenvertaisuuslain noudattamista työsuhteessa ja julkisoikeudellisessa palvelussuhteessa, työharjoittelussa ja muussa vastaavassa toiminnassa työpaikalla sekä työhönotossa valvovat työsuojeluviranomaiset.⁹⁷⁰ Työsuojeluviranomaisella tarkoitetaan itsenäisiä ja riippumattomia valvontaviranomaisia. Työsuojeluviranomainen tekee tarkastuksia oma-aloitteisesti sekä asiakkaiden eli työntekijöiden ja työnantajien pyynnöstä. Työsuojelun piiriin kuuluu viisi vastuualuetta, jotka ovat osa aluehallintovirastoa (AVI), mutta suoraan sosiaali- ja terveysministeriön (STM) ohjauksessa.⁹⁷¹

Työsuojeluviranomainen ryhtyy työsuojelun valvonnasta ja työpaikan työsuojeluyhteistyöstä annetussa laissa säädettyihin sellaisiin toimenpiteisiin, joihin sille yksittäistapauksessa tehty syrjintävalitus antaa aihetta, ja tiedottaa valituksen tehneelle yhdenvertaisuusvaltuutetun tehtävästä avustaa syrjinnän uhriksi joutuneita.⁹⁷² Työnantajan tulee edistää työntekijöidensä yhdenvertaisuutta. Syrjintää työelämässä eli ihmisten erilaista kohtelua ei saa tapahtua työnhakijaan tai työntekijän henkilöön tai hänen läheiseen liittyvän ominaisuuden tai seikan kuten vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen vuoksi.⁹⁷³ Säännöllisesti vähintään 30 henkilöä työllistävillä työnantajilla on oltava suunnitelma tarvittavista toimenpiteistä yhdenvertaisuuden edistämiseksi, eli yhdenvertaisuussuunnitelma. Suunnitelman tulee kattaa kaikki työpaikalla merkityksellisiksi todetut syrjintäperusteet.⁹⁷⁴

⁹⁶⁹ Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta, *Hakemuksen tekeminen*. Saatavissa: <http://yvftlk.fi/fi/index/hakemuksentekeminen.html>. (Luettu 24.10.2017)

⁹⁷⁰ Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014, 22 §

⁹⁷¹ Työsuojeluhallinnon verkkopalvelu, *Organisaatio*. Saatavissa: <http://www.tyosuojelu.fi/tietoa-meista/organisaatio>. (Luettu 24.10.2017)

⁹⁷² Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014, 22 §

⁹⁷³ Työsuojeluhallinnon verkkopalvelu, *Yhdenvertaisuus*. Saatavissa: <http://www.tyosuojelu.fi/tyosuhde/yhdenvertaisuus>. (Luettu 24.10.2017)

⁹⁷⁴ Ibid. (suora lainaus)

Työnantajalla on lisäksi erityisveloitteita vammaisia ihmisiä kohtaan, jotta he voisivat saada työtä yhdenvertaisesti muiden kanssa ja suoriutua työtehtävistään.⁹⁷⁵ Jotta vammaisen henkilö voisi saada työtä ja suoriutua työtehtävistään, työnantaja saattaa joutua tekemään esimerkiksi työaika- tai työpaikkajärjestelyitä, työvälinehankintoja tai muutoksia työpaikan rakenteisiin esteettömän kulun takia. Näitä toimia kutsutaan mukautuksiksi. Työnantajalta voidaan edellyttää kuitenkin vain kohtuullisia mukautuksia. Mikäli työnantaja epää työntekijältä kohtuullisiksi katsottavat mukautukset, kyse on syrjinnästä. Työnantajan on pyynnöstä perusteltava kirjallisesti menettelynsä vammaiselle henkilölle, joka katsoo tulleen syrjityksi mukautusten epäämisen vuoksi. Velvollisuus koskee sekä työhönottoa että ratkaisuja, jotka tehdään työsuhteen kestäessä ja sen päättyessä.⁹⁷⁶

TERVEYDEN- JA HYVINVOINNIN LAITOS

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL)⁹⁷⁷ edistää tutkimus- ja kehittämistyöllään vammaisten henkilöiden itsenäistä selviytymistä ja suunnittelun esteettömyyttä. Lisäksi THL tutkii ja kehittää erilaisia palveluja, kuten avustaja-, asumis- ja apuvälinepalveluja sekä ylläpitää tilastotietoja.⁹⁷⁸ THL on tehnyt tutkimus- ja kehittämistyötä muun muassa vammaisten ihmisten hyvinvointia ja osallisuutta sekä palveluiden ja poliitikoiden vaikuttavuutta koskevista teemoista⁹⁷⁹. THL on julkaissut aiheeseen liittyviä tilastoja⁹⁸⁰, vammais- palveluiden käsikirjan (vammaisalan ammattilaisten työväline ja tietopankki)⁹⁸¹ ja erilaista tietoa vammaisuudesta eriarvoisuuden aiheuttajana⁹⁸².

⁹⁷⁵ Ibid. (suora lainaus)

⁹⁷⁶ Ibid. (suora lainaus)

⁹⁷⁷ Kts. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavissa: <https://www.thl.fi/fi/>. (Luettu 24.10.2017)

⁹⁷⁸ Sosiaali- ja terveysministeriö, *Vammaispalvelut ja tukitoimet*. Saatavissa: <http://stm.fi/vammaispalvelut-tukitoimet>. (Luettu 24.10.2017) (suora lainaus)

⁹⁷⁹ Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. *Iäkkäät, vammaiset ja toimintakyky*. Saatavissa: <https://www.thl.fi/fi/thl/organisaatio/osastot-ja-yksikot/hyvinvointi/iakkaat-vammaiset-ja-toimintakyky>. (Luettu 24.10.2017)

⁹⁸⁰ Terveiden ja hyvinvoinninlaitos, *Vammaisuus*. Saatavissa: <https://www.thl.fi/fi/tilastot/tilastot-aiheittain/vammaisuus>. (Luettu 24.10.2017)

⁹⁸¹ Terveiden ja hyvinvoinninlaitos, *Vammaispalveluiden käsikirja*. Saatavissa: <https://www.thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja>. (Luettu 24.10.2017)

⁹⁸² Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, *Vammaisuus eriarvoisuuden aiheuttajana*. Saatavissa: <https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/vahemmistot/vammaisuus>. (Luettu 24.10.2017)

THL:ssa toimiva Tasa-arvotiedon keskus on valtakunnallinen tietopalvelu, joka tarjoaa sukupuolten tasa-arvosta ajantasaista ja tutkimukseen perustuvaa tietoa. Keskus kokoaa ja välittää sukupuolten tasa-arvoon ja sukupuolentutkimukseen liittyvää tietoa, toimii tasa-arvotiedon asiantuntijana, vastaa tasa-arvoon ja sukupuoleen liittyviin tietopyyntöihin, tekee yhteistyötä sekä kotimaisten että kansainvälisten tasa-arvotoimijoiden kanssa ja tarjoaa Sukupuolten tasa-arvo - verkkosivuston.⁹⁸³

Sukupuolten tasa-arvon sivusto tarjoaa ajantasaista tutkimukseen perustuvaa tietoa sukupuolesta ja sukupuolten välisestä tasa-arvosta. Sivujen pääteemoja ovat työelämä, kasvatus ja koulutus, päätöksenteko sekä hyvinvointi ja sen riskit. Teemoja esitellään tasa-arvopolitiikan, tutkimuksen ja käytännön tasa-arvotyön näkökulmista. Sivuilla on tietoa sukupuolesta, tasa-arvon edistämisestä ja syrjinnästä, sukupuolinäkökulmasta tietoa esim. koulutuksesta, työelämästä, päätöksenteosta ja hyvinvoinnista, tutkimuksia, hankkeita, selvityksiä, raportteja, tilastoja, oppaita, ohjeita ja lainsäädäntöä, tasa-arvouutisten seuranta, tapahtumakalenteri sekä väitöskirjatietokanta.⁹⁸⁴ Sukupuolentutkimuksen ja tasa-arvoasioiden tiedotuslista (ST-lista) on valtakunnallinen sähköpostilista. Listalle voi liittyä jokainen sen aihepiiristä kiinnostunut.⁹⁸⁵

KUNNAT

Vammaispalveluiden toteuttamisesta vastaavat pääosin kunnat. Vammaisille henkilöille laaditaan henkilökohtainen palvelusuunnitelma hänen tarvitsemiensa palveluiden ja tukitoimien selvittämiseksi.⁹⁸⁶ Erilaisia palveluita ja tukitoimia ovat apuvälinepalvelut, asunnon muutostyöt, henkilökohtainen apu, kuljetuspalvelut, palveluasuminen, päivätoiminta, sopeutumisvalmennus ja kuntoutusohjaus, kehitysvammaisten

⁹⁸³ Terveyden ja hyvinvoinninlaitos, *Tasa-arvotiedon keskus*. Saatavissa: <https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/yhteystiedot/tasa-arvotiedon-keskus-minna>. (Luettu 24.10.2017) (suora lainaus)

⁹⁸⁴ Ibid. (suora lainaus)

⁹⁸⁵ Terveyden ja hyvinvoinninlaitos, *Tiedotuslista*. Saatavissa: <https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/ajankohtaista/tiedotuslista>. (Luettu 9.11.2017) (suora lainaus)

⁹⁸⁶ Sosiaali- ja terveysministeriö, *Vammaispalvelut ja tukitoimet*. Saatavissa: <http://stm.fi/vammaispalvelut-tukitoimet>. (Luettu 24.10.2017) (suora lainaus)

erityispalvelut, kuntoutus, laitoshoido, perhehoito, omaishoidon tuki, tulkkauspalvelut, taloudellinen tuki sekä työllistyminen⁹⁸⁷. Kuntia ja yksityisiä sosiaali- ja terveyspalvelujen tuottajia valvovat aluehallintovirastot (AVI), joita puolestaan ohjaa ja koordinoi Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto (Valvira). Molemmat toimivat sosiaali- ja terveysministeriön alaisina.⁹⁸⁸

Useat kunnat ovat laatineet itselleen vammaispoliittisen ohjelman. Ohjelma toimii kunnassa vammaispoliittisena suunnannäyttäjänä. Se myös sitouttaa eri osapuolia vammaisten henkilöiden aseman parantamiseen kunnissa. YK:n vammaisten oikeuksien yleissopimuksen periaatteet luovat pohjan myös kunnalliselle vammaispoliittiselle ohjelmalle.⁹⁸⁹

Jokaisella terveydenhuollon toimintayksiköllä on potilasasiamies, joka antaa potilaalle tietoa tämän oikeuksista ja toimii potilaan oikeuksien edistämiseksi. Yhteystiedot löytyvät pääsääntöisesti oman kunnan kotisivuilta.⁹⁹⁰

KUNNALLINEN VAMMAISNEUVOSTO

Kunnallinen vammaisneuvosto on vammaisyhdistysten, viranomaisten ja päätöksentekijöiden yhteistyöfoorumi. Vammaisneuvoston tehtävänä on vaikuttaa kunnalliseen suunnitteluun, päätöksentekoon ja seurantaan kaikilla hallinnonaloilla. Vammaisneuvosto voi tehdä aloitteita sekä antaa lausuntoja ja kannanottoja. Tavoitteena on, että vammaisten henkilöiden oikeudet toteutuvat.⁹⁹¹

ALUEHALLINTOVIRASTO

Aluehallintovirastolle (AVI) kuuluu sosiaalihuollon suunnittelu, ohjaus ja valvonta toimialueellaan.

⁹⁸⁷ Sosiaali- ja terveysministeriö, *Vammaispalvelut ja tukitoimet*. Saatavissa: <http://stm.fi/vammaispalvelut-tukitoimet>. (Luettu 24.10.2017)

⁹⁸⁸ Sosiaali- ja terveysministeriö. *Lainsäädäntö*. Saatavissa: <http://stm.fi/sotepalvelut/lainsaadanto>. (Luettu 24.10.2017) (suora lainaus)

⁹⁸⁹ Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta. *Vammaisneuvoston rooli ja tehtävä*. Saatavissa: <http://vane.to/vammaisneuvostot>. (Luettu 24.10.2017) (suora lainaus)

⁹⁹⁰ Seta, *Muiden tarjoamat palvelut*. Saatavissa: <http://seta.fi/muiden-tarjoamat-palvelut/>. (Luettu 24.10.2017) (suora lainaus)

⁹⁹¹ Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta. Saatavissa: <http://vane.to/vammaisneuvostot>. (Luettu 24.10.2017) (suora lainaus)

Aluehallintoviraston toiminta tähtää väestön hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen ja sosiaalipalvelujen asiakkaiden oikeusturvan toteutumiseen.⁹⁹² AVI ohjaa ja valvoo kunnallisia ja yksityisiä sosiaalihuollon palveluja, kuten vammaispalveluja, jotta asiakkaan oikeusturva ja tasapuolinen kohtelu alueella sekä palveluntuottajien toiminnan ja menettelytapojen säädöstenmukaisuus toteutuvat.⁹⁹³

Kantelun voi tehdä silloin, kun henkilö katsoo kantelun kohteena olevan organisaation tai henkilön menettelyn tai toiminnan olevan lainvastaista, virheellistä tai epäasianmukaista. Kantelun voi tehdä myös tehtävien laiminlyönnin perusteella.⁹⁹⁴ Aluehallinnolle voi tehdä kantelun esimerkiksi perhe- ja sosiaalipalveluihin liittyvissä asioissa.⁹⁹⁵ Kantelun voi tehdä kuka tahansa, siis muukin kuin henkilö, jota asia koskee. Oikeus kantelun tekemiseen ei ole rajattu kantelijan omaan asiaan. Kantelijalla on yleensä oikeus saada päätös asiasta tai vastaus kanteluunsa.⁹⁹⁶ Kantelu tehdään kirjallisesti⁹⁹⁷.

SOSIAALI- JA TERVEYSALAN LUPA- JA VALVONTAVIRASTO

Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto (Valvira) on valtakunnallinen ohjaus-, lupa- ja valvontaviranomainen. Se myöntää toimintaluvan yksityisille sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen tuottajille silloin kun ne toimivat useamman kuin yhden aluehallintoviraston alueella.⁹⁹⁸

Aluehallintovirastot ohjaavat ja valvovat sosiaalihuollon toimintaa omilla alueillaan. Myös kunnat valvovat alueellaan toimivia sosiaalipalvelujen tuottajia. Valviran tehtävänä on ohjata aluehallintovirastoja niin, että sosiaalihuollon lupahallinto, ohjaus ja valvonta ovat mahdollisimman yhdenmukaisia koko

⁹⁹² Aluehallintovirasto, *Sosiaalipalveluiden ohjaus ja valvonta*. Saatavissa: <http://www.avi.fi/web/avi/sosiaalipalvelujen-ohjaus-ja-valvonta#.Wb2CTKL1pxp>. (Luettu 24.10.2017) (suora lainaus)

⁹⁹³ Aluehallintovirasto, *Sosiaalipalveluiden ohjaus ja valvonta*. Saatavissa: <http://www.avi.fi/web/avi/sosiaalipalvelujen-ohjaus-ja-valvonta#.Wbtw5aL1pxo>. (Luettu 24.10.2017)

⁹⁹⁴ Aluehallintovirasto, *Kanteluiden tekeminen*. Saatavissa: <http://www.avi.fi/web/avi/kantelun-tekeminen1#.Wb2KZ6L1pxo>. (Luettu 24.10.2017) (suora lainaus)

⁹⁹⁵ Aluehallintovirasto, *Kantelu*. Saatavissa: <http://www.avi.fi/web/avi/kantelu3#.Wb2JCaL1pxo>. (Luettu 24.10.2017)

⁹⁹⁶ Aluehallintovirasto, *Kanteluiden tekeminen*. Saatavissa: <http://www.avi.fi/web/avi/kantelun-tekeminen1#.Wb2KZ6L1pxo>. (Luettu 24.10.2017) (suora lainaus)

⁹⁹⁷ Ibid. (suora lainaus)

⁹⁹⁸ Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto, *Sosiaalihuolto*. Saatavissa: <http://www.valvira.fi/sosiaalihuolto>. (Luettu 24.10.2017) (suora lainaus)

maassa.⁹⁹⁹ Valvira ja aluehallintovirastot valvovat muun muassa palvelujen sisältöä ja asiakkaiden kohtelua sekä palveluihin liittyvien määräaikojen noudattamista kunnissa.¹⁰⁰⁰

Sosiaalihuollon palveluiden yhtenä osa-alueena on Vammaispalvelut¹⁰⁰¹. Vammaispalvelut ovat vammaisuuden tai sairauden perusteella henkilölle järjestettäviä palveluja ja tukitoimia. Niiden tarkoituksena on parantaa vammaisten henkilöiden tasa-arvoa ja mahdollisuuksia elää kuten muutkin kansalaiset.¹⁰⁰² Vammaispalvelut ovat kunnan vastuulle kuuluvaa sosiaalihoiltoa.¹⁰⁰³

Sosiaalihoiltoa koskevat kantelut käsitellään ensisijaisesti aluehallintovirastoissa. Valvira käsittelee kantelun, jos siinä on kysymys periaatteellisesti merkittävästä ja laajakantoisesta asiasta, tai kun kantelu liittyy Valvirassa vireillä olevaan terveydenhuollon valvonta-asiaan.¹⁰⁰⁴

Vammaispalvelua koskevaan kirjalliseen päätökseen on liitettävä muutoksenhakuohje. Muutoksenhaku kunnan viranhaltijan tekemään päätökseen osoitetaan kunnan monijäseniselle toimielimelle, yleensä sosiaalilautakunnalle tai vastaavalle. Toimielimen päätöksestä voi edelleen valittaa hallinto-oikeuteen. Muutoksenhaku ja valittaminen hallinto-oikeuteen on maksutonta.¹⁰⁰⁵

Aluehallintovirastoilla tai Valviralla ei ole toimivaltaa muuttaa viranhaltijan tai hallinto-oikeuden tekemää päätöstä. Ne eivät voi myöskään ottaa kantaa siihen,

⁹⁹⁹ Ibid. (suora lainaus)

¹⁰⁰⁰ Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto, *Sosiaalihoilto*. Saatavissa: <http://www.valvira.fi/sosiaalihoilto/sosiaalihoilto-palvelut>. (Luettu 24.10.2017) (suora lainaus)

¹⁰⁰¹ <http://www.valvira.fi/sosiaalihoilto/sosiaalihoilto-palvelut/vammaispalvelut> (suora lainaus) (katsottu 18.9.2017)

¹⁰⁰² Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto, *Vammaispalvelut*. Saatavilla: <http://www.valvira.fi/sosiaalihoilto/sosiaalihoilto-palvelut/vammaispalvelut>. (Luettu 24.10.2017) (suora lainaus)

¹⁰⁰³ Ibid. (suora lainaus)

¹⁰⁰⁴ Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto, *Vammaispalvelut*. Saatavissa: <http://www.valvira.fi/sosiaalihoilto>. (Luettu 24.10.2017) (suora lainaus)

¹⁰⁰⁵ Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto, *Vammaispalvelut*. Saatavissa: <http://www.valvira.fi/sosiaalihoilto/sosiaalihoilto-palvelut/vammaispalvelut>. (Luettu 24.10.2017) (suora lainaus)

tulisiko henkilölle myöntää palveluja ja tukitoimia vammaisuuden perusteella.¹⁰⁰⁶

Kohteluunsa tai saamiinsa palveluihin tyytymätön henkilö tai esimerkiksi hänen omaisensa voi tehdä muistutuksen sosiaalihuollon toimintayksikön vastuuhenkilölle tai sosiaalihuollon johtavalle viranhaltijalle. Aluehallintovirastot valvovat vammaispalvelujen toimintaa kunnissa. Niille voi tehdä vammaispalvelujen toimintaa koskevan kantelun. Joissain tapauksissa (esimerkiksi vakavat hoitovirheet, valtakunnalliset tai periaatteellisesti merkittävät asiat) aluehallintovirasto voi siirtää kantelun Valviran ratkaistavaksi.¹⁰⁰⁷

VAMMAISTEN HENKILÖIDEN OIKEUKSIEN NEUVOTTELUKUNTA

Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta (VANE) on vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn YK:n yleissopimuksen valtiollinen koordinaatiojärjestelmä. Sen tehtävänä on edistää yleissopimuksen kansallista täytäntöönpanoa ja vammaisten henkilöiden oikeuksien huomioon ottamista kaikkien hallinnonalojen toiminnassa.¹⁰⁰⁸ Neuvottelukunta toimii sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä. Neuvottelukunta koostuu ministeriöiden, vammaisten henkilöiden ja heidän omaistensa, työmarkkinajärjestöjen sekä alue- ja paikallishallinnon edustajista.¹⁰⁰⁹

Neuvottelukunnan tehtävä on edistää yleissopimuksen kansallista täytäntöönpanoa ja vammaisten henkilöiden oikeuksien huomioon ottamista kaikkien hallinnonalojen toiminnassa, laatia toimikaudelleen toimintaohjelma, jossa määritellään yleissopimuksen täytäntöönpanon edistämisen keskeiset kansalliset tavoitteet, niitä edistävät keinot ja tarvittava seuranta sekä nimetä keskuudestaan vammaisia henkilöitä edustavan osallistujan YK:n yleissopimuksen 33 artiklan mukaisen yhteystahon toimintaan.¹⁰¹⁰

¹⁰⁰⁶ Ibid. (suora lainaus)

¹⁰⁰⁷ Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto, *Vammaispalvelut*. Saatavilla: <http://www.valvira.fi/sosiaalihuolto/sosiaalihuollon-palvelut/vammaispalvelut>. (Luettu 24.10.2017) (suora lainaus)

¹⁰⁰⁸ Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta. Saatavilla: <http://vane.to/etusivu>. (Luettu 24.10.2017) (suora lainaus)

¹⁰⁰⁹ Ibid. (suora lainaus)

¹⁰¹⁰ Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta, *Vanen esittely*. Saatavilla: <http://vane.to/vanen-esittely>. Luettu 24.10.2017 (suora lainaus)

VAMMAISIA HENKILÖITÄ EDUSTAVAT JÄRJESTÖT:

KEHITYSVAMMAISTEN TUKILIITTO RY

Tukiliitto on valtakunnallinen jäsenyhdistyksenä muodostama ihmisoikeus- ja kansalaisjärjestö. Tukiliiton kohderyhmään kuuluvat apua ja tukea asioiden ymmärtämiseen, oppimiseen ja arjen toimintoihin tarvitsevat ennen aikuisikää vammautuneet henkilöt sekä heidän perheensä ja muut läheisensä.¹⁰¹¹ Tukiliiton lakineuvonta tarjoaa tietoa, tukea ja ohjausta¹⁰¹². Tukiliiton lakineuvonta palvelee sellaisissa juridisissa kysymyksissä, jotka liittyvät suoraan kehitysvammaisten henkilöiden palveluihin tai oikeuksiin ja joihin ei saa helposti vastausta muualta¹⁰¹³. Valituksen laatimiseen voi saada apua asioissa, joilla on laajemmin merkitystä vammaisille ihmisille ja heidän perheilleen.¹⁰¹⁴

KEHITYSVAMMALIIITTO

Kehitysvammaliitto puolustaa marginaalissa olevia ihmisiä nostamalla heidät esiin ja antamalla heille äänen yhteiskunnassa. Liitto on vahva yhteiskunnallinen suunnannäyttävä ja muutoksentekevä, jonka tavoitteena on kaikille yhdenvertainen Suomi.¹⁰¹⁵ Kehitysvammaliitto pyrkii siihen, että vammaisia kohdellaan tasavertaisesti ja he voivat osallistua täysivaltaisesti yhteiskunnan ja omien yhteisöjen toimintaan¹⁰¹⁶. Liiton tehtäviin kuuluu vaikuttamistoiminta, tutkimus, koulutus, kehittäminen, arviointipalvelut ja viestintä¹⁰¹⁷.

¹⁰¹¹ Kehitysvammaisten Tukiliitto ry. Saatavilla: <http://www.kvtl.fi/> (Luettu 24.10.2017) (suora lainaus)

¹⁰¹² Kehitysvammaisten Tukiliitto ry, *Lakineuvonta*. Saatavilla: <http://www.kvtl.fi/fi/lakineuvonta/>. (Luettu 24.10.2017) (suora lainaus)

¹⁰¹³ Ibid. (suora lainaus)

¹⁰¹⁴ Ibid. (suora lainaus)

¹⁰¹⁵ Kehitysvammaliitto, Liitto. Saatavissa: <http://www.kehitysvammaliitto.fi/liitto/>. (Luettu 24.10.2017) (suora lainaus)

¹⁰¹⁶ Kehitysvammaliitto, *Liitto*. Saatavilla: <http://www.kehitysvammaliitto.fi/liitto/>. (Luettu 24.10.2017)

¹⁰¹⁷ Ibid.

KYNNYS RY

Kynnys ry on vammaisten ihmisten perus- ja ihmisoikeuksia tukeva järjestö¹⁰¹⁸. Se työskentelee vammaisten henkilöiden yhdenvertaisten oikeuksien toteutumiseksi sekä suomalaisessa yhteiskunnassa että kansainvälisellä tasolla. Lisäksi järjestö tukee ja aktivoi vammaisia henkilöitä toimimaan itse omien oikeuksiensa puolesta, vaikuttaa viranomaisiin ja muihin päättäjiin niin, että vammaisten kansalaisten tarpeet otetaan huomioon päätöksiä tehtäessä ja toimii asiantuntijana vammaisuuteen liittyvissä kysymyksissä¹⁰¹⁹. Kynnyksen perustoimintaan kuuluu monipuolisia toimintoja kuten lakineuvontaa, kurssitusta, koulutusta, kulttuuria ja kehitysyhteistyötä. Keskeistä kaikessa toiminnassa on vertaistuki, jossa kaksi samassa elämäntilanteessa olevaa ihmistä vaihtaa kokemuksiaan ja neuvoo toisiaan¹⁰²⁰.

VAMMAISFOORUMI

Vammaisfoorumi ry edistää vammaisten ihmisten yhteiskunnallista asemaa ja hyvinvointia¹⁰²¹. Se on 31 valtakunnallisen vammaisjärjestön muodostama yhteistyöjärjestö¹⁰²². Vammaisfoorumi edustaa Suomen vammaisjärjestöjä kansallisessa ja kansainvälisessä yhteistyössä, erityisesti Euroopan vammaisfoorumeissa. Foorumin kotimainen vaikuttamistoiminta keskittyy vammaisten yhdenvertaisen osallistumisen turvaamiseen. Käytännön toimintamuotona toteutetaan verkostoihin perustuvaa ja hallinnollisesti kevyttä hajautettua työskentelytapaa.¹⁰²³

Vammaisfoorumi keskittyy lähivuosien vaikuttamistyössään seuraaviin tavoitteisiin. Vammaisten henkilöiden asemaa ja oikeuksia turvataan muuttuvassa toimintaympäristössä. YK:n vammaissopimuksen toimeenpanoon vaikutetaan aktiivisesti niin, että vammaisten ihmisten osallisuus toteutuu edistäen samalla kestäväen kehityksen Agenda 2030 tavoitteita. Lisäksi foorumi kehittää YK:n vammaissopimuksen toteutumisen seurantamenettelyä ja kokoaa tietoa varjoraportointia varten. Vammaisfoorumi edistää yhteiskunnan esteettömyyttä eli rakennetun ympäristön, tiedonsaannin, joukkoliikenteen sekä palveluiden saavutettavuutta. Tavoitteisiin kuuluu myös vammaisten henkilöiden

¹⁰¹⁸ Kynnys ry. Saatavilla: <http://kynnys.fi/>. (Luettu 24.10.2017)

¹⁰¹⁹ Ibid. (suora lainaus)

¹⁰²⁰ Kynnys ry, *Toiminta*. Saatavilla: <http://kynnys.fi/toiminta/>. (Luettu 24.10.2017) (suora lainaus)

¹⁰²¹ Vammaisfoorumi. Saatavilla: <http://www.vammaisfoorumi.fi/>. (Luettu 24.10.2017) (suora lainaus)

¹⁰²² Ibid.

¹⁰²³ Ibid.

itsenäisen elämän, arjesta selviytymisen ja asumisen kannalta tärkeiden palvelujen saavutettavuuden ja laadun seuraaminen ja edistäminen sekä vammaisten henkilöiden koulutuksen, työllisyyden ja yrittäjyyden edistäminen. Toiminnan painopisteenä on ennakoiva vaikuttaminen.¹⁰²⁴

SÁMISOSTER

SámiSoster ry valtakunnallinen saamelaisten sosiaali- ja terveysalan järjestö. Yhdistyksen tarkoituksena on valvoa, ylläpitää ja edistää saamelaisten asemaa ja oikeuksia alkuperäiskansana sosiaali- ja terveysalalla sekä hyvinvointiin liittyvissä kysymyksissä kansallisissa ja kansainvälisissä yhteyksissä. Yhdistys tekee näistä asioista aloitteita ja antaa lausuntoja. SámiSoster ry järjestää saamen- ja/tai suomenkielistä vertaistukea, leirejä, tapahtumia, hyvinvointipäiviä, ryhmätoimintaa, asiantuntijaluentoja, kehittämistoimintaa ja sukupolvien välistä kanssakäymistä.¹⁰²⁵

MUITA JÄRJESTÖJÄ:

ADHD-liitto ry	Näkövammaisten Keskusliitto ry
Aivoliitto ry	Näkövammaiset Lapset ry
ent. Aivohalvaus- ja dysfasialiitto	Parkinson-liitto ry
Aivovammaliitto ry	Pieni- ja isokenkäiset ry (PIKRY)
Allergia ja astmaliitto	Polioliitto ry
Autismi- ja Aspergerliitto ry	Potilasliitto ry
Crohn ja Colitis ry	Psoriasisliitto ry
Diabetesliitto	Reumaliitto ry
Epilepsialiitto ry	Sotainvalidien Veljesliitto ry
Erialaisten oppijoiden liitto	Suomen Amyloidoosiyhdistys ry
Finnilco ry	SAMY
Hengityslaittepotilaat ry	Suomen Autismiyhdistys ry
Hengitysliitto Heli ry	Suomen CP-liitto ry
Iholiitto ry	Suomen Hemofiliayhdistys ry
Immuunipuutospotilaiden Yhdistys ry	Suomen Kuurosokeat ry
Invalidiliitto ry	Suomen Neurofibromatoosiyhdistys
Jaatinen - Vammaisperheiden monitoimikeskus ry	Suomen Osteogenesis Imperfecta -yhdistys ry
Kallon- ja kasvonluiden kasvuhäiriöitä sairastavien tuki ry	Suomen Selkäliitto ry
	Suomen Syöpäpotilaat

¹⁰²⁴ Vammaisfoorumi, *Toiminta*. Saatavilla: <http://www.vammaisfoorumi.fi/toiminta/index.php>. (Luettu 24.10.2017) (suora lainaus)

¹⁰²⁵ SámiSoster ry. Saatavilla: <http://www.samisoster.fi/>. (Luettu 24.10.2017) (suora lainaus)

Kehitysvammaisten Tukiliitto ry Kehitysvammaliitto Kuuloliitto ry Kuulovammaisten Lasten Vanhempien Liitto ry Kuurojen Liitto ry Kuurojen palvelusäätiö rs Kynnys ry Lihastautiliitto ry Lyhytkasvuiset Me itse ry Mielenterveyden Keskusliitto ry Mielenterveyssomaisten Keskusliitto ry Mielenterveysseura Mielenterveysyhdistys HELMI ry MS-liitto Munuais- ja maksaliitto ry	Suomen Syöpäyhdistys Sydanlapset ja -aikuiset ry Sydänliitto Syöpäsairaiden lasten vanhempien yhdistys SYLVA ry Tapaturma- ja sairausinvalidien liitto ry TATU ry Tapaturmaisesti loukkaantuneille tai vammautuneille lapsille, nuorille ja heidän perheilleen Vammaisfoorumi Vammaiskumppanuus ry Vammaisten koulutuksen ja työllistymisen tuki ry Vammaisten lasten ja nuorten tukisäätiö Vammaisten maahanmuuttajien tukikeskus Hilma
---	--

SEKSUAALI- JA SUKUPUOLIVÄHEMMISTÖJÄ EDUSTAVAT JÄRJESTÖT:

SETA RY

Seta on valtakunnallinen ihmisoikeusjärjestö, joka on perustettu vuonna 1974. Setalla on 24 jäsenjärjestöä aina Rovaniemeltä Maarianhaminaan. Osa jäsenjärjestöistä on valtakunnallisia tiettyyn teemaan keskittyviä jäsenjärjestöjä, esimerkkeinä Sateenkaariperheet ry ja Mummolaakso ry.¹⁰²⁶ Varsinaisesti saamelaisiin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin keskittyntä jäsenjärjestöä ei Setan alaisuuteen ole vielä luotu. Setan tavoitteena on, että kaikki voisivat elää yhdenvertaisina riippumatta seksuaalisesta suuntautumisesta, sukupuoli-identiteetistä tai sukupuolen ilmaisusta.¹⁰²⁷ Seta korostaa jokaisen oikeutta määrittellä – tai olla määrittelemättä – itse itsensä, perheensä ja ihmis-suhteensa.¹⁰²⁸

¹⁰²⁶ Seta, *Järjestö*. Saatavilla: <http://seta.fi/jarjesto/>. (Luettu 24.10.2017) (suora lainaus)

¹⁰²⁷ Ibid. (suora lainaus)

¹⁰²⁸ Ibid. (suora lainaus)

Valtakunnallinen Seta tekee ihmisoikeustyön ohella koulutustoimintaa, nuorisotyötä sekä tukee jäsenjärjestöjen toimintaa. Setan yhteydessä toimii Transtukipiste, joka tarjoaa ja kehittää tukipalveluja transihmisille, sukupuoliristiriitaa tai sukupuoltaan pohtiville ja heidän perheenjäsenilleen.¹⁰²⁹ Seksuaalisen suuntautumisen, sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun osalta neuvontaa antavat Sinuiksi-palvelu, Perhesuhdekeskus, Setan jäsenjärjestöt sekä Transtukipiste¹⁰³⁰.

Syrjintää kokeneet voivat ottaa yhteyttä Setaan ja kertovat kokemuksistaan. Järjestö kerää vaikuttamistyön tueksi tietoa syrjinnästä eri elämäntilanteilla, koska suuri osa syrjinnästä jää piiloon viranomaisten tilastoista. Seta ei anna juridista apua ja auttamismahdollisuuksiemme yksittäisissä syrjintätapauksissa ovat rajalliset.¹⁰³¹

TRASEK RY

Trasek ry on valtakunnallinen yhdistys, joka ajaa sukupuolivähemmistöjen perus- ja ihmisoikeuksia, vastustaa syrjintää sekä osallistuu hoitojärjestelmän kehittämiseen.¹⁰³² Yhdistyksen tavoitteisiin kuuluu oikeus sukupuoleen, oikeus nimeen, lisääntymisoikeus, oikeus vanhemmuuteen, parisuhteen loukkamattomuus, tasa-arvo ja yhdenvertaisuus, syrjinnänsuoja, yksityisyydensuoja, oikeus hyvään hoitoon ja itsemääräämisoikeus.¹⁰³³ Trasek kouluttaa, jakaa tietoa, järjestää tilaisuuksia, antaa lausuntoja, edustaa jäsenistöään ja toimii muilla tavoin sukupuolivähemmistöön kuuluvien aseman parantamiseksi.

BONJUSÁMIT

BonjuSámit on yhdistys, jonka tarkoitus on edistää saamelaisten homoseksuaalien, biseksuaalien, transsukupuolisten ja queer henkilöiden ihmisoikeuksia ja kansalaisoikeuksien toteutumista sekä tukea kyseisiin ryhmiin kuuluvia yksilöitä. Yhdistys on poliittisesti ja uskonnollisesti riippumaton.¹⁰³⁴ Sitä ei ole rekisteröity Suomessa.

¹⁰²⁹ Seta, *Järjestö*. Saatavilla: <http://seta.fi/jarjesto/>. (Luettu 24.10.2017) (suora lainaus)

¹⁰³⁰ Seta, *Tietoa ja tukea*. Saatavilla: <http://seta.fi/tietoa-ja-tukea/>. (Luettu 24.10.2017) (suora lainaus)

¹⁰³¹ Seta, *muiden tarjoamat palvelut*. Saatavilla: <http://seta.fi/muiden-tarjoamat-palvelut/>. (Luettu 24.10.2017) (suora lainaus)

¹⁰³² Trasek ry. Saatavilla: <http://trasek.fi/trasek/>. (Luettu 24.10.2017) (suora lainaus)

¹⁰³³ Trasek ry, *Tavoitteet*. Saatavilla: <http://trasek.fi/trasek/tavoitteet/>. (Luettu 24.10.2017)

¹⁰³⁴ BonjuSámit. Saatavilla:

https://www.facebook.com/pg/bonjusamit/about/?ref=page_internal. (Luettu 24.10.2017)

Tavoitteena on edistää yhteiskunnan moninaisuutta, avoimuutta ja kunnioitusta ihmisten moninaisuutta kohtaan. Yhteiskunnan tulisi olla sellainen, missä jokainen voi seksuaalisesta suuntautumisesta ja identiteetistä tai niiden ilmenemismuodosta huolimatta nauttia tasavertaisista oikeuksista ja velvollisuuksista, yhteiskunnallisesta tasa-arvosta ja yhtäläisistä mahdollisuuksista tehdä töitä ja nauttia ihmisarvoisesta elämästä.¹⁰³⁵

Yhdistys auttaa ja opastaa ihmisiä, joita on kohdeltu epäoikeudenmukaisella tavalla tai heidät on laitettu epäedulliseen asemaan seksuaalisen suuntautumisen, sukupuoli-identiteetin tai seksuaalisen suuntautumisen ja seksuaali-identiteetin ilmaisemistavan vuoksi. Lisäksi yhdistys pyrkii edistämään Ruotsin, Norjan, Suomen ja Venäjän välistä yhteistyötä ja käytännöntason työtä sekä luomaan yhteisen foorumin kyseisissä maissa asuville LGBTQ saamelaisille ja kontaktipisteen Pohjoismaisen ulkopuolisille yhdistyksille.¹⁰³⁶

MUITA JÄRJESTÖJÄ:

<p>Amnesty International Suomen osasto DreamWearClub r.y. H.O.T. ry HeSeta ry Kansallinen sateenkaariryhmä – Kasary ry Mummolaakso ry PINKKIRUUSU Polyamoria - Monisuhteisuusyhdistys ry Sateenkaariperheet ry Sateenkaariyhdistys Malkus ry Suomen Karhut – Fin-Bears ry Yhteys-liike</p>	<p>Setan paikallisjärjestöt: HeSeta ry, Uusimaa Pohjois-Karjalan Seta Hobiles ry, Pohjois-Karjala Jyväskylän Seta ry, Jyväskylä Kainuun Seta ry, Kajaani Kymenlaakson Seta ry, Kotka- Kouvola Lahden Seta ry, Lahti Meri-Lapin Seta ry, Kemi-Tornio Opiskelijavinokkaat – OVI ry, Helsingin yliopiston ylioppilaskunta Oulun Seta ry, Oulu Pirkanmaan Seta ry, Tampere Regnbågsfyren rf, Mariehamn Rovaniemen Seta ry, Rovaniemi Saimaan Seta ry, Lappeenranta Satakunnan Seta ry, Pori</p>
--	--

¹⁰³⁵ Ibid.

¹⁰³⁶ BonjuSåmit. Saatavilla:

https://www.facebook.com/pg/bonjusamit/about/?ref=page_internal. (Luettu 24.10.2017)

	Savon Seta ry, Kuopio Turun seudun Seta ry, Turku Vaasan Seta ry, Vaasa
--	---

Liite 2.

SOPIMUS HAASTATTELUAINEISTON KÄYTÖSTÄ TUTKIMUSAINEISTONA

Annan suostumukseni siihen, että saamelaiden seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön itsensä identifioivien henkilöiden asemaa ja heidän kohtaamaa moniperustaista syrjintää koskevaa haastattelua käytetään tutkimustarkoitukseen Lapin yliopiston Arktisessa keskuksessa toteutettavassa tutkimushankkeessa: *Vähemmistön sisäisten vähemmistöjen oikeudet: Arktisen alueen alkuperäiskansojen sisäisten ryhmien moniperustainen syrjintä*. Tutkimus on Suomen ulkoasiainministeriön ihmisoikeusyksikön rahoittama hanke, jossa pyritään löytämään konkreettisia keinoja, joilla moniperustaista syrjintää voitaisiin ehkäistä ja poistaa, ja tukea syrjinnästä kärsineitä henkilöitä.

Haastatteluja ja kerättyä tietoa käytetään tässä tutkimuksessa ja sen pohjalta syntyvässä raportissa sekä kansainväliseen julkaisuun tehtävässä artikkelissa. Informanttien anonymiteetistä huolehditaan tarkasti koko tutkimusprosessin läpi ja haastatteluaineistosta poistetaan henkilöiden tunnistetiedot. Aineistosta tuotetut julkaisut kirjoitetaan sellaisessa muodossa, että yksittäiset vastaajat eivät ole suoraan tai välillisesti tunnistettavissa. Tutkimustoiminnassa noudatetaan tutkimuseettisiä ohjeita ja sovelletaan alkuperäiskansan tutkimuseettisiä käytäntöjä. Nauhoitteet kirjoitetaan kirjalliseen muotoon ja kaikki haastatteluaineistoa käsittelevät henkilöt ovat salassapitovelvollisia.

Materiaalin loppusijoituksesta huolehditaan siten, ettei siihen myöskään jatkossa ole käyttöoikeutta tai pääsyä muilla kuin tämän hankkeen tutkijoilla, jotka voivat käyttää sitä esim. aiheeseen liittyvissä jatkohankkeissa. Tutkimusaineisto säilytetään Lapin yliopiston Arktisessa Keskuksessa. Haastateltavalla on mahdollisuus keskeyttää haastattelu tai rajoittaa haastattelun käyttöä.

Hankkeiden vastuullisena johtajana toimii OTT, vanhempi tutkija Leena Heinämäki ja hankkeen käytännön toteutuksesta vastaa YTM Laura Olsén (040 4844 277).

Alapuolisille riveille kirjataan sopimusta koskevat erityistoiveet tai tarkennukset esimerkiksi haastattelun käyttöön tai säilytykseen liittyen.

Päiväys: _____ (Täytetään kaksi kappaletta:
haastateltavalle ja hankkeelle)

Allekirjoitukset:

Haastateltava

Haastattelija

Nimenselvennykset:

Liite 3.

SOPIMUS HAASTATTELUAINEISTON KÄYTÖSTÄ TUTKIMUSAINEISTONA

Annan suostumukseni siihen, että saamelaisten vammaiseksi henkilöksi itsensä identifioivien henkilöiden asemaa ja heidän kohtaamaa moniperustaista syrjintää koskevaa haastatteluani käytetään tutkimustarkoitukseen Lapin yliopiston Arktisessa keskuksessa toteutettavassa tutkimushankkeessa: *Vähemmistön sisäisten vähemmistöjen oikeudet: Arktisen alueen alkuperäiskansojen sisäisten ryhmien moniperustainen syrjintä*. Tutkimus on Suomen ulkoasiainministeriön ihmisoikeusyksikön rahoittama hanke, jossa pyritään löytämään konkreettisia keinoja, joilla moniperustaista syrjintää voitaisiin ehkäistä ja poistaa, ja tukea syrjinnästä kärsineitä henkilöitä.

Haastatteluja ja kerättyä tietoa käytetään tässä tutkimuksessa ja sen pohjalta syntyvässä raportissa sekä kansainväliseen julkaisuun tehtävässä artikkelissa. Informanttien anonymiteetistä huolehditaan tarkasti koko tutkimusprosessin läpi ja haastatteluaineistosta poistetaan henkilöiden tunnistetiedot. Aineistosta tuotetut julkaisut kirjoitetaan sellaisessa muodossa, että yksittäiset vastaajat eivät ole suoraan tai välillisesti tunnistettavissa. Tutkimustoiminnassa noudatetaan tutkimuseettisiä ohjeita ja sovelletaan alkuperäiskansan tutkimuseettisiä käytäntöjä. Nauhoitteet kirjoitetaan kirjalliseen muotoon ja kaikki haastatteluaineistoa käsittelevät henkilöt ovat salassapitovelvollisia.

Materiaalin loppusijoituksesta huolehditaan siten, ettei siihen myöskään jatkossa ole käyttöoikeutta tai pääsyä muilla kuin tämän hankkeen tutkijoilla, jotka voivat käyttää sitä esim. aiheeseen liittyvissä jatkohankkeissa. Tutkimusaineisto säilytetään Lapin yliopiston Arktisessa Keskuksessa. Haastateltavalla on mahdollisuus keskeyttää haastattelu tai rajoittaa haastattelun käyttöä.

Hankkeiden vastuullisena johtajana toimii OTT, vanhempi tutkija Leena Heinämäki ja hankkeen käytännön toteutuksesta vastaa YTM Laura Olsén (040 4844 277).

Alapuolisille riveille kirjataan sopimusta koskevat erityistoiveet tai tarkennukset esimerkiksi haastattelun käyttöön tai säilytykseen liittyen.

Päiväys: _____ (Täytetään kaksi kappaletta:
haastateltavalle ja hankkeelle)

Allekirjoitukset:

Nimenselvennykset:

Unnitloguid siskkáldas unnitloguid
olmmošvuoigatvuodát ja mánggadáfot
vealaheapmi: sápmelaš lámisolbmot ja
seksuála- ja sohkabealleunnitlogut

Laura Olsén ja Leena Heinämäki

& Assi Harkoma

Jorgalus: Arla Magga

1. Láidehus

Dát dutkamuš voajulduvvá guovtti sápmelaš unnitlogujoavkku, sápmelaš lámisolbmuid ja sápmelaš seksuála- ja sohkaabealleunnitlogu vásáhusaide mánggadáfot vealaheamis. Dasa lassin dát dutkamuš giedahallá dáid unnitlogujoavkkuid vuoddo- ja olmmošvuoigatvuodaid ollašuvvama Suomas. Unnitloguid siskkáldas unnitlogujoavkkuin lea oktasašgottis erenomáš sajádat, ja dat sáhttet govssáhallat váldoálbmoga ektui. Earret eará ON:ide gullelaš doaibmit leat fuomášahtán iežaset virggálaš cealkámušain ahte eamiálbmogat leat joavku, man lahtut vásihit mánggadáfot vealaheami oktasašgottiin¹. Eamiálbmogiid siskkáldas unnitloguin lea dattetge vel rašit sajádat, man dihte sin sajádaga buorideapmái galggalii almmatge giddet erenomáš olu fuomášumi.

Sápmelaččat leat Suoma ja EU:a áidna vuoigatvuodalaččat dovddastuvvon eamiálbmot². Norggas ášset sullii 50 000-70 000, Ruotas 15 000-20 000, Ruoššas 2000 ja Suomas jagi 2015 čoggojuvvon dieđuid mielde 10 463 sápmelačča, ja sis 3499 ášset Sápmelaččaid ruovttuguovllus.³ Eatnašat Suomas ássi sápmelaččain ášset dál Sápmelaččaid ruovttuguovllu, mii gokčá Anára, Ohcejoga, Eanodaga ja Soađegili Lappi bálgosa guovllu, olggobealde. Sápmelaččaid ruovttuguovllus ášset sullii 18 700 olbmo, ja sápmelaččat leat guovllus unnitlohkun. Dušše Ohcejoga gieldda guovllus sápmelaččat leat eanetlohkun.⁴

Suomas hupmet golmma iešgudet sámegeiela, mat leat davvisámegeiella (s. 70-80 % sámegeielhubmiin), nuortalašgeiella (vuolled 15 %) ja anárašgeiella (vuolled 15 %). Buot golbma sámegeiela leat áitatvuloš gielat, ja erenomáš áitatvuložat leat unnit gielat, nuortalaš- ja anárašgeiella.⁵ Dát dutkamuša ulbmilin ii dattetge leat voajulduvvat sápmelaččaid siskkáldas unnitlogugielaide, muhto

¹ Gč. dán raportta kapihttala 5.5.

² HE 248/1994; PeVM 12/1990 vp. Gč. maid Heinämäki, Leena, ”Saameláisten oikeudet Suomessa”, girjjis Heinämäki, Leena, Allard, Christina, Kirchner, Stefan, Xanthaki, Alexandra, Valkonen, Sanna, Mörkenstam, Ulf, Bankes, Nigel, Ruru, Jacinta, Cilbert Jérémie, Selle, Per, Simpson, Audra & Olsén, Laura, Saameláisten oikeuksien toteutuminen: kansainvälinen oikeusvertaileva tutkimus, Valtioneuvoston kanslia, Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja (2017/4), s. 22.

³ Heinämäki (2017), s. 22; Saameláiskäräjien toimintaohjelma ja taloussuunnitelma 2016–2019, s. 3.

⁴ Saameláiskäräjien toimintaohjelma ja taloussuunnitelma 2016–2019, s. 3. Gč. maid Heinämäki (2017), s. 22.

⁵ Saameláiskäräjien toimintaohjelma ja taloussuunnitelma 2016–2019, s. 3. Gč. maid Heinämäki (2017), s. 22.

duktančuozáhahkan leat baicce sápmelaš lámisolbmot ja sápmelaš seksuála- ja sohkabealleunnitlogut. Dutkandárbu lea badjánan erenomážit sámeservoša siskkáldas diehtodárbbus.

Suomas ássi sápmelaš lámisolbmuid dahje sápmelaš seksuála- ja sohkabealleunnitloguid ovddasteddjiidlogu birra eai gávdno dárkilis dieđut. Jáhkkinis goittotge lea ahte guktot unnitlogut leat viehka unnit. Ovdamearkka dihte Máilmmi dearvvašvuodaorganisašuvdna WHO:a jagi 2011 publikašuvnna *World Report on Disability* mielde sullii 15 % máilmmi olbmui lea muhtinlágan váddu. Dán vuodul logu sáhtá sullii árvvoštallat⁶. Jáhkkinis lea ahte maiddái sápmelaš seksuála- ja sohkabealleunnitlohkui gullevaš olbmuid lohku lea oalle unni, daningo Suomas 5 -15 % olles álbmogis gullet árvvoštallamiid mielde seksuálaunnitloguide. Sohkabealleunnitloguid dáfus fas árvvoštallon logut gokčet dábálaččat dušše transsohkabeallái, transvestihtaide ja intersohkabeallái gullevaš olbmuid logu. Transsohkabeallái gullevaš olbmuid lohku lea árvalusaid mielde 1:500 – 1: 50 000 álbmogis, transvestihtaid lohku s. 1-2 % álbmogis ja intersohkabeallái gullevaš mánáid lohku Suomas fas rievddada iešguđet gáldu mielde.⁷

1.1. Raportta ráhkadus

Dát raporta čohkiida kapihttalollisvuodain, mat giedáhallet eanaš unnitlogu guovtti iešguđet siskkáldas unnitlogujoavkku, sin vuoigatvuodaid ja sin vásihan mánggadáfot vealaheami. Dáid unnitloguid giedáhallama duogázin lea dárbu geahčadit vuos dán dutkamušas adnon dutkanmetodaid, mánggadáfot vealaheami ja oppalaččat sápmelaš vuoigatvuodaid, eamiálbmotperspektiivvas.

Dutkanmetoda giedáhallama maŋjel suokkardallo oppalaččat dat, mo vealaheapmi meroštallo dán dutkanraporttas. Dasa lassin giedáhallo

⁶ WHO, World Report on Disability, World Health Organization & World Bank, Malta (2011), s. 7.

⁷ Lehtonen, Jukka, Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt Suomen kunnissa, Keinoja ja ideoita yhdenvertaisuuden tueksi, Työministeriö, Euroopan sosiaalirahasto 2000-2006, Tutkimuksen ja selvitykset 8/06, Helsset: Oy Edita Ab (2006), s. 14. Čujuhusas: http://www.rakennerahastot.fi/vanhat_sivut/rakennerahastot/tiedostot/esr_julkaisut_2000_2006/tutkimukset_ja_selvitykset/09_08-06_seksuaali-ja_sukupuolivahemmistot_suomen_kunnissa_keinoja_ja_ideoita_yhdenvertaisuuden_tueksi.pdf; Tasa-arvovaltuutetun toimisto, Selvitys sukupuolivähemmistöjen asemasta, Tasa-arvojulkaisu (2012:1), s. 8-9. Čujuhusas: <https://www.tasa-arvo.fi/documents/10181/34936/Selvitys+sukupuolivahemmistojen+asemasta.pdf/4c84618f-8c6c-484f-a7e5-bfda8d06e9a6>.

máŋggadáfot vealaheapmi -doaba. Máŋggadáfot vealaheami oktavuodas lea dárbu geahčadit maiddái fátmasteaddji dahjege intersektionála vealaheami ja čilget dárkileappot vel intersektionáluvuohta –doahpaga ja dan teorehtalaš vuolggasaji. Kapihttalis 3.3 fálo maid oppalašgeahčastat Eurohpá Uniovna vealaheami vuostásaš norpmaide, daningo maiddái Suomas adnon vealahannorpma čuvvot hui olu EU:a norpmaid.⁸

Máŋggadáfot vealaheami gieđahallama maŋnel suokkardallo sápmelaččaid vuodđovuogiatvuodalaš sajádat eamiálbmogin. Dasa lassin kapihttalis gieđahallojit dábálaš olmmošvuogiatvuodát, mat guoskkahit buot sápmelaččaid. Dasa lassin gieđahallojit eamiálbmogiid vuogiatvuodaid dáfus guovddáš vuogiatvuodalaš instrumeanttat, dego ON:id eamiálbmotjulggaštus. Dán kapihttalis gieđahallon lánkaásaheapmi ja vuogiatvuodát gusket sihke sápmelaš lámisolbmuid ja sápmelaš seksuála- ja sohkaealleunnitloguid ovddasteddjiid, man dihte dat gieđahallojit dutkanraporttas ovdal guktuid unnitloguid dili suokkardalli kapihttalollisvuodaid. Raporttas geardduhuvvojit muhtin áššit, daningo guktuid joavkkuid normatiiva vuolggasadji, degomat vuodđovuogiatvuodát, leat sullii seammát. Dutkit leat viggan čállit raportta nu ahte guktuid unnitloguid gieđahalli kapihttaliid sáhtá lohkat ainjuo iehčanas ollisvuohtan.

Dutkamuša guovddáš analysa vuojulduvvá sápmelaš lámisolbmuid ja sápmelaš seksuála- ja sohkaealleunnitloguid kapihttalollisvuodaide. Álggos gieđahallojit sápmelaš lámisolbmuid olmmošvuogiatvuodaid ollašuvvan ja sin vásihan máŋggadáfot vealaheapmi Suomas. Kapihttalollisvuoda álggus suokkardallo lámisvuoda meroštallan teorehtalaš geahččanguovllus. Kapihttalis 5.1. suokkardallojit eamiálbmogiid oainnut, mat gusket lámisvuoda, ja čuolddašuvvo ovdamearkka dihte dat, guđelágan terminologiija sápmelaččat atnet lámisolbmuid birra. Čuovvovaš kapihttalis 5.2. mitaluvvo eanet lámisvuoda albhoneami historjá ja dasa laktáseaddji dutkamuša birra. Dán maŋnel kapihttalis 5.3. mitaluvvo dárkileappot ovddit dutkamuša birra, mii gieđahallá namalassii sápmelaš lámisolbmuid. Suomas sápmelaš lámisolbmuid dilli ii leat maŋimuš jagiid báljo dutkojuvvon, muhto raporttas ovdanbuktojit muhtun dehálaš publikašuvnnat, mat laktásit fáddái.

Kapihttalis 5.4. geahčaduvvo lámisolbmuid sajádat oppalaččat Suoma olmmošvuogiatvuohtapolitihkas sihke našuvnnalaš ja riikkaidgaskasaš dásis. ON:id lámisolbmuid vuogiatvuodaid oktasašsoahpamuša ratifiserema maŋnel jagi 2016, sin vuogiatvuodaid ollašuvvamii leat giddegohtán ain eanet ah' eanet fuomášumi Suoma olmmošvuogiatvuohtapolitihkas. Kapihttalis 5.5. ságastallo

⁸ Gč. dán dutkanraportta kapihttala 3.1.

eamiálbmogiidda gullelaš lámisolbmuid olmmošvuoigatvuodaid birra ja suokkarduvvo dárkileappot maidái ON: id lámisolbmuid vuoigatvuodaid giedahalli oktasašsoahpamuš. Dasa lassin guorahallojit Suoma našuvnnalaš lánkaásaheami ja lámisolbmuid dábálaš olmmošvuoigatvuodaid gaskavuolta, ja lassin sápmelaš vuoigatvuodaid ja lámisolbmuid vuoigatvuodaid gaskavuolta lánkaásaheami dáfus.

Sápmelaš lámisolbmuid kapihttalollisvuođa kapihttalis 5.8. govviduvvojit dárkileappot informánttaid vealahánvásašusat ja dilálašvuođat, main sápmelašvuohta ja olbmuid váddu čuoččáláhttet fáttmasteaddji vealaheami vásašusaid. Dasa lassin kapihttalis 5.9. čuolddašuvvojit proševtta jearahallamat, main leat bohciidan jurdagat iešguđegelágan vugiin eastadit sápmelaš lámisolbmuid vealaheami boahhteáiggiis ja mo vealaheamis juo gillán olbmuid sáhtálii veahkehit boahhteáiggiis. Kapihttalollisvuođa loahpas leat vel konklusuvnnat ja ávžžuhusat sápmelaš lámisolbmuid mánggadáfot vealaheami ja vuoigatvuodaid ollašuvvama dáfus.

Sápmelaš seksuála- ja sohkaabealleunnitloguid giedahalli kapihttalollisvuohta álgá maid teorehtalaš suokkardallamiin. Das ovdanbuktojit oanehaččat sohkaabeallái laktáseaddji teorijjat ja maid seksuálavuođa iešguđegelágan meroštallanvuogit. Dán maŋnel kapihttalis 6.2. giedahallojit sihke sápmelaš seksuála- ja sohkaabealleunnitloguid historjjá dutkamuš ja sámegiela terminologijja, maid leat dábálaččat atnán dáid unnitloguid birra. Kapihttalis 6.3. čuolddašuvvo seksuála- ja sohkaabealleunnitloguid sajádat sámeservošis dárkileappot fáttás dahkkon ovddit dutkamuša dáfus. Jávohisvuođa diskursa boahťá čielgasit ovdan LHBTIQ-sápmelaččaid birra ságastaladettiin sihke sámeservošis ja maidái suomelaš oktasašgottis.

Seksuála- ja sohkaabealleunnitloguide leat giddegoahtán eanet fuomášumi maid Suoma olmmošvuoigatvuohtapolitiikka maŋimus guoktelotjagi áigge. Erenomážit dáid joavkkuid vealaheami jávkkadeapmi lea badjánan dehálaš fáddán earret eará Suoma riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuohtapolitiikka⁹. Kapihttalis 6.5. giedahallojit seksuála- ja sohkaabealleunnitloguide gullelaš olbmuid olmmošvuoigatvuođat. Dán maŋnel suokkardallojit vel LHBTIQ-

⁹ Suomen ulkoasiainhallinnon ihmisoikeusstrategia, Ulkoasiainministeriö, Jyväskylä: Kopijyvä Oy, (2013), s. 20. Čujuhusas: <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=115729&GUID={DD6BF865-D308-4C5B-B7F7-959D0AD65DD0}>; Suomen ulkoasiainhallinnon ihmisoikeuspoliittinen toimintaohjelma 2013 – 2015, Ulkoasiainministeriö, Joensuu: Kopijyvä Oy, (2013), s. 13-14. Čujuhusas: <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=116041&GUID={D0D4D53A-778C-4BBF-A808-D57DB8F206E4}>. Gč. maid dán dutkanraportta kapihttala 6.4.

olbmuid olmmošvuoigatvuodaid ollašuvvan ja ollašuvvama hástalusat Suoma našuvnnalaš láhkaásaheami dáfus.

Kapihttalis 6.8. giedahallojit vealahandilálašvuodát, maid prošeavtta informánttat leat muitalan. Dán mañnel čuolddašuvvojit jearahallamiin badjánan vuogit eastadit sápmelaš seksuála- ja sohkahealleunnitloguid vealaheami ovddalgihtii boahhteáiggis ja mo vealaheamis juo gillán olbmuid sáhtálii doarjut. Maiddái dán kapihttalollisvuoda loahpas leat vel sierra konklusuvnnat ja ávžžuhusat, mat kapihttalis leat badjánan.

1.2. Prošeavtta ollašuttit

Dutkanprošeavtta vásttolaš jodiheaddjin doaimmai vuoigatvuohtadiehtagiid doavttir *Leena Heinämäki*, guhte bargá Lappi universitehta Árktalaš guovddáža, Davvi unnitlogu- ja birasvuoigatvuoda instituhta seniordutkin. Son lea dutkan viidát eamiálbmotvuoigatvuodaid juo moanaid jagiid. Su nákkosgirji (2010) giedahalai eamiálbmogiid olmmošvuoigatvuodaid, mat laktásit birrasii ja erenomážit árbevirolaš ealáhusaide ja oassálastimii. Heinämäki lea bargan vásttolaš jodiheaddjin ja oktan válđočállin maiddái ovdamearkka dihte dutkamušas *Saamelaisten oikeuksien toteutuminen: kansainvälinen vertaileva tutkimus* (2017), man lei diñgon stáhtaráddi. Heinämäki mearridii dán dutkamušas erenomážit vuoigatvuodalaš osiid čállima. Prošeavtta völdodutkin doaimmai Árktalaš guovddáža, Davvi unnitlogu- ja birasvuoigatvuoda instituhta dutki servodatdiehtagiid magisttar *Laura Olsén*, guhte lea bargan ovdal dutkin ja válđočállin *Saamelaisten perinnetiedon huomioiminen ympäristöpäätöksenteossa* (raporta lea jorgaluvvon maid davvisámegillii *Sámiid árbedieđu vuhtii völdin birasmearrádušaid dahkamis*) -dutkanraporttas¹⁰ ja maiddái oassálastán ovdalis máinnašuvvon stáhtarádi dutkamuššii. Son bargá iežas nákkosgirjiin ja dan fáddán lea olmmošlaš ja oadjebas dilli Sámis. Olsén mearridii dán dutkamušas jearahallamiid dahkama, littererema ja bargobájiid lágideami. Dasa lassin son lea čállán dán raporta kapihttaliid, mat giedahallet vealaheami ja vealahánvášáhusaid ja lassin kapihttalollisvuodaid, mat giedahallet sápmelaš lámisolbmuid ja sápmelaš seksuála- ja sohkahealleunnitloguid.

¹⁰ Olsén, Laura, Harkoma, Assi, Heinämäki, Leena & Heiskanen, Heta, Saamelaisten perinnetiedon huomioiminen ympäristöpäätöksenteossa, *Juridica Lapponica* 41, Roavvenjárga: Lapin yliopistopaino (2017). Dutkanraporta lea oassin Nesslinga foandda ruhtadan seamma nammasaš prošeavtta.

Dutkanprošeavttas lei mielde vel Árkatalaš guovddáža, Davvi unnitlogu- ja birasvuoigatvuoda instituhta dutkanassisteanta servodatdiehtagiid kandidáhtta *Assi Harkoma*, guhte lea dutkan ja ovddidan earret eará sápmelaččaid vuoigatvuodaid ja Akwé:Kon –metoda ja bargan aktiivvalaččat maid olmmošvuoigatvuodaiguin. Dasa lassin son oassálasttii ovdalis namuhuvvon árbediehtu-raportta čállimii ja lea maid čállán vuoddo- ja olmmošvuoigatvuodadutkamuššii laktáseaddji čielggadusa riikkabeivviid Olmmošvuoigatvuodaguovddázii (2017). Harkomas lei guovddáš rolla dutkanprošeavtta plánejeaddjin ja dasa lassin son lea čállán erenomážit oasi, mii giedahallá gohcinvirgeoapmahaččaid ja organisašuvnnaid. Dutkanraportta lea jorgalan eaŋgalsgillii *Maija Myllylä* ja davvisámegillii *Arla Magga*. Raportta eaŋgalsgielat veršuvdna almmustahtto sierra prentehussan *The Human Rights and Multiple Discrimination of Minorities within Minorities: Sámi persons with disabilities and sexual and gender minorities* (Olsén, Heinämäki & Harkoma 2017).

Prošeavtta ollašuhtii oppalaččat Lappi universitehta Árkatalaš guovddáža, Davvi unnitlogu- ja birasvuoigatvuoda instituhta, ja prošeavtta lea ruhtadan Suoma Olgoriikkaministeriija olmmošvuoigatvuodapolitihkaovttadat. Prošeavtta ollašuvvama dáfus guovddázis leat prošeavtta 8 informántta ja SámiSoster rs:a doaimmajodiheaddji Ristenrauna Magga. Dasa lassin olles dutkanproseassa áigge leat dahkan prošeavtta dáfus dehálaš ovttasbarggu Lappi universitehta dutkiin ja servodatdiehtaga doavttiriin *Liisa Hokkasiin*.

2. Dutkamušas adnon metoda

Dutkamuš čohkiida sihke vuoigatvuohtadieđalaš analysas ja servodatdieđalaš dutkamušas. Vuoigatvuohtadogmáhtalaš oassi sisttisoallá norpmaid dulkoma, ráđdehusa evttohusaid, váljagottiid, bargojoavkkuid ja komiteaid cealkámušaid, diggedáhpáhusaid analysaid, riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuođaorgánaid riektegeavadaga ja lassin ávžžuhusaid geahčadeami ja vuoigatvuohtagirjjálašvuođa čuolddašeami.

Dán dutkamuša servodatdieđalaš metodologalaš vuolggasajit čuvvot servošis badjánan ja servoša oassálastima metoda ideologijas¹¹. Dutkamuša viiddit rámma unnitlogu siskkáldas unnitloguid vuoigatvuođain hápmašuvai dutkiid ovddit dutkanprošeavttaid vuodul ja maiddái daid áigge, go sii barge ovttas sámeservošiin. Dán maŋjel dutkamuš lea ollašuttton ovttasbarggus álggos sámeservošii gullelaš olbmuiquin ja maŋjeleappos sápmelaš lámisolbmuiquin ja sin áššiide vuojulduvvan áššedovdiiguin dego maiddái sápmelaš seksuála- ja sohkaealleunnitloguide gullelaš olbmuiquin.

Servoša oassálastin -metoda lea lunddolaš välljejuvpmi dán dutkamuša metodan, daningo dat heive bures dutkamuššii, man dutkančuozáhahkan leat eamiálbmotservošat. Metoda veahkeha servoša olggobealolbmuid hukset oppalaš gova ja maiddái ipmirdit buorebut dutkamuša servoša, dan kultuvrra ja kultuvrralaš erenomášsárgosiid. Metodain dutki bastá čielgaseappot maid ipmirdit daid oainnuid, mat spiehkkasit oarjemáilmmi jurddašavugiin. Servoša oassálastin -dutkanmetoda atnimis sihke dutki ja dutkamuša čuozáhat, servoša ovddasteddjiid, rolla lea dutkanproseassas viehka seađas, go fas árbevirolaš ja erenomážit oarjemáilmmi diedaservošis dat leat dábálaččat čielgasat. Dutkanproseassa guovddážiis lea jurdda dutki ja dutkamuša čuozáhaga gaskasaš verddevuodas, ja proseassa áigge ulbmilin lea ainjuo juohkit dieđu goappat guvlu.¹² Eamiálbmotservoša ovddasteaddjit oahpahit dutkiide iežaset

¹¹ Gč. oppalaččat servoša oassálastin -metoda birra omd. Pontes Ferraria, Maria & Gendron, Fidji, “Community-based participatory research with traditional and indigenous communities of the Americas: Historical context and future directions”, *International Journal of Critical Pedagogy*. 3(3) (2011): s. 153-168; Olsén, Laura, Harkoma, Assi, Heinämäki, Leena & Heiskanen, Heta, Saamelaisten perinnetiedon huomioiminen ympäristöpäätöksenteossa (sá. Sámiid árbedieđu vuhtii váldin birasmearrádusaid dahkamis), *Juridica Lapponica* 41, Roavvenjárga: Lapin yliopistopaino (2017), s. 13-18.

¹² Pontes Ferraria & Gendron (2011), s. 157; Olsén ja earát. (2017), s. 13.

kultuvrralaš erenomášsárgosiid ja dutkit fas ovdamearkka dihte dán dutkamuša áigge leat juohkán ja lasihan dieđu dutkamuša čuožáhaga ja unnitloguservoša ovddasteddjiide sin vuoigatvuođaid birra. Diehtu buvttaduvvo ovttas dutkamuša čuožáhatservoša ovddasteddjiiguin, ja sii oassálastet dutkamuša ollašuttimii dan juohke muttus.¹³

Dego lea bukton ovdan, de dán dutkamušas servoša oassálastin lea dutkamuša vuolggasadji. Ovdal sámeservoša siskkáldas unnitlogujoavkkuid válljema, prošeavtta dutkit ságastalle aktiivvalaččat sámeservoša ovddasteddjiiguin dan birra, guđemuš unnitlogujoavkkuid birra sámesearvvuš ieš dárbbášivččii lasi dieđu. Siskkáldas unnitlohkun válljejuvvojedje dáid ságastallamiid vuodul sápmelaš lámisolbmot ja sápmelaš seksuála- ja sohkabealleunnitlogut. Ovdal jearahallamiid dutkit plánejedje dutkangažaldagaid ovttas sámeservoša ovddasteddjiiguin ja maiddá gažaldatvuloš unnitlogujoavkku ovddasteddjiin.

Joavkkuid válljema maŋnel dutkamuša informánttaid ohcan ollašuttui nu gohčoduvvon muohtaspábba-metodain (eŋg. snowball sampling). Muohtaspábba-metoda heive bures erenomážit dakkár dilálašvuođaide, main informánttaid ii vealttakeahhtá leat nu álki gávdnat. Dan válđojurdda lea dat ahte vuosttaš informánta evttoha čuoovvovaš vejolaš informántta, ja dáinna ládje informánttaid lohku stuorru dađi mielde go odđa informánta gávdno. Dán metoda sáhtta kritiseret ainjuo das ahte juohke informánta sáhtta oahpistit dutki dušše daid olbmuid lusa, geaid son ieš dovdá. Dalle sáhtta geavvat nu ahte dutkanbohtosat eai fála dilis doarvá mánggabealat govvádusa.¹⁴ Dánsullasaš dili garvimii lea dehálaš gávdnat informánttaid, geat eai dovdda guhtet guimmiideaset¹⁵. Dán dutkanbarggu vuosttaš informánttat čielggaduvvojedje juo ráhkananságastallamiin sámeservoša ovddasteddjiiguin. Erenomážit sápmelaš lámisolbmuid ovddasteaddji informánttaid lei hui hástaleaddji gávdnat, daningo ovdamearkka dihte daid organisašuvdnaovddasteddjiid, geat barget singuin, guoská jávohisvuođageatnegasvuohta.

Prošeavtta várás jearahallojedje golbma lámisolbmo ja okta áššedovdi, guhte bargá sápmelaš lámisolbmuiguin. Dutkit gulahalle sinna aktiivvalaččat. Áššedovdi viiddes bargu sápmelaš lámisolbmuiguin dávista dutkamušas viehka

¹³ Pontes Ferrara & Gendron (2011), s. 157; Olsén ja earát (2017), s. 13.

¹⁴ Hokkanen, Liisa, Experiences of inclusion and welfare services among Finnish Sámi with disabilities, Nordic Welfare Centre (2017), s. 30.

¹⁵ Heckathorn, Douglas D. "Respondent-Driven Sampling: A New Approach to the Study of Hidden Populations", *Social Problems* 44(2), (1997), s. 174-199.

gokčevaččat sihke dábálaš ja erenomáš sápmelaš lámisolbmuid hástalusaid, main ovttaveardásašvuolta ii ollašuva nugo galggalii. Prošeavtta áigge ulbmilin lei lágidity sápmelaš lámisolbmuid maid bargobáji Anáris Sajosis¹⁶, gos livččii sáhtán ovtta ságastallat vealaheamis, maid olbmot leat vásihan. Ulbmilin lei vel suokkardit, mo sápmelaš lámisolbmuid vealaheami sáhtálii eastadit ovddalgihtii maid boahhteáiggis ja veahkehit daid olbmuid, geat leat juo gillán vealaheamis. Bargobádjái eai goittotge boahán oassálastit, ja nuba dan ii sáhte atnit dán dutkanraportta analysas. Go jearahallamiid lohku bázi unnin, de dán dutkamušas leat atnán skábmamánu 2017 almmostuvvan Liisa Hokkasa dutkanraportta *Experiences of inclusion and welfare services among Finnish Sámi with disabilities* bohtosiid. Dat gieđahallet sápmelaš lámisolbmuid vealaheami. Hokkanen jearahalai iežas dutkamuša várás oktiibuot 9 lámisolbmo.¹⁷ Dutkanprošeavttat ledje jođus seamma áigge, ja prošeavttaid dutkit leat gulahallan gaskaneaset aktiivvalaččat ainjuo olles dutkanproseassa áigge dáid fáttáid birra. Daningo Hokkasa raporta ii leat vel almmostuvvan dán dutkamuša loahppamuttus, dat ii liikká analyserejuvvo viidáseappot dán dutkamušas, muhto adno baicce ovdamearkan muhtin vealahangažaldagaid suokkardallamis.

Dasa lassin Anáris Sajosis lágidityvui 14.12.2017 vel *Saamelaisten vammaisten henkilöiden ihmisoikeudet ja niiden toteutuminen 100-vuotiaassa Suomessa* (sá. *Sápmelaš lámisolbmuid olmmošvuoigatvuođat ja daid ollašuvvan 100-jahkásaš Suomas*) –seminára, gosa bovdejuvvojit sápmelaš lámisolbmuid lassin eará sámeservoša ovddasteaddjit ja maiddá iešguđet virgeoapmahačča ovddasteaddjit ja dutkit. Dilálašvuođas lea ulbmilin ságastallat ON:id lámisolbmuid vuoigatvuođaid guoski oktasašsoahpamuša ollašuhttimis Suomas ja maid gulahallat ja lonohallat jurdagiid iešguđet doibmiin. Dán ulbmilin lea fas lasihit sápmelaš lámisolbmuid diđolašvuođa sin olmmošvuoigatvuođaid birra ja maiddá iešguđet virgeoapmahačča diđolašvuođa sápmelaš lámisolbmuid árgga hástalusain.

Prošeavtta várás jearahallojedje oktiibuot vihta sápmelaš seksuála- ja sohkaabealleunnitlohkui gullevaš olbmo. Dasa lassin sápmelaš seksuála- ja sohkaabealleunnitlogu ovddasteddjiide lágidityvvojedje guokte bargobáji. Bargobájiin ságastalle sápmelaš seksuála- ja sohkaabealleunnitloguid vásihan vealaheami birra sihke suomelaš oktasašgottis ja maid sámeservošis. Dasa lassin bargobájiin suokkardedje, mo dáid unnitlogujoavkkuid vealaheami sáhtálii eastadit ovddalgihtii maid boahhteáiggis ja veahkehit daid olbmuid, geat leat juo

¹⁶ Bargobádjái plánejuvvi 11.5.2017 dii. 17.00-20.00.

¹⁷ Hokkanen (2017), s. 43-65.

gillán vealaheamis. Vuosttaš bargobádji lágiduvvui Anáris Sajosis 3.5.2017, ja buot oassálastit oassálaste bargobádjái gáiddusoktavuođa bokte. Nubbi bargobádji lágiduvvui Anáris Hotealla Kultahovis 17.8.2017 Sápmi Pride -doaluid oktavuođas ja oassálastit serve bádjái hoteallas Anáris.

Dutkit leat váldán oktavuođa soames informánttaide maiddái jearahallamiid ja bargobájiid lágideami maŋnel. Sii leat earret eará dárkkistan čállon analysa ovttas jearahallon olbmuiguin. Olbmot, geat leat dárkkistan teavsttaid leat maid sáhttán addit dutkiide divvunevttohusaid teavsttaide. Dáinna ládje dutkamušas leat viggan sihkkarastit bures maid unnitloguservoša siskkáldas unnitlogujoavkkuid duodalaš dili ja sin vásáhusaid ovdamearkka dihte vealaheamis.

2.1. Materiála čoaggin ja giedahallan

Dán prošeavtta materiála čoggojuvvui unnitloguservoša siskkáldas unnitlogujoavkkuin beallestrukturerejuvvon ovttaskas- ja joavkojearahallamiiguin. Dán dutkamušas adno namalassii tearbma beallestrukturerejuvvon jearahallan, ii temájearahallan, daningo jearahallamiin adnojedje ovddalgihtii meroštallon gažaldagat, ja dat jerrojedje buot informánttain. Gažaldagaid ortnet sáhtii liikká rievddadit ja jearahalli sáhtii gaskkohagaid maid ovdamearkka dihte dárkkálnuhttit ja jeerrat lassegažaldagaid informánttain.¹⁸

Jearahallamat sápmelaš lámisolbmuiguin ollašuhthtojedje suomagillii informánttaid ruovttuin 24.4.2017- 16.8.2017. Informánttaid váttut leat iešguđegelágan fysalaš ja kognitiiva váttut dahje áiccuide laktáseaddji váttut. Buot jearahallon olbmot ássat Sápmelaččaid ruovttuguovllus, okto dahje ovttas iežaset bearrašiin. Sápmelaš lámis informánttaid lei hui váttis gávdnat, ja daningo materiála bázi viehka unnin, analysa giedahallá sápmelaš lámisolbmuid vealahánvásáhusaid dušše oppalaš dásis. Danin ferte muitit ahte iešguđegelágan váttut ja sierradárbbut leat hui mánggaláganat, iige dán dutkamuša materiála sáhte njuolga viiddidit olles sámeservoša lámisolbmuid vásáhusaide.

¹⁸ Gč. oppalaččat beallestrukturerejuvvon ja temájearahallamiid birra omd. Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena, Tutkimushaastattelu, Teemahaastattelun teoria ja käytäntö, Gaudeamus Helsinki University Press (2008), s. 47-48.

Sápmelaš seksuála- ja sohkabealleunnitlogu giedahalli oassái jearahallon informánttat buohkat ássat dál Sápmelaččaid ruovttuguovllu olggobealde. Maiddái buot LHBTIQ-olbmuid ovttaskasjearahallamat olašuthtoje suomagillii. Guokte jearahallama ollašuthtoje gáiddusoktavuođaid bokte ja golbma jearahallama fas njunnálagaid. Daid lassin lágiduvvoje guokte bargobáji, maid sáhtta dulkot joavkojearahallandilálašvuohtan¹⁹. Bargobájiin ságastallan dáhpáhuvai seamma gažaldagaid vuodul, mat adnojit maid ovttaskas jearahallamiin. Ságastallan lei hui interaktiiva ja informánttat ja dutki muitaldedje rahpasit guktuid oassebeliid oainnuid. Nuppi bargobáji giellan adnui eangalsgiella.

Dán dutkamušas informánttat eai motge sirrejuvvo iige sidjiide sierra čujuhuvvo teavsttas. Sihke sápmelaš lámisolbmuid ja sápmelaš seksuála- ja sohkabeallejoavkkuid unnitlogut leat unnit ja dasa lassin dat gullet viehka unna eamiálbmotjovkui Suomas. Dan dihte lea stuorra várra ahte informánttaid sáhtálii dovdat sin muitalusain, ja dát riskere informánttain anonymitehtasuoji. Danin dutkit leat mearridan čuovvut ovdalis govviduvvon geavadaga miehtá dutkanraportta.²⁰ Vai informánttaid anonymitehta seailu, dutkanraporttas ii meroštallo dárkileappot ovdamearkka dihte informánttaid ahki dahje sohkabealli. Buot informánttat leat goittotge dievas agis. Dutkit eai meroštala dárkileappot dange, guđe guovlluin informánttat ássat dahje guđemuš sámegeiela sii hubmet. Sápmelaš lámisolbmuid dáfus eat máinnaš dárkileappot guđelágan váttut dahje guđelágan sierradárbbut informánttain leat.

Informánttaiguin lea sohppojuvvon sierra soahpamuš jearahallanmateriála atnimis dutkanmateriálan²¹. Jearahallamiid dahkan dutki lea maid littereren jearahallanmateriála ja sihkkon seammás eret dieđuid, main sáhtálii dovdat olbmuid. Materiála arkiverjuvvo Lappi universitehta Árktalaš guovddáza arkiverennjuolggadusaid mielde elektrovnnalaš hámis. Dušše dán dutkamušas dutkiin lea dasa geavahanvuoigatvuohta vejolaš boahttevaš prošeavttain, mat giedahallet dáid fáttáid.

¹⁹ Gč. oppalaččat joavkojearahallama birra omd. Hirsjärvi & Hurme (2008), s. 61-63.

²⁰ Gč. maid Olsén ja earát. (2017), s. 17.

²¹ Suomagielat veršuvnnas čuvvosat 1 ja 2.

3. Mánnggadáfot vealaheapmi

Dát dutkanraporta vuojulduvvá unnitloguid siskkáldas unnitloguid vuoigatvuođaide ja dáid unnitlogujoavkkuid mánnggadáfot vealaheapmái²². Mánnggadáfot vealaheapmi lea viiddes albnoneapmi ja dan sáhtta govvidit iešguđet konteavsttas iešguđegelágan doahpágiiguin. Doahpágiid, dego ovdamearkka dihte mánnggadáfot vealaheapmi, vealaheapmi mánnga iešguđet siva vuodul dahje fátmasteaddji (eng. intersectional) vealaheapmi dahje kumulatiiva vealaheapmi adnojit daid finna mearkkašupmeerohusain fuolakeahtta dávjá synonymalaččat gaskaneaset.²³ Girjjálašvuodas dahje riektivuogádagain ii leat virggálaš stáđasman tearbma dán albnoneapmái, muhto ovdamearkka dihte Makkonen (2002) čállá ahte akademalaš servošiin fátmasteaddji vealaheapmi (eng. intersectional discrimination) lea dábáleamos. Dan sadjái olmmošvuoigatvuođaid birra humadettiin čujuhit dávjá mánnggadáfot vealaheapmái²⁴. Maiddái riikkaidgaskasaš doaimmit dego EU atná dávjá tearpma mánnggadáfot vealaheapmi (eng. multiple discrimination) vaikko čujuhit fátmasteaddji vealaheapmái gullelaš čuolmmaide.²⁵ Lawson ja Schiek (2011) guorahallama mielde ON:id ja EU:a institušuvnnat leat dovddastišgohtán eanet

²² Suomagielat teavsttain atnet sihke tearpmaid *moniperustainen* syrjintä (sá. *mánnggadáfot vealaheapmi*) ja *moniperusteinen* syrjintä (sá. *vealaheapmi mánnga iešguđet siva vuodul*). Dán raporttas albnoneapmái čujuhit sániiguin *moniperustainen* syrjintä (sá. *mánnggadáfot vealaheapmi*), daningo dát veršuvdna adno maiddái Suoma olgoriikahálddahusa dokumeanttain, ovdamearkan Suomen ulkoasiainhallinnon ihmisoikeusstrategia, Ulkoasiainministeriö, Jyväskylä: Kopijyvä Oy, (2013), s. 20. Čujuhusas: <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=115729&GUID={DD6BF865-D308-4C5B-B7F7-959D0AD65DD0}>.

²³ Makkonen, Timo, Multiple, compound and intersectional discrimination: bringing the experiences of the most marginalized to the fore, Åbo Akademi University, Institute For Human Rights, (2002), s. 9-10; Fredman, Sandra, Intersectional discrimination in EU gender equality and non-discrimination law, European Commission, European network of legal experts in gender equality and non-discrimination (2016), s. 27. Gč. fáttas eanet omd. Anttila, Outi, ”Hunnuttautuneet musliminaiset moniperusteisen syrjinnän symboleina”, *Naistutkimus*, 23(2010):4, s. 20; Anttila, Outi & Nousiainen, Kevät, Selvitys tasa-arvolain valvontasäännösten toimivuudesta, Sosiála- ja dearvvašvuodaministeriija, Helsset (2013), s. 16.

²⁴ Makkonen (2002), 10. Gč. maid Fredman 2016, 27.

²⁵ Schiek, Dagmar & Lawson, Anna, “Introduction”, girjjis Schiek, Dagmar & Lawson, Anna (doaim.), European Union non-discrimination law and intersectionality: Investigating the Triangle of Racial, Gender and Disability Discrimination, Taylor & Francis (2011), s. 3. Gč. maid Burri, Susanne & Schiek, Dagmar, Multiple Discrimination in EU Law, Opportunities for legal responses to intersectional gender discrimination, European network of legal experts in the field of gender equality, European Commission (2009), s. 4. Čujuhusas:

http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/multiplerediscriminationfinal7september2009_en.pdf

ah' eanet intersektionálavuođa mearkkašumi²⁶, ja dása čujuha jagi 2016 almmostuvvan Eurohpá kommišuvnna publikašuvdna *Intersectional discrimination in EU gender equality and non-discrimination law* (Fredman 2016). Daningo dán dutkanraportta vuolggasadji lea olmmošvuoigatvuođalaš lahknanvuohki ja daningo Suoma olgoriikkahálddaha áššegirjiin, degomat Suoma olgoriikkahálddaha olmmošvuoigatvuohtastrategiijas Suomen ulkoasiainhallinnon ihmisoikeusstrategia (2013) adno tearbma moniperustainen syrjintä (sá. mánggadáfot vealaheapmi)²⁷, de maidái dán dutkamuša suomagielat veršuvdnii lea välljejuvvon tearbma moniperustainen syrjintä (sá. mánggadáfot vealaheapmi).

3.1. Vealaheami meroštallan

Mánggadáfot vealaheami meroštallama duogázin lea dehálaš vuos dárkkánuhttit, mo dán dutkanraporttas meroštallo vealaheapmi. Vealaheapmi geahčaduvvo vuosttaš sajis riikkaidgaskaš vuoigatvuođas ja maid Suoma lálkaásaheamis adno meroštallamiid dáfus, ja fáddá badjána maidái dán raportta vuoigatvuođalaš osiin. Dasa lassin dutkamuša analysas badjánit dakkár dilálašvuođat, mat eai vealttakeahtá deavddále lálkaásaheamis gildojuvvon vealaheami meroštallama, muhto mat jearahallamiid vuodul vásihuvvojit liikká muhtinládje ovdamearkka dihte unohis dahje olggusteaddji dilálašvuohtan. Oppalohká vealaheami doahpagii gávdnojit iešgudegelágan meroštallamat ja dat rievddadit iešgudeid dieđasuorggis ja maid konteavsttas. Vealaheapmái ii gávdno okta vuoigatvuođalaš meroštallanvuohki, muhto meroštallamat almmatge rievddadit stáhtaid našuvnnaš lálkaásahemiin ja maid našuvnnaš riektegeavadagaid siste. Vealaheami prinsihpa guovddázis lea ainjuo dásseárvu, mii lea maidái okta olmmošvuoigatvuođaid vuolggasajiin.²⁸ Dego ON:id oppamáilmálaš olmmošvuoigatvuođaid julggaštus cealká:

*”Buot olbmot riegádit friddjan ja ovtaveardásazžan sihke árvvu ja vuoigatvuođaid dáfus. [...]”*²⁹

²⁶ Schiek & Lawson (2011), s. 3

²⁷ Suomen ulkoasiainhallinnon ihmisoikeusstrategia, Ulkoasiainministeriö, Jyväskylä: Kopijyvä Oy, (2013), s. 20. Čujuhusas:
<http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=115729&GUID={DD6BF865-D308-4C5B-B7F7-959D0AD65DD0}>.

²⁸ Makkonen (2002), 1-4.

²⁹ A/RES/3/217 A, ON:a oppamáilmálaš olmmošvuoigatvuođaid julggaštus, artihkal 1. Davvisámegielat jorgalus Arla Magga.

”Juohkehaččas lea vuoigatvuohta buot dán julggaštusas ovdanbukton vuoigatvuođaide ja friddjavuođaide almmá mangelágan nállái, sohkaabeallái, gillii, oskkui, politihkalaš dahje eará oaivilii, našuvnnalaš dahje servodatlaš duogázii, opmodahkii, sohkaduogázii dahje eará áššái vuodđuduvvi olggušteami.”³⁰

Suoma dálá vealahanláhkaásaheapmi dávista hui olu Eurohpá uniovnna vuoigatvuohtaprinshpaid, ja ovdamearka dihte Suoma láhkaásaheamis meroštallon doahpagat eahpenjulges ja njulges vealaheamis vuodđuduvvet ON: id ráđi direktiivvaid meroštallamiidda³¹. Ovttaveardásašvuohta lea vuodđolága 6 § mielde olbmuid vuodđovuoigatvuohta³². Ovttaveardásašvuodalágas vealaheami vuodustussan meroštallojit ahki, bearašduogáš³³, riikkavulošvuohta, giella, osku, nana jáhkku, oaivil, politihkalaš doaibma, ámmátsearvedoaibma, bearašgaskavuodat, dearvvašvuodadilli, lámisvuohta, seksuála orientašuvdna ja eará olmui laktáseaddji sivva³⁴. Dasa lassin lágas nissoniid ja dievdduid gaskasaš dásseárvvus vealaheami vuodustussan meroštallo vel sierra sohkaabealli, áhpehisvuhtii dahje riegeahttimii laktáseaddj sivat, sohkaabealleidentitehta ja sohkaabeali ovdanbuktiin³⁵. Ferte liikká muitit ahte maiddái vealaheami vuodustusat ja hámit nuppástuvvet oktasášgotti nuppástusaid mielde³⁶. Dán dihte ovdalis logahallon

³⁰ Ibid., artihkal 2.

³¹ HE 19/2014, 70,76; Heiskanen 2012, 12-16. Gč. omd. vealahandirektiiva 2000/43/EY. Gč. maid Ahtela ja earát. 2006, 17.

³² Suoma vuodđoláhka 11.6.1999/731, 6 §. Davvisámegielat jorgalus Arla Magga. ” *Juohkehaččas lea vuoigatvuohta buot dán julggaštusas ovdanbukton vuoigatvuođaide ja friddjavuođaide almmá mangelágan nállái, sohkaabeallái, gillii, oskkui, politihkalaš dahje eará oaivilii, našuvnnalaš dahje servodatlaš duogázii, opmodahkii, sohkaduogázii dahje eará áššái vuodđuduvvi olggušteami. Mánáiguin galgá meannudit dásseárvosaččat ovttaskas olmmožin, ja sii galget maid beassat váikkuhit čálganmuttu mielde áššiide, mat gusket sin. Sohkaabealliid dásseárvu ovddiduvvo oktasášgotti iešguđet doaimmas ja maid bargoeallimis, erenomážit báikká ja eará bálvalusgaskavuoda eavttuid mearrideamis, nu mot láhka sierra mearrida.* ” (11.6.1999/731, 6 §.)

³³ Ođasmahtton ovttaveardásašvuodalágas dajahus etnalaš dahje našuvnnalaš duogáš buhtejuvvui maid sániin Suoma vuodđolágas 6 §:s adnon tearpmain alkuperä (sá. duogáš), mainna oaivvildit etnalaš, našuvnnalaš ja servodatlaš duogáza. Dasa lassin dat gokčá rihkuslágas máinnašuvvon náli ja liikki ivnni. (HE 19/2014, 66). Gč. maid Suoma vuodđoláhka 11.6.1999/731, 6 §; HE 309/1993; Rihkusláhka 19.12.1889/39, 11 §.

³⁴ Ovttaveardásašvuodaláhka 1325/2014, 8 §.

³⁵ Láhka nissoniid ja dievdduid gaskasaš dásseárvvus, 8.8.1986/609, 7 §. Dievasmahtton sohkaabealleidentitehta ja sohkaabeali ovdanbuktimá dáfus 30.12.2014/1329.

³⁶ Gč. omd. SEIS-prošeakta, Sosiaali- ja terveydenhuolto ja syrjintä, s. 9. Čujuhusas:

<https://yhdenvertaisuus-fi-bin.directo.fi/@Bin/30c96d1a00d8cc86e2ba16c6e6a6dabb/1509358262/application/pdf/115079/SEIS-soster.pdf>, 9. Makkonen, Timo, Syrjinnän vastainen käsikirja, International Organization

vealahanvuoduštusaid listu ii leat ollislaš, muhto dat sisttisoallá almmatge mánga suomelaš dálásoktasašgotti vealahanvuoduštusa.

Vealaheapmi sáhtta boahit ovdan iešguđet vuoduštusa lassin maddái iešguđegelágan hámiin. Dat sáhtta leat ovdamearkka dihte *njulges*, *eahpenjulges* dahje *struktuvrralaš vealaheapmi*, *govttolaš vuogáiduhhtimis biehttaleapmi*, *ráva* dahje *gohččun vealahit* ja maddái *headušteapmi*.³⁷ *Mánnggadáfot vealaheapmi* ii máinnašuvvo aitosaččat ovdamearkka dihte ovtaveardásašvuodálágas³⁸ dahje dievdduid ja nissoniid gaskasaš dásseárvvu giedahalli lágas³⁹, muhto dáid lágaid lánkaodastusaid duogázin čállon ráđdehusa evttohusas dat buktojit ovdan moadde háve⁴⁰. Dasa lassin ráđdehusa evttohusas mitaluvvo ahte lánkaodasteami oktavuodas ovtaveardásašvuoda- ja dásseárvolávdegoddi ovtastuvve, man dihte dán vuoigatvuodadorvoorgánas lea buoret vejolašvuhta caggat *mánnggadáfot vealaheami*⁴¹. *Mánnggadáfot vealaheami* buoret vuhtiiváldimis ja dan dehálašvuodas lea cealkán earret eará dutki Johanna Kantola iežas cealkámušas juo 2008. Cealkámuš guoskkai ovtaveardásašvuodadoaibmagotti gaskasmiehtamuša, ja sisttisoalai dásseárvvu ja ovtaveardásašvuodálánkaásaheami ođasmahttindárbbuid ja molssaeavttuid⁴².

Ovtaveardásašvuodálaga 10 §:s *njulges vealaheapmi* čujuha dilálašvuhtii, mas olbmui lea meannuduvvon, suinna meannuduvvo dahje meannuduvvohi veardádallandilálašvuodas sutnje laktáseaddji siva dihte eahpeiddolaččabut nuppi olmo ektui. Eahpeiddolaš meannudeapmi fas čujuha dakkár meannudeapmái, dahkkui dahje hilggodeapmái, mas meannudeami čuozáhat ášahuvvo heajut sajádahkii earáid ektui.⁴³ Nissoniid ja dievdduid dásseárvvus meroštallon lága 7 §:s *njulges vealaheapmi*, mii vuodduduvvá sohkaheallái, dárkkuhuvvo nissoniid ja dievdduid ásaheami eará sajádahkii sohkaheali vuodul, áhpehisvuhtii dahje riegádahttimii laktáseaddji siva vuodul dahje

for Migration, Regional Office for the Baltic and Nordic States, Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy (2003), s. 12.

³⁷ Makkonen (2002), 4; SEIS-prošeakta, s. 4.

³⁸ Ovtaveardásašvuodálánka 1325/2014.

³⁹ Lánka nissoniid ja dievdduid gaskasaš dásseárvvus, 8.8.1986/609.

⁴⁰ HE 19/2014.

⁴¹ He 19/2014, 36.

⁴² Kantola, Johanna, Lausunto koskien yhdenvertaisuustoimikunnan välimietintöä: Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslainsäädännön uudistustarve ja -vaihtoehdot (2008).

⁴³ HE 19/2014, 69-70. Ovtaveardásašvuodálánka 1325/2014, 10 §.

sohkabealleidentitehtii dahje sohkabeali ovdanbuktimii laktáseaddji siva vuodul.⁴⁴

Ovttaveardásašvuodálága 13 §:s eahpenjulges vealaheapmi meroštallo fas dakkár dilálašvuhtan, mas formálalaččat ovttaveardásaš njuolggadusa, vuoduštusa dahje geavadaga dihte olmmoš gártá fuonit sajádahkii earáid ektui sutnje laktáseaddji siva dihte earret dalle go njuolggadusas, vuoduštusas dahje geavadagas lea dohkkehahti mihttomearri ja dan ollašuvvamii adnon vuogit leat áššálaččat ja dárbbalaččat. Fuonit sajádahkii ásaheapmi čujuha fas dakkár meannudeapmái, man dihte olbmui laktáseaddji sivaid dihte son gullá dihto jovkui ja gártá vásihit erenomáš ráddjehusa, gáibádusa, hehttehusa, geatnegasvuoda dahje eará hehttehusa earáid ektui.⁴⁵ Nissoniid ja dievdduid gaskasaš dásseárvvus addon lága 7 §:s eahpenjulges vealaheapmi mearkkaša fas olbmuid ásaheami eará sajádahkii sohkabeali, sohkabealleidentitehta dahje sohkabeali ovdanbuktima dáfus dakkár formálalaččat neutrála njuolggadusa, vuoduštusa dahje praktihka mielde, jos meannudeapmi sáhtá ásaheami olbmuid duođalaččat heajos sajádahkii sohkabeali dáfus. Dasa lassin eahpenjulges vealaheapmi gokčá maiddái olbmot ásaheami eará sajádahkii vanhenvuoda dahje bearraša fuolahangeatnegasvuoda dihte.⁴⁶

Govttolaš vuogáiduhhtimis biehttaleapmi čujuha fas ovttaveardásašvuodálága 15 §:s govviduvvon govttolaš vuogáiduhhtimii, man funkšuvdnan lea lámisolbmuid ovttaveardásašvuoda ollašuttin⁴⁷. Paragráfa mielde virgeoapmahaš, skuvlejumi lágideaddji, bargoadi ja maid biergasiid dahje bálvalusaid fálli galgá ordnet áššálaš ja guđege dilálašvuoda dárbbuid mielde govttolaš vuogáiduhhtimiid, vai lámisolmmoš sáhtá ovttaveardásaččat ovtta earáiguin gálgat iežas áššiid virgeoapmahaččas ja maid oázžut skuvlejumi, barggu ja oppalohkái dávviriid ja bálvalusaid, ja maiddái bargat ja ovdánit iežas karriearas⁴⁸. Paragráfa evttohehttiin lea váldon vuhtii maiddái EU:a bargovealahandirektiivvaid ja ON:id lámisolbmuid vuoigatvuodaid guoski oktasašsoahpamuša govttolaš vuogáiduhhtimiid mudden. Láhkaevttohusa mielde vuogáiduhhtimiid galggalii ordnet álo guđege dilálašvuoda dárbbuid mielde, ja nu vuogáiduhhtimat ollašuttjit ovttaskas dilálašvuodaid mielde. Dat galget nappo čuovvut guđege dilálašvuodas lámisolbmo dárbbuid. Dákkár doaimma lea vealtameahtun ovdamearkka dihte dakkár dilálašvuodas, mas muhtin bálvalus ii livčče

⁴⁴ Láhka nissoniid ja dievdduid gaskasaš dásseárvvus, 8.8.1986/609, 7 §. Dievasmahtton sohkabealleidentitehta ja sohkabeali ovdanbuktima dáfus 30.12.2014/1329.

⁴⁵ HE 19/2014, 76. Ovttaveardásašvuodáláhka 1325/2014, 13 §.

⁴⁶ Láhka nissoniid ja dievdduid gaskasaš dásseárvvus, 8.8.1986/609, 7 §. Dievasmahtton sohkabealleidentitehta ja sohkabeali ovdanbuktima dáfus 30.12.2014/1329.

⁴⁷ HE 19/2014, 69. Ovttaveardásašvuodáláhka 1325/2014, 15 §.

⁴⁸ Ovttaveardásašvuodáláhka 1325/2014, 15 §.

lámisolbmo olámuttus almmá vuogáiduhhtima seamma ládje go dat lea earáide. Vuogáiduhhtima vuolggasadjin lea dat ahte dainna lámisolmmoš oážžu ovdamearkka dihte bálvalusaid, muhto bálvalusat eai almmatge dárbbáš leat juste seammalárganat go eará olbmuin.⁴⁹

Ráva dahje -gohččun vealahit mearkkaša ovttaveardásašvuodálágas ovdamearkka dihte vealaheami dahje vealaheami ollašuhhtimii addon oahpisteami, rávvaga dahje geatnegasvuoda. Eaktun dattetge lea ahte rávvejeaddjis dahje gohččus lea doaibmaváldi dahje posišuvdna mearridit rávvaga dahje gohččuma ja diekko bokte geatnegahttit soapmása. Vaikko mearrádusa dahje rávvaga vuostáiváldi ii čuovolege dán, de doaibmaválddi dahje posišuvdna vuodul addon gohččun dahje ráva vealahit sáhtttá liikká dulkojuvvot vealaheapmin. Ráva dahje gohččun vealahit ii almmatge mearkkaš dán njuolggadusas ovdalis govviduvvon ávžžuhusa, mas doaibmaváldi dahje posišuvdna váilu.⁵⁰ Nissoniid ja dievdduid dásseárvvus addon lága mielde gohččun dahje ráva vealahit sohkaheali vuodul, dulkojuvvo dán lága mielde vealaheapmin⁵¹.

Headušteapmi čujuha ovttaveardásašvuodáláhkii, ja dat mearkkaša olbmo olmmošárvvu diđolaš ja duođalaš loavkideami dilálašvuodas, mas loavkideapmi laktása ovdalis namuhuvvon vealahanvuoduštusaide. Dasa lassin headušteapmi lea dat jos ovdalis namuhuvvon sivaiddi dihte olmmoš fuonáša, vuolida dahje duddjo nubbái uhkideaddji, bahámielat dahje aggressiiva vuoiŋŋa.⁵² Maiddái nissoniid ja dievdduid dásseárvvus addon lágas meroštallo dárkileappot, maid seksuála headušteapmi ja headušteapmi sohkaheali vuodul mearkkašit. Seksuála headušteapmi čujuha sánálaš, sánehis dahje fysalaš, seksuála ii-sávahahtti láhttenvuohká, man ulbmilin lea diđolaččat dahje duođalaččat loavkidit olbmo vuoiŋŋalaš dahje fysalaš guoskameahttunvuoda. Dát duddjojuvvo erenomážit uhkideaddji, bahámielat, fuonášeaddji, vuolideaddji dahje ogohalli vuoiŋŋain. Sohkaheallái vuodđuduvvi headušteapmi fas mearkkaša olbmo sohkaheallái, sohkahealleidentitehtii dahje sohkaheali ovdanbuktimii laktášeaddji ii-sávahahtti láhttenvuohká, mas ii leat seksuála olli, muhto man ulbmilin lea diđolaččat dahje duođalaččat loavkidit olbmo vuoiŋŋalaš dahje fysalaš guoskameahttunvuoda. Dát maid duddjojuvvo uhkideaddji, bahámielat, fuonášeaddji, vuolideaddji dahje

⁴⁹ HE 19/2014, 79.

⁵⁰ HE 19/2014, 69.

⁵¹ Láhka nissoniid ja dievdduid gaskasaš dásseárvvus, 8.8.1986/609, 7 §. Dievasmahtton sohkahealleidentitehta ja sohkaheali ovdanbuktima dáfus 30.12.2014/1329.

⁵² Ovttaveardásašvuodáláhka 1325/2014, 14 §.

ogohalli vuoiŋŋain.⁵³ Maŋimuš áiggiid leat olu ságastallan maid vaššiságas, mii lea oassái latnjalassii heađušteapmi-doahpagiin, vaikko dat ii sierra meroštalloge ovdalis namuhuvvon lágain. Muhtumin vaššisága lea sáhttán dulkot oktan heađušteami vuohkin, vaikko datge ii meroštallo dađi eanet lálkaásaheamis.⁵⁴ Vaššisáhka badjána maid dán dutkamuša jearahallamiin, ja danin dat máinnašuvvo dás sierra.

Ovdalis ovdanbukton lágain, ovttaveardásašvuodálágas ja maiddái nissoniid ja dievdduid gaskasaš dásseárvvus addon lágas loktejuvvon vealahanhámiid lassin dán raportta dáfus lea dehálaš máinnašit sierra struktuvrralaš vealaheapmi-doaba. Dán vealaheami váikkuhusaid fuomášepmi lea viehka dábálaš dán dutkamuša unnitlogu siskkáldas unnitloguservošiin. Doaba govvida namalassii dihto joavkku ásaheami fuonit sajádahkii, ja dát vealahanhápmi lea oktasašgotti struktuvrrain, earret eará lálkaásaheamis, bálvalusain ja iešguđegelágan soahpamušain⁵⁵. Struktuvrralaš vealaheapmi lea dávjá viehka oaidnemeahtun oktasašgottiin, ja danin dan lea maid hástaleaddji caggat. Doahpaga eahpenjulges vealaheapmi ovddideapmi lea almmatge veahkehan maiddái struktuvrralaš vealaheami caggama.⁵⁶

3.2. Máŋggadáfot vealaheami meroštallan

Oppalaččat máŋggadáfot vealaheapmi mearkaša vealaheami, man sáhtá čujuhit ovttaskas olbmui iešguđet vuodustusa vuodul.⁵⁷ Ovdamearka dihte dán raportta unnitlogu siskkáldas unnitloguid dáfus Suomas ássi sápmelaš transnisson, geas lea juoga váddu, sáhtá vealahuvvot sihke iežas etnalaš duogáža, sohka beali, sohka bealleidentitehta ja maid váttu dihte. Dánsullasaš dilis olbmo vealaheapmi sáhtá duddjot kumulatiiva hehttehusaid olbmo eallimii⁵⁸. Girjjálašvuodas

⁵³ Lálka nissoniid ja dievdduid gaskasaš dásseárvvus, 8.8.1986/609, 7 §. Dievasmahtton sohka bealleidentitehta ja sohka beali ovdanbuktima dáfus 30.12.2014/1329.

⁵⁴ Korhonen, Nita, Jauhola, Laura, Oosi, Olli & Huttunen, Hannu-Pekka, ”Usein joutuu miettimään, miten pitäisi olla ja minne olla menemättä”, Selvitys vihapuheesta ja häirinnästä ja niiden vaikutuksista eri vähemmistöryhmiin, Oikeusministeriö, Selvityksiä ja ohjeita (7/2016), s. 22-24.

⁵⁵ SEIS-prošeahta, s. 4.

⁵⁶ Prechal, Sacha, “Equality of Treatment, Non-Discrimination and Social Policy: Achievements in Three Themes”, *Common Market Law Review* 41: 533-551 (2004), s. 546-547. Heiskanen (2012), s. 15.

⁵⁷ Makkonen (2003), s. 13-14; Fredman (2016), s. 27-28; Aaltonen, Milla, Joronen, Mikko & Villa, Susan, *Syrjintä Suomessa 2008*, Ihmisoikeusliitto ry, Helsset: Art-Print Oy (2009), s. 19; Makkonen (2002), s. 9-10.

⁵⁸ Gč. maid Fredman (2016), 27.

doahpaga mánggadáfot vealaheapmi (eng. multiple discrimination) atnima geahčadeami oktavuodas namuhuvvo mánggii ON: id nissoniid sajadaga giedahalli máilmmikonferánsas 15.9.1995 dohkkehuvvon Pekinga julggaštus ja doaibmaprogramma. Julggaštusa sáhtta atnit oktan deháleamos riikkaidgaskasaš julggaštusain, main lea leamašan posiitiiva ja ovddideaddji váikkuhus nu ahte mánggadáfot vealaheapmái leat giddegohtán eanet fuomášumi.⁵⁹

Mánggadáfot vealaheami sáhtta jurddašit badjedoban, mii gokčá dábálaččat golbma iešguđet vealahantiippa: *mánggagewardásaš vealaheapmi, kumulatiiva vealaheapmi*⁶⁰ ja *fátmmasteaddji dahjege intersektionála vealaheapmi*.⁶¹ Muhtin dilálašvuodain, erenomážit eangalsgielat teavsttain, tearpmain *multiple discrimination* sáhtta čujuhit maid ovttá mánggadáfot vealaheami hápmái, ja dalle dat dulkojuvvo oktan vealaheami vuoddotiipan⁶². Dán meroštallanvuogi duogázis lea matematihkkii čujuheaddji⁶³ miellagovva, man eangalsgielat tearpma *multiple* nappo mánggagewardásaš⁶⁴ bohciidahtta. Fredmana (2016) publikašuvnnas adno tearbma *sequential multiple discrimination* ja suomagielat publikašuvnnain das adno aitosáš jorgalusa mielde *moninkertainen syrjintä* (sá. *mánggagewardásaš vealaheapmi*)⁶⁵.

⁵⁹ Gč. omd. Burri & Schiek (2009), s. 3; Fredman (2016), s. 27. Pekinga julggaštusa artihkal 32:” *tehostaa ponnisteluja kaikkien ihmisoikeuksien ja perusvapauksien turvaamiseksi kaikille naisille ja tytöille, joiden vaikutusvallan ja aseman edistämisen tiellä on monenlaisia heidän rodustaan, iästään, etnisestä taustastaan, kulttuuristaan, uskonnostaan tai vammaisuudesta taikka alkuperäisväestöön kuulumisesta johtuvia esteitä;*”(Pekinga julggaštus ja doaibmaprogramma, United Nations (1995). Čujuhusas: <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=13656&GUID={2DA22713-FA7A-432A-B5D3-3994EEB18944}>).

⁶⁰ Eangalsgielat teavsttain dása sáhtta čujuhit tearpmaiguin additive discrimination, additive multiple discrimination, compound discrimination dahje cumulative discrimination (Gč. omd. Burri & Schiek (2009), s. 3; Fredman (2016), s. 27; Makkonen (2002), s. 10; FRA, Data in Focus Report, Multiple Discrimination, European Union Agency for fundamental Rights, EU-MIDIS (2010), s. 6; Anttila (2010), s. 20).

⁶¹ Gč. omd. Aaltonen ja earát. (2009), 19-20; Fredman (2016), 27; Makkonen (2002), 10; Gč. maid Schiek & Lawson (2011), 3; Aaltonen 2010, 20; FRA (2010), 6; Burri & Schiek (2009), 4.

⁶² Makkonen (2002), s. 10; European Commission, Tackling Multiple Discrimination: Practices, policies and laws, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Unit G.4, Italy: European Communities (2007), s. 16.

⁶³ Makkonen (2002), s. 10; Burri & Schiek (2009), s. 4. Gč. maid Conaghan, Joanne, “Intersectionality and the feminist project in law”, girjjis Grabham, Emily, Cooper, Davina, Krishnadas, Jane & Herman, Didi (toim), Intersectionality and Beyond: Law, Power and the Politics of Location, Taylor & Francis, 21-48, (2008), s. 24.

⁶⁴ Davvisámegielat jorgalus Arla Magga. Suomagielat sáni jorgalus MOT-Sátnegirji.

⁶⁵ Aaltonen ja earát (2009), 19.

Máŋggageardásaš vealahemiin dárkkuhit vealahantiippa, mas olmmoš vealahuvvo máŋga iešguđet vuodustusa vuodul ja iešguđet dilálašvuodas, muhto vealaheapmi boahťa ovdan dušše ovttá vuodustusa vuodul ain hávil⁶⁶. Ovdamearkka dihte dutkamusa materiálas lea dán áššis čuovvovašlágan ovdamearka: sápmelaš lámisolmmoš, guhte vealahuvvo iežas etnalaš duogáza dihte ovttá dilálašvuodas, sáhtťa vealahuvvot nuppi dilálašvuodas fas iežas váttu dihte. Dákkár dilis lea sáhka máŋggageardásaš vealaheamis, go vealaheapmi dáhpáhuvvá iešguđet dilálašvuodas iešguđet vuodustusa dihte. Guktot dain sáhttet almmatge váikkuhit ovdamearkka dihte olbmo eretduvdáseapmái servodagas. Fredman (2016) čilge ahte dásullasaš vealaheami lea álkimus caggat, daningo dalle sáhtťa čájehit ahte vealaheapmi dáhpáhuvvá dihto vuodustusa dihte ja namalassii dihto dilálašvuodas.⁶⁷

Kumulatiiva vealaheapmi lea dat ahte olmmoš vealahuvvo dihto dilálašvuodas eanet go ovttain vuodustusain⁶⁸. Ovdamearkan dás sáhtťa atnit hypotehtalaš dilálašvuoda, man suokkardalai maid okta informánta dán dutkamusa jearahallamis. Sápmelaš lesbo nisson sáhtálii vealahuvvot ovdamearkka dihte sápmelaš árbevirolaš ealáhusaiguin bargama oktavuodas sihke iežas nissonvuoda ja lesbovuoda dihte. Dákkár dilis olmmoš vealahuvvolii sihke sohkaheami ja seksuála orientašuvnna dihte, ja guktot vealahanhámit dáhpáhuvale ovttá ja seamma dilálašvuodas ja daid sáhtálii maid duodaštit sierra⁶⁹.

Goalmát ja maid fuomáseami dáfus váddáseamos máŋggadáfot vealaheami vuodđotiipa lea intersektionála dahjege fátmasteaddji vealaheapmi. Fátmasteaddji vealaheamis iešguđegelágan vealahanvuodustusat leat vuorrováikkuhusas dihto dilálašvuodas nu ahte dat sáhttet buvttadit maid ođđa vealahanhámiid.⁷⁰ Dás sáhtálii atnit ovdamearkan sápmelaš lámisolbmo, guhte sáhtťa vásihit dihtolágan vealaheami, man son ii vásihivčče suopmelaš lámisolmmožin dahje sápmelažžan, guhte ii identifisere iežas lámisolmmožin. Dattetge daningo son gullá ovdalis namuhuvvon guovtti jovkui, son maid gártá vásihit iešguđegelágan vealahanhámiid namalassii sápmelaš olmmožin.

⁶⁶ Aaltonen ja earát (2009), 19. Fredman (2016), 27; Makkonen (2002), 10.

⁶⁷ Fredman (2016), 27.

⁶⁸ Gč. omd. Aaltonen ja earát (2009), s. 20; Fredman (2016), s. 27; Makkonen (2002), s. 10-11.

⁶⁹ Gč. maid Fredman (2016), 27.

⁷⁰ Aaltonen ja earát (2009), 20; Fredman (2016), 27-28; Makkonen (2002), 11; Burri & Schiek (2009), 4.

3.2.1. Vealaheapmi ja intersektionálavuohhta

Sihke intersektionála analysa ja -doaba vuodđuduvvet sosio-vuoigatvuodalaš ságastallamis Kimberlé Crenshawa jagi 1989 artihkkalii *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics*. Crenshaw čájeha iežas artihkkalis ahte ovdamearkka dihte jos láhkaásaheamis fuomášupmi giddejuvvo dušše fal ovtta vealahanvuodustušsii, de eanet go ovtta vuodustuša vuodul vealahuvvon olbmot báhcet fas álkít fuomáškeahtá.⁷¹ Son čilge intersektionála vealaheami metaforalaš, geaidnoruossa johtolagas -dajahusain⁷²:

”Vealaheapmi, dego maiddái johtolat geaidnoruossas, ovdána ovtta guvlui ja dat sáhtá ovdánit maid nuppi guvlui. Jos geaidnoruossas geavvá johtolatlihkohisvuohhta, dan sáhttet dagahit dat biillat, mat bohtet ovtta guovllus, biillat, mat bohtet nuppi guovllus dahje biillat, mat bohtet juohke guovlluin. Seamma ládje, jos gámisvarat nisson loavkiduvvo, daningo son lea ” geaidnoruossas”. Dalle su loavkideapmi sáhtá leat su sohkabeallái dahje nállái vuodđuduvvi vealaheamis.”⁷³

Crenshaw deattuha liikká ahte čuolbman leat láhkaásaheami struktuvrrat, ja dan lassin dat ahte kategoriiat, maidda vealahanvuodustušat vuodđuduvvet, leat meroštallon dan mielde maid ovdavuoigatvuodalaš sajádahkii gullelaš olbmot vaikkeba dihto joavkku siste leat vásihan. Son čállá ahte ovdamearkka dihte sohkabeallái vuodđuduvvi vealahanparadigma vuodđuduvvá dábálaččat vilges nissona vásáhusaide. Go lea fas sáhka nállevealaheamis, de dalle dat vuodđuduvvet fas ovdavuoigatvuodalaš sajádahkii gullelaš gámisvarat olbmuid vásáhusaide. Dalle vealaheami iešguđegelágan doahpagat leat ainjuo Crenshawa dieđu mielde hápmašuvvan guoskkahit dušše moadde iešguđegelágan dilálašvuoda. Dain eai goit vel su artihkkala čállinmuttus vuhtton gámisvarat nissona erenomáš vealahanvásáhusat.⁷⁴

⁷¹ Crenshaw 1989, 151; Fredman 2016, 28. Gč. maid Lawson & Schiek 2011, 1-2; Burri & Schiek 2009, 4; Makkonen (2002), 9.

⁷² Gč. maid Burri & Schiek 2009, 4.

⁷³ Crenshaw 1989, 149. Suomagielat jorgalus Laura Olsén, davvisámegielat jorgalus Arla Magga. Álgoálgosaš sitáhtta: *“Discrimination, like traffic through an intersection, may flow in one direction, and it may flow in another. If an accident happens in an intersection, it can be caused by cars traveling from any number of directions and, sometimes, from all of them. Similarly, if a Black woman is harmed because she is in the intersection, her injury could result from sex discrimination or race discrimination.”* (Crenshaw 1989, 149.)

⁷⁴ Crenshaw 1989, 151. Gč. maid Fredman 2016, 28.

Intersektionála lahkonanvuogis sáhtá ovttaskas vealahanvuodustusaid ja dihto joavkkuid geahčadeami lassin vuojulduvvat oktasašgotti ja dan iešguđet struktuvrra váldegaskavuodaide. Váldegaskavuodaide sáhtá fas geahčadit mánja iešguđet dásis sihke vertikála áksilis badjin vulos guvlui iešguđet servodatluohká dáfus muhto maiddái diagonála áksilis iešguđet joavkku albmoneapmin. Fredman (2016) čilge ahte intersektionálavuoda galggalii almmatge geahčadit milloseappot váldegaskavuodaide go olbmuid identitehta dáfus.⁷⁵ Ovdamearkka dihte dán dutkamusa unnitlogu siskkáldas unnitlogujoavkku dáfus sápmelaš lámis dievddus sáhtá leat buoret sajádat oktasašgottis sápmelaš lámis nissona ektui, muhto heajut sajádat suomelaš lámis dievddu ektui. Son sáhtá dovdat lassin ahte govssáhalla sápmelaš nissona ektui, guhte ii leat kategoriserejuvnon lámisolmmožin. Dán dili sáhtá nappo geahčadit oktasašgotti váldestruktuivrraid bokte, ja diekko bokte fuomášit ja loktet daid joavkkuid, geat leat heajumus sajádagas dán oktasašgottis⁷⁶.

Intersektionála lahkonanvuohki lea vuogitvuohtheadiedalaš ságastallama lassin leavvan maid ovdamearkka dihte sosiologiija, politihka-, kultuvrra- ja nissondutkanuša surggiide⁷⁷, ja nu mot dán raporttas čielgá mañjeleappos, maiddái queer-dutkanuša ja lámisvuodadutkanuša surggiide. Vaikko álgoálggus dáinna doahpahiin viggojuvvui ainjuo ovddidit politihka ja lánkaásaheami, de dálá áigge dat lea adnošgohtán maid ovdamearkka dihte identitehta mánggahámatvuoda teoretiseremis. Doahpaga leat kritiseren ovdamearkka dihte das ahte lánka dulkojuvvo moderna intersektionálavuoda teoriija mielde vuohkin ovdanbuktit identitehta, muhto ii olusge giddejuvvo fuomášupmi baicce dasa, mo lágain sáhtálii jávkkadit eahpevuogigalašvuoda.⁷⁸ Doahpaga leat maid kritiseren earret eará mánggamohkkáivuodas⁷⁹. Feministtalaš kritihka mielde teoriija ii fas gidde doarvai olu fuomášumi struktuvrralaš eahpedáseárvui⁸⁰.

⁷⁵ Fredman (2016), s. 33-34.

⁷⁶ Gč. maid Fredman (2016), s. 34. Gč. fáttás oppalaččat maid Atrey, S., *Realising Intersectionality in Discrimination Law*, D Phil thesis, Oxford University (2016).

⁷⁷ Schiek & Lawson (2011), s. 2.

⁷⁸ Schiek & Lawson (2011), s. 2; Conaghan (2008), s. 39.

⁷⁹ Squires, Judith, "Intersecting Inequalities: Reflecting on the Subjects and Objects of Equality", *The Political Quarterly*, Vol. 79, No. 1, 53-62 (2008), s. 55. Gč. maid Schiek & Lawson (2011), s. 2.

⁸⁰ Verloo, Mike, "Multiple Inequalities, Intersectionality and the European Union", *European Journal of Women's Studies*, 13(3), 211-228 (2006), s. 214-216. Gč. maid Schiek & Lawson (2011), s. 2.

Oppalaččat dieđalaš ságastallamis iešguđet dieđasuorggis interseksiónálavuohta ii álo vealttakeahhtá adno teorehtalaš rámmán dahje dutkanmetodan. Ovdamearkka dihte Söder (2009) cealká ahte interseksiónálavuohta lea lagamustá metodologalaš lahkónanvuohki, mii deattuha iešguđegelágan struktuvrralaš beliid vuhtiiváldima.⁸¹ Dán dutkamušas interseksiónálavuohta meroštallo eanaš dákkár lahkónanvuohkin geahčadit eamiálbmogii ja dan siskkáldas joavkkuide gullelaš olbmuid sihke sin vuoigatvuodaid ollašuvvama ja maiddá sin vealaheami.

3.2.2. Siskkáldas ja olggaldas joavkku vealaheapmi

Mánngadáfot vealaheami sáhtá geahčadit vel dárkileappot, ja dan sáhtá juohkit siskkáldas ja olggaldas joavkku vealaheapmin. Makkonen (2003) meroštallá Syrjinnán vastainen käsikirja -girjii *olggaldas joavkku vealaheami* vealaheapmin, man olmmoš vásiha oktasašgottis dábálaččat. Dát sáhtá čuoččáldahttit vearrás čuovvumušaid ovdamearkka dihte danin jos vealaheapmi dáhpuhuvvá jeavddálaččat. *Siskkáldas joavkku vealaheami* fas mearkkaša veardásašjoavkku vealaheami, mii dáhpuhuvvá dan dihte go olmmoš gullá seamma áigge ovdamearkka dihte nuppi unnitlohkui. Siskkáldas joavkku vealaheami sáhtá čuohcit olmui hui olu namalassii danin go fasttit dahje eahpedásseárvosaččat láhttejeaddji joavkku ovddasteaddjit gullet jovkui, masa olmmoš dávjá háliida maid ieš gullat. Dánsullasaš vealaheami sáhtá boahit ovdan buot servošiin. Makkonen čilge ahte dađi bahábut vealaheami vásiheami ii duddjo vealahuvvon joavkkuide gullelaš olbmuid hearkivuoda fuomášit, man vearraí lea vealaheami maiddá eará vuodustusaid vuodul.⁸²

Dán raporttas adno guovttejuohku, siskkáldas- ja olggaldas joavkku vealaheami, daningo jearahallanmateriálas vuhttojit informánttaid muitalusain čielgasit sihke sin dábálaččat oktasašgottis vásihuvvon vealaheami, degomat struktuvrralaš vealaheami ja maiddá sámeservošis vásihuvvon vealaheami. Dalle lea sáhka mánngadáfot dahje kumulatiiva vealaheamis. Materiálas badjána dattetge maid fátmasteaddji vealaheami, mii lea maid analyserejuvvon sierra sihke sápmelaš lámisolvbmuid ja sápmelaš seksuála- ja sohkaealleunnitlohku gullelaš olbmuid dáfus.

⁸¹ Söder, Márten, “Tensions, perspectives and themes in disability studies”, *Scandinavian Journal of Disability Research*, 11:2, 67-81 (2009), s. 74.

⁸² Makkonen 2003, 14. Gč. maid Aaltonen ja earát. (2009), 19-20.

3.3. Eurohpá Uniovna vealaheami vuostásaš norpmaid birra

Ovtaveardásašvuotanjuolggadusaid ja vealahangiielddu ovdáneapmái leat váikkuhan Eurohpás sihke Eurohpá ráđi olmmošvuoigatvuohtasoahpamušaid vealahannjuolggadusat⁸³, EU:a láhkaásaheapmi ja erenomážit vealahandirektiivvat. Direktiiva on EU:a njuolggadus, mii ásaha oktasaš njuolggaduslaš mihttomeari buot lahttoriikkaide.⁸⁴ Álgoálgosaš Eurohpá ekonomijaservodaga vuodđudansoahpamuš (1957) sisttisdoalai mearrádusa, vai lahttoriikkaid gaskasaš dásseveardásaš doaibmageatnegasvuođat dorvvastuvvojit. Mearrádus gilddii sohkaheallái vuodđuduvvi vealaheami bargoeallimii laktáseaddji áššiin.⁸⁵ Vealaheami vuostásaš láhkaásaheapmi heivehuvvui EU:as jagi 2000 rádjái liikká dušše bargoeallimii ja sosiáladorvui laktáseaddji áššiin ja dat govččai dušše sohkaheallái vuodđuduvvi vealaheami.⁸⁶

Eurohpá servodagaid álgoálgosaš vuodđosoahpamušat eai čujuhan olmmošvuoigatvuođaide eaige daid suodjaleapmái, daningo ii adnon vejolažžan ahte friijagávpeguovllu vuodđudeapmi Eurohpái váikkuhivččii olmmošvuoigatvuođaide.⁸⁷ Go Eurohpá servodagaid duopmostuollu (ESD) oažžugodii gieđahallamii áššiid, main čuočchedje ahte servodaga láhkaásaheami čuovvuma dihte olmmošvuoigatvuođat ledje loavkiduvvon, ESD hüksii riektegeavadatollisvuođa. Dát gohčoduvvojit servodaga vuoigatvuođa dábálaš prinsihppan.⁸⁸ Eurohpá servodaga duopmostuolu (ESD) leat gohčodišgoahtán Eurohpá uniovna duopmostuollun, dan maŋjel go Lissabona

⁸³ Eurohpá ráđi dásseárvvu ja ovtaveardásašvuođa ovddideaddji olmmošvuoigatvuohtasoahpamušat leat Eurohpá olmmošvuoigatvuođaid soahpamuš (1950); Eurohpálaš oktasašsoahpamuš biinnideami ja olmmošmeahtun dahje fuonáseaddji meannudeami dahjá ráŋggaštusa eastadeapmái (1987); Guovllu gielaid dahje unnitlogugielaid eurohpálaš vuodđogirji (1992); našuvnnalaš unnitlogui suodjaleapmi rápmaoktasašsoahpamuš (1995); Ođasmahtton Eurohpá sosiála vuodđogirji (1996); Oktasašsoahpamuš olmmošgávppi vuostásaš doaimmas (2005); Oktasašsoahpamuš nissoniid veahkaválddi ja bearašveahkaválddi eastadeamis ja caggamis ovddalgihtii (2011).

⁸⁴ Gč. Eurohpá Uniovna, EU:a vuoigatvuohta, <https://europa.eu/european-union/eu-law/legal-acts.fi>.

⁸⁵ Eurohpá ekonomijaservoja vuodđudansoahpamuš, áššegirji 11957e/TXT.

⁸⁶ Eurohpá vealaheami vuostásaš vuoigatvuođa giehtagirji, Eurohpá uniovna vuodđovuoigatvuođadoaimmahat, Eurohpá ráđdi, 2010, s. 14.

⁸⁷ Ibid., s. 15.

⁸⁸ Ibid.

soahpamuša nuppástusat leat bohtán fápmui.⁸⁹ EU-duopmostuolu mielde dát dábálaš prinsihpat čuvvot sisdoaluideaset dáfus našuvnnaš vuodđolágaid ja olmmošvuoigatvuohtasoahpamušaid, erenomážit EOS:ai, mat vuodđuduvvet olmmošvuoigatvuođaid suodjaleapmái.⁹⁰ Iežas riektevuoigadagas duopmostuollu lea nannen ahte buot vuodđovuoigatvuohtagáldut dorjot ovtta veardásašvuođa ja vealatkeahtesvuođa prinsihpa.⁹¹

Eurohpá servodaga vuodđudansoahpamuša artihkkalis 13, nu mot dat nuppástuhttui Amsterdama soahpamušain 1997, čilgejuvvo ahte Ráđdi sáhtta sihke dán soahpamuša servodahkii mieđihuvvon doaibmaválddi rámmaid siste ja ovtamielalaš kommišuvnna evttohusas ja maid Eurohpá parlameantta gullama maŋjel ollašuhttit dárbbaslaš doaimmaid, vai sohkabeallái, nállái, etnalaš duogázii, oskkui dahje nana jáhkku, lámisvuhtii, ahká dahje sohkabeali orientašuvdnii vuodđuduvvi vealaheapmi eastaduvvo. Dát ii liikká ráddje dán soahpamuša eará mearrádusaid heiveheami.⁹² Dán artihkkala vuodul lei ja lea ain vejolaš huksegoahhtit geatnegahtti norpmaid ovtta veardásašvuođa ovddideapmái ja vealaheami giieldimii.⁹³

Jagi 2000 EU ja dan lahttoriikkat nannejedje Eurohpá uniovnna vuodđovuoigatvuohtaáššegirjji. Dat sisttisoallá olmmošvuoigatvuođaid logahallama, man vuodđun leat sihke lahttoriikkaid vuodđolágaid, EOS:a ja oppamáilmálaš olmmošvuoigatvuohtasoahpamušaid vuoigatvuođat.⁹⁴ Vuodđovuoigatvuohtagirjji mearrádusat gusket uniovnna doaibmaorganáid ja lágádusaid dan sekundáprinsihpa mielde ja lassin lahttoriikkaid dalle, go dat heivehit uniovnna vuoigatvuođa.⁹⁵

Vuodđovuoigatvuohtaáššegirjji artihkal 21(1) sisttisoallá viiddes vealahangiellu. Dan mielde buotlágan vealaheapmi, mii vuodđuduvvá

⁸⁹ Lissabona soahpamuš lea varraseamos Eurohpá uniovnna vuodđosoahpamuš. Dat bođii fápmui 1.12.2009. Ođđa soahpamuša funkšuvdnan lei ovttagardánahttit ja čielggasmahttit uniovnna mearrádusaid dahkama. Soahpamuš dievasmahtta ovddit vuodđosoahpamušaid.

⁹⁰ Eurohpá vealaheami vuostásaš vuoigatvuođa giehtagirji, s. 15.

⁹¹ Bell, Mark, *Anti-Discrimination Law and the European Union*. New York: Oxford University Press 2002, s. 21.

⁹² Gč. eanet Ráđdehusa evttohus Riikkabeivviide Eurohpá uniovnna dahkkon soahpamuša, Eurohpá servodagaid vuodđudansoahpamušaid ja dasa laktáseaddji dihto áššegirjjiid nuppástuhttimis dahkkon Amsterdama soahpamuša muhtin mearrádusaid dohkeheamis, HE 245/1997.

⁹³ Vealaheami vuostásaš giehtagirji, Riikkaisgaskasaš sirddolašvuođaorganisašuvdna IOM Baltia ja Davviriikkalaš guovlludoaimmahat, Timo Makkonen, Vammalan kirjapaino Oy, Vammala 2003, s. 69.

⁹⁴ Eurohpá uniovnna vuodđovuoigatvuohtagirji, 2000/C 364/01.

⁹⁵ Artihkal 5(1).

sohkabeallái, nállái, liikki ivdnái dahje etnalaš dahje servodatlaš duogáži, genehtalaš iešvuodaide, gillii, oskkui dahje nana jáhkku, politihkalaš dahje eará oaiviliidda, našuvnnalaš unnitlohkui gullelašvuhtii, opmodahkii, bearašduogáži, lámisvuhtii dahje sohkabeali orientašuvdnii dahje eará dakkár áššái, gildojuvvo.

Artihkal sisttisdoallá mánga iešguđet elemeantta, degomat viiddes ja dárkilit meroštallon vealahanvuoduštusaid logahallama.⁹⁶ Čuokkis namuha dárkilit olles čiežanuppelohkái vealahanvuoduštusa. Dat namuha vuoduštussan earret eará lámisvuoda, sohkabeali orientašuvnna, agi ja genehtalaš iešvuodaide, mat eai máinnašuvvo ovdamearkka dihte Eurohpá olmmošvuoigatvuodaide soahpamušas.⁹⁷

Njuolggadus ii gielddes olbmuid buotlágan sirrehallama, muhto namalassii dakkár sirrehallama, mii dulkojuvvo vealaheapmin. Vuolggasadjji lea dat ahte positiiva sierrameannudeapmi lea lobálaš. Artihkkala dulkojumi sáhtta muhtun muddui heivehit Eurohpá olmmošvuoigaid soahpamuša (EOS)⁹⁸ artihkkala 14 dulkonvuogi mielde, daningo dat soahpamuša čuokkis geavahuvvui artihkkala 21(1) hábmema vuodđun.⁹⁹ EOS:a artihkal 14 cealká ahte dán oktasašsoahpamušas dovddastuvvon vuoigatvuodain ja friddjavuodain návddašeapmi dáhkiduvvo almmá mangelágan nállái, sohkabeallái, liikki ivdnái, gillii, oskkui, politihkalaš dahje eará oaiviliidda, našuvnnalaš dahje servodatlaš duogáži, našuvnnalaš unnitlohkui gullelašvuhtii, opmodahkii, bearašduogáži dahje olbmo eará sajádahkii vuodđuduvvi vealaheami. Artihkal 14 ii leat dábálaš vealahangiellu, muhto dat laktása EOS:s dovddastuvvon vuoigatvuodaide ja friddjavuodaide, mat leat maid soahpamuša lassebeavdegirjjiin dovddastuvvon vuoigatvuodát ja friddjavuodát.¹⁰⁰ Artihkkala 14 sáhtta heivehit maid dalle go dáhphusa duodalaš áššit gullet ovttá dahje mánga substantiiva soahpamušartihkkala heivehanviidodahkii.¹⁰¹

Go Lissabona soahpamuš bođii fápmui jagi 2009, de Eurohpá uniovna vuodđovuoigatvuohtagirjji sajádat nuppástuvai. Das bođii vuoigatvuodalaččat

⁹⁶ Syrjinnän vastainen käsikirja (2003), s. 68.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Eurohpá olmmošvuoigatvuodaide soahpamuš (Oktasašsoahpamuš, vai olmmošvuoigatvuodát ja vuodđofriddjavuodát ollašuvvet) dakkárin go dat lea nuppástuhtton beavdegirjjiin oktanuppelohkái (SopS 85-86/1998), 63/1999.

⁹⁹ Vealaheami vuostášaš giehtagirji, 2003, s. 68.

¹⁰⁰ Pellonpää, Matti, Euroopan ihmisoikeussopimus. Helsset: Lakimiesliiton kustannus 1996, s. 435.

¹⁰¹ Ná celkkii EOS dáhphusas Abdulaziz, Cabalez and Balkandi v. United Kingdom, Judgement of 18 May 1985, Series A, No. 94; (1985) 7 EHRR 471. Gč. Vealaheami vuostášaš giehtagirji (2003), s. 59.

geatnegahtti ja diekko bokte vuodđovuoigatvuohtagirji geatnegahtta maid EU:a doaibmaorgánaid čuovvut dan. Maid EU:a lahttoriikkat leat geatnegahtton čuovvut vuodđovuoigatvuohtagirji, muhto dušše dalle go dat ollašuttet EU:a lálkaásaheami.¹⁰²

Jagi 2000 addojedje guokte direktiivva, mat gildet vealaheami: direktiiva, mii guoská ovttavewardásaš meannudeami barggus ja gielá vealaheami sohkaheali orientašuvnna, oskku, agi ja lámisvuoda dihte bargoeallimis¹⁰³ ja direktiiva, mii fas guoská náliid gaskasaš dásseárvvu, ja dat gielá nállái dahje etnalaš duogáži vuodđuduvvi vealaheami bargoeallimis ja lassin buresbirgejupmevuogádahkii gullevašvuoda ja sosiáladorvvu, dávviriid ja bálvalusaid očcodeami oktavuodas.¹⁰⁴ Jagi 2004 addojuvvui direktiiva, mii gielá vealaheami dievdduid ja nissoniid ovttavewardásaš meannudeami prinsihpa ollašuttima dáfus, ja dat sisttisdoallá dávviriid ja bálvalusaid očcodeami ja fálu.¹⁰⁵

Direktiivvaid oktiiheiveheapmi ja ovdamearkka dihte mánggadáfot vealaheami vuhtiiváldin lea álo leamašan hástaleaddji dáid iešguđegelágan heivehansurggiid dáfus.¹⁰⁶ Jagi 2000 nállevealahandirektiiva guoská ainjuo bargoeallima olggobealáššiid, degomat skuvlejumi, sosiáladorvvu ja dearvvašvuodabálvalusaid, dávviriid ja bálvalusaid.¹⁰⁷ Dan sadjai jagi 2000 bargoeallimii laktáseaddji vealahandirektiiva gokčá dušše bargoeallima ja ámmátlaš skuvlejumi.¹⁰⁸ Jagi 2004 vealahandirektiiva dávviriid ja bálvalusaid očcodeapmi ja fállu ii guoskka bargo- ja ámmátáššiid, iige dat heivehuvvo gulahallangaskaomiid ja reklamerema sisdollui iige skuvlejupmái.¹⁰⁹ Jagi 2006 addon direktiivva, mii sisttisdoalai dievdduid ja nissoniid seamma buriid vejolašvuodaid ja ovttavewardásaš meannudeami prinsihpa ollašuttima bargui ja

¹⁰² Eurohpá vealaheami vuostásaš vuoigatvuoda giehtagirji (2010), s. 16

¹⁰³ Ráđi direktiiva 2000/78/EY, addon 27 beaivve skábmamánu 2000, ovttavewardásaš meannudeami barggus ja ámmáha dáfus oppalohkái, Art. 12.

¹⁰⁴ Ráđi direktiiva 2000/43/EY, addon 29 beaivve geassemánu 2000, náli dahje etnalaš duogáža sorjjasmeahtun ovttavewardásaš meannudeami prinsihpa ollašuttimis.

¹⁰⁵ Ráđi direktiiva 2004/113/EY, addon 13 juovlamánu 2004, dievdduid ja nissoniid ovttavewardásaš meannudeami prinsihpa ollašuttimis, dávviriid ja bálvalusaid očcodeami ja fálu dáfus.

¹⁰⁶ Gč. direktiivva Art. 3,1 ja 3,3. Gč. Burri, Susanne, Schiek, Dagmar, Multiple Discrimination in EU Law, Opportunities for legal responses to intersectional gender discrimination?, European network for legal experts in the field of gender equality, European Commission, 2009, s. 2.

¹⁰⁷ 2000/43/EY, artihkal 3 heivehansuorgi.

¹⁰⁸ 2000/78/EY, artihkal 3 heivehansuorgi.

¹⁰⁹ 2004/113/EY, artihkal 3 heivehansuorgi.

ámmáhii laktáseaddji áššiin¹¹⁰, ja dan funkšuvdnan lei nannet sohkabeliid gaskasaš dásseárvvu suodjaleami vealahanláhkaásaheami oassin.¹¹¹ Direktiiva dovddasta maid vealaheami, mii vuodđuduvvá olbmo sohkabeali nuppástuhttimii.¹¹² Direktiiva heivehuvvo bargui laktáseaddji áššiide ja earret eará sosiáladorvui ja ámmátlaš skuvlejupmái.¹¹³

Direktiivvaid iešguđegelágan heivehansurggiid dihte náli ja etnalaš duogáža vealahankritearain lea nannosut sajádat sohkabeali ektui, go fas sohkabealis lea nannosut sajádat agi, seksuála orientašuvnna dahje oskku ektui.¹¹⁴ Nu mot Burri ja Schiek čálliba, de direktiivvaid iešguđegelágan heivehansurggiid oktiiheiveheami čuolbma ii leat dássáži čovdojuvvon EU:a láhkaásaheami heiveheami dáfus. Sohkaべallevealaheapmi ii almmatge leat mihkkege sierra vealahanhámiid, muhto dan vásihit maid nissonat, geat vealahuvvojit seamma áigge maid eará vuoduštusaid dihte, degomat náli ja etnalaš duogáža, agi, lámisvuoda, seksuála orientašuvnna dahje oskku dihte.¹¹⁵

Vaikko EU:a dásseárvui ja ovttavardásašvuhtii laktáseaddji direktiivvat eai sisttisdoala mánggadáfot vealaheami gielddu, de guokte ovdalis namuhuvvon jagi 2000 čállon direktiivvat almmatge čujuhit mánggadáfot vealaheami albnoneapmái erenomážit nissoniid dáfus.¹¹⁶ Vuoigatvuohtagirrijálašvuodas leat maddái evttohan ahte EU:a dásseárvvu ja ovttavardásašvuoda guoski

¹¹⁰ Eurohpá Parlameantta ja Ráđi Direktiiva 2006/54/EY, addon 5 beaivve suoidnemánus 2006, dievdduid ja nissoniid seammalágan vejolašvuodaid ja ovttavardásaš meannudeami prinsihpa ollašuttimis barggus ja ámmáha dáfus (čállon odđasit).

¹¹¹ Burri, Susanne, Schiek, Dagmar, Multiple Discrimination in EU Law, Opportunities for legal responses to intersectional gender discrimination?, European network for legal experts in the field of gender equality, European Commission, 2009, s. 2.

¹¹² Para 3.

¹¹³ 2006/54/EY

¹¹⁴ Fredman, Sandra (2016), s. 63.

¹¹⁵ Burri, Susanne, Schiek, Dagmar (2009), s. 2.

¹¹⁶ Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin, preamble 14: In implementing the principle of equal treatment irrespective of racial or ethnic origin, the Community should, in accordance with Article 3(2) of the EC Treaty, aim to eliminate inequalities, and to promote equality between men and women, especially since women are often the victims of multiple discrimination; Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation, preamble 3, sisttisdoallá sullasaš hámi go ovdalis namuhuvvon girjjis.

láhkaásaheami vuogálaš dulkomis čuovolií mánggadáfot vealaheami vuhtiiváldin ja gielldin.¹¹⁷

Eurohpá kommišuvdna vikkai ovddidit mánggadáfot vealaheami fuomášeami, ja dat diŋgui čielggadusa *Tackling Multiple Discrimination: Practices, Policies and Laws*, (2007). Čielggadusas mitaluvvo ahte EU:a bargovealaheami ja dásseárvvu láhkaásaheapmi addá prinsihpalaččat vejolašvuoda dovddastit mánggadáfot vealaheami. Das mitaluvvo lassin ahte bargoeallima ja dásseárvvu direktiiva (2000/78/EY) láidehusa čuoggát 2,3 ja 10 čujuhit ahte dan galgá lohkat ovttas eará EU:a direktiivvaid, dego náliid gaskasaš dásseárvvu direktiivvain (2000/43/EY).¹¹⁸ Kommišuvdna čujuha maid bargoeallima dásseárvvu direktiivva artihkkaliidda 4 ja 6, main iešguđegelágan vealahanvuoduštusat, degomat osku, ahki ja sohkahealli leat vuorrováikkukhusas gaskaneaset.¹¹⁹

Kommišuvdna ráhkadii jagi 2008 direktiivaálgaga, vai ovttavewardásašprinsihppa (mii gielldá vealaheami oskku, lámisvuoda, agi dahje seksuála orientašuvnna vuodul) implementerejuvvolií maid bargoeallima olggobeallái.¹²⁰ Eurohpá Parlameanta evttohií dasa lasáhusaid jagi 2009, earret eará mánggadáfot vealaheami merkema sierra vealahanvuoduštussan.¹²¹ Parlameantta evttohusa mielde sáhtá hupmat mánggadáfot vealaheamis, jos vealaheapmi vuodđuduvvá a) oskkoldaga dahje oskku, lámisvuoda, agi dahje seksuála orientašuvnna vuoduštusaid vuorrováikkukhusii b) go okta dahje eanet ovdalis namuhuvvon vuoduštusat ovtastuvvet (i) sohkaheallái (nu ahte dat rádjašuvvá sohkahealldirektiivva 2004/113/EY ja dán direktiivva heivehansurggiide); (ii) nállái dahje etnalašvuhtii (nu ahte dat rádjašuvvá direktiivva 2000/43/EY ja dán

¹¹⁷ Schiek, Dagmar, “Broadening the scope and the norms of EU gender equality law: towards a multidimensional conception of equality law”, *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 2005, vol. 12, No. 4: 427-466, 464.; Uccellari, Paola, “Multiple Discrimination: How Law can Reflect Reality”, *The Equality Rights Review*, Vol. 1, 2008: 24-49, 30-31.

¹¹⁸ *Tackling Multiple Discrimination: Practices, Policies and Laws*, European Commission, 2007, s. 20.

¹¹⁹ *Ibid.*, Artihkkalat 4,2 ja 6,2.

¹²⁰ Proposal for a COUNCIL DIRECTIVE on implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of religion or belief, disability, age or sexual orientation, Brussels, 2.7.2008 COM(2008) 426 final 2008/0140 (CNS).

¹²¹ Equal treatment of persons irrespective of religion or belief, disability, age or sexual orientation * European Parliament legislative resolution of 2 April 2009 on the proposal for a Council directive on implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of religion or belief, disability, age or sexual orientation (COM(2008)0426 – C6-0291/2008 – 2008/0140(CNS)).

direktiivva heivehansurrggiide); (iii) riikkavulošvuhtii (nu ahte dat vuodđuduvvá ES-soahpamuša (suom. EY) artihkkalii 12).¹²² Álgga ii leat dássáži ovddidan direktiivva dohkkeheami.

Fredman čilge iežas Eurohpá kommišuvdnii dahkkon ođđa čielggadusas *Intersectional discrimination in EU gender equality and non-discrimination law* (2016) ahte EU:a vealaheami vuostásaš láhkaásaheapmi sisttisdoallá ain mealgat olu struktuvrralaš eastagiid intersektionálavuođa gáibádusaide, mat laktásit namalassii iešguđet direktiivva iešguđegelágan heivehansurrggiide dahje iešguđegelágan heivehanvuoduštusaide ja vel dasa ahte vealahanvuoduštusaid ii sáhte viiddidit logahallama olggobeallái.¹²³ EU-duopmostuollu lea oainnat mángii cealkán ahte dat ii sáhte viiddidit direktiivvaid vealahanvuoduštusaid.¹²⁴ Fredman buktá maid ovdan ahte EU-duopmostuollu lea muhtun muddui heivehan intersektionála lahkonanvuogi erenomážit ovdamearkka dihte dakkár dáhpáhusain, mat giedahallan sohkahealle- dahje seksuálaidentitehta sihke vuorrasut olbmuide ja áhpehisvuhtii dahje vánhenvuhtii laktáseaddji áššiin.¹²⁵ Fredman fuomášahtta iežas čielggadusas vel ahte EU:a lahttoriikkain goit 13 leat váldán mánggadáfot vealaheapmi -doahpaga iežaset láhkaásaheapmái.¹²⁶

Mánggadáfot vealaheapmi/intersektionála lahkonanvuohki lea almmatge temá, mii lea badjánišgoahtán EU:as sihke našuvnnalaš ja riikkaidgaskasaš dásis¹²⁷. Sihke didolašvuoda lassáneapmi vealaheami mánggahámatvuoda birra ja ovdamearkka dihte iešguđet riikkavulošsearvvi dahje ovttaskas stáhta aktiiva rolla mánggadáfot vealaheami raporteremis iešguđet olmmošvuoigatvuodagohcinorgánii váikkuhit ainjuo dasa ahte mánggadáfot vealaheapmi sihke hámuhuvvo buorebut ja maid váldo vuhtii láhkaásaheamis ja duopmostuollogevadagain.

Sápmelaččat leat EU:a áidna vuoigatvuodalaččat dovddastuvvon eamiálbmot.¹²⁸ Dego europarlamentarihkkár Sirpa Pietikäinen muitala, de dán ektui lea oalle imaš ahte EU:as váilu čielga politihkka, vai sápmelaččaid vuoigatvuodat

¹²² Ibid.

¹²³ Fredman, Sandra (2016), s. 62.

¹²⁴ C-13/05 Chacón Navas v Eures Colectividades SA [2006] 3 C.M.L.R. 40 (CJEU (Grand Chamber)) para. 56; C-303/06, Coleman v Attridge Law [2008] ECR I-5603, [2008] IRLR 722 (ECJ) para. 46; C 354/13 Fag og Arbejde (FOA), acting on behalf of Karsten Kaltoft, v Kommunernes Landsforening (KL), acting on behalf of the Municipality of Billund, (CJEU) para. 36. Gč. eanet, Ibid., s. 67.

¹²⁵ Gč. analysa, Fredman, Sandra (2016), s. 71-75.

¹²⁶ Ibid., s. 9.

¹²⁷ Gč. omd. Lawson & Schiek (2011), 3.

¹²⁸ HE 248/1994; PeVM 12/1990 vp.

dorvvastuvvojtt. ¹²⁹ Eamiálbmogat leat váldon vuhtii EU:a politihkas, muhto daid sajádat vuhtto čielgasit dušše uniovnna gávpe- ja ovddidanovttasbarggus goalmát riikkaid dáfus. ¹³⁰ Suoma EU:a ovttastuvvansoahpamuša lassebeavdegirji nr 3 giedahallá sápmelaččaid vuoigatvuodaid. Beavdegirji lea oassi EU:a vuodđosoahpamuša nappo nu gohčoduvvon Lissabona soahpamuša. Dat namuhuvvui duos ovdalis. Beavdegirji dovddasta ahte sihke našuvnnalaš ja riikkaidgaskasaš vuoigatvuoda dihte Suomas, Norggas ja Ruotas leat geatnegasvuodát ja čatnaseamit, mat laktásit sápmelaččaide. Soahpamuša oassebealit maid váldet vuhtii ahte Suopma, Norga ja Ruotta leat čatnasan seilluhit ja ovddidit sápmelaš ealáhusaid, giela, kultuvrra ja eallinvuogi, ja fuomášit ahte sáme kultuvra ja sápmelaš ealáhusat leat sorjavaččat luondduealáhusain, dego boazodoalus, sápmelaččaid árbevirolaš ássanguovlluin. ¹³¹ Danin mánggadáfot vealaheami kritearaid ovddideamis sápmelaččaid galggalii váldit vuhtii sihke seamiálbmogin ja etnalaš unnitlohkun.

¹²⁹ <https://ihmisoikeusliitto.fi/vierailijablogi-saamelaisten-oikeudet-tarvitsevat-vahvempaa-turvaa/>

¹³⁰ Ibid. Seahtá liikká fuomášit ahte ođđa Eurohpa parlameantta smiehttámuš, mii giedahallá ártkalaš guovllu ja dan Eurohpa uniovnna oktasaš politihka (2016/2228(INI)) cealká ahte sullii njeallje miljovna olbmo áššet ártkalaš guovllus ja sis sullii logi proseantta gullet eamiálbmogiidda; cealká ahte hearkkes ártkalaš guovllu ja eamiálbmogiid vuodđovuoigatvuodaid galgá gudnejahtit ja suodjalit ain garasit suodjalandoaimmaiguin; cealká ahte eamiálbmogiid ja báikkálaš olbmuid vuoigatvuoda addit lobi luondduriggodagaid ávkástallamii ja maid oassálastit mearrádusaid dahkamii, mat gusket daid, galgá dáhkidit. 8.2.2017, A8-0032/2017, R.

¹³¹ *Suoma ovttastuvvan Eurohpa uniovnna soahpamuš (SopS 103/1994) sisttisdoallá lassebeavdegirji nr 3., mii guoská sápmelaččaid.*

4. Unnitlogu siskkáldas unnitlogu vuoddo- ja olmmošvuoigatvuodát: sápmelaš lámisolbmot ja seksuála- ja sohkaabealleunnitloguide gullelaš olbmot

Vuoigatvuodalaš geahčanguovllus sápmelaččat leat sihke unnitlohku ja eamiálmot. Riikkaidgaskasaš vuoigatvuodaid dáfus eamiálmogiid vuoigatvuodát leat nannoseappot go unnitloguid vuoigatvuodát – erenomážit eamiálmogiid iešmearridanvuoigatvuoda ja diekko bokte oassálastinvuoigatvuoda dáfus.¹³² Eamiálmogiidda gullelaš siskkáldas unnitloguid oainnut eai boađe oktasašgottis olus oidnosii, ja danin sin oassálastinvuoigatvuodaide seadálili giddet erenomáš olu fuomášumi.

Dán dutkanraportta čuožahahkan lea geahčadit namalassii sámeservoša guovtti siskkáldas unnitloguid ja daidda gullelaš ovttaskas olbmuid olmmošvuoigatvuodaid ja daid ollašuvvama Suomas. Dáidda unnitloguide gullet lámisolbmot ja seksuála- ja sohkaabealleunnitlogut. Dánsullasaš siskkáldas unnitloguolbmuid vuoigatvuodaid suodjalit nappo eanet go ovttá kategoriija unnitlogu- ja eamiálmotvuoigatvuodaiguin.

Dán dutkanraportta mihttomearrin lea čájehit ahte olbmot, geat gullet unnitlogu siskkáldas unnitloguide, vealahuvvojit iežaset sajádaga ja servodatlaš struktuvrraid dihte mánggii ja mángga ládje. Nuppe dáfus sin vuoigatvuodaid maid vigget suodjalit mángga ládje: ovdamearkka dihte sápmelaš lámisolbmuid gusket lunddolaččat sihke sápmelaččaid ja maid lámisolbmuid vuoigatvuodát. Liikká sápmelaččaid siskkáldas unnitlogujoavkkuide ja daidda gullelaš ovttaskas olmuide eai lunddolaččat gávdno sierra vuoigatvuodát, muhto sin vuoigatvuodaid ferte geahčadit mángga kategoriija dáfus. Dát ásaha hástalusaid dalle go leat heiveheame lága, daningo iešgudegelágan vuoigatvuodalaš kategoriijaid eai vealttakeahtá jurddaš ollisvuohtan, mii diehttelas duddjolií nannosit vuoigatvuodalaš geatnegasvuoda. Dán dihte lága heiveheadjit ja gohccit galggale bastit – dađi mielde go dat lága mielde lea vejolaš – váldit vuhtii ahte sápmelaš kultuvra ja dasa laktáseaddji vuoigatvuodát ásaht

¹³² Gč. omd. Koivurova, Timo, ”Alkuperäiskansojen asema ja oikeudet kansainvälisessä oikeudessa”, girjjis K. Kokko, Kysymyksiä saamelaisten oikeusasemasta, Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja, sarja b numero 30, 2010, s. 26-49; Åhren, M., Indigenous Peoples’ Status in the International Legal System, Oxford: OUP (2016), s. 84.; Keal, P., ”Indigenous Sovereignty”, Jacobsen, T., Champford, C. and Thakur, R., (eds.), Re-envisioning Sovereignty – The End of Westphalia?, Farnham: Ashgate (2008). s. 317.

lassekomponentta. Dan mielde eará sierravuoigatvuodát – ovdamearkka dihte lámisolbmuid dahje HLBTIQ-vuoigatvuodaid – fertelii bastit dulkot ja heivehit praktihkas.

Daningo sápmelašvuohta lea dán dutkamušas guovddáš doaba, ja man siste geahčadit guovtti iešguđet unnitlogu, maida maid gullet sápmelaš vuoigatvuodát, ferte vuos geahčadit sápmelaččaid olmmošvuoigatvuodaid. Dán maŋŋel gieđahallat sierra sápmelaš lámisolbmuid ja sápmelaš seksuála- ja sohkabealleunnitloguid olmmošvuoigatvuodaid.

Dutkamuša vuolggasadji leat olmmošvuoigatvuodát. Dán ráddjema dihte eat gieđahala našuvnnalaš láhkaásaheami oppalaččat, muhto ulbmilin lea baicce čuolddašit olmmošvuoigatvuodaid ollašuvvama ja ollašuvvamii laktáseaddji hástalusaid ovdamearkkaid bokte. Daningo vuodđo- ja olmmošvuoigatvuodát hábmejtit ollisvuođa, ferte ovdalis namuhuvvon joavkkuid olmmošvuoigatvuodaid birra humadettiin váldit vuhtii maiddá sin vuodđolágalaš sajádaga Suomas.

4.1. Sápmelaččaid vuodđovuoigatvuodalaš sajádat eamiálbmogin

Sápmelaččaid vuoigatvuodaid ja dain vuolggahuvvon geatnegasvuodaid vuolggasadjin lea sin vuodđovuoigatvuodalaš sajádat eamiálbmogin.¹³³ Dán lassin nuortalaččaid riektesajádat lea dorvvastuvvon sierra nuortalašlágain.¹³⁴ Vuodđolága 17 §:a momeanttas 3 sápmelaččaide dorvvastuvvo vuoigatvuohta eamiálbmogin doalahit ja ovddidit iežaset giela ja kultuvrra. Njuolggadus ja dasa laktáseaddji riikkaidgaskasaš soahpamušaid vuoigatvuodát dorvvastit sápmelaččaid sajádaga eamiálbmogin.¹³⁵ Dán lassin sápmelaččaide dorvvastuvvo kultuvrralaš iešstivrejupmi vuodđolága 121 §:a momeantta 4

¹³³ Gč. Heinämäki, L., ”Saamelaisten oikeudet Suomessa”, girjjis L. Heinämäki ja earát, Saamelaisten oikeuksien toteutuminen: kansainvälinen oikeusvertaileva tutkimus, Valtioneuvoston kanslia, Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2017/4, s. 22.

¹³⁴ Jagi 1984 nuortalašláhka ođasmahttui 1995 mearriduvvon nuortalašlágain (253/1995). Lága funkšuvdnan lea ovddidit nuortalaččaid ja nuortalašguovllu eallindili ja áigáiboádu vejolašvuodaid ja maid doalahit ja ovddidit nuortalaškultuvrra.

¹³⁵ HE 309/1993 vp, s. 65, HE 248/1994 vp.

mielde.¹³⁶ Sápmelaččaid kulturiešstivrejumis mearriduvvo dárkileappot sámedikkis addon lágas.¹³⁷

Sápmelaččaid vuoigatvuodaid ferte geahčadit erenomážit eamiálbmotvuoigatvuohtan, ii dušše fal unnitlogu vuoigatvuohtan dahje dábálaš vuoigatvuohtan, mii guoská buot olbmuid. Dat almmatge gusket maid sápmelaččaid. Vuodđolága lassin ferte váldit vuhtii maid riikkaidgaskasaš vuoigatvuodaid, ja dan ahte dat maid ovdánit duojážassii.¹³⁸ Riikkabeivviid vuodđoláhkaváljagoddi lea máŋgii deattuhan ovtamielalaš vuodđo- ja olmmošvuoigatvuohtajurddašeami mearkkašumi ja atnán dehálažžan dan ahte Suoma sihke riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuohtapolitiikka ja našuvnnalaš vuodđo- ja olmmošvuoigatvuohtapolitiikka dorjot nubbi nuppi. Dasa lassin Suoma riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuohtapolitiikka deattuhusaide laktáseaddji doaimmaid ollašuvvamis fertelii fuolahit maid ruovtturiikkas.¹³⁹

Eamiálbmogiid-, lámisolbmuid ja maid seksuála- ja sohkaabealleunnitloguid olmmošvuoigatvuođat buot gullet Suoma olmmošvuoigatvuohtapolitiikkii.¹⁴⁰ Olgoministeriija govvádusa mielde dat olbmot, geaid olmmošvuoigatvuodaid rihkkot buot hearkkimusat, gullet seamma áigge máŋga ovdalis namuhuvvon olmmošjovkui.¹⁴¹ Danin Suoma olmmošvuoigatvuohtapolitiikkas deattuhit sierradoaimmaid, maiguin eastadit máŋggadáfot vealaheami.¹⁴² Dát galggalii dávistit maiddái ruovtturiikkas sihke láhkaválmmaštallamis ja praktiikkii heiveheamis.

Sápmelaččaid sierravuoigatvuodaid funkšuvdnan lea duddjot duodalaš dáseárvvu ja seammás vejolašvuodaid eamiálbmotkultuvrra ja dan erenomášsárgosiid seailumii sihke dálááigge ja maid boahpteáiggis. Vuodđolágas sápmelaččaide dorvvastuvvo riektesajádat namalassii eamiálbmogin. Eamiálbmotvuoigatvuodaid vuđoleamos mearkkašupmi lea kollektiiva dalle go

¹³⁶ Sápmelaččaid vuoigatvuodas geavahit iežaset giela duopmostuoluin ja eará virgeoapmahaččain ja maid almmolaš válddi geatnegasvuodain ollašuttit ja ovddidit sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuodaid mearriduvvo sámi giellalágas (1086/2003). Sámegealla sihke oahpahus- ja eatnigiellan ja maid oahppaávnnsin laktáseaddji njuolggadusat gávdnojit lassin vuodđooahpahušlágas (628/1998), logahatlagas (629/1998), mánaid beaivedivššus mearriduvvon lágas (36/1973) ja maiddái dearvašvuodafuolahuslágas (1326/2010).

¹³⁷ Láhka sámedikkis 974/1995.

¹³⁸ Gč. Heinämäki, L. (2017), s. 23.

¹³⁹ PeVM 13/2014 vp — HE 264/2014 vp; PeVL 52/2014 vp.

¹⁴⁰ Olgoriikkaministeriija,

<http://formin.finland.fi/Public/default.aspx?nodeid=49583&culture=fi-FI&contentlan=1>

¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² Ibid.

dat bohtet ovdan eamiálbmotvuoigatvuođaid mearrideaddji instrumeanttain. Daid funkšuvdnan lea dorvvastit joavkku – eamiálbmoga – kultuvrra seailuma ja ovdáneami nu mot joavku ieš háliida. Joavku hápmašuvvá lunddolaččat ovttaskas olbmui, geaid joavkku lahtut suodjalit.¹⁴³ Kollektiiva joavkovuoigatvuođat eai almmatge oáččo vealahit ovttaskas olbmuid muhto daid gullet seamma bures buohkaide joavkku lahtuide. Sápmelaččaid dáfus dát mearkkaša dan ahte sápmelaččaid vuoigatvuođat, maiddá dalle do dain lea kollektiiva vuođđu, ferte dáhkidit buohkaide sápmelaččaide. Seammás ferte váldit vuhtii maid erenomáš suodjalandárbbuid, mat badjánit ovttaskas olmui laktáseaddji sierradárbbus. Dákkárat sáhttet leat lámisvuhtii, seksuálavuhtii dahje sohkaheallái laktáseaddji dárbbut. Orgánat, mat gohcet olmmošvuoigatvuođaid ollašuvvama, sáhttet cealkit ovttaskas olbmuid suodjaleamis joavkku siste. Dalle dat geahčadit dáseárvvu ja ovtaveardásašvuođaprinsihpaid.¹⁴⁴

Vuođđolága 6 §:a mielde olbmot leat lága ovddas ovtaveardásaččat iige geainnaga oáččo almmá buori siva meannudit eará ládje sohkahealli, agi, sohkaduogáša, giela, oskku, nana jáhku, oaivila, dearvvašvuođadili, lámisvuođa dahje eará olmui laktáseaddji siva dihte.¹⁴⁵

Vuođđolága vealahannjuolggadus čuovvu riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuohtasoahpamušaid. Dain logahallojit muhtin dakkár olbmuid olgguštanvuoigt, mat leat vealahangiellu guovddáš vuogit servodagas. Dáid vugiid listu ii almmatge leat ollislaš, muhto vealahangiellu guoská sierra namuhuvvon sivaide lassin eará olmui laktáseaddji sivaide.¹⁴⁶ Dákkár siva sáhttet leat ovdamearkka dihte servodatlaš sajádat, opmodat, searvedoibmii oassálastin, bearašgaskavuodát, náitosii gullevaš sohkaduogáš, seksuála orientašuvdna ja ássanbáiki.¹⁴⁷

Dušše fal formála ovtaveardásašvuohta ii leat álohii doarvái, muhto mihttomearrin lea sihkkarastit duodalaš ovtaveardásašvuođa. Dalle ferte atnit nu gohčoduvvon positiiva sierrameannudeami. Dat mearkkaša dakkár sierradoaimmaid, maid funkšuvdnan lea ovddidit duodalaš ovtaveardásašvuođa dahje eastadit dahje jávkadit vealaheamis šaddan hehttehusaid.¹⁴⁸ Dákkár

¹⁴³ Gč. Heinämäki, L. (2017), s. 23.

¹⁴⁴ Ibid.

¹⁴⁵ Suoma Vuodđoláhka 731/1999, 6 §.

¹⁴⁶ HE 19/2014: Ráđdehusa evttohus riikkabeivviide ovtaveardásašvuođaláhkan ja muhtin dasa gullevaš láhkan.

¹⁴⁷ HE 309/1993 vp, s. 43-44.

¹⁴⁸ Niemivuo, M., ”Suomen Perustuslaki ja Saamelaiset”, girjjis K. Kokko (doaim.), Kysymyksiä saamelaisten oikeusasemasta, Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja Ráidu B no 30, Roavvenjárga (2010), s. 103.

erenomáš vejolašvuohta máinnašuvvui maiddái vuodđovuogatvuodaodastusa álggahanbargguin.¹⁴⁹ Dain čállo ahte njuolggadus ii eastadivčče duodalaš dásseárvvu ollašuttima várás oaivvilduvvon sierrameannudeami, mii mearkkaša dihto joavkku (ovdamearkka dihte nissonolbmot, mánát, unnitlogut) sajádaga buorideami.¹⁵⁰

Gieskat ođasmahtton ovtaveardásašvuodaláhka¹⁵¹ dávista vuodđolága ovtaveardásašvuodanjuolggadusa. Lága álggahanbargguid mielde njuolggadus livččii erenomáš dehálaš joavkkuide, geat sáhttet leat eanet suojehis dilis ja vealahuvvot, dego sisafárrejeddiide, etnalaš unnitloguide, lámisolbmuide, vuorasiidda, mánáide, nuoraide, oskkoldatlaš unnitloguide ja lassin sohkahealle- ja seksuálaunnitlogu olbmuide.¹⁵² Sápmelaš lámisolbmot dahje HLBTIQ-olbmot gullet sihke etnalaš unnitlohkui ja maid dan siskkáldas unnitloguide. Dán vuodul sii sáhttet vealahuvvot mánggagardásaččat.

Ođasmahtton ovtaveardásašvuodalágas ovtaveardásašvuoda ovddidangeatnegasvuohta viiddiduvvui guoskat virgeopmahaččaid lassin maiddái sihke skuvlema ordnejeddiid ja oahppolágádusaide ja maid bargoaddiide. Sis buohkain lea geatnegasvuohta čállit ovtaveardásašvuoda ovddidanplána. Sámedikki dásseárvo- ja ovtaveardásašvuodaplána ovddida mánggahápmásaš bargoservoša. Iešguđetahkášaš olbmot, nissonat ja dievddut, kulturduogáža, sohkaheali ja seksuála orientašuvnna dáfus iešguđegelágan olbmot ja maiddái olbmot, geaid doaibmannávccat leat hedjonan lámisvuoda dahje buohcuvuoda dihte, riggodahttet bargoservoša ja buktet dasa iešguđegelágan návccaid. Plána mielde ovtaveardásašvuoda ovddideapmi lea sámedikki doaimma vuodđoprinsihppa, mii váldo vuhtii maiddái bušeahhta- ja strategiijaválmmaštallamis. Sámedikki ovtaveardásašvuodaplána váldá vuhtii čuovvovaš vealahanvuoduštusaid: etnalaš duogáža, agi, giela, sohkaheali, oskku ja nana jáhku, lámisvuoda ja seksuála orientašuvnna.¹⁵³ Plána ii váldde sierra vuhtii sohkaheali orientašuvnna vejolaš vealahanvuoduštussan.¹⁵⁴ Dan berrelii lasihit seksuála orientašuvnna lassin. Plána váldá vuhtii maiddái dan ahte seamma olbmot dahje olmmošjoavkkut sáhttet vásihit vealaheami mánga iešguđet vealahanvuoduštusa dihte, ja dát gohčoduvvo plánas mánggadáfot dahje

¹⁴⁹ HE 309/1993 vp.

¹⁵⁰ Ibid., s. 44.

¹⁵¹ Ovtaveardásašvuodaláhka 1325/2014.

¹⁵² HE 19/2014, Ráđđehusa evttohus riikkabeivviide ovtaveardásašvuodaláhkan ja muhtin dasa gullelaš láhkan, kapihttal 3: Ovdanbuktojumi ulbmilat ja guovddáš evttohusat.

¹⁵³ Saamelaiskäräjien henkilöstöpoliittinen ohjelma, tasa-arvo ja yhdenvertaisuussunnitelma, 2013, s. 39.

¹⁵⁴ Sivvan lea sihkkarit dat ahte plána dahkkui ovdal dásseárvolága ođasteami.

fáttmasteaddji vealaheapmin.¹⁵⁵ Plána deattuha positiiva sierrameannudeami. Dan mielde rekruteremis ja karriearas ovdáneami dáfus guokte formálalaččat seamma buorre ohcci veardiduvvojit gaskaneaset. Ovdamunnin gehččo dat jos ohcci ovddasta unnit joavkku.¹⁵⁶ Lámisolbmuide čujuhuvvo maŋŋelis kapihttalis, mii gieđahallá dárkileappot ovttavewardásašvuodálága eaktudan govttolaš vuogáiduhttima. Daidda gullet earret eará lámisolbmuid barggu álkidahttima várás čujuhuvvon veahkkeneavvut.¹⁵⁷

Ođđa ovttavewardásašvuodáláhka nanne sihke sápmelaš lámisolbmuid ja maid sápmelaš seksuála- ja seksuálaunnitlohkui gullelaš olbmuid vuoigatvuodadorvvu. Ovdamearkka dihte lámisolbmuid vuoigatvuodát ollašuvvet buot heajumusat skuvlema, studerema ja bargui laktáseaddji gažaldagain. Vealahangildui leat čielggasvuoda dihte lasihan maid ng. navdimii vuodđuduvvi vealaheami ja ng. lagašvealaheami. Dán sullasaš Eurohpá uniovnna duopmostuolu ja Eurohpá olmmošvuoigatvuodaid duopmostuoluid njuolggadusaid funkšuvdnan lea deattuhit ahte vealaheapmin dulkojuvvojit maiddái dakkár dilálašvuodát, mas eahpevuoiggalaš meannudeapmi vuodđuduvvá boasttonavdámuššii. Ovdamearkka dihte eahpevuoiggalaš meannudeapmi, mii vuodđuduvvá olbmo seksuála orientašuvdnii, dahje jos olbmui lea meannuduvvon eahpevuoiggalaččat su lagašolbmo lámisvuoda dihte.¹⁵⁸

Ovttavewardásašvuodálága 8 §:a mielde geange ii oaččo vealahit agi, sohkaduogáža, riikkavulošvuoda, giela, oskku, nana jáhku, oaivila, politihkalaš doaimma, ámmátsearvedoaimma, bearašgaskavuodaid, dearvvašvuodadili, lámisvuoda, seksuála orientašuvnna dahje eará olbmui laktáseaddji siva dihte. Vealaheapmi lea gildojuvvon fuolakeahhtá das, vuodđuduvvágo dat olbmo iežas dahje su lagašolbmui gullelaš duohta áššái dahje navdámuššii. Njuolges dahje eahpenjuolges vealaheami lassin vealaheapmi mearkkaša dán lágas maiddái heađušteami, lámisolbmuide oaivvilduvvon govttolaš vuogáiduhttimis biehttaleami dahje rávvaga dahje gohččuma vealahit. Lága 9 §:a mielde dakkár sierrameannudeapmi, man funkšuvdnan lea ovddidit duodalaš ovttavewardásašvuoda dahje eastadit dahje jávkadit vealaheamis šaddan hehttehusaid, ii leat vealaheapmi.

Sápmelaš siskkáldas unnitloguolbmot dárbbášit sin sajádaga ja dili buorideami várás sihke sápmelašvuodas ja maid siskkáldas unnitlogujoavkkuid ja sin diliid

¹⁵⁵ Ibid., s. 40.

¹⁵⁶ Ibid.

¹⁵⁷ Ibid.

¹⁵⁸ Ibid.

erenomášdárbbuid dihte. Positiiva sierrameannudeapmi hukse dáid unnitloguolbmuid guovddáš vuoigatvuodadorvvu. Vuodđolága ovttaeardásašvuoda paragrafa ja ovttaeardásašvuodalága ferte heivehit ovtta sápmelaš kultuvrra suodjaleaddji njuolggadusaiguin. Dat gáibidit erenomáš doaimmaid nappo positiiva sierrameannudeami. Mánnggadáfot vuoigatvuodalaš suodji geatnegahtta lágidit ovdamearkka dihte sámeielat ja kultursensitiiva bálvalusaid lámisolbmuide gullelaš sosiála- ja dearvvašvuoda fuolahusvuogádagas. Seamma ládje ovdamearkka dihte sámeielat mielladearvvašvuodabálvalusa dorvvasteapmi sápmelaš LGBTQ-olbmui gullá dáidda geatnegasvuodaide.

Sápmelaččaid vuodđovuoigatvuodalaš sajádat dorvvasta sidjiide sihke eamiálbmotjoavkun ja maid ovttaskas olmmožin vuoigatvuoda iežaset gillii ja kultuvrii. Vaikko giella adno kultuvrra guovddáš iešvuohtan, de dat lea namuhuvvon sierra vuodđolágas sápmelaččaid vuoigatvuohtan. Vuodđolága 17 §:a 3 momeanta sisttisdoallá čujuheami sápmelaččaid vuoigatvuohtii geavahit iežaset giella virgeoapmahaččain. Njuolggadus geatnegahtta dorvvastit sápmelaččaide persovnnalaš vuoigatvuoda geavahit virgeoapmahaččain iežaset eatnigiella, davvisáme-, anáraš- dahje nuortalašgiella, lágas dárkileappot čilgejuvvon viidodagas.¹⁵⁹ Sámeigiella vuodđovuoigatvuodalaš sajádaga leat viggan dorvvastit Sámi giellalágain¹⁶⁰. Dan funkšuvdnan lei buoridit ovddit lága heajos beliid ja heivehit lánkaásaheami ja vuodđolágas mearriduvvon sápmelaččaid vuoigatvuoda doalahit ja ovddidit iežaset giella ja kultuvrra ja lassin čuovvut odđa riikkaidgaskasaš soahpamušaid geatnegasvuodaide.¹⁶¹ Guovddáš mihttomearri lei dat ahte sápmelaččaide dáhkiduvvon vuoigatvuohta geavahit iežaset giella virggálaš oktavuodain ollašuvallii maid praktihkas. Lága funkšuvdnan lei ollašuttit viidáseappot sápmelaččaid kulturiešstivrejumi mihttomeriid: doarjut sámeigiella ja kultuvrra, nannet giella virggálaš sajádaga ja dahkat giella geavaheami álkibun virggálaš oktavuodain.¹⁶²

Praktihkas sámeielat bálvalusat dahje dulkonbálvalusat eai dattetge ollašuva vuodđolága dahje giellalága mielde. Dát čielgá maiddái dán raporttas. Sámi giellalága leat aiddo odasteame nu ahte dat vástida sode-vuogádaga (sosiála- ja dearvvašvuoda fuolahusvuogádaga).¹⁶³ Odđa lágain eai goittotge leat lasiheame virgeoapmahaččaid geatnegasvuodaide, ja nuba sámeielat bálvalusat eai leat

¹⁵⁹ HE 309/1993 vp, s. 65.

¹⁶⁰ Sámi giellaláhka 1086/2003.

¹⁶¹ Gč. HE 264/2014 vp.

¹⁶² HE 46/2003 vp, s. 25. Gč. HE 264/2014 vp.

¹⁶³ Ráđđehusa evttohus riikkabeivviide lánkan sámi giellalága nuppástuhttimis (HE 44/2017 vp).

láhkaásaheami dáfus buorráneame. Eanaš sápmelaččat eai ása sápmelaččaid ruovttuguovllus, ja dát dahká sámegielat dahje dulkonbálvalusaid ordnema ain váddáseabbon. Sámediggi lea evttohan ahte sámi giellalága ođastanbarggus váldojit vuhtii maiddá sápmelaččaid ruovttuguovllu olggobealde ássi sápmelaččat ja sin gielalaš vuodđovuoigatvuodaid ollašuvvan.¹⁶⁴ Sápmelaččaid ruovttuguovllu olggobealde ássat sullii 65 % buot sápmelaččain ja olles 3/4 leat vuollel 10-jahkásaš mánát. Sápmelaččaid fárren ruovttuguovllus gávpogiidda ja eará guovddáš báikkiide lassána jahkásaččat. Dát sápmelaččat eai oáččo bálvalusaid iežaset gillii.¹⁶⁵ Sámedikki cealkámušas deattuhuvvo ahte sihke bálvalusaid oážžun iežas gillii ja iežas giela máhttu nannejit sápmelaš mánáid ja nuoraid identitehta. Cealkámušas buktet ovdan maiddá dan ahte sámegiela árvu ja mearkkašupmi leat ain deháleappot gávpogiin ja guovlluin, gos ii leat sápmelaš sohkasearvvuš dahje oktavuoha árbeeatnamiidda ja luonddu geavaheapmái.¹⁶⁶

Sápmelaš kultuvra lea vuodđolága njuolggadusas viiddis doaba. Njuolggadus ii guoskkat dušše giellalaš vuoigatvuodaid dorvvasteami ja ovddideami, muhto dasa gullet maiddá sápmelaččaid árbevirolaš ealáhusat dego boazodoallu, guolásteapmi ja meahcásteapmi.¹⁶⁷ Sápmelaš kultuvrii gullet maiddá árbevirolaš ealáhusaid dálá áigge hámit.¹⁶⁸ Ráđđehusa evttohus 167/2014 sámediggelága nuppástuhttimis evttohui ahte láhkii lasihuvvolii njuolggadus sámekultuvrra guovddáš sárgosiin. Evttohusa mielde sámekultuvra sisttisoalalii sámegiela, sápmelaš kulturárbbi, sápmelaš kulturovdanbuktojumiid, sápmelaš árbedieđu, sápmelaččaid árbevirolaš ealáhusaid ja daid dálá áigge vieruid ja hámiid dego maiddá duoji ja eará sápmelaččaid eamiálbmotkultuvrii mihtilmas vieruid ja hámiid. Evttohusa mielde njuolggadus ii livčče oaivvilduvvon ollislašžan. Evttohusa mielde lágas oaivvilduvvon sámekultuvra sisttisoalalii almmatge maiddá eará sárgosiid go dušše fal njuolggadusas namuhuvvon sápmelaččaid eamiálbmotkultuvrra earálágan vieruid ja hámiid.¹⁶⁹

Eamiálbmogiid olmmošvuoigatvuodain lea dat prinsihppa ahte eamiálbmogat ieža meroštallet iežaset kultuvrra ja dasa gullelaš vuogádagaid. Earálágan vuogádagat dahje eamiálbmogiid iežaset vierut ja vierrovuoigatvuodát eai dattetge oáččo rihkkut olmmošvuoigatvuodaid.¹⁷⁰ Dán funkšuvdnan lea eastadit

¹⁶⁴ Sámedikki cealkámuš vuoigatvuodaministeriijai 30.3.2017 Dnr. 184 /D.a.2/2017.

¹⁶⁵ Ibid.

¹⁶⁶ Ibid.

¹⁶⁷ HE 309/1993 vp, s. 65.

¹⁶⁸ PeVL 38/2004 vp.

¹⁶⁹ HE 167/2014 vp., Yksityiskohtaiset perustelut, 3 a § Saamelaiskulttuuri.

¹⁷⁰ ON:a eamiálbmotjulggaštusa artihkal 34 eaktuda ahte eamiálbmogiid vuoigatvuodalaš vierut, árbevierut, vuogit ja praktihkat čuvvot riikkaidgaskasaččat dovddastuvvon

servošiid siskkáldas vealaheami. Ovdamearkka dihte olbmo ásaheapmi sierra sajádahkii sohkabeali dahje seksuála orientašuvnna vuodul ii livčče lobálaš iige dan sáhte vuđoštallat servoša árbevirolaš vieruin. Dat rihkolei dalle olmmošvuoigatvuodaid vuodđoprinsihpaid. Nuppe dáfus servošiin sáhtta leat vuoigatvuodalaš vuoduštus muhtumin ráddjet ovttaskas olbmot vuoigatvuodaid, muhto ráddjema galgá álohii vuđoštallat ja dat ferte leat govttolaš ja dáhpáhuvvat servoša suodjaleami várás.¹⁷¹

Olbmo erenomáš iešvuoda, degomat lámisvuoda dihte, su gielalaš vuoigatvuodaid lassin maiddá su ealáhusaide laktáseaddji vuoigatvuodat eai vealttakeahtta ollašuva seamma bures go eará sápmelaččain. Ovdamearkka dihte sápmelaš lámis badjeolmmoš dahje guolásteaddji sáhtta dárbbasit stáhta doarjaga iešgudegelágan gaskaomiide dakkár olbmo ektui, gii ii bargga árbevirolaš ealáhusain. Vuodđolága lassin njuolggadusat, mat njuolga gusket sápmelaččaid, leatmaiddá ovdamearkka dihte birasvuodđovuoigatvuohta. Dat lea dehálaš olbmuide, geat barget árbevirolaš ealáhusaiguin sin kultuvrra sihke sirdašuvvama ja ovdáneami geahččanguovllus. Vuodđolága 20 § geatnegahtta almmolaš válldi sihkarastit juohkehažži vuoigatvuoda dearvvaš birrasii. Sápmelaš lámisolbmot sáhttet dárbbasit sierradoaimmaid kulturealáhusaideaset doalaheapmái.

Ovdalis govviduvvon dáhpáhusa govvida deaivilit vel čuovvovaš ovdamearka, mas Álbmotealáhuslágádus lei hilgon sápmelaš badjeolbmo ohcamuša 12.11.2010. Ohcamuš giedahalai badjeolbmo ealáhusdoarjagii laktáseaddji ámmátlaš veajuiduhttima. Badjeolmmoš lei ohcan ealáhusdoarjaga mohtorgielká ja njealjejuvllaga oastima várás, muhto dat ii miedihuvvon sutnje. ÁEL geahčai ahte doarjja ii livčče dorvvastan badjeolbmui dakkár barggu dahje ámmáha, mas dineli govttolaččat. Vearuhusdieđuid vuodul badjeolmmoš ii livčče dinen boazodoaluin doarvái bures, ja diekko bokte su fitnodatdoallan ii livčče buktán sutnje mearkkašahti lassedietnasa. Dasa lassin Álbmotealáhuslágádus árvvoštalai ahte mohtorgielká ja njealjejuvllat eai lean barggu dáfus vealtameahtun biergasat badjeolbmui su buohcuvuoda dihte. ÁEL:a oainnu mielde dat leat lihcadeami veahkkeneavvut, maida ii miedihuvvo

olmmošvuoigatvuohtanorpmiid. Gč. maid Myntti, K., ”Suomen saamelaisten yhteiskunnallinen osallistuminen ja kulttuuri-itsehallinto,” Raportti Oikeusministeriölle, osa I. OM, lainvalmisteluosaston julkaisu 2/1997, Helsset (1997), s. 24.

¹⁷¹ *Lovelace v. Canada*, 30 July 1981, HRC, no. 24/1977, A/36/40 (1981) U.N. Doc. Supp. No. 40 (A/36/40) at 166 (1981), *Kitok v. Sweden*, 27 July 1988, HRC, no. 197/1985, CCPR/C/33/D/197/1985; *Apirana Mahuika v. New Zealand*, 27.10.2000, 547/1993, U.N. Doc. CCPR/C/70/D/547/1993 (2000).

ealáhusdoarjja.¹⁷² Badjeolmmoš váiddii dán mearrádusas álggos 2.12.2010 sosiáladorvvu nuppástusohcanlávdegoddái. Iežas váidagis son čilgii mo vearrodieđut eai mital oppalaččat boazodoalu boađuid birra. Dat eai váldde vuhtii earret eará dan ahte boazodoalus lea stuorra ekonomalaš mearkkašupmi ovdamearkka dihte badjeolmmoš ja su bearraša biebmogoluide dahje duodje- ja bivttasmateriálaid buvttadeaddjin. Dasa lassin badjeolmmoš mitala váidagis ahte son máksá boazobargguin lassin bálgosa jahkemávssu, mii lea čadnon su bearraša boazolohkui. Dás lea maid ekonomalaččat stuorra mearkkašupmi. Badjeolmmoš deattuha ahte ekonomalaš mearkkašumi lassin boazodoalus lea sutnje maiddái kultuvrralaš mearkkašupmi. Dat lea su sápmelaš kulturhámi materiálalaš vuodđu ja lassin iežas giela, kultuvrra ja eallinvuogi doalaheami ja ovddideami guovddáš oassi. Badjeolbmo oainnu mielde boazodoallu doarju olu su buresveadjima ja maid eastada su eretduvdáseami servodagas¹⁷³. Álbmotealáhuslágádus sáddii 18.1.2011 cealkámuša sosiáladorvvu nuppástusohcanlávdegoddái, ja čállá ahte dat lea suokkardan nuppástusohcanvejolašvuoda. Cealkámuša mielde ovddit mearrádusa ii leat dárbu nuppástuhtit¹⁷⁴. Dán dutkamuša dutkit leat ožžon velá ovttá ÁEL:a mearrádussii 18.1.2011 laktáseaddji váidaga, man badjeolmmoš sáddii sosiáladorvvu nuppástusohcanlávdegoddái 7.2.2011. Iežas váidagis badjeolmmoš vuđoštallá dárkilit ahte mohtorgielká ja njealjejuvllat eai leat, nu mot ÁEL cealká¹⁷⁵, boazodoalus dušše lihcadeami veahkkeneavvut, muhto baicce beaivválaš ja vealtameahttun bargoneavvut. Iežas váidagis badjeolmmoš maid vuđoštallá ja govvida vuđolaččat, mo dát bargoneavvut geavahuvvojit, ja mii lea daid mearkkašupmi boazobarggus¹⁷⁶.

Dutkit eai leat ožžon áššebáhpáriid, main čielggale Álbmotealáhuslágádusa čuovvovaš doaimmat dán áššis. Ovdamearka čájeha goittotge bures guđelágan sierragaskaomiid sápmelaš sáhtta dárbbasit, jos son bargá árbevirolaš ealáhusaiguin. Dát čájeha maiddái dan, man dehálaš sápmelaš kultuvrra dovdan lea dehálaš erenomážit dalle go čielggadit ovdalis govviduvvon dáhpusaid. Dát dáhpusat, dahje goit seammalágan dáhpus, lea bohtán ovdan Álbmotealáhuslágádusa dutkanossodaga Sosiála- ja dearvvašvuodadorvvu čilgehusas 75/2011 *Saamelainen Kelan asiakkaana, Saamelaisten oikeudet ja*

¹⁷² ÁEL:a mearrádus veajuiduhttimis, 12.11.2010 (Olmmoš, geasa dát ášši guoská, lea addán lobi geavahit mearrádusa ja eará dutkiide doaimmahuvvon áššebáhpáriid dán dutkamušas anonyman ovdamearkadáhpáhussan)

¹⁷³ Váidda ovdalis namuhuvvon ÁEL:a mearrádussii, 2.12.2010.

¹⁷⁴ ÁEL:a cealkámuš ovdalis namuhuvvon váidagii, 18.1.2011.

¹⁷⁵ ÁEL:a cealkámuš ovdalis namuhuvvon váidagii, 18.1.2011.

¹⁷⁶ Váidda ovdalis ovdanbukton ÁEL:a cealkámuššii, 7.2.2011.

*asema alkuperäiskansana Kelan toimeenpanemassa sosiaaliturvassa*¹⁷⁷. Das maid fuomášahtto ahte boazodoalu mearkkašumi sápmelaš kultuvrii ii berrele vajálduhttit, ja boahhteáiggis mearrádusaid dahkamis galggalii gullat sápmelaš boazodoalloáššedovdi¹⁷⁸. Dán prošehtii jearahallon áššedovdi dieđu mielde Álbmotealáhuslága mearrádusproseassat eai leat dattetge olusge nuppástuvvan¹⁷⁹.

Vuodđolága 22 §:a mielde almmolaš válđi ferte dorvvastit vuodđovuoigatvuodaid ja olmmošvuoigatvuodaid ollašuvvama. Dát mearkkaša dan ahte dat virgeoapmahaččat, mat mearridit lágaid, ollašuhttet, heivehit ja gohcet daid, fertejit seammás áiccadit mánggadáfot vealaheami struktuvrraid. Dat fertejit maid sihkarastit ahte sápmelaš unnitloguolbmuid vuodđo- ja olmmošvuoigatvuodát ollašuvvet oktan earáiguin sin suodjaleaddji vuoigatvuodáiguin.

Erenomázit dakkár dilálašvuodain, main lea jearaldat suojehis olbmui, ferte virgeoapmahaš válljet buot vejolaš čovdosiin dakkára mii buoremusat ollašuhtá vuodđolága vuoigatvuodaid ja geatnegasvuodaid. Positiiva vuodđovuoigatvuodalaš dulkojumiin virgeoapmahaš ollašuhtá vuodđovuoigatvuodaid dorvvastangeatnegasvuodaid, mat dasa gullet.¹⁸⁰ Njuolga vuodđolága vuodul ii dattetge sáhte čoavdit ovdamearkka dihte dan, maidda bálvalusaide dakkár sápmelaš mánás, geas lea gullanváddu, lea vuoigatvuohta. Dán sullasaš vuoigatvuodát čovdojit lámisvuodabálvalusaid ja eará lánkaásaheami dáfus. Vuodđolága 17.3 §:a mielde sihke láhttagiela geavaheddjiide ja lámisvuoda dihte dorvvastuvvo lágas dulkon- ja jorgalanveahkki. Dego manjeleappot boahotá ovdan, láhttagiella ii gávdno sámeigielaide. Danin gielalaš vuoigatvuodát sáhttet báhcit ollašuvakeahhtá maiddái dán siva dihte.

¹⁷⁷ Faurie 2011.

¹⁷⁸ Ovdalis namuhuvvon 34-35.

¹⁷⁹ Rávdjempoastaságastallan, Sámi soster rs, Ristenrauna Magga, 27.9.2017.

¹⁸⁰ Rätty, Tapio, Vammaispalvelut, vammaispalvelujen soveltamiskäytäntö, Kynnys 2017, s. 21.

4.2. Sápmelaččaid vuoigatvuodaid birra

4.2.1. Dábálaš olmmošvuoigatvuohtasoahpamušat

Oppamáilmmálaš ja eurohpálaš olmmošvuoigatvuodát gullet lunddolaččat buot sápmelaččaide, ja nu maiddái sápmelaččaid siskkáldas unnitloguolbmuide. Ovttavardásašvuohta ja suodji vealaheami vuostá hábmejit olles olmmošvuoigatvuohtajurddašeami vuodu. ON:id jagi 1948 oppamáilmmálaš olmmošvuoigatvuodaid julggaštusa¹⁸¹ vuosttaš artihkkala mielde buot olbmot riegeidit friddjan ja dásseárvosažžan sin vuoigatvuodaid dáfus. Julggaštusa nuppi artihkkala mielde juohkehaččas lea vuoigatvuohta buot julggaštusas namuhuvvon vuoigatvuodaide ja friddjavuhtii almmá ahte son olgguštuvvo iežas náli, ivnni, sohkaheali, giela, oskku, politihkalaš dahje eará oaivila, našuvnnalaš dahje servodatlaš duogáža, opmodaga, sohkaduogáža dahje eará siva dihte. Guovlodásis Eurohpá olmmošvuoigatvuodaid soahpamuš¹⁸² ja Eurohpá uniovna ráđđi direktiiva 2000/43/EY sisttisdoallet maid vealatkeahtesvuođagiellu.

Sápmelaččaid dáfus okta deháleamos olmmošvuoigatvuohtasoahpamušain lea ON:id siviila- ja politihkalaš vuoigatvuodaid oktasašsoahpamuš (SP-soahpamuš, suom. KP-sopimus) ON:id olmmošvuoigatvuođakomitea gohccá soahpamuša. Dan dulkojumi mielde SP-soahpamuša artihkal 26 geatnegahtá stáhta positiiiva sierrameannudeapmái vai duodalaš ovttavardásašvuohta ollašuvvá.¹⁸³ Artihkal 26 ovttaš SP-soahpamuša artihkkaliin 27 (vuoigatvuohta kultuvrii) ja 1 (álbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta) hábmejit positiiiva sierrameannudeami dáfus nannosit geatnegahtti ollisvuođa.

SP-soahpamuša artihkal 27 hukse vuodu unnitloguid kultuvrralaš sudjii. Soahpamuša gohcci, ON:id olmmošvuoigatvuođakomitea, lea buktán ovdan dan ahte artihkal suddje namalassii maid eamiálbmogiid kultuvrra ja dan árbevirolaš

¹⁸¹ ON:a oppamáilmmálaš olmmošvuoigatvuodaid julggaštus 10.12.1948.

¹⁸² Oktasasoahpamuš, vai olmmošvuoigatvuodát ja vuodđofriddjavuođat dorvvastuvvojit, 22.11.1984. Sops 63/1999.

¹⁸³ ICCPR: General Comment no. 18, Non-discrimination, § 10 (“...the principle of equality sometimes requires States parties to take affirmative action in order to diminish or eliminate conditions which cause or help to perpetuate discrimination prohibited by the Covenant”). Gč. maid sámesoahpamušhámus s. 112.

ealáhusaid, dego meahcásteami, guolásteami ja boazodoalu.¹⁸⁴ Olmmošvuoigatvuođakomitea lea gáibidan stáhtaid hukset posiitiiva doaimmaid artihkkala 27 ollašuttima várás.¹⁸⁵ Komitea lea deattuhan eamiálbmogiid lagaš oktavuoda eatnamii ja cealkán ahte sis lea oassálastinvuoigatvuohta luondduriggodagaid geavahanplánaide. Olmmošvuoigatvuođakomitea lea 1990-logu rájes giedahallan ovttaskas olbmuid váidagiid, mat gusket Suoma. Váidagiin badjeolbmot leat čállán ahte vuovdečuohppan, meahcegeainnu huksen ja/dahje geđggiid roggan eastadit sin boazodoalu.¹⁸⁶

Guovddáš riikkaidgaskasaš eamiálbmotvuoigatvuođalaš ovdánupmi lea dat ahte eamiálbmogiid eai ane šat unnitlohkun muhto dat dovddastuvvojit baicce eamiálbmogin, main lea iešmearridanvuoigatvuohta. Olmmošvuoigatvuođaid gohcinorgánat deattuhit iežaset cealkámušaid ahte eamiálbmogiid vuoigatvuođa kultuvrii ferte dulkot álbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa geahččanguovllus. Dán dulkojumi duohken leat eamiálbmogiid árbevirolaš ealáhusat ja daid erenomáš oktavuoha árbevirolaš eatnamiidda. Olmmošvuoigatvuođaid gohcinorgánat leat nappo dan oaivilis ahte eamiálbmogiid lagaš oktavuoha sihke árbeeatnamiidda ja -kultuvrii gullevaš árbevirolaš ealáhusaide eaktudit sin iešmearridanvuoigatvuođa dovddasteami. Dát nannelii ja doalahivččii eamiálbmogiid kultuvrra.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Human Rights Committee, General Comment No. 23: The Right of Minorities (Art. 27), UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add. 5,8 April 1994, para; *I. Länsman et al v. Finland*, Communication No. 511/1992, UN Doc. CCPR/C/52/D/511/1992 (1994).

¹⁸⁵ UN Human Rights Committee (HRC), CCPR General Comment No. 23: Article 27 (Rights of Minorities), 8 April 1994, CCPR/C/21/Rev.1/Add.5, Para 6.

¹⁸⁶ *I. Länsman*, *ibid.*; *J. Länsman et al v. Finland*, Communication No. 671/1995/, UN Doc. CCPR/C/58/D/671/1995; *A. Äärelä and J. Näkkäläjärvi v. Finland*, Communication No. 779/1997, UN Doc. CCPR/C/73/D/779/1997; *J. and E. Länsman et al v. Finland*, Communication No. 1023/2001. U.N. Doc/CCPR/C/83/D/1023/2001 (2005).

¹⁸⁷ ON:a olmmošvuoigatvuođakomitea lea doarjalan SP-soahpamuša álbmogiid iešmearridanvuoigatvuođaid artihkkalii 1 eamiálbmogiid dáfus ain eanet ah´ eanet juo jagi 1999 rájes. Geahča ovdamearkka dihte Concluding Observations of the Human Rights Committee on Canada UN Doc. CCPR/C/79/Add.105 (1999); Concluding Observations on Mexico, UN Doc. CCPR/C/79/Add.109 (1999); Norway, UN Doc. CCPR/C/79/Add.112 (1999); Australia, UN Doc. CCPR/CO/69/Aus (2000); Denmark, UN Doc. CCPR/CO/70/DNK (2000); Sweden, UN Doc. CCPR/CO/74/SWE (2002); Finland, UN Doc. CCPR/CO/82/FIN (2004); Canada , UN Doc. CCPR/C/CAN/CO/5 (2005); and the United States, UN Doc. CCPR/C/USA/CO/3 (2006); Concluding observations on the Sixth periodic report of Finland, CCPR/C/FIN/CO/6, 22 August 2013; Concluding Observations on the Seventh Periodic Report of Sweden, CCPR/C/SWE/CO/728 April 2016, paras 38-39. Geahča maid *Ámerihka duopmostuolu Saramaka v. Suriname*, Inter-American Court of Human Rights, Judgment of November 28, 2007, Series c, No 172, para 93.

Sápmelaččaid dáfus dehálaš olmmošvuoigatvuohtasoahpamuš lea ekonomalaš, sosiála ja čuvgehuslaš vuoigatvuođaid oktasašsoahpamuš¹⁸⁸ (ESČ-soahpamuš, suom. TSS-sopimus). Soahpamuša gohcci, ESČ-komitea, dulkojumi mielde soahpamuš suddje maid eamiálbmogiid vuoigatvuođa kultuvrii ja árbevirolaš kollektiiva eanangeavaheapmái ja hálddašeapmái ja lassin dat sisttisoallá vealatkeahtesvuođa prinsihpa.¹⁸⁹ ESČ-komitea lea maid ávžžuhan ahte Suomas sápmelaččaid vuoigatvuođaid ja erenomážit árbevirolaš eanangeavaheami dáfus galggalii atnit nu gohčoduvvon friddja, ovddalgihtii ja informerejuvvon miehtama (eng. free, prior and informed consent), ovdalgo sápmelaččaid ruovttuguovllus álggahuvvojit dakkár doaimmat, mat áitet sin árbevirolaš eanangeavaheami.¹⁹⁰ Komitea lea maid fuolas das ahte sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuođat eai ollašuva nu bures ja ávžžuha stáhta dorvvastit sámezielaid oahpahusa sihke sápmelaččaid ruovttuguovllus ja maddái dan olggobealde.¹⁹¹

Buot deháleamos riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuohtasoahpamuš sihke vealaheami, ovttaveardásašvuođa ja maid sápmelaččaid dáfus lea ON:id oktasašsoahpamuš, mii gieđahallá buotlágan vealaheami ja olggušteami jávkadeami. Dát vealahangiellu ii heivehuvvo dihto etnalaš joavkkuide dahje dakkár olbmuid positiiva sierrameannudeapmái, geat dan dárbbasit, iige positiiva sierrameannudeapmái. Dán sullasaš sierrameannudeapmi lea lobálaš dán oktasašsoahpamuša artihkkala 1 čuoggá 4 mielde dalle, go dainna sáhtttá sihkkarastit ovttaveardásašvuođa ollašuvvama maid etnalaš joavkku lahtuide nu

¹⁸⁸ International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, G.A. 2200A(XXI), 21 UN GAOR Supp. (No. 16), at 49, UN Doc. A/6316 (1966), dohkkehuvvon 16 juovlamánu 1966, boahmán fápmui 3 ođđajagimánu 1976, 993 UNTS 3.

¹⁸⁹ Gč. omd. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 21 Right of everyone to take part in cultural life (Art. 15, 1(a), of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), U.N. Doc. E/C.12/GC/21 (21 December 2009); Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Concluding Observations on the sixth periodic report of Finland, E/C.12/FIN/CO/6, 17 December 2014; Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Concluding Observations on the sixth periodic report of Canada, E/C.12/CAN/CO/6 23 March 2016; See also Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Concluding observation on the fourth periodic report of Paraguay, E/C.12/PRY/CO/4, 20 March 2015, para. 6; Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Concluding Observations, Nicaragua, E/C.12/NIC/CO/4, 28 November 2008, para. 11. Geahča, oppalaččat, Ward, T., ‘The Right to Free, Prior and Informed Consent: Indigenous Peoples’ Participation Rights within International Law’, 10 *Northwestern Journal of International Human Rights* (2011) 54, 57.

¹⁹⁰ Gč. ovdamearkka dihte jagi ESČ-komitea jagi 2014 ávžžuhusat, Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Concluding Observations on the sixth periodic report of Finland, 28 November 2014, E/C.12/FIN/CO/6., Para 9.

¹⁹¹ *Ibid.*, Para 29.

ahte sis leat seamma olmmošvuoigatvuodát go oktasašgotti eará lahtuin.¹⁹² Soahpamuša gohcinkomitea (CERD-komitea) lea čállán stáhtaide eamiálbmogiid giedahalli oppalašávžžuhusa Nr. 23.¹⁹³ CERD-komitea dieđu mielde dát oppalašávžžuhus sistsidoallá maid eamiálbmogiid vealaheami. Komitea lea deattuhan ahte eamiálbmogat leat vealaheami dihte manahan eatnamiid ja luondduriggodagaid “kolonialisttaide, gávppálaš fitnodatservviide ja stáhtaid fitnodagaide”, ja ahte eatnamiid massin uhkida eamiálbmogiid kultuvrra ja historjjálaš identitehta. Komitea lea cuigen ahte eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta oamastit, ovddidit, hálddašit ja geavahit oktasaš eatnamiid, guovlluid ja luondduriggodagaid.¹⁹⁴ Suomas sápmelaččaid guoski ávžžuhusaid lassin CERD-komitea lea gidden fuomášumi maid dái sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuodaide. Jagi 2017 ávžžuhusain komitea fuomášahtá ahte Suomas 75% vuollel 11-jahkásaš sámemánáin ássá sápmelaččaid ruovttuguovllu olggobealde. Komitea lea fuolas das ahte mearreruđaid lasiheamis fuolakeahhtá gelbbolašvuoda deavdi sáme-gieloahtaheaddjit leat menddo vánis. Dasa lassin komitea gidde fuomášumi sámi giellalahkanuppástussii ja dasa ahte sáme-giela sosiála- ja dearvvašvuodabálvalusat eai leat velge doarvái olu. Komitea ávžžuha ahte soahpamušstáhta fállá dearvvašvuoda- ja mielladearvvašvuodabálvalusaid ja maid sosiálabálvalusaid doarvái olu sáme-gillii.¹⁹⁵ Dego ovddit logus bođii ovdan, gielalaš bálvalusaid oazžun lea leamašan hástalus sihke sápmelaš lámisolvmuđ dearvvašvuodabálvalusain go maid dái seksuála- ja sohka-bealleunnitloguid mielladearvvašvuodabálvalusain.

Máná vuoigatvuodaid oktasašsoahpamuš¹⁹⁶ sistsidoallá maid vealahangielldu. Dát fas sistsidoallá ee. etnalašvuoda ja sohka-duogáža vealahangielldu lassin sierra gielldu vealahit soahpamuša lámisvuoda dihte.¹⁹⁷ Vealahangielldu lassin

¹⁹² Gč. maid Davviriikkalaš sámesoahpamuša hámus 2005, áššedovdi-joavkku smiehttámuš, s. 121.

¹⁹³ CERD: General Recommendation No. 23: Indigenous Peoples, 18. of August, 1997.

¹⁹⁴ CERD: General Recommendation No. 23: Indigenous Peoples, 18.08.1997. Geahča oppalaččat CERD-soahpamuša eamiálbmogiid suodjaleamis, Thornberry, P., ‘The Convention on the Elimination of Racial Discrimination, Indigenous Peoples and Caste/Decent-based Discrimination’, Castellino, J. and Walsh, N., (eds.), International Law and Indigenous Peoples (Leiden: Martinus Nijhoff Publishers 2005) 17, 33 .

¹⁹⁵ Nálle-vealaheami jávkadeami giedahalli komitea, Loahppaárvalus Suoma 23. mearraiggi raporttas, CERD/C/FIN/CO/23, Olgoriikkaministeriija 19.7.2017. eahpevirggálaš suomagielat jorgalus, Paras 18-19.

¹⁹⁶ ON:a mánáid vuoigatvuodaid guoski oktasašsoahpamuš 20.11.1989, Sops 60/1991.

¹⁹⁷ Artihkal 2,1. Soahpamušstáhtat gudnejahttet ja dáhkidit dán oktasašsoahpamušas dovddastuvvon vuoigatvuodaid buot mánáide, geat leat daid láhkageavahanválddi vuolde almmá mangelágan máná, su vanhemiid dahje eará lágalaš fuolaheaddji náli, liikki ivnni, sohka-beali, giela, oskku, politihkalaš dahje oaiviliidda, našuvnnalaš, etnalaš dahje sosiála duogázii, opmodahkii, lámisvuhtii, bearašduogázii dahje eará áššái vuodduvvi olggušteami.

soahpamuš sisttisoallá mánŋa iešguđet dehálaš vuoigatvuoda eamiálbmogiid dáfus. Oktasašsoahpamuša artihkkala 17 čuokkis d geatnegahtta stáhta “arvvosmahtit” diehtjuohkingaskaomiid nu ahte dat giddele erenomáš fuomášumi unnitloguide dahje eamiálbmogiidda gullevaš mánáid gielalaš dárbbuide. Artihkkala 29 kapihttala 1 čuoggás d fuomášahtto ahte máná skuvlejupmi galgá ráhkkanahhtit su ovddasvástáduslaš boahhteáigái, masa gullet ipmárdus, ráfi, dohkkeheapmi, sohkabeliid dásseárvu ja buot riikkaid, etnalaš, našuvnnalaš, oskkoldatlaš ja maid eamiálbmogiidda gullevaš olbmuid gaskasaš verddevuohta. Artihkkala 30 mielde dat riikkat, main leat etnalaš, oskkoldatlaš dahje gielalaš unnitlogut dahje eamiálbmogiidda gullevaš olbmot, eai oaččo gielidit dáid olbmuid návddašeames iežaset kultuvrras ovttas joavkku eará lahtuiguin, dovddastit ja hárjehit iežaset oskku dahje geavahit iežaset giela. Mánáid soahpamuša gohcinkomitea fuomášahtta ahte artihkal 30 geatnegahtta stáhtaid seammaláŋan posiitiiva doaimmaide eamiálbmogiid lahtuid dáfus go SP-soahpamuša artihkal 27.¹⁹⁸ Komitea lea deattuhan ee. eamiálbmogiid mánáid vuoigatvuoda sihke sosiála- ja dearvvašvuoda bálvalusaide ja skuvlejupmái.¹⁹⁹ Komitea lea ávžžuhan Suoma eastadit garraseappot ovdamearkka dihte etnalaš unnitloguid dahje lámisolbmuid vealaheami.²⁰⁰ Dat lea fuolas maiddái sápmelaš mánáid vátna dearvvašvuoda bálvalusain, terapiijas ja psykiátralaš bálvalusain. Ávžžuhusa mielde Suopma ferte buoridit dili ja maid sihkkarastit sámemánáid vuoigatvuoda kultursensitiiva skuvlejupmái ja dearvvašvuoda bálvalusaide. Dát gusket maid mánáid Sámi olggobealde.²⁰¹

Sápmelaččaid ja sápmelaš siskkáldas unnitloguolbmuid suodjala maiddái nissoniid buotláŋan vealaheami guoski oktasašsoahpamuš²⁰². Dat gielá nissoniid vealaheami ja geatnegahtta soahpamušstáhtaid sihkkarastit guktuide sohkabeliide seammaláŋan vuoigatvuodaide ja friddjavuodaide. Dát oktasašsoahpamuš lea dehálaš sápmelaččaid dáfus ovdamearkka dihte dalle jos virgeoapmahaččat dahje ii-sápmelaš dahkkit vealahit sámenissoniid ja maiddái jos vejolaččat sámeservoša siste nissonat vealahuvvojit.²⁰³ Dávjá iešguđegeláŋan unnitloguid siste nissonat vásihit vealaheami maiddái iežaset sohkabeali dihte. Dalle go eamiálbmogiid vuoigatvuodaide leat viggan buoridit, de nissoniid vuoigatvuodaide deattuheapmi lea sáhtán orrut hástaleaddji maid servošiidda.

¹⁹⁸ CRC: “The Rights of Indigenous Children – Recommendations”, 34th session, 3 October 2003, Para 4.

¹⁹⁹ Ibid.

²⁰⁰ Committee on the Rights of the Child, CRC/C/FIN/CO/4, 3 August 2011, Para 25-26.

²⁰¹ Ibid., Paras 62-63.

²⁰² Nissoniin buotláŋan vealaheami jávkkeami oktasašsoahpamuš 18.12.1979, Sops 68/86.

²⁰³ Gč. Suopmelaš, norgalaš, ruottelaš, sápmelaš áššedovdijoavkku 27.10. 2005 Hámus Davviriikkalaš sámesoahpamušsan, Áššedovdismiehttámuš, s. 127.

Ovdamearkka dihte Rauna Kuokkanen čállá ahte patriarkála struktuvrrat sáhttet deattuhuvvot dalle go eamiálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođaid leat ollašuhthime sihke mearrádusaid dahkama ja ealáhusaiguin bargama dáfus.²⁰⁴ Mánnga eamiálbmotnissonii iešmearridanvuoigatvuohta lea dattetge dehálaš sihke ovttaskas olbmo ja servoša dáfus, ja daid galggalii váldit vuhtii seamma bures. Ovttaskas olbmuid nana iešmearridanvuoigatvuohta doarju kollektiiva iešmearridanvuoigatvuođa ollašuvvama.²⁰⁵

Eurohpá ráđi našuvnnalaš unnitloguid suodjaleami rápmaoktasašsoahpamuša funkšuvdnan lea suodjalit ja ovddidit Eurohpá našuvnnalaš unnitloguid vuoigatvuođaid. Soahpamuš ii meroštala našuvnnalaš unnitloguid dárkileappot. Suopma, Norga ja Ruotta leat ainjuo buohkat mearridan ahte soahpamuš guoská maiddái sápmelaččaid. Rápmaoktasašsoahpamuš guoská sihke vealatkeahthesvuođa gielddu go maiddái unnitloguid vuoigatvuođa iežaset kultuvrii ja gillii. Soahpamuša gohcci ministerijakomitea lea addán mánnga ávžžuhusa Supmii sápmelaččaid dili dáfus. Jagi 2017 ministerijakomitea ávžžuha ahte Suoma stáhta sihkkarastá beaktileappot dan ahte juohkehaš oazžu sosiála- ja dearvvašvuođafuolahusa bálvalusaid iežas vuosttaš gillii. Dát guoská maiddái sámegeid. Dasa lassin hálddahusa ođastusaid oktavuodas unnitloguide galggalii sihkkarastit sin gielalaš vuoigatvuođaid ja maiddái ávžžuhit stáhta láchit sámegeidat skuvlejupmái saji ja dasa searvama sápmelaččaid ruovttuguovllus. Komitea ávžžuha stáhta vel lasihit vejolašvuođaid oassálastit sámegeidat skuvlejupmái eará guovlluin doppe gos sápmelaččat leat olu ja skuvlejupmái lea duođaid dárbu.²⁰⁶ Sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuođaid suodjala lassin guovllu gielaid dahje unnitlogugielaid eurohpálaš vuodđogirji.²⁰⁷

Eurohpá olmmošvuoigatvuođaid soahpamuš (EOS)²⁰⁸ gieldá maid vealaheami soahpamuša artihkkalis 14. Das dovddastuvvo ahte oktasašsoahpamušas dovddastuvvon vuoigatvuođain ja friddjavuođain návddašeapmi dáhkiduvvo almmá mangelágan sohkaheallái, nállái, liikki ivdnái, gillii, oskkui, politihkalaš dahje eará oaiviliidda, našuvnnalaš dahje servodatlaš duogáži, našuvnnalaš unnitlohkui gullevašvuođa, opmodahkii, bearašduogáži dahje eará sajadahkii vuodđuduvvi vealaheami. Vealatkeahthesvuođa suodji lea ain nannejuvvon

²⁰⁴ Kuokkanen, Rauna, “Self-Determination and Indigenous Women’s Rights at the Intersection of International Human Rights”, *Human Rights Quarterly* 34 (2012) 225–250, 226.

²⁰⁵ *Ibid.*, 247.

²⁰⁶ Eurohpá Ráđi Ministarkomitea Loahppaárvalus 15.3.2017, CM/ResCMN(2017)1 našuvnnalaš unnitloguid suodjaleapmái laktáseaddji rápmaoktasašsoahpamuša ollašuhthimis Suomas. Olgoriikkaministeriija eahpevirggálaš suomageidat jorgalus 10.4.2017, s. 3.

²⁰⁷ Unnitlogugielaid eurohpálaš vuodđogirji 5.11.1992, Sops 23/1998.

²⁰⁸ Oktasašsoahpamuš, vai olmmošvuoigatvuođat ja vuodđofriddjavuođat suodjaluvvojit dan hámis go dat lea nuppástuhtton beavdegirjiin oktanuppelohkái (SopS 85-86/1998)

oktasašsoahpamuša lassebeavdegirjjiin 12, mii dohkkehuvvui jagi 2000. EOS:a beavdegirjjis 12 dáhkiduvvo lágas dovddastuvvon vuoigatvuodain návddašeapmi almmá vealaheami. Nuba dan heivehansuorgi lea viiddit go artihkkala 14, mii fas guoská dušše EOS:as dáhkiduvvon vuoigatvuodaid.²⁰⁹ Sápmelaččaid vuoigatvuodaid eai leat vel mearridan EOD:as, eaige vealahannorpmat leat vel iskkaduvvon eamiálbmotkonteavsttas vaikko EOD leanai dutkan muhtun sápmelaš árbevirolaš ealáhusaid, boazodollui ja guolásteapmái laktáseaddji vuoigatvuodaid.²¹⁰

4.2.2. Eamiálbmogiid vuoigatvuodaid vuoigatvuodalaš instrumeanttat

Eamiálbmogiid riikkaidgaskasaš riektesajádat lea ovdánan sakka mañimuš logiid jagiid.²¹¹ ON:id eamiálbmotjulggaštus²¹² dohkkehuvvui jagi 2007. Dat čuvge oppalaččat daid vuoigatvuodaid ja prinsihpaid, maid olmmošvuoigatvuodaid juo guhkes áigge gohccán ja dulkon orgánat – degomat ON:id olmmošvuoigatvuodakomitea – leat cealkán iežaset mearrádusain ja cealkámušain. Oassi ON:id eamiálbmotjulggaštusa vuoigatvuodain gullá juo našuvnnalaš riektevuogádagaid sisdollui, degomat Suomas sápmelaččat leat dovddastuvvon vuodđolágas eamiálbmogin. ON:id eamiálbmotjulggaštus lea váikkuhan maiddái olmmošvuoigatvuodaid gohcinorgánaid dulkojupmái erenomážit eamiálbmogiid nannosut oassálastinvuoigatvuodas sidjiide ja eanangeavaheapmái laktáseaddji diggeáššiin.²¹³ ON:id julggaštusas lea maiddái

²⁰⁹ Gč. eanet, Eurohpá vealaheami vuostásaš vuoigatvuoda giehtagirji, Eurohpá uniovnna vuodđovuoigatvuodadoaimmahat, Eurohpá ráđdi, 2010., s. 78.

²¹⁰ Gč. *Könkämä ja 38 muuta saamelaiskylää v. Ruotsi*, 25.11.1996; *Johtti Sappmelaccat ry ja muut v. Suomi*, 18.1.2005; *Handölsdalenin saamelaiskylä ja muut v. Ruotsi*, 30.3.2010. Gč. eanet, Heiskanen, H.-E., Knuutila, R., Heinämäki, L., ”Ympäristöllinen haavoittuvuus Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tapausten valossa”, *Oikeus* 2017 (46): 1: 35-55, s. 35-55, 44-46.; gč. maid, oppalaččat, Koivurova, T., ”Jurisprudence of the European Court of Human Rights Regarding Indigenous Peoples: Retrospect and Prospects,” *International Journal on Minority and Group Rights*, Nijhoff, Brill, 18 (2011), 1-37.

²¹¹ Geahča omd. Koivurova, T. “Alkuperäiskansojen ihmisoikeudet”, girjjis *Ihmisoikeuksien käsikirja* (T. Koivurova ja E. Pirjatanniemi, doaim.), Tietosanoma, 2013: 246-269; L. Heinämäki, “The Rapidly Evolving International Status of Indigenous Peoples: The Example of the Sami People in Finland”, girjjis *Indigenous Rights in Scandinavia, Autonomous Sami Law* (C. Allard and S. Fundarud Skogvang, Ashgate, 2015): 189-206.

²¹² UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, September 7, Sixty-first Session, A/61/L.67.

²¹³ *Poma Poma v. Peru*, Human Rights Committee, Communication No. 1457/2006, Doc. CCPR/C/95/D/1457/2006 of 27 March 2009; *Saramaka v. Suriname*, Inter-American Court of Human Rights, Judgment of November 28, 2007, Series c, No 172.

nana eamiálbmogiid mandáhtta, daningo eamiálbmotorganisašuvnnat oassálaste aktiivvalaččat olles ráddádallanprosessiil, badjelaš guoktelogi jagi.²¹⁴

Olles julggaštusa vuoddoášši lea eamiálbmogiid iešmearridanvuoigatvuođa dovddasteapmi. Artihkkala 3 mielde eamiálbmogiin lea iešmearridanvuoigatvuohta, man vuodul dat mearridit friddja sihke iežaset politihkalaš sajádaga ja ovddidit ekonomalaš, sosiála ja čuvgehuslaš dili. Artihkkala 4 mielde iešmearridanvuoigatvuođa geavaheapmi dárkkuha dan ahte eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta autonomiijai ja iešstivrejupmái dain áššiin, mat laktásit daid siskkáldas ja guovllu áššiide ja maid iešstivrenbargguid ruhtadeapmái.²¹⁵ Vaikko iešmearrideami artihkal 3 ja iešstivrejumi artihkal 4 leat dárkkuhuvvon geavahuvvot ovttas²¹⁶ máŋga riikkaidgaskasaš vuoigatvuođaáššedovdi mielas, de iešmearrideami ii dattetge galgga ráddjet dušše eamiálbmogiid siskkáldas áššiide.²¹⁷

Iešmearridanvuoigatvuohta ollašuvvá hálddašan- ja oassálastinvuoigatvuohtan ovdamearkka dihte eanangeavaheami ja dasa gullelaš árbevirolaš ealáhusaid suoji dáfus.²¹⁸ ON:id julggaštusa artihkkala 32 mielde eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta mearridit ja ovddidit alcceseaset dehálaš mihttomeriid ja strategiijaid, mat gusket sin eatnamiid ja eará luondduriggodagaid ovddideami dahje geavaheami. Stáhtat galget ráddádallat rehálaččat ja ovttasbargat eamiálbmogiiguin daid iežaset ovddastanorgánaiguin, vai ožžot sis friddja ja informerejuvvon ovddalgihtii miehtama, ovdalگو stáhtat dohkkehit prošeavttaid, mat váikkuhit eamiálbmogiid eatnamiidda dahje guovlluide ja eará luondduriggodagaide. Dát guoská erenomážit minerálaidda, čázádagaid dahje eará luondduriggodagaid ráhkadeami, geavaheami dahje ávkástallama. Artihkkala 19 mielde stáhtat galget vel ráddádallamiiguin ja ovttasbargguin oažžut eamiálbmogiin miehtama, ovdalگو stáhtat dohkkehit ja ollašuhttet lánkaásaheami ja hálddahuslaš doaimmaid, mat sáhttet váikkuhit eamiálbmogiidda.

²¹⁴ Gč. Rombouts, S. J., *Having a Say - Indigenous Peoples, International Law and Free, Prior and Informed Consent*, Oisterwijk: Wolf 2014, 14-15.

²¹⁵ Artihkal 4.

²¹⁶ International Law Association, *Interim Report: The Right of indigenous peoples at the Hague Conference* (London: ILA 2010) 9-12.

²¹⁷ Omd. Xanthaki, A., “Indigenous Rights in International Law over the Last 10 Years and Future Developments”, *10 Melbourne Journal of International Law* (2009) 27, 30.

²¹⁸ Geahča, oppalaččat, Heinämäki, Leena, *The Nordic Saami Convention: The Right of a People to Control Issues of Importance to Them*, in Nigel Bankes and Timo Koivurova (eds), *The Proposed Nordic Saami Convention, National and International Dimensions of Indigenous Property Rights*, Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2013: 125-147;

Vaikko ON:id julggaštus ii atte eamiálbmogiidda vejolašvuoda cealkit beare ii (veto-vuoigatvuohta) stáhta doaimmaide, de ON:id eamiálbmotjulggaštusa (2007) dohkkeheami maŋjel olmmošvuoigatvuoðakomitea lea fuomášahtán ahte dušše fal konsultašuvdna ii leat doarvái, muhto viiddes eanangeavahanplánaid várás stáhtat galget baicce oažžut eamiálbmogiin ovddalgihtii miehtama.²¹⁹ ON:id komitea lea maiddái heivehan SP-soahpamuša artihkkala 1 (álbmogiid iešmearridanvuoigatvuoða) eamiálbmogiidda, ja laktán oktii artihkkaliid 27 ja 1.²²⁰ ON:id julggaštusas FPIC sáhttá adnot iešmearridanvuoigatvuoða guovddáš oassin²²¹, muhto ovdamearkka dihte ON:id komitea fas oaivvilda ahte dat lea ovttaskas olbmo vuoigatvuohta iežas kultuvrii SP-soahpamuša artihkkala 27 mielde.²²²

ON:id eamiálbmotjulggaštusa artihkkala 2 mielde eamiálbmogat ja daidda gullevaš ovttaskas olbmot leat friddja ja ovttaheardásaččat eará álbmogiiguin ja ovttaskas olbmuiguin. Dain lea maiddái iežas vuoigatvuoðaid geavahettiin vuoigatvuohta leat friddja buotlágan vealaheamis, erenomážit dakkáris mii vuodđuduvvá eamiálbmotduogázii dahje identitehtii.

Maiddái vealatkeahtesvuoða prinsihppa lea dehálaš bealli ON:id julggaštusas. Julggaštusa artihkkala 21 mielde eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta ovddidit iežaset sihke ekonomalaš ja sosiála diliid almmá vealaheami. Dát sáhttá goskat earret eará skuvlejumi, barggolašvuoda, ámmátlaš skuvlejumi ja odđasitskuvlejumi, ássama, čorgema, dearvvašvuoda ja sosiáladorvvu surggiin. Seamma artihkkala nubbi čuokkis mearrida stáhtaid beaktilis doaimmaide ja dárbbu mielde maid sierradoaimmaide, vai dat sihkarastet eamiálbmogiid ekonomalaš ja sosiála dilit jámma buorideami. Erenomáš fuomášumi ferte giddet maid eamiálbmogiid vuorasiidda, nissoniidda, nuoraid ja lámisolbmuid vuoigatvuoðaide ja sierradárbbuide.²²³ Artihkkala 24 mielde eamiálbmogii gullevaš ovttaskas olbmuin lea vealatkeahtes vuoigatvuohta oažžut buot sihke sosiála- ja dearvvašvuoda fuolahusbálvalusaid ja vuoigatvuohta alimus vejolaš

²¹⁹ *Poma Poma v. Peru*, Human Rights Committee, Communication No. 1457/2006.

²²⁰ Omd. Suoma guoski cealkámuš: Concluding observations on the Sixth periodic report of Finland, CCPR/C/FIN/CO/6, 22 August 2013, para 16 ja maŋga iešguđet cealkámuša vuollenohtas 189.

²²¹ Ward, T., ‘The Right to Free, Prior and Informed Consent: Indigenous Peoples’ Participation Rights within International Law’, 10 *Northwestern Journal of International Human Rights* (2011), s. 58. Geahča dárkilut analysa, Heinämäki, L., *Global Context – Arctic Importance: Free, Prior and Informed Consent – A New Paradigm in International Law Related to Indigenous Peoples in Herrmann and Thibault (eds.), Indigenous Peoples’ Governance and Protected Areas in the Circumpolar Arctic*, Springer, 2015: 209-240.

²²² *Poma Poma v. Peru*, Human Rights Committee, Communication No. 1457/2006

²²³ Artihkal 21.2.

gorutlaš ja vuoiŋŋalaš dearvvašvuhtii. Artihkkala 22 mielde ON:id julggaštusa ollašuhttimis ferte giddet erenomáš fuomášumi eamiálbmogiid vuorrasiid, nissoniid, nuoraid, mánáid ja lámisolbmuid vuoigatvuodaide ja sierradárbbuide.²²⁴ Maid artihkal 23 mearrida ahte eamiálbmogiin lea vuoigatvuolta oassálastit aktiivvalaččat daidda laktáseaddji dearvvašvuoda- ja visteprográmmaid ja eará ekonomalaš ja sosiála prográmmaid ovddideapmái ja maiddái daid birra mearrideapmái. Dain lea lassin vuoigatvuolta hálddašit dáid prográmmaid iežaset ovddastanorgánaid bokte vejolašvuodaide mielde. Artihkkala 44 mielde buot ON:id julggaštusa vuoigatvuodat ja friddjavuodat dáhkiduvvojit ovttavewardásaččat eamiálbmotdievdduide ja -nissoniidda.

Suopma, Norga ja Ruotta leat ráđđádallan ovttas Sámedikkiin Davviriikkalaš sámesoahpamuša, mii lea gárvánan ja paraferejuvvon odđajagimánus 2017.²²⁵ Soahpamušteaksta lea ain cealkámušjorrosis dán raportta čálliproseassa áigge. Buot golbma Sámedikki galget maid dohkkehit soahpamuša, ovdalgo dan sáhtta ratifiseret. Sámesoahpamuša vuosttaš artihkkala mielde soahpamuša funkšuvdnan lea sihkkarastit ja nannet sápmelaččaid vuoigatvuodaide nu ahte sápmelaččat sáhttet seailuhit, hárbjehit ja ovddidit iežaset kultuvrra, gielaide ja servodateallima riikkarájáid rastá nu álkit go vejolaš.²²⁶ Soahpamuša hápmosa (2005) vudoštallamiid mielde soahpamušas leat máŋga iešguđet funkšuvnna. Dan mihtomearrin lea earret eará nannet sápmelaččaid sajádaga eamiálbmogin golmma iešguđet soahpamušriikkas ja maid lasihit dakkár vuoigatvuodalaš jurddabohtosiid, mat čuvvot sápmelaččaid eamiálbmotsajádagas.²²⁷ Sámesoahpamuš ii leat prinsihppasoahpamuš, muhto dan jurddan lea baicca dorvvastit buot Davviriikkaid sápmelaččaide uhcimus meari vuoigatvuodaide. Soahpamuša guovddáš áššin lea iešmearridanvuoigatvuolta, man sáhtta dulkot soahpamuša deháleamos vuoigatvuoltan. Dát fas láchčá vuodu soahpamuša geahčadeapmái ja dulkomii. Iešmearridanvuoigatvuolta galgá leat oktasaš namaheaddji sihke gillii, oahpahussii ja ealáhusaide laktáseaddji vuoigatvuodaide ollašuhttimis, daningo Sámesoahpamuš dorvvasta daid.

Soahpamuša ulbmila dáfus dan guovddáš njuolggadus lea maiddái Sámesoahpamuša vealatkehtesvuoda suodji. Sámesoahpamuša artihkkala 7

²²⁴ Artihkal 22.1.

²²⁵ 13.1.2017, http://oikeusministerio.fi/artikkeli/-/asset_publisher/pohjoismaainen-saamelaisopimus-parafoitu

²²⁶ Artihkal 1.

²²⁷ Davviriikkalaš Sámesoahpamuš. Suopmelaš-norgalaš-ruottelaš-sápmelaš áššedovdijoavkku 27 golgotmánus 2005 luobahan hámus, s. 153-154.

https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/aid/temadokumenter/sami/sami_samskonvensjonen_finsk_h-2183-f.pdf

mielde sápmelaččaide dáhkiduvvo suodji sápmelašvuhtii laktáseaddji vealaheami vuostá: ”Stáhtat álget eastadit beaktilit sápmelaččaid vealaheami ja ovdagáttuid sin guovdu ja maiddái ovddidit sápmelaččaid ja eará olbmuid gudnejahttima ja ipmárdusa gaskavuoda.” Artihkkala 7 vealahangielldu mielde soahpamuša oassebealit váldet iežaset vuolggasadjin, dego juo láidehusoasis bukto ovdan, dan ahte sápmelaččaid eai leat historjjálaččat atnán ovttaveardásaš álbmogin ja singuin lea meannoduvvon eahpevuoiggalaččat. Dán soahpamuša oassebealit galget váldit vuhtii sápmelaččaid riektesajádaga buoridettiin. Seammás dán maŋnel fuomášahtto ahte sápmelaččat háliidit váldit ovddasvástádusa iežaset boahpteáiggi ovddideamis, ja sis lea dasa maiddái vuoigatvuohta. Stáhtat váldet vuhtii sápmelaččaid iešmearridanvuoigatvuođa dalle go leat ollašuhhtime iežaset geatnegasvuođaid dán soahpamuša mielde.²²⁸ Vealahangielldu ulbmilin lea duodalaš dásseárvu. Dat ollašuvvá buoremus lági mielde nu ahte stáhta doarju sápmelaččaid positiiva vuoigatvuođalaš ja ekonomalaš doaimmaiguin. Dát fas duddjojít sápmelaččaide duodalaš vejolašvuođa váldit ovddasvástádusa iežaset boahpteáiggi ja prioritehtaid meroštallamis, iešmearridanvuoigatvuođa mielde. Sámesoahpamuš ii sierra namut sápmelašvuhtii gullelaš joavkkuid, mat leat erenomáš bahá vealahuvvot, ja maid vealatkehtesvuođa suodji guoská. Lunddolaččat njuolggadusas lea goittotge erenomáš stuorra mearkkašupmi unnitloguide, dego lámisolbmuide ja seksuála- ja sohkaealleunnitloguolbmuide.

Soahpamuš sisttisoallá nissoniid ja dievdduid dásseárvvu suoji.²²⁹ Vaikko artihkal 5 guoská namas mielde nissoniid ja dievdduid dásseárvvu, dat gáibida vuoigatvuođaid dorvvasteami ainjuo almmá sohkaeallái vuodđuduvvi vealaheami. Riikkabeivviid bargoeallin- ja dásseárvováljagoddi gávnnašii 2005 ollašuhhton dásseárvolága nuppástusa smiehttamušas ahte dásseárvolága dulkoma galgá viiddidit maid sohkaeali divvumii vuodđuduvvi vealaheami. Váljagotti oainnu mielde dáid olbmuid vuoigatvuođaid ollašuvvama dáfus lea dehálaš ahte sin suodjalit buotlágan vealaheamis ja olggušteamis. Váljagoddi maid oaivvildii ahte dásseárvolága vealahannjuolggadusaid galgá dulkot seamma dulkonvuogi mielde go ON:id duopmostuollu.²³⁰

Dásseárvvoáirasa mielde dásseárvolága galgá heivehit, ainjuo dassázii go ášši lea lágas meroštallon, maid sohkaealleunnitloguolbmuide, iige ráddjet suodjaleami

²²⁸ Sámesoahpamuša láidehusoassi.

²²⁹ Artihkal 5.

²³⁰ TyVM 3/2005 vp; HE 19/2014 Ráđđehusa evttohus riikkabeivviide ovttaveardásašvuođaláhkan ja muhtin dasa laktáseaddji láhkan.

olggobeallái daid olbmuid geat leat čađahan sohkabeali divvunproseassa.²³¹ Ođasmahtton dásseárvolága mihttomearrin lea 1 §:a mielde eastadit sohkabeallái vuodđuduvvi vealaheami ja ovddidit nissoniid ja dievdduid gaskasaš dásseárvvu ja dán ulbmila mielde maid buoridit nissoniid sajádaga bargoeallimis. Lága funkšuvdnan lea lassin eastadit sohkabealleidentitehtii dahje sohkabeali ovdanbuktimii vuodđuduvvi vealaheami.²³² Maiddái Davviriikkalaš Sámesoahpamuša galgá dulkot ovttas vuodđolágain, ovttavewardásaš- ja dásseárvonjuolggadusaiguin ja maid riikkaidgaskasaš vuoigatvuodain, dego ON:id duopmostuolu mearrádusaiguin.

Sámesoahpamuša artihkal 21 mearrida gielalaš vuoigatvuodaid ja dat cealká ahte “stáhtat ovddidit” sápmelaččaid vejolašvuodaid geavahit sámegiela sosiála- ja dearvvašvuodafuolahusas sámequovlluin, ja maiddái “áلكidahttet” sámegiela geavaheami sámequovlluid olggobealde. Sosiála- ja dearvvašvuodafuolahusa suorggis stáhtat “váldet vuhtii” sáme kultuvrii laktáseaddji beliid. Artihkkala sátneválljejumiid ii sáhte atnit vuoigatvuodalaččat nanusin, daningo dat eai gáibit stáhtaid dorvvastit muhto baicce ovddidit gielalaš vuoigatvuodaid, maidda sápmelaččain lea ainjuo vuodđolága mielde vuoigatvuoha. Dego dán kapihttalis lea ovdalis máinnašuvvon, de gielalaš vuoigatvuodaid ollašuvvan lea guovddáš ášši sihke sápmelaš lámisolvmuide ja sápmelaš seksuála- ja sohkabealleunnitloguide.

Suopma ii lohkameahttun geahččalemiid maŋnel leat velge ratifiseren eamiálbmogiid vuoigatvuodaid dorvvasteaddji ILO soahpamuša 169.²³³ Soahpamuša ratifiserema guoski ráđdehusa evttohusa leat ain guorahallame riikkabeivviin.²³⁴ Suopma lea liikká vuolláičállán ILO soahpamuša nr 169 juo 1989. Guovddáš ILO soahpamuša 169 vuoigatvuodát ja vuodđoprinsihpat leat maŋnel dovddastuvvon sihke stáhtaortnegis, dábálaš olmmošvuoigatvuodaid gohcinorgánaid dulkojumiin ja maid ON:id eamiálbmotvuoigatvuodaid julggaštusas. Wiena oktasašsoahpamuša²³⁵ artihkal 18 rávve stáhtaid leat doaimmakeahtta nu ahte dat dahket juo vuolláičállon soahpamuša funkšuvnna ja ulbmila duššin. Dego earánai olmmošvuoigatvuhtasoahpamušain, de ovttavewardásašvuoda ja vealatkeahtesvuoda suodji leat ILO soahpamuša 169

²³¹ HE 19/2014 Ráđdehusa evttohus riikkabeivviide ovttavewardásašvuodaláhkan ja muhtin dasa laktáseaddji láhkan.

²³² Láhka nissoniid ja dievdduid gaskasaš dásseárvvus addon lága nuppástuhttimis 1329/2014.

²³³ International Labour Organization (ILO) Convention (No. 169) concerning Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries, Geneva, dohkkehuvvon 27.6. 1989, boahtán fápmui 5.9.1991, 28 International Legal Materials (1989) 1382.

²³⁴ HE 264/2014.

²³⁵ Stáhtasoahpamuša guoski Wiena oktasašsoahpamuš 33/1980.

vuodđoprinsihpat. Soahpamuša mielde stáhtat galget ollašuhhtit doaimmaid, mat sihkarastet dáid álbmogiid lahtuid ovtaveardásaš vuoigatvuodaid ja vejolašvuodaid, maid našuvnnalaš njuolggadusat ja mearrádusat geigejit eará álbmogii. Doaimmat galget lassin ovddidit dáid álbmogiid sosiála, ekonomalaš ja kultuvrralaš vuoigatvuodaid dievaslaš ollašuvvama, gudnejahtit daid sosiála ja kulturidentitehta, vugiid, árbevieruid ja institušovnnaid, ja vel veahkehit dáid álbmogiid lahtuid jávkkadit eamiálbmoga ja eará našuvnnalaš álbmoga vejolaš sosiála-ekonomalaš erohusaid dakkár vugiiguin, mat heivejit maid eamiálbmoga ulbmiliidda ja eallinvugiide.²³⁶ ILO soahpamuša 169 artihkkala 3 mielde eami- ja čeardaálbmogat galget beassat návddašit dievaslaš olmmošvuoigatvuodain ja vuodđofriiddjavuodain almmá eastadeami ja vealaheami. Soahpamuša mearrádusat heivehuvvojit almmá vealaheami dáid álbmogiid dievdo- ja nissonlahtuide. Positiiva sierrameannudeapmi ovtaveardásašvuoda ovddideami várás guoskkaha soahpamušas buot eallima beliid, gielalaš vuoigatvuodaid ja eananvuoigatvuodaid. ILO soahpamuša 169 ratifiserema guoski ráđdehusa evttohus (HE 264/2014) máinnaša ovtaveardásašvuoda ja vealaheami gielddu, mat fas laktásit dásseárvolága nuppástusa sohka-bealleidentitehtii ja sohka-beali ovdanbuktimii vuodđuduvvi vealaheami.²³⁷

Riikkaidgaskasaš bargodoaimmahat ILO lea gidden erenomáš fuomášumi eamiálbmogii gullevaš lámisolbmuid vealatkeahcesvuoda jávkkadeapmái ja vuoigatvuodaid buorideapmái. Jagi 2015 raporttas ILO muittuha, ja čujuha seammás ON: id lámisolbmuid vuoigatvuodaid oktasašsoahpamuša gohcinorgána cealkámušaide, ahte eamiálbmogii gullevaš lámisolbmuid hástalusat beassat bargoeallimii, skuvlejupmi ja lámisvuhtii laktáseaddji sierradoarjaga váilun dolvot geafivuhtii, erenomážit eamiálbmotservošiin.²³⁸ ILO raporta deattuha vealatkeahcesvuodáprinsihpa lassin eamiálbmogiidda gullevaš lámisolbmuid vuoigatvuoda oassálastit mearrádusaid dahkamii ja daidda laktáseaddji skuvlejupmái.²³⁹

²³⁶ ILO Sopimus 169, Artihkal 2. Gč. HE 264/2014.

²³⁷ HE 264/2014, I Yleiset periaatteet –oasis.

²³⁸ International Labor Organization, Indigenous Persons with Disabilities, Access to Training and Employment, ILO 2015, s. 2. ILO čujuha Argentiina, Áustralia, Peru ja Costa Rica guoski raporttaide.

²³⁹ Ibid., s.2.

5. Sápmelaš lámisolbmot

Sápmelaš lámisolbmot leat oidnogohtán dutkamušas eanet easkka mañimus jagiid. Máilmmis leat oppalohkái ságastallagohtán eanet lámisolbmuid ja sin olmmošvuoigatvuođaid birra ja dán mielde maiddái eamiálbmogiidda gullelaš lámisolbmuid sajádahkii iešgudet oktasašgottis leat giddegohtán eanet fuomášumi. Suopma lea ratifiseren ON:id oktasašsoahpamuša lámisolbmuid vuoigatvuođain jagi 2016²⁴⁰ ja lokten lámisolbmuid vuoigatvuođaid buorideami oktan iežas riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuohtapolitiikka guovddáš áššin²⁴¹.

Dán kapihttalollisvuođas mitalit vuos oppalaččat lámisvuođadutkamuša suorggi teorehtalaš ságastallamis ja geahčadit dasa laktáseaddji ságastallama, mii sisttisdoallá eamiálbmogiid geahččanguovllu. Dán mañjel govvidit sápmelaš lámisolbmuid dilis dahkkon dutkamušaid ja suokkardit sin sajádaga sámeservošis. Kapihttalis čujuhuvvo maiddái Suoma olmmošvuoigatvuohtapolitiikkii, mii guoská lámisolbmuid. Dasa lassin čuolddašit lámisolbmuid olmmošvuoigatvuođaid ollašuvvama ja daid hástalusaid našuvnnalaš láhkaásaheamis ja seammás giddet fuomášumi sápmelaš lámisolbmuid sajádahkii muhtin ovdamearkkaiguin. Loahpas čilget vel sápmelaš lámisolbmuid vásihan mánggadáfot vealaheamis ja das, mo vealaheami sáhtálii vejolaččat eastadit boahtteáiggis. Mañimus kapihttal vuodđuduvvá dán prošeavtta golmma beallestrukturerejuvvon jearahallamii ja maid aktiiva gulahallamii sápmelaš lámisolbmuid ovddasteaddji, SámiSoster rs:a, áššedovdiin. Dasa lassin kapihttalis vuojudivvvo maid Hokkasa (2017) dutkamuššii *Experiences of inclusion and welfare services among Finnish Sámi with disabilities* namuhuvvon vealahanovdamearkkaid.

²⁴⁰ A/RES/61/106, Convention on the Rights of Persons with Disabilities.

²⁴¹ Ulkoasiainministeriö, Suomen kansainvälinen ihmisoikeuspolitiikka (čujuhuvvon 21.11.2017). Čujuhusas: <http://formin.finland.fi/public/default.aspx?nodeid=49583>.

5.1. Lámisvuohta-albmoneapmi

Lámisvuođa ipmirdeapmi laktása earret eará iešguđet kultuvrii ja maid dasa, man konteavsttas áššiin hubmojuvvo²⁴². Lámisvuođa leat dutkan maid iešguđet diedasuorggis ja iešguđegelágan vuolggasajiin, ja teorehtalaš ságastallan dán fáttá dáfus lea čuvvon oassái maid dihto áigodaga dábálaš diedafilosofalaš diskurssaid.²⁴³ Daningo dán raportta vuolggasadjin lea olmmošvuoigatvuođalaš lahkonanvuohki lámisvuhtii, de raporta lokte ON:id lámisolbmuid vuoigatvuođaid oktasašsoahpamuša dulkonvuogi oktan vejolaš vuohkin geahčadit lámisvuođa albmoneami. Oktasašsoahpamuš ii sisttisdoala virggálaš meroštallama lámisvuhtii muhto dan vuodđun jurddašuvvojit baicce lámisvuođa sosiála málle guovddáš prinsihpat²⁴⁴.

Olmmošvuoigatvuođalaš geahčanguovllus lámisvuođa ii sáhte meroštallat olbmo dihto iešvuođaid dáfus, muhto dáid iešvuođaid galgá baicce sajáidahttit álo dan servodatlaš kontekstii, mas lámisvuohta boahtá ovdan²⁴⁵. ON:id oktasašsoahpamuš²⁴⁶ cealká ahte:

”[...] lámisvuohta lea ovdáneaddji doaba ja ahte lámisvuohta čuovvu sihke dakkár lámisolbmuid ja doaladumiid ja birrasiid hehttehusaid vuorrováikkukhusas, mii eastada dáid olbmuid dievaslaš ja beaktilis oassálastima servodahkii ovtaveardásaččat earáiguin”²⁴⁷.

²⁴²Gč. omd. Kröger, Teppo, ”Tutkimuksen kolme näkökulmaa vammaisuuteen”, *Janus: Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*, 10 (1), 27-38, (2002); Haarni, Ilka, Keskenäistä yhdenvertaisuutta, Vammaisten henkilöiden hyvinvointi ja elinolot Suomessa tutkimustiedon valossa, Stakesin raportteja 6/2006, Helsset: Valopaino Oy (2006), s. 11-12; Ariotti, Louis, ”Social construction of Anangu disability”, *Aust. J. Rural Health* 7, 216-222 (1999); Meekosha, Helen, ”Decolonising disability: thinking and acting globally”, *Disability & Society*, 26:6, 667-682, (2011); Rivas Velarde, Minerva, Indigenous Persons with Disability, Access to Training and Employment, International Labour Organization, Switzerland (2015), s. 6-8.

²⁴³ Gč. omd. Kröger (2002).

²⁴⁴ Rivas Veralde 2015, 7. A/RES/61/106 Láidehusoassi kapihttal e, artihkal 1.

²⁴⁵ Rautiainen, Pauli, Lavapuro, Juha, Hartzell, Jari, Lehtinen, Emma, Meriläinen, Niina, Neuvonen, Riku & Todorov, Elina, Ihmisoikeusindikaattorien käyttäminen Suomen perus- ja ihmisoikeustilanteen seurantaan, Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja (36/2016), s. 82..

²⁴⁶ A/RES/61/106, Láidehus, čuokkis e.

²⁴⁷ A/RES/61/106, Láidehus, čuokkis e.

Dasa lassin oktasašsoahpamuš meroštallá ahte lámisolbmuide gullet dakkár olbmot, geain lea:

”[...] guhkesáigge gorutlaš, vuoijjalaš, intellektuála dahje áiccuide laktáseaddji váddu, mii vuorrováikkukhusas iešguđegelágan eastagiiguin sáhtta hehttet sin dievaslaš ja beaktilis oassálastima servodahkii ovtaveardásaččat earáiguin.²⁴⁸”

Oktasašsoahpamušas ovdanbukton lámisvuoda ipmirdanvuogi ulbmilin lea ovddidit maid stáhtaid našuvnnalaš lánkaásaheami ja lassin viiddidit politihkalaš meroštallanvuogi, mii laktása lámisvuhtii²⁴⁹. Go lámisvuoha geahčaduvvo olmmošvuoigatvuohtamáille bokte, de fuomášupmi giddejuvvo lunddolaččat dávjá lámisolbmuid olmmošvuoigatvuođaide ja maiddái dáid vuoigatvuođaid ollašuvvamii ja ollašuhttimii²⁵⁰.

Stuorra-Británnias lámisvuoda sosiála málle vulggii johtui ja hápmašuvai doarjut 1970-logu brihttalaš lápmásiidlihkadusa oainnu. Dan mielde lámisvuoha lea sihke daid olbmuid, geain lea juoga váddu (eŋg. impairment) ja vealaheaddji servodaga gaskasaš gaskavuoha²⁵¹. Maŋjeleappos earret eará Michael Oliver (1990), guhte adno oktan lámisvuoda sosiála málle guovddáš olmmožin, meroštalai lámisvuoda sosiála málle namalassii dán lápmásiidlihkadusa ideologiija vuodul²⁵². Nuppiiguin sániiguin Oliver (1992) ipmárdusa mielde lámisvuoha buvttaduvvo sosiálalaččat²⁵³.

Seamma áigge maiddái Davviriikkain riegádišgohte kritihkalaš oainnut lámisvuoda medisiinnalaš meroštallanvuogi guovdu²⁵⁴. Davviriikkalaš lámisvuoda gaskavuoha-málle meroštallá lámisvuoda gaskavuodaide čadnon albnoneapmin. Dan mielde lámisvuoha boahtá ovdan dilálašvuodain, main ovttaskas olbmo doaimmat ja birrasa dahje oktasašgotti gáibádusat eai gulahala.

²⁴⁸ A/RES/61/106, artihkal 1.

²⁴⁹ Rivas Veralde (2015), s. 7

²⁵⁰ Haarni 2006, 11.

²⁵¹ Shakespeare, Tom, “Social models of disability and other life strategies”, *Scandinavian Journal of disability Research*, 6:1, 8-21 (2004), s. 9. Gč. maid Kröger (2002). Meroštallam čálii UPIAS (Union of Physically Impaired Against Segregation) in 1976 in the document *Fundamental Principles of Disability* (Shakespeare (2004), s. 9.).

²⁵² Shakespeare (2004), s. 9. Gč. maid Oliver, Mike, *The Politics of Disablement*, Basingstoke: Macmillan (1990).

²⁵³ Oliver, Mike, “Changing the Social Relations of Research Production?”, *Disability, Handicap & Society*, 7:2, 101-114, (1992), s. 101. Gč. maid Rivas Veralde (2015), s. 7.

²⁵⁴ Tøssebro, Jan, “Introduction to the special issue: Understanding disability”, *Scandinavian Journal of Disability Research*, 6:1, 3-7, (2004); Shakespeare (2004), s. 8.

Lámisvuohta čatnašuvvá nappo lagamustá dihto dilálašvuođaide ja birrasii, iige dat leat juoga mii nu iešvuođaid, mii olbmos lea juohke dilálašvuođas.²⁵⁵ Tøssebro (2004) atná dán gaskavuođas ovdamearkan čalmmehis olbmo, guhte ii leat telefonnas humadettiin lámisolmmoš, ja seavdnjadasas son fas sáhtá birget hui bures²⁵⁶.

Krögera (2002) ipmárdusa mielde WHO:a jagi 1980 ICIDH-lámisvuođaklassifiresema (eng. International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps) čuočuhedje vuođđuduvvat mállii das ahte lámisvuohta lea olbmo ja su birrasa gaskasaš gaskavuohta. Klassifiserema kritiserejedje garrasit, daningo praktihkas dan dulkojedje vuođđuduvvat ovttaskas olbmo ja su lámisvuođa geahčadeapmái.²⁵⁷ Jagi 2001 almmostuvvan ICF-klassifiseren (eng. International Classification of Functioning) buhttii ICIDH-klassifiserema²⁵⁸. ICF-klassifiseren vuođđuduvvá ainjuo biopsykososiála mállii²⁵⁹. Dán málle mielde lámisvuohta lea mánggahámat albnoneapmi, mii riegeada olbmo sihke iešvuođaid, fysalaš, ráhkaduvvon, doaladumiide laktáseaddji, sosiála ja politihkalaš birrasa gaskasaš vuorrováikkukhusas²⁶⁰. Sáhtá dadjat ahte dat lea ožžon váikkukhusaid sihke medisiinnalaš ja sosiála mállis²⁶¹. ICF-klassifiseren meroštallá dearvvašvuođa iešguđet oassedahki ja lassin muhtin dasa gullelaš buresbirgejumi oassedahkkiid. Dat maiddái hukse oktasaš riikkaidgaskasaš giela, mainna doaimmalaš dearvvašvuođadili ja dearvvašvuhtii laktáseaddji doaimmalaš dili sáhtá govvidit²⁶².

Ovdalis čilgejuvvon mállet leat oassái hástán medisiinnalaš mállii vuođđuduvvi medikála málle, mas lámisvuohta jurddašuvvo individuála iešvuohtan, mas lámisvuohta čuovvu soapmása biologalaš iešvuođain, vigiin dahje buohcuvuođain²⁶³. Vaikko ságastallan lámisvuohta-doahpaga hárrái lea manjimuš

²⁵⁵ Tøssebro (2004), 4. Gč. maid Kröger (2002).

²⁵⁶ Tøssebro (2004), 4.

²⁵⁷ Kröger (2002).

²⁵⁸ WHO, ICF, Toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälinen luokitus, World Health Organization, Stakes, Ohjeita ja luokituksia, Tampere: Juvenes Print – Suomen yliopistopaino Oy (2004:4). Gč. maid Kröger (2002).

²⁵⁹ Bickenbach, Jerome E. “Monitoring the United Nation’s Convention on the rights of Persons with Disabilities: data and International Classification of Functioning, Disability and Health”, *BMC Public Health*, 11(Suppl 4), (2011), s. 8. Gč. maid Rivas Velarde (2015), s. 7 & World Health Organization (2004).

²⁶⁰ Bickenbach (2011), s. 8. Gč. maid Rivas Velarde (2015), s. 7.

²⁶¹ WHO, World Report on Disability, World Health Organization & World Bank, Malta (2011), s. 4.

²⁶² WHO (2004), s. 3.

²⁶³ Gč. omd. Vehmas, Simo, ”Yksilön vai yhteisön vika? – vammaisuus-käsitteen moraalifilosofista tarkastelua”, kirjijis Karjalainen, Vappu, Vilkkumaa, Ilpo (doaim.), Kuntoutus

logi jagiid šaddan mánggabealageabbon, ja albmoneami mánggahápmasašvuohta lea fuomášuvvon iešguđet suorggis, de liikká muhtun jurdagat lámisvuođa birra leat ain hui váilevaččat. Daningo dát raporta vuojulduvvá namalassii eamiálbmogiid gullelaš lámisolbmuid vuogiatvuođaide ja sin mánggadáfot vealahepmái, de lea dehálaš cuiget ahte namalassii eamiálbmotdiskursa ii báljo vuhtto ovdalis govviduvvon málliin²⁶⁴.

Eamiálbmogiid oainnuid lámisvuođa birra leat dutkagoahtán easka gieskat. Dáin dutkamušain lea fuomášuvvon ahte lámisvuohta-doaba lea amas muhtin eamiálbmotservošiin. Dasa lassin muhtin dáhpáhusain oarjeriikkain, ja mánggii jur Eurohpás vuolggahuvvon mállet ja daid mearkkašumiid ipmirdanvuogit, spiehkkasit sakka muhtin eamiálbmotservošiid jurddamálliid ektui.²⁶⁵ Muhtin eamiálbmotservošiin lea goit muhtin muddui hui biehtadahkes doaladupmi lámisolmmožin leahkimis dahje dan jurddašeamis.²⁶⁶

Doahpágiid erohusaide ja eará vuohkái jurddašit lámisvuođa lea boahtán ovdan maiddái sápmelaš lámisolbmuid gieđahalli dutkamušas. Sámeielas iešguđegelágan váttuid sáhtta govvidit ovdamearkka dihte gillii mihtilmas metaforalaš dadjanvuogiiguin, daningo sámeielain eai álo leat virggálaš sánit, mat govvidit iešguđegelágan váttuid. Dasa lassin sápmelaš kultuvrras ii oro muđuide leame nu dábálaš hupmat buohcuvuođaid birra njuolga dahje atnit diagnostalaš tearpmaid. Oassi sápmelaččain maid atná lámisvuođa dihto ládje oassin lunddolaš rievddadallama nu ahte maiddái lámisolbmuide lea leamašan maid dehálaš gávdnat doaimmalaš rolla servošis.²⁶⁷ Dán dutkamuša jearahallamiin badjána dat ahte davvisámeielas lea muhtin dáhpáhusain sáhtán govvidit lámisolbmuid ovdal earret eará sániiguin *earenoamáš olmmoš*. Dattetge dán prošeavtta várás dahkkon áššedovdijearahallamis boahtá ovdan ahte ovdamearkka dihte davvisámeielas leat leamašan maiddái eará, eai nu posiitiiva dadjanvuogit govvidit lámisolbmuid²⁶⁸.

kanssamme, Ihmisen toimijuuden tukeminen, Stakes, Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy, 41-52, (2012), s. 43, Tøssebro (2004), s. 3, Oliver (1992).

²⁶⁴ Rivas Velarde (2015), s. 7.

²⁶⁵ Gč. omd. Ariotti (1999), Rivas Velarde (2015), s. 6.

²⁶⁶ Rivas Velarde (2015), s. 6.

²⁶⁷ Melbøe, Line, Johnsen, Bjørn-Eirik, Fredreheim, Gunn Elin, Hansen, Ketil Lenert, Situasjonen til samer med funksjonsnedsettelse, Nordens Velfærdscenter (2016a), s. 13, Melbøe, Line, Hansen, Ketil Lenert, Johnsen, Bjørn-Eirik, Fredreheim, Gunn Elin, “Ethical and methodological issues in research with Sami experiencing disability”, *International Journal of Circumpolar Health*, 75:1 (2016b). Gč. maid Uttjek, Margaretha, Levnadsförhållanden bland samer med funktionsnedsättning i Sverige, Nordens Velfærdscenter (2016), s. 47-48.

²⁶⁸ Jearahallan: Sámi Soster, Ristenrauna Magga, 13.9.2017.

Dálá áigge buot Suomas hubmojuvvon golmma sáme gielas leat iežaset sátni govvidit lámis olbmo. Davvisáme giellii sátnit leat juogo *lámis*, *lámis olmmoš* dahje *doaimmashehttejuvvon*, nuortalaš giellii *lää'mes*, ja anáraš giellii *váduláš*. Davvisáme giellii sániin *lámis* leat álgoálggus govvidan erenomážit dakkár olbmo, geas lea lihkanváddu dahjege -hehttehus²⁶⁹, muhto dál dan atnet govvidit maid oppalaččat lámis olbmo, seamma ládje go suomagiela sániid *vammainen henkilö* (sá. ”lámis olmmoš”). Sáni *doaimmashehttejuvvon* sáhtta maid atnit, go lea sáhka oppalaččat lámis olbmo birra²⁷⁰. Anáraš gielat tearbma *váduláš* lea easka normerejuvvon nu ahte dat vástida sosiála- ja dearvvašvuoda surggiid suomagielat sátneráju. Ovdal anáraš gielas lea leamašan anus lagamustá váttu govvideaddji namahus, mii govvida lámis olbmo²⁷¹. Ovdalis namuhuvvon ovdamearkkain leat miellagiddevaš ovdamearkkat, mat čuvvot Ariotti (1999) artihkkalis govviduvvon lámis-sáni anu Austráalia anangu-servošis. Daningo ananguid gielas ii álgoálggus leat leamašan tearbma, mii mearkkaša lámis olbmo, sii adde juo válmmaš *nyumpu* -sátnái odđa mearkkašumi. Dat lea mearkkašan álgoálggus lápmasa, skierpmá (eng. *crippled*²⁷²), lápmašuvvan, roksašuvvan dahje čuhppon (eng. *maimed*²⁷³) pitjantjattjara-giellii, ja lea dás mañnel váldon atnui dalle go lea sáhka lámis olbmuid birra. Oassi servošii gullevaš lámis olbmuid dattetge loavkašuvvá *nyumpu*-sáni geavaheamis sin birra, daningo dan atnin sin oainnu mielde stigmatisere olbmo ja klassifisere su dihto sosiála ”jovkui”²⁷⁴.

Seamma ládje go anáraš gielas, maiddái pitjantjattjara-gielas olbmo govvidedje ovdal su ovttaskas erenomáššárgosa dahje váttu dáfus. Ariotti (1999) artihkkala mielde dát muitala das ahte ovdamearkka dihte ananguin ii leat leamašan dárbu sirret lámis olbmuid eará servošis abstrákta tearpmain.²⁷⁵ Dánsullasaš giella čujuha dasa ahte olbmot, geain leat dihto sierradárbbut ja/dahje váttut dohkkehuvvojedje servoša ja maiddái servodaga mánggahámatvuoda lunddolaš oassin²⁷⁶. Dego ovdalis lea čájuhuvvon²⁷⁷, de sullasaš gaskavuolta badjána maiddái earret eará Melbø ja earáid (2016a) ja maiddái Uttjeka (2016) raporttas muhtin sápmelaččaid dáfus²⁷⁸. Dán rapporta dutkit eai čuoččut ahte ovdáneapmi

²⁶⁹ Sammallahti, Pekka, Saamelais-suomalais-saamelainen sanakirja, Girjegiisá Oy, Ohcejohka 1993. 5. preanttus (2013).

²⁷⁰ Rávdnjepoastaságastallan Giellagáldu davvisáme gielat giellabargiin, 11.10.2017.

²⁷¹ Rávdnjepoastaságastallan Giellagáldu anáraš gielat giellabargiin, 9.10.2017.

²⁷² Davvisáme gielat jorgalus Arla Magga.

²⁷³ Davvisáme gielat jorgalus Arla Magga.

²⁷⁴ Ariotti (1999), s. 219.

²⁷⁵ Ariotti (1999), s. 218.

²⁷⁶ Branson, Jan, Miller, Don, “Normalisation, community care and the politics of difference”, *Australian Disability Review*, 4:17-28 (1992), s. 18. Gč. maid Ariotti (1999), s. 218.

²⁷⁷ Gč. dát raporta s. 60

²⁷⁸ Melbø ja earát 2016a), s. 13; Uttjek (2016), s. 47-48.

livččii leamašan juste seammalágan sámeielat tearpmaid dahje sámeservoša ovdamearkka dihte anangu-servoša ektui, muhto sullasašvuodaid terminologijja dáfus sáhtttá čielgasit vuohttit. Dákko badjána gažaldat, guđeládje lámisolbmuide leat ovdal čujuhan sámeielain, ja leago doaladupmi sin guovdu nuppástuvvan terminologijja ovdáneami mielde? Dasa lassin galggalii dutkat, leatgo lámisolbmuide laktáseaddji ipmárdusat leamašan earáláganat iešguđet sámeservoša gaskkas ja maiddái siste.

5.2. Lámisvuoda historjjá ja dutkamuša birra

Lámisolbmuid sajádat ja sin vuoigatvuodaid ollašuvvan servodagas čatnasa olu guđege oktasašgotti, servoša ja áigodaga dábalaš servodatipmárdussii lámisvuodas.²⁷⁹ Dieđalaš ságastallan fáttá dáfus lea dálá áigge valjis ja mánggahámat. Danin čuovvovažžan gieđahallat oanehaččat dan, mo ságastallan, jurdagat ja doaladupmi lámisvuoda dáfus leat áiggi mielde nuppástuvvan.

Ovdal historjjás lámisvuoda leat sáhttán atnit juobe čuovvumuššan olbmo dahje su vanhemiid morála rihkkosiin, ja diekko bokte lámisvuoha jurddašuvvui ipmillaš ránggáštussan suddudeamis²⁸⁰. Rivas Velarde (2014) dutkamuša mielde dát seamma, mánga iešguđet kristtalaš árbevieruin bohciideaddji oaidnu lea historjjálaččat sirdašuvvan Eurohpás kolonialismma áigge iešguđet riikii ja daid eamiálbmotservošiidda²⁸¹. Norgga bealde ášši sápmelaččaid birra dahkkon dutkamušain lea mañimuš jagiid badjána dat ahte maiddái sápmelaččat jáhkke ovdal²⁸² nu ahte erenomážit buohcuvuođat leat ránggáštus das ahte olmmoš lea dahkan juoidá boastut²⁸³. Ovdal kristtalašvuoda leavvama sámeservošii,

²⁷⁹ Gč. omd. Haarni (2006), s. 11.

²⁸⁰ Vehmas (2012), s. 43.

²⁸¹ Rivas Velarde, Minerva Concepción, The Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its implications for the health and wellbeing of indigenous peoples with disabilities, a thesis submitted in fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy, Sydney Medical School, University of Sydney (2014), s. 36-37.

²⁸² Melbøe ja earát (2016b) fuomášuhttet artihkkalis ahte muhtimat jurddašit ain ná.

²⁸³ Melbøe ja earát (2016b), Bongo, Berit Andersdatter, “Samer snakker ikke om helse og sykdom”. Samisk forståelseshorisont og kummikasjon om helse og sykdom. En kvalitativ undersøkelse i samisk kultur. Avhandling levert for graden Philosophiae Doctor, Universitetet i Tromsø (2012), s. 9.

sápmelaš dološ oskkuin buohcuvuođa fas atne čuovvumuššan das ahte bahás vuoiŋŋat vigge váldit olbmo vuoiŋŋa iežaset háldui²⁸⁴.

Maŋjeleappos lámisvuoda leat ipmirdišgohtán dálkkasdiehtaga dáfus²⁸⁵. Hayes ja Hannlod (2007) čujuheaba iežaska lámisvuoda medikaliserema historjjálaš perspektiivva guorahalli artihkkalis Foucault'a (1980) oainnuide earret eará das ahte medisiinnalaš institušuvnnaid ovdáneapmi Čuvgehusa áigge dagai dan ahte ovttaskas olbmuid goruda hálddašeaddji diskurssaid riegádeapmái. Politihkka vuhttođii dieđu iešguđet oasis ja oktasašgottiid hálddašeapmi viidánii gokčat árbevirolaš guovlluid hálddašeami lassin maiddái muhtin ládje ovttaskas olbmuid gorudiid. Dálkkasdiehtaga diskurssat váldoje jođánit atnui viidát earánai oktasašgotti osiin. Vehážiid mielde goruda atnigohte objeaktan, man sáhtii iskat ovdamearkka dihte "divvut" dahje "buoridit".²⁸⁶ Go olbmo iešvuodaid mihtidišgohte iešguđegeládje, sin maid sáhtii kategoriseret dáid iešvuodaid dáfus. Kategoriseren dagahii dan ahte nuppi kategorijai sáhtii addit stuorit árvvu go nubbái. Vearrámus dilis ná dat olbmot, geaid dulkojedje "nuppi" kategorijja ovdasteaddjin, ásahuvvojedje marginálii ja sin árvu vuoliduvvui. Biomedikála málle lámisvuoda čilgemis leatnai kritiseren das ahte dat ovddida jurddašnmálle biologalaš dearvvašvuoda norpmas ja maiddái dasa laktáseaddji buresbirgejumis, ja lámisvuolta fas spiehkkaša dán norpmas.²⁸⁷

Oliver (1992) čilge ahte 1900-logus industriálaservodat leat huksen lámisvuodas medisiinnalaš problema, masa dárbbášuvvui medisiinnalaš gaskiiboahhtin²⁸⁸. Váddu dulkojuvvui buohcuvuohtan, man fertii buoridit. Dán dihte leat atnigohtán maiddái lámisolbmuid buohccin ja oktasašgotti passiiva doaibmin.²⁸⁹ Vai lámisolbmot eai livčče leamašan noadđin eará servodahkii, ripme hukset ođđa vugiid, vai sii livčče bastán birgehalla buorebut "normála" árggas. Lámisvuoda medikaliseren álggahii lámisvuoda individuála málle, mii hápmašuvai 1900- logus máŋgga ládje lámisvuoda servodatlaš oainnu vuodđun.²⁹⁰ Vaikko ságastallan lea dálá áigge máŋgga dáfus ovdánan, ja maiddái

²⁸⁴ Melbøe ja earát (2016b). Gč. maid Bongo, Berit Andersdatter, "Hva er en bærer?": belysning om "en" måte å forstå psykiske lidelser på i den samiske kulturen, Tromsø: Institutt for klinisk medisin, Universitetet i Tromsø (2002).

²⁸⁵ Gč omd. Vehmas (2012), 43.

²⁸⁶ Hayes, Jeanne & Hannold, Elizabeth "Lisa" M, "The road to empowerment on medicalization of disability", *JHSA WINTER* (2007), s. 354. Gč. maid Foucault, Michel, *Madness and Civilization*, London: Tavistock (1980).

²⁸⁷ Hayes & Hannold (2007), s. 355 & 357.

²⁸⁸ Oliver (1992), s. 101.

²⁸⁹ Hayes & Hannold (2007), s. 362-363. Gč. maid Barnes, Colin, Mercer, Geof & Shakespeare, *Exploring disability, A sociological introduction*, Cambridge: Polity Press (1999), s. 19-20.

²⁹⁰ Barnes ja earát (1999), s. 20.

diedalaš debáhtta lámisvuoda dutkamušain lea mánggabealat, de ain árgabeaivve dilálašvuodain lámisvuoda muhtinlágan vuolggasadjin jurddašuvvo biomedikála málle.²⁹¹ Oaidnu das ahte lámisvuolta lea ovttaskas olbmo iešvuolta lea duddjon vuodu maiddái máŋga iešgudet akademalaš oahppoávdnasii ja maid servodatlaš institušuvdnii. Lámisvuolta lea adnon áššin, masa sáhtta reageret ovdamearkka dihte olbmo čađahannávccaid buoridemiin, váttu eastademiin dahje buoridemiin dahje lámisolbmo riegádeami eastademiin.²⁹²

1970- ja 1980-loguin lámisolbmot ja sin organisašuvnnat kritiseregohte garrasit lámisvuoda individuála ja medisiinnalaš málle²⁹³. Sii deattuhišgohte eanet vealaheaddji oktasašgotti mearkkašumi lámisvuoda ipmirdeamis ja giddejedje maiddái fuomášumi lámisolbmuid unnitlogusajádahkii²⁹⁴. Medisiinnalaš málle iske buhttet sosio-politihkalaš málliin, mas dearvvašvuoda fuolahusa bálvalusaid dárbu fuomášuvvo, muhto seammás ulbmilin lea luovvanit dakkár jurddašanmálles ahte lámisolbmuid galggalii viggat ”normaliseret”. Dikšunparadigma háliidedje nuppástuhttit nu ahte lámisolbmot sáhtále oassálastit ovtta veardásaččat dikšunmearrádusaid dahkamii, mat gusket sin. Seammás dát fámuiduhálii lámisolbmuid.²⁹⁵ Jagi 1986 Disabled Peoples International, mii lea našuvnnalaš lámisolbmuidorganisašuvnnaid ja – čoaikkimiid fierpmádat²⁹⁶, háliidii meroštallat lámisvuoda (eng. disability) ja váttu (eng. impairment) ja sirret dán guokte tearpma nubbi nuppis čielgasit. Váddu čujuha čielgasit doaimmalaš hehttehusii, man lea dagahan fysalaš, mielalaš dahje áiccuide laktáseaddji váddu. Lámisvuolta fas čujuha vejolašvuoda massimii dahje eastadeapmái oassálastit servoša normála eallimii ovtta veardásaččat ovtta earáiguin fysalaš dahje sosiála eastagiid dihte.²⁹⁷

Lámisvuhtii laktáseaddji dutkamuša čađahedje ovdal dávjá nu ahte lámisolbmot eai ieža eaige sin ovddasteaddji organisašuvnnat váldon mielde dutkanprosessii. Dát čuozaí sihke lámisolbmuid ja dutkangietti sierraneapmái nubbi nuppis ja maiddái dutkamuša kvalitehtii ja vel dasa ahte ipmárdus lámisvuodas individuála

²⁹¹ Tøssebro (2004), s. 3.

²⁹² Vehmas (2012), s. 44. Gč. maid Tøssebro (2004), s. 3.

²⁹³ Barnes ja earát (1999), s. 27.

²⁹⁴ Shakespeare (2004), s. 9. Gč. maid Hayes & Hannold (2007), s. 365.

²⁹⁵ Hayes & Hannold (2007), s. 365-366.

²⁹⁶ Disabled People’s International, About us (2012). Čujuhusas:
<http://www.disabledpeoplesinternational.org/AboutUs>.

²⁹⁷ Oliver, Michael, “Theories in health care and research, Theories of disability in health practice and research”, *BMJ*, 317:1446-1449 (1998), s. 1447. Gč. maid omd. Söder, Mårten, “Tensions, perspectives and themes in disability studies”, *Scandinavian Journal of Disability Research*, 11:2, 67-81 (2009), s. 71.

probleman nanosmuvai.²⁹⁸ 1900-logu loahpas ovddit sihke lámisolbmuid ja sin ovddasteaddji organisašuvnnaid cealkámušat ledje almmatge lihkostuvvan duddjot lámisvuhtii laktojuvvon ipmárdusaid maid oppalaččat. Sosiála málle mielde sirdašuvve individuála lahknanvuogi sajis sosiála ja politihkalaš čovdosiid gávdnamii, maiguin livččii de vejolaš váikkuhit oktasašgotti ja dan struktuvrrain bohciideaddji vealaheapmái, ja dán dihte sierradárbbu dárbbasaheaddji olbmot šaddet lámisin.²⁹⁹

Maiddái árbevirolaš dahje ”gievra sosiála málle” (eng. strong social model) nu mot ovdamearkka dihte Shakespeare (2004) dan gohčoda, leat kritiseren lámisvuodadutkamuša giettis. Kritihkka lea šaddan earret eará danin, go málle ii váldde vuhtii ovttaskas olbmuid iežaset ja persovnnalaš vásáhusaid lámisvuodas. Dasa lassin dat ii váldde vuhtii iešguđegelágan vátuid, sosiála gaskavuodaid ja olbmuid identitehtaid gaskasaš mánggalágan gaskavuoda. Menddo viiddes gievra sosiála málle heiveheamis lea ainjuo dat riska ahte eará persovnnalaš identitehta ja vásáhusaide váikkuheaddjit bealit, degomat servodatlaš sajádat, nálli, sohkabealli dahje seksuálavuolta báhcet gieđahalakeahtta.³⁰⁰ Dasa lassin sosiála málle ii gidde fuomášumi kultuvrralaš erohusaid, ja nu maiddái dát málle lea riegádan dihto konteavsttas, iige oalleládje leat neutrála dahje heive universála heiveheapmái³⁰¹. Rivas Velarde (2014) čállá ahte dát kritihkka lea hui dehálaš namalassii emiálbmogiidda gullevaš lámisolbmuid dáfus. Su ipmárdusa mielde sosiála málle ii váldde vuhtii emiálbmogiid iežaset meroštallamiid dahje vásáhusaid lámisvuodas, iige dađi eanet kolonialismmas dahje dan váikkuhusain doahpaga mearkkašumi ipmirdeapmái. Kultuvrralaš beliid vuhtiiváldin lea nappo guovddázis, vai lámisvuoda sáhtta ipmirdit maid lámisvuolta mearkkaša emiálbmogiid eallimis.³⁰²

Juo ovdalis lea bukton ovdan ahte davviriikkalaš lámisvuoda gaskavuolta-málle boahtá dakkár jurddašanvuogis ahte lámisvuolta dávista ovttaskas olmo ja su birrasa gaskavuoda.³⁰³ Juste nuppe gežiid go Storra-Británias, de Davviriikkain lámisvuodadutkamuš ja dan ovdáneapmi ii leat nu čavgadit laktásan lámisvuodaorganisašuvnnaid ja –lihkadusdoibmii, muhto dat lea baicce vuolgán davviriikkalaš buresbirgejupmeipmárdusas.³⁰⁴ Dán málle guovddáš

²⁹⁸ Gč. omd. Oliver (1992), s. 103-105

²⁹⁹ Oliver (1998), s. 1446.

³⁰⁰ Shakespeare (2004), s. 12-14.

³⁰¹ Gč. omd. Barker, Clare & Murray, Stuart, “Disabling Postcolonialism, Global Disability Cultures and Democratic Criticism”, *Journal of Literary & Cultural Disability Studies*, 4.3: 219-236 (2010), s. 228. Gč. maid Rivas Velarde (2014), s. 39.

³⁰² Rivas Velarde (2014), s. 39.

³⁰³ Tøssebro (2004), s. 4.

³⁰⁴ Söder (2009), s. 70. Gč. maid Rivas Velarde (2014), s. 41.

jurddan lea dat ahte stáhta lea vásttolaš doaimbi ja ovtaveardásaš vuoigatvuodaid ja vejolašvuodaid huksejeaddji buot dan riikkavuložiidda³⁰⁵.

Davviriikkalaš buresbirgejummevuogádagas sáhttet almmatge leat maid muhtin čuolmmat. Vaikko Davviriikkain vigget dáhkidit buohkaide ovtaveardásaš vejolašvuoda buresbirgejumái ja bálvalusaide, dat ii dattetge mearkkaš dan ahte buohkain livččii duodalaš vejolašvuolta ávkašuvvat oktasašgotti bálvalusain ovtaveardásaččat dihto sivaiddihte.³⁰⁶ Maiddái dán dutkamusa jearahallamiin badjána ovdamearkka dihte dat ahte sápmelaččat, geaid eatnigiella lea sámeigiella, eai oaččo buot dearvvašvuoda- ja sosiálafuolahusa bálvalusaid iežaset eatnigillii. Dát dárkkuha dan ahte dát buresbirgejumi iešguđegelágan bálvalusat eai leat ovtaveardásaččat buohkaid olámuttus.³⁰⁷ Dasa lassin maiddái ipmárdus buresbirgejumis sáhtá rievddadit olbmuid duogáža mielde³⁰⁸. Danin sápmelaš lámisolbmuid birra humadettiin lea dehálaš giddet fuomášumi dasa, makkár sápmelaččaid ipmárdus buresbirgejumis lea ja mo dat lea earálágan ovdamearkka dihte suomelaččaid ipmárdusa ektui das, mii lea buorre eallin³⁰⁹.

Okta dán raportta dáfus guovddáš temá, mii lea boahtán ovdan juridiseremii³¹⁰ guoski lámisvuodadutkamusas, lea lámisolbmuid dili buorideapmi sin individuála vuoigatvuodaid nannemiin. Dán oktavuodas seahtá geahčadit maiddái positiiva ja negatiiva vuoigatvuolta -doahpagiid³¹¹, mat Södera (2009) guorahallama mielde sáhttet muhtin dilálašvuodain mannat maid ruossalassii gaskaneaset. Ovdamearkan Söder váldá dilálašvuoda, mas olmmoš oažžu positiiva vuoigatvuodaid bokte juoga nu dihto vuoigatvuoda iežas lámisvuoda dihte. Seamma áigge dat ahte suinna meannuduvvo ovttá dilálašvuodas

³⁰⁵ Rivas Velarde (2014), s. 41. Häikiö, Liisa & Hvinden, Bjørn, “Finding the way between universalism and diversity: a challenge to the Nordic model”, girjjis Anttonen, Anneli, Häikiö, Liisa & Stefánsson, Kolbeinn (doaim.), Welfare State, Universalism and Diversity, Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited (2012), s. 74.

³⁰⁶ Gč omd. Häikiö & Hvinden (2012), s. 74.

³⁰⁷ Maid jearahallan: SámiSoster rs, Ristenrauna Magga, 13.9.2017; Saamelaiskäräjät, Posken saamelaisyksikkö, Lehtola, Riitta, Ruotsala Pia, Saamenkielisten palveluiden nykytilan kartoitus, saamelaislasten, nuorten ja perheiden palvelut (1/2017); Hokkanen (2017).

³⁰⁸ Gč. omd. Häikiö & Hvinden (2012); Hokkanen (2017).

³⁰⁹ Gč. omd. Heikkilä, Lydia, Laiti-Hedemäki & Pohjola, Anneli, Saamelaisten hyvä elämä ja hyvinvointipalvelut, Roavvenjárga: Lapin yliopistokustannus (2013), s. 49-58.

³¹⁰ Juridiseren sáhtá leat čuovvumáš globalisašuvnnas, go stáhtaid váldi lea geahppánan ja riikkaidgaskasaš soahpamušaid leat fas atnigohtán iešguđegelágan mihttomeriid ollašuttimii. Nuppe dáfus dat sáhtá čuovvut maid kollektiiva doaimmaid ja stáhtaid buresbirgejummevuogádagaid hedjoneamis, ja ovttaskas olbmo vuoigatvuodaid čujuheapmái ovdamearkka dihte dalle go leat suodjaleame unnitlojuoavkkuid. (Söder (2009), s. 76.)

³¹¹ Positiiva vuoigatvuodát čujuhit vuoigatvuodaide, mat ásahtit stáhtaide ovdamearkka dihte dihto doaimmangeatnegasvuodaid, go fas negatiiva vuoigatvuodát čujuhit doaimmas, dego lámisolbmuid vealaheami biehttaleami geatnegahtti vuoigatvuodaide. (Söder (2009), s. 77-78.)

dihtoládje iežas lámisvuoda dihte, sáhtta dattetge dulkojuvvot maiddái vealaheapmin nuppi dilálašvuodas. Jos lámisolmmoš atná juoga ášši positiiva sierrameannudeapmin, sáhtta nubbi fas atnit dan vealaheapmin. Riikkaidgaskasaččat negatiiva vuoigatvuodaid, ovdamearkka dihte vealaheami vuostáš láhkaásaheami, atnit erenomážit oarjeriikkain positiivvalaččat, ja dan atnet vuohkin suodjalit lámisolbmuid. Söder fuomášuhtta liikká ahte erenomážit Skandinávias galggalii suokkardit dárkilit, mii buresbirgejupmemálla ja nuppe dáfus individuála vuoigatvuodaid loahpalaš gaskavuohta lea.³¹²

Viehka odđa lahkonanvuohki maiddái lámisvuodadutkamuša suorggis lea interseksiónálavuohka, man lea dán raportta dutkančuolmma dáfus dehálaš váldit vuhtii. Dan giedahallat dárkileappot dán raportta logus 3.2.1. Lámisvuodadutkamuša oktavuodas leat ságastallan erenomážit das galggaliigo lámisvuoda geahčadit interseksiónála lahkonanvuogis jogo subjektiiiva vai struktuvrralaš lahkonanvuogi geahččanguovllus. Subjektiiiva lahkonanvuohki mearkkaša dás eanet olbmo identitehtii vuojuđuvvi lahkonanvuogi. Dan mielde olmmoš gullá mánga iešguđet kategoriijai mas su identitehta hápmašuvvá. Struktuvrralaš lahkonanvuohki čujuha fas oktasašgottis hápmašuvvan iešguđegelágan váldestruktuvrraide iešguđet kategoriija gaskkas.³¹³

5.3. Ovddit dutkamušat sápmelaš lámisolbmuid birra

Sápmelaš lámisolbmuid giedahalli dutkamuš lea vánis erenomážit Suomas. Jagi 2014 Davviriikkalaš buresbirgejupmeguovddáža čielggadusas *Personer med funktionsnedsättning och samisk bakgrund* gávnnavuvui ahte dutkamuš, mii giedahallá sápmelaš lámisolbmuid, ii olus gávdno. Norggas ja Ruotas leat dutkan olbmuid, geain lea sámi duogáš, dearvvašvuodadili. Dain lea čielgan ahte earret muhtin buohcuvuodaid ja osiid sámeservodaga ja ruottelaš dahje norgalaš servodaga gaskkas eai leat stuorra erohusat dearvvašvuoda dáfus. Suomas ja Ruoššas dánsullasaš guorahallan lea váddásut daningo dokumenterejuvvon diehtu áššis lea hui vánis³¹⁴. Davviriikkalaš buresbirgejupmeguovddáža raporttas (2014), mii maid eanaš vuodđuduvai Norggas ja Ruotas dahkkon dutkamušii, fuomášuhtto vel ahte diehtu iešguđet oasis, váttus ja buohcuvuodas maid rievddada hui olu. Ovdamearkka dihte sápmelaččaid fysalaš váttuid, dego lihkanaváttuid dahje áiccuide laktáseaddji váttuid eai leat báljo dutkan. Maiddái

³¹² Söder (2009), s. 78.

³¹³ Söder (2009), s. 74-76.

³¹⁴ Pohjoismainen hyvinvointikeskus, Kunskapsläge: Personer med funktionsnedsättning och samisk bakgrund, Nordens Välfärdscenter (2014). Gč. maid Melbø ja earát (2016a), s. 24.

oahppanválttisvuodaid ja kognitiiva hehttehusaid leat dutkan hui unnán ja duoppil dáppil. Eanet leat dutkan mielladearvvašvuodahehttehusaide laktáseaddji váttuid, ja dán fáttá leat dutkan 2000-logus ainjuo mánggas iešguđet dutkanprošeavttas ja nákkosgirjjis. Dasa lassin kultuvrraid ipmirdeapmái, ovttasbargui ja luohttámuššii laktáseaddji dutkamuš lea dahkkon viehka olu.³¹⁵

Norgga Bufdir (eng. The Norwegian Directorate for Children, Youth and Family Affairs³¹⁶) dagai álgaga davviriikkalaš prošeavttas, mii čielggada systemáhtalaččat sápmelaš lámisolbmuide laktáseaddji dieđu. Diehtu livččii vuodđun buoret ipmárdusa huksemii sápmelaš lámisolbmuid eallindilis, ja ovdalis namuhuvvon čielggadeapmi gullá maid dán bargui.³¹⁷ Prošeavtta áigge leat almmustahtton golbma dutkanraportta, mat gieđahallet sápmelaš lámisolbmuid servodatlaš oassálastinvejolašvuodaid³¹⁸. Suomas dán prošeaktii laktáseaddji raporta almmustahtto jagi 2017 skábmamánus³¹⁹ ja seamma áigge almmutahtto prošeaktii laktáseaddji nubbi odđa raporta *Kartlegging av levekårene til personer med utviklingshemming i samiske områder*³²⁰. Norggas ollašuvtton prošeavtta várás čoggojuvvon dieđu vuodul leat almmustahtton dutkanraporttaid lassin ainjuo guokte artihkkala *Ethical and methodological issues in research with Sami experiencing disability*³²¹ ja *Demokratisk deltakelse blant mennesker i en dobbel minoritetssituasjon som same og funksjonshemmet*³²².

Vuosttaš dutkanraporta *Situasjonen til samer med funksjonsnedsttelse* (Melbø ja earát 2016) almmustuvai cuoŋománus 2016, ja dat vuodđuduvvá Norgga davvisámegiela, julevsámegiela ja lullisámegiela guovlluin ássi sápmelaš lámisolbmuid ja/dahje sin lagašolbmuid dahje fuolaheddjiid jearahallamii, mat ledje oktiibuot 31. Dutkamušas badjánit valjit áššit norgalaš buresbirgejupmevuogádagas, maid dihte sápmelaš lámisolmmoš ii vealttakeahtá

³¹⁵ Pohjoismainen hyvinvointikeskus (2014), s. 27-28.

³¹⁶ barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, About us (19.9.2016). Čujuhusas: https://www.bufdir.no/en/English_start_page/About_us/.

³¹⁷ Pohjoismainen hyvinvointikeskus (2014), s. 4-5.

³¹⁸ Melbø ja earát (2016a), Uttjek (2016), Edin-Liljgren, Anette & Flykt, Kia, Glesbygdsmedicinskt centrum, Västerbottens läns landsting, Förutsättningar och villkor för samer med funktionsnedsättning i de samiska förvaltningskommunerna i Sverige, Nordens välfärdscenter (2017)..

³¹⁹ Hokkanen (2017).

³²⁰ Gjertsen, Hege, Melbø, Line, Fedreheim, Gunn Elin & Fylling, Ingrid, *Kartlegging av levekårene til personer med utviklingshemming i samiske områder*, Nordens välfärdscenter (2017).

³²¹ Melbø ja earát (2016b),

³²² Fedreheim, Gunn Elin, Melbø, Line & Opsal, Kari-Anne, ”Demokratisk deltakelse blant mennesker i en dobbel minoritetssituasjon som same og funksjonshemmet”, *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, Vol. 33: 235-253, (2017).

oaččo ovttavardásaččat kultursensitiiva bálvalusa, mii váldá vuhtii sápmelaš árvomáilmmi. Bálvalusat leat dábálaččat huksejuvvon váldoálbmoga dárbbuid mielde, ja dán dihte fas sápmelaš lámisolbmot sáhttet vásihit doarjjavuogádagas sihke kultuvrralaš ja gielalaš hástalusaid. Dutkamuš buktá ovdan ahte informánttat vásihit iešguđegelágan hástalusaid iežaset árgaeallimis earret eará skuvlabirrasis ja bargoeallimis. Skuvlemii laktáseaddji hástalussan namuhuvvo earret eará vejolašvuohta oazžut skuvlejumi sámegielain. Dasa lassin sápmelaš lámisolbmuid vealahit dutkamuša mielde sihke norgalaš ja sápmelaš oahppit. Bargoeallimii beassama oktan hástalussan loktejuvvo ovdamearkka dihte dat ahte Norggas doarjjavuogádat gidde fuomášumi eanet olbmuid váttuide go sin sápmelašvuhtii dahje sámeduogáži. Mánegasat Melbø ja earáid (2016) dutkamušas jearahallon olbmot almmatge háliidit bargat namalassii árbevirolaš sámi ealáhusaiguin. Sápmelaš lámisolbmot dahje olbmot geain lea sápmelaš duogáš, oassálaste dutkamuša mielde aktiivvalaččat demokratiija iešguđet prosessii ja oaivvildit ahte sii galget mánгии bealuštit oppalaččaid maid sámeservodaga beroštumiid.³²³

Ruotas seamma jagi almmostuvvan dutkanraportta *Levnadsförhållanden bland samer med funktionsnedsättning i Sverige* (Uttjek, 2016) várás jearahalloje čieža sápmelaš rávisolbmo Ruotas, geain lea diehtu ja vásáhus sihke lámisvuodas ja maid lámis mánáin³²⁴. Ruotas dutkamuša guovddáš áššin badjána informánttaid hálo seailluhit árggas oktavuoda iežaset sápmelašvuhtii ja loktet sámeservoša váldoálbmoga ektui. Maiddái sápmelaš lámisolbmuid vuohki deattuhit lámisvuoda dahje sin diagnosa mearkkašumi sajis sin máhtuid ja vugiid duddjot alcceseaset doaibmi árgga ja maiddái sin lagašolbmuid mearkkašupmi badjánit raporttas. Buresbirgejupmevuogádat ii Ruotasge ollásit dávis sápmelaš lámisolbmuid doarjaga ja veahki dárbbuide. Raporttas gávnnaht ahte Ruota lánkaásaheami fertelii dárkkistit nu ahte dat vástidivččii buorebut sápmelaš lámisolbmuid vuoigatvuodaid sihke eamiálbmoga ovddasteaddjin ja maiddái lámisolmmožin. Dasa lassin maid lánkaásaheami bokte galggalii sihkkarastit ahte buresbirgejupmestáhta bastá fállat individuála bálvalusaid sápmelaš lámisolbmuide ovttavardásaččat.³²⁵

Jagi 2017 almmustuvai vel nubbi Ruotas ášši sápmelaččaid diliid giedahalli dutkanraportta *Förutsättningar och villkor för samer med funktionsnedsättning i de samiska förvaltningskommunerna i Sverige* (Edin-Liljegren & Flykt 2017). Dutkamuša várás jearahallojedje oktiibuot 19 sápmelaččaid hálddašanguovllu gieldda virgeoapmahačča. Dutkamuša bohtosiin čielgá ahte sápmelaš

³²³ Melbø ja earát (2016a), s. 13-14.

³²⁴ Uttjek (2016), s. 25.

³²⁵ Uttjek (2016), s. 8-9.

lámisolbmuid guoski diehtu gielddain lea hui vánis. Kultuvrralaš ipmárdus lea maid hui vánis eanaš gielddaid guovllus, ja dasa lassin gielddaid bargiid sáme kultuvrra ja gielaid dovdan lea oppalohkáii heittot. Eamiálbmogiid vuoigatvuođaid guoski diehtu gielddain lea maid váilevaš, ja dábálaš rávvagiid ja strategiijaid galggalii ovddidit, vai dilli buorrána.³²⁶

Suomas ássi sápmelaš lámisolbmuid oassálastinvejolašvuođaid ja buresbirgejupmebálvalusaid giedáhalli dutkamuš *Experiences of inclusion and welfare services among Finnish Sámi with disabilities* (Hokkanen 2017) gullá maid Davviriikkalaš buresbirgejupmeguovddáža ruhtadan prošeaktii. Daningo ovdalis máinnašuvvon dutkanraporta almmustuvvá easka dán raportta gárvema maŋnel, dat ii leat oppalaččat váldon vuhtii dán dutkamušas. Vaikko Hokkasa (2017) dutkanprošeakta lea jođus seamma áigge dáinna prošeavttain, de prošeavttaid dutkit leat liikká deaivvadan ja ságastallan jeavddálaččat dađi mielde go dutkanproseassat leat ovdánan, ja dutkanbohtosiid lea maid sáhtán atnit ávkin ovdamearkkaid dáfus.

Dáid publikašuvnnaid lassin Ruotas ja Norggas leat almmostuvvan maid moanat publikašuvnnaid, mat laktásit fáddái. Namalassii ovdalis giedáhallon publikašuvnnaid lea almmatge dehálaš buktit ovdan dán dutkanraporttas, daningo dat govvidit viidát sápmelaš lámisolbmuid vásihan hástalusaid Davviriikkalaš buresbirgejupmevuogádagain. Maiddái dán dutkamuša jearahallamiin badjánit máŋga sullasaš temá go ovddit publikašuvnnaid, degomat suomelaš buresbirgejupmevuogádaga struktuvrrain badjáneaddji hástalusat sápmelaš lámisolbmuide. Dasa lassin dutkamuša informánttat muitalit ahte máŋga iešguđet virgeoapmahačča ja lágádusbargi diehtu sáme kultuvrras ja gielas lea váilevaš. Dasa lassin informánttat buktet ovdan iežaset váttu dahje sierradárbbu sajis sin vugiid birget árggas ja gullát sámeservošii.

5.3.1. Ovddit dutkamuš Suomas ássi sápmelaš lámisolbmuid birra

Suomas leat ovdal almmostuvvan moadde publikašuvnna, mat giedáhallet namalassii sápmelaš lámisolbmuid dili. Jagi 1997 almmostuvai sosiála- ja dearvvašvuođaministeriija sápmelaččaid sosiála- ja dearvvašvuođabálvalusaid loahpparaportta *Birge ja eale dearvan. Saamelaisten sosiaali- ja terveyspalveluprojektin loppuraportti* (Välímáa & Laiti-Hedemäki, 1997), mii giedáhalla sápmelaš lámisolbmuide dehálaš bálvalusaid ja daid daláš dili. Raporta čalmustahtá earret eará lámisvuođabálvalusaid meari ja

³²⁶ Edin-Liljegren & Flykt (2017), s. 7-8.

máŋggabealatvuoda erohusaid Sámeiguovllus ja dan olggobealde, stuorit ássanguovddážiin. Go bálvalusat ja iešguđegelágan bargguoázžunvejolašvuodat geahppánit meahceguovlluin, de raportta mielde lámisolbmuid vejolašvuodat beassat mielde bargoeallimii ain hedjonit. Raporttas loktejit maid dehálaš beallin sápmelaš lámisolbmuid vuoigatvuoda iežaset giela ja kultuvrra doalaheapmái. Dan galggalii váldit buorebut vuhtii iešguđegelágan veajuiduhttinmálliid plánemis ja ollašuhttimis. Dasa lassin iešguđegelágan veahkkeneavvuid skáhppodettiin galggalii váldit vuhtii mo dat heivejit olbmo ássanbirrasii. Ovdamearkan raportta máinnaša ele-inva-fievrruid, mat eai álo doaimma buolašin ja daiguin johtin lea hástaleaddji geainnuin, main ii leat asfálta. Olbmo ássanbirrasa sierradárbbuid galggalii almmatge váldit vuhtii, vai maiddái lossadit lámisolbmot duodalaččat sáhtále eallit oassin sámeservoša ja oassálastit ovdamearkka dihte árbevirolaš sámi ealáhusaide.³²⁷

Jagi 1999 almmostuvai Sámedikki ja Kynnys ry:a oktasaš jagiid 1995–1997 ollašuhtton sápmelaš lámisolbmuid, vuorrsiid ja guhkesáiggebuohccán olbmuid diedihana- ja doarjjaprošeavttaid loahpparaportta³²⁸. Magga (1999) loahpparaporttas badjánit maid seamma temát Norggas ja Ruotas ássi sápmelaš lámisolbmuid diliid čielggadeaddji dutkanraporttaid ektui, lagabui 20 jagi maŋŋeleappos jagiid 2016³²⁹ ja 2017³³⁰. Sámedikki ja Kynnys ry:a prošeavttas jearahalle 125 olbmo. Dutkamuša čadaheami áigge eatnašat (91 %) informánttain ásse ruovttus iežaset bearraša dahje lagašolbmuid luhtte.³³¹ Maiddái dán dutkamuša informánttain buohkat ássat iežaset ruovttuin. Magga (1999)³³² raporttas badjánit guovddáš temán earret eará guhkes mátkkit ja almmolaš bálvalusaid vátnivuolta Sápmelaččaid ruovttuguovllus ja lassin guovllu gielddaid oktageardánis bálvalusráhkadus, mii váikkuha molssaevttolaš bálvalusaid lohku.³³³ Maiddái Suomas ássi sápmelaš lámisolbmot ja vuorrasat oaivvildedje ahte gielalaš ja kultuvrralaš vuoigatvuodat ollašuvvet funet sosiála- ja dearvvašvuodafuolahusas³³⁴. Dát bealli badjána maiddái dán prošeavtta jearahallamiin. Magga (1999) raporttas čielgá vel ahte maiddái Suomas bálvalusaid plánema ja ollašuhttima kultuvrralaš vuolggasadjin lea suomelaš

³²⁷ Magga, Ristenrauna, ”Vammaispalvelut”, girjjis Válimaa, Aimo & Laiti-Hedemäki, Elsa (doaim.), Birge ja eale dearvan. Saamelaisten sosiaali- ja terveyspalveluprojektin loppuraportti, Sosiála- ja dearvvašvuodaministeriija raporttat ja čállosat (1997), 34-36.

³²⁸ Magga, Ristenrauna, Geas dieđu, gos doarjjaga, Saamelaisten vammaisten, vanhusten ja pitkäaikaissairaiden tiedotus- ja tukiprojektin loppuraportti, Anár: Sámediggi, Kynny ry (1999).

³²⁹ Melbøe ja earát (2016a). Uttjek (2016).

³³⁰ Edin-Liljegren & Flykt (2017).

³³¹ Magga (1999), s.16.

³³² Gč. maid Magga (1999), Jearahallan SámiSoster rs, Ristenrauna Magga 13.9.2017.

³³³ Magga (1999), s. 21.

³³⁴ Ibid.

buresbirgejupmevuogádat, eaige sápmelaš lámisolbmot danin dovdda ahte sii leat ovttaveardásaš sajjádagas váldoálbmoga ovddasteddjiid ektui.³³⁵

Dieđu oažžun erenomážit iešguđet sámegillii adno váilevažžan sosiála- ja dearvvašvuodafuolahusa doarjjadoaimmaid dáfus,³³⁶ ja dát seamma hástalus lea ain áigevuodil lagabui 20 jagi raportta almmustahttima maŋjel³³⁷. Magga (1999) dieđu mielde sámegielat bálvalusaid váilumis šaddet maiddái ovdanbuktinváttisvuodát earret eará sáme- ja suomagielaigiid jurddašemi ráhkadusaid erohusain. Dás fas sáhttet čuovvut muhtin gulahallanváttisvuodát. Bálvalusat eai váldde vuhtii muhtin earáge sápmelaš kultuvrra erenomášsárgosiid. Vearrámuš dilis ovdamearkka olbmo roasmohuvvan nu ahte gártá lágádusdikšui, sáhtta mearkkašit dan ahte dát olmmoš gártá luohpat iežas eatnigielas ja kultuvrras. Nuortalaš- ja anárašgiela eatnigielat lámisolbmui ii vel 1990-logus lean vejolašvuotta oažžut ollenge sosiála- ja dearvvašvuodafuolahusa bálvalusaid iežaset eatnigillii.³³⁸

Jagi 2017 almmostuvvan sámegielat bálvalusaid čielggadusas *Saamenkielisten palveluiden nykytilakartoitus. Saamelaisten lasten-, nuorten ja perheiden palvelut* čielgá ahte dilli sámegielat sosiála- ja dearvvašvuodafuolahusa bálvalusaid dilli lea ain heittot. Ovdamearkka dihte lámisvuodabálvalusat eai Eanodaga sosiáladoaimma bálvalandárbbu árvvoštallama lassin gávdno sámegillii. Ohcejogas lea vejolaš oažžut sámegielat doaibmaterapiija, muhto muđui eará veajuiduhttinbálvalusat leat plánejuvvo suopmelaš kultuvrra vuodul ja bálvalusat leat maid suomagillii. Čielggadeami mielde dát dárkkuha praktihkas dan ahte ovdamearkka dihte veajuiduhttinbálvalusaide gullevaš mánná gártá bajásšaddat dálá dilis suomagielaigin. Maiddái olbmuid doaibmannávccaid, dearvvašvuoda dahje eará sierradárbbuid čielggadeaddji teasttat eai gávdno sámegillii. Dát lea erenomáš hástaleaddji ovdamearkka dihte gullandutkamuša dáfus, daningo gullandutkamuš eará gielain go olbmo iežas eatnigielain sáhtta váikkuhit bohtosiidda. Vuohču, Eanodaga ja Anára guovlluin fállat ruoktobálvalusa davvisámegillii ja Čeavetjávri guovllus nuortalašgillii. Anárašgillii dát bálvalus ii oro gávdnome.³³⁹ Dasa lassin lea dehálaš muitit ahte dát ráddjejuvvo bálvalusat ollašuvvet dušše Sápmelaččaid ruovttuguovllus.

Medisiinnalaš veajuiduhttima ii báljo oaččo mange sámegillii, ja dilli lea heittot maiddái veahkkeneavvuid dáfus. Livččii liikká dehálaš bastit fállat guktuid bálvalusaid olbmo iežas eatnigillii, daningo sihke veajuiduhttinrávvehat ja -

³³⁵ Ibid.

³³⁶ Ibid.

³³⁷ Jearahallan SámiSoster rs, Ristenrauna Magga 13.9.2017

³³⁸ Magga (1999), 21-22.

³³⁹ Sámediggi ja earát (2017), s. 32-36.

bagadallan ja maid veahkkeneavvuin oahpisteapmi sisttisdoallet hástaleaddji terminologijja. Dás fas sáhtá čuovvut dat ahte veajuiduhttima bohtosat eai vástit vuordamušaid. Dál Lapin kuntoutus oy lágida Roavvenjárggas ÁEL:a goasttidan sámegeielat veajuiduhtturssaid, maidda lea vejolaš dingot sámegeielat dulka jos áššehas nu háliida. Maiddái SámiSoster rs ollašuttá buresbirgejumái ja oassálastimii movttiideaddji smávvoavkodoaimma sámegeillii sápmelaš badjeolbmuide, ja dasa lassin dat fállá sámegeielat rávvema ja bagadeami eará dan doaibmansuorgái gullelaš sektoriin.³⁴⁰ Ovdalis namuhuvvon Sámedikki čielggadeamis badjánan bálvalusaid lassin ainjuo Coronaria fállá sámegeielat hupmanterapevtabálvalusaid Eanodaga ja Muoná gielddaid guovlluin³⁴¹.

Sámediggi buktá sápmelaččaid sosiála- ja dearvvašvuoda ovddidanprográmmas *Saamelaisten sosiaali- ja terveystien kehittämisohjelmassa 2016-2019* (2016) ovdan ahte sámegeielat lámisvuodabálvalusaid galggalii ovddidit nu ahte dát hábmejit lávga joatkašuvvi ollisvuoda, mii čuovvu dárbbuid ja váldá sápmelaš kulturduogáža vuhtii. Sápmelaš lámisolbmot leat maid erenomáš rašes dilis ja sáhttet duvdásit eret servodagas ja vásihit vealaheami. Dán dihte sápmelaš lámisolbmo vuogátvuoda ovtaveardásašvuhtii, oasálašvuhtii ja vealatkeahtesvuhtii bálvalusdárbbu árvvoštallamis galggalii sihkkarastit. Maiddái Sámediggi deattuha iežas prográmmas, man dehálaš sámegeielaid ja kultuvrra dáfus vuogálaš bálvalusaid dorvvasteapmi sápmelaš lámisolbmuide lea sin ássanbáikkis fuolakeahhtá olles eallinagi.³⁴²

Ovdalis namuhuvvon Suomas almmostuvvan sápmelaš lámisolbmuid dili ainjuo muhtin muddui gieđahalli publikašuvnnaid lassin maiddái ÁEL:a dutkanjuogus lea almmustahtán 2011 čielggadusa sápmelaččaid vuogátvuodain ja sajádagas eamiálbmogin ÁEL:a sosiáladorvvus *Saamelainen Kelan asiakkaana. Saamelaisten oikeudet ja asema alkuperäiskansana Kelan toimeenpanemassa sosiaaliturvassa* (Faurie, 2011). Publikašuvnnas gieđahallat mánga ášši mat gusket maid sápmelaš lámisolbmuid árgga. Faurie (2011) muitala iežas konklusuvnnain seamma áššiid, mat leat gieđahallon juo ovdalis máinnašuvvon dutkamušaid oktavuodas. Publikašuvnnas badjána earret eará ÁEL:a sámegeielat bálvalusaid ovddidandárbu, ovtaveardásašvuodaplána ođasteapmi nu ahte dat gokčá maiddái ovdamearkka dihte sámegeielat lápmásiidbálvalusaid, positiiva sierrameannudeami prinsihpa ollašuttin ÁEL:a bálvalusain ja lassin bargiid

³⁴⁰ Sámediggi ja earát (2017), s. 43.

³⁴¹ Coronaria, Asiantuntijat (čujuhuvvon 11.11.2017). Čujuhusas: <https://www.coronaria.fi/asiantuntijat/sunnamaarit-sara-tornensis/>; Jearahallan SámiSoster rs, Ristenrauna Magga, 20.6.2017.

³⁴² Saamelaiskäräjät, Saamelaisten sosiaali- ja terveystien kehittämisohjelmassa 2016-2019, (2016), s. 31-32.

dieđu sápmelaš kultuvrras ja ealáhusain galggalii ovddidit, geat barget sápmelaččaiguin. Maiddái lánkaásaheami dáfus publikašuvnnas namuhit ovddidandárbbuid ja deattuhit Sámedikki oainnu vuhtiiváldima lánkaásaheamis ja bálvalusaid ovddideamis. Dutkamuša joatkima suokkardallmis mitaluvvo ahte erenomážit sámegielat vuorrasat ja lámisolbmot lea Sámeiguovllu virgeoapmahaččaid dieđu mielde suojehis dilis vealaheami ja eretduvdáseami dáfus. Oktan boahttevaš dutkamušaid fáddán evttohuvvojit veajuiduhtinterapiijahámiid lágidanvejolašvuodát sámegillii, maid ÁEL:a goastida.³⁴³

Dán kapihttalis ovdanbukton dutkamušaid ja publikašuvnnaid lassin ovdamearkka dihte sápmelaš buresbirgejumi ja bálvalusaid viiddit perspektiivvas geahčadeaddji publikašuvnnat leat dahkkon maiddái Suomas³⁴⁴. Dt eat sierra čuolddašuvvo dán dutkanraporttas, daningo dán dutkamušaš vuojulduvvat namalassii sápmelaš lámisolbmuide ja erenomážit sin olmmošvuoigatvuodaid ollašuvvamii ja máŋggadáfot vealaheapmái.

5.4. Lámisolbmot Suoma olmmošvuoigatvuohtapolitihkas

Lámisolbmot ja sin vuoigatvuodaid ollašuvvan leat loktejuvvon Suoma olmmošvuoigatvuohtapolitihka guovddáži. Dán kapihttalis čilgejuvvojit oppalaččat Suoma olmmošvuoigatvuohtapolitihkalaš doaimmat lámisolbmuid vuoigatvuodaid ovddideapmái sihke našuvnnalaš ja riikkaidgaskasaš dásis. Suopma ratifiserii ON: id lámisolbmuid vuoigatvuodaid oktasašsoahpamuša ja maid oktasašsoahpamuša váljabeavdegirjji 11.5.2016³⁴⁵, ja dat bođii fápmui 10.6.2016. Suopma vuolláičálii oktasašsoahpamuša juo 30.7.2007, muhto dán ratifiserema gergen eaktudii lánkaásaheami nuppástusaid³⁴⁶. Dát guorahallojit dárkileappot čuovvovaš kapihttalis.

³⁴³ Faurie, Maija, Saamelainen Kelan asiakkaana, Saamelaisten oikeudet ja asema alkuperäiskansana Kelan toimeenpanemassa sosiaaliturvassa, Sosiaali- ja terveysturvan selosteita, Kelan tutkimusosasto, Helsset, Tampere: Juvenes Print – Tampereen yliopistopaino Oy, (75/2011), s. 48-50.

³⁴⁴ Gč. omd. Heikkilä ja earát (2013).

³⁴⁵ A/RES/61/106.

³⁴⁶ Riikkabeaivvit, Lámisolbmuid vuoigatvuodaid oktasašsoahpamuša ratifiseren (20.5.2016).

Čujuhusas:

https://www.eduskunta.fi/FI/tietoeduskunnasta/kirjasto/aineistot/kotimainen_oikeus/LATI/Sivut/vammaisten-oikeuksien-yleissopimuksen-ratifiointi.aspx

Našuvnnalaččat oktasašsoahpamuša ollašuhhtima várás oktasašsoahpamuša artihkkala 33 čuoggá 2 mielde áсахuvvui iehčanas ja sorjjasmeahtun struktuvra. Dainna ovddidit, suodjalit ja čuovvut oktasašsoahpamuša našuvnnalaš ollašuhhtima. Suomas dán barggu mearrida Suoma našuvnnalaš olmmošvuoigatvuodaid institušuvdna, masa gullet olmmošvuoigatvuodaguovddáš, dan olmmošvuoigatvuodaid sáttagoddi ja lassin riikkabeivviid olmmošvuoigatvuodaáššeolmmoš. Dát bargu dárkkuha ovdamearkka dihte soahpamuššii laktáseaddji bagadallama, rávvema, skuvlejumi ja dieđiheami ja maiddái Suoma soahpamušgeatnegasvuodaid ollašuvvama čuovvuma. Dasa lassin institušuvdna galgá suodjalit lámisolbmuid soahpamušas máinnašuvvon vuoigatvuodaid loavkašuhhtimis.³⁴⁷

Oktasašsoahpamuša artihkkala 33 čuoggá 3 mielde lámisolbmot ja lámisolbmuidorganisašuvnnat oassálastet čuovvumii. Dát lea ollašuhhton nu ahte lea vuodđuduvvon olmmošvuoigatvuodaid váljagoddái gullevaš lápmásiidjuogus, mii gohčoduvvo lámisolbmuid olmmošvuoigatvuodakomitean (LOVK, suom. VIOK)³⁴⁸. Dasa lassin oktasašsoahpamuša artihkkala 33 čuoggá 1 mielde soahpamuša oassebealit galget nammadit iežaset hálddahasorganisašuvnna mielde ovttá dahje eanet oktavuodáváldindoaimi oktasašsoahpamuša ollašuhhtima várás. Dasa lassin dat galget dán organisašuvnna resurssaid mielde suokkardit koordinerenvuogádaga álggaheami dahje nammadeami, vai oktasašsoahpamuša ollašuhhtimii laktáseaddji doaibma iešguđet suorggis dahje dásis šaddá álkibun. Suomas dát našuvnnalaš oktavuodáváldindoaimi hápmašuvvá sihke sosiála- ja dearvvašvuodaministerijas, olgoriikkaministerijas ja maiddái lámisolbmuid

³⁴⁷ Riikkabeivviid vuoigatvuodaáššeolmmoš, Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2016, K 8/2017 vp. Tampere: Juvenes Print – Suomen yliopistopaino (2017), s. 66. Autismi ja aspergerliitto, ON:a lámisolbmuid vuoigatvuodaid oktasašsoahpamuš boahťá fápmui 10.6.2016 (čujuhuvvon 21.11.2017). Čujuhugas:

https://www.autismiliitto.fi/liitto/ajankohtaista/yk_n_vammaisten_henkiloiden_oikeuksia_koska_eva_yleissopimus_astuu_voimaan_10.6.2016.2617.news

³⁴⁸ HE 284/2014, s. 91; Olmmošvuoigatvuodaguovddáš, Ihmisoikeuskeskuksen toimintakertomus 2016, Tampere: Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print (2017), s. 65-66; Olmmošvuoigatvuodaguovddáš, Lámisolbmuid olmmošvuoigatvuodakomitea doaibma lea álgán (8.11.2016). Čujuhugas: <http://www.ihmisoikeuskeskus.fi/?x177247=4353331>; Riikkabeivviid vuoigatvuodaáššeolmmoš, Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2015, K 11/2016 vp, Tampere: Suomen yliopistopaino- Juvenes Print Oy (2016), s. 66. ON:a lámisolbmuid vuoigatvuodaid oktasašsoahpamuša artihkkala 33 čuokkis 3:

”Riikkavulošoktasašgotti, erenomážit lámisolbmuid ja sin ovddasteaddjiorganisašuvnnaid gálgá váldit mielde ja sii galget maid oassálastit čuovvungeavadagaide dievaslaččat.

(A/RES/61/106.)” Davvisámegielat jorgalus Arla Magga. Sitáhtta suomagillii ”

Kansalaisyhteiskunta, erityisesti vammaiset henkilöt ja heitä edustavat järjestöt, on osallistettava ja se osallistuu seurantamenettelyyn täysimääräisesti (A/RES/61/106.)”

vuoigatvuodaid ráddádallangotti (LÁRÁ suom. VANE) nammadan, koordinerenmekanismán doaimbi ovddasteaddjis, vai oktasašsoahpamuša ollašuttin šaddá álkibun ja ovttasbargu lassána.³⁴⁹

Jagi 2014 riikkabeivviid vuoigatvuodaáššeolbmo kansliija erenomáš temán váldjuvvui vuosttaš gearde lámisolbmuid vuoigatvuodaid ollašuvvan. Fáddá giedahallo maiddái iežas logus Riikkabeivviid vuoigatvuodaáššeolbmo mitalusas jagi 2014³⁵⁰. Jagi 2015 lámisolbmuid vuoigatvuodaid ollašuvvan loktejuvvui vuohon kansliija erenomáštemán³⁵¹. Maiddái jagi 2016 mitalusas giedahallojit lámisolbmuid vuoigatvuodaid ollašuvvan, ja daid ollašuvvama váilevašvuodat giedahallojit viidát³⁵². Dasa lassin mitalusas čilgejuvvo ahte vuoigatvuodaáššeolmmoš ásahii ovttas Olmmošvuoigatvuodaguovddáža hoavddain juovlamánus 2016 lámisvuodabargojoavkku. Lámisvuodabargojoavkku barggut leat iešguđegeláganat ja dat sistisdollet earret eará oktasašsoahpamuša geatnegasvuodaid plánema ja válmmaštallama, ovttasbarggu ja olbmuid oassálastima suokkardeapmi ovttas váljagotti bissovaš lápmásiidjuhkosiiin, ja lassin lámisolbmuid vuoigatvuodaid ollašuttindoaimmaid čuovvun ja doarjun vejolašvuodaid mielde vuoigatvuodaáššeolbmo ja olmmošvuoigatvuodaguovddáža doaimmas ja áššehasbálvalusas. Dasa lassin lámisvuodabargojoavkku bargguide gullá našuvnnalaš ráhkadusa barggu sisdoalu čielggadeapmi vuoigatvuodaáššeolbmo kansliijas ja Olmmošvuoigatvuodaguovddázis, ovttasbarggu čielggadeapmi virgeoapmahaččaiiguin ja organisašuvnnaiguin ja lassin dieđáhusbargguin veahkeheapmi.³⁵³

³⁴⁹ HE 284/2014 vp, 89; Olmmošvuoigatvuodaguovddáš (2016), 65-66. ON:a lámisolbmuid vuoigatvuodaid oktasašsoahpamuša artihkkala 33 čuokkis 1: ”*Soahpamušoassebealit nammadit iežaset hálddahusorganisašuvnnaid mielde ovttasbargoguoimmi dán oktasašsoahpamuša ollašuttima várás ja suokkardit vejolašvuodaid mielde koordinerenvuogádaga vuodđudeami dahje nammadeami, vai dat veahkeha ollašuttima ja dasa laktáseaddji doaimma iešguđet suorggis ja dásis. (A/RES/61/106.)*” Davvisámegiela jorgalus Arla Magga. Sitáhtta suomagillii ”*Sopimuspuolet nimeävät hallitusorganisaationsa mukaisesti yhden tai useamman yhteystahon tämän yleissopimuksen täytäntöönpanoon liittyviä asioita varten ja harkitsevat tämän organisaationsa puitteissa koordinaatiojärjestelmän perustamista tai nimeämistä helpottamaan täytäntöönpanoon liittyvää toimintaa eri aloilla ja tasoilla. (A/RES/61/106.)*”

³⁵⁰ Riikkabeivviid vuoigatvuodaáššeolmmoš, Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2014, K3/2015 vp, Helsset: Suomen yliopistopaino- Juvenes Print Oy (2015), s. 89-94.

³⁵¹ Eduskunnan oikeusasiamies (2016), s. 113-120.

³⁵² Eduskunnan oikeusasiamies (2017), s. 66-79 & 120-121.

³⁵³ Eduskunnan oikeusasiamies (2017), s. 68.

Jagi 2016 Olmmošvuoigatvuodaguovddáš almmustahtii čielggadusa lámisvuodaorganisašuvnnaid rávvenbálvalusain *Vammaisten henkilöiden pääsy oikeuksiin: vammaisjärjestöjen neuvontapalvelut* (2016). Dat lea čállon jagi 2015 stuorámus lámisvuodaorganisašuvnnaid lálkkaolbmáiguin ja organisašuvdnabargiiguin, geat fáallet rávvema ollašuttton jearahallamiid vuodul. Čielggadusas bohtá ovdan ahte dál lámisvuodaorganisašuvnnaid rávven lea gokčevaš ja sis lea áššedovdamuš. Organisašuvnnain lea maid dihtui vuodđuduvvi ipmárdus das guđelágan hástalusaid lámisolbmot vásihit árggas. Čielggadusas logahallojit maid dábálaš váttisvuodát. Dát leat iešguđegelágan gulahallanhástalusat, ovdamearkka dihte vátna dulkonbálvalusat dahje ipmirdeapmái laktáseaddji hástalusat, oktasašgotti ja bálvalusaid digitaliseren ja elektrovnnalaš vugiid atnin, lihkaeapmái ja fievrredanbálvalusaide laktáseaddji váilevašvuodát, ja vel priváhttabálvalusaid ja gilvalahttimis bohciideaddji hástalusat. Dasa lassin čielggadusas bohtet ovdan mearrideapmái ja rávvenbálvalusaid ollašuttima hástalusat ja vel oasálašvuohta oktasašgottis, lámisolbmuid individuálavuoda vuhtiiváldin ja vátna oassálastinvejolašvuodát.³⁵⁴

Jagi 2016 almmustuvai maiddái ovttavardásašvuodaáittardeaddji lámisolbmuid vealahanvásáhusaid giedahalli čielggadus "*Vammaisena olen toisen luokan kansalainen*" *Selvitys vammaisten syrjintäkokemuksista* (2016), man vuoigatvuodaministeriija ja vealaheami čuovvunvuogádat ledje mearridan. Čielggadusa bohtosiid suokkardallanoasis mitaluvvo ahte vaikko lámisolbmuid vuoigatvuodát Suomas leat formálalaččat buorit, de vuoigatvuodaid ollašuvvan árggas lea ain hástalus. Sivvan leat dábálaš doaladumit³⁵⁵. Čielggadusa oktavuodas lágiduvvon neahttajearahallamii vástideddjiin 64,2 % mitala ahte lea vealahuvvon mañimuš jagi áigge. Dábáleamos vealahanvuoduštussan namuhuvvojedje lámisvuohta, dearvvašvuodadilli ja ahki³⁵⁶. Čielggadus giedahalai lámisolbmuid vealaheami earret eará bálvalusaid ja dávviriid fállama, bargoeallimii laktáseaddji iešguđet dilálašvuoda ja elektrovnnalaš bálvalusaid oččodeami dáfus.³⁵⁷

³⁵⁴ Ihmisoikeuskeskus, *Vammaisten henkilöiden pääsy oikeuksiin: vammaisjärjestöjen neuvontapalvelut* (2016). Čujuhusas: http://ihmisoikeuskeskus-fi-bin.directo.fi/@Bin/ba571b93dc23df1c3fe2eeb145d2cc/1508934260/application/pdf/3503070/Vammaisten_pa%cc%88a%cc%88sy_oikeuksiin_FINAL.pdf.

³⁵⁵ Yhdenvertaisuusvaltuutettu, "*Vammaisena olen toisen luokan kansalainen*", *Selvitys vammaisten syrjintäkokemuksista* arjessa, Oikeusministeriö ja syrjinnän seurantajärjestelmä, Helsset: Lönnberg painot Oy (2016), s. 100.

³⁵⁶ *Ibid.* s. 45, 52-53.

³⁵⁷ *Ibid.*

Stáhtaráđi jagi 2014 olmmošvuoigatvuohtačielggadusas gieđahallo lámisolbmuid vuoigatvuođaid dorvvasteapmi sierra kapihttalis, ja das deattuhuvvo erenomážit ON: id oktasašsoahpamuša soahpamušgeatnegasvuođaid ollašuhttin ja gohcin, ja maiddái lámisolbmuid vuoigatvuođaide laktáseaddji dieđu lasiheapmi oktasašgotti buot sektoriin ja iešgudet dásis. Dasa lassin čielggadusas deattuhuvvo mihttomearri ovddidit easttahisvuođa ja oččodeami servodagas ja maiddái lámisolbmuid iešmearridan- ja oassálastinvuoigatvuođat.³⁵⁸ Lámisolbmuid vuoigatvuođat buktojtit ovdan maiddái jagiid 1998³⁵⁹, 2004³⁶⁰ ja 2009³⁶¹ Suoma olmmošvuoigatvuohtapolitiikkalaš čielggadusain ja jagi 2000 olmmošvuoigatvuohtapolitiikkalaš čielggadusas³⁶².

Lámisolbmuid vuoigatvuođaid buorideapmi lea lunddolaččaid maid okta Suoma riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuohtapolitiikka ja ovddidanpolitiikka vuolggasadji ja mihttomearri. Lámisolbmot loktejuvvojtit ainjuo Suoma olgoriikkahálddahusa olmmošvuoigatvuohtastrategiijas³⁶³, Suoma olgoriikkahálddahusa olmmošvuoigatvuohtapolitiikkalaš doaibmaprogrammas 2013-2015³⁶⁴ ja maiddái stáhtaráđi varraseamos olmmošvuoigatvuohtačielggadusas³⁶⁵. Suoma olgoriikkahálddahusa

³⁵⁸ Valtioneuvoston ihmisoikeusselonteko 2014, Ulkoasiainministeriö, Jyväskylä: Grano Oy, (2014), s. 71-75. Čujuhusas:

<http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=136941&GUID=%7b7E6D44FB-6F31-4BFA-A521-F5CCAC509B24%7d>.

³⁵⁹ Olgoriikkaministtara Tarja Halosa čielggadus riikkabeivviide Suoma ráđdehusa olmmošvuoigatvuohtapolitiikkas 11.11.1998 (1998), s. 7.

³⁶⁰ Valtioneuvoston selonteko Suomen ihmisoikeuspolitiikasta, Helsset: Edita Prima Oy, (2004), s. 116-121. Čujuhusas:

<http://www.formin.fi/public/download.aspx?ID=69315&GUID={A4EDB3C3-1FF2-4C68-90D8-2B937828D80C}>.

³⁶¹ Valtioneuvoston selonteko Suomen ihmisoikeuspolitiikasta, (2009), s. 28-29. Čujuhusas:

<http://www.formin.fi/public/download.aspx?ID=69310&GUID={0AFC392E-12BD-41C4-927C-257A392DB382}>.

³⁶² Ihmisoikeudet ja Suomen ulkopolitiikka, Olgoriikkaministtara Erkki Tuomioja čielggadus riikkabeivviid olgoriikkaválgagoddái Suoma ráđdehusa olmmošvuoigatvuohtapolitiikkas 29.11.2000, Ulkoasiainministeriön julkaisuja, Helsset, s. 121-123.

³⁶³ Suomen ulkoasiainhallinnon ihmisoikeusstrategia, Ulkoasiainministeriö, Jyväskylä: Kopijyvä Oy, (2013), Čujuhusas:

<http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=115729&GUID={DD6BF865-D308-4C5B-B7F7-959D0AD65DD0}>

³⁶⁴ Suomen ulkoasiainhallinnon ihmisoikeuspoliittinen toimintaohjelma 2013 – 2015, Ulkoasiainministeriö, Joensuu: Kopijyvä Oy, (2013). Čujuhusas:

<http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=116041&GUID={D0D4D53A-778C-4BBF-A808-D57DB8F206E4}>.

³⁶⁵ Valtioneuvoston ihmisoikeusselonteko (2014).

olmmošvuoigatvuohtastrategiijas vealaheami jávkadeapmi deattuhuvvo oktan mihttomearrin, man vuodul välljejuvvojit maid boahhteáigge deháleamos prošeavttat. Lámisolbmot máinnašuvvojit olmmošvuoigatvuohtastrategiijas joavkun, mii sáhtta vealahuvvot oktasašgottis ovddemužžan.³⁶⁶ Olmmošvuoigatvuohtapolitiikhkalaš doaibmaprográmmas 2013-2015 lámisolbmot loktejuvvojit vel nissoniid ja mánáid olmmošvuoigatvuođaid ovddideami, ekonomalaš, sosiála ja čuvgehuslaš vuoigatvuođaid vuoigatvuođalaš čatnašuvvama ja doaibmama ovddideami ja lassin oasálašvuođa lasiheami deháleamos prošeavttaid oktavuodas. Dasa lassin Eurohpá Ráđdi buktá ovdan lámisolbmuid vuoigatvuođaid ovddideaddji barggu doarjuma riikkaidgaskasaš organisašuvnnaid ovddidandoaibman.³⁶⁷

Jagi 2012 dohkkehuvvui dan áigge ovddidanministtara, Heidi Hautala, álgagis nu gohčoduvvon lámisvuoigatvuohtabargu (*Vammaisoikeustyön vahvistaminen Suomen kehitysyhteistyössä*), man vuodul Suoma lámisvuođabargu lea nannejuvvon.³⁶⁸ Jagi 2013 almmustahttui *Vammaisten ihmisoikeudet Suomen ulkopoliitikassa* –raporta, mii suokkardallá lámisolbmuid sajádaga Suoma olgoriikkapolitiikka ja dán sajádaga mánggalárganvuođa ja maiddái dan hástalusaid. Raporttas leat bukten ovdan maid ávžžuhusat Supmii lámisolbmuid sajádaga ovddideapmái olgoriikkapolitiikka iešguđet dásis, earret eará Suoma bilaterála ja multilaterála ovddidanovttasbarggu dáfus.³⁶⁹ Lámisolbmuid vuoigatvuođaid laktin oassin eanetlohkui laktáseaddji doaimmaid, adno Suoma guovddáš bargovuohkin ovddidit lámisolbmuid vuoigatvuođaid.³⁷⁰

Suopma lea aktiiva doaibmi lámisolbmuid vuoigatvuođaid ovddideaddjin ja bealušteaddjin maiddári riikkaidgaskasaš dásis. Dat lea leamašan ovdal ON:id lámisvuođaáššiid erenomášraporterejeaddji stuorámuš ruhtadeaddji³⁷¹, ja jagi 2017 Suopma juolluda ON:id lámisvuođaáššiid erenomášraporterejeaddji barggu doarjumii 200 000 euro³⁷², man funkšuvdnan lea ovddidanriikkain ássi

³⁶⁶ Ulkoasiainhallinnan ihmisoikeusstrategia (2013), s. 19-20.

³⁶⁷ Ulkoasiainhallinnon ihmisoikeuspoliittinen toimintaohjelma 2013-2015 (2013), s. 14-21..

³⁶⁸ Sario, Katariina, Suomen keskeiset vammaisten oikeuksiin kehitysyhteistyössä liittyvät saavutukset vuosina 2011-2014 (18.8.2014). Čujuhusas: <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=133861&GUID={56BC1A92-EE98-425A-B4AB-39D5BFE8A567}>.

³⁶⁹ Tuure, Tuomas, Vammaisten ihmisoikeudet Suomen ulkopoliitikassa (2013). Čujuhusas: <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=118431&GUID={E972A78A-2D14-488A-8386-E1CA28240440}>; Sario (2014).

³⁷⁰ Sario (2014).

³⁷¹ Valtioneuvoston ihmisoikeusselonteko (2014), s. 71.

³⁷² Olgoriikkaministeriija, OHCHR; ON:a lámisolbmuid vuoigatvuođaid erenomášraporterejeaddji doarjun; 1. lassemiehtan (11.5.2017). Čujuhusas:

lámisolbmuid dilis muitaleaddji dieđu lasiheapmi ja buorideapmi. Dasa lassin Suopma lea dál okta ON:id lápmásiidguimmešprográmma UNPRPD:a (eng. UN Partnership on the Right of Persons with Disabilities) stuorámus ruhtadeddjiin³⁷³.

Vaikko lámisolbmuid vuoigatvuodaid leat dorjon Suomas iešgudegelágan positiiva doaimmaiguin, oažžu Suopma dattetge ávžžuhusaid ON:id oppamáilmmálaš mearreáiggegeahčadeami (UPR) goalmát jorrosis maddái lámisolbmuid dili buorideapmái. Ávžžuhusat guske lámisolbmuide čujuhuvvon vaššiságaid ja heađusteami vuostásaš doaimmaid nannema³⁷⁴, lámis nissonolbmuid politihkalaš ja almmolaš eallima ovddideaddji doaimmaid joatkima³⁷⁵ ja ON:id lámisolbmuid vuoigatvuodaid oktasašsoahpamuša doarjumii oaivvilduvvon lámisvuodapolitihkalaš prográmma čállima³⁷⁶. Dasa lassin ávžžuhusat guske earret eará easttahisvuoda³⁷⁷ ja lámisolbmuid barggu oažžuma³⁷⁸.

Dego dáin áššiin čielgá, de Suopma lea erenomážit mañimus jagiid aktiivvalaččat ovddidan lámisolbmuid vuoigatvuodaid sihke ruovttueatnamis ja riikkaidgaskasaččat. Liikká dán dutkamuša guovddáš ášši, sápmelaš lámisolbmot, leat govssáhallan dán ságastallamis. Sápmelaš lámisolbmuid vuoigatvuodaid ollašuvvamis ii njuolga gávdno ovddit dutkamuš Suomas, vaikko maddái sápmelaš lámisolbmuid guoski čielggadusat leat dahkkon. Unnitlogu unnitlohkui sajáiduvvan suomelaš buresbirgejupmevuogádagas eará kultuvrra ovddasteaddjin ásaha sápmelaš lámisolbmuid almmatge hui rašes dillái ja sin galggalii váldit buorebut vuhtii lámisolbmuid vuoigatvuodaid ovddidanpolitihkas.

<http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=362908&nodeid=48022&contentlan=1&culture=fi-FI>.

³⁷³ Ulkoasiainministeriö, Suomen kansainvälinen ihmisoikeuspolitiikka (čujuhuvvon 21.11.2017). Čujuhusas:

<http://formin.finland.fi/Public/default.aspx?nodeid=49583&contentlan=1#vammaiset>; Sario (2014).

³⁷⁴ URP, Report of the Working Group on the Universal Periodic Review, Finland, Addendum, Views on conclusions and/or recommendations, voluntary commitments and replies presented by the State under review, 25.8.2017, čuokkis 93.64, 7.Čujuhusas:

<http://formin.fi/public/download.aspx?ID=170493&GUID={B14A0CE7-D760-4EC2-A68E-369230C5AF71}>.

³⁷⁵ Ibid., čuokkis 93.85., 9.

³⁷⁶ Ibid., čuokkis 93.135, 14.

³⁷⁷ Ibid., čuokkis 93.136, 14.

³⁷⁸ Ibid., čuokkis 93.137, 14.

5.5. Eamiálbmogiidda gullevaš lámisolbmuid olmmošvuoigatvuodaid birra

Eamiálbmogiidda gullevaš lámisolbmuid olmmošvuoigatvuodaide leat gidden ON:in erenomáš fuomášumi easka gieskat. Dego ovddit kapihttalas lea máinnašuvvon, ON:id julggaštusa artihkal 22 namuha ainjuo lámisolbmuid sierrajoavkun, geaid vuoigatvuodaide ferte giddet erenomáš fuomášumi dalle go julggaštusa leat ollašuhhtime.

ON:id julggaštusa dohkkeheami maŋŋel lámis eamiálbmotolbmuid riektesajádat boahtigođii ovdan iešgudegelágan áššedovdipanelain ja seminárain.³⁷⁹ Erenomáš aktiiva doaibmi lea leamašan ON:id eamiálbmogiid bissovaš forum (eŋg. Permanent Forum on Indigenous Issues), mii gárvii dutkamuša lámisolbmuid vuoigatvuodaid ollašuvvamis ja dasa laktáseaddji hástalusain jagi 2013. Dutkamuša mielde eamiálbmogii gullevaš lámisolbmot vásihit maŋŋii maŋŋgalágan vealaheami ovdamearkka dihte oassálastinvuoigatvuodain, vuoigatvuodas skuvlejupmái, gillii ja kultuvrii ja maid riektesuodjalanvugiide beassamii. Lámisolbmuin eandalii eamiálbmogiidda gullevaš nissonat ja mánát vásihit olu hástalusaid.³⁸⁰ Mánáid skuvlavázzimii sáhttet laktásit hástalusat sihke sisabeassama ja maid dan sivas ahte skuvlejupmi ii fállu eamiálbmotgielain.³⁸¹ Dutkanraporta deattuha ahte maŋŋgadáfot vealaheami eastadeapmi lea dehálaš.³⁸²

Dutkamušas deattuhuvvo dat ahte eamiálbmogiid iešmearridanvuoigatvuohta galgá leat vuodđun buot dakkár doaimmaide, maid mihttomearrin lea ovddidit ja suddjet eamiálbmogiidda gullevaš lámisolbmuid vuoigatvuodaid ja sajádaga. Dasa lassin das deattuhuvvo ahte dát olbmot galget maid návddašit iešmearridanvuoigatvuodas ja oassálastinvuoigatvuodas dievaslaččat. Dutkamušas ávžžuhuvvo ahte lámisolbmuid dievaslaš oassálastin sihkkarastolii maiddá eamiálbmogiid iežaset politihkalaš institušuvnnain ja vuogádagain.³⁸³ Okta deháleamos iešmearridanvuoigatvuodalaš bealli laktása dearvvašvuođafuolahussii. Doppe dat galggalii ollašuvvat nu ahte eamiálbmogii

³⁷⁹ The United Nations and Indigenous Peoples with Disabilities, <https://www.un.org/development/desa/disabilities/issues/the-united-nations-and-indigenous-persons-with-disabilities.html>.

³⁸⁰ UN Economic and Social Council, UN Permanent Forum on Indigenous Issues, Study on the situation of indigenous persons with disabilities with a particular focus on challenges faced with regard to the full enjoyment of human rights and inclusion in development, E/C.19/2013/6, s. 2.

³⁸¹ Ibid., s. 8-9.

³⁸² Ibid., s. 8.

³⁸³ Ibid., s. 7-8.

gullelaš lámisolbmot oassálastet nannosit doaimmaid plánemii ja lágideapmái. Seammás galggalii sihkarastit ahte doaimmat leat maid kultursensitiivvalaččat. Dát eaktuda dearvvašvuodafuolahusa bargiid oahpásmuvvama eamiálbmogiid kultuvrii ja gillii. Vuoigatvuohta dearvvašvuhtii lea vuodđovuoigatvuohta, man ollašuttimis seahká váldit vuhtii sihke kultuvrralaš ja gielalaš erenomášdárbbuid ja lassin eamiálbmogiid vuoigatvuođa eallit dearvvaš birrašis ja návddašit árbeeatnamiidda laktáseaddji vuoigatvuođain.³⁸⁴

ON:ide eamiálbmotforuma dutkamušas bukto ovdan dat ahte erenomážit lámis eamiálbmotnissoniin ja -nieiddain leat alla riska vásihit veahkaválddi dego seksuála veahkaválddi.³⁸⁵ Dutkanraportta mielde lámis eamiálbmotnissonat vásihit seamma hástalusaid go earánai eamiálbmotnissonat dego stáhtaid ja eamiálbmogiid iežaset institušuvnnaid heajos oassálastindoaimmaid, ja lassin heajos vejolašvuođaid skuvlejupmái dahje dearvvašvuodabálvalusaide. Eamiálbmogii gullelaš lámisolbmuide lea erenomáš hástaleaddji oazžut doarvái buriid riektebálvalusaide.³⁸⁶ Nu mot earáide lámis nissoniidda, de maiddái lámis eamiálbmotnissoniin lea alla riska gártat bággosteriliseremii dahje riegeahttima muddema kontrollii.³⁸⁷ Dutkanraporta sisttisoallá maiddái moanaid ávžžuhusaid ON:ide, stáhtaide ja eamiálbmogiidda, vai eamiálbmogii gullelaš lámisolbmuid vuoigatvuođat ja sajádat buorránit. Ávžžuhusat deattuhtit erenomážit sin mánggabealat oassálastima ja iešmearridanvuoigatvuođa sidjiide guoskevaš áššiin.

ON:ide eamiálbmotforuma ávžžuha dutkanraporttas ON:ide eamiálbmotsierramekanismma (eng. Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples, EMRIP) giddet erenomášfuomášumi lámisolbmuid vuoigatvuođaide ja sajádahkii.³⁸⁸ Maiddái ON:ide olmmošvuoigatvuođaráđđi bivdá jagi 2016 eamiálbmogiid guoski mearrádusčállošis EMRIP:a dutkagoahtit eamiálbmogiid vealaheami, mii dáhpáhuvvá ealáhuseallimis ja ekonomalaš bálvalusain ja lassin guorahallat hástalusaid ja vejolašvuođaid ja buoremus geavadagain, erenomážit eamiálbmogii gullelaš nissonat ja lámisolbmot.³⁸⁹ EMRIP:a jagi 2017 gárvánan raportahámuš deattuha eamiálbmogiid sihke

³⁸⁴ Ibid., s.11.

³⁸⁵ Ibid., s. 14.; kts. myös Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights - Thematic study on the issue of violence against women and girls and disability 30.3.2012, A/HRC/20/5.

³⁸⁶ Ibid., s. 15.

³⁸⁷ Ibid.

³⁸⁸ Ibid., s. 18.

³⁸⁹ Resolution adopted by the Human Rights Council on September 2016 on Human Rights and Indigenous Peoples, A/HRC/RES/33/13, s. 2. čuokkis 4.

árbevirolaš ja maiddái ođđa ealáhusaid mearkkašumi ja vuoigatvuodalaš suodjaleami dárbbu.³⁹⁰ Raportahápmosis lea ovdamearkan sápmelaš árbedieđu ja immateriálavuogitvuodaid rihkkun Suomas, gos sápmelaš duoji, sámi kultuvrra ja árbevirolaš biktasiid ávkástallet turismmas almmá sápmelaččaid miehtama dahje oassálastima.³⁹¹ Nubbi ovdamearka bohtá Norggas, gos sápmelaš nissoniid rolla árbevirolaš boazodoalus lea leamašan ovdal nanus, muhto lea hedjonan sakka riektevuogádaga ja stáhta politihka dihte, daningo dievdduid rolla badjeolmmožin deattuhuvvo erenomážit boazodollui laktáseaddji raporttain.³⁹² Maiddái dán dutkamusa okta informánta buktá jearahallamis ovdan nissoniid ja dievdduid rollaid erenomážit sápmelaš boazodoallokultuvrras, ja suokkardallá leatgo dálá áigge sohkabealleerohusat bohtán boazodoallokultuvrii oarjemáilmmi kultuvrra váikkuhusas. Informánta eahpida ahte dálá áigge sohkabeallejuohku ii oba livčče leamašan vejolašge, nu mot dat dálá áigge bohtá ovdan, erenomážit dološ nomádakultuvrras.

Lámisolbmuid eahpedásseárvosaš sajádat deattuhuvvo raportahápmosis, ainjuo hui oppalaš dásis. Raportahápmus ávžžuha stáhtaid rahčat erenomážit eamiálbmogiidda gullevaš lámisolbmuid, nissoniid ja nuoraid vealaheami jávkkadeami ovdii ja maid sin vejolašvuodaid buorideami ekonomalaš bálvalusaid ja iežas ealáhus- ja fitnodatdoaimma ovdii.³⁹³

Eamiálbmogii gullevaš lámisolbmuid sajádat ja vuoigatvuodát badjáneđe oktan guovddáš temán maiddái ON: id eamiálbmogiid máilmmikonferánsas 2014. Konferánsa loahppaáššegirji máinnaša sierra čuokkisin lámisolbmuid ja dárbbu ovddidit strategiijaid, doaimmaid ja lálkaásaheami ja institutionála struktuvrraid. Lámisolbmuiquin galgá bargat ovttas ja váldit sin mielde buot sidjiide guoski doaimmaide.³⁹⁴

³⁹⁰ Draft study of the Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples, Good Practices and challenges, including discrimination, in business and in access to financial services by indigenous peoples, in particular indigenous women and indigenous persons with disabilities, 10-14 July 2017, tenth session, A/HRC/EMRIP/2017/CRP.1

³⁹¹ Ibid., s. 9. Gč. maid Study by the Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples, Promotion and protection of the rights of indigenous peoples with respect to their cultural heritage, 19 August 2015, A/HRC/30/53.

³⁹² Ibid., s. 21-22. Gč. Solveig Joks “Women’s position in the Sámi reindeer husbandry” In Anderson and Dana (Eds.) International Handbook of Research on Indigenous Entrepreneurship (Cheltenham, U.K. Edward Elgar Publishing Limited, 2007). pp. 246-256.

³⁹³ Ibid., s. 23.

³⁹⁴ Outcome document of the high-level plenary meeting of the General Assembly known as the World Conference on Indigenous Peoples, 15.9.2014, A/69/L.1, Para 9.

Lámisolbmuid vuoigatvuodaid oktasašsoahpamuša gohcinorgána lea ovdamearkka dihte iežas Guatemala giedahalli cealkámušain 2016 mitalan ahte dat lea fuolas erenomážit dihto joavkkuid, dego eamiálbmogiid, mánggadáfot vealaheamis. Gohcinorgána ávžžuha ahte lánkaásaheapmi ja politihkkárat dovddastit mánggadáfot ja intersektionála vealaheami.³⁹⁵ Seamma ládje komitea deattuhii iežas Kanáda giedahalli cealkámušain jagi 2017 ahte intersektionála lahkonanvuohki lea dehálaš ovdamearkka dihte eamiálbmogiid dáfus. Dat leat almmatge erenomáš suojehis dilis ja sáhttet vealahuvvot, man dihte posiitiiva sierradoaimmat leat dehálaččat. Komitea ávžžuha ahte mánggadáfot ja intersektionála vealaheapmi lasihuvvole lánkaásaheapmái ja almmolaš politihkalaš prográmmaide. Dat ávžžuha lassin ahte Kanáda dorvvasta ovdamearkka dihte dearvvašvuodabálvalusaid eamiálbmogiidda gullevaš lámisolbmuide.³⁹⁶ Komitea sáhttá giddet fuomášumi iežas boahtteáigge Suoma giedahalli cealkámušain maid sápmelaš lámisolbmuid erenomášsajádahkii ja vejolaš mánggadáfot vealaheapmái, ja gáibidit ovdamearkka dihte sámegielat sosiála- ja dearvvašvuodabálvalusaid buoret ollašuhttima.

5.6. Lámisolbmuid olmmošvuoigatvuodaid birra

Sápmelaš lámisolbmuide gullet lunddolaččat sápmelaš vuoigatvuodaid lassin buot lámisolbmuid vuoigatvuodát. Dán kapihttala ulbmilin lea govvidit oppalaččat lámisolbmuid olmmošvuoigatvuodaid. Suopma ratifiserii gieskat ON: id lámisolbmuid vuoigatvuodaid guoski oktasašsoahpamuša ja dasa gullevaš lánkaásaheami ja lánkaásaheami ođastusaid. Dát giedahalloit sierra kapihttalis. Eanaš oassi maddái lámisolbmuid dáfus dehálaš oktasaš olmmošvuoigatvuohtasoahpamušat leat juo čilgejuvvon sápmelaš vuoigatvuodaid giedahalli kapihttalis. Dát kapihttal giedahallá olmmošvuoigatvuodaid gohcinorgánaid cealkámušaid, mat laktásit lámisolbmuide ovdamearkkaid bokte.

³⁹⁵ Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations on the initial report of Guatemala, 30 September 2016, CRPD/C/GTM/CO/1, Para 15-16.

³⁹⁶ Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations on Canada, 8 May 2017, CRPD/C/CAN/CO/1, Para 13-14. See, also, Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations on the initial report of Colombia, 30 September 2016, CRPD/C/COL/CO/1, Para 14-15; Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations on the initial report of Chile, 13 April 2016, CRPD/C/CHL/CO/1 Para 11-12; Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations on the initial report of Brazil, 29 September 2015, CRPD/C/BRA/CO/1, Para, 12-13.

ON:t ovddidišgodii lámisolbmuid riektesajádaga olmmošvuoigatvuodaid geahččanguovllus aktiivvalaččat 1970-logus. Jagi 1971 ON:id oktasaščoahkkinn dohkkehii lámisolbmuid vuoigatvuodaid julggaštusa,³⁹⁷ man vuoddojurddan lei dáhkidit lámisolbmuid ovttavewardásaš vuoigatvuodaid earáid ektui. Lámisolbmuid riektesajádaga vigge buoridit ON:id jagi 1975 oktasaščoahkkima lámisolbmuid giedahalli julggaštusa.³⁹⁸ Lámisolbmuid sajádaga leat viggan buoridit maidái jagi 1982 čállon oppamáilmmálaš doaibmaplánain³⁹⁹. Das badjána ovddit julggaštusa ektui eanet dat mihttomearri ahte lámisolbmot beasale oassálastit dievaslaččat servodahkii, ja lassin ovttavewardásašvuodaprinsihppa.⁴⁰⁰ Čuovvovaš logijagi áigge, 1993, ON dohkkehii oppalašrávvagiid (eng. Standard Rules for the Equalisation of Opportunities for Persons with Disabilities), maid ulbmilin lei ovddidit lámisolbmuid ovttavewardásaš vejolašvuodaid.⁴⁰¹ Vaikko oppalašrávvagat eai leatge vuoigatvuodalaččat geatnegahttit, dat leat liikká njuolga váikkuhan lámisolbmuid olmmošvuoigatvuodaid ollašuvvamii.⁴⁰²

Mearkkašahtti lámisolbmuid vuoigatvuodaid ovddideami dáfus lea leamašan maid ON:id lámisolbmuid vuoigatvuodaide vuojulduvvan erenomášraporterejeaddji doaibma. Vuosttaš raporterejeaddji nammaduvvui 1994. Dan maŋnel erenomášraporterejeaddji mandáhtta lea viidon ja su bargui gullá ovddidit lámisolbmuid riektesajádaga viidásit gulahallama ja informašuvnna vuostávdima, iešguđet riikii galledeami ja jahkásaš raporttaid bokte.⁴⁰³ Vaikko lámisolbmuid olmmošvuoigatvuodaid ollašuvvan lea jagiid mielde buorránan, raporterejeaddji jahkásaš raporttain vuhtto ahte stáhtat eai leat velge bastán hukset ovttavewardásaš eavttuid lámisolbmuid nu ahte sin

³⁹⁷ Resolution adopted by the General Assembly, 2856 (XXVI). Declaration on the Rights of Mentally Retarded Persons, A/RES/26/2856, 20 December 1971.

³⁹⁸ Declaration on the Rights of Disabled Persons, Proclaimed by General Assembly resolution 3447 (XXX) of 9 December 1975.

³⁹⁹ World Programme of Action concerning Disabled Persons, General Assembly, 3. December 1982 A/RES/37/52.

⁴⁰⁰ Ibid.

⁴⁰¹ Standard Rules for the Equalisation of Opportunities for Persons with Disabilities, adopted by the United Nations General Assembly, forty-eighth session, resolution 48/96, annex, of 20 December 1993.

⁴⁰² Ráđđehusa evttohus riikkabeivviide lámisolbmuid vuoigatvuodaid birra dahkkon oktasašsoahpamuša ja dan váljabeavdegirjji dohkkeheamis sihke láhkan oktasašsoahpamuša ja maidái dan váljabeavdegirjji láhkaásaheapmái gullevaž mearrádušaid fápmudeamis ja riikkabeivviid vuoigatvuodaáššeolbmoss addon lága nuppásuhttimis, HE 284/2014 vp., s. 9.

⁴⁰³ UN Special Rapporteur on the Rights of Persons with Disabilities, <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Disability/SRDisabilities/Pages/SRDisabilitiesIndex.aspx>.

olmmošvuoigatvuodát ollašuvvet dievaslaččat.⁴⁰⁴ Dáin viggamušain fuolakeahttä lámisolbmot mángii olgguštuvvojit servodagas, daningo sin atnet ávkkeheapmin.⁴⁰⁵ Dán dutkamušá jearahallanmateriálas okta informánta muitala ahte sutnje evttohedje juo hui nuorran ahte son sirdašuvlii buohccivuodaealáhahkii. Dás son lei biehttalan. Vaikko lávkkiid buoret guvlui lea juo váldán, de lámisvuoda geahčedit ain mángii medisiinnalaš čuolbman, sosiálapolitihkalaš gažaldahkan dahje buorredagolašvuoda čuožáhahkan, ja dalle lámisolmmoš lea báhcán geahčadeami čuožáhahkan iige subjeaktan, guhte dahká ieš mearrádusaid.⁴⁰⁶ Lámisolbmuid vuhtiiváldin iehčanas subjeaktan almmatge dahká vejolažžan dan ahte olmmošvuoigatvuodát ja vuodđofriiddjavuodát dorvvastuvvojit olmmošlaš vugiin.⁴⁰⁷

ON:id erenomášraporterejeaddji 2017 raporta deattuha erenomážit sierrabálvalusaid oažžuma hástalusaid. Dat buktá ovdan erenomážit lámisolbmuid dohkkeheami iešguđegelágan bálvalusaide ja sierradoarjagii, mat seadále leat seammás kultursensitiivvalaččat ja gudnejahttit priváhtavuoda suoji.⁴⁰⁸ Varraseamos raporta deattuha maid intersektionála lahknanvuogi: lámisolbmot lea hui heterogena joavkku, mas leat mánggalágan identitehtat, mat ain laktásit čerdii, ivdnái, sohkabeallái, seksuála orientašuvdnii, oskkui dahje etnalašvuhtii. Raporta máinnaša sierra eamiálbmogiid.⁴⁰⁹ Eamiálbmogiid dáfus raporta deattuha maid historjjálaš vealaheami. Stáhtat ávžžuhuvvojit eastadit mánggadáfot vealaheami ja dan váikkuhusaid.⁴¹⁰

⁴⁰⁴ Human Rights Council, Thirty-fourth Session, 27. February-24. March 2017, Report of the Special Rapporteur on the rights of persons with disabilities, 20. December 2016, A/HRC/34/58.

⁴⁰⁵ Degener, Theresia, “Disabled Persons and Human Rights: The Legal Framework”. Girjjis: Degener, Theresia & Koster-Dreese, Yolán (doaim.): Human Rights and Disabled Persons. Essays and Relevant Human Rights Instruments. Hollanti 1995, s. 9-39, 9. Gč. maid Degener, Theresia, Disability and freedom: the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR). Girjjis: Quinn, Gerard & Degener, Theresia with Bruce, Anna; Burke, Christine; Dr. Castellino, Joshua; Kenna, Padraic; Dr. Kilkelly, Ursula and Quinlivan, Shivaun: Human Rights and Disability. The current use and future of United Nations human rights instruments in the context of disability. United Nations. New York and Geneva 2002, s. 37-51.

⁴⁰⁶ Kumpuvuori, Jukka, Högbäck, Marika, Vammaisten henkilöiden ihmisoikeudet Suomessa, Åbo Akademi, ihmisoikeusinstituutti (2003), s. 11.

⁴⁰⁷ Quinn, Gerard & Degener, Theresia, Expanding the system: the debate about a disability-specific convention. Girjjis: Quinn, Gerard & Degener et al (2002), s. 181-184.

⁴⁰⁸ Human Rights Council, Thirty-fourth Session, 27. February-24. March 2017, Report of the Special Rapporteur on the rights of persons with disabilities, 20. December 2016, A/HRC/34/58, s. 13.

⁴⁰⁹ Ibid., s. 11.

⁴¹⁰ Ibid.

Buot ovddit kapihttalis 4.2. giedahallon dábálaš olmmošvuoigatvuohtasoahpamušat ja eamiálbmogiid suddjejeaddji instrumeanttat gusket lunddolaččat maid sápmelaš lámisolbmuid. Dábálaš olmmošvuoigatvuohtasoahpamušaid gohcinorgánat leat sáhttán cealkit lámisolbmuid vuoigatvuođaid birra maiddái dalle go juoga dihto olmmošvuoigatvuohtasoahpamuš ii sierra máinnaš lámisvuođa. Dallenai, go lámisvuohta ii sierra máinnašuvvo vealaheami vuoduštussan, buot ovddit kapihttalis giedahallon olmmošvuoigatvuohtasoahpamušaid vealatkeahtesvuođa gieldu guoská maid erenomážit lámisolbmuid. Diekko bokte ovdamearkka dihte sihke SP-soahpamuš go maiddái CERD-soahpamuš suodjalit sihke sápmelaččaid ja lámisolbmuid. Cealkámušat, mat gusket Suoma, leat almmatge ovdánan erenomážit sápmelaččaid vuoigatvuođaid dáfus. Dego Kumpuvuori ja Högbacka suokkardallaba, SP-soahpamuša heajos heiveheami duogázis sáhttá leat lámisolbmuid vuoigatvuođaid konteavsttas namalassii dat ahte lámisvuhtii laktáseaddji beliid leat geahčadan eanaš dahje ollásit sosiálapolitihkalaš dahje dearvvašvuođafuolahusa áššin. Nubbi sivva SP-soahpamuša heajos heivehepmái sáhttá leat dat ahte lámisolbmuidorganisašuvnnat eai eat čállán aktiivvalaččat suoivvaraporttaid, eaige ovttaskas olbmo váiddavuoigatvuođat leat báljo adnon ávkin.⁴¹¹ Dego ovddit kapihttalis bukto ovdan, de SP-soahpamuša artihkal 26 sisttisoallá ainjuo viiddes ja iehčanas vealahangielldu, ja danin dát soahpamuš lea lámisolbmuide hui dehálaš. Sápmelaš lámisolbmuid sáhtálii suodjalit artihkkala 26 lassin SP-soahpamuša artihkkaliiguin 27 ja 1.

Lámisolbmuid dáfus dehálaš soahpamuš lea kapihttalis 4.2.1. máinnašuvvon ekonomalaš, sosiála, ja maid čuvgehuslaš vuoigatvuođaid ESČ-soahpamuš⁴¹², mii maid suddje sápmelaččaid vuoigatvuođaid eamiálbmugin. Suopma lea 2014 ratifiseren maiddái ESČ-soahpamuša ovttaskasolbmo váiddavuoigadaga guoski eaktodáhtolaš beavdegirjji.⁴¹³

Sosiála vuoigatvuođat leat ovtta ládje ESČ-vuoigatvuođaid vuollejoavku, muhto viiddes mearkkašumis doaba sosiála vuoigatvuođat gokčá buot ESČ-vuoigatvuođaid, maida sáhttá gullat maid vuoigatvuohta oahpahussii ja iežas ovddideapmái.⁴¹⁴ Sosiála vuoigatvuođat leat sihke našuvnnalaš vuodđovuoigatvuođanjuolggadusain ja maid riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuohtasoahpamušain čuvvon friddjavuođavuoigatvuođaid. Danin ESČ-vuoigatvuođat gohčoduvvojit nuppi buolvva

⁴¹¹ Kumpuvuori, Jukka, Högbacka, Marika 2003, s. 28.

⁴¹² Gč. Despouy, Leandro, Special Rapporteur, Report on human rights and disability (E/CN.4/Sub.2/1991/31).

⁴¹³ 31.1.2014.

⁴¹⁴ Scheinin, Martin, Sosiaalset perusoikeudet ja lainsäätäjä I. Helsset (1995), s. 345.

olmmošvuoigatvuohtan.⁴¹⁵ Suomas vuodđovuoigatvuođaodastusa okta guovddáš bealli lei ESČ-soahpamuša lasiheapmi vuodđoláhkii, vai vuodđoláganjuolggadusat čuvvot Suoma olmmošvuoigatvuhtii laktáseaddji geatnegasvuođaid.⁴¹⁶ Sosiála vuoigatvuođaid guoskkaha erenomážit vuodđolága 19 §:a vuoigatvuohta sosiáladorvui.⁴¹⁷ Lámisolbmuid vuoigatvuođaid dáfus sosiála vuoigatvuođaid ollašuvvan laktása lunddolaččat hui olu sosiála- ja dearvvašvuođafuolahusa bálvalusaide ja ovdduide.

ESČ-soahpamuša gohcinkomitea (ESČ-komitea) lea jagi 1994 čállán oppalaškommeantta lámisolbmuid vuoigatvuođain.⁴¹⁸ Oppalaškommeanttas geavahit tearpma ”persons with disabilities”, eai tearpma ”disabled persons”. Ulbmilin lea deattuhit ahte lámisvuođain eai dárkkut dan ahte olmmoš ii livčče lámisvuođas fuolakeahttá sihke dievasválddalaš ja doaibmaválddalaš olmmoš.⁴¹⁹ Nu mot dán dutkanraportta álggus bukto ovdan, dán raportta suomagielat veršuvnnas adno tearbma ”vammaisen henkilö” (sá. lámisolmmoš) ON:id oktasašsoahpamuša suomagielat jorgalusa mielde.

ESČ-komitea deattuha iežas oppalaškommeanttas ahte vaikko ESČ-soahpamuš ii njuolga máinnaš lámisolbmuid (eng. persons with disabilities), de ON:id olmmošvuoigatvuođaid julggaštusa vuodđojurdaga mielde buot olbmot riegádit friddja ja dásseárvosaš olmmožin ja návddašit seamma vuoigatvuođain. Komitea deattuha ahte vaikko ESČ-soahpamuš dorvvastanai dievaslaš olmmošvuoigatvuođaid lámisolbmuide, de stáhtat galget liikká suodjalit positiiiva ja maksimála resurssaiguin lámisolbmuid, vai sii bastet duodalaččat návddašit buot soahpamuša vuoigatvuođain almmá vealaheami.⁴²⁰ Oppalaškommeanttas vealaheapmin meroštallo buotlágan sirrehallan, olggušteapmi, ráddjen dahje favoriseren dahje govtolaš vuogáiduhttimis biehttaleapmi lámisvuođa dihte, mii hehtte ekonomalaš, sosiála dahje čuvgehuslaš vuoigatvuođain dovddasteami, návddašeami dahje geavaheami.⁴²¹

⁴¹⁵ Kumpuvuori, Jukka, Högbäck, Marika (2003), s. 21. Geahča maid Eide, Asbjorn & Rosas, Allan, “Economic, Social and Cultural Rights: A Universal Challenge.” Girjjis: Eide, Asbjorn – Krause, Catarina – Rosas Allan (doaim.): Economic, Social and Cultural Rights. A Textbook, 2nd edition Hollanti 2001, s. 3-7.

⁴¹⁶ Ibid., s. 22. Gč. Ráddehusa evttohus riikkabeivviide vuodđolágaid vuodđovuoigatvuohtanjuolggadusaid nuppásuhttimis HE 309/1993 vp.

⁴¹⁷ Vuodđoláhka 731/1999.

⁴¹⁸ UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 5: Persons with Disabilities, 9 December 1994, E/1995/22.

⁴¹⁹ Ibid., s. 2.

⁴²⁰ Ibid.

⁴²¹ Ibid. Gč. maid HE 284/2014 vp.

Vealatkeahtesvuoda geahččanguovllus ovtaveardásaš vejolašvuodat bargoeallimis lea stuorra hástalus lámisolbmuide. ESČ-komitea jagi 2014 loahppafuomášumit, mat gusket Suoma, ovdanbuktet fuola das ahte Suomas lámisolbmot vealahahuvvojit ain hui olu erenomážit bargoeallimis.⁴²² ESČ-komitea čujuha sihke ESČ-soahpamuša artihkkalii 2 čuoggái 2 vealatkeahtesvuoda gielddus ja maid artihkkalii 6, mii fas dáhkida vuoigatvuoda bargui.⁴²³ Komitea ávžžuha stáhta ollašuhttit doaimmaid lámisolbmuid sajádaga buorideapmái bargoeallimis. Dát sisttisoallá lámisolbmuide oaivvilduvvon fásta meriid sihke almmolaš ja priváhta sektoris. Komitea ávžžuha maid ahte ovtaveardásašvuodaláhkii lasihuvvo vealahangiellu erenomážit lámisolbmuid várás.⁴²⁴ Suomas bođii fápmui jagi 2014 ođđa ovtaveardásašvuodaláhka, mas lámisolbmuide oaivvilduvvon barggu addin- ja skuvlejupmeeavttut leat buorebut, nu mot maŋjeleappos bukto ovdan kapihttalis 5.7.2. Suomas lámisolbmuid barggu oažžuma eavttuid ledje viggan buoridit juo olu ovdal. Jagi 2001 Ráđdehusa evttohus Riikkabeivviide lánkaevttohussan sihke lámisolbmuid ja olbmuid, geain leat doaimmahehttehusat, barggu oažžuma buorráneami várás⁴²⁵ nuppástuhtii eará lágaidd⁴²⁶. Dás fuolakeahhtá dilli ii leat buorránan doarvái olu. Ráđdehusa evttohusas celket ahte vuodđolága vuodđovuogitvuodanjuolggadusaid mielde almmolaš váldi galgá ovddidit barggu oažžuma ja viggat dorvvastit juohkehačča vuoigatvuoda bargui.⁴²⁷

Maiddáii ovddit sápmelaččaid vuoigatvuodaid gieđahalli kapihttalis 4.2.1. máinnašuvvon Máná vuoigatvuodaid oktasašsoahpamuš⁴²⁸ lea dehálaš lámis mánáide. Soahpamuš suodjala sápmelaš lámis mánáid maiddáii kultuvrii laktáseaddji njuolggadusain nu mot ovddit kapihttalis ovdanbuktojuvvui. Praktihkas dát galggalii mearkkašit ovdamearkka dihte sihke kultursensitiiva ja sámegeilat lámisolbmuidbálvalusaid dahje skuvlejumi álo go vejolaš. Fuomášahtti lea vel dat ahte máná vuoigatvuodaid soahpamuš lea vuosttaš olmmošvuoigatvuohtasoahpamuš, mii váldá vuhtii lámisvuoda gildojuvvon

⁴²² Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Concluding Observations on the sixth periodic report of Finland, 17. December 2014, E/C.12/FIN/CO/6.

⁴²³ Ibid., Para 13.

⁴²⁴ Ibid., Para 14.

⁴²⁵ Ráđdehusa evttohus Riikkabeivviide lánkaevttohussan sihke lámisolbmuid ja olbmuid, geain leat doaimmahehttehusat, barggu oažžuma buorráneami várás, HE 169/2001 vp.

⁴²⁶ Ee. sosiálafuolahusláhkkii, álbmotealahusláhkkii ja lápmásiiddoarjjaláhkkii ja mánga earánai lánkkii bohte nuppástusat. Geahča eanet Hallituksen esityksen pohjalta voimaan tulleet lait: <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/sivut/trip.aspx?triptype=ValtiopaivaAsiat&docid=he+169/2001>

⁴²⁷ HE 169/2001 vp.

⁴²⁸ SopS 59–60/1991.

vealaheami sivvan ieš soahpamušteavsttas.⁴²⁹ Oktasašsoahpamuša artihkkala 22 mielde soahpamuštáhtat dovddastit ahte vuoiŋŋalaččat dahje gorutlaččat lámis mánná beassá návddašit dásedettolaš ja buori eallimis dakkár dilis, mat dáhkidit olmmošárvvu, ovddidit iešluohttámuša ja álkidahttet máná aktiivvalaš oassálastima iežas servoša doaimmaide.⁴³⁰ Soahpamuštáhtat dovddastit lámis máná vuoiŋŋatvuoda sierradikšui ja veahkkái,⁴³¹ man galgá plánet nu ahte dat sihkkarastá lámis máná vejolašvuoda skuvlavázzimii, dearvvašvuoda fuolahusa- ja veajuiduhttinbálvalusaide, ámmátskuvlejupmái ja virkkosmahttindoibmii. Dát buot galgá ollašuhttot nu ahte mánná vuogáiduvvá birastahtti servodahkii ja ahte son maid olaha nu alla persovnnalaš ovdáneami, čuvgehuslaš ja maid vuoiŋŋalaš dási jo vejolaš.⁴³²

Máná vuoiŋŋatvuodaid soahpamuša gohcinkomitea (Máná vuoiŋŋatvuodaid komitea) lea čállán oppalaškommeantta máná vuoiŋŋatvuodaid birra jagi 2006.⁴³³ Oppalaškommeanttas muittuhit ahte lámis mánát vásihit máŋggaláŋan vealaheami eallima máŋga iešguđet dásis. Ovdamearkka dihte sosiála vealaheapmi ja stigmatiseren doalvu marginálavuhtii ja olggušteapmái dahje fysalaš dahje vuoiŋŋalaš veahkaváldái. Dát sáhttá dorvvuhttit ovdáneami dahje eallima. Vealaheapmi veadjá boahit ovdan nu ahte olmmoš ii beasa geavahit dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusaid dahje skuvlejupmái, ja dát fas ain sáhttá eastadit boahteáiggi barggu oazžunvejolašvuodaid. Oppalaškommeanta fuomášahttá ahte lámis mánáide čujuhuvvon negatiiva doaladumit ja ovdagáttut ja nuppe dáfus maiddái liiggálaš suodjaleapmi leat hui dábálaš albmoneamit iešguđet servošis.⁴³⁴ Lámis nieiddat leat vel rašit dilis bártneid ektui ja sii vásihit vealaheami maiddái sohkaheali dihte. Oppalaškommeanttas ávžžuhit soahpamuša oassebeliid giddet erenomáš fuomášumi nieiddaid sajádahkii ja suodjalit sin buot vugiiguin ja sihkkarastit sin beassama buot bálvalusaide.⁴³⁵ Oppalaškommeanttas deattuhit lámis mánáid dievaslaš oassálastima servodahkii maiddái nu ahte vánhemiidda fállon veahkki.⁴³⁶ Komitea ávžžuha stáhtaid árvvoštallat láhkaásaheami oppalaččat vai dat bastet sihkkarastit ahte máná soahpamuša buot vuoiŋŋatvuodát dáhkiduvvojit maiddái lámis mánáide, erenomážit artihkkala 23 dáfus. Komitea ávžžuha stáhtaid vel čállit našuvnnalaš

⁴²⁹ Artihkal 2.

⁴³⁰ Artihkal 23.1.

⁴³¹ Artihkal 23.2.

⁴³² Artihkal 23.3.

⁴³³ Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 9 (2006), The rights of children with disabilities, CRC/C/GC/9, 27 February 2007.

⁴³⁴ Ibid., s. 3.

⁴³⁵ Ibid., s. 4.

⁴³⁶ Ibid.

doaimaplánaid lámis mánáid vuoigatvuodaid ja sajádaga buorideami ja maid vealaheami eastadeapmi várás.⁴³⁷

Mána vuoigatvuodaid komitea jagi 2011 Suoma guoski loahppafuomášumiin badjána fuolla das ahte suojehis dili mánáid, dego lámis mánáid, eallindili birra ii gávdno doarvái olu diehtu. Dasa lassin komitea lea fuolas das ahte mánáid buorringeavaheapmi ja hilggodeapmi dahje sin vásihan veahkaválddis dahje sidjiide oaivvilduvvon bálvalusain eai báljo leat statistihkat.⁴³⁸ Komitea lea maid fuolas das ahte lámis mánáid vealahit ain ja das ávžžuha stáhta ásahit vealaheami eastadeami guovddáš áššin maid dan almmolaš doaimaprográmmain.⁴³⁹

Komitea loahppafuomášumit Supmii sisttisdollet maid kapihttala lámis mánáid vuoigatvuodain, mat laktásit vuoddearvvašvuoda fuolahussii ja sosiáladorvui (máná vuoigatvuodaid soahpamuša artihkal 6, artihkal 18 čuokkis 3, artihkkalat 23, 24 ja 26 ja maid artihkal 27 čuoggát 1-3). Komitea atná positiiva áššin jagi 2009 fápmuduvvon lámisvuodabálvalusaid nuppástusaid, mat deattuhtit lámisolbmuid persovnnalaš dárbbuid veahki ja maid lámisvuodapolitihkalaš prográmma 2010-2015. Komitea lea liikká fuolas das ahte muhtin gielddain eai leat doarvái dearvvašvuodabálvalusat lámis mánáide ja ahte Suomas stáhta ii leat čatnašuvvan bidjat mearreruđaid dákkár bálvalusaide. Komitea lea fuolas maid das ahte lámis mánáid lihkaideami hehttejit fysalaš birrasa ja almmolaš johtolaga hehttehusat, ja dát olggušta lámis mánáid eará servodagas. Dasa lassin komitea lea fuolas oahpaheddjiid vátna skuvlejumis bargat lámis mánáiguin. Lámis mánáid vanhemat eai oaččo doarvái buori ja áigeguovdilis doarjaga dahje bagadallama iežasat mánáid veajuiduhttimii.⁴⁴⁰ Sápmelaš lámisolbmuide stuorra váttisvuohta lea sihke veajuiduhttimii laktáseaddji dieđu juohkin ja maid sámegeilat veajuiduhttin.⁴⁴¹

Komitea ávžžuha, sihke soahpamuša artihkkala 23 ja oppalaškommeantta nr 9 (2006) vuodul ahte Suoma stáhta ráhkada viiddes vuoigatvuodalaš ja politihkalaš rámma. Dát sihkkarastet lámis mánáid ovttaveardásaš vuoigatvuodaid kvalitehtalaš dearvvašvuodabálvalusaid, almmolaš ráhkkanusaide ja joavkojohtolatgaskaomiide beassama ja maddái sin oassálastit dábálaš oahpahussii. Dasa lassin stáhta galggalii sihkkarastit lámis mánáide persovnnalaš veahkeheddjiid ja maid dulkon- ja fievrredanbálvalusaid ja lassin ráhkkanahittit

⁴³⁷ Ibid., s. 5-6.

⁴³⁸ Lapsen oikeuksien komitea, Suomea koskevat päätelmät, 7.9.2011, CRC/C/FIN/CO/44-5. (Olgoriikkaministeriija suomageilat jorgalusat), Paras 17-18.

⁴³⁹ Ibid., Paras 24.-25.

⁴⁴⁰ Ibid., Para 39.

⁴⁴¹ Jearahallan: Sámi Soster, Ristenrauna Magga 13.9.2017.

oahpaheddjiid oahpahit lámis mánáid ja mánáid, geain leat sierradárbbut. Stáhta galggalii maid doarjut lámis mánáid bearrašiid oahpaheami bagademiin, ja maid viggat jođálmahttit lámisolbmuid guoski oktasašsoahpamuša ratifiserenproseassa.⁴⁴² Suopma lea ratifiseren lámisolbmuid vuoigatvuođaid oktasašsoahpamuša dáid ávžžuhusaid maŋnel 2016. Soahpamuš, mas maid lámis mánáid vuoigatvuođat dorvvastuvvojit, giedahallo čuovvovaš kapihttalis. ON: id oktasaščoahkkin lea dohkkehan juovlamánus 2011 maiddái máná vuoigatvuođaid oktasašsoahpamuša váljabeavdegirjji. Dainna vuodđuduvvo ovttaskas olbmo ja stáhta váiddavuogádat, mii giedahallá oktasašsoahpamuša ja dan váljabeavdegirjji návdojuvvon rihkkumiid. Beavdegirjji lea boahtán fápmui Suomas 2016.⁴⁴³

Lámisolbmuid vuoigatvuođaid birra lea veara namuhit vel Nissoniid buotlágan vealaheami jávkkadeami oktasašsoahpamuša, mii giedahallui ovdalis sápmelaččaid vuoigatvuođaid kapihttalis. Nissoniid buotlágan vealaheami jávkkadeami oktasašsoahpamuša gohcinkomitea lea addán oppalašávžžuhusa nr 18 (1991) lámisolbmuid vuoigatvuođain. Ávžžuhusas komitea ovdanbuktá fuola ”duppalvealaheamis” lámis nissoniid dáfus. Komitea ávžžuha stáhta fállat dieđu sihke lámis nissoniid birra ja sin dilis ja maid stáhta doaimmain, maid ulbmilin lea suodjalit sin, vai sis livčče ovttaveardásaš vejolašvuođat skuvlejumái, bargui, dearvvašvuođabálvalusaide ja vejolašvuhtii oassálastit servodatlaš ja kultuvrralaš eallimii.⁴⁴⁴

Lámisolbmuid suodjala maiddai ovddit kapihttalis giedahalakehtes biinnideami ja eará goaves, olmmošmeahtun láhttema ja fuonášeami dahje ránggášteami vuostálasti oktasašsoahpamuš.⁴⁴⁵ Oktasašsoahpamuššii dahkkon váljabeavdegirjji nanne iežaset friddjavuođa manahan olbmuid suodjaleami biinnideamis ja eará goaves, olmmošmeahtun láhttemis ja fuonášeamis dahje ránggáštusas. Beavdegirjji vuodul lea huksejuvvon vuogádat, man rámmaid siste sorjjasmeahtun riikkaidgaskasaš ja našuvnnalaš gohcinorgánat (Suomas riikkabeivviid vuoigatvuođaáššeolmmoš) dárkkistit jeavddálaččat báikkiid, gos iežaset friddjavuođa manahan olbmot leat. Dát dárkkistanvuoigatvuohta guoská

⁴⁴² Ibid., Para 40.

⁴⁴³ 12.12.2016. Stáhtarádi ásašus máná vuoigatvuođaid oktasašsoahpamuša váiddavuogádaga guoski váljabeavdegirjji fápmudeamis ja beavdegirjji láhkaásaheami suorgái gullevaž mearrádusaid fápmudeamis addon lága fápmudeamis, 5/2016, Suomen säädöskokoelman nro 46/2016.

⁴⁴⁴ CEDAW General Recommendation No. 18: Disabled Women, Adopted at the Tenth Session of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, in 1991 (Contained in Document A/46/38).

⁴⁴⁵ ON:a biinnideami ja eará goaves, olmmošmeahtun ja fuonášeaddji dahje ránggásetami oktasašsoahpamuš SopS 59–60/1989.

ovdamearkka dihte lámisolbmuid dikšunlágádusaid.⁴⁴⁶ Beavdegirji lea boahtán fápmui Suomas jagi 2014.⁴⁴⁷

Dego sápmelaš vuoigatvuodaid gieđahalli kapihttalis bukto ovdan, de Eurohpá ráđi olmmošvuoigatvuodaid ja vuodđofriiddjavuodaid suodjaleapmái oaiivvilduvvon oktasašsoahpamuša (Eurohpá olmmošvuoigatvuodaid soahpamuša)⁴⁴⁸ artihkal 14 dorvvasta soahpamušas dovddastuvvon vuoigatvuodaid ja friiddjavuodaid almmá makkárga vealaheami. Lámisvuohta ii máinnašuvvo aitosaččat Eurohpá olmmošvuoigatvuodaid soahpamuša artihkkala 14 vealahanvuoduštusain, muhto Eurohpá olmmošvuoigatvuodaid duopmostuollu (EOD, suom. EIT) lea gávnahan ahte dat gullá artihkkala ”eará vealahanvuoduštusaide”. EOD riektevuogádat lea almmatge geavahan dán goit dássázi unnán.⁴⁴⁹ Eurohpá olmmošvuoigatvuodaid soahpamuša mearkkašupmi sosiála vuoigatvuodaid dáfus badjána erenomážit dan artihkkalis 6 (1). Dát guoská vuoigatvuoda vuoiggalaš riektegeavvamii ja dan sáhtttá heivehit maiddá almmusvuoigatvuodalaš vuoigatvuodaid hámis dorvvastuvvon sosiála vuoigatvuodaide ja ovdduide.⁴⁵⁰ Eurohpá olmmošvuoigatvuodaid soahpamuša vealahansuodji gokčá nappo vealaheami, mii vuodđuduvvá sápmelašvuhtii ja lámisvuhtii. Danin dat máinnašuvvo dás ođđasit.

Ođasmahtton Eurohpá sosiála vuodđogirji bođii fápmui Suomas 1.8.2002⁴⁵¹. Áššái laktáseaddji ráđdehusa evttohusa mielde ođasmáhtton Eurohpá sosiála vuodđogirjii funkšuvdnan lea gerget Eurohpá sosiála vuodđogirjii čuovvut sosiála nuppástusaid, mat leat dáhpáhuvvan vuodđogirjii dohkkeheami maŋgel⁴⁵². Vuodđogirji sisttisdoallá sierra lámisolbmuid suoji. Artihkkala 15 mielde lámisolbmui lea vuoigatvuoha iehčanasvuhtii, servodahkii

⁴⁴⁶ Gč. Ráđdehusa evttohus riikkabeivviide lámisolbmuid vuoigatvuodaid oktasašsoahpamuša ja dan váljabeavdegirjii dohkkeheamis ja láchkan oktasašsoahpamuša ja dan váljabeavdegirjii láchkaásaheapmái gullevaš mearrádusaid fápmudeamis ja riikkabeivviid vuoigatvuodaášeolbmoss addon lága nuppástuhttimis, HE 284/2014 vp. s. 10.

⁴⁴⁷ Biinnideami ja eará goaves, olmmošmeahtton ja fuonášeaddji dahje ránggašetami vuostásaš oktasašsoahpamuša váljabeavdegirji, 7.11.2014, SopS 92-93/2014.

⁴⁴⁸ Eurohpá ráđi olmmošvuoigatvuodaid ja vuodđofriiddjavuodaid suodjaleami oktasašsoahpmuš SopS 18–19/1990; dakkárin go dat lea maŋgel nuppástuhtton SopS 71 ja 72/1994, SopS 85 ja 86/1998, SopS 8 ja 9/2005, SopS 6 ja 7/2005 ja SopS 50 ja 51/2010.

⁴⁴⁹ HE 284/2014 vp., s. 11. Gč. ovdamearkka dihte dáhpáhusaid: Ášši nr 13444/04, Glor v. Sveitsi, EIT 30.4.2009; Ášši nr 33394/96, Price v. Yhdistynyt kuningaskunta, EIT 10.7.2001; Ášši nr 2346/02, Pretty v. Yhdistynyt kuningaskunta, EIT 29.4.2002..

⁴⁵⁰ Kumpuvuori, Jukka, Högbacka, Marika (2003), s. 29.

⁴⁵¹ 486/2002 vp.

⁴⁵² HE 229/2001 vp.

vuogáiduvvamii ja servodatlaš eallimii oassálastimii.⁴⁵³ Sosiála vuodđogirjji artihkkala 15 čuoggás 2 soahpamuša oassebealit čatnašuvvet ovddidit lámisolbmuid beassama bargui arvosmahtti vugiiguin, nu ahte bargoaddit váldet lámisolbmuid bargui ja maid doalahit lámisolbmuid dábálaš bargobirrasis ja heivehit bargodiliid lámisolbmuid dárbbuid várás dahje, jos dat ii leat vejolaš lámisvuoda dihte, lágidity dahje ordnejit suodjebargobáikki lámisvuoda dáfus vuogálaš vugiin. Eurohpá ráđis leat ráhkadan lámisvuodapolitiikkalaš doaibmaprográmma 2006–2015. Dan guovddáš prinsihpat leat sihke vealaheami eastadeapmi ja olmmošvuoigatvuodalaš oaidnu ja ovtaveardásaš vejolašvuodat ja oassálastin. Doaibmaprográmma sisttisdoallá 15 iešguđet doaimma, earret eará oassálastima politiikkalaš, almmolaš ja kultureallimii, dieđu oažžuma ja gulahallama, barggolašvuoda ja maid fysalaš easttahasvuoda ja fievrredeami. Lámispolitiikkalaš doaibmaprográmma lassin Eurohpá ráđđi lea addán valjit ávžžuhusaid, mearrádusčállosiid ja julggaštusaid, mat gieđahallet lámisolbmuid ja sin sajádaga.⁴⁵⁴

Lámisolbmuid olmmošvuoigatvuodaid birra humadettiin lea dehálaš vel máinnašit Riikkaidgaskasaš bargodoaimmahaga ámmátlaš veajuiduhttima ja barggu addima oktasašsoahpamuš nr 159, mii dohkkehuvvui 1983.⁴⁵⁵ Suopma ratifiserii dan jagi 1985.⁴⁵⁶ Miellahttoštáhtat, mat leat ratifiseren dán soahpamuša, leat geatnegahtton ráhkadit doaibmapolitiikka lámisolbmuid ámmátlaš veajuiduhttima ja barggu oažžuma várás. Dát sihkkarastá dan ahte lámisolbmot ožžot áššálaš ámmátlaš veajuiduhttima ja maiddái vejolašvuoda

⁴⁵³ Artihkkala 15 mielde: vai soahpamušoassebealit sihkkarastet lámisolbmuid vuoigatvuoda iehčanavuhit, oktasašgoddái vuogáiduvvamii ja servodatlaš eallimii oassálastimii beaktilis vugiin sin agis, váttus dahje dan álgovuodus fuolakeahhtá, dat čatnasit erenomážit: 1. lágidity lámisolbmuide bagadeami, skuvlejumi ja ámmátlaš skuvlejumi almmolaš vuogádagaid bokte nu go dat lea vejolaš, dahje jos dat ii leat vejolaš, de, áššái spesialiseren almmolaš dahje priváhttaorganisašuvnnaid bokte; 2. ovddidit sin barggu oažžuma dakkár vugiiguin, mat arvosmahttet bargoaddiid váldit lámisolbmuid bargui ja maid doalahit lámisolbmuid dábálaš bargobirrasis ja heivehit bargodiliid lámisolbmuid dárbbuid mielde dahje, jos dat ii leat vejolaš lámisvuoda dihte, lágidity dahje ordnet suodjebargobáikki lámisvuoda dáfus vuogálaš vugiin. Muhtin dáhpusain dakkár doaimmat sáhttet gáibidit sierrabarggu ja doarjjabálvalusaid lágideami; 3. ovddidit sin dievaslaš vuogáiduvvama oktasašgoddái ja servodatlaš eallimii oassálastima erenomážit nu ahte ordnet technikkalaš veahkkeneavvuid, mai funkšuvdnan lea jávkadit gulahallanválttisvuodaid ja lihkadaneastagiid ja maid lágidity sidjiide fievrredeami ja ássama ja vejolašvuoda oassálastit kultur- ja astoáiggedoaimmaide.

⁴⁵⁴ Gč. Vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamisesta valmistelleen työryhmän mietintö, Ulkoasiainministeriö (2013), s.16.

⁴⁵⁵ Riikkaidgaskasaš bargodoaimmahaga ámmátlaš veajuiduhttima ja barggu addima oktasašsoahpamuš nr 159, Säädoskokoelma 218/1986. SopS 24/1986.

⁴⁵⁶ Soahpamuš bođii fápmui 20.6.1985.

oažžut barggu rabas bargomárkaniin. Lámisolbmuide galgá prinsihpalaččat fállat seamma vejolašvuodaid go eará bargiide. Dasa lassin lámis nissoniid ja dievdduid ovtaveardásaš vejolašvuodaid ja vuoigatvuodaid ferte gudnejahttit. Positiiva sierradoaimmat, mat sihkkarastet duodalaš dásseárvosaš vejolašvuodaid ja meannudeami lámisolbmuide, ii oaččo atnit vealaheapmin eará bargiid vuostá.⁴⁵⁷

Olmmošvuoigatvuodaid gohcinorgánaid gohcinvuogádagas čielgá ahte lámisolbmuid ovtaveardásaš vejolašvuodát eallit ja doaibmat earáiguin ovtaveardásaččat eai velge ollašuva doarvái bures. Riikkabeivviid vuoigatvuodaášeolbmo lágalašvuodagohcimis lea čielgan ahte lámisolbmuid vejolašvuodát dikšut áššiid ja oassálastit ovtaveardásaččat earáiguin eai leat álot ollašuvvan vuogálaččat iešguđet virgeoapmahaččas ja eará lágalašvuodagohcimii gullelaš virggálaš institušuvnnas. Erenomáš hástalusat leat sáhttán laktásit earret eará sihke lihkađeami ja bálvalusaid easttahis lágideapmái ja oažžumii.⁴⁵⁸ Dát áššit gieđahallojit dárkileappot čuovvovaš kapihttalis.

5.7. Lámisolbmuid oktasašsoahpamuš ja dan oktavuohhta našuvnnalaš láhkaásaheapmái

Oktasašsoahpamuš lámisolbmuid vuoigatvuodain⁴⁵⁹ ja dan váljabeavdegirji⁴⁶⁰ dohkkehuvvui ON:id oktasaščoahkkimis 13.12.2006. Soahpamuša beasai vuolláičállit njukčamánuš 2007, ja dat oaččui riikkaidgaskasaš fápmudusa 3.5.2008.

Lámisolbmuid oktasašsoahpamuš lea vuosttaš lámisolbmuid vuoigatvuodaid áššegirji, mii lea geatnegahtti riikkaidgaskasaš dásis. Oktasašsoahpamuša mihttomearrin ii leat vuodđudit odđa vuoigatvuodaid muhto baicce nannet juo eará olmmošvuoigatvuohtasoahpamušain dáhkiduvvon vuoigatvuodaid,

⁴⁵⁷ Gč. Vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamisesta valmistelleen työryhmän mietintö, Ulkoasiainministeriö (2013), s.16.

⁴⁵⁸ Eduskunnan oikeusasiamiehen toimintakertomus vuodelta 2015, K 11/2016, s. 113-120, s. 113.

⁴⁵⁹ Oktasašsoahpamuš lámisolbmuid vuoigatvuodain 27/2016.

⁴⁶⁰ Ibid.

lámisolbmuide.⁴⁶¹ Soahpamuša sisdoallu lea dattetge hui dárkil ja áigejuovdil dakkár olmmošvuoigatvuođaid dulkomii, mat juo gávdnojit, namalassii lámisolbmuid dáfus. Diekko bokte dat maid hukse duodalaš odđa geatnegasvuođaid stáhtaide.⁴⁶² Vaikko riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuohtasoahpamušat dorvvastit prinsihpalaččat buot olbmuide seamma vuoigatvuođaid, lámisolbmuid vuoigatvuođat eai ollašuva dievaslaččat. Oktasašgotti struktuvrralaš eastagat, doaladumit ja dieđu váilun ráddjejit lámisolbmuid vejolašvuođaid sihke iehčanas eallimii ja sin iešmearridanvuoigatvuođa ja oassálastima servodahkii.⁴⁶³

Oktasašsoahpamuša guovddáš prinsihpat leat ovttaskas olbmo iešmearridanvuoigatvuođa gudnejahttin, vealatkeahtesvuohta ja ovttaveardásašvuohta, lámisolbmuid oassálastin ja oasálašvuohta servodahkii ja lassin easttahasvuohta ja bálvalusaid oččodeapmi. Oktasašsoahpamuša vuolggasadjin lea maiddái dievdduid ja nissoniid gaskasaš dásseárvu, earálágánvuođa gudnejahttin ja lámisolbmuid dohkkeheapmi oassin sihke olbmuid gaskasaš mánggalárganvuođa ja lámis mánáid vuoigatvuođaid gudnejahttin.⁴⁶⁴

Soahpamuš lea okta dain viidásepmosit dohkkehuvvon ON:id olmmošvuoigatvuohtasoahpamušain. Soahpamuša leat vuolláičállán juo badjelaš 160 oassebeali, earret eará Eurohpá uniovdna areála ovttastuvvama organisašuvdnan. Dan sadjái olu uhcit ratifiseren- dahje vuolláičállinlohku lea váljabeavdegirjjiis, mii dahká vejolažžan ovttaskas olbmo váiddavuogádaga.⁴⁶⁵

Suopma vuolláičálii oktasašsoahpamuša lámisolbmuid vuoigatvuođain ja maiddái dan váljabeavdegirjji hui árrat, juo njukčamánu 2007. Riikkabeaivvit

⁴⁶¹ Gč. Vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamista valmistelleen työryhmän mietintö, Ulkoasiainministeriö (2013), s. 4.

⁴⁶² Gč. oppalaččat Mégrét, Frédéric, “The Disabilities Convention, Human Rights of Persons with Disabilities or Disability Rights?”, *Human Rights Quarterly*, Volume 30, number 2, May 2008: 494-516.

⁴⁶³ Gč. Vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamista valmistelleen työryhmän mietintö, Ulkoasiainministeriö (2013), s. 4.

⁴⁶⁴ Ibid. Geahča analysa soahpamušas: Kanter, Arlene, S., The Promise and Challenge of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, 34 *Syracuse J Int’l L & Com.* 287 (2006-2007).

⁴⁶⁵ Suomen YK-liitto, YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ja sopimuksen valinnainen pöytäkirja, Sälekarin kirjapaino oy, Somero 2015, s. 1-2.

dohkkehii ráđđehusa evttohusa lámisvuoda oktasašsoahpamuša ratifiseremis 3. njukčamánu 2015.⁴⁶⁶

Ratifiserema oktavuodas dohkkehuvvui maiddái cealkámuš, man mielde stáhtat galget sihkkarastit ahte soahpamuša artihkkala 14 geatnegasvuodat ollašuvvet našuvnnalaš lánkaásaheamis ovdal ratifiserema gergema. Artihkal 14 dorvvasta lámisolbmuid ovtaveardásaš vejolašvuodaid návddašit vuoigatvuodas persovnnalaš friddjavuhtii ja oadjebasvuhtii. Dasa gullelaš lánkaásaheami ođastusaide máhccat fas manjeleappos dán kapihttalis. Soahpamuša ratifiseren lea eaktudan lánkanuppástusaid earret eará ruovttugiieldaláhkii⁴⁶⁷ ja sosiálafuolahusláhkii⁴⁶⁸ ja vel lámisolbmuid sierrafuolahusláhkii.⁴⁶⁹ Maiddái ovtaveardásašvuodalága nuppástuhttima oktavuodas, lámisolbmuid vuoigatvuodaid leat nannen oktasašsoahpamuša vuoigatvuodas mielde. Dáid birra eanet čuovvovaš kapihttalis, mii gieđahallá govttolaš vuogáiduhttima.

Lápmásiidbálvaluslánkaásaheami leat ain ođasteame. Ođđa lánka sisttisoallá sosiálafuolahusa sierrabálvalusaid lágideami lámisvuoda vuodul, ja dan funkšuvdnan lea buhttet dálá lápmásiidbálvaluslága ja lámisvuodalága.⁴⁷⁰ Lánka dievasmahtálii sosiálafuolahusa dábalaš lánkan heivehuvvon sosiálafuolahuslága. Lámisolbmuid dearvvašvuodafuolahussii ja medisiinnalaš veajuiduhttimii heivehallolii de dearvvašvuodafuolahuslánka. Dasa lassin lámisolbmuin livččii vuoigatvuodta earret eará sosiála- ja dearvvašvuodafuolahusa sierralánkaásaheapmái gullelaš bálvalusaide ja doarjagii.⁴⁷¹

Lága funkšuvdnan livččii ollašuhttit lámisolbmo ovtaveardásašvuoda ja oasalašvuoda oktasašgottis ja lassin eastadit ja jávkadit dakkár hehttehusaid, mat ráđđejit olbmo ovtaveardásašvuoda joksama. Dasa lassin lága funkšuvdnan livččii ovddidit sihke iehčanas birgema ja iešmearridanvuoigatvuoda ollašuvvama ja maid dorvvastit doarvái olu ja alla dási bálvalusaid individuála dárbbuid várás.⁴⁷²

Lánka ásavivččii eanagoddái geatnegasvuoda sihkkarastit dan ahte bálvalusat lágiduvvole sihke sisdoalu ja viidodaga dáfus lámisolbmo individuála dárbbu ja

⁴⁶⁶ Ibid. s. 2.

⁴⁶⁷ Ruovttugiieldalánka 1994/201; Lánka ruovttugiieldalága nuppástuhttimis 1377/2010.

⁴⁶⁸ Sosiálafuolahuslánka 1378/2010.

⁴⁶⁹ Lánka lápmásiid sierrabálvalusas addon lága nuppástuhttimis 381/2016.

⁴⁷⁰ Ráđđehusa evttohus riikkabeivviide lánkan sierrabálvalusain lámisvuoda vuodul ja sosiálafuolahuslága nuppástuhttimis, HÁMUS 17.5.2017 lp.

⁴⁷¹ Ibid.

⁴⁷² Ibid.

ovddu mielde. Erenomáš fuomášumi galggalii giddet lámis máná ja nuora bálvalusaid ollašuttimii. Dain galggalii váldit vuhtii máná dahje nuora ahki ja čálganmuddu, bearašgaskavuodát ja eará lagaš olmmošgaskavuodát. Bálvalusaid galggalii ollašuttit nu ahte dat dorjot máná sihke buresveadjima, ovdáneami ja vejolašvuoda doaimmat ovttaveardásaččat eará mánáiguin ja nuoraiguin.⁴⁷³

Ođasteami ulbmilin lea dávistit vuodđolága ja riikkaidgaskasaš vuoigatvuoda. Dat eaktudit ahte lámisolbmui lea ovttaveardásaš vejolašvuodta oažžut veahki ja doarjaga, man sii dárbašit fuolakeahhtá sin lámisvuoda lágis dahje bearašduogážiis. Dáláláhkaásaheapmi, mii vuodđuduvvá oassái diagnosaide ja lámisvuoda láhkai, ii ollásit dorvvas dan ahte bálvalusat lágiduvvojit lámisolbmo individuála dárbbuid mielde. Dáidda váikkuhit earret eará olbmo sihke eallindilli ja eallinbiras.⁴⁷⁴

Sámediggi lea hui fuolas lánkaásaheami ođasteamis, ja dat ovdanbukta cealkámušas ahte sápmelaččaid eamiálbmotsajádat ja vuoigatvuodát eai leat váldon vuhtii lánkaevttohusas. Dát fas ásaša sápmelaš lámisolbmuid fuonit sajádahkii válđoálbmoga ektui.⁴⁷⁵ Cealkámušas muittuhit ahte sápmelaččain lea vuodđolága mielde vuoigatvuodta gillii ja kultuvrii ja maiddái sámegeielat bálvalusaide buot oktasašgotti sektoriin.⁴⁷⁶ Cealkámušas čujuhit maiddái ON:id eamiálbmotjulggastussii ja muittuhit ahte ovttaveardásašvuodta lea ođđa lágá válđoášši, ja dat galgá guoskat maiddái sápmelaš lámisolbmuid.⁴⁷⁷ Cealkámuša mielde dálá lámisvuodálánkaásaheami geavadagat leat molsašuddan ja ekonomalaš resurssat lea stivren menddo olu dulkojumi. Eamiálbmogii gullevaš lámisolbmot leat hui rašes dilis, ja muhtumin lea geavvan nu ahte sin leat iešalddes eastán ovddideames ja doalaheames iežaset giela ja kultuvrra.⁴⁷⁸

Cealkámuša mielde sápmelaš lámisolbmuid bálvalandárbbu árvvoštallama, bálvalusaid plánema ja bálvalusaid ollašuttima vuolggasadjin galgá leat áššehasa ja su bearraša gielalaš ja kultuvrralaš erenomášsárgosiid dorvvasteapmi ja maiddái áššehasa oasálašvuoda nannen lagašservošis nu bures go vejolaš. Bálvalandárbbu árvvoštalliin ja bálvaleami plánejeddjii galgá leat doarvái buorre sihke gielalaš ja kultuvrralaš erenomášmáhttu. Sihke bálvalandárbbu árvvoštallan ja plána čállin galget ollašuvvat millosepmosit lagašbálvalussan nu

⁴⁷³ Ibid.

⁴⁷⁴ Ibid.

⁴⁷⁵ Sámedikki cealkámuš sierrahápmosis lánkan sierrabálvalusain lámisvuoda vuodul ja sosiálafuolahuslága nuppástuhttimis. 17.7.2017, SDM:a cealkámušbivdda 17.5.2017, Dnro: 348/D.a 2/2017.

⁴⁷⁶ Ibid. s. 2.

⁴⁷⁷ Ibid.

⁴⁷⁸ Ibid., s. 4.

ahte iežas bálvalanjođiheaddji ja/dahje sosiálabargi bargá daid. Dalle atnit ávkin sihke mánggaámmátlaš áššedovdama ja maiddáí sámezielat ja kultuvrralaš erenomášmáhtu.⁴⁷⁹ Sámediggi evttoha maiddáí lága čállima dárkileappot nu ahte bálvalusaid ollašuhttimis galgá váldit vuhtii sápmelaš mánáid ja nuoraid vuoigatvuođa bajásšaddat iežaset kultuvrra ja servoša lahttun nu ahte lámisvuohta ii dan eastat.⁴⁸⁰

Odđa lápmásiidbálvaluslága válmmaštallamis leat váldán vuhtii sode-, eanagoddelága, bálvalusaid buvttadanlága ja friddja válljenvejolašvuođalága. Lága funkšuvdnan lea boahtit fápmui dalle go odđa eanagottit álggahit iežaset doaimma. Sode-odastusa nuppástuvvan áigetávval váikkuha maiddáí lápmásiidbálvalusláhki, mainna leat dál bargame. Evttohusa lápmásiidbálvalusláhkan livččii dárkkuhus addit gidđačoahkkinbajis 2018. Lápmásiidbálvalusláhka oaččolii fápmudusa jagi 2020.⁴⁸¹

Lámisolbmuid olmmošvuoigatvuođakomitea (LOVK) lea fuolas lámisolbmuid sajádagas sode- ja eanagoddeodastusa ollašuhttimis. Ovdamearkka dihte eanagoddeodastusa oktavuodas evttohuvvon eanagoddelágas ii leat addon makkárge vuoigatvuođalaš doaibmaváldi guovlluid lápmásiidráđiide. Olmmošvuoigatvuođakomitea sávvá, ahte lápmásiidráđiide addolii duodalaš doaibmaváldi ovddidit lámisolbmuid oassálastinvejolašvuođaid ja ovttavewardásašvuođa ja servodatlaš eallindiliid sihke viiddit guovlluid go báikkálaš dási vealaheami vuostá. Dasa lassin čielggadusaiguin, árvvoštallamiiguin ja čuovvuma vuodul dat sáhtále čállit eanagoddiide evttohusaid, vai bálvalusat ovddiduvvojit. Komitea mielas maiddáí easttahisvuhtii laktáseaddji ovddidangeatnegasvuohta ii leat doarvá. Easttalaš bálvalus iešalddes eastada dakkár áššehasa, geas lea lihkanhehttehus, geavahit bálvalusa.⁴⁸²

Lámisolbmuid vuoigatvuođaid oktasašsoahpamuša váljabeavdegirji addá ovttaskas olbmuid vejolašvuođa vádit lámisolbmuid vuoigatvuođaid komiteai dalle, jos son dahje joavku árvvoštallá ahte soahpamuša oassebealli lea rihkkon sin vuoigatvuođaid, mat oktasašsoahpamušain leat sidjiide dovddastuvvon. Komitea sáhtá maiddáí dutkat dieđuid, maid mielde soahpamušbealli livččii

⁴⁷⁹ Ibid., s. 6.

⁴⁸⁰ Ibid., s. 8.

⁴⁸¹ <http://stm.fi/vammaislainsaadannon-uudistus>

⁴⁸² Lámisolbmuid olmmošvuoigatvuođakomitea bivdá ahte lámisolbmuid oassálastin sode- ja eanagoddeodasteamis váldo vuhtii, cealkámuš olmmošvuoigatvuođaguovddázii ja olmmošvuoigatvuođaválgagoddá, <http://kynnys.fi/news/vammaisten-henkiloiden-ihmisoiheuskomitea-pyytaa-huomioimaan-vammaisten-osallistamisen-sote-ja-maakuntauudistuksessa/>

vejolaččat rihkkon lossadit dahje systemáhtalaččat oktasašsoahpamuša vuoigatvuođaid.⁴⁸³ Oktasasoahpamuš geatnegahtta našuvnnaš čuovvunvuogádaga, mii lea gieđahallon ovddit kapihttalis 5.4. lámisolbmuid ja olmmošvuoigatvuohtapolitiikka birra.

5.7.1. Oktasašsoahpamuša funkšuvdna

Artihkkala čuoggá 1 mielde oktasašsoahpamuša funkšuvdnan lea ovddidit, suodjalit ja dáhkidit lámisolbmuid sihke dievaslaš ja ovtaveardásaš olmmošvuoigatvuođaid ja vuodđofriidjavuođaid ja maiddái ovddidit lámisolbmuid gudnejahttima sin riegádeami rájes. Artihkkala mielde lámisolbmuid gullet dat, geain lea dakkár guhkesáigge gorutlaš, vuoigálaš, intellektuála dahje áiccuide laktáseaddji váddu, mii vuorrováikkuhusas iešguđegelágan eastagiiguin sáhtta hehttet sin dievaslaš ja beaktilis oassálastima servodahkii ovtaveardásaččat earáiguin.⁴⁸⁴

Soahpamuša fápmuiboahtimii laktáseaddji ráđdehusa evttohusa mielde lámisolbmuid olmmošvuoigatvuođaid ovddideapmi mearkkaša boahteáiggi aktiivvalaš doaimmaid, degomat skuvlejumi, bagadallama, rávvema ja dieđu juohkima ja maid doaladumiide váikkuheami buot oktasašgotti dásiin. Dát guoská sihke lámisolbmuid ja ii-lámis olbmuid.⁴⁸⁵ Storra hástalussan árbevirolaš jurddašuvuogis lea dat ahte lámisolbmot adnojit mediinnalaš divššu ja dutkamuša čuozáhahkan eaige subjeaktan, geat dahket ieža mearrádusaid. Lámisolbmuid vuoigatvuođaid soahpamuša ulbmilin lea nannet paradigmanuppástusa, mii lea muhtin muddui juo jođus. Dan mielde lámisolbmot adnojit iehčanas subjeaktan, ja dat ain ovddida lámisolbmuid vuodđofriidjavuođaid dorvvasteami gudnejahtti ja olmmošárvvu eahcci vugiin.⁴⁸⁶ Nu mot Rautiainen ja Lavapuro čilgeba, de ON:id lámisolbmuid soahpamuša vuolggasaji mielde lámisvuođa galgá geahčadit albmoneapmin, mii

⁴⁸³ HE 248/2014 vp., s. 3. Vuosttaš ovttaskasváidda, mii bodii lámisolbmuid vuoigatvuođaid komitea gieđahallmii, guoskkai lávvaráhkadeami ja govttolaš vuogáiduhttima gaskavuoda. Gč. dáhpáhusa *H.M. v. Ruotsi*, CRPD/C/7/D/3/2011.

⁴⁸⁴ Artihkal 1.

⁴⁸⁵ HE 248/2014 vp., s. 23.

⁴⁸⁶ Gč. Kontinen, Juha-Pekka, “Vammaisten ihmisoikeudet Suomessa”, Vammaisten ihmisoikeuskeskus VIKE, Suuntaaja 3/11 (2011), <https://www.aspa.fi/fi/print/808>; Gč. maid oppalaččat Harpur, Paul, “Embracing the New Disability Paradigm: The Importance of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities”, *Disability & Society*, Vol 27, 2012, issue 1: 1-14.

meroštallo oktasašgotti iešguđet struktuvrra, geavadaga ja dilálašvuođa bokte. Lámisvuođa ii danin sáhte meroštallat olmmošvuoigatvuođaid geahččanguovllus olbmo iešvuođaid, degomat medisiinnalaš diagnosaid bokte almmá ahte dáid iešvuođaid heiveha dan servodatlaš kontekstii, man váikkuhusa mielde dat meroštallojit lámisvuohtan.⁴⁸⁷ Ovdalis namuhuvvon čálli guovttos joatkiba ahte oktasašsoahpamuša deattuhan olmmošvuoigatvuođalaš geahččanguovlu lea almmatge ain ovdáneaddji, ii hegemonalaš dulkojumi vuolggasadji lámisolbmuid sajádahkii váikkuheaddji lálkaásaheamis. Dán nannemii lea čielga dárbu lámisolbmuid olmmošvuoigatvuođaid ovddideami dáfus.⁴⁸⁸ Rautiainen ja Lavapuro ipmárdusa mielde lámisolbmuid duopmostuolu čovdosiin vuhtto maid čielgasit dat ahte dat leat hui hárve gieđahallan olmmošvuoigatvuođaid geahččanguovllu. Čálli guovttos muitaleaba ahte erenomážit hálddahuosduopmostuolu linnjá sáhtá govvidit jávoheapmin olmmošvuoigatvuođaid dáfus. Soai gávnaheaba ahte ON: id lápmásiidlága ratifiserema maŋnel geasset 2016, duopmostuolut galggale dulkot lága eanet olmmošvuoigatvuođaid positiivvalaš geahččanguovllus, vai Suopma deavddálii olmmošvuoigatvuohasohpamuša geatnegasvuođaid. Erenomáš dehálaš livččii ahte alimus hálddahuosriekti čájehivččii iežas doaimma bokte dakkár lahkonanvugiid, maid hálddahuosduopmostuolut sáhtále de atnit iežaset olmmošvuoigatvuođaid positiivvalaš dulkomis.⁴⁸⁹

Lámisolbmuid ovtaveardásaš oassálastinvuoigatvuođat ja bálvalusaid oážžun eai velge ollašuva dievaslaččat min oktasašgottis. Eastagat laktásit dávjá sihke doaladumiide, dieđuide ja fysihkkii. Vaikko lámisolbmuid áššiid vigget olles áigge ovddidit oktasašgotti iešguđet sektoris, de ovdáneapmi lea dáhpuhuvvan dattetge hui gulul.⁴⁹⁰ Lámisolbmuid vuoigatvuođaid soahpamuša bargun lea váldit lálkkiid ovddosguovlluid. Ráđdehusa evttohusa mielde olmmošvuoigatvuođaid dáhkeapmi dárkkuha dan ahte stáhtat galget ollašuhhtit albma doaimmaid ja sihkkarastit buot olbmuid vejolašvuođaid návddašit olmmošvuoigatvuođain dievaslaččat ja ja ovtaveardásaččat. Stáhtat galget aktiivvalaččat oahppat iešguđegelágan doaimmanvugiid, maiguin ovddidit lámisolbmuid vuoigatvuođaid soahpamušas dáhkiduvvon vuoigatvuođaid ja lassin soahpamuša ulbmiliid ollašuvvama. Dát mearkkaša evttohusa mielde

⁴⁸⁷ Rautiainen, Pauli, Lavapuro, Juha ja työryhmä, Ihmisoikeusindikaattorien käyttäminen Suomen perus- ja ihmisoikeustilanteen seurantaan, valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminta, valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 3/2016, s. 82.

⁴⁸⁸ Ibid.

⁴⁸⁹ Rautiainen, Lavapuro (2016), s. 85.

⁴⁹⁰ Kontinen, Juha-Pekka (2011). <https://www.aspa.fi/fi/print/808>.

maiddái dárbblaš resurssaid čujuheami, vai oktasašsoahpamuša mihttomearit ollašuvvet.⁴⁹¹

5.7.2. Ovtaveardásašvuohta, vealahangiendu ja subjeaktavuoda nannen

Vuoigatvuohta meannuduvvot ovtaveardásaččat dulkojuvvo dábálaččat olmmošvuoigatvuođaid dáfus friddjavuođavuoigatvuohtan.⁴⁹² Oktasašsoahpamuša vealahangiendu ja ovtaveardásaš meannudeami prinsihppa leat erenomáš nannosat vaikkoba dábalaš olmmošvuoigatvuođaid ektui. Oktasašsoahpamuša artihkkala 4 mielde soahpamuša oassebealit galget čadahit dárbblaš lálkaásaheami, hálddahušlaš ja eará doaimmaid, vai oktasašsoahpamušas dovddastuvvon vuoigatvuođat ollašuvvet. Lámisolbmuid vealaheaddji mearrádusaid, vieruid, ja geavadagaid galgá nuppástuhttit dahje jávkkadit ja lámisolbmuid olmmošvuoigatvuođaid suodjaleapmi ja ovddideapmi gálgá váldot vuhtii politihkas ja iešgudet prográmmas. Artihkal geatnegahtá maid soahpamuša oassebeliid biehttalit oktasašsoahpamuša vuostásaš daguin ja geavadagain ja lassin sihkkarastit ahte virgeoapmahaččat ja lágádusat meannudit nu mot oktasašsoahpamuš geatnegahtá. Lea dehálaš ahte soahpamuša oassebealit vigget jávkkadit vealaheami, man ovttaskas olmmoš, searvi dahje ovttaskas fitnodat hárbjea lámisvuoda dihte.⁴⁹³

Oktasašsoahpamuša guovddáš ášši lea ainjuo lámisolbmuid subjeaktavuoda nannen; maiddái vealatkeahesvuoda eastadeamis ja ovtaveardásaš meannudeami sihkkarastimis lea dehálaš ahte lámisolbmuid eai ane objeaktan, maid galgá suodjalit, muhto baicce aktiivvalaš doaimbin. Njealját artihkkala čuoggá 3 mielde buot mearrádusaid dahkamis, mat guoskkahit lámisolbmuid, galgá ráddádallat lágga lámisolbmuiiguin. Dasa lassin lámisolbmuid galgá váldit aktiivvalaččat mielde sihke áššiid válmmaštallamii, mearrádusaid dahkamii ja ollašuhttimii, čuovvumii ja árvvoštallamii, mat guoskkahit sin. Lámisolbmuid ovddasteapmi galgá ollašuvvat lámisolbmuid organisašuvnnaid, ja vejolaččat dihto joavkku, degomat mánáid, ovddasteaddji organisašuvnnaid bokte.⁴⁹⁴ Oktasašsoahpamuša válmmaštallamis lámisolbmuid ovddasteaddji

⁴⁹¹ Ibid.

⁴⁹² Krause, Catarina & Scheinin, Martin: The Right Not to Be Discriminated against: The Case of Social Security. Girjjis: Orlin, S. Theodore – Rosas, Allan – Scheinin, Martin: The Jurisprudence of Human Rights Law: A Comparative Interpretive Approach. Jyväskylä 2000, s. 253-286, s. 255.

⁴⁹³ HE 284/2014 vp., s. 26.

⁴⁹⁴ Ibid.

organisašuvnnain lei dehálaš ja dovddastuvvon sajádat. Ráddádallamiid vuodđun lei soahpamušhápmosa válmmaštallan bargojoavku, mas lei mielde ON: id dáfus erenomáš stuorra lámisolbmuid organisašuvnnaid ovddasteaddjilohku. Seamma ládje ad hoc-komiteai gulle sihke lámisolbmuid organisašuvnnaid ja riikkavuloškatasággotti ovddasteaddjit. Dát komitea oassalastii ráddádallamiidda 2002–2006. Lámisolbmuid áššedovdamuš lea váldon vuhtii maiddái lámisolbmuid vuoigatvuodaid komitea nammadettiin.⁴⁹⁵ Suomas oktasašsoahpamuša válmmaštallanjovkui gulle maid našuvnnalaš lámisolbmuid ráđi, Vammaisfoorumi ry ja maid Lámisolbmuid olmmošvuoigatvuodaguovddáža (suom. Vammaisten ihmisoikeuskeskus VIKI/Kynnys ry) ovddasteaddjit.⁴⁹⁶ Stáhtaráđđi lea ásahan odđa lámisolbmuid vuoigatvuodaid ráddádallangotti (LÁRÁ), man doaibmabadjji lea 26.1.2017–30.4.2019. Doaibmagoddi buhte dálá našuvnnalaš lámisolbmuid ráđi.⁴⁹⁷ Ráddádallangotti jodiheaddji lea sosiála- ja dearvvašvuođaministeriija, ja dasa gullet iešguđet ministeriija ovddasteaddjit ja lassin guhtta ovddasteaddji Vammaisfoorumi ry:as.⁴⁹⁸ Lámisolbmuid ja sin ovddasteddjiid váldin mielde ovdána dattetge rievssatlávkkiiiguin, daningo soahpamuš lea leamašan fámus nu oanehis áigge. Lámisolbmuid ja sin ovddasteddjiid oassálastima várás olmmošvuoigatvuodaid sáttagotti vuollái leat vuodđudan bissovaš juhkosa, lámisolbmuid olmmošvuoigatvuodakomitea (LOVK).⁴⁹⁹ Komitea ságajodiheaddji, Kalle Könkkölä, ipmárdusa mielde komitea dárbbasivččii almmatge lasseresurssaid, ovdamearkka dihte bissovaš čáli. Dát hukselii duođalaš vejolašvuodaid ovddidit lámisolbmuid dáfus dehálaš áššiid, dego lámisolbmuid studeremii dahje barggu oazžumii laktáseaddji áššiid. Struktuvrralaš čuolbman ságajodiheaddji oaidná dan ahte LOVK sáhtta cealkit áššiin dušše našuvnnalaš olmmošvuoigatvuodainstitušuvdnii, masa dat ieš gullá.⁵⁰⁰

LOVK:a evttohusa dihte olmmošvuoigatvuodaguovddáš lea evttohan lámisolbmuid oassálastima lasiheapmái doaimmaid, mat eaktudivčče ee.

⁴⁹⁵ Mahlamäki, Pirkko, Vammaisfoorumi ry, johdanto, Suomen YK-liitto, YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ja sopimuksen valinnainen pöytäkirja, Sälekarin kirjapaino oy, Somero 2015, s. 8.

⁴⁹⁶ Vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamista valmistelleen työryhmän mietintö, Ulkoasiainministeriö (2013).

⁴⁹⁷ http://stm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/valtioneuvosto-asetti-vammaisten-henkiloiden-oikeuksien-neuvottelukunnan.

⁴⁹⁸ Merja Heikkonen, pääsihteeri, Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta, alustus Ihmisoikeuskeskuksen ihmisoikeusvaltuuskunnan vammaisten henkilöiden oikeuksia käsittelevässä bargobájis 18.9.2017.

⁴⁹⁹ <http://www.ihmisoikeuskeskus.fi/?x177247=4353331>

⁵⁰⁰ Jearahallan, Kalle Könkkölä, 18.9.2017.

oassálastingeatnegasvuoda sisdoalu dárkkálnuhttima ja maid riikkaidgaskasaš geavadagaid guorahallama das, mo lámisolbmuid vuoigatvuodaid oktasašsoahpamuša artihkal 4 (3) ollašuhtto. Olmmošvuoigatvuodaguovddáža oainnu mielde livččii dehálaš meroštallat unnimus lági doaibmanmálla lámisolbmuid oassálastimii ja doaibmanmálla dievaslaš oassálastimii.⁵⁰¹ Olmmošvuoigatvuodaguovddáža evttohusa sáhtta atnit hui mearkkašahti álgun. Nu mot eamiálbmogiid vuoigatvuodát leat ovdánan gullama ja bargojoavkkuide oassálastima dáfus duodalaš váikkuhanvejolašvuoda ja mearrádusaid dahkama guvlu, maiddái lámisolbmuid iešmearridanvuoigatvuohta eaktuda albma dialoga lámisolbmuid ovddasteddjiid ja virgeoapmahaččaid gaskkas nu ahte oassálastin dorvvastuvvo plánemis gitta doaimma ollašuhttimii.

Dán raportta čállinproseassa áigge leat ođđasiin muitalan viidasit ođđa almmolaš skáhppomiid lága, ng. skáhpponlága⁵⁰² birra, mii bodii fápmui 1.1.2017. Láhkaásaheapmi vuodđuduvvá ON:id almmolaš skáhppomiid guoski direktiivvaide. Earret eará Lámisvuodasuorggi ássama ráđđádallangoddi ja Vammaisfoorumi leat viggan váikkuhit dasa ahte lámisolbmuid eallinagi guhkksaš veahki ja doarjaga bálvalusaid gilvalahttin ráddjejuvvoliid ođđa skáhpponlága olggobeallái.⁵⁰³ Ovdalis namuhuvvon organisašuvnnaid cealkámušain bukte ovdan ahte sin vásáhusaid vuodul gilvalahttin ii ollašuhte lámisolbmuid oassálastima iige váikkuhanvejolašvuodaid mearrádusain, mat gusket sin.⁵⁰⁴ Dát lea hástalus Lámisolbmuid vuoigatvuodaid oktasašsoahpamuša, ja erenomážit artihkkala 4 (3) dáfus. Gilvalahttin lea sáhtán dagahit dan ahte lámisolbmuid dahje sin lagašolbmuid eai vealttakeahtta leat jearran maidege, muhto skáhpponlága heiveheapmi lea baicce nuppástuhtán doibmiid. Dát fas lea sáhtán duddjot váttisvuodaid ja eahpesihkkarvuoda.⁵⁰⁵ Lámisolbmuid bákkolaš veahki ja doarjaga gilvalahttima heaittiheamis lea dahkkon álbmotálgga. Dain evttohuvvo ahte skáhpponlága 9 §:ii lasihuvvo čuoggái 16 heivehanráddjehus, man mielde láhka ii heivehuvvo dakkár

⁵⁰¹ Čujuheapmi: Vammaisten ihmisoikeuskomitean (VIOK) esitys Ihmisoikeuskeskukselle ja ihmisoikeusvaltuuskunnalle 20.4.2017, Ihmisoikeuskeskuksen vastaus, IOK 31/2017, 23.5.2017., s. 3.

⁵⁰² Láhka almmolaš skáhppomiin ja geavahansoahpamušvuoigatvuodain 1397/2016.

⁵⁰³ Vammaisfoorumi ja KVANKA cealkámuš: Suomella mahdollisuus tehdä kansallisia rajauksia hankintalakiin, 6.6.2016.,

https://www.autismiliitto.fi/liitto/kannanotot_ja_lausunnot/vammaisfoorumin_ja_kvankin_kannanotto_suomella_mahdollisuus_tehda_kansallisia_rajauksia_hankintalakiin.2637.news?3048_o=20.

⁵⁰⁴ Ibid.

⁵⁰⁵ <http://www.kaleva.fi/uutiset/kotimaa/hankintalaki-vei-vammaisilta-paatantavallan-omasta-elamastaan-horjutettu-luottamusta-arkeen-ja-koko-yhteiskuntaan/772663/>.

lámisvuodábálvalusaid skáhppomii, mas lea jearaldat lámisolbmuid bákkolaš fuolaheami ja doarjaga dárbbus ja lassin dárbbuide laktáseaddji bálvalusain ássamis ja beaivválaš eallimis.⁵⁰⁶ Riikkavulošálgagis muittuhit ahte mánggas ON:id riikkas lámisvuodábálvalusat leat ráddjejuvvon gilvalahttima olggobeallái.⁵⁰⁷

Oktasašsoahpamuša artihkkalis 5 soahpamuša oassebealit dovddastit ahte buot olbmot leat ovttavardásaččat lága ovddas ja leat maid vuoigadahtton ovttavardásaš lága sudjii ja ovttavardásaš lága ovdduide almmá mangelágan vealaheami.⁵⁰⁸ Soahpamuša oassebealit gildet buotlágan vealaheami lámisvuolta dihte ja dáhkidit lámisolbmuide ovttavardásaš ja beaktilis riektesuoji vealaheami vuostá fuolakeahhtá das mii lea vealaheami vuoduštus.⁵⁰⁹ Soahpamuša oassebealit galget maiddái ollašuhttit doaimmaid ja sihkarastit govttolaš vuogáiduhttima.⁵¹⁰ Lámisolbmuid duodalaš ovttavardásašvuoda ollašuhttima várás lágiduvvon sierradoaimmat eai dulkojuvvo vealaheapmin.⁵¹¹ Artihkkalis lea praktihkas stuorra mearkkašupmi oktasašsoahpamuša eará ovttaskas mihtomeriid ja geatnegasvuodaid ollašuhttima dáfus.⁵¹²

Viiddes vealahangiellu sisttisdoallá sihke njulges ja eahpenjulges vealaheami gielldu. Njulges vealaheami giellu ollašuvvá jos našuvnnalaš láchka, virgeopmahaččaid ráva dahje geavadat olggušta lámisolbmo su váttu dihte. Maiddái ovttaskas doaibmi, degomat ealáhusa hárjeheadji dahje eará searvvuš, rihkku vealahangielldu jos dat eastada lámisolbmo bálvleami dahje beassama buohkaide rabas dilálašvuhtii almmá buori ákka. Eahpenjulges vealaheapmi lea dat jos vaikko meannudeapmi livččii prinsihpas ovttavardásaš, de bođus lea eahpevuoggalaš. Ovdamearkka dihte dakkár oahppi, geas lea lihkadánváddu, ii sáhte studeret jos oahppolágádus lea dakkár ahte oahppi ii beasa doppe johtit jorrestuoluin. Vaikko oahppolágádusas ja dan oahpahas as livččii muđui alla dássi, de almmá govttolaš vuogáiduhttima dahjege ovttaskas lámisolbmui dárbbalaš orndedallama, lea jearaldat eahpenjulges vealaheamis.⁵¹³ Lihkadandárbbuid lassin maiddái eará sierradárbbuid vuhtiiváldin lea hui dehálaš lámisolbmuid oahpahusa plánedettiin. Okta informánta muitala iežas

⁵⁰⁶ Vammaisten henkilöiden tuen ja välttämättömän avun kilpailuttamisen lopettaminen, <https://www.kansalaisaloite.fi/fi/aloite/2538>.

⁵⁰⁷ Ibid.

⁵⁰⁸ Art. 5.1.

⁵⁰⁹ Art. 5.2.

⁵¹⁰ Art. 5.3.

⁵¹¹ Art. 5.4.

⁵¹² HE 284/2014 vp., s. 27.

⁵¹³ Gustafsson, Henrik, YK:n vammaissopimus käyttöön! –käsikirja, Invalidiliitto, s. 8. https://www.autismiliitto.fi/files/2018/yk_toolkit_pieni.pdf

jearahallamis mo lei gártan loahpa loahpas ieš ráhkadit alces heivvolaš studerenvugiid ja veahkkeneavvuid, daningo dakkárat eai su dieđu mielde gávdnon dan oahppolágádusas. Dát ovdamearka čájeha maid hui bures dan man dehálaš lámisolbmuid oassálastin lea ovdamearkka dihte veahkkeneavvuid dahje -metodaid ráhkadanproseassas. Olmmoš, guhte ii vásit iežas árggas dihto hástalusaid ii vealttakeahtá oba fuomášge, guđelágan sierradárbbuid sáhttet dárbbasit dakkár olbmot, geaid eallimii gullet iešguđegelágan hástalusat.

Suomas ovtaveardásašvuoda prinsihppa čujuha sihke vealaheami giieldimii ja olbmuid ovtaveardásašvuhtii lága ovddas. Oktasašsoahpamuša artihkal 5 giedahallá maid dásseárvvu. Dásseárvu-doahpagiin čujuhit dábálaččat dušše beare sohkabeliid gaskasaš dásseárvui.⁵¹⁴ Dego ovdalis, Sápmelaš vuoigatvuodaid giedahalli kapihttalis bođii ovdan, de vuodđolága 6 §:a njuolggadus ovtaveardásašvuoda birra sisttisoallá sihke ovtaveardásašvuoda lága ovddas ja lassin gielddu olgguštit geange almmá dohkálaš ákka sohkabeali, agi, bearašduogáža, giela, oskku, nana jáhku, oaivila, dearvvašvuodadili, lámisvuoda dahje eará olmui laktáseaddji siva vuodul. Vealaheami gielddu lea vuodđolága 6 §:a momeanttas 2. Vealaheami gielddu mearkkaša dan ahte geange ii leat lohpi olgguštit almmá dohkálaš vuoduštusa. Positiivvalaš sierrameannudeapmi ovdamearkka dihte lámisvuoda vuodul giedahallui sápmelaš vuoigatvuodaid kapihttalis 4.1. Dán oktavuodas lea dehálaš namuhit ahte vuodđovuoigatvuodaodasteami giedahalli ráđđehusa evttohusa mielde listtu gárvedettiin ulbmilin lei váldit vuhtii erenomážit suomelaš servodaga dáfus guovddáš vealahanvuoduštusaid.⁵¹⁵ Dego Kumpuvuori ja Högbacka fuomášahttiba, de vaikko listu ii leatge ollislaš ja lámisvuoda livččii sáhtán guodđit maid namutkeahtá (dalle dat livččii gullan “eará olmui laktáseaddji sivvan”), de lámisvuoda čielga namuheapmi listtus lei stuorra lávki ovddosguvlui lámisolbmuid vuoigatvuodaid ovdáneapmái Suomas.⁵¹⁶ Lámisvuolta lea dattetge nubbin dábáleamos váidinsivva ovtaveardásašvuodaáittardeaddjái, vealahanvuoduštusaid juogu mielde.⁵¹⁷ Dego ovtaveardásašvuodaáittardeaddji ja vuoigatvuodaministeriija jagi 2016 čielggadus lámisolbmuid árgga vealahanvásáhusaid birra cuige, de lámisolbmuid ovtaveardásaš oassálastimii ja sajádahkii oktasašgottis lea velá guhkes mátki.⁵¹⁸ Čielggadusas boahdá ovdan

⁵¹⁴ HE 284/2014 vp., s. 27.

⁵¹⁵ HE 309/1993 vp.

⁵¹⁶ Kumpuvuori, Jukka, Högbacka, Marika, Vammaisten henkilöiden ihmisoikeudet Suomessa, Sosiaali- ja terveysministeriö (2003), s. 16.

⁵¹⁷ Vammaisena olen toisen luokan kansalainen, selvitys vammaisten syrjintäkokemuksista arjessa, Ovtaveardásašvuodaáittardeaddji, oikeusministeriö ja syrjinnän seurantajärjestelmä (2016), s. 7.

⁵¹⁸ Ibid.

ahte dávviriid ja bálvalusaid fállamis, sihke bargoeallimis ja elektrovnnalaš bálvalusain, eai ane dárbbaslažžan hukset lámisolbmuid oavvilduvvon doaimmaid, vai sin ovtaveardásašvuolta ja oassálastin buorránit. Dan sadjái doarvái lea dat ahte buresbirgenstáhta doarjjafierpmádat fuolaha sis. Čielggadus deattuha ahte lámisolbmuid galgá atnit ovttaskas olmmožin ja sin dárbbuid váldit vuhtii, vai sii besset ain buorebut suomelaš oktasašgotti oassin.⁵¹⁹

Lámisolbmuid vuoigatvuodaid guoski oktasašsoahpamuša ratifiserema oktavuodas nuppástuhttui maiddá ovtaveardásašvuodáláhka⁵²⁰. Dat oassái dievasmahtta vuodđolága ovtaveardásašvuoda ja vealatkehtesvuoda suoji. Lámisolbmuid guoski govtolaš vuogáiduhhtima giieldin váldui 8 §:a vealahanvuoduštusan.

Dego ovddit, vealaheami gieđahalli kapihttalas lea bukton ovdan, de ovtaveardásašvuodálága 15 §:s mearriduvvo govtolaš vuogáiduhhtimis sierra lámisolbmuid ovtaveardásašvuoda ollašuhhtimii. Artihkkala mielde sihke virgeoapmahačča, skuvlema ordnejeaddji, bargoaddi ja biergasiid ja bálvalusaid fálli galgá ordnet dárbbu mielde govtolaš vuogáiduhhtima. Dalle lámisolmmoš beassá ovtaveardásaččat ovttas earáiguin gálgat áššiidis virgeoapmahačča luhte ja maid oažžut skuvlejumi, barggu ja oppalohká biergasiid ja bálvalusaid, lihkestuvvat iešgudegelágan bargguin ja ovdánit bargoeallimis. Artihkkala 2 momeantta mielde heivehusaid govtolašvuoda árvvoštallamis váldojit vuhtii lámisolbmo dárbbuid lassin momeanttas 1 oavvilduvvon sihke doaimbi sturrodat, doaimma láhki ja viidodat ja heivehusaid árvvoštallon golut ja heivehusaide oavvilduvvon vejolaš doarjja. Momeantta 3 mielde lámisolmmoš, gii lea iežas mielas vealahuvvon barggu dahje virggi ohcamis dahje bargo- ja virgegaskavuodas nu ahte sutnje eai leat mieđihan govtolaš vuogáiduhhtima, galgá oažžut bargoaddis seammás čálalaš čielggadusa, mas bargoaddi vuđoštallá iežas meannudanvuogi.

Ovddit ovtaveardásašvuodálága heivehangeatnegasvuolta guoskkai dušše bargoaddi ja skuvlejumi lágideaddji nu ahte dat geatnegasvuolta lea odđa lágas olu viiddit.⁵²¹ Ráđđehusa evttohusa mielde heivehusaid galgá ordnet gudege dilálašvuhtii dárbbu mielde. Heivehusat leat dakkárat ahte dat vástidit gudege konkrehta dilálašvuodas lámisolbmo dárbbuid. Vuogáiduhhtima dárbbasa ovdamearkka dihte dalle go lámisolmmoš ii oáččo juoga bálvalusa seamma ládje go earát almmá vuogáiduhhtima. Vuoigáiduhhtin sáhtta leat ovdamearkka dihte njejjahaga bidjan boardagiidda gaskaboddii jorrestuolu várás dahje dakkár

⁵¹⁹ Ibid., Tiivistelmä, s. 3.

⁵²⁰ Ovtaveardásašvuodáláhka 1325/2014.

⁵²¹ Gč. dásseárvoláhka gomihuvvon 2004/21, 5 §.

olbmo, geas lea oaidnimii laktáseaddji váddu, veahkeheapmi konkrehta dilálašvuodas. Vuogáiduhttima dárbbáseapmi vuhtto dábálaččat nu ahte lámisolmmoš dahje ovdamearkka dihte su veahkki bivdá vuogáiduhttima, jos dasa orru su mielas dárbu.⁵²² Ovdamearkka dihte restorán̄nas govttolaš vuogáiduhttin oaidnimii laktáseaddji váttu várás sáhtta leat borramušlisttu fállan čuokkisčállagiin dahje borramušlisttu sisdoalu lohkan áššehassii njálmmálaččat.⁵²³

Vuogáiduhttima funkšuvdna lea dat ahte lámisolbmot besset ovtaveardásaččat ovtta earáiguin gálgat áššiideaset virgeoapmahačča luhtte ja maiddái oažžut skuvlejumi, barggu ja oppalohkái biergasiid ja bálvalusaid, lihkostuvvat iešguđegelágan bargguin ja ovdánit bargoeallimis. Dákko bokte ulbmilin lea ovddidit sihke lámisolbmuid ovtaveardásaš vejolašvuodaid ja maiddái doarjut sin iehčanas ja dievaslaš oassálastima.⁵²⁴ Ráđđehusa evttohusa mielde skuvlejumi oažžuma galgá ipmirdit dán oktavuodas viiddes mearkkašumis.⁵²⁵ Govttolaš vuogáiduhttin sáhtta almmatge leat dárbbálaš sihke skuvlejupmái beassamii, dan čadaheapmái ja maiddái oahpuin ovdáneapmái. Evttohuvvon njuolggadus ii dattetge mearkkaš oahppái vuoigatvuoda beassat sisa dihto oahppolágádussii dahje man beare skuvlii, masa son háliida.⁵²⁶ Oktasašsoahpamuša artihkkalis 24 mearriduvvo sierra vuoigatvuodas skuvlejupmái. Lámisolbmot galget oažžut doarjaga, vai sii sáhttet studeret ovtaveardásaččat ovtta earáiguin. Soahpamuša oassebealit galget giddet fuomášumi lánkaásaheapmái ja eará doaimmaide. Dát sihkkarastá earret eará dan ahte sii besset skuvllaide ja ožžot materiálaid. Fysalaš easttahisvuoda lassin galgá sihkkarastit ahte oahppanbiras lea maiddái sihke gielalaččat ja gulahallama dáfus easttaheapme.⁵²⁷ Sápmealaš lámisolbmuid sáhtta leat váttis gávdnat ovdamearkka dihte dakkár vehkiid, geat leat sihke sáme-gielagat ja ipmirdit kultuvrra.⁵²⁸

Bargoeallimis vuogáiduhttin sáhtta guoskat ovdamearkka dihte bargodiliide ja barggu organiseremii, bargovugiide, bargoneavvuide ja maiddái skuvlejumi ja bargui gullevaš válddahallama lágideapmái nu ahte lámisolbmo individuála dárbbut váldojit vuhtii. Lámisolbmo vejolaš vuogáiduhttin dárbbut eai oaččo váikkuhit bargoaddi mearrádussii das, váldágo son olbmo bargui. Jos čeahpimus

⁵²² HE 19/2014 vp, s. 79.

⁵²³ Ibid.

⁵²⁴ Ibid.

⁵²⁵ HE 19/2014 vp, s. 80.

⁵²⁶ Ibid.

⁵²⁷ HE 248/2014 vp, s. 64.

⁵²⁸ Jearahallan Sámi Soster, Ristenrauna Magga 13.9.2017.

bargoohcci lea lámisolmmoš, de su hilgun govttolaš vuogáiduhhtima dihte dárkkuha vealaheami evttohuvvon lága mielde. Oktasaš biergasiid ja bálvalusaid fidnen ovtaveardásaččat ovttas earáiguin dárkkuha dan ahte lámisolbmui galgá leat duođalaš vejolašvuohta oažžut biergasa dahje bálvalusa ovtaveardásaš eavttuid mielde earáid ektui. Vuogáiduhhtit sáhtta ovttaskas olbmo dahje dilálašvuođa mielde iešguđegeládjje.⁵²⁹ Lámisolbmuid vuoigatvuođas bargui ja barggu oažžumii mearriduvvo sierra maiddá oktasašsoahpamuša artihkkalis 27. Sápmelaččaid ruovttuguovllus ássi sápmelaš lámisolbmuide sáhtta leat hui váttis oažžut barggu, daningo barggut eai gávdno seamma bures go gávpogiin.

Ovtaveardásašvuhtii ja dásseárvui laktása maiddá oktasašsoahpamuša artihkal 6, mas dovddastuvvo lámis nissoniid ja nieiddaid mánggadáfot vealaheapmi. Lámis nissona dahje nieidda vealaheapmi sáhtta leat mánggadáfot, daningo lámis nissoniid ja nieiddaid vealaheapmi sáhtta vuođđuduvvat sihke lámisvuhtii ja sohkaheallái.⁵³⁰ Dán oktavuodas sáhtálii suokkardit lámis nissoniid sajádaga, masa sápmelašvuohta sáhtta etnalaš unnitlohkun buktit lasseelemeantta mánggadáfot vealaheapmái. Dát bealli ii goittotge njuolga badjánan dán dutkamuša jearahallamiin. Dego ráđđehusa evttohusas bukto ovdan, de nissonat ja nieiddat leat máinnašuvvon sierra, daningo lámis nissoniid sajádat ja sin váttisvuođat leat mánggamohkkábut ja váddáseappot dievdduid váttisvuođaid ektui sihke almmolaš ja priváhttaeallimis. Nissoniid erenomáš hástalusat laktásit earret eará ássamii, dearvvašvuhtii, bearašeallimii, nissoniid vásihan veahkaváldái, skuvlejupmái, ámmátlaš skuvlejupmái ja bargui.⁵³¹ Lámis nissonat vásihit olu vealaheami bargoeallimis ja maiddá bálkká dáfus. Sis leat dievdduid ektui maid uhcit vejolašvuođat skuvlejupmái ja ámmátlaš skuvlejupmái.⁵³² Suoma lánkaásaheamis sohkaheallái vuođđuduvvi vealahangiiddus mearriduvvo dásseárvolágas.⁵³³ Dan funkšuvdnan lea ovddidit nissoniid ja dievdduid gaskasaš dásseárvvu ja dán dáfus maiddá buoridit nissoniid sajádaga erenomážit bargoeallimis.⁵³⁴ Soahpamuša láidehusoasis maid čujuhit

⁵²⁹ Ibid.

⁵³⁰ HE 284/2014 vp., s. 28.

⁵³¹ Ibid. Geahča oppalaččat, Ortoleva, Stephanie, Lewis, Hope, *Forgotten sisters – A report on violence against women with disabilities: an overview of its nature, scope, causes and consequences*, Northeastern University School of Law, Northeastern Public Law and Theory Faculty Research Paper Series no 104-212., 2012.

⁵³² Ibid. Geahča oppalaččat, Randolph, Diane Smith, “The meaning of workplace discrimination for women with disabilities”, *Work*, Vol. 24, nr 4 (2005): 369-380; Nixon, Jennifer, “Domestic violence and women with disabilities: locating the issue on the periphery of the social movements”, *Disability & Society*, Vol 24, 2001, issue 1: 77-89.

⁵³³ Lánka nissoniid ja dievddui gaskasaš dásseárvvus 1986/609.

⁵³⁴ Artihkal 1.

eamiálbmogiidda oktan joavkun, geat sáhttet vásihit mánggagardásaš dahje roaves vealaheami.⁵³⁵

Nissoniid vuoigatvuodaid lassin lámisolbmuid guoski oktasašsoahpamušas mearriduvvo sierra maiddái máná vuoigatvuodain. Artihkkala 7 mielde soahpamuša oassebealit galget ollašuhittit buot doaimmaid, vai lámis mánát besset návddašit buot olmmošvuoigatvuodain ja vuodđofriddjavuodain ovttaveardásaččat ovttas eará mánáiguin. Artihkkalis mearriduvvo maiddái máná ovddu vuhtiiváldimis dakkár doaimmain, mat gusket lámis mánáid.

Vuodđolága 6 §:a mielde mánáiguin galgá meannudit dásseárvosaččat ovttaskas olmmožin ja sii maid galget váikkuhit iežaset čálganmuttu mielde áššiide, mat gusket sin. Mánáid ja nuoraid vuoigatvuodain, mat laktásit earret eará gullamii ja oassálastimii, mearriduvvo sierra maid eará lálkaásaheamis. Dát guoská diehtelaččat maid lámis mánáid.⁵³⁶

Mánáidáittardeaddji doaimmahat leat 2009–2011 lea čielggadan sihke lámis ja sierradoarjaga dárbašeaddji mánáid vuoigatvuodaid ja maid čuvvon lámisvuodapolitiikka ovdáneami.⁵³⁷ Lámis mánáid gieđahalli raporttas deattuhit ahte máná oassálastima galgá nannet ja lámis mánáide galgá duddjot vejolašvuodaid addit máhcahaga bálvalusaid kvalitehtas. Maiddái lámis mánáid vuoigatvuoda váidit virgeoapmahaččaid doaimmaid galgá dorvvastit. Sii maid galget oažžut doarvái dieđu iežaset vuoigatvuodadorvvu birra. Áššehasaid ja buohcciolbmuid oasálašvuoda nannema vugiid galggalii maid hukset lámis mánáid ja nuoraid várás, vai sin vásáhusa sáhtta atnit ávkin bálvalusaid ovddideamis.⁵³⁸ Raporttas kritiserejit maiddái lámis mánáid guoski lálkaásaheami bieđggusvuoda ja lámisvuodálága ja lápmásiidbálvaluslága ovttastahttima.⁵³⁹ Nu mot ovdalis lea bukton ovdan, sápmelaš lámis mánáid bálvalusain galggalii váldit vuhtii sihke eatnigiela ja kultuvrra erenomášsárgosiid.

⁵³⁵ Láidehusa čuokkis P.

⁵³⁶ Mánáidsuodjalanlága (417/2007) logus 4 mearriduvvo máná oaivila čielggadeamis ja gullamis, máná hupmanválddi geavaheamis ja máná ovddu dorvvasteamis. Nuoraidlága (72/2006) 8 §:s mearriduvvo fas nuoraid oassálastimis ja gullamis. Lága máná fuolaheami ja deaivvadanvuoigatvuoda (361/1983) 11 §:s mearriduvvo máná sávaldagaid ja oaiviliid čielggadeamis. Lága 10 §:s fas mearriduvvo máná fuolaheami ja deaivvadanvuoigatvuoda čoavdima nu máná ovddu mielde.

⁵³⁷ Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2011:10, Erityistä tukea tarvitseva lapsi on ensisijaisesti lapsi, Lapsen oikeudet osaksi vammaispolitiikkaa, s. 3.

⁵³⁸ Ibid.

⁵³⁹ Ibid.

5.7.3. Easttahisvuohta ja bálvalusaid oččodeapmi

Lámisolbmuid vuoigatvuođaid oktasašsoahpamuša vuoddoášši lea easttahisvuođa ja bálvalusaid oččodeami ollašuvvan. Dáid birra mearriduvvo soahpamuša artihkkalis 9. Artihkkala čuoggás 1 dáhkiduvvo easttahisvuođa ja bálvalusaid oččodeami prinsihpaid mielde lámisolbmuid ovtaveardásaš vuoigatvuohta eallit iehčanas eallima dan iešguđet muttus. Ráđđehusa evttohusa mielde artihkkala 1 čuoggás namuhuvvon easttahisvuohta ja bálvalusaid oččodeapmi gáibidit vel sihke iešguđegelágan ovddidandoaimmaid ja heivehangeavadagaid nuppástuhttima nu ahte dat čuvvot oktasašsoahpamuša mearrádusaid.⁵⁴⁰ Eastagat leat máŋggaláganat. Fysalaš eastagat leat earret eará birrasa eastagat erenomážit huksejuvvon birrasis. Lea dehálaš fuomášit fysalaš eastagiid. Easttahisvuođa ja bálvalusaid oččodeami dorvvasteapmái galgá dáhkidit áššáigullelaš doaimmaid. Daid sáhtá čujuhit earret eará ráhkkanusaide, skuvllaide, visttiide ja bargosajiide.⁵⁴¹

Suoma lálkaásaheamis eanageavaheapmi- ja huksenláhka⁵⁴² 5 § eaktudit ahte guovlluid geavahanplána mihttomearrin lea ovddidit sihke oadjebas, dearvvašlaš, guoimmuheadđji ja sosiálalaččat vuogas eallin- ja doaimmanbirrasa, gos maiddái iešguđet olmmošjoavku, dego mánát, vuorrasat ja lámisolbmot birgejit. Lága 117 §:a mielde ráhkkanus galgá leat dan geavahanfunkšuvnna mielde heivvolaš maiddái dakkár olbmuide, geain leat lihkadánváttut dahje doaimmahehttehusat. Láhki lea lasihuvvon 1 ođđajagimánu 2013 ođđa 117 e § (958/2012), man mielde huksenprošeavtta ollašuhtti ferte fuolahit das ahte sihke ráhkkanus ja dan šiljo- ja orrunsažit plánejuvvojit ja huksejuvvojit daid geavahanfunkšuvnna mielde nu ahte daid easttahisvuođas ja geavaheamis erenomážit mánáid, vuorasiid ja lámisolbmuid dáfus.

Lámisolbmuid vuoigatvuođaid oktasašsoahpamuša artihkkala 9 čuokkis 2 sisttisdoallá mearrádusaid ovddidit álbmogii rabas sajiid ja bálvalusaid oččodeami unnimus lági standárddaid ja rávvagiid. Dat maid eaktuda doaimmaid ollašuhttima goheima. Ráđđehusa evttohusa mielde Suomas dát mearkkaša ainjuo huksenmearrádusaid sisdoaluid dárkkisteami ja ovddideami dáláži nu ahte dat leat ollislaččat ja ovttá ládje čilgemis.⁵⁴³

⁵⁴⁰ HE 248/2014 vp, s.31.

⁵⁴¹ Ibid.

⁵⁴² Eanageavaheapmi- ja huksenláhka 132/1999.

⁵⁴³ Ibid., s. 34

Easttahasvuolta ja bálvalusaid oččodeapmi laktásit lágga maiddá fievrrideapmái beassama dorvvasteapmái. Das maid mearriduvvo oktasašsoahpamuša artihkkalis 20, mii dorvvasta vuoigatvuoda individuála lihkeapmái. Almmolaš johtolatbálvalusaide gullet sihke gielddalaš ja guhkes mátkki bussejohtolat, táksejohtolat ja maiddá girdi-, toga- ja mearra- ja sisčáhcejohtolat. Johtolaga gaskaomiid lassin lea dehálaš dáhkidit stašuvnnaid easttahasvuolta ja oččodeapmi. Táksejohtolaga ja iešguđegelágan fievrruid mearrádusat bohtet našuvnnalaš lánkaásaheamis.⁵⁴⁴

Lámisolbmuid vuoddo- ja olmmošvuoigatvuodaorganisašuvdna Kynnys ry lea bivdán ovtaveardásašvuodaáittardeaddji giddet fuomášumi VR:a (Valtion Rautatiet, davvisámegillii Stáhta Ruovdegeainnut) geavadagaide.⁵⁴⁵ VR:a geavadagain leat mánga čuolmma, main easttahasvuolta ja diekko bokte ovtaveardásašvuolta ii ollašuva buot lámisolbmuid dáfus. Bivdagis namuhit problemáhtalažžan ovdamearka dihte dan ahte lagaštogain eai bargga šat konduktevrrat. Dasa lassin togii beassan lea čuolbmái jorrestuoluin, daningo dasa dárbbáša njiejahaga, ja njiejahagat fas seailluhuvvojit lohkkaduvvon skábiin. Čuolbmái lea maiddá bálvalusvovnnaid gárživuolta ja oadđinvovnnaid ja togabileahntaautomáhtaid easttahasvuolta. Kynnys ry cuige iežas ovtaveardásašvuodaáittardeaddjai sáddejuvvon bivdagis ahte lámisolbmuid ja VR:a ovtasbargu lea váilevaš ja olggaldas.⁵⁴⁶

Artihkkala 20 lassin oktasašsoahpamuša artihkal 18 dorvvasta lámisolbmuid vuoigatvuoda lihkeadfriddjavuhtii ja friddjavuhtii válljet ássanbáikki ja riikkavulošvuoda. Artihkal 12 guoská sihke lámisolbmuid vuoigatvuoda dovddastuvvot olmmožin lága ovddas ja lámisolbmuid ovtaveardásaš vuoigatvuodalaš gelbbolašvuoda vuot eallima osiin almmá spiehkasteami dahje ráddjema. Artihkal dávista olles soahpamuša vuoddojurdaga das ahte lámisolmmoš galgá adnot subjeaktan, ii fal objeaktan.⁵⁴⁷ Artihkal laktása maid

⁵⁴⁴ Táksejohtolaga mearridit earret eará táksejohtolalágas (217/2007) ja lágas táksevuoddi ámmátgelbbolašvuodas (695/2009) ja táksejohtolaga geavaheadjihattiid stáhtarádi ášahusas (460/2013), mas lámis áššehasa veahkeheapmái lea addon erenomášsajadat, vai buorre bálvalus dorvvastuvvo. Busse- ja togajohtolatnjuolggadusat: Busse- ja togajohtolatnjuolggadusaid mearrideapmi vuodduuvvá eanaš osiid uniovnalánkaásaheapmái, ja girdi- ja čáhcejohtolanjuolggadusaid mearrideapmi fas riikkaidgaskasaš soahpamušaide ja uniovnalánkaásaheapmái. Gč. eanet HE 248/2014 vp., s. 33-34.

⁵⁴⁵ Diedáhus: Pyyntö yhdenvertaisuusvaltuutetulle VR:n käytäntöjen huomioimiseksi. 15.8.2017. Kynnys ry. <http://kynnys.fi/news/tiedote-pyynto-yhdenvertaisuusvaltuutetulle-vrn-kaytantojen-huomioimiseksi/>

⁵⁴⁶ Ibid.

⁵⁴⁷ HE 248/2014 vp., s. 41. Gč. oppalaččat Craigie, Jillian, “A Fine Balance: Reconsidering the Patient Autonomy in Light of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities”,

artihkkalii 19, mii fas dorvvasta iehčanas eallinlági ja oasálašvuoda servošis. Sápmelaččaide searvvušlašvuodas lea fas hui guovddáš mearkkašupmi. Fievrredanbálvalusaid dáfus ovdamearkka dihte dat ahte dat doaimmale dušše beavit sáhtta almmatge eastadit fievrredeami dárbbasæddji olbmuid searvama astoáiggedoibmii ja servoša eará dehálaš doaimmaide eahkedis.⁵⁴⁸

Sápmelaččaide dehálaš vuoigatvuohta lea maiddá vuoigatvuohta kultureallimii ja searvvušlaš doibmii. Dát dorvvastuvvo sierra oktasašsoahpamuša artihkkalis 30. Artihkkalis dovddastuvvo lámisolbmuid vuoigatvuohta oassálastit kultureallimii, ovddidit iežaset kreatiiva, dáiddalaš ja intellektuála máhtuid ja ipmárdusa. Das dovddastuvvo maid lámisolbmuid vuoigatvuohta doarjut sin erenomáš kultuvrralaš ja gielalaš identitehta ja maiddá vuoigatvuohta oassálastit arvosmuhttin-, astoáiggi ja valáštallandoaimmaide ovtaveardásaččat earáiguin.

Buohkaide oaivvilduvvon bálvalusaid ja buori oktasašgotti plánen ja lassin sierrabálvalusat, doarjjadoaimmat ja vuogáiduhhtindoaimmat dorjot iehčanas eallima. Dát dárbbasuvvojit, jos dábalaš bálvalusat ja servodaga easttahisvuohta ii leat doarvái lámisolbmo dárbbuid dáfus. Guovddáš ášši lea sihkkarastit lámisolbmo dárbbuide ja eallindillái vuogálaš ássama, lihkađeami, gulahallama ja dieđu oazžuma. Ássama bálvalusain galgá váldit vuhtii olbmo sierradárbbuid, mat vulget su lámisvuodas.⁵⁴⁹

Vuodđolága 19 §:a momeanttas 1 lea dorvvastuvvon vuoigatvuohta vealtameahtun dietnasii ja fuolaheapmái. Dát lea ovttaskas olbmo subjektiiiva vuoigatvuohta unnimus lági dorvvus, ja dás mearriduvvo vuodđolágas.⁵⁵⁰ Vealtameahtun dienas ja fuolaheapmi mearkkaša dakkár dinendási ja bálvalusaid, mat dorvvastit olbmui vuogálaš eallima eavttuid. Vuodđolága 19 §:a momeanta 3 geatnegahtta almmolaš válddi dorvvastit juohkehažžii doarvái olu sosiála- ja dearvvašvuodabálvalusaid ja ovddidit riikkavuložiid dearvvašvuoda. Bálvalusaid reahkkáma vuolggasadjin galgá leat dat ahte dat huksejit juohkehažžii vejolašvuodaid doaibmat oktasašgottis dievasválddalaš lahtun.⁵⁵¹ Vuoigatvuodaid ollašuhhtima heiveheapmi guoská earret eará lámisolbmuid

Bioethics, Vol 29, issue 6, July 2015: 398-405; Devi, Nandini, “Supported Decision-Making and Personal Autonomy for Persons with Intellectual Disabilities: Article 12 of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities”, *The Journal of Law, Medicine and Ethics*, Vol 41, Issue 4, 2013: 792-806.

⁵⁴⁸ Jearahallan: Sámi Soster, Ristenrauna Magga 13.9.2017.

⁵⁴⁹ HE 248/2014 vp., s. 55.

⁵⁵⁰ PeVM 25/1994 vp.

⁵⁵¹ HE 248/2014 vp., s. 55,

bálvalusaid sierraláhkaásaheami. Dan guovddáš láhka lea lápmásiidbálvalusláhka ja dan dievasmahtti njuolggadus.⁵⁵²

Suomas lihkadanfriddjavuohta lea dorvvastuvvon vuodđolága 9 §:s. Vuodđolága 9 §:a momeantta 1 mielde Suoma riikkavuložis ja olgoriikka olbmos, guhte orostallá Suomas lágalaččat, lea vuoigatvuohta johtit riikkas ja välljet ássanbáikki. Ruovttugiieldaláhka⁵⁵³ ja sosiálafuolahusláhka⁵⁵⁴ nuppástuvve jagi 2011 álggus. Lágádusdivššu ja ássanbálvalusa dahje bearašdivššu ássit ožžot välljet iežaset ássangiielda eanet friddja. Olmmoš, guhte ássá dahje lea divššus iežas ruovttugiielda olggobealde, oažžu välljet iežas ruovttugiieldan dan giielda gos son iešalddes ássá. Válljenvuoigatvuođa geavaheapmi eaktuda dan ahte dikšu dahje ássan árvvoštallo unnimustá jagi guhkkosažžan dahje dat lea juo bistán badjelaš jagi. Sosiálafuolahusláhkanuppástusa mielde olmmoš sáhtá bivdit bálvalusdárbbu árvvoštallama ja bálvalusaid lágideami maiddá eará guovllus go iežas ruovttugiieldas. Olmmoš sáhtá nappo ohcalit nuppi gildii ja bálvalusaid lusa. Ovddit giielda galgá goittotge máksit goluid.⁵⁵⁵ Vaikko dát láhkanuppástusat buoridit muhtin muddui lámisolbmuid vuoigatvuođaid, de ain leat hástalusat. Ássanbálvalusaid dárbbaseaddji ferte ohat odđa vejolaš ruovttugiielda ja vuordit giielda vástádusa das, sáhtágo giielda oppalohkái fállat sutnje ássanbálvalusaid. Lámisolbmo vuoigatvuohta galggalii leat vuosttaš sajis dat ahte son sáhtá fárret, muhto mángii giieldas nubbái sirdašuvvan ii lihkostuva váilevaš bálvalusaid dihte.⁵⁵⁶

Johtolat- ja gulahallanministeriija almmustahtii jagi 2011 doaibmaprogramma “Kohti esteetöntä tietoyhteiskuntaa vuosille 2011–2015”⁵⁵⁷. Dát váldá vuhtii lámisolbmuid easttahasvuođa ja bálvalusaid oččodeami geahččanguovlluid ja láhkaásaheami. Doaibmaprogrammas deattuhit ahte teknologijja ja biergasat ovddiduvvojit ja odđa bálvalusat fállorit, muhto buot ráhkadeaddjit dahje huksejeddjit eai máhte váldit doarvái bures vuhtii iešgudegelágán olbmuid dárbbuid. Teknihkka ovddiduvvo dábálaččat nuorra olbmuid várás, ii vuorrasiid dahje lámisolbmuid dárbbuid várás.⁵⁵⁸

⁵⁵² Njuolggadus bálvalusain ja doarjjadoaimmain lámisvuođa vuodul 759/1987.

⁵⁵³ Ruovttugiieldaláhka 1994/201; Láhka ruovttugiielddalága nuppástuhttimis 1377/2010.

⁵⁵⁴ Sosiálafuolahusláhka 1378/2010.

⁵⁵⁵ <http://verneri.net/yleis/kotikuntalaki>

⁵⁵⁶ Kirkkomäki, Pia, Kotikuntalain uudistukset, Kehitysvammaisten tukiliitto ry., <http://www.kvtl.fi/fi/ammattisivut/asuminen/kotikuntalain-uudistukset/>

⁵⁵⁷ Liikenne ja viestintäministeriö, toimenpideohjelman ”Kohti esteetöntä tietoyhteiskuntaa vuosille 2011-2015,” Ohjelmia ja strategioita 1/2011.

⁵⁵⁸ Ibid., s. 24.

Doaibmaprogrammas bukto ovdan ahte ovdamearkka dihte mánggat neahttasiiddut leat sisdoaluideaset dáfus dakkárat ahte olbmot, geain lea hupmanváddu, dahje čielgagiela geavaheaddjit eai baste geavahit daid oba veahkkeneavvuiguine. Erenomážit almmushálddahusa ja guovddáš bálvalusaid fálliid neahttasiidduin galggalii geavahit čielga giela ja oanehis cealkagiid ja dárbbu mielde maiddái govaid, mat dorjot teavstta ipmirdeami. Olbmuid, geain lea hupmanváddu, galggalii váldit vuhtii maiddái earret eará neahttaskoviid deavdimis; čálalaš vástádusaid sajjs skoviin berrelii atnit ceahkkunvejolašvuoda dahje válmmaš vástádusaid. Dain sáhtálii de válljet rivttes dahje heivvoleamos vástádusa. Elektrovnnalaš bálvalusaid lassin galggalii doalahit molssaevttolaš vugiid áššiid gálgamii ja ovdamearkka dihte vejolašvuoda persovnnalaš oktavuhtii virgeoapmahašbálvalusain.⁵⁵⁹

Easttahisvuoda njuolggadusa lassin oktasašsoahpamuša sátn- ja oaivilfriddjavuohta (art. 21) ja lassin oassálastin politihkalaš eallimii (art. 29) eai ollašuva, jos materiála ii leat neahtas dakkár hámis ahte olmmoš, geas lea oaidninváddu dahje olmmoš, geas leat kognitiiva hehttehusat, eai baste daid atnit.⁵⁶⁰ Dieđu oazžun ja vátna gielalaš bálvalusat leat guovddáš čuolmmat sápmelaš lámisolbmuid dáfus.⁵⁶¹

Doaibmaprogramma gulahallanpolitihkalaš doaimmaid čuovvuma várás ášahuvvui 2011 easttahis gulahallanbálvalusaid čuovvunjoavku. Čuovvunjoavkkus leat mielde easttahisvuoda ja gulahallanbálvalusaid guovddáš doaibmit ja ovddideaddjit, earret eará lámisolbmuidorganisašuvnnain.⁵⁶²

Dulkon, gulahallama veahkkeneavvut, iežasgielat vuorrováikkuhus ja dieđu oazžun leat lámisolbmui vealtameahtumat ovttaveardásašvuoda ja oasálašvuoda ollašuvvama dáfus. Olbmuide, geain lea oaidnin-, gullan- dahje hupmanváddu, galgá sihkkarastit ovttaveardásaš vuoigatvuoda dieđu oazžumii ja áššiid gálgamii ja maiddái sosiála vuorrováikkuhussii. Dieđu skáhpon- ja buvttadandáiddut ja gaskaoamit galget leat buot lámisolbmuid olámuttos sin agis ja ássanbáikkis fuolakeahtá.⁵⁶³ Iežasgielat dieđu váilun duddjo sihke gulahallamii ja dieđu oazžumii gielalaš eastagiid. Dulkabálvalusat sáhttet buhttet iežasgielat bálvalusaid vátnivuoda, ja danin dat leat duodaid dehálaččat.⁵⁶⁴ Vuodđolága 17 §:a momeantta 3 mielde láhttagiela geavaheaddjit ja lámisvuoda dihte dulkon- ja

⁵⁵⁹ Ibid., s. 29.

⁵⁶⁰ Gustafsson, Henrik, YK:n vammaissopimus käyttöön! –käsikirja, Invalidiliitto, s. 12. https://www.autismiliitto.fi/files/2018/yk_toolkit_pieni.pdf

⁵⁶¹ Jearahallan: SámiSoster, Ristenrauna Magga 13.9.2017.

⁵⁶² HE 248/2014 vp., s. 34.

⁵⁶³ Ibid., s. 35.

⁵⁶⁴ Ibid.

jorgalanveahki dárbbášeddjiid vuoigatvuodát dorvvastuvvojit lágain. Vejolašvuohta vuorrováikkuhussii nuppiin olbmuin lea guovddáš eaktu sihke oassálastima ja eará vuodđovuoigatvuodaid ollašuvvama dáfus.⁵⁶⁵ Sámeگیelain eai leat iežaset láhttagielat. Nuba sápmelaš lámisolbmuid, gain lea gullan- dahje hupmanváddu, vuoigatvuohta eatnigiillii ii sáhte ollašuvvat, jos son bastá geavahit dušše láhttagiela. Sápmelaččaid, gain lea gullanváddu, gullandutkamušaid mielde sámeگیella eatnigiellan sáhtta doalvut gullama árvoštallamis boastto diagnosii. Olmmoš ii vealttakeahhtá ipmir dahje gártá jorgalit iežas mielas vuossámeگیellii dan maid lea gullan. Muhtumin dás lea čuvvon praktihkas dat ahte olmmoš ii leat geargan ovdamearkka dihte reageret ja deaddilit dihto boalu doarvái jođánit, man dihte lea návdojuvvon ahte son ii gula.⁵⁶⁶ Suomagielat láhttagiela geavaheamis fas šaddá dakkár dilli ahte ovdamearkka dihte boazodoalu birra ii sáhte muitalit buot, daningo suomagiellii eai leat buot boazodoallosánit.⁵⁶⁷

Dulkonbálvaluslága⁵⁶⁸ funkšuvdnan lea ovddidit dulkoma dárbbášeddji vejolašvuođaid doaibmat ovtaveardásaččat servodaga lahtun.⁵⁶⁹ Lágain dorvvastuvvo maddái gielalaš vuoigatvuodaid ollašuvvan. Álbmotealáhuslágádus galgá dulkonbálvalusa dingodettiin ja lágidettiin váldit vuhtii bálvalusa dárbbášeddji sávaldagaid, oainnu, ovddu ja individuála dárbbuid ja lassin eatnigiela ja kulturduogáza.⁵⁷⁰ Sámedikki gielladoaimmahaga bokte ii oaččo dulkkaid iige dat ovddit dulkabálvalusaid. Dát lea praktihkas dahkan dulkkaid oažžuma hui váttisin ja muhtun muddui veadjemeahttumin.⁵⁷¹

5.7.4. Vuoigatvuohta eallimii, friddjavuhtii ja dearvvašvuhtii

Vuoigatvuohta eallimii lea guovddáš olmmošvuoigatvuohta. Dat dorvvastuvvo maddái lámisolbmuid vuoigatvuodaid oktasašsoahpamušas. Artihkkala 10 mielde soahpamuša oassebealit nannejit ahte juohke olbmos lea riegádeami rájes vuoigatvuohta eallimii. Sii maid ollašuttet doaimmaid, vai lámisolbmot besset návddašit dán vuoigatvuodas beaktilit ja ovtaveardásaččat ovttas earáiguin. Vuoigatvuohta eallimii lea dorvvastuvvon maddái Suoma vuodđolága 7 §:s, man

⁵⁶⁵ Ibid.

⁵⁶⁶ Jearahallan: SámiSoster, Ristenrauna Magga 13.9.2017.

⁵⁶⁷ Ibid.

⁵⁶⁸ Láhka lámisolbmuid dulkonbálvalusain 133/2010.

⁵⁶⁹ HE 248/2014 vp, s. 34.

⁵⁷⁰ Láhka lámisolbmuid dulkonbálvalusain, Artihkal 10.

⁵⁷¹ Jearahallan, Sámi Soster, Ristenrauna Magga 13.9.2017.

mielde juohkehaččas lea vuoigatvuohta sihke eallimii, persovnnalaš friddjavuhtii, guoskameahttunvuhtii ja oadjebasvuhtii. Pasientaláhka sisttisdoallá njuolggadusaid pasientta dikšuma ja meannudeami guovddáš prinsihpain. Láhka deattuha pasientta aktiiva oassálastima, pasientta iešmearridanvuoigatvuođa ja lassin su vuoigatvuođa dikšui ja dieđu oažžumii. Suoma láhkaásaheami mielde lámisvuohta ii leat mihkkege vuođuštusaid earálágan meannudeapmái dearvvašvuođafuolahusas.⁵⁷²

Ohkediagnostihkka ja ohkedutkamušat boktet ságastallama ogi vuoigatvuođain. Ogi ultrajietnagovvema funkšuvdnan lea lámisvuođa čielggadeapmi áramuttus.⁵⁷³ Láhka áhpehisvuođa gaskkalduhttimis⁵⁷⁴ máinnaša sihke ogi ja eatni lámisvuođa vuođuštussan áhpehisvuođa gaskkalduhttimii ja addá vejolašvuođa dahkat abortta mañjeleappos. Lámisvuohtapolitihkalaš prográmma namuha oktan bargun čielggadit dan ahte abortta vuođuštusat čuvvot oktasašsoahpamuša artihkkaliid.⁵⁷⁵ ON:id lámisvuođasoahpamuša artihkal 23 dorvvasta lámisolbmo vuoigatvuođa vánhenvuhtii ovtaveardásaččat ovttas eará olbmuiguin.

Maiddái oktasašsoahpamušas dorvvastuvvon vuoigatvuohta dearvvašvuhtii lea lámisolbmuide okta deháleamos vuoigatvuođain. Das mearriduvvo artihkkalis 25. Artihkal dorvvasta lámisolbmuid vuoigatvuođa buoremus vejolaš dearvvašvuođa dássái almmá vealaheami ja lassin sihkkarastá dearvvašvuođafuolahusbálvalusaid lámisolbmuide. Artihkkala mielde dearvvašvuođafuolahusbálvalusaide gullá maiddái veajuiduhttin, mas mearriduvvo sierra oktasašsoahpamuša artihkkalis 26.

Artihkkala 25 mielde soahpamuša oassebealit galget erenomážit lágidity lámisolbmuide seamma viiddes, kvalitehta ja dási dáfus nuvttá dahje govttolaš haddásaš dearvvašvuođafuolahusbálvalusaid ja -prográmmaid go earáidenai. Dáid galgá lágidity sihke seksuála- ja lassánandearvvašvuođa ja álbmotdearvvašvuođaprográmmaid surggiin. Dasa lassin soahpamuša oassebealit galget lágidity dearvvašvuođafuolahusbálvalusaid, maid lámisolbmot, mánát ja vuorrasat, dárbbášit erenomážit lámisvuođa dihte, árra fuomášeami ja fuolaheami dárbbu mielde ja vel bálvalusaid, maiguin sáhtta geahpedit dahje eastadit ođđa váttuid.⁵⁷⁶ Suomas dearvvašvuođafuolahusbálvalusaid

⁵⁷² HE 284/2014 vp. s. 37-38.

⁵⁷³ Gustafsson, Henrik, YK:n vammaissopimus käyttöön! –käsikirja, Invalidiliitto, https://www.autismiliitto.fi/files/2018/yk_toolkit_pieni.pdf, s. 17.

⁵⁷⁴ 239/1970

⁵⁷⁵ HE 284/2014 vp, s. 38.

⁵⁷⁶ Ibid., s. 68.

buvttadeapmi, earret eará veajuiduhttin, lea lága mielde almmolaš válddi geatnegasvuohta. Das vástidit vuosttaš sajis gielddat ja gieldaovttastumit. Pasientta vuoigatvuođas ja vejolašvuođas oažžut sutnje dárbbalaš dearvvašvuođa- ja buohccedivššu, meroštallo máŋga iešgudet lágas. Deháleamos dain lea pasientaláhka. Maiddái pasienttalága 3 § sisttisdoallá vealahangiellu. Pasientalága vuodul juohkehaččas, guhte ássá Suomas bissovaččat, lea vuoigatvuohta su dearvvašvuođadili dihte dearvvašvuođa- ja buohccedikšui almmá vealaheami. Dát galget ollašuvvat juohke dearvvašvuolafuolahusa doaibmannávccaid mielde. Lunddolaččat maiddái vuodđolága dábálaš vealahangiellu giellá vealaheami lámisvuođa dihte maiddái dearvvašvuođafuolahusa bálvalusain. Dearvvašvuođafuolahuslága 6 §:s dearvvašvuođafuolahusa gielat leat suomagiella, ruotagiella ja sámegiella. Láhttagielat olbmuide galgá lágidit dulkonbálvalusaid dulkonbálvaluslága mielde. Pasientalága 3 § eaktuda ahte pasientta eatnigiella ja kultuvrralaš duogáš válđojit vuhtii divššus vejolašvuođaid mielde. Lámisvuođapolitiikalaš prográmma mielde sihke dearvvašvuođafuolahusa doaibmasajit ja daid easttahasvuohta ja dehálaš bálvalusaid, ovdamearkka dihte dulkonbálvalusaid, váilun dahje lágideapmi boastto áigge sáhttet eastadit bálvalusaid njuovžilis ja dorvvolaš geavaheami.⁵⁷⁷ Dát lea stuorra vátnivuohta sápmelaš lámisolbmuid vuoigatvuođaid ollašuvvama dáfus.

Artihkkala 26 mielde soahpamuša oassebealit galget lágidit, nannet ja lasihit viiddes veajuiduhttinbálvalusaid ja -prográmmaid arenomážit dearvvašvuođa, barggu oažžuma, skuvlejumi ja sosiálabálvalusaid surggiin. Dasa lassin artihkkala čuokkis 1 eaktuda ahte ovdalis namuhuvvon bálvalusat ja prográmmat álggahuvvojit nu árramuttus go vejolaš, ja ahte dat vuodđuduvvet olbmo individuála dárbbuid ja nana beliid čiekŋalis árvoštallamii. Dat eaktuda maid ahte dat dorjot oassálastima ja oasálašvuođa servošii ja buot oktasašgotti doaimmaide, ja ahte dat leat eaktodáhtolaččat ja lámisolbmuid olámuttus nu lahka sin servošiid go vejolaš, maiddái eanandoalloguovlluin.⁵⁷⁸ Sápmelaš lámisolbmuid dáfus arenomážit sámegiella veajuiduhttinbálvalusat leat leamašan hui vánis.⁵⁷⁹ Veajuiduhttimis mearriduvvo ee. dearvvašvuođafuolahuslágas⁵⁸⁰ ja

⁵⁷⁷ Suomen vammaispoliittinen ohjelma, VAMPO 2010–2015, Vahva pohja osallisuudelle ja yhdenvertaisuudelle, sosiaali- ja terveysministeriö, 2010, s. 57.

⁵⁷⁸ HE 248/2014 vp., s. 70.

⁵⁷⁹ Jearahallan Sámi Soster, Ristenrauna Magga, 13.9.2017.

⁵⁸⁰ Dearvvašvuođafuolahusláhka 1326/2010

álbmotealáhuslágádusa veajuiduhttinovdduin ja veajuiduhttinruhtaovdduin addon lágas.⁵⁸¹

Oktasašsoahpamuša artihkal 14 dorvvasta lámisolbmuid ovttaveardásaš vejolašvuhta návddašit vuoigatvuodas persovnnalaš friddjavuhtii ja oadjebasvuhtii. Soahpamuša oassebealit galget dorvvastit ahte lámisolbmot eai gártta vásihit lágahis dahje mielaevttolaš friddjavuoda rivvema. Vejolaš friddjavuoda rivven galgá čuovvut lága, iige lámisvuhta daninassii atte mangelágan vuoigatvuoda rivvet friddjavuoda.⁵⁸² Artihkkala čuoggás 2 soahpamuša oassebealit čatnasit sihkkarastit ahte jos lámisolbmui rivve sin friddjavuoda juoga nu ládje, de sis lea ovttaveardásaš vuoigatvuoha ovttas earáiguin riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuodaid dáhkádusaide. Dasa lassin sis lea vuoigatvuoha oktasašsoahpamuša ulbmiliid ja prinsihpaid mielde oažžut earret eará govttolaš vuogáiduhttima. Oktasašsoahpamuša artihkal 17 dorvvasta lámisolbmuid vuoigatvuoda gorutlaš ja vuoinŋalaš guoskameahttunvuhtii.

Vuođđovuoigatvuoda 7 §:a momeantta 1 dáhkida juohkehažžii vuoigatvuoda persovnnalaš friddjavuhtii ja oadjebasvuhtii. Vuodđolága 7 §:a momeanta 3 suddje olbmuid mielaevttolaš friddjavuoda rivvemis. Friddjavuoda ii oaččo rivvet almmá lágas mearriduvvon vuoduštusa. Duopmostuollu mearrida ránggáštusa lágis, mii sisttisdoallá friddjavuoda manaheami. Duopmostuollu sáhtta dutkat eará friddjavuoda manaheami lágalašvuoda. Vuodđolága mielde olbmo, guhte lea manahan iežas friddjavuoda, vuoigatvuodaid galgá dorvvastit. Iešmearridanvuoigatvuoda sáhtta jurddašit min vuođđovuoigatvuodalaš vuogádaga oassin, masa gullá dábalaš vuođđovuoigatvuodan dorvvastuvvon vuoigatvuoha persovnnalaš friddjavuhtii ja guoskameahttunvuhtii. Vuodđovuoigatvuodaodastusa ovdabargguid mielde persovnnalaš friddjavuoha lea dábalaš vuođđovuoigatvuoha, mii suodjala olbmo sihke fysalaš ja dáhtu friddjavuoda ja iešmearridanvuoigatvuoda.⁵⁸³

Ráđdehus attii 28 beaivve borgemánu 2014 ráđdehusbajis 2011–2015 lánkaevttohusa riikkabeivviide sosiálafuolahusa ja pasientta iešmearridanvuoigatvuoda nannemis ja ráddjendoaimmaid eavttuin ja muhtun

⁵⁸¹ Láhka álbmotealáhuslága veajuiduhttimis ja veajuiduhttima rudalaš ovdduin 566/2005; Láhka álbmotealáhuslága veajuiduhttimis ja veajuiduhttima rudalaš ovdduin addojuvon lága nuppástuhttimis 1236/2014; 145/2015; 1344/2016.

⁵⁸² Gč. oppalaččat, Slobokin, Christopher, “Eliminating Mental Disability as a Legal Criterion in Deprivation of Liberty Cases: The Impact of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities on the Insanity Defence, Civil Commitment and Competency Law”, *40 Law & Pshychol. Review* 297 (2016): 297-317.

⁵⁸³ HE 309/1993 vp.

dasa laktáseaddji lánhan.⁵⁸⁴ Ráddehusa evttohusa ulbmilin lei earret eará gerget sosiálafuolahusa áššehasa ja pasientta iešmearridanvuoigatvuođa sisttisdoalli lánkaásaheapmi, vai dat čuovvu oktasašsoahpamuša nu ahte oktasašsoahpamuša livččii sáhttán ratifiseret ráddehusbaji áigge. Riikkabeaivvit ii geargan giedahallat lánkaevttohusa lohppii válgabaji áigge, ja nuba dat healbbai. Dalle go riikkabeaivvit dohkkehii 3 beaivve njukčamánu 2015 lámisvuođa oktasašsoahpamuša ja dan váljabeavdegirjji, dat eaktudii ahte ovdal oktasašsoahpamuša gergema ferte sihkkarastit maiddá dan ahte soahpamuša artihkkala 14 ratifiserema eavttut ollašuvvet našuvnnalaš lánkaásaheamis dáfus.⁵⁸⁵ Suopma ratifiserii ON:id lámisolbmuid vuoigatvuođaid oktasašsoahpamuša ja maid oktasašsoahpamuša váljabeavdegirjji 11.5.2016.

Ráddjendoaimmaid geavaheapmái laktása 1970-logus addon lánka, lámisolbmuid sierrafuolahuslánka⁵⁸⁶. Dat lei oktasašnjuolggadus, mii guoskkai ráddjendoaimmaid geavaheami. Ráddjendoaimmaid ledje dattetge atnán sierrafuolahusas almmá dárkilut lánkanjuolggadusaid ovdamearkka dihte dakkár dilálašvuođain, main leat viggan dorvvastit sierrafuolahusa dárbbášedjjiid vuoigatvuođa vealttameahtun fuolahussii. Eará vuogit eai leat leamašan anus dahje dat eai leat leamašan doarvái.⁵⁸⁷ Lánka lámisolbmuid sierrafuolahusas addon lága nuppástuhttimis, mii bođii fápmui 2016, lea nuppástuvvan ainjuo 32 §:a dáfus. Dat sisttisdoallá dáhtu vuostásaš sierrafuolahusa. Dasa lassin dat lea nuppástuvvan nu ahte iešmearridanvuoigatvuođa nannen ja ráddjendoaimmaid eavttut lasihuvvojit ođđa lánkii.⁵⁸⁸

Muđui lámisvuođalánkaásaheami áigot ođasmahttit seamma áigge ovdalis namuhuvvon lámisolbmuid sosiálafuolahusa sierralánkaásaheami ođastanbargguin. Dán lassin sosiálafuolahusa áššehasa ja pasientta iešmearridanvuoigatvuođa nannema ja ráddjendoaimmaid eavttuid guoski oppalaš ođasteami válmmaštallanbarggu leat pláneme nu ahte dat joatkašuvlii iehčanas prošektan.⁵⁸⁹

⁵⁸⁴ HE 108/2014 vp.

⁵⁸⁵ Gč. HE 96/2015 vp.

⁵⁸⁶ Lánka lámisolbmuid sierrafuolahusas 519/1977.

⁵⁸⁷ HE/96/2015 vp.

⁵⁸⁸ Ibid.

⁵⁸⁹ Ibid.

5.8. Sápmelaš lámisolbmuid vásáhusat mánggadáfot vealaheamis

Dán kapihttalis giedahallojit sápmelaš lámisolbmuid mánggadáfot vealaheami vásáhusat. Kapihttalis giedahallojit eanaš prošeavtta jearahallamiin badjánan temáide ja dilálašvuodaide, mat orrot čujuheame njulges dahje struktuvrralaš vealaheapmái. Dasa lassin jearahallamiin bohtet ovdan dilálašvuodat, main leat biehttalan olbmo geavaheames govtolaš vuogáidduhtima. Mánggadáfot vealaheami sáhtta vuohitit buot dan iešguđet vealahantiippas.⁵⁹⁰ Čielgasit eanemusat olbmot vealahuvvojit lámisvuoda dihte. Buot dáhpáhusain informánttat eai namut dárkilit, vealahuvvojitgo sii váldoálbmoga vai sámeservoša dáfus. Dávjá lea goittotge nu ahte vealaheapmi bohciida suopmelaš oktasašgotti struktuvrrain ja diekko bokte vealaheapmi lea eahpenjuolgat. Kapihttalis lahkonnaddat fáttá nu ahte álggos vealahanvásáhusat juhkkojit vealahanvuoduštusaid mielde. Dan maŋnel vuojuđuovvo analysii dárkileappot ja geahčaduvvo, guđeládje sápmelaš lámisolmmoš vejolaččat vealahuvvo siskkáldas ja olgguldas joavkku dáfus. Materiála čujuha maid fátmasteaddji dahjege intersektionála vealaheapmái, ja dat giedahallojit iežas vuollekapihttalis. Lea dehálaš fuomášit ahte sápmelašvuolta ja lámisvuolta leat vuorrováikuhusas buot vealahanvásáhusain, daningo olbmuid kultuvrralaš duogážat dávistit dasa, mo sii oidnet ja dulkojit áššiid.

5.8.1. Vealaheapmi lámisvuoda vuodul

Go informánttat mitalit vealaheamis, mii vuodđuduvvá sin váttuide, sii eai álo čilge dárkilit vealahitgo sin váldoálbmoga ovddasteaddjit vai sámeservošii gullelaš olbmot. Sii mitalit fal árgga vealahandilálašvuodaide birra. Informánttaid mitalusain almmatge badjána sin vásáhus das ahte olbmot leat erenomážit ovdal dávjá badjelgeahččan ja atnán sin muhtinládje ”doavkkibun” daid olbmui ektui, geat eai leat kategoriserejuvvon lámisolmmožin. Informánttat čilgejit mo sii leat vásihan ahte muhtin dilálašvuodain earát leat stigmatiseren sin, sin váttu dihte. Guovttis informánttain govvideaba lassin iešguđegelágan dilálašvuodaide, main soai leaba viggan čiehkát iežaska váttu daningo dat bohciidahtta sudnuide heahpada dovddu dahje go soai leaba ovdamearkka dihte ballan ahte dan čájeheapmi váikkuhivččii sudno barggu oažžumii. Muhtin dilálašvuodain maid eará olbmot ja birastahtti searvvuš leat háliidan čiegadit olbmo váttu. Dás lea ovttá informántta dieđu mielde ainjuo negatiiva váikkuhus sihke olbmui alccesis ja maid servoša váddui laktáseaddji ipmárdusa lasiheami dáfus. Nubbi informántta mitala ahte su árgga vealaheapmi ii vealttakeahtta leat

⁵⁹⁰ Gč. vealaheami iešguđegelágan meroštallanvugiin dán raportta kapihttala 3.1.

nu čielga vealaheapmi, man fuomášivččii álkit. Dan sadjái su vealaheapmi boahá ovdan nu ahte olbmot eai ovdamearkka dihte fuomáš olbmo sierradárbbuid eaige váldde su vuhtii.

Okta informánta geardduha iežas vásáhusa das ahte dan mañnel go son oaččui doaktáris medisiinnalaš diagnosa iežas váttus, de searvvuš lea kategoriseren su dihto rámmaid sisa dán váttu dihte. Dát lea vuhtton earret eará skuvlaáigge olbmuid láhttenvuogis su guovdu. Su sierradárbbuid vigge váldit vuhtii ovdamearkka dihte skuvlla oahpahas, muhto dan sadjái su individuálavuoda ja individuála dárbbuid fas eai. Buot dárbbášlaš govtolaš vuogáiduhthimiid ii leat álo leamašan vejolaš ollašuhttit, ja danin informánta ii leat ovdamearkka dihte ožžon skuvllas oahpahas buot ávdnasiin iežas váttu dihte. Son dovdá ahte dán dihte son ii leat oahppan buot eallimis dárbbášlaš dáidduid. Informántta dieđu mielde skuvllas leat maid viggan čiehkát su váttu ja maid doalahit suollemassan eará ohppiin. Dutkiid ipmárdusa mielde vuodđoskuvlaáiggit leat báhcán informánttaid millii dávjá bahča muitun, daningo diagnosa oazžuma mañnel olbmot leat meroštallagoahán sin hui olu sin váttu dáfus servošis.⁵⁹¹ Okta informánta muitala ahte nuppi ceahki oahpahas son vealahuvvui earret eará nu ahte su govtolaš vuogáiduhthima lágideamis biehttaledje.⁵⁹²

Skuvllain vásihuvvon vealaheapmi lámisvuoda dihte ii dattetge badján dán dutkamuša jearahallamiin iehčanas temán, vaikko skuvlaáiggit leat almmatge čuohcán erenomážit sidjiide, geain lea leamašan váddu juo mánnávuoda rájes. Liikká ovdamearkka dihte Hokkasa (2017) dutkamušas namalassii skuvllas vásihuvvon vealaheapmi earalárganvuoda dihte lea fas hui guovddážis. Maiddái Hokkasa dutkamuša informánttat muitalit iežaset vásáhusaid das, mo oahpaheaddjit eai leat álo máhttán váldit olbmuid sierradárbbuid vuhtii. Oasis Hokkasa dutkamuša informánttain lei maid vásáhus sierraskuvllain ja -oahpahas dahje eará sierraordnedallamiin. Čielgasit mángasat informánttain juhket dán oainnu. Problemáhtalažžan Hokkanen dattetge lokte dan ahte eatnašat sierraskuvllain leat dálá áigge guhkkín Sápmelaččaid ruovttuguovllus. Dalle mánná gártá eallit guhkkín eret iežas bearrašis ja kultuvrras, iige sáhte lassin studeret dahje geavahit iežas eatnigiela árgabeaivve, go dat lea okta Suomas hubmojuvvon golmma sámeielas.⁵⁹³

⁵⁹¹ Gč. maid Hokkanen (2017), s. 52-54.

⁵⁹² Maiddái Riikkabeivviid vuoigatvuodaáššeolbmo jagi 2016 muitalusas bukto ovdan hástalus ollašuhttit lámisolbmuid vuoigatvuoda ovtaveardásaš oahpahussii ja lassin doarjjabálvalusaid vátnivuolta lámisolbmuid vuoigatvuodaid ollašuvvama váilevašvuodaid geahčadeamis (Oikeusasiamies (2017), s. 120-121).

⁵⁹³ Hokkanen (2017), s. 52-54.

5.8.2. Suopmelaš oktasašgottis vásihuvvon vealaheapmi lámisvuoda dihte

Dán dutkamuša čielgaseamos olgguldas joavkku vealaheapmin meroštallon vealaheapmi lea eahpenjuolgat ja dávjá maid dakkár, mii badjána oktasašgotti struktuvrrain. Maid Ovtaveardásašvuodaáittardeaddji ođđa čielggadusas gávnnavuvvo ahte doaladumit lámisolbmuid guovdu Suomas leat oppalohkái negatiivvalaččat dahje hui negatiivvalaččat⁵⁹⁴. Jearahallamiin badjána čielga temán maddái dárbu ovddidit iešguđet virgeoapmahačča doaimmaid čielgaseabbon ja nu ahte dat váldet iešguđegelágan váttuid ja sierradárbbuid buorebut vuhtii. Okta informánta muitala ahte nuorabun son dovddai ahte olbmot dušše báiko su ovttavirgeoapmahaččas nuppi lusa. Iežas jearahallamis son čilge ahte vaikko lámisolmmoš dovda seammaládje go eará servodaga olbmot, de su vásáhusa mielde dát mángii vajálduvvá iešguđet virgeoapmahaččas. Son dovda ahte eandalii mánnán son ii beassan oassálastit doarvái olu iežas divššu plánemii, dassáži go son viimmát ipmirdii ahte sus lea vuoigatvuohta jearrat ja diehtit, mii sutnje dahkko ja manin son gártá čadahit dihto proseassaid. Livččii almmatge dehálaš váldit vuhtii maid mánáid, geain leat sierradárbbut ja/dahje váddu, vuoigatvuođa ja dárbbu diehtit manin sii dárbbasit dihtolágan doarjaga ja mo dát veahkehit sin. Dasa lassin máná oaivila galgaliid váldit vuhtii divššu plánemis su agi ja čálganmuttu mielde.⁵⁹⁵

Okta informánta muitala ahte son gálggai iežas áššiid muhtun virgeoapmahaččas, ja son muitalii gálgama oktavuodas čielgasit iežas erenomáš dárbbu birra. Virgeoapmahaš, guhte diđii dán erenomáš dárbbus, lei dás fuolakeahttá rávven informántta doaibmat juste dainna ládje, mii lei veadjemeahtun informántii su váttu dihte. Ovdalis govviduvvon dilálašvuodas virgeoapmahaš lea biehttalan olbmo geavaheames govtolaš vuogáiduhhtima, vai olmmoš livččii sáhtta ovtaveardásaččat joatkit iežas áššiid gálgama virgeoapmahaččas. Nubbi informánta muitala ahte lei dárbbasán iežas váttu dihte virgeoapmahačča luhtte veahki ja veahkeheadji, vai livččii sáhtán gálgat iežas áššiid dán virgeoapmahačča maid eará virgeoapmahaččaid luhtte. Dát virgeoapmahaš ii goittotge ordnen doarjaga, muhto dán olbmui ledje baicce mieđihan lámisvuodadoarjaga ja sihtán su ohecat alccesis veahkeheadji. Informánta anii dán vealaheapmin. Dakkár dilálašvuodain livččii hui dehálaš oahpistit olbmuid ja muitalit, man bokte ja mo sii sáhtále joatkit iežaset áššiin. Dál lámisolmmoš ii

⁵⁹⁴ Ovtaveardásašvuodaáittardeaddji (2016), 45.

⁵⁹⁵ Láhka pasientta sajadagas ja vuoigatvuodain 17.8.1992/785, 7 § vuollel 18-jahkásaš pasientta sajadagas. Gč. ee. A/RES/44/25, Mánáid vuoigatvuodaid soahpamuš, 2 § ja 12 §; A/RES/61/106, Johdanto, momentti r), 7 §. Gč. maid dán raportta s. 110.

álo vealttekeahhtá oba dieđe, guđelágan bálvalusaide sus lea vuoigatvuohta dahje mo daid sáhtá ohat.⁵⁹⁶ Nuppe dáfus ovdalis govviduvvon informánttaid heajos vásáhusat leat muhtumin váikkuhan dasa ahte olbmot háliidit garvit áššiid gálgama virgeoapmahaččaid luhtte ja birgehallas almmá veahki.

Informánttaid doaladupmi ainjuo oarjemáilmmi dálkkasdiehtagii lea muhtun muddui kritihkalaš, daningo dat ásaša sin mielas olbmuid dihto lámisvuoda kategoriijai. Dás fas čuovvu dat ahte dat dávista maid eará eallima beliide. Hokkanen (2017) čállá ahte su dutkamuša informánttat vásihedje maid ahte lámisvuoda-doaba lei sidjiide muhtun muddui čuolbmái. Danin sii milloseappot geavahivčče sániid sierradárbu dahje vátu. Dat ahte lámisvuoda sajis olbmot geavahivčče sáni vátu, veahkehivččii ipmirdit ahte vátu lea olbmo identitehta okta oassi.⁵⁹⁷ Ovdalis namuhuvvon ovdamearkkaid vuodul oktasašgotti iešguđet struktuvrra nana lámisvuoda- kategoriija sáhtá nappo ásašit lámisolbmuid juo iešalddes dihto ládje eará árvosaš sajádahkii oktasašgottis muhtin dilálašvuodain.

Hokkasa dutkamušas dehálaš sierra temán badjána maid lámisolbmuid vealaheapmi bargoeallimis. Son buktá ovdan ahte lámisolbmot vealahuvvojit bargoeallimis sihke Suomas ja maiddái eará riikkain, ja dán dáfus problema lea riikkaidgaskasaš.⁵⁹⁸ Maid dán dutkamuša jearahallamiin badjána sihke barggu ohcamii ja bargoeallimis govttolaš vuogáidduhtima oažžumii laktáseaddji hástalusat. Informánttaid jearahallamis vuhtto man dehálaš informánttaide almmatge lea leat mielde bargoeallimis. Ekonomalaš birgema lassin dat duddjo eallimii dehálaš sisdoalu ja veahkeha nannet olbmuid sajádaga servoša aktiiva lahtun.⁵⁹⁹

5.8.3. Lámisvuhtii laktáseaddji vealaheapmi sámeservošii

Jearahallanmateriálas badjánit moadde ovdamearkka mo sápmelaš lámisolbmot leat vealahuvvon siskkáldas joavkkus. Okta informánta muitala ahte lámisolbmo sajádat sámeservošis čatnasa olu su persovdnii. Jos olmmoš lea duostil ja lea ieš dohkkehan iežas vátu, suinna meannuduvvo buorebut maiddái sámeservošis. Maid nubbi dán prošeavtta informánttain deattuha ahte sihke iežas ja maid iežas

⁵⁹⁶ Jearahallan 13.9.2017 SámiSoster rs, Ristenrauna Magga.

⁵⁹⁷ Hokkanen (2017), s. 58.

⁵⁹⁸ Hokkanen (2017), s. 54. Gč. maid Oikeusasiamies (2017), 121.

⁵⁹⁹ Hokkanen (2017), s. 54-57 ja Kivistö, Mari, Kolme ja yksi kuvaa osallisuuteen.

Monimenetelmällinen tutkimus vaikeavammaisten ihmisten osallisuudesta toimintana, kokemuksena ja kielenkäyttönä, Acta Universitatis Lapponiensis 283. Lapin yliopisto, Rovaniemi: Lapin yliopistopaino, väitöskirja (2014), s. 88-97.

váttu dohkkeheapmi leat hui dehálaččat. Dát almmatge dávista njuolga maid birastahtti servošii ja dan láhttenuohkáii olbmo guovdu. Okta informánta liikká fuomášahtá ahte lámisolbmot leat viehka jaskes joavku sámeservošis ja árvala sivvan dan ahte sin lohku servošis lea nu unni.

Okta informánta muitala ahte atná iežas fuonibun sápmelaš váldoservoša ektui iežas váttu ja sohkabeali dihte. Son árvala sivvan erenomážit olbmuid diehtemeahtunvuoda, mii laktása váddui. Dávjá olmmoš, geas ii leat vásáhus dihto váttus ii vealttakeahtá dieđe mo son galggalii doaibmat dahje reageret olbmui, geas lea dihto váddu. Eará informánttaid sajádahkii váikkuheaddji áššit leat earret eará dat, guđelágan váddu olbmui lea ja man olu ja aktiivvalaččat olbmot leat mielde servošis ja dan iešguđegelágan doaimmain. Dasa lassin sámegiela máhttu badjána positiivvalaš beallin. Informánttain muitalusain vuhtto čielgasit dat ahte mánggat áššit váikkuhit sin sajádahkii sámeservošis. Seahtá almmatge muitit ahte dán dutkamuša informánttat hubmet dušše sin lagašbirrasii gullevaš sámeservoša ovddasteddjiid birra, iige namuhuvvon ovdamearkkaid sáhte viiddit olles sámeservošii.

Okta informánta muitala ahte son vuohtá nuorat buolvva jurddašnuogis oassái suopmelaš kultuvrras bohciideaddji nammadanuogi, mas olmmoš kategoriserejuvvo lámisolbmo rámmaid sisa. Dan sadjái vuorrasut sápmelaččat eai su oainnu mielde bargga ná. Son jáhkká ahte sámeservošis lea váikkuhan ovdal eanet go dálá áigge siidaortnet, ja dát lea dárkkuhan dan ahte juohke olbmo oassálastin lea leamašan seamma dehálaš servošii. Dan sadjái ahte olmmoš livččii ovdal kategoriserejuvvon su váttu vuodul, de ulbmilin lea leamašan gávdnat juohkehažžii iežas vuogi veahkehit servoša. Maiddái prošeavtta áššedovdijearahallamis čielgá ahte sámeservošis lea leamašan dakkár eallinvieru ahte lámisolmmoš váldo mielde nu mot son iežas váttu dáfus sáhtá oassálastit. Jearahallamis boahtá ovdan ahte muhtin dilálašvuodain bearaš lea maid sáhtán jurddašit ahte dat háliida veahkehit ja bargat dihto áššiid olbmo beales. Go bearrašat leat bargan ná, de dat leat fuomáškeahtá maid sáhtán ovddidit dan ahte olmmoš dovdá iežas olggobealolmmožin iežas servošis.⁶⁰⁰

Oassi informánttain liikká deattuha sámeservoša ja eandalii sin lagašolbmuid mearkkašumi sin doarjjafierpmádahkan. Seamma fuomášupmi badjána maid Hokkasa (2017) dutkanmateriálas. Hokkanen muitala ahte nuppe dáfus searvvuš sáhtá fállat doarjaga ovttaskas, olbmui muhto nuppe dáfus dat ii leat gearggus giedahallat iešguđegelágan váttuid. Nana searvvušlašvuolta vuhtto su ipmárdusa mielde das ahte maiddái eai nu lagaš fulkkiin sáhtá leat dehálaš rolla informánttaid eallimis. Dát sáhtá ain váikkuhit positiivvalaččat oadjebasvuoda

⁶⁰⁰ Jearahallan 20.6.2017 SámiSoster rs, Ristenrauna Magga.

dovddu lasiheaddjin. Muhtin dilálašvuodain dáid fulkkiid oaiviliin sáhttáleat stuorranai mearkašupmi informánttaide. Jos informánttat dovdet ahte sii eai sáhte šat luohhtit iežaset fulkkiide, geahpeda dat seammás maid sin oadjebasvuoda dovddu.⁶⁰¹

5.8.4. Vealaheapmi, mii laktása sápmelašvuhtii

Duššefal sápmelašvuhtii laktáseaddji olgguldas joavkku vealaheapmi ii boađe jearahallanmateriálas ovdan seamma dávjá go ovdamearkka dihte lámisvuhtii laktáseaddji vealahanvásáhusat. Eanaš oassi dásullasaš vealahanvásáhusain laktása olbmuid vuoigatvuhtii geavahit sámegiela virgeoapmahaččas⁶⁰², mii ii informánttaid dieđu mielde ollašuva nu dávjá. Dulkkaid ii álo oaččo, erenomážit anáraš- ja nuortalašgielat dulkkaid. Dán prošeavtta áššedovdijearahallamis boahdá ovdan ahte Suomas ii leat leamašan sierra dulkabálvalus, gos virgeoapmahaččat sáhtále diŋgot sámegielat dulkonbálvalusaid. Sámedikkis lea listu sámegielat dulkkain, muhto daid bokte ii oaččo dulkka sirdinbálvalusa.⁶⁰³

Dearvvašvuoda- ja sosiálafuolahusa bálvalusaide čujuhettiin okta informánta muitala ahte son ii nuge ane vealaheapmin dan ahte bálvalusa ii oaččo iežas eatnigillii (olbmo eatnigiella lea okta Suomas hubmojuvvon sámegielain). Daid áššiid son lea hárvánan gálgat suomagillii. Dán ovdamearkkas olmmoš ii ane suomagiella geavaheami virgeoapmahaččas stuorra čuolbman. Su maŋit kommeantta dattetge lea ovdamearka das ahte muhtin olbmuid mielas sin gielalaš vuoigatvuodaid báhcín ollašuvakeahttá lea šaddan norbman, mii ii biddjo gažaldatvuložin. Dilli lea diedusge erenomáš hástaleaddji dalle, jos olbmo eatnigiella nuortalaš- dahje anárašgiella, ja dalle bálvalusaid fáladat lea vel unnit go davvisámegillii.⁶⁰⁴

Okta informánta muitala ahte dálá áigge ságastallan ovdamearkka dihte sámeservoša siskkáldas vealaheamis lea váikkuhan negatiivvalaččat maid váldoálbmoga doaladumiide sámeservoša guovdu. Okta informánta muitala maid ahte son lea heađuštuvvon iežas sápmelašvuhta dihte dalle go lei nuppi ceahki skuvlejumis. Heađušteapmi bođii ovdan earret eará buddostallamiin.

Hokkasa (2017) dutkanraporttas sápmelašvuhtii laktáseaddji vealaheami oktavuodas badjána stuorra temán su dutkamuša vuorrasut ja gaskaahkásaš

⁶⁰¹ Hokkanen (2017), s. 59-60.

⁶⁰² Sámi giellaláhka 1086/2003, 4 §.

⁶⁰³ Jearahallan 20.6.2017 SámiSoster rs, Ristenrauna Magga.

⁶⁰⁴ Gč. maid Hokkanen (2017), s. 50-52.

informánttaide mángii traumáhtalaš ásodatvásáhusat sin mánnávuodas ja nuorravuodas. Muhtumin mánát gárte vuolgit skuvlii, mat ledje guhkkin eret sin bearrašiid luhtte, ja ruovttus sii besse finadit dušše luomuid áigge. Skuvllain ja ásodagain hubmojuvvon giella lei suomagiella, man mánát eai dábálaččat máhttán skuvlii vuolgedettiin. Dát dagahii mánáide kulturšohka, muhto sis ii lean eará vejolašvuohta go vuogáiduvvat dillái. Nubbin guovddáš temán Hokkanen buktá ovdan sápmelašvuhtii vuodđuduvvi bargoeallima vealaheami, mii goittotge badjána dušše hárve su dutkamuša jearahallamiin. Son liikká muitala ovdamearkka, mas soames olbmo eai gohčodan su bargoservošis su albma namain, muhto su gohčodedje namahusain *lappilainen* (sá. ”Lappi guovllus ássi olmmoš”). Dasa lassin dutkanraporttas bukto ovdan ahte suomagiela geavaheapmi bargoeallimis adno juo nu čielggašin buot eará ámmáhiin, earret muhtin ládje sápmelašvuhtii laktáseaddji ámmáhiin.⁶⁰⁵

Muhtinlágan siskkáldas joavkku vealaheapmin dán dutkamušas dulkojuvvo maid lámisolbmuidorganisašuvnnaid struktuvrralaš vealaheapmi. Dát oassái laktása almmatge maid resurssaid vátnivuhtii. Dávjá lámisolbmuidorganisašuvnnaid doaibma ollašuttu suoma-, ruota- ja/dahje láhttagillii. Sápmelaš lámisolmmoš ii vealttakeahhtá dán organisašuvnnain oáččo bálvalusa dahje materiálaid iežas eatnigillii. Dán namuha okta informánta iežas jearahallamis.

5.8.5. Fátmmasteaddji vealaheami vásáhusat sápmelaš lámisolbmuid eallimis

Guovtti iešgudet unnitlohkui gullan čuoččáldahtta olbmuide maid dilálašvuodaid, main sii vásihit intersektionála dahjege fátmmasteaddji vealaheami seamma áigge guktuid unnitloguid ovddasteaddjin. Dánsullasaš dilálašvuodat badjánit maiddái dán dutkamuša jearahallanmateriálas, iige daid fuobmán leat álo álki oba sidjiide geat gullet dáidda joavkkuide, guhkkin eret olggobealolbmuide. Intersektionála vealaheapmi dávista dávjá oktasašgotti struktuvrraid ja lea maiddái dávjá eahpenjuolgat. Áššedovdijearahallamis bohtá ovdan ahte sápmelaš lámisolmmoš vásiha iežas árggas hástalusaid, maid suopmelaš lámisolmmoš dahje sápmelaš, gii ii kategoriserejuvvo lámisolmmožin, eai vásit. Hástalusat laktásit dávjá sámegillii ja kultuvrralaš erenomášsárgosiidda ja/dahje ovdamearkka dihte dasa sáhttago olmmoš oážžut ovdamearkka dihte dárbbalaš dutkamušaid sámegillii.

⁶⁰⁵ Hokkanen (2017), s. 44-49.

Jearahallamis badjána maid ovdamearka mánás, gean eatnigiella lea sámegiella, ja gean hupmama ovdáneamis eahpidedje manjoneami. Go dán álge čielggadit, de fuomášedje ahte sámegielat hupmanterapevta ii gávdnon ja danin dutkamuš ollašuhttui dulkka bokte. Dulkkas lea dákkár dilis dattetge hui stuorra ovddasvástádus. Jearahallamis biddjo lassin oppalohkái gažaldatvuložin dat, leago vejolaš dahkat dohkálaš diagnosa giellaovdáneamis namalassii dulkka bokte.⁶⁰⁶ Dáládilli lea ovdánan dan mađe ahte Eanodaga ja Muoná gielddaid guovlluin leat davvisámegielat hupmanterapevtabálvalusat⁶⁰⁷. Anáraš- ja nuortalašgillii bálvalusa ii velge oaččo. Muhtun jearahallamis mitaluvvo fas dilálašvuodas, mas olbmot leat leamašan mánnán giellaovdáneami hástalusat. Dan sadjái ahte sutnje livččii viggojuvvon gávdnat ovdamearka dihte doarjjadoaimmaid dahje kreatiiva vugiid oahpahit eatnigiela, sámegiela čállima, de skuvllas ledje dan sadjái mearridan ahte mánnái ii lágiduvvon eatnigiela čállima oahpahuš ollenge.

Dulkka geavaheami hástalusat badjáneame maid eará jearahallamiin. Okta informánta čilge ahte dulkka geavaheami hástalusat lea namalassii dat ahte dulkka galggalii leat spesialiseren erenomážit dihto sátnerádjui ja máhttit govvidit namalassii dihto váttus dahje sierradárbbus bohcciideaddji dovdduid. Informánta mitala ahte dát lea muhtin dilálašvuodain duodaid hástaleaddji. Nuppe dáfus dain dilálašvuodain, maidda eai juoga nu siva dihte ordne dulkka, olmmoš ii vealttakeahtá bastte ovdanbuktit buot dárbbaslaš áššiid suomagillii. Nuppi jearahallamis fas badjána dat hástalus dulkka geavaheamis ahte olbmot eai nu mielas mital persovnnalaš áššiin ja dávjá hui rašes fáttáin dulkka bokte, daningo báikki alde lea sidjiide vejolaččat amas ja olggobealolmmoš. Seamma hástalus badjána maid eará sápmelaš lámisolbmuid gieđahalli dutkamušain⁶⁰⁸.

Sámegiela geavaheami mearkašumi dehálašvuotta boahtá ovdan maid gullama dutkamis. Dát gieđahallo juo ovdalis dán raportta kapihttalas 5.7.3. Muhtin dáhpáhusain, main olbmuid dahkko gullanteasta dalle go sin eatnigiella lea sámegiella, de bohtosat eai vealttakeahtá govvit duodalaš dili. Olbmot leat mitalan ovdamearka dihte dan ahte sii báhcet muhtumin smiehttat, maid juoga teasttas daddjon sátni mearkaša. Dalle sii eai geargga reageret dasa maid sii leat gullan. Sápmelaččaide, geain leat gullanhehttehusat dahje leat bealjeheamit, lea dasa lassin erenomáš hástaleaddji láhtaid váilun sámegilli mihtilmas terminologijja ja árbevirolaš ealáhusaid dáfus. Jearahallamis čielgá ahte sámegielat láhtat eai gávdno. Jos sámegiela eatnigielat olmmoš ovdamearka

⁶⁰⁶ Jearahallan 20.6.2017 SámiSoster rs, Ristenrauna Magga.

⁶⁰⁷ Coronaria, Asiantuntijat (2017). Čujuhusas:

<https://www.coronaria.fi/asiantuntijat/sunnamaarit-sara-tornensis/>.

⁶⁰⁸ Gč. omd. Hokkanen (2017), s. 81; Melbøe ja earát (2016a), s. 13.

dihte bealjuhuvvá easkka rávesolmmožin, de son ii vealttakeahtá sáhte atnit láhtaid, maiguin govvidivččii iežas sápmelaš kultuvrii mihtilmas áššiid ja dáhpusaid.⁶⁰⁹

Veahkkeneavvuid plánemis ja ovddideamis ja maid iešguđegelágan doarjagiid miediheamis galggalii váldit vuhtii ovdamearkka dihte árbevirolaš sápmelaš ealáhusaid ja kultuvrra erenomášsárgosiid. Ovdalis dán raporttas⁶¹⁰ mitalit ovdamearkkas, mas olmmoš lei ohcan Álbmotealáhuslágádus ealáhusdoarjaga ámmátlaš veajuiduhttima várás. Iežas ohcamušas son ozai doarjaga mohtorgielká ja njealjejuvllagii, muhto Álbmotealáhuslágádus lei hilgon ohcamuša. Mohtorgielká ja njealjejuvllat eai ÁEL:a mearrádusa mielde leat buohcuvuođa dihte bákolaš veahkkeneavvut barggus.⁶¹¹ Dán dáhpuhussii lea giddejuvvon fuomášupmi Álbmotealáhuslágádusa diŋgon čilgehusas. Čilgehusas geahčadit dáhpusa kritihkalaččat, ja das mitaluvvo ahte boahtteáiggis dánsullasaš mearrádusain galggalii váldit buorebut vuhtii boazodoalu mearkkašupmi sápmelaš kultuvrra oassin.⁶¹² Dát lea almmatge okta konkrehta ovdamearka, mas olmmoš, geas lea váddu, ii oaččo sutnje vealttameahtun ja dárbbalaš veahkkeneavvuid, vai son sáhtálii oassálastit boazodollui. Boazodoalus lea almmatge stuorra mearkkašupmi sápmelaš kultuvrras. Dán prošeavtta áššedovdijearahallamis boahá ovdan ahte lámisolbmuid livččii duođaid dehálaš beassat oassálastit ovdamearkka dihte boazodoalu iešguđet dáhpuhussii. Dat leat seammás dehálaš sosiála dáhpusat servošis. Árbevirolaš ealáhusaiguin bargan vejolašvuođaid mielde lea dehálaš, daningo dat sihke eastada ovddalgihtii olbmuid eretduvdáseami iežas servošis ja doalaha maid olbmuid vuoigatlaš buresbirgejumi.⁶¹³

Ovttá jearahallamis boahá ovdan ahte maiddái stáhta maŋimus áiggiid doaimmat, degomat Deanu soahpamuša ratifiseren, sihke duolbmá sápmelaččaid vuoigatvuođaid ja maid ásaha eandalii sápmelaččaid siskkáldas unnitloguid vel heajut sajádahkii. Dát olbmot vásihit iežaset eallimis muđuidnai hástalusaid. Informánta ipmárdusa mielde sis eai vealttakeahtá leat seamma vejolašvuođat viggat bealuštit iežaset vuoigatvuođaid eamiálbmoga ovddasteaddjin go sápmelaččain, geat eai kategoriserejuvvo lámisolmmožin.

Okta informánta mitala ahte lea vásihan vealaheami militearas, mii dán dutkamušas dulkojuvvo heađušteapmin. Olbmos lea váddu, ja danin son ii sáhtán čadahit buot militeara bargguid ovttaveardásaččat earáiguin. Dán dihte

⁶⁰⁹ Jearahallan 20.6.2017 SámiSoster rs, Ristenrauna Magga.

⁶¹⁰ Gč. dán rapporta kapihttala 4.1.

⁶¹¹ Álbmotealáhuslágádusa cealkámus dán áššis 18.1.2011.

⁶¹² Faurie (2011),s. 34-35. Gč. áššis eanet dán rapporta kapihttalis 4.1.

⁶¹³ Jearahallan 13.8.2017 SámiSoster rs, Ristenrauna Magga.

son bilkiduvvui.⁶¹⁴ Olbmo sápmelašvuohta duddjui dillái goittotge aivve odđa nyanssa, daningo earáid oainnu mielde olbmo hástalusat laktásedje maiddá su sápmelaš duogáži, eai dušše fal su váddui. Go olmmoš gártá dákkár dilis vásihit vuolideami ja fuotnuma, de su etnalaš duogáš ovttas váttuin čuoččáldahttet losses vealahánvášáhusa. Sápmelaš kultuvrras ja jurddašnuvuois birgen laktása buresbirgejupmái⁶¹⁵. Go ovdalis govviduvvon ovdamearkkas olbmo buresbirgejupmi biddjui gažaldatvuložin ja bilkku čuožáhahkan válljejuvvui dasa lassin olbmo sápmelaš duogáš, de headušteamis lea šaddan olbmui guhkesáigge ja losses noadđi.

Hokkasa (2017) raporttas intersektionála dahjege fátmasteaddji vealaheami (eŋg. intersectional discrimination) oktavuodas bukte ovdan historjjálaš ja buolvvaid duohkásaš traumaid váikkuhusaid vuhtton sápmelaš lámisolbmuid eallimis. Oassi su dutkamuša informánttain muitala iežaset rašes mánnávuoda muittuid birra, mat ain čuhcet sin eallimii. Boares traumat dávistit olbmuid eallimii earret eará vanhenvuhtii laktáseaddji hástalusain. Trauma sáhtta almmatge vuhttot maid čuovvovaš bulvii nu ahte vanhemiidda lea hui váttis fuolahit iežaset mánáin. Ruovttu váttisvuodaid dihte Hokkasa dutkamuša informánttain muhtimat ledje dolin biddjon sadjásašbearrašii, mat eai lean motge oktavuodas sápmelaš kultuvrrain. Dát lea oassái ovddidan dan ahte olbmuid oktavuodas sápmelaš kultuvrii lea boatkanan.

Maiddá almmolaš ságastallamis leat maŋimuš jagiid ságastallan olu sápmelaččaid buolvvaid duohkásaš traumas, dan noadđis ja dán noadđi burgimis. Dán raportta čállinproseassa áigge Supmii leat plánegohtán duohtavuodas- ja soabadankommišuvnna, mas lea Sámedikki oainnu mielde hui dehálaš rolla historjjálaš vealaheami giedahallanproseassa dáfus.⁶¹⁶ Sápmelaš lámisolbmuid dáfus lea dattetge dehálaš váldit vuhtii ahte sin noadđi čatnasa vearrámus dilis sihke sápmelaččaid historjjálaš boastut meannudeapmái ja maiddá váttui laktáseaddji negatiiva noadđái. Sápmelaš lámisolbmuid dili erenomášvuoda galggalii almmatge váldit vuhtii dán fáttá giedahallanproseassas.⁶¹⁷

Nubbi ášši, man Hokkanen buktá ovdan, lea intersektionála vealaheami ja sápmelaš lámis nissoniin sajádaga gaskavuodas. Nissoniin sajádat sámeservošis lea oppalohkái čuoččáldahtán maid dieđalaš ságastallama⁶¹⁸, ja váikkuhusat

⁶¹⁴ Informánta ii meroštallan dárkileappot, gii.

⁶¹⁵ Gč. fáttas oppalaččat Heikkilä ja earát (2013), s. 54-58.

⁶¹⁶ YLE, Saamelaisten ja valtion välistä historiaa selittelevän totuuskomission perustaminen etenee (7.8.2017). Čujuhusas: <https://yle.fi/uutiset/3-9685949>; Saamelaiskäräjät, Muistio lähetekeskustelusta Saamelaiskäräjien kokouksessa 2/2017, 19.6.2017,

⁶¹⁷ Jearahallan 20.6.2017 SámiSoster rs, Ristenrauna Magga.

⁶¹⁸ Gč. maid dán raportta s. 159.

dávistit lunddolaččat maid daid nissoniid eallimii, geain lea juoga váddu.⁶¹⁹ Sohkaabeallái laktásit sámeservošis dihto vuordámušat. Hokkasa dutkamušá informánttat muitalit ovdamearkka dihte mo sin vanhemat leat viggan váikkuhit ovdamearkka dihte sin skuvlejupmái ja guoimmi välljemii. Oassi informánttain ii leat goittotge miehtan iežas vanhemiid gáibádusaide, ja informánttat čilgejit ahte nissonat galget rahčat dán ovdii mealgat olu eanet go dievddut.⁶²⁰ Maiddái dán dutkamušá ovttá jearahallamis boahdá ovdan ahte informántta sihke lámisolmmožin ja nissonin ii ane iežas seamma čeahppin go eará sámeservoša olbmot. Informántta ii goittotge čilge ášši dárkileappot, iige sápmelaš lámis nissona sajádat muđuidege boahdán ovdan dán dutkamušá jearahallamiin.

5.9. Jearahallamiin ja bargobájiin badjánan vuogit sihke eastadit vealaheami suopmelaš oktasašgottis ja doarjut olbmuid, geat leat juo gillán vealaheami dihte

Dán prošeavtta áigge jearahallamiin badjánedje mánggat jurdagat das, mo sápmelaš lámisolbmuid vealaheami sáhtálii boahtteáiggis eastadit ovddalgihtii, ja mo veahkehit olbmuid, geat leat juo gillán vealaheamis suopmelaš oktasašgottis. Oassi evttohusain laktása čielgasit sámegielat bálvalusaid ovddideapmái ja oassi fas oppalalohkáii lámisolbmuid sajádaga buorideapmái oktasašgottis.

Dieđu lasiheapmi badjáná dutkamušá jearahallamiin mánggii. Lámisolbmuide alccesis ja maid sin lagašservošii galggalii fállat eambo ja čielgaseappot dieđu buot doarjjabálvalusain ja -doaimmain. Dán dieđu galggalii fállat buot golmmain sámegielain, daningo fáddái laktáseaddji terminologijja sáhttá leat váttis ipmirdit, man dihte dan livččii erenomáš dehálaš oazžut iežas eatnigillii. Diehtu ovdamearkka dihte iešguđet váttu ja sierradárbbu birra galggalii oppalohkáii lasihit oktasašgottis, daningo nu mot jearahallamiin čielgá, de olbmot eai dábálaččat oro diehtime maid galggalii bargat ja mo reageret iešguđet dilálašvuodas gos lea maid lámisolmmoš. Oppalohkáii maid lámisolbmuid vuoigatvuodaide laktáseaddji dieđut ja dáiddut vásihuvvojit oalle vánisin. Danin daid ja maiddáii ON: id lámisolbmuid vuoigatvuodaide oktasašsoahpamušas galggalii ságastallat eanet ja juohkit dasa laktáseaddji dieđu viidáseappot.

Ovttaveardásašvuoda ovddideapmi nu ahte stáhta čujuha eanet resurssaid ovdamearkka dihte iešguđegelágan bálvalusaid, doarjjadoaimmaid ja

⁶¹⁹ Hokkanen (2017), s. 64-65.

⁶²⁰ Hokkanen (2017), s. 63-65.

veahkeneavvuid ovddideami várás. Ovddidanbargui galggalii váldit mielde maid sin, geat dihtet dárkilit dihto váttu hástalusaid birra olbmuid árggas. Buotlágan eastagiid jávkkadeapmái oktasašgottis galggalii giddet eanet fuomášumi ja maid bargat dili buorideami ovdii. Namalassii sápmelaš lámisolbmuid dáfus galggalii lasihit sámegielat bálvalusaid ja daid bagadeami, vai sii livčče ovttaeardásaš sajádagas sihke suomelaš lámisolbmuid ja oppalohkái oktasašgotti eará olbmuid ektui. Dasa lassin sápmelaš lámisolbmuid dáfus ovdamearkka dihte veahki mearridettiin ja iešguđegelágan doarjjadoaimmaid plánedettiin galggalii váldit vuhtii sápmelaš kultuvrra erenomášsárgosiid. Erenomážit Sápmelaččaid ruovttuguovllus ássi olbmuid buohta galggalii váldit vuhtii maid ássanbirrasa vejolaš erenomášhástalusat olbmuid árggas.

Dasa lassin livččii dehálaš **suokkardit, mat livčče dakkár posiitiiva sierradoaimmat**, mat veahkehivčče lámisolbmuid duođalaš ovttaeardásaš sajádahkii válđoálbmoga ovddasteddjiid ektui. Dál sápmelaččat, erenomážit lámisolmmoš, guhte hubmá sámegiela eatnigiellan, gártet iežaset árggas ”doarrut” vai oáččolii juobe muhtun moložiid juo muđuidnai vátna bálvalusain iežas eatnigillii. Dát ásaha olbmo juo álggu rájes earáárvosaš sajádahkii válđoálbmoga ovddasteaddji ektui.

Dulkabálvalusaid ovddideapmi buot Suomas hubmojuvvon golmma sámegillii livččii erenomáš dehálaš, vai sápmelaš lámisolbmuid dilli ovdána. Sámegielat dulkonbálvalusaid galggalii čohkket nu ahte ovdamearkka dihte iešguđet virgeoapmahaš sáhtálii diŋgot ovtta báikkis dulkonbálvalusa.

Sámegielat bálvalusaid ovddideami dáfus jearahallamiin badjánit ovttaskas ovdamearkan earret eará sámegielat musihkkaterapiija, sámegielat gullandutkamuša ja sámegielat mielladearvvašvuohtabálvalusaid ovddideapmi. Bálvalusaid galggalii oppalohkái ovddidit.

Fievrredanbálvalusaid ovddidandárbbu mearkkašupmi erenomážit meahcceguovlluin lea stuoris, daningo fievrredanbálvalusat lasihit lámisolbmuid vejolašvuoda iehčanasvuhtii. Dasa lassin dat lasihivčče olbmuide vejolašvuoda ássat iežas ruovttus bálvalusdálu sajis.

Lámisolbmuid individuála dárbbuid vuhtii váldin oktasašgottis ja dieđu lasiheapmi iešguđet suorggi skuvlejumis. Lámisolbmuid galggalii váldit vuhtii ovttaskas olmmožin, geain leat iežaset individuála dárbbut. Dáid dárbbuid galggalii duođalaččat váldit vuhtii oktasašgotti iešguđet sektoris ja virgeoapmahaččas. Iešguđet suorggi ámmátolbmuid skuvlejumis, dalle go dát olbmot barget lámisolbmuiguin, galggalii bidjat návccaid dasa ahte sii máhtále váldit vuhtii maid lámisolbmuid individuála dárbbuid.

Skuvlejumi lasiheapmi sápmelaš kultuvrra ja sápmelaš vuoigatvuodaid birra iešguđet virgeoapmahažžii ja erenomážit olbmuide, geat barget sápmelaš lámisolbmuiguin, lea hui dehálaš. Dáidda olbmuide galggalii lágídit ovdamearkka dihte sierra skuvlejumi sápmelaš kultuvrra ja sápmelaččaid vuoigatvuodaid birra. Dáid temáid fertelii laktit iešguđet skuvlenprográmmaid oassin, degomat dearvvašvuohta- ja sosiálasurggiid skuvlenprográmmaid, vai bargiin livčče goit muhtun vuodđodieđut ipmirdit kultuvrraid gaskasaš erohusaid dalle go sii barget sápmelaš lámisolbmuiguin.

Oppalohkáii suomelaš skuvllain oahpahussii galggalii laktit eanet oahpahusa sápmelaččaid, sin kultuvrra ja historjjá ja sápmelaččaid vuoigatvuodaid birra.

Lámisolbmuide mielamiel skuvlen- ja barggu oažžunvejolašvuodaid galggalii ovddidit ja dán vuogádaga buoridit. Dál mánga lámisolbmo báhcet juo nuorran ovdamearkka dihte bargonávccáhisvuodaealáhahkii, ja dát váikkuha hui olu sin eretduvdáseapmái servošis ja oktasašgottis.

Dábálaš doaladumiid ovddidanbargu ja sihke lámisolbmuide ja sápmelaččaide čujuhuvvon ovdagáttuid jávkkaheapmi oktasašgottis livččii erenomáš dehálaš. Vai dát bargu ovdánivččii, galggalii guorahallat viidáseappot iešguđegelágan doaibmanvugiid.

Sode-odasteami oktavuodas galggalii giddet fuomášumi sápmelaš lámisolbmuid vuoigatvuodaid ollašuvvamii.

Sápmelaš lámisolbmuid **negatiiva stigma giedahallanproseassa galggalii plánet ja ovddidit**, daningo dál das lea hui stuorra váikkuhus olbmuid vuoigatvuodaid buresbirgejupmái. Dát geatnegahtalii almmatge sierra resurssaid čujuheami vuos plánen- ja ovddidanbargui ja mañjeleappos plánaid ollašuhhtinbargui.

5.10. Konklusuvnnat ja ávžžuhusat, mat giedahallet sápmelaš lámisolbmuid olmmošvuogitvuodaid ollašuvvama ja sin vásihan mánggadáfot vealaheami

5.10.1. Sápmelaš lámisolbmuid vealaheami birra

Sápmelaš lámisolbmot leat suomelaš oktasašgottis erenomáš sajádagas dan dáfus ahte sii gullet goit guovtti iešguđet jovkui, mat leat oktasašgottis unnitlohkun. Sii leat Suomas ássi sápmelaš eamiálbmotservoša ovddasteaddjit ja seammas sin eallimii gullá muhtinlágan váddu. Dán lassin sii sáhttet ovddastit maid eará sámeservoša siskkáldas unnitloguservoša, degomat anáraččaid dahje nuortalaččaid. Dán dihte sii gártet dillái, mii lea olu rašit ovdamearkka dihte válđoálbmoga dahje sápmelaččaid ektui, geat eai leat kategoriserejuvvon lámisolmmožin. Sápmelaš lámisolbmui lea alla riska vásihit mánggadáfot vealaheami, ja dan dutkamusa jearahallamiin badjánit almmatge mánggat ovdamearkkat iešguđegelágan vealahandilálašvuodain.

Nuppiiguin sániiguin, mánggadáfot vealaheapmi čujuha vealaheapmái, mii guoskkaha ovttaskas olbmo iešguđetládje.⁶²¹ Mánggadáfot vealaheapmi juhko dábálaččat mánggageardásaš, kumulatiiva ja fáttmasteaddji (intersektionála) vealaheapmái⁶²². Dán dutkamusa informánttat muitalit ahte leat vealahuvvon sihke sin váttu ja maiddái sápmelašvuoda dihte. Dát dárkkuha dan ahte sii vásihit iežaset árggas mánggadáfot vealaheami, ja buot mánggadáfot vealaheami tiipat vuhttojit informánttaid muitalusain. Go vealaheapmi boahtá ovdan iešguđegelágan vuodustusaiguin iešguđet dilálašvuodas, de olbmot vásihit mánggadáfot vealaheami⁶²³. Ovdamearkka dihte olbmuid struktuvrralaš vealaheapmi sin lámisvuoda dihte badjána ovttá dilálašvuodas go fas vealaheapmi sápmelašvuoda dihte badjána fas nuppi dilálašvuodas. Dát almmatge duddjo olbmui mánggageardásaš vealaheami vásáhusa. Jearahallamiin badjánit maid dilálašvuodas, main vealaheapmi vuhtto ovttá ja seamma dilálašvuodas, muhto guovtti iešguđet vuodustusa dihte, ja dalle lea sáhka

⁶²¹ Makkonen (2003), s. 13-14; Fredman (2016), s. 27-28; Aaltonen ja earát (2009), s. 19; Makkonen (2002), s. 9-10. Gč. eanet dán raportta kapihttalas 3. mánggadáfot vealaheamis.

⁶²² Gč. eanet kapihttalas 3.2.

⁶²³ Gč. eanet dán meroštallamis dán raportta kapihttalas 3.2. ja omd. Aaltonen ja earát (2009), s. 19. Fredman (2016), s. 27; Makkonen (2002), s. 10.

kumulatiiva vealaheamis⁶²⁴. Ovtta informántta muitalus lea govvádus kumulatiiva vealaheamis. Dan mielde son headuštuvvui iežas sápmelašvuoda dihte nuppi ceahki skuvlejumis. Dasa lassin skuvlejumis maid biehttaledje fállamis sutnje govttolaš vuogáidduhtima, masa sus livččii leamašan vuoigatvuohta lámisvuoda dihte, vai son livččii sáhttán čadahit skuvlejumi ovttavewardásaččat earáiguin.

Dasa lassin dán dutkamušas badjánit dilálašvuodat, mat dán dutkamušas meroštallojit fátmasteaddji (intersektionála) vealaheapmin. Fátmasteaddji vealaheapmi sáhttá boahit ovdan aivve erenomáš vugiiguin, dan dihte go olmmoš gullá dán guovtti unnitlohkui. Dát vealaheapmi lea dakkár ahte ovdamearkka dihte suomelaš lámisolmmoš ii vealahuvvole sullasaš dilálašvuodas dahje seamma ládje sápmelaš lámisolmmoš, geas ii leat váddu, ii vealahuvvole sullasaš dilálašvuodas. Dákkár dilis olmmoš vealahuvvo seamma dilálašvuodas sihke iežas sápmelašvuoda ja maiddái váttu dihte.⁶²⁵ Dál sámegeilat medisiinnalaš dutkamuš lea hui vánis. Ovdamearkka dihte gullanteastta ii oaččo mange sámegeillii, man dihte sámegeilat dutkamuša váilun sáhttá almmatge váikkuhit duodaid olu dahje maid botnjat teastta bohtosiid. Eanaš erenomáš doarjjadoaimmaid ja daidda laktáseaddji bálvalusaid ii oaččo sámegeillii, ja nuba ovdamearkka dihte sámegeilat erenomášmánná gártá dákkár dilis bajásšaddat praktihkas suomagielagin. Dasa lassin ovdamearkka dihte iešguđegelágan veahkkeneavvuid ja doarjjadoaimmaid árvvoštaladettiin ja daidda laktáseaddji doarjagiid mieđihettiin sápmelaš kultuvrra ja dan ealáhusaid várás sáhttet almmatge báhcit virgeoapmahaččain fuomáškeahttá. Ovdamearkka dihte boazodollui dárbbáša mohtorgielká iige elektrovnnalaš jorrestuolu.

Maiddái eará sullasaš dilálašvuodat, main sápmelaš lámisolbmot vealahuvvojit, bohtet materiálas ovdan. Vealaheami sáhttá dulkot mángii struktuvrralaš vealaheapmin, ja dasa reageren gáibida sihke lasseresursaid ja maiddái politihkalaš dáhtu. Jos dili geahčada intersektionála lahkonanvuohkái mihtilmas vugiin, dán oktasašgotti váldegaskavuodaid bokte⁶²⁶, sáhtálii oktageardánit dadjat ahte dihto dilálašvuodain sápmelaš olmmoš lea heajut sajádagas dán oktasašgottis váldoálbmoga ovddasteddjiid ektui. Maiddái sámeservoša siste leat unnitlogujoavkkut, mat lea fas nuppiid siskkáldas unnitlogujoavkkuid ektui

⁶²⁴ Gč. eanet dán meroštallamis dán raportta kapihttalas 3.2. ja omd. Aaltonen ja earát (2009), s. 20; Fredman (2016), s. 27; Makkonen (2002), s. 10-11.

⁶²⁵ Gč. eanet dán meroštallamis dán raportta kapihttalas 3.2. ja omd. Aaltonen ja earát (2009), s. 20; Fredman (2016), s. 27-28; Makkonen (2002), s. 11; Burri & Schiek (2009), s. 4.

⁶²⁶ Gč. fáttás oppalaččat omd. Fredman (2016).

heajut sajádagas. Analysii sáhtálii váldit mielde ovdamearkka dihte sohkabeliid gaskasaš váldegaskavuodaide, mii almmatge dahká vealahandilálašvuodaide analyserema ja dan čájeheami ja maid virgeoapmahaččaid gieđahallama mánggamohkkábun. Dán dutkamuša funkšuvdnan lea goittotge vuojuđuuvvat mánggadáfot vealaheapmái oppalaččat, ii dušše fal fátmasteaddji vealaheapmái ja dan váldegaskavuodaide.

Dego juo ovdalis bođii ovdan, de dán dutkamušas badjánit mánga ovdamearkka mo sápmelaš lámisolbmot vealahuvvojit sihke sápmelašvuoda ja lámisvuoda dihte. Vealaheapmi lámisvuoda dihte dihtto materiálas čielgasepmosit. Dán dilálašvuodain olbmot leat sáhtán ovdamearkka dihte biehttalit fállamis govttolaš vuogáiduhhtima, vai sii sáhtále gálgat iežaset áššiid ovttaveardásaččat virgeoapmahaččaid luhtte. Lámisolbmuid bálvalusaide guoski dieđu ii oaččo doarvái álkít iige čielgasit, man dihte olbmot eai vealttakeahtta oba dieđege, guđelágan bálvalusaide dahje doarjjadoaimmaide sis lea vuoigatvuohta. Lámisolbmot vásihit vealaheami maiddái bargoeallimis sihke barggu ohcandilálašvuodain ja bargoeallimis. Vealaheapmi sápmelašvuoda dihte laktása dávjá sámegeielat bálvalusaid oččodeapmái. Erenomážit sámegeielat sosiála- ja dearvvašvuodabálvalusaid ovddidandárbu badjana materiálas mángii. Oppalohkái ovdamearkka dihte sápmelaččaid vuoigatvuođaide ja sápmelaččaid siskkáldas oaivilerohusaide laktáseaddji almmolaš ságastallan lea jearahallamiid mielde váikkuhan negatiivvalaččat dábbalaš doaladumiide sápmelaččaid guovdu.

Vealaheapmi bohtá ovdan sihke eahtenjuolges ja njulges hámis. Vealaheapmi bohtá ovdan maid heađušteapmin ja govttolaš vuogáiduhhtimis biehttaleapmin. Dávjá vealaheami lea hástaleaddji fuomášit ja dávjá dat lea maid oktasašgotti struktuvrrain, ja danin dan caggan gáibidivččii viiddit servodatlaš ja lánkaásaheami nuppástusaid. Erenomážit fátmasteaddji vealaheami birra ságastaladettiin problemáhtalažžan šaddá dat ahte dál lánkaásaheamis vealaheami geahčadit dušše ovttaskas vuođuštusaid vuođu, iige dat bastte vástidit fátmasteaddji vealaheami hástalusaid.

5.10.2. Sápmelaš lámisolbmuid vuoigatvuođaide ovddideapmi Suomas

Lámisolbmot leat badjánan Suoma stáhta olmmošvuoigatvuohtapolitiikka guovddážii sihke našuvnnaš ja riikkaidgaskasaš dásis maŋimus jagiid. Jagi 2016 Suopma ratifiserii ON:ide lámisolbmuid vuoigatvuođaide

oktasašsoahpamuša. Dás čuvvo maiddái láhkaásaheami ođasteamit ja dasa lassin nammaduvvui ođđa ovttastupmi, man funkšuvdnan lea ovddidit, suodjalit ja ja čuovvut našuvnnaš láhkaásaheami ollašuhttima. Ovttastupmái gullet Olmmošvuoigatvuođaguovddáš, dan olmmošvuoigatvuođaváljagoddi ja lassin riikkabeivviid vuoigatvuođaáššeolmmoš. Dasa lassin vuodđuduvvui lámisolbmuid vuoigatvuođaid ráđđádallangoddi (LÁRÁ) ja maiddái olmmošvuoigatvuođaváljagotti vuollái bissovaš lápmásiidjuogus, mii gohčoduvvo lámisolbmuid olmmošvuoigatvuođakomitea (LOVK).⁶²⁷ Lešguđet doaibmi lea giddegohtán ain eanet fuomášumi lámisolbmuid vuoigatvuođalaš sajádahkii. Dasa lassin aktiivvalaš barggu, vai sin sin vuoigatvuođaid ollašuvvan ovdána, lea dehálaš joatkit. Sin vuoigatvuođaid ja sajádaga oktasašgottis lea dehálaš loktet maid boahhteáiggis sihke našuvnnaš ja riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuohtapolitiikka guovddáš áššin ja joatkit sin sajádaga ja vuoigatvuođaid aktiiva ovddideami maid Suoma ovddidanovttasbarggu dáfus.

Sápmelaš lámisolbmuid vuoigatvuođaid ovddideami plánemis lea dehálaš geahčadit dili namalassii interseksiónála lahkonašvuogi bokte. Eamiálbmoga siskkáldas unnitlohkun sápmelaš lámisolbmuid guoská maid oppalohkái sápmelaččaid sajádat ja sin vuoigatvuođaid ollašuvvan. Dán lassin dehálaš rollas lea ainjuo lámisolbmuid guoski láhkaásaheami ja lámisolbmuid vuoigatvuođaid ovddideapmi suopmelaš oktasašgottis. Dasa lassin leat dilálašvuođat, main maiddái láhkaásaheamis galggalii giddet fuomášumi namalassii sápmelaš lámisolbmuid dillái. Dán vuollekapihttala álgui leat čohkkejuvnon sápmelaš vuoigatvuođaid temát, maid Suopma galggalii ovddidit našuvnnaš dásis. Oasis dain ávžžuhusain lámisolbmot máinnašuvvojit sierra. Dán mañnel buktojit ovdan ávžžuhusat, vai lámisolbmuid olmmošvuoigatvuođaid ollašuvvan ovdána.

Sápmelaččaid vuodđolágalaš vuoigatvuohta gillii ja kultuvrii galgá ollašuvvat áššálaččat vuolit láhkaásaheamis. Giellalaš vuoigatvuođaid galggalii nannet nu ahte vuodđolága ja maiddái giellalága funkšuvnna mielde sápmelaččaid vuoigatvuohta geavahit iežaset giela virggálaš oktavuodain ollašuvlii maid praktihkas. Giellalága funkšuvdnan lea leamašan ollašuhttit ainjuo viidáseappot sápmelaččaid kulturiešmearrideami mihttomeriid nu ahte dat doarju sámegiela ja kultuvrra, nanne giela virggálaš sajádaga ja viggá vuolidit giellageavaheami šielmmá virggálaš oktavuodain. Dán dutkamušas guovddáš gažaldahkan hápmašuvve almmatge sámegielat sosiála- ja dearvvašvuođabálvalusat, main

⁶²⁷ Gč. dán raportta kapihttalis 5.4. Gč. fáttás eanet omd. eduskunnan oikeusasiamies (2016), s. 66; Ihmisoikeuskeskus (2016), s. 65-66.

gielalaš vuoigatvuodát ollašuvvet hejot. Bálvalusat eai gávdno sámegillii dávjá oba dulkke bokte. Sápmelaš lámisolbmuid gielalaš vuoigatvuodaid galggalii sihkkarastit bálvalusaid očcodeamis.

Sápmelaččaid olmmošvuoigatvuodaid galgá ollašuttit maiddá našuvnnalaččat. ON:id eamiálbmogiid vuoigatvuodaid julggaštusa galgá dulkot instrumeantan, mii čohkke eamiálbmogiid suodjaleami oktasaččat dohkkehuvvon vuoigatvuodaid ja prinsihpaid, ja man našuvnnalaš ollašuttimii Suopma lea čatnasan. Suopma galggalii ovddidit ILO nummir 169 ja Davviriikkalaš sámesoahpamuša ratifiserema, jos Sámediggi doarju dáid instrumeanttaid našuvnnalaš fápmudeami.

Árbevirolaš ealáhusaid suoji galggalii nannet nu mot mánggat olmmošvuoigatvuodaid gohcinorgánat ávžžuhit. Láhkaásaheapmi, mii laktása dahje guoská njuolga árbevirolaš ealáhusaid, galggalii mearridit sápmelaš kultuvrra geahnohuhttingielddu dego maiddá váikkuhusaid árvvoštallama ja nuppástusohcanvuoigatvuoda. Nugo daddjon, sápmelaš lámisolbmuid dáfus galggalii váldit vuhtii ahte dárbblaš veahkkeneavvut sáhttet leat earálárganat go maid vuogádat dábalaččat fállá, dalle go lea sáhka árbevirolaš ealáhusaid dáfus dárbblaš veahkkeneavvuin.

Sápmelaččaid oassálastinvuoigatvuodaid áššiide, mat gusket sin ja váikkuhit sidjiide, galgá lasihit. Oassálastingeatnegasvuoda ollašuttimis galgá váldit vuhtii sápmelaš siskkáldas unnitloguid, dego lámisolbmuid. Oassálastimis ferte váldit vuhtii sierra maid dakkár joavkkuid, geain lea erenomáš riska vealahuvvot, dego lámis nissoniid ja mánáid. Seammás galgá váldit vuhtii dáid joavkkuid erenomáš sajádaga, man mánga iešguđet olmmošvuoigatvuohtainstrumeantta, dego ON:id lámisolbmuid vuoigatvuodaid oktasašsoahpamuš, lea addán.

ON:t giddegođii eanet fuomášumi lámisolbmuid olmmošvuoigatvuodaide 1970-logus, ja dat buvttadii iešguđegelágan julggaštusaid ja doaimaprográmmaid. Dasa lassin dat vuodđudii jagi 1994 ON:id lámisolbmuid vuoigatvuodaid ovddideapmái vuojulduvvan erenomášraporterejeaddji doaimma. Buot olmmošvuoigatvuohtasoahpamušat gusket lunddolaččat maid lámisolbmuid. Daid gohčet iešguđegelágan olmmošvuoigatvuodaorgánat, mat leat cealkán lámisolbmuid olmmošvuoigatvuodain ja váldán vuhtii vealatkeahtesvuodaprinsihpa.

ON:id eamiálbmogiid vuoigatvuodaid julggaštusa dohkkeheami maŋgel eamiálbmogiidda gullelaš lámisolbmuid vuoigatvuodaide ja sajádahkii leat

giddegohtán eanet fuomášumi earret eará ON:id eamiálbmogiid bissovaš foruma čielggadusa vuodul. Jagi 2006 dohkkehuvvon ON:id oktasašsoahpamuš lámisolbmuid olmmošvuoigatvuodain dovddasta láidehusas ahte stáhtat leat fuolastuvvan dain váttes diliin, maid vásihit lámisolbmot, geat vealahuvvojit mánggageardásaččat dahje roavvásit. Láidehus máinnaša maiddái eamiálbmogiid oktan dákkár joavkun. Mánggadáfot vealaheapmi máinnašuvvo maid artihkkalis 6, mii giedahallá nissoniid ja nieiddaid. ON:id lámisolbmuid vuoigatvuodaid gohcinkomitea lea addán stáhtii loahppaarvalusa, mas gávnnavuvvo ahte eamiálbmogii gullelaš lahtut vásihit mánggadáfot vealaheami. Komitea lea ávžžuhan ahte doaba mánggadáfot vealaheapmi váldo vuhtii láhkaásaheamis.⁶²⁸

Vuodđolága 6 § máinnaša lámisolbmuid sierra joavkun, man guoská vealahangieltu. Dasa lassin vuodđolága 17.3 § mearrida ahte sidjiide, geat dárbašit láhttengiela dahje lámisvuoda dihte dulkon- dahje jorgalanveahki, dát vuoigatvuodat dorvvastuvvojit lágain. Sápmelaš lámisolbmuid dáfus ovtaveardásašvuohtanjuolggadusaid galgá dulkot ovtas vuodđolága 17.3 §:n, mii dorvvasta maid sápmelaš lámisolbmuid vuoigatvuoda sámegillii ja kultuvrii. Sámegielain eai leat iežaset láhtat. Dan dihte sápmelaččaid, geain leat gullandahje hupmanváttut, vuoigatvuodat ollašuvvan lea hástaleaddji. Sápmelaččaid, geain lea gullan- dahje hupmanváddu, dáfus erenomáš hástalus lea muhtin láhtaid váilun govvideaddji sámegielsániid ja árbevirolaš ealáhusaide laktáseaddji sániin. Dán barggu galggalii dás duohko ovddidit ja sihkkarastit barggu várás maid doarvai olu resurssaid. Sápmelaččaid, geain leat gullan- dahje hupmanváttut, vuoigatvuodaid ollašuvvamis galgá oppalohkái fuolahit.

Oktasašgotti struktuvrralaš eastagiid galgá burgit ja maiddái lasihit dieđu, vai lámisolbmuid vuodđovuoigatvuodat ja lámisolbmuid vuoigatvuodaid oktasašsoahpamuša guovddáš prinsihpat ollašuvvet praktihkas. Prinsihpaide gullet ovttaskas olbmo iešmearridanvuoigatvuoda gudnejahttin, vealatkeahtesvuohta ja ovtaveardásašvuohta, lámisolbmuid oassálastin ja oasálašvuohta oktasašgottis ja easttahisvuohta ja bálvalusaid oččodeapmi. Dieđu galgá lasihit, vai oktasašsoahpamuša vuolggasadji, lámisolbmuid dohkkeheapmi oassin olbmuid mánggalárganvuoda, ollašuvvá sihke doaladumiid ja lámisolbmuiguin meannudeami dáfus.

⁶²⁸ Gč. dán raportta kapihttalas 5.5.

Lámisolbmuid vuoigatvuodaid oktasašsoahpamuša mielde buohkaid vuoigatvuodaid dorvvasteami galgá sihkkarastit maid praktihkas, maddái sápmelaš lámisolbmuid dáfus. Dego earánai lámisolbmuide, maddái sápmelaš lámisolbmuide oktasašsoahpamuš dorvvasta ovdamearkka dihte easttahisvuoda ja bálvalusaid očcodeami lassin guovddáš vuoigatvuoda, lihkanfriddjavuoda ja fievrredeapmái beassama. Sápmelaš lámisolbmuid dáfus soahpamuš dáhkida maid vuoigatvuoda iehčanas eallimii ja oasálašvuoda servošis. Dát vuoigatvuodat leat dehálaččat dán dutkamusa materiála vuodul. Fievrredanbálvalusaid dáfus ovdamearkka dihte dat ahte fievrredeapmi lea vejolaš dušše beavit sáhtá eastit fievrredeami dárbbasheddjiid beassama servoša dáfus dehálaš doaimmaide eahkedis. Soahpamuš dorvvasta maid vuoigatvuoda kultuvrii, ja dát almmatge laktása hui olu searvvušlašvuhtii. Fievrredanbálvalusaid galggalii ovddidit nu ahte dat vástidit dievaslaččat daid geavaheddjiid duodalaš dárbbuid.

ON: id lámisolbmuid oktasašsoahpamuša artiikkala 4 (3) mielde lámisolbmuid oassálastingeatnegasvuoda našuvnnaš ollašuttimis galggalii čállit čielggadusa. Čielggadusa galgá lágidit ovttas iešguđet virgeoapmahaččain ja lámisolbmuid ovddastanorgánaiguin.⁶²⁹ Oktasašsoahpamuša artiikkala 4 (3) mielde lámisolbmuid lea vuoigatvuoha oassálastit áššiid válmmaštallamii, mearrádusaid dahkamii ja ollašuttimii, čuovvumii ja árvoštallamii, mat gusket sin. Livččii almmatge dehálaš suokkardit, mo oassálastingeatnegasvuoha ollašuvvá dál Suomas, ja mo dan ollašuvvama sáhtálii ovddidit. Dasa lassin livččii dehálaš maid lasihit oppalohkái iešguđet virgeoapmahačča didolašvuoda dán oassálastingeatnegasvuoda dáfus. Maddái sápmelaš lámisolbmuid oassálastima ollašuvvama galggalii guorahallat ja nannet nu ahte dat čuovvu oktasašsoahpamuša.

Lápmásiidbálvalusláhkaásaheami odasteami galggalii gergat nu ahte dat váldá vuhtii maddái erenomášjoavkkuid, dego sápmelaš lámisolbmuid sierradárbbuid. Sámedikki evttohusaid mielde. Maddái sápmelaš lámisolbmuid iešmearridanvuoigatvuoda ja gielalaš ja kultuvrralaš vuoigatvuodat galget ollašuvvat odasmahtton lápmásiidbálvalusláhkaásaheamis. Dasa lassin

⁶²⁹ Olmmošvuoigatvuodaguovddáš lea evttohan dán vástádussan LOVK: evttohussii. Čujuheapmi: Vammaisten ihmisoikeuskomitean (VIOK) esitys Ihmisoikeuskeskukselle ja ihmisoikeusvaltuuskunnalle 20.4.2017, Ihmisoikeuskeskuksen vastaus, IOK 31/2017, 23.5.2017., s. 3.

sosiálafuolahusa áššehasaid ja dearvvašvuodafuolahusa pasienttaid iešmearridanvuoigatvuoda nannema lánkaásahanodastusa galgá gerget.

Lámisolbmuid vuoigatvuodaid galgá dorvvastit eanagoddeodastusas ovdamearkka dihte nu ahte guovlluid lápmásiidráđiid oassálastin dorvvastuvvo. Diekko bokte dain livččii duodalaš doaibmaváldi ovddidit lámisolbmuid ovttaveardásašvuoda ja maid ráhkadit evttohusaid, vai bálvalusat ovdánit.⁶³⁰ Bálvalusaid easttalašvuolta ja oččodeapmi galget maid ollašuvvat eanagottiid doaimmas. Sápmelaš lámisolbmuid oassálastima iešguđet guovllu lápmásiidráđiide galggalii sihkkarastit.

Skáhpponlága galggalii dárkkistit ja nuppástuhttit nu ahte dat ii heivehuvvo dakkár lápmásiidbálvalusaid skáhppomii, mat sisttisdoallet lámisolbmuid bákolaš fuolaheami ja doarjaga dárbbu bálvalusaid ja dárbbuide laktáseaddji bálvalusaid sihke ássamis ja beaivválaš eallimis. Earret eará Lámisvuodasuorggi ássama ráđđádallangoddi ja Vammaisfoorumi leat buktán ovdan ahte vásáhusaid mielde gilvalahhtinvuogádat eastada lámisolbmuid oassálastima ja váikkuhanvejolašvuodaid áššiide, mat gusket sin. Dát rihkku lámisolbmuid guoski oktasašsoahpamuša njuolggadusaid, erenomážit artihkkala 4 (3).

Láhkaráhkadeaddjit ja lágaid heiveheadji virgeoapmahaččat galggale dovdát mánggadáfot vealaheami albmonemi. Dasa lassin dat galggale dovdát ahte mánggadáfot vealaheami galgá caggat positiiva sierradoaimmaiguin, vai duodalaš duodalaš dásseárvu ollašuvvá. Doaimmaid várás sáhtta almmatge gullat eanet go ovttá vuoigatvuodalaš kategoriija normatiiva vuodu heiveheapmi. Ovdamearkka dihte sápmelaš lámisolbmuid dahje seksuála- ja sohabealleunnitlohkui gullevaš olbmuid vuoigatvuodaid galgá ollašuhttit sihke sápmelaččaid vuoigatvuohtan ja ovdalis namuhuvvon joavkkuide gullevaš vuoigatvuohtan. Dasa lassin doahpaga mánggadáfot vealaheapmi galggalii lasihit eksplisihhtalaččat oktan vealahanvuoduštussan ovttaveardásaš- ja dásseárvoláhkii. Dánsullasaš lánkaásaheami odasteami leat ávžžuhan maid lámisolbmuid vuoigatvuodaid guoski oktasašsoahpamuša gohcinkomitea mánggii iežas konklusuvnnain. Dát laktásit mánggaid stáhtaid eanaraporttaide.⁶³¹

⁶³⁰ Lámisolbmuid olmmošvuoigatvuodakomita bivdá ahte lámisolbmuid oassálastin sode- ja eanagoddeodasteamis váldo vuhtii, cealkámuš olmmošvuoigatvuodaguovddáži ja olmmošvuoigatvuodaválgagoddái, <http://kynnys.fi/news/vammaisten-henkiloiden-ihmisoiheuskomitea-pyytaa-huomioimaan-vammaisten-osallistamisen-sote-ja-maakuntaudistuksessa>

⁶³¹ Gč. kapihttala 5.5.

5.10.3. Sápmelaš lámisolbmuid vásihan vealaheami jávkkadeapmi ja eastadeapmi ovddalgihtii praktihkalaš doaimmaiguin

Dutkanmateriálas čielgá ahte lámisvuolta abstrákta badjedoban ja kategoriijan lea stáđasman sámeservoša atnui viehka maŋŋit⁶³². Dutkamuša jearahallanmateriálas bukto ovdan ahte doaba lea stáđasman sámeservoša atnui álgoálggus easkka oarjemáilmmi dálkkasdiehtaga leavvama mielde. Dutkamuša áigge dahkkon čielggadeami vuodul dutkiide lea boahtán dakkár ipmárdus ahte ovdal sápmelaččat livčče ainjuo čujuhan ovttaskas váttuide go kategoriseren olbmuid lámisolmmožin. Dán ášši livččii goittotge dehálaš dutkat viidáseappot ja guorahallat ovdamearkka dihte dan, mo suopmelaš oktasašgottis ohppojuvvon doahpagat ja jurddašavugiid atnin lea vejolaččat váikkuhan sápmelaš lámisolbmuid sajádahkii sámeservošis.

Dieđu lasiheapmi buot oktasašgotti sektoriin ja iešguđet doaibmi dáfus lea guovddázis, vai doaladumit ja doaladuvvan lámisolbmuid guovdu buorrána. Oassi dán prošeavtta várás jearahallon olbmuiin oaivvilda ahte lámisolbmuide laktáseaddji dieđu lasiheapmi oppalohkái livččii okta deháleamos doaimmain vealaheami vuostáš barggus. Dieđu galggalii almmatge bastit lasihit maid nuppi guvlui ovdamearkka dihte lámisolbmuide oaivvilduvvon bálvalusaid dáfus. Dákkár diliin livččii duodaid dehálaš lasihit lámisolbmuide oaivvilduvvon dieđu maid iešguđet sámegillii ja ovdanbuktit dan čielgasit.

Ovttaveardásašvuoda galgá ovddidit oktasašgottis lánkaásaheami lassin maid eará vugiiguin. Oktasašgotti easttahisvuoda galggalii dáhkidit olbmuide, geat ellet iešguđegelágan váttuiguin iežaset árggas. Dasa lassin dáid eastagiid galggalii maid aktiivvalaččat jávkkadit. Iešguđegelágan váttut duddjojít iešguđegelágan hástalusaid ovttaskas olbmuide, iige dát raporta giedáhala go unna oasáža iešguđet váttus čuvvon sierradárbbuid. Dáid dárbbuid ja váttuid iešguđegelágan hástalusaid galggalii almmatge aktiivvalaččat čielggadit ja suokkardit ovttas olbmuiguin, geain lea vásáhus iešguđegelágán váttuin. Maid dárbbášlaš sierradoaimmaid galggalii suokkardit viidáseappot ovttas sápmelaš lámisolbmuiguin dahje sin ovddasteddjiiguin.

Sámegielat dulkonbálvalusaid galgá ovddidit ja daid galggalii maid čohkket nu ahte maid iešguđet virgeoapmahaš sáhtálii diŋgot ovttá báikkis dulkonbálvalusa. Dát buoridivččii sámegielat olbmuid sajádaga ja vuoigatvuodadorvvu ja

⁶³² Gč. eanet dán raportta kapihttalis 5.1.

beavttálmahtálii maid virgeoapmahaččaid barggu. Dasa lassin sámegiela bálvalusaid buot golmma sámegillii galggalii lasihit erenomážit dearvvašvuodaja sosiálafuolahusas.

Go sosiálafuolahusbálvalusaid lágideaddjit skáhppojit iešguđegelágan veahkkeneavvuid ja doarjjadoaimmaid, de sápmelaš kultuvrra ja ealáhusaid erenomášsárgosat sáhttet báhcit virgeoapmahaččain fuomáškeahttá. Jos olbmos biehttalit miedihemes ovdamearkka dihte doarjaga árbevirolaš ealáhusbarggu dáfus bákolaš veahkkeneavvuid, de dát almmatge lasiha olbmo riskka duvdásit eret iežas servošis. Sápmelaš kultuvrra erenomášsárgosiid vuhtiiváldin lea nappo dehálaš maid olbmuid vuoinnalaš buresbirgejumi ovddideami dáfus.

Oktasašgottis galggalii lasihit skuvlejumi, mii giedahallá sápmelaš kultuvrra ja sápmelaš vuogatuodaid. Iešguđet suorggis galggalii deattuhit kultursensitiiva lahknanvuogi mearkkašumi. Dasa lassin erenomážit daid sosiála- ja dearvvašvuodafuolahusa ámmátolbmuid, geat barget sápmelaš olmuiguin, galggalii skuvlet. Dáinna sihkkarasto ahte sii dovdet doarvái bures sápmelaš kultuvrra ja dan erenomášsárgosiid.

Lámisolbmuid skuvlen- ja bargguoazžunvejolašvuodaid galgá buoridit, daningo vuogálaš skuvlejumi ja barggu gávdnoma mearkkašupmi vealaheami vuostásaš barggus lea stuoris. Dasa lassin galgá giddet erenomáš olu fuomášumi skuvlen- ja bargodilálašvuodaid dáfus dárbbášlaš govttolaš vuogáiduhittimii, vai olbmo ovttaeardásaš doaimmanvejolašvuodat sihkkarastojit.

Sápmelaš lámisolbmuid vuoinnalaš buresbirgejumi ja sin negatiiva noadi giedahallama veahkehivččii dat ahte stáhta doarjjolii daid giedahallamii gullevaš doaimmaid plánema, ovddideapmi ja ollašuhttima. Dát gáibidivččii iešguđegelágan resurssaid čujuheami namalassii dán ulbmila várás vuodđuduvvon prošehtii ja dan ollašuhttimii.

Dássáži leat dahkkon soames dutkamušat Norggas ja Ruotas, mat giedahallet njuolga sápmelaš lámisolbmuid. Dan sadjái Suomas ja Ruoššas dánsullasaš dutkamuš lea hui vánis⁶³³. Fáttá livččii almmatge dehálaš guorahallat maid

⁶³³ Dán raportta kapihttalis 5.3. lea eanet dáidda laktáseaddji dutkamuša birra. Gč. maid omd. Pohjoismainen hyvinvointikeskus (2014), s. 27-28; Melbøe ja earát (2016a); Uttjek (2016), Edin-Liljgren & Flykt (2017); Hokkanen (2017); Melbøe ja earát (2016b); Fedreheim ja earát (2017).

viidáseappot. Erenomážit sápmelaš lámis mánáid ja sin dili livččii dehálaš čielggadit.

6. Sápmelaš seksuála- ja sohkaalleunnitlogut

Ságastallan seksuála- ja sohkaalleunnitloguid ja dáidda joavkkuide iežaset identifiserejeaddji olbmuid vuoigatvuođaid birra lea maŋimuš áiggiid lassánan ah' lassánan sihke riikkaidgaskasaččat⁶³⁴ ja našuvnnalaččat. Suoma stáhta lea lokten seksuála- ja sohkaalleunnitloguid oktan guovddáš áššin iežas olmmošvuoigatvuođapolitihkas. Stáhta deattuha vealaheami jávkadeami dehálašvuođa earret eará láhkaásaheami ja virgeoapmahaččaid dáfus, ja maiddái viidáseappot oktasašgottis⁶³⁵.

Dego čuovvovaš seksuála- ja sohkaalleunnitloguid vuoigatvuođaid giedáhallankapihttaliin bukto ovdan, de seksuála ja sohkaalleunnitloguide gullelaš olbmuid vuoddo- ja olmmošvuoigatvuođaid ollašuvvamis leat ain hui olu čuolmmat 100-jahkásaš Suomas. Guđelágan hástalusaid vásiha olmmoš, guhte seksuála- ja sohkaalleunnitlohkui gullelašvuođa lassin lea maid muhtin sámeservoša ovddasteaddji, ja diekko bokte son vel sajáiduvvá suomelaš servodagas goit guovtti iešguđet unnitlohkui? Vuosttažin dán kapihttalis ovdanbukto áššái laktáseaddji dieđalaš ságastallan. Dan vuodul sáhtta hábmegoahtit sihke seksuálavuodá ja sohkaalli servodatlaš beali. Vaikko dát dutkamuš ii njuolga vuodđuduvage ovdanbukton sohkaalleteoriijaide, dat almmatge veahkehit hámuhit sihke seksuálavuhtii ja sohkaallái laktáseaddji servodatlaš ságastallama vuolggasajiid. Dán maŋjel kapihttalis giedáhallo oppalaš dásis seksuála- ja sohkaalleunnitloguid ja maiddái sin sajádaga sámeservošis. Iežas ollisvuohtan govvidit seksuála- ja sohkaalleunnitloguid sajádaga Suoma olmmošvuoigatvuođapolitihkas ja lassin sin olmmošvuoigatvuođain ja daid ollašuvvama hástalusain našuvnnalaš láhkaásaheamis. Loahpas analyseret dutkanprošeavtta várás čoggon vihtta iešguđet beallestrukturerejuvnon jearahallama⁶³⁶. Dasa lassin analyseret guovtti sápmelaš seksuála- ja sohkaalleunnitlogu ovddasteddjiide lágiduvvon bargobáji⁶³⁷ oktavuodas čoggon dieđu ja oainnuid earret eará sin sajádagas sihke

⁶³⁴ Gč. omd. Eurohpá rádis Ministerikomitean suositus CM/Rec (2010)5 toimista seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi ja YK-tasolla ee. ihmisoikeusneuvostossa omd. A/HRC/RES/32/2, A/HRC/RES/17/19, A/HRC/RES/27/32.

⁶³⁵ Ulkoasiainministeriö, Suomen kansainvälinen ihmisoikeuspolitiikka. Čujuhusas: <http://formin.finland.fi/Public/default.aspx?nodeid=49583&culture=fi-FI&contentlan=1>.

⁶³⁶ Jearahallamat dahkkojedje 9.5. -14.8.2017.

⁶³⁷ Bargobájit lágiduvvoje Anáris Sajosis 3.5.2017 ja hotealla Kultahovis 17.8.2017 oassin Sápme Pride virggálaš prográmma. Gč. maid YLE 2.5.2017, ”Árktalaš guovddáš ordne bargobáji sámi seksuálalašvehádagaid rivttiin”. Čujuhusas:

https://yle.fi/uutiset/osasto/sapmi/arktalas_guovddas_ordne_bargobaji_sami_seksualalasvehadagaid_rivttiin/9590861.

suopmelaš ja sápmelaš servošis ja maiddái vejolaš vásáhusaid mánggadáfot vealaheamis. Ulbmilin lea maid iskat gávdnat čovdosiid, vai dilli buorrána.

SOHKABEALLEUNNITLOGUT

Seta siidduid meroštallama mielde sohkabealleunnitlohkui gullevaš olbmot leat "[...] *olbmot, geaid sohkabeali iešguđet beali (biologalaš, anatomalaš, sosiála, psyhkalaš ja/dahje juridikkalaš) ii sáhte oktilaččat meroštallat dievdun dahje nissonin. Sohkabealleunnitloguid sáhhtá juohkit guovtti iešguđet váldokategoriijai: transolbmot ja intersohkabeallái gullevaš olbmot. Transolbmuide gullet transvestihtat, transsohkabeallái gullevaš olbmot, transgenderat ja eará sohkabeallái gullevaš olbmot.*" (<http://seta.fi/sukupuoli/>) (Davvisámegiela jorgalus Arla Magga)

SEKSUÁLAUNNITLOGUT

Seksuálaunnitloguid birra adno dábálaččat maiddái oanádus HLB, mii čujuha sániide homot, lesbot ja biseksuálat. Muhtumin sáni maŋŋái lasihuvvo maiddái bustáva q, mii fas boahtá sánis queer. Olbmuin, geain lea emotionála ja/dahje erohtalaš geasuhus iežas sohkabeali ovddasteaddjái, sáhhtá atnit tearpma lesbo tai homo. Homo dahje homoseksuála sáhhtá čujuhit divdui muhto maiddái eará sohkabeliid ovddasteaddjái. Lesbo fas čujuha nissonii, guhte lea homoseksuála. (<http://seta.fi/seksuaalinen-suuntautuminen/>) Biseksuála meroštallo Seta siidduin siidduin olmmožin, geas "[...] *lea seksuála ja/dahje emotionála geasuhus sihke iežas ja maid eará sohkabeali ovddasteaddji guovdu. Muhtumiidda guoimmi sohkabealis ii leat mearkkašupmi. Tearpmat biseksuálavuohhta ja panseksuálavuohhta leat muhtin muddui badjálás tearpmat.*" Panseksuála olmmožin fas meroštallo olmmoš, geas "[...] *lea seksuála ja/dahje emotionála geasuhus buot sohkabeliide gullevaš olbmuid guovdu. Geasuhusa čuožáhaga sohkabealis ii leat sidjiide mearkkašupmi. Mánggat panseksuálat oaivvildit ahte tearbma lea friddja, iige meroštala seksuála geasuhusa čuožáhagaid sohkabeali dáfus.*" (<http://seta.fi/seksuaalinen-suuntautuminen/>) (Davvisámegiela jorgalus Arla Magga)

6.1. Oanehaččat teorehtalaš ságastallama birra, mii laktása seksuála- ja sohkaabealleunnitloguide

Diedalaš ja teorehtalaš ságastallan seksuála- ja sohkaabealleunnitloguid birra lea áiggi mielde sihke lassánan, hápmašuvvan ja ovdánan álo guđege áigodaga mielde. Dálá áigge okta čielgaseamos seksuála- ja unnitlohkoipmárdusaid geahčadeaddji teoriiain ja dutkamušain lea queer-dutkamuš, mii dahkko mánga iešguđet diedasuorggis⁶³⁸. Sániin *queer*⁶³⁹ sáhtá čujuhit iešguđegelágan áššiide iešguđet konteavsttas. Dasa lea hui váttis ja measta juo veadjemeahttun addit oppalaš ja oktasaččat dohkkehuvvon meroštallama. Dálá áigge tearbma adno mángii muhtinlágan badjedoaban iešguđet seksuála- ja sohkaabealleunnitlohkui dahje/ja lassin jurddašuvuohkáii ja/dahje maiddái teoriiain, mii bidjá gažaldatvuložin iešguđegelágan normatiiva stáđasman sohkaabealle- dahje seksuálaipmárdusaid. Tearpmain lassin kritiserejit dáid vuodul bohciidan servodatlaš norpmaid.⁶⁴⁰ Áiggi mielde sáni leat liikká atnán maiddái earret eará cielossátnin homoseksuála dievdduid birra, ja dat váldui atnui ođđasit easka 1980-logu loahpas. Dalle bidjagohte gažaldatvuložin dan rádjái ovdamearkka dihte dutkamušain adnon tearpmaid, *homoseksuála*, *homo dahje lesbo* geavaheami oppamáilmmálašvuoda⁶⁴¹. Suoma queer-dutkamuša searvvi njuolggadusaid mielde queer-dutkamušain oaivvildit ”[...] *kritihkalaš sohkaabeali ja seksuálavuoda dutkamuša, ovdamearkka dihte lesbo-, homo-, trans- ja bi-dutkamuša ja lassin heteronormatiivavuoda ja heteroseksuálavuoda dutkamuša* [...]”⁶⁴². Dalle go sátnái *queer* čujuhuvvo ovdalis namuhuvvon mearkkašumis, de sátni jorgaluvvo dábálaččat suomagillii earret eará sániin *pervo* (davvisámegielaht aitosáš jorgalusa mielde *eahpelunddolaš, spiehkaseaddji, bonju-*)⁶⁴³, muhto dán dutkamušas adno almmatge eaŋgalsgielaht tearbma queer.

⁶³⁸ Gč. omd. Miettinen, Sari, ”Queer-tutkimus”, girjjis Kouri, Jaana, (doaim.), *Askel kulttuurien tutkimukseen, Folkloristiikka, kansantiede ja uskontotiede*, Turun yliopisto, Turku (2015), s. 276.

⁶³⁹ Aitosáš jorgalusa mielde sátni *queer* mearkkaša *amasa, ártega, spiehkadeaddji* dahje [*seksuálalaččat*] *spiehkaseaddji*. Davvisámegielaht jorgalus Arla Magga. Suomagielaht veršuvnna jorgalusat MOT-Sátnegirji.

⁶⁴⁰ Jagose, Annamarie, *Queer Theory, An Introduction*, New York, New York University Press (1996), s. 96-100. Gč. maid Miettinen (2015), s. 275-277.

⁶⁴¹ Jagose (1996), s. 1, 74 & 93 – 94. Gč. maid Miettinen (2015), s. 275.

⁶⁴² Suomen queer-tutkimuksen seura, Säännöt, 2§ TARKOITUS JA TOIMINNAN LAATU. Čujuhusas: <https://sqshome.wordpress.com/2007/04/06/saannot/>.

⁶⁴³ Juvonen, Tuula, ”Kurittomat kokemukset. Queer studies lesbotutkimuksen haasteena”, *Tiede & Edistys*, (1993): 4, s. 283. Gč. maid Miettinen (2015), s. 275.

Mañimuš logijagiid áigge maiddá intersektionálavuohhta lea váldon mielde queer –dutkamuššii. Dutkamušain leat suokkardišgoahtán eanet dan mo luohkká, etnalašvuohhta, ahki dahje eatnandiedalaš sajádat váikkuhit iešguđet doaibmi vásáhusaide ja sajádahkii oktasašgottis ja servošiin. Intersektionála queer-dutkamuš lea nannosit čatnašuvvan maiddá postkolonialisttalaš dutkanárbevierus bohciideaddji kritihkalaš lahkonanvuohká. Das geahčedit earret eará iešguđegelágan diehtovuogádagaid kolonialisttalaš fápmogaskavuodaid.⁶⁴⁴ Intersektionálavuohhta lea nannosit mielde maiddá dán dutkamúša vuolggasajiin. Dáid birra ságastallo dárkileappot dán raportta logus 3.2.1.

6.1.1. Oanehaččat sohkabeliid teorijja birra

Queer-teorijja guovddáš vuolggasadjin leat Michel Foucault’a jurdagat sohkabeallái laktáseaddji diskurssaid hápmašuvvamis ja maiddá válddi ja dieđu buvttadeami gaskavuodas⁶⁴⁵. Dát jurdagat dávistit maiddá feministafilosofa Judith Butlera teoretiserema ja kritihka erenomážit 1970-logu feministtalaš ságastallamis, mii guoskkai sex/gender-juogadeami. Daningo suomagielas sánit sex ja gender jorgaluvvojit guktot sániin sukupuoli (sá. sohkabealli), suomagielat dutkamúšas geavahuvvojit biologinen (sá. biologalaš) dahje anatomis-fysiologinen (sá. anatomalaš-fysiologalaš) ja sosiaalinen (sá. sosiála) dahje historiallis-kulttuurinen (sá. historjijálaš-kultuvrralaš) sukupuoli (sá. sohkabealli).⁶⁴⁶ Butler oaivvilda ahte sohkabealli lea buvttaduvvon diskurssaid bokte doarjut dábálaš politihkalaš vuogádagaid ja lea diekko bokte muhtinlágan

⁶⁴⁴ Ilmonen, Kaisa, ”Intersektionaalisen queer-tutkimuksen kytKentöjä: Pohdintoja postkoloniaalisen ja intersektionaalisen seksuaalisuudentutkimuksen lähtökohdista ja keskeisistä kysymyksistä”, *SQS*, Pervoskooppi Artikkelit, (2011):2, s. 1-6.

⁶⁴⁵ Gč. omd. Miettinen (2015), s. 276. Gč. maid Foucault, Michel, *Seksuaalisuuden historia*, (suom. Sivenius, Kaisa) 2. uudistettu laitos, Helsset: Gaudeamus Helsinki University Press, 2010; Løvdold, Ane Hedvig Heidrundsdotter, *The silence in Sápmi – and the queer Sami breaking it*, Thesis submitted for the Degree of Master of Philosophy in Indigenous Studies, The Arctic University of Norway, (2014), s. 13-14.

⁶⁴⁶ Ahonen, Johanna, Hynninen, Anna, Kouri, Jaana & Mahlamäki, Tiina, ”Ruumiillisuus”, girjjis (doaim.) Kouri, Jaana, *Askel kulttuurien tutkimukseen*, Folkloristiikka, kansantiede ja uskontotiede, Turun yliopisto, Turku (2015), s. 274 & 277; Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne, ”Kritiikki, visiot, muutos – feministinen purkamis- ja rakentamisporjeksi”, girjjis Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne, (doaim.) *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*, Tamepere: Vastapaino (2004), s. 22; Gč. maid Butler, Judith, *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*, Tenth Anniversary Edition, Ebook, Taylor and Francis Group, (1999).

válldi buvttá.⁶⁴⁷ Biologalaš ja sosiála sohkaabeallái vuodđuduvvi jurddašeapmi lea kritiserejuvvon das ahte biologalaš sohkaabealli adno diehttelassan ja lunddolažžan almmá ahte dan bidjá motge gažaldatvuložin. Ahosa ja earáid (2015) dieđu mielde Butlera dego maiddái Foucault'an lahkonanvuogit leat kritiserejuvvon danin go dain gorut sohkaabeali meroštallin sáhtttá jávkat measta ollásit, jos buot adno kultuvran.⁶⁴⁸

Biologalaš ja sosiála sohkaabeali juogu leat kritiseren maiddái eará feministadutkit, geat leat lahkonan ášši earret eará konstruktivisttalaš geahččanguovllus. Das sii leat geahčadan biologalaš sohkaabeali álo dihto áigodaga ja kultuvrra vuodđul hápmašuvvan sohkaabeallekonstrukšuvdnan, mii hápmašuvvá dihto áigodagas nu gohčoduvvon "lunddolaš" biologalaš vuodđun.⁶⁴⁹ Biologalaš sohkaabealliin čujuhuvvo ovdalis namuhuvvon dievdunisson-dikotomijai, man "lunddolašvuoda" vuodđu lea kritihkalaš oainnu mielde loahpa loahpas ovtta biologalaš bealis – lassáneamis. Ovdamearkka dihte interja transsohkaabeallevuoda sáhtttá adnit juo čujuhussan das ahte sohkaabeali ii sáhte juohkit dušše guovtti jovkui.⁶⁵⁰

Sihke sohkaabealleipmárdusaid ja -meroštallamiid birra ságastaladettiin lea dehálaš muitit ahte dáid fáttáid teorehtalaš ságastallamis leat mielde dávjá oarjemáilmmi dutkit. Ovdamearkka dihte Linda Tuhiwai Smith (1999) deattuha ahte eamiálbmogiid iežasat oainnuid lea dehálaš buktit ságastallamii mielde⁶⁵¹. Dalle go Smith ságastallá ovdamearkka dihte sohkaabeallerollaid birra, son fuomášahtta ahte doaba sohkaabealli lea ohppojuvvon álgoálggus oarjeriikkain. Seamma dilli guoská maiddái nálli-doahpaga, ja dát guokte doahpaga mannet mángii maid latnjalassii.⁶⁵² Girjjis *After Identity: Rethinking Race, Sex and Gender* Georgia Warnke muitala ahte sihke nálli ja sohkaabealli leat identitehtan oktavuodas ja dulkomis iešguđegeládje iešguđet dilálašvuodas ja dat ožžot loahpalaš mearkkašumi álo dulkonkonteavstta mielde⁶⁵³. Vaikko dán dutkamušas hubmojuvvo náli sajis etnalaš joavkku birra, de sihke Smitha (1999)

⁶⁴⁷ Butler (1999). Gč. maid Ahonen ja earát (2015), s. 277-279.

⁶⁴⁸ Ahonen ja earát (2015), s. 274-279.

⁶⁴⁹ Koivunen & Liljeström (2004), s. 22. Gč. maid Ahonen ja earát (2015), s. 274.

⁶⁵⁰ Hird, Myra J. "Gender's nature. Intersexuality, transsexualism and the 'sex'/gender binary", *Feminist Theory*, vol. 1(3), (2000), s. 348-350. Gč. maid Ahonen ja earát (2015), s. 274.

⁶⁵¹ Smith, Linda Tuhiwai, *Decolonizing Methodologies. Research and indigenous peoples*, Lontoo & New York: Zed Books Ltd. (1999).

⁶⁵² Smith (1999), s. 45. Gč. eanet maid interseksionalavuoda kritihkas Ilmonen (2011), s. 12-14.

⁶⁵³ Warnke, Georgia, *After Identity: Rethinking Race, Sex and Gender*, eBook, Cambridge University Press (2008).

ja Warnke (2008) oainnuid ja teoriija sáhtta ainjuo heivehit eamiálbmotkontekstii.

Dát dutkanprošeakta gieđahallá mánggadáfot vealaheami iige vuojulduva sohkaabealledutkamuššii. Liikká dat mo sápmelaš vásiha sohkaabeali ja leago sápmelaččaid vásáhus sohkaabealis earálágan suomelaččaid vásáhusaid ektui livččii dehálaš fáddá sohkaabealledutkamuša giettis. Okta informánta lokte dán gažaldaga suokkardaladettiin sápmelaš ja suomelaš nissona erohusaid. Son vásiha ahte ovdamearkka dihte vuordámušat nissoniid guovdu leat earáláganat sámeservošis go suomelaš servodagas. Dát fas váikkuha dasa guđelágan áššit laktásit sápmelaš nissonipmárdussii ja mii fas suomelaš nissonipmárdussii. Sáhtálii nappo navdit ahte dilli lea seammalágan maiddái eará sohkaabealli- ipmárdusaid suokkardaladettiin.

6.1.2. Seksuálavuoda iešguđegelágan meroštallanvuogit

Seamma ládje go dieđaservoša ságastallan iešguđegelágan sohkaabealli- ipmárdusaid birra lea čatnašuvvan dihto áigái ja kultuvrii, de maiddái seksuálavuoda meroštalli diskurssat čatnasit daidda⁶⁵⁴. Sihke seksuálavuoda ja maiddái sohkaabeali sáhtta geahčadit iešguđet geahččanguovllu mielde jogo fysiologalaš-biologalaš, psykologalaš dahje kultuvrralaš-servodatlaš albhoneapmin. Foucault'a ipmárdusa mielde seksuálavuodta, dego maiddái sohkaabealli-ipmárdus, laktásit nannosit váldái.⁶⁵⁵ Foucault čállá ahte ovdamearkka dihte homoseksuálavuodtas bođii iežas kategoriija easkka 1800- logu loahpas (dárkileappot son meroštallá jagi 1870 dan rieđadanjahkin), go dan mearridedje govvidit medisiinnalaš, psykiátralaš ja psykologalaš kategoriijan. Ovdal ovdamearkka dihte riektelágáduš lei vuojulduvvan ovttaskas homoseksuála daguid árvoštallamii, muhto homoseksuálavuoda meroštallama mañnel dan ipmirdišgohte olbmo siskkáldas iešvuohtan. Dás fas čuovui dat ahte homoseksuálavuoda sirregohte nu gohčoduvvon ”lunddolaš” seksuálavuodtas nappo heteroseksuálavuodtas.⁶⁵⁶ Foucault'a oainnu mielde homoseksuálavuoda sáhtta geahčadit muhtinlágan válddi diskursan⁶⁵⁷. Iežas artihkkalis *Queer- tutkimus* (2015) Sari Miettinen gávnaha ahte dán dieđu vuodul ii sáhte

⁶⁵⁴ Gč. omd. Aldrich, Robert, ”Homojen ja lesbojen historia”, girjjis Aldrich Robert (doaim.), Rakkaus samaan sukupuoleen, (suom. Ketola, Veli-Pekka). Multikustannus Oy, (2006).

⁶⁵⁵ Jagose (1996), s. 79; Miettinen (2015), s. 276; Foucault (2010).

⁶⁵⁶ Foucault (2010), s. 34-40. Gč. maid Miettinen (2015), s. 276.

⁶⁵⁷ Jagose (1996), s. 80.

meroštallat iešguđet seksuála orientašuvnna lunddolašvuoda dahje eahpelunddolašvuoda⁶⁵⁸.

6.2. Sápmelaš seksuála- ja sohkabealleunnitloguid historjjá dutkamuša ja sámegielat terminologiija birra

Historjjá dutkamuš čájeha ahte seamma sohkabeallái gullelaš olbmuid sihke fysalaš ja emotionála gaskavuodát leat leamašan áiggiid čađa iešguđet kultuvrras miehtá máilmmi, ja dáid birra leat čállán juo 1700 oáá. čállon Gilgameš -ehposis. Seammasullasaš govvádusat gávdnovit maiddái ovdamearkka dihte antihka Greikkas ja lassin Kiinná ja India mytologiijas sullii 200 oáá. Dan sadjái doaladupmi seksuála- ja sohkabealleunnitloguide lea rievddadan áiggiid mielde ja dat ain rievddada iešguđet kultuvrras ja oktasašgottis nu ahte daid sihke dohkkehit, gudnejahttet, dubmejit ja gildet.⁶⁵⁹

Eamiálbmogiid seksuála- ja sohkabealleunnitloguid historjjá ja ovdamearkka dihte sin birra adnon terminologiija leat dutkan muhtin veardde. Okta guovddáš ovdamearka lea Davvi-Amerihká eamiálbmogiin dahkkon dutkamuš.⁶⁶⁰ 1800-logus ja 1900-logu álggus eamiálbmotservošiid olggobealolbmot dokumenteregohte erenomážit dievdduid, geat soite nuppástuhtit ovdamearkka dihte iežaset sohkabealrolla, ja sin láhttemis ledje vuohttimis homoseksuála sárgosat⁶⁶¹. Dađi mielde go dutkamuš lea lassánan de dákkár oarjemáilmmi heteronormatiiva servodagaid máilmmigovvii heivemeahttun, seksuálalaččat ”spiehkaseaddji”, láhttema vigge ipmirdit earret eará nu ahte olbmuid geahčadedje oarjemáilmmi doahpágiid bokte. Daningo doaladumit ja ipmárdus olbmo seksuálavuoda ja sohkabeallevuoda iešvuodain čatnašuvvá mángga dáfus kultuvrii, ráhkaduvvon ja boastto konteavsttas adnon dadjanvuogit mángii loavkidit eamiálbmogiid Davvi-Amerihkás. Daid geavaheami leat cuiggodan

⁶⁵⁸ Miettinen (2015), s. 276.

⁶⁵⁹ Aldrich (2006), s. 1- 2.

⁶⁶⁰ Gč. omd. Medicine, Beatrice, “Directions in Gender Research in American Indian Societies: Two Spirits and Other Categories”, *Online Reading in Psychology and Culture*, 3(1), (2002). Čujuhugas: <http://scholarworks.gvsu.edu/orpc/vol3/iss1/2/>. Lang, Sabine, Men as Women, Women as Men. Changing Gender in Native American Cultures, Yhdysvallat: The University of Texas Press, (1998); Willimas, Walter L. The ‘Two-Spirit’ People of Indigenous North Americans, First People. Čujuhugas: <http://www.firstpeople.us/articles/the-two-spirit-people-of-indigenous-north-americans.html>.

⁶⁶¹ Lang (1998), s. 26. Gč. oppalaččat fáttás maid Wallace, Lee, ”Homoseksuaalisuuden löytäminen: kulttuurien välinen vertailu ja seksuaalisuuden historia”, girjjis Aldrich Robert (doaim.), Rakkaus samaan sukupuoleen, (suom. Ketola, Veli-Pekka). Multikustannus Oy, (2006).

maid danin go dat jávkkadit iešguđet čeardda ivdnás terminologiija.⁶⁶² Jagi 1990 Davvi-Amerihká seksuála- ja sohkaealleunnitloguide iežaset identifiserejeadđji eamiálbmoga ovddasteaddjit mearridedje ovttas geavahišgoahtit tearpma ”two spirit”, man álgovuodđu lea Anishinabe (Ojibway) čeardda giela sániin *neizh manitoog*⁶⁶³. Daningo tearpma leat válljen eamiálbmogiid ovddasteaddjit ovttas ja dan árvvoštallet buorebut maiddái govvidit sin iežaset ipmárdusa seksuálavuodas ja sohkaeallevuodas, de seksuála- ja sohkaealleunnitloguide gullelaš eamiálbmotlbmot Davvi-Amerihkás ja maiddái olbmot geat sin birra hupmet leat váldán tearpma viidát atnui.⁶⁶⁴

Dasa lassin lulli-Sahara čearddaid seksuála- ja sohkaealleunnitloguid historjá leat dutkan muhtin veardde, vaikko čálalaš gáldut almmatge leat ain viehka vánis. Dan sadjái Oseánia guovllu eamiálbmogiidda ja fáddái laktáseaddji fuomášumit leat dahkkon juo 1700- logus ja materiála leat čoaggán mañjeleappos valjit.⁶⁶⁵ Seahtá liikká muitit ahte dáid historjjáid leat čállán servošiid olgobealolbmot. Danin dat eai vealttakeahtá dávis eamiálbmotservošiid iežaset ipmárdusaid dahje vásáhusaid seksuálavuodas dahje sohkaeallevuodas. Dán leat kritiseren earret eará eamiálbmotdutkan⁶⁶⁶.

Sápmelaččaid seksuála- ja sohkaealleunnitloguid historjjá dutkamuš ii iešaldde gávdno, mii čielgá sihke dáid unnitloguid birra čállon diedalaš publikašuvnnain⁶⁶⁷ ja dán dutkamuša jearahallanmateriálas. Okta informánta fuomášahtá ahte queersápmelaččaid historjjá dutkamis livččii ainjuo stuorra mearkašupmi sápmelaš seksuála- ja sohkaealleunnitloguid ovddasteddjiide. Son oaivvilda ahte eanaš dálá áigge seksuála- ja sohkaealleunnitloguid guoski historjjás lea čállon oarjemáilmmi geahččanguovllus. Dát sáhtá informántta oainnu mielde váikkuhit dáidda unnitloguide gullelaš sápmelaččaid identitehta hápmašuvvamii ja dasa ahte sápmelašvuolta ja queer-identitehta vásihuvvojit muhtin muddui sierra áššin. Oassi informánttain buktá ovdan maiddái dan ahte sii eai bastte juohke dilálašvuodas leat rahpasit seamma áigge sihke sápmelaččat

⁶⁶² Medicine (2002); Williams 18.10.2017. Gč. maid Lang (1998), s. 27-46; Warnke (2008), 20; Driskill, “Doubleweaving two-spirit critiques. Building Alliance between Native and Queer Studies”, *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies*, Vol. 16. Nro. 1-2 (2010), s. 69-92; Løvold (2014), s. 29; Wallace (2006), s. 249-250.

⁶⁶³ Medicine (2002), s. 8. Two spirit eli suomeksi kaksi henkeä (viitaten hengellä henkisyyteen) on suora käänös sanoista neizh manitoog (Medicine (2002), s. 8).

⁶⁶⁴ Williams 18.10.2017; Driskill (2010), 72. Gč. oppalaččat maid Medicine (2002).

⁶⁶⁵ Wallace (2006), s. 255-268.

⁶⁶⁶ Gč. oppalaččat Smith (1999).

⁶⁶⁷ Gč. Løvold (2014), s. 18; Mattanen, Leena, ”Täytyy puhua enemmän. Hiljaisuus ei ratkaise ongelmia.” Queer-saamelasten hyvinvoinnin ja pärjäämisen edellytykset, Pro gradu -bargu, Giellagas-instituhtta, Oulu universitehta, (2016), s. 9-11.

ja seksuála- ja/dahje sohabealleunnitlogu ovddasteaddjit. Dán ášši birra ságastallui maiddá dán dutkamuša bargobájiin.

Sápmelaš queer -historjjá dutkamuš sáhtálii muhtun oainnuid mielde nannet sápmelaš LHBTIQ -olbmuid identitehta hápmašuvvama ja seammás duddjot identitehtas dihto ládje ”duođalaččabu”, daningo dalle dat vuodduvalii sápmelaččaid iežas servoša mitalusaide ja historjái⁶⁶⁸. Ovdamearkka dihte historjádutki Luobbal-Sámmol Sámmol, Samuli Aikio, mitala YLE jearahallamis 27.1.2016, ahte: *”dathan gal ii leat sámiid gaskkas mihkkege ođđasiid iešalddes. Go sápmelaččat leat dieđusge álo dovdan buotlágan erenomášdáhpusaid maiddá, nugo earáge álgoálbmogat, mat ellet luonddus, Ja luonduhan oahpaha”*⁶⁶⁹. Okta informánta jáhkka ahte sápmelaččaid queer -historjjá dutkan almmatge sáhtálii veahkehit maiddá hetero-cis⁶⁷⁰ -sápmelaččaid nu ahte sii geahčadit kritihkalaččat oarjemáilmmi kultuvrras vejolaččat ohppojuvvon geavadagaid ja kultuvrralaš vieruid. Dasa lassin son oaivvilda ahte livččii dehálaš ahte LHBTIQ -sápmelaččat ieža čielggadišgoađále dán historjjá. Dán doarju maiddá dán kapihttalis juo ovdalis máinnašuvvon sihke oarjeriikkalaš dutkiid historjádutkamuša ja lassin ovddit sápmelaš seksuála- ja sohabealleunnitloguid gieđahalli prošeavttaid kritihkka⁶⁷¹.

Okta informánta bidjá gažaldatvuložin vel Davvi-Amerihká eamiálbmogiid two spirit –oainnu adopterema njuolga sápmelaš máilmmioidnui, daningo datge ii álgoálggus leat vuolggahuvvon su iežas álbmoga historjjás. Son oaivvilda liikká ahte lea buoret buohtastahttit sápmelaččaid milloseabbot eará eamiálbmogiid ipmárdusaide go oarjemáilmmi norpmaide ja jurddašanmálliide, daningo su mielas oarjemáilmmi váldenorpmaid kritiseren sáhttá heivet buorebut sápmelaš kultuvrii. Ovdalis dán fáttá gieđahalli dutkamuš čájeha ahte sápmelaš seksuála- ja sohabealleunnitloguid ovddasteaddjit dovdet goit muhtin muddui two spirit -

⁶⁶⁸ Gč. maid Suoma Sámi Nuorat, Queering Sápmi: jálkimietteitá. Čujuhusas: <http://www.ssn.fi/queering-sapmi-jalkimietteita/>. (Almmustahtton 23.9.2013). Mattanen (2014), s. 19; Løvdold (2014), s. 24-32.

⁶⁶⁹ YLE Sápmi, Historioitsija: Entisajan saamelaiset sietivät hyvin homoseksuaalisuutta, 27.1.2016, beaiváduvvon 21.8.2017. Čujuhusas: <https://yle.fi/uutiset/3-8626978>. (Čujuhuvvon 20.10.2017).

⁶⁷⁰ Seta meroštallá cis-sáni ná (davvisámegiela jorgalus Arla Magga): *”Sátni cis adno govvidit dan ahte olbmo sohabealleidentitehtta ja sohabeali orientašuvdna čuvvot sihke su riegádeami rájes meroštallon sohabeali ja su birastahtti kultuvrra vuordámušaid. Eatnašat gullet cissohabeallái.”* (Seta, Sateenkaarisanasto. Čujuhusas: <http://seta.fi/sateenkaarisanasto/>. (Beaiváduvvon 12.12.2016.)

⁶⁷¹ Hirvonen, Vuokko, ”Mánngajienat Sápmi: Seksuála ja sohabeallenorpmaid čalmmustahtti mitalusaide girjái vuolta”, *Sámi dieđalaš áigečála* 2(2014): 72. Čujuhusas: <http://site.uit.no/aigecala/files/2015/04/SDA-2-2014-arvvostallan-hirvonen.pdf>.

doahpaga, ja oassi orru maiddái atnime dan iežas identitehta oassin⁶⁷². Maiddái Ane Hedvig Heidrunsdotter Løvold (2014) oaidná two spirit -doahpaga geavaheami ja ideologiija oahppama vejolaččat dekolonisašuvnna strategiijan, man funkšuvdnan lea viggat vuostálastit sihke oarjemáilmmi stáhtaid norpmaid ja maiddái dolin sápmelaččaid ruovttuguvlvi bohtán kristtalašvuoda seksuála- ja sohkaabeallenorpmaid⁶⁷³.

Seksuála- ja sohkaabealleunnitloguid historjjá dutkamušá lassin sámegeielaid boarrásut seksuála- ja sohkaabealleunnitloguide čujuheaddji terminologiija dutkamušat eai gávdno. Áidna doaba, man dán prošeavtta dutkit leat gávdnan, lea davvisámegeiela sátni *sparronisu*, mainna leat ovdal čujuhan nissonii, gii ráhkista nissona.⁶⁷⁴ *Sparru* mearkkaša dihtolágan muora dahje guovttesuorat oavssi,⁶⁷⁵ ja dat govvida bures maiddái sámegeielaide mihtilmas vuogi atnit metaforalaš dadjanvugiid iešgudegelágan áššiin humadettiin. Nubbi tearbma lea *bonju*, ja dat lea bohtán davvisámegeillii oalle gieskat. Dat njuolggogorgalus dárogielat sánis *skiev*, mii fas mearkkaša sullii seammá go queer.⁶⁷⁶ Sammallahti (1993) sátnegirjji *Saamelais- suomalais –saamelainen sanakirja* mielde sátni *bonju* lea suomagillii sullii *kiero* dahje *kierteinen*, eaige buohkat seksuála- ja sohkaabealleunnitlohkui gullevaš sápmelaččat ane tearpma nu vuogasin⁶⁷⁷. Dasa lassin, nu mot Løvold (2014) buktá ovdan iežas teavsttas, de sánit ja giella čatnašuvvet kultuvrii. Go jorgala ovdamearkka dihte sáni, mii mearkkaša queer njuolga dárogielas davvisámegeillii, de seammás lea vejolaš ahte dat dušše nanne oarjemáilmmi seksuála- ja sohkaabealleipmárdusa guovttejuogu.⁶⁷⁸

Loatnasániid dahje njuolggogorgalusaid lassin Suomas hubmojuvvon golmma sámegeielas eai dássáži oro gávdnome boarrásut sámegeielsánit, mat govvidit eará seksuála- ja sohkaabealleunnitloguide gullevaš olbmuid. Dát mearkkaša seammás maiddái dan ahte dutkiid dieđus ii leat ahte nuortalaš- dahje anárašgielas livčče iežas dadjanvuogit govvidit seksuála- ja sohkaabealleunnitloguide gullevaš olbmuid.⁶⁷⁹ Sátneráju ovddidanbargu lea ainjuo davvisámegeiela dáfus

⁶⁷² Løvold (2014), s. 24-31. Gč. maid Mattanen (2016), s. 21.

⁶⁷³ Løvold (2014), s. 61.

⁶⁷⁴ Saaristo, Sari, Tarina sisaruudesta rikkoo saamelaisia tabuja, Kirkko ja kaupunki. Čujuhusas: <https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/tarina-sisaruudesta-rikkoo-saamelaisia-tabu-1>.

(Almmustahtton 22.1.2016) Gč. maid Mattanen (2016), s. 21.

⁶⁷⁵ Saaristo (2016).

⁶⁷⁶ Løvold (2014), s. 65. Gč. maid Mattanen (2016), s. 21.

⁶⁷⁷ Dán sáhtta čilget oassái dat ahte Løvold (2014, s. 65) čállá iežas dutkamušas ahte dušše okta su informánttain anii sáni bonju.

⁶⁷⁸ Løvold (2014), s. 64 -67. Gč. maid Mattanen (2014), s. 21.

⁶⁷⁹ Ášši lea gulaskuddan ee. Sámedikki gielladoaimmahagas ja sámeservoša sámegeielat olbmui. (Rávdnjepoastaságastallamat Giellagáldu giellabargiiguin 11.9.2017 ja 9.10.2017.)

álggahuvvon, vaikko dat lea ain gaskan.⁶⁸⁰ Maiddái anárašgiela dáfus anárašgiela giellajuogus lea ságastallan sátneráju ovddideami birra mañimuš áiggiid⁶⁸¹. Sápmelaš seksuála- ja sohkabealleunnitloguid historjjá dutkamuš vuodul sáhtálii almmatge gávdnat vástádusaid maiddái terminologiija historjjálaš gažaldagaide. Dát livččii erenomáš dehálaš servoša fámuiduhttima dáfus⁶⁸².

6.3. Seksuála- ja sohkabealleunnitlogut sámeservošiin

Sápmelaš seksuála- ja sohkabealleunnitloguid dáládillái laktáseaddji dutkamušat eai báljo gávdno, goit Suomas. Norggas leat čállán fáttá birra muhtin artihkkaliid.⁶⁸³ Jagi 2009 norgalaš Fafo- dutkanlágádusa almmustahtán dutkamuš *Lesbiske og homofile i Sápmi. En narrativ levekårsundersøkelse* (Grønningsæter & Nuland 2009.) lea dihto ládje rahpan ságastallama dán fáttás. Dutkamuš funkšuvdnan lei buvttadit dieđu ja čalmmustahttit sápmelaš seksuálaunnitlohkui gullevaš olbmuid, geat eai dássáži leat muđui báljo vuhtton dutkamušas ja politihkas. Dutkanraporta muitala guđelágan hástalusaid gártá vásihit, jos gullá mánggagardásaš unnitlohkui ja lassin seksuálaunnitlohkui gullevaš sápmelaččaid vásáhusaid sin árgaeallimis⁶⁸⁴. Dán lassin Norggas leat mañimuš jagiid áigge almmostuvvan goit guokte pro gradu -dutkamuš, main nubbi, *The silence in Sápmi – and the queer Sami breaking it* (Løvold 2014.), giedahallá queer-sápmelaččaid sajádaga sámeservošiin dálá áigge ja geahčada seksuála- ja sohkabealleunnitloguide laktáseaddji jaskatvuoda sámeservošis. Vaikko dutkamuš vuojuđuvvá eanaš Norggas ássi sápmelaččaide, dat sisttisdoallá maiddái ovttá jearahallama Ruotas. Suomas ássi sápmelaččaid jietna gullo teavsttas giedde barggu bokte čoggojuvvon materiálas, muhto Ruoššas ássi sápmelaččaid dili bargu ii giedahala.⁶⁸⁵ Nubbi Norggas almmostuvvan pro gradu –dutkamuš máinnaša maiddái seksuála- ja sohkabealleunnitloguid. Dutkamuš guorahallá sápmelaš čáppagirjjálašvuoda heteronormatiivavuoda⁶⁸⁶.

⁶⁸⁰ Rávdnjepoastaságastallan Giellagadu giellabargiin 11.10.2017.

⁶⁸¹ Rávdnjepoastaságastallan Giellagáldu giellabargiin 9.10.2017.

⁶⁸² Gč. omd. Suoma Sámi Nuorat 23.9.2013; Mattanen (2014), s. 19-21; Løvold (2014), s. 64-67.

⁶⁸³ Gč. omd. Giertsen 2003.

⁶⁸⁴ Grønningsæter, Arne Backer & Nuland, Bjørn Richard, *Lesbiske og homofile i Sápmi. En narrativ levekårsundersøkelse*, Fafo-rapport (2009), s. 26.

⁶⁸⁵ Løvold (2014).

⁶⁸⁶ Oskal, Berit Margrethe, Garra boját ja fiinna nieiddat. Heteronormativitehta sámi čáppagirjjálašvuodas, Sámi girjjálašvuoda masterdutkanuš, The Arctic University of Norway, (2015).

Suoma bealde Leena Mattanen lea almmustahttán jagi 2016 pro gradu – dutkamuša ”*Täytyy puhua enemmän. Hiljaisuus ei ratkaise ongelmia.*” *Queer-saamelainen ja hyvinvoinnin ja pärjäämisen edellytykset* (Mattanen, 2016). Dutkamušas son analysere Queering Sápmi- prošeavttas buvttaduvvon girjji *Queering Sápmi- Saamelaisia kertomuksia normien ulkopuolelta* (Bergman & Linqvist 2014) jearahallamiid ja daid vuodul queer-sápmelaččaid vásihan hástalusaid sápmelaš kultuvrras ja maiddái sin birgenvugiid ceavzit dain hástalusain⁶⁸⁷.

Ruota bealde sápmelaš seksuála- ja sohka-bealleunnitloguid guoski ságastallamii lea searvan juo ovdalis namuhuvvon Queering Sápmi –prošeakta ja prošeavtta vuodul buvttaduvvon girjji, mas fáddá giedahallo jearahallamiid bokte. Eatnašat jearahallon olbmui leat girjjis iežaset namain. Jearahallamat leat dahkkon sihke Norggas, Ruotas ja Suomas ássi queer-sápmelaččain. Sápmelaččat Ruoššas eai lean dänge prošeavttas mielde.⁶⁸⁸ Vaikko dát ii leatge dieđalaš bargu, dat almmatge lihkestuvvá jearahallamiid ja govaid bokte lihkahit lohkki ja gaskkustit dieđu LHBTIQ -sápmelaččaid beaivválaš eallimis ja sin hástalusain. Ainjuo njeallje girjjis jearahallon olbmo leat Suomas ássi sápmelaččat, ja sin muitalusain ovdanbukton áššit vuhttojit muhtun muddun maiddái dán raportta analysas.⁶⁸⁹

Dán dutkanprošeavtta dutkiid dieđus ii leat ahte gávdnole dutkamušat, mat giedahalale namalassii Suomas ássi sápmelaččaid seksuála- ja sohka-bealleunnitloguide iežaset identifiserejeaddji olbmuid sihke vuoigatvuodaid ja mánggadáfot vealaheami. Dáid olmmošjoavkkuid dutkamuša vátnivuohta iešguđet stáhta dáfus čilgejuvvo oassái dainna ahte sápmelaččat leat okta eamiálmot, mii lea stáhtarájáid ásaheami maŋjel gártan juohkašuvvat njealji iešguđet stáhtii⁶⁹⁰. Erenomázit sihke vuoigatvuodalaš gažaldagaid ja mánggadáfot vealaheami dáfus lea almmatge dárbu geahčadit ášši maid iešguđet stáhta geahččanguovllus, daningo guđege stáhta lánkaásaheamis lea stuorra váikkuhus earret eará sápmelaččaid sajádahkii oktasašgottis ja maiddái sin vealaheapmái⁶⁹¹.

⁶⁸⁷ Mattanen (2016), s. 1-2.

⁶⁸⁸ Bergman, Elfrida & Linqvist, Sara, *Queering Sápmi. Indigenous stories beyond the norm*, (kääntänyt Hincks, Mikaela, Sweet Translations), Umeå: Qub Förlag, (2014). Gč. maid Mattanen (2016), s. 2-7.

⁶⁸⁹ Bergman & Linqvist (2014), s. 118-129, 168-173, 202-213 & 296-315.

⁶⁹⁰ Gč. omd. Løvdold (2014), s. 2.

⁶⁹¹ Gč. valtiolisten lainsäädännön eroista omd. Allard, Christina, “Some Characteristic Features of Scandinavian Laws and their Influence on Sami Matters”, girjjis *Indigenous Rights in Scandinavia. Autonomous Sami Law* (doaim.), Allard, Christina & Skogvang, Susann Funderud, Surrey, UK: Ashgate Publishing limited, (2015).

6.3.1. Sápmelaš seksuála- ja sohkabealleunnitloguide laktáseaddji jávohisvuolta

Ovdalis máinnašuvvon girjjálašvuolta ja dutkamušat, mat giedahallet sápmelaš seksuála- ja sohkabealleunnitloguid, leat maŋimuš jagiid vuojulduvvan dáid olmmošjoavkkuid jávohisvuolta ja dan cuvkema diskurssaide⁶⁹². Fafo raporta (Grønningsæter & Nuland 2009) buvttii ovdan sápmelaš seksuálaunnitloguid oaidnemeahtunvuolta sihke sámeservošis ja viidáseappot oktasašgottis⁶⁹³. Raportta almmostuvvama maŋjel leat háliidan giddet fuomášumi ja loktet sin eanet sihke dieđalaš ja earánai ságastallamis⁶⁹⁴. Seksuála- ja sohkabealleunnitloguid jávohisvuolta giedahallan dáhpáhuvvá dávjá namalassii sámeservoša siskkáldas konteavsttas, gos jávohuvvan adno ainjuo muhtinlágan norbman⁶⁹⁵. Okta dán dutkamúša informánttain lokte sápmelaččaid jávohisvuolta kultuvrra. Su ipmárdusa mielde áššiid birra ii sáhte ságastallat iige daid dađi eanet sáhte giedahallat. Dát fas doalvu sámeservoša siskkáldas unohis dillái. Bearraša gudni lea sámeservošis hui dehálaš, ja vaikko informántta bearaš diehtá ahte son identifisere iežas seksuála- ja sohkabealleunnitlohkui, de oassi bearašlahtuin ii háliit hupmat ášši birra iige ášši livčče nu vuogas buktit ovdan earáge dilálašvuodain.

Sápmelaš jávohuvvama kultuvrra birra lea čállán earret eará Veli-Pekka Lehtola (2015) iežas girjjis *Saamelaiskiista. Sortaako Suomi alkuperäiskansaansa?* (davvisámegillii girjjis lea adnon maid namma *Sápmelašriidu. Duolbmágo Suopma iežas eamiálbmoga?*). Girjjis son buktá ovdan ahte jávohuvvan sáhtta leat maiddái mearka das ahte searvvuš, dán dáfus sápmelaččat, lea vásihan ja vásiha ain ahte dat duolmmahallá. Jos hupmamis ii oro leame ávki, de dilli sáhtta duššastuhttit servoša, mii loahpa loahpas geassáda.⁶⁹⁶ Nuppiiguin sániiguin sápmelaš jávohuvvama kultuvrra geahčadettiin lea dehálaš muitit maiddái stáhtaid sihke kolonialisttalaš doaimmaid ja assimilerenpolitihka váikkuhusaid sámeservoša dálá dillái ja maiddái dáid doaimmaid vejolaš váikkuhusaid

⁶⁹² Gč. omd. Bergman & Linqvist (2014); Mattanen (2016); Løvold (2014); Grønningsæter & Nuland (2009).

⁶⁹³ Grønningsæter & Nuland (2009), s. 76-81.

⁶⁹⁴ Bergman & Linqvist (2014); Mattanen (2016); Løvold (2014).

⁶⁹⁵ Mattanen (2016), s. 28 & 32.

⁶⁹⁶ Lehtola, Veli-Pekka, Saamelaiskiista. Sortaako Suomi alkuperäiskansaansa?, Helsset: Into-kustannus, (2015), s. 223-230. Gč. maid Mattanen (2016), s. 28 & 36.

ovdamearkka dihte dihto doaibmanvugiid geavaheapmái⁶⁹⁷. Maiddái ovdalis namuhuvvon informántta mielas ovdamearkka dihte sápmelaččaid ásodatvásáhusat leat oassái váikkuhan dálá sámeservoša jávohuvvama kultuvrii⁶⁹⁸.

Sápmelaš LHBTIQ -olbmuid laktáseaddji jávohuvvama duogázis sáhtá aidnit máŋga iešgudet motiivva. Jávohuvvan sáhtá mearkkašit dan ahte ášši ii dohkkehuvvo sámeservošis dahje dat dohkkehuvvo, muhto dan birra ii leat dárbu hupmat dađe eanet. Nuppe dáfus jávohuvvama duogázis sáhtá leat maid ovdamearkka dihte vuorrasut olbmuid eahpesihkarvuolta, daningo sii eai iežaset mielas ipmir ášši doarvái bures.⁶⁹⁹ Maiddái dán dutkamuša jearahallamiin badjánii jaskatvuoda temá. Informánttat mitalit ovdamearkka dihte dilálašvuodaid birra, gosa leat čoahkkanan ollu fuolkkit. Jávohisvuolta sáhtá vuhttot ovdamearkka dihte nu ahte hetero-cis-olbmui gulaskuddet sin priváhttaeallima dahje guimmiid birra, muhto dan sadjái LHBTIQ -olbmui eai jearat dákkár ášši. Dutkamuša jearahallamiid vuodul servoša siskkáldas jávohisvuhtii orrot váikkuheame earret eará ášši váttisvuolta ja lassin amasvuolta. Informánta, gii mitala ahte ášši lea leamašan hástaldeaddji ovdamearkka dihte su iežas fulkkiide, atná oktan sivvan sámeservoša ja erenomážit su iežas soga oskku. Maid Mattanen (2016) buktá iežas pro gradu -dutkanmušas ovdan kristtalašvuoda ja erenomážit lestádialašvuoda váikkuhusa sápmelaččaid doaladupmái seksuála- ja sohabealleunnitloguid guovdu⁷⁰⁰. Dasa lassin nubbi informánta suokkarda ahte ovdalis govviduvvon jávohuvvan sáhtálii čuovvut goit muhtin muddui lestádialašvuodas. Nuppe dáfus son eahpida, leago dásullasaš jávohuvvan dušše fal sámeservošis dáhpáhuvvi albmoneapmi, vai dáhpáhuvvágo dát maiddái eará, ovdamearkka dihte suomelaš servošiin. Dego ovdalis buktui ovdan, jávohuvvama duogázis sáhtá leat bearraša gudni seailuheapmi.

⁶⁹⁷ Gč. oppalaččat kolonialismin váikkuhusaid birra omd. Kuokkanen, Rauna, Mitä on saamelaisen hyvinvointi? Tarkastelua kansainvälisessä alkuperäiskansojen kontekstissa. SámiSoster –seuran 10-vuotis julhaseminaari, Anár 21.4.2008, 7. Čujuhusas: <https://rauna.files.wordpress.com/2008/04/samisostersuomi.pdf>; Kuokkanen, Rauna, ”

Saamelaiset ja kolonialismin vaikutukset nykypäivänä”, girjjis Kuortti, Joel, Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (doaim.), Kolonialismin jäljet: keskustat, periferiat ja Suomi, Helsset: Gaudeamus, (2007), 148; Mattanen (2016), s. 28-34.

⁶⁹⁸ Gč. fáttás maid omd. Mattanen (2016), s. 36; Rasmus, Minna, Bággu vuolggit, bággu birget – Sámemánáid ceavzinstrategiijat Suoma álbmotskuvlla ásodagain 1950–1960-loguin, Oulu universitehta: Giellagas- instituhtta, (2008).

⁶⁹⁹ Mattanen (2016), s. 37-38. Gč. maid Løvold (2014), s. 39-51.

⁷⁰⁰ Mattanen (2016), s. 38-48.

Jearahallamiin badjána maiddá informánttaid iežaset jávohuvvan sin seksuála- ja sohabealleunnitlohkui gullevašvuoda birra. Okta informánta muitala, mo son lea ainjuo álggus vásihan hui váttisin hupmat iežas seksuála orientašuvnna birra sámeservošis. Maid nubbi informánta buktá ovdan ahte erenomážit vuorrasit olbmuid son lea muitalan hui várrugasat dahje guođđán ollásit muitalkeahtá iežas seksuála orientašuvnna. Guktot informánttat muitalit lassin ahte jávohuvvamii leat váikkuhan muhtumin maid sudno iežaska ovdagáttut das, maid earát oaivvildit sudno seksuála orientašuvnnaš. Muhtumin dieđu vuostáiváldin lea heahkastuhtán olbmo ainjuo posiitivvalaččat. Okta informánta muitala iežas jearahallamis ahte oassi su bearrašlahtuin sávva ahte son ja jávohuvallii áššis. Ovtta jearahallamis bohtá fas ovdan ahte okta informánta ii álo oba háliitge muitalit iežas seksuála- ja sohabealleidentitehta, daningo su mielas orru ahte dan muitaleapmi sáhtálii váikkuhit negatiivvalaččat su vejolašvuodaide bargat servošiin, mas barget ovdamearkka dihte árbevirolaš sámi ealáhusaiguin. Son dovdá ahte dievdduid sajádat árbevirolaš ealáhusaid bargin lea nannosit nissoniid sajádaga ektui, ja almmá irggi son ii jáhke ahte sus livččii vejolašvuodha bargat árbevirolaš ealáhusaiguin beaivvalaččat. Su jearahallamis mánga sámeservoša siskkáldas ášši laktásit namalassii nissona sajádahkii sámeservošis. Son suokkarda maid oarjemáilmmi kultuvrra ja oktasašgotti árvomáilmmi leavvama váikkuhusaid sámeservoša sohabeallerollaide. Informántta oainnu mielde livččii dárbu guorahallat, mo ovdamearkka dihte sápmelaš nissona ja dievddu rollat leat servošis nuppástuvvan váldokultuvrra leavvama dihte. Seamma gažaldagaid ja maiddá kristtalašvuoda váikkuhusaid sápmelaš nissona sajádahkii sámeservošiin lea suokkardan ovdamearkka dihte Kuokkanen (2008) iežas artihkkalis, mas son buktá ovdan earret eará kristtalašvuoda váikkuhusaid. Dat leat su ipmárdusa mielde huksen eamiálbmotservošiidda muhtinlágan sohabeallehierarkijja⁷⁰¹.

Maiddá Løvold (2014) dárkkáluhtá iežas pro gradu –dutkamušas oktan jávohisvuoda hápmin sámeservošiin marginála joavkkuid jávohisvuoda (eng. *silence in the margin*). Su dutkamuša mielde jávohisvuoda duogážiis sáhtá leat ovdamearkka dihte hálo leat cuvkkekeahhtá servoša siskkáldas norpmaid ja ballu das ahte olbmot muhtinládje ránggáštuvvojit jaskatvuodain. Dego ovdalis lea bukton ovdan, de jávohisvuodha sámeservošiin sáhtá mearkkašit almmatge dan ahte ášši ii dohkkehuvvo. Løvold meroštallá jávohisvuoda oktan servoša siskkáldas bagadanhápmiin.⁷⁰²

⁷⁰¹ Kuokkanen, Rauna, ”Sámenissonat, «árbevierru» ja veahkaválddi hámit”, *Sámi dieđalaš áigečála* 1(2008), s. 37.

⁷⁰² Løvold (2014), s. 47-51.

Dutkamuša oktavuodas erenomáš fuomášumi giddii Suoma bealde seksuála- ja sohabealleunnitloguide gullelaš dievdduid jávohisvuolta. Fuolakeahhtá viggamušain oazžut dutkamuššii informántan dakkár Suomas ássi sápmelaš dievdduid, geat gulale dáidda unnitloguide, sii eai oassálastán dutkamuššii. Dát ii diedusge dárkkut dan ahte sii eai gávdno, daningo oassi informánttain mitalii ahte lei jearran iežas oahpes dievdduid searvat dán dutkamuššii. Liikká oktage ii searvan. Jearahalaimet informánttain maiddá dan, *vásihedjeho sii ahte muhtin seksuála- ja sohabealleunnitlohkui gullelaš joavku lea erenomáš stigmatiserjuvnon, ja mo dát boahtá ovdan?* Golmmas oktiibuot viđa informánttas árvaledje ahte sápmelaš homot leat dakkár joavku. Sivvan dán erenomáš hástaleaddji dillái adno erenomážit dálá áiggi sápmelaš kultuvrra patriarkálavuolta ja maskuliidnavuolta. Sihke bártniide ja dievdduide lámččojit sápmelaš kultuvrras stuorra vuordámušat ovdamearkka dihte ealáhusaid joatkima dáfus, ja seammás maid stuorra kultuvrralaš noaddi. Ovtta jearahallamis homodievddut eai namuhuvvon erenomáš stigmatiserjuvnon joavkun, muhto informántta oainnu mielde sii hupmet ášši birra almmolaččat várrugasat.

Girji *Queering Sápmi – Indigenous stories beyond the norm* (2014)⁷⁰³ sisttisdoallá mitalusaid sápmelaš seksuála- ja sohabealleunnitloguide gullelaš dievdduid birra. Girjjis lea maid okta mitalus Suomas ássi olbmo birra. Norggas ja Ruotas ássi dievddut leat girjjis iežaset namain, muhto Suomas ássi olmmoš lea girjjis anonymiserjuvnon.⁷⁰⁴ Erenomáš olu fuomášumi giddii mitalusa loahpa lasáhus, mas son mitala ahte lei áigon álgoálggus leat girjjis iežas namain ja govaiguin. Son mitala ahte ovdal go girji deaddiluvvui, de viđas su lagaš skihpáriin mitalledje ahte botkejit bátti sutnje jos son lea girjjis iežas namain.⁷⁰⁵ Dáid govvádusaid vuodul sáhtta dulkot nu ahte sápmelaš seksuála- ja sohabealleunnitloguide gullelaš dievdduid dáfus jaskatvuolta čakŋalan erenomáš čiekŋalii sámeservošiin. Nuppe dáfus badjána gažaldat maiddá das ahte leago Suomas ássi seksuála ja sohabealleunnitlohkui gullelaš sápmelaš dievddu dilli erenomáš hástaleaddji Norgga ja Ruota ektui. Sápmelaččat adnot oktan álbmogin njealji stáhta guovllus, muhto nu mot ovtta jearahallamis ja bargobájis boahtá ovdan⁷⁰⁶, de Suomas ássi sápmelaš homodievddut leat hui várrugasat mitalit almmolašvuhtii iežaset seksuálaidentitehta. Dasa lassin eatnašat informánttain mitalledje ahte sii eai dovdda ovttage Suomas ássi sápmelaš homodievddu. Maiddá *Queering Sápmi* –girjjis mitaluvvon ovdamearkka vuodul orru leame nu ahte fáddá lea tabu Suomas ássi sápmelaččaid

⁷⁰³ Girji lea seamma go Mattasa (2016) analyseren *Queering Sápmi –saamelaisia kertomuksia normien ulkopuolelta*, muhto dán dutkamušas leat válljen atnit girjji eanŋalsgielat veršuvnna.

⁷⁰⁴ Bergman & Lindquist (2014).

⁷⁰⁵ Bergman & Lindquist (2014), s. 173.

⁷⁰⁶ Bargobádjá Anáris Sajosis 3.5.2017.

servošis. Seamma ládje ovdalis govviduvvon dilli bohciidahtta gažaldaga das, mitalago dát dilli juoidá maiddá suopmelaš oktasašgottis ja dan váikkuhusaid dávisteamis Suomas ássi sápmelaččaid ipmárdussii ovdamearkka dihte sohabealis.

Maiddá Mattanen (2016) ja Løvd (2014) guovttos čálliba sápmelaš maskuliidnavuođa ideálas⁷⁰⁷ ja boazodollui laktáseaddji macho-kultuvrras⁷⁰⁸. Guktot dutkamušat deattuhit ahte maskuliidna macho-dievddu ideála laktása erenomážit boazodollui⁷⁰⁹. Ovdamearkka dihte Mattanen buktá ovdan iežas Queering Sápmi –prošeavtta girjji jearahallamiid analysas, ahte sápmelaš dievdu ovdanbukto dain dábálaččat namalassii boazodoallin⁷¹⁰. Maiddá Fafo raporttas boazodoallu máinnašuvvo oktan sohabealliid doalaheaddji dahkkin sápmelaš kultuvrras. Vaikko erohus ovdamearkka dihte lulli- ja davviguovlluid ássiid oainnuin adno čielggasin, de liikká maiddá eará guovlluid sámeservošat láhččet dihto vuordámušaid⁷¹¹ nissoniidda ja dievdduide.

Nubbi hui jávohis sápmelaš seksuála- ja sohabealleunnitlogujoavku Suomas orru leame transsohabeallái gullevaš olbmuid joavku. Buot jearahallon informánttat máinnašedje transsohabeallái gullevaš olbmuid erenomáš stigmatiserejuvvon unnitlohkun. Maiddá dutkamuša bargobájiin bodii ovdan transsohabeallái gullevaš olbmuid váttēs sajádat sihke sámeservošiin ja viidáset oktasašgottis.⁷¹² Sámeservošis olbmo identifiseren iežas transsohabeallái orru bohciidahttime stuorra reakšuvnnaid. Ovta informántta dieđu mielde dat sáhtta vearrámuš dilis mearkkašit dan ahte olbmo “stáhtus” ollásit cuovkana servošis. Okta informánttain mitala ahte transsohabeallái gullevaš olbmuid birra ii jur hubmojuvvon sámeservošis ja transsohabeallái gullevašvuohta vásihuvvo amas ášši. Okta informánta fuomášahtta ahte transsohabeallái gullevaš olbmot eai báljo vuhtto suopmelaš oktasašgottisge. Nubbi informánta dadjá ahte erenomážit dát olbmot dárbbášivčče dál olu doarjaga. Goalmmát informánta fas čilge ahte eallin transnissonin livččii radikálamus dahkku, man sámeservošis sáhtálii dahkat. Son oaivvilda ahte dalle dievdun riegádan olmmoš muhtinládje luobalii iežas stáhtusis servošis. Dát ságastallan fas laktása jearahallamis nannosit maid nissona sajádahkii sámeservošis. Lassin okta *Queering Sápmi – Indigenous stories beyond the norm* (2014) girjjiis ovdanbukton transsohabeallái gullevaš olmmoš mitala girjji jearahallamis iežas hástalusaid birra ja joatká ahte son ii

⁷⁰⁷ Løvd (2014), s. 53-56.

⁷⁰⁸ Mattanen (2016), s. 48-53.

⁷⁰⁹ Mattanen (2016), s. 48-53; Løvd (2014), s. 55.

⁷¹⁰ Mattanen (2016), s. 49.

⁷¹¹ Grønningsæter & Nuland (2009), s. 63-64.

⁷¹² Bargobáđji Anáris Hotelli Kultahovis 17.8.2017.

bastán leat dat gii son lea dievaslaččat easkka go fárrii eret iežas ruovttuguovllus⁷¹³.

6.4. Seksuála- ja sohabealleunnitloguid sajádaga birra Suoma olmmošvuoigatvuodapolitihkas

Seksuála- ja sohabealleunnitloguide gullelaš olbmuid olmmošvuoigatvuodát badjánedje 1998 Suoma riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuodapolitihkas oktan guovddáš áššin Suoma vuosttaš olmmošvuoigatvuodačielggadusas.⁷¹⁴ Dán maŋgel vuoigatvuodát leat loktejuvvon maid sullasaš olmmošvuoigatvuodačielggadusas⁷¹⁵, ja jagi 2004 maŋgel jámma Suoma olmmošvuoigatvuodapolitihkalaš čilgehusain⁷¹⁶. Stáhtaráđi jagi 2014 olmmošvuoigatvuodačilgehus sistisdoalai moanaid linnjaid, mat laktásit ovtta veardásašvuhtii ja vealatkeahcesvuhtii. Guovddáš áššin Suoma riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuodapolitihkas badjánedje daid olmmošjoavkkuid vuoigatvuodát ja mánggadáfot vealaheami jávkkadeapmi, mat leat erenomáš suojehis dilis.⁷¹⁷ Čilgehusa mielde seksuála- ja sohabealleunnitloguid vuodđo- ja olmmošvuoigatvuodađaid galggalii ovddidit nu ahte daid várás ráhkaduvvo našuvnnaš strategiija dahje doaibmaprogramma.⁷¹⁸

⁷¹³ Bergman & Lindquist (2014), s. 85-97.

⁷¹⁴ Tarjamo, Kerttu, Selvitystyö ulkoasiainministeriön toiminnasta LHBTI-ihmisoikeuksien edistämiseksi. 22.12.2012, s. 7; Ulkoasiainministeri Tarja Halosen riikkabeivviid ulkoasiainvaliokunnalle antama selonteko Suomen hallituksen ihmisoikeuspolitiikasta 11.11.1998.

⁷¹⁵ Ihmisoikeudet ja Suomen ulkopolitiikka, Ulkoasiainministeri Erkki Tuomiojan riikkabeivviid ulkoasiainvaliokunnalle antama selvitys Suomen hallituksen ihmisoikeuspolitiikasta 29.11.2000, Ulkoasiainministeriön julkaisuja, Helsset.

⁷¹⁶ Valtioneuvoston selonteko Suomen ihmisoikeuspolitiikasta, Helsset: Edita Prima Oy, (2004), s. 103. Čujuhusas: <http://www.formin.fi/public/download.aspx?ID=69315&GUID={A4EDB3C3-1FF2-4C68-90D8-2B937828D80C}>; Valtioneuvoston selonteko Suomen ihmisoikeuspolitiikasta, (2009), s. 30-32. Čujuhusas:

<http://www.formin.fi/public/download.aspx?ID=69310&GUID={0AFC392E-12BD-41C4-927C-257A392DB382}>; Valtioneuvoston ihmisoikeuspolitiikasta 2014, Ulkoasiainministeriö, Jyväskylä: Grano Oy, (2014), s. 68-69. Čujuhusas: <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=136941&GUID=%7b7E6D44FB-6F31-4BFA-A521-F5CCAC509B24%7d>.

⁷¹⁷ Valtioneuvoston ihmisoikeuspolitiikasta 2014, s. 23-26.

⁷¹⁸ Valtioneuvoston ihmisoikeuspolitiikasta 2014, s. 71.

Dasa lassin Suoma olgoriikkahálddahusa oddaseamos olmmošvuoigatvuođastrategiijas ja lassin Suoma olgoriikkahálddahusa olmmošvuoigatvuođapolitiikkaš doaibmaprográmmas 2013-2015 deattuhuvvo erenomážit seksuála- ja sohkabealleunittloguide čujuhuvvon vealaheami jávkadeami oktan guovddáš mihttomearrin.⁷¹⁹ Odda našuvnnalaš vuoddo- ja olmmošvuoigatvuođaid doaibmaprográmma 2017-2019 deattuha sohkabealleunittloguid iešmearridanvuoigatvuođa nannema erenomážit sosiála- ja dearvvašvuođabálvalusain ja maiddái vuoigatvuođa fysalaš guoskameahttunvuhtii ja persovnnalaš friddjavuhtii. Prográmma álggaha maiddái čielggadusa intersohkabeallái gullelaš mánáid vuoigatvuođain ja vásáhusain.⁷²⁰

Olgoriikkaministeriija čielggadii jagi 2012 ministeriija doaimmaid, vai seksuála- ja sohkabealleunittloguide gullelaš olbmuid olmmošvuoigatvuođat ovddiduvvojit.⁷²¹ Olgoriikkaministeriija bargu seksuála- ja sohkabealleunittloguid vuoigatvuođaid ovddideami várás lea leamašan eanaš váikkuhanbargu iešguđet riikkaidgaskasaš forumis. Čielggadusa mielde ministeriija lea viggan loktet temá riikkaidgaskasaš organisašuvnnaid agendan earret eará nu ahte dat gieđahallá dan sáhkavuoruin, lágida LHBTIQ -temásaš oalgedáhpáhusaid ovtas eará riikkaiguin, váikkuha EU:a cealkámušaide ja maiddái viggá váldit seksuála- ja sohkabealleunittloguid vuoigatvuođaid loahppaárvalusaide ja mearrádusaide. Iešguđet riikka LHBTIQ -olmmošvuoigatvuođaid dillái lea giddejuvvon fuomášupmi earret eará ON:id UPR-proseassas (eng. Universal Periodic Review). Olgoministeriija lea doaibman aktiivvalaččat LHBTIQ -olmmošvuoigatvuođaid ovddideami várás maiddái Eurohpá rádis.⁷²²

Jagi 2014 Vuoigatvuođaministeriija almmustahtii Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien perus- ja ihmisoikeudet Suomessa -raportta.

⁷¹⁹Suomen ulkoasiainhallinnon ihmisoikeusstrategia, Ulkoasiainministeriö, Jyväskylä: Kopijyvä Oy, (2013), 20. Čujuhusas: <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=115729&GUID={DD6BF865-D308-4C5B-B7F7-959D0AD65DD0}>; Suomen ulkoasiainhallinnon ihmisoikeuspoliittinen toimintaohjelma 2013 – 2015, Ulkoasiainministeriö, Joensuu: Kopijyvä Oy, (2013), s. 13-14. Čujuhusas: <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=116041&GUID={D0D4D53A-778C-4BBF-A808-D57DB8F206E4}>.

⁷²⁰ Kansallinen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma 2017-2019, Oikeusministeriön julkaisu 9/2017. Oikeusministeriö, Helsset, 2017.

⁷²¹ Tarjamo, Kerttu, 22.12.2012, Selvitystyö ulkoasiainministeriön toiminnasta LHBTI- ihmisoikeuksien edistämiseksi. Čujuhusas: <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=109225&GUID=%7BDF3A3E60-DE16-45B6-A7A6-4FDDC23C5C01%7D>.

⁷²² Ibid., 2.

Das árvvoštallo, mo vuodđo- ja olmmošvuoigatvuođat ollašuvve seksuála- ja sohkaabealleunnitloguide gullevaš olbmui eallima iešgudet oasis Suomas jagi 2014, ja dasa lassin mo dili sáhtálii ovddidit boahhteáiggis⁷²³. Raporttas čielgá ahte Suopma galgá vel bargat olu earret eará láhkaásaheami ovddideami ja vealaheami vuostásaš barggu beavttálmahttima dáfus, vai seksuála- ja sohkaabealleunnitloguid vuodđo- ja olmmošvuoigatvuođat ollašuvvet ovtta veardásaččat oktasašgottis. Vealaheapmi lei raportta mielde dábalaš sihke bargobáikkiin ja oahppolágádusain, ja 70 % arvedávgenuorain mitalii ahte lea headušuvvon dahje vealahuvvon. Váttisvuođaid birra eai álo raportere earáide. Maid riektesuoji vugiid atne váilevažžan. Raportta mielde dán unnitlogu ovddasteddjiid vásihan vealaheapmi, negatiiva doaladumit ja oaidnemeahtunvuohta váikkuhit njuolga ja eahtenjuolga sihke olbmuid fysalaš ja psykalaš dearvvašvuođadillái.⁷²⁴ Láhkaásaheami váilevašvuođat vuhttojit earret eará vuodđo- ja olmmošvuoigatvuođaid ollašuvvamis bearasláhkaásaheami dáfus, ja maiddái translágas erenomážit olbmuid iešmearridanvuoigatvuođa ollašuvvama dáfus.⁷²⁵ Čielggadus ávžžuha ráhkadit maid našuvnnaš strategiija dahje doaibmaprográmma, mat doarjjole seksuála- ja sohkaabealleunnitloguid dievaslaš ollašuvvama.⁷²⁶

ILGA-Europe (eng. International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association)⁷²⁷ seksuála- ja sohkaabealleunnitloguid olmmošvuoigatvuođaid ollašuvvama árvvoštallama veardádallamis Suopma lei čihččet oktiibuot 49 Eurohpá stáhta joavkkus⁷²⁸. Raporttaid mielde Suopma ollašuhtá dál 68% seksuála- ja sohkaabealleunnitloguid olmmošvuoigatvuođain⁷²⁹. ON: id olmmošvuoigatvuođaráđđái gullevaš UPR-bargojoavku (eng. Universal Periodic Preview) attii Geneve 1.-12.5.2017 čoahkkimis Supmii ávžžuhusaid, vai dat ollašuhtá olmmošvuoigatvuođageatnegasvuođaid ja čatnasa daidda.

⁷²³Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien perus- ja ihmisoikeudet Suomessa, Oikeusministeriö, Selvityksiä ja ohjeita, Helsset: Oikeusministeriö 34/2014. Čujuhusas: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/76543/omso_34_2014seksuaalivahemmistot.pdf?sequence=1.

⁷²⁴ Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien perus- ja ihmisoikeudet Suomessa (2014), 22-25 & 28-31.

⁷²⁵ Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien perus- ja ihmisoikeudet Suomessa (2014), 25.

⁷²⁶ Ibid., s. 31.

⁷²⁷ ILGA- Europe on Euroopan tasolla toimiva kansainvälinen kansalaisjärjestö, joka toimii kattojärjestönä 490 järjestölle 45 Euroopan maasta (ILGA Europe, What is ILGA-Europe. Čujuhusas: <https://www.ilga-europe.org/who-we-are/what-ilga-europe>.

⁷²⁸ ILGA –Europe, Rainbow Europe, Country Ranking. Čujuhusas: <https://rainbow-europe.org/country-ranking>.

⁷²⁹ ILGA –Europe, Rainbow Europe, Finland according to ILGA-Europe. Čujuhusas: <https://rainbow-europe.org/#8632/0/0>.

Ávžžuhusain badjánedje earret eará jo ovddit UPR-raporttaid ládje seksuála- ja sohkabealleunnitloguid vuoigatvuođat.⁷³⁰ Suopma čujuhii ávžžuhusaide ja almmuhii ahte dat dohkkeha ainjuo seksuála- ja sohkabealleunnitloguid vealaheami jávkadeami ja eastadeami guoski ávžžuhusaid. Dan sadjai dat ii dohkket, baicce váldá diehtun ávžžuhusa, mii guoská translága nuppástusa steriliseremii eaktudeaddji paragrafa⁷³¹. Dasa lassin Suopma lea almmuhan ahte dat dohkkeha oassái ávžžuhusa, mii guoská intersohkabeallái gullelaš mánáid ovddu vuhtiiváldima.⁷³² Lea váidalahtti ahte Suoma ii dohkkehan ávžžuhusaid, mat guske translága steriliserennuppásteami. Maiddái riikkabeivviid Olmmošvuoigatvuođaguovddáš celkkii áššis ja dat guottiha trasnlága nuppásteami. Dat arvosmahtii ráđđehusa váldit lágas eret sahkankahtesvuođa gáibádusa sohkabeali vuoigatvuođalaš nannema eaktun ON:id olmmošvuoigatvuođaráđi čoahkkimis Geneves, go oppamáilmmálaš mearreáiggi geahčadeami (UPR) loahpparaportta dohkkehuvvui 21.9.2017.⁷³³ Áššis lea doaimmahuvvome lálkaálga LÁ 43/2016 vp, mii dárbbáša vel sosiála- ja dearvvašvuođaváljagotti eanetlogu guottiheami.

Suopma nappo deattuha seksuála- ja sohkabealleunnitloguid olmmošvuoigatvuođaid ollašuvvama ja maiddái dáidda olmmošjoavkkuide laktáseaddji vealaheami jávkadeami sihke iežas našuvnnalaš ja riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuođapolitihkas. Seamma linnjá lea orru leame maiddái viiddit riikkaidgaskasaš dásis ovdamearkka dihte ON:id ja EU:a lágan doibmiid sihke politihkas ja doaimmas⁷³⁴. Dát doarju ja nanne Suoma linnjá muhto seammás dat geatnegahtta Suoma ollašuttit ain beaktileappot maid iežas riikkaidgaskasaš olmmošvuođapolitihkalaš mihttomeriid sihke našuvnnalaš ja

⁷³⁰ UPR, Report of the Working Group on the Universal Periodic Review, Finland, Addendum, Views on conclusions and/or recommendations, voluntary commitments and replies presented by the State under review, 25.8.2017. Čujuhusas:

<http://formin.fi/public/download.aspx?ID=170493&GUID={B14A0CE7-D760-4EC2-A68E-369230C5AF71}>. Gč. maid UPR, Universal Periodic Review by the United Nations Human Rights Council, Report by Finland, 2/2008. Čujuhusas:

<http://formin.finland.fi/Public/download.aspx?ID=28054&GUID=%7BC2053F55-97A5-45D6-9EAB-20DDB4179151%7D>; Universal periodic review of the United Nations Human Rights Council, Second national report by the government of Finland, 2/2012. Čujuhusas:

<http://www.formin.fi/public/download.aspx?ID=91784&GUID={D14BB7E0-D02A-4A67-91C3-55C5A0126390}>.

⁷³¹ 563/2002, paragrafa 1, čuokkis 1.

⁷³² UPR (2017), 6.

⁷³³ Adoption of Universal Periodic Report Outcome of Finland 36th Session Human Rights Council 21 September 2017, IOK 49/2017.

⁷³⁴ Gč. omd. dán raportta siidduid 166-169.

maid riikkaidgaskasaš ovttasbarggu dáfus. Stuorimus hástalussan sáhtttá dulkot translága nuppástusdárbbu. Dan birra eanet mañjeleappos.

Sápmelaš seksuála- ja sohkabealleunnitloguide gullevaš olbmuid vuoigatvuodát eai leat ovdal dutkojuvvon Suomas, iige sin vuoigatvuodaide dahje sajádahkii leat čujuhuvvon seksuála- ja sohkabealleunnitloguide laktáseaddji politihkalaš áššegirjjiin. Unnitlogu siskkáldas unnitlogut sáhttet liikká leat hui rašes dilis ja danin vásihit mañggadáfot vealaheami. Dása galggalii giddet fuomášumi maddái seksuála- ja sohkabealleunnitloguid vuoigatvuodaid ja sajádaga politihkas, man maddái Suopma viggá ovddidit. Maddái sápmelaš seksuála- ja sohkabealleunnitloguid dáfus oktan válđoáššin badjánit sihke sámegeielat ja kultursensitiiva sosiála- ja dearvvašvuoda fuolahusbálvalusat.

6.5. Seksuála- ja sohkabealleunnitloguide gullevaš olbmuid olmmošvuoigatvuodaid birra

Seksuála- ja sohkabealleunnitloguid várás eai leat sierra olmmošvuoigatvuodainstrumeanttat. Vaikko dábálaš, buot olbmuid suodjaleaddji oktasaš olmmošvuoigatvuodát gusket lunddolaččat LHBTIQ-olbmuid, dat eai goittotge praktihkas ollašuva dievaslaččat. Sivvan leat doaladumit ja struktuvrralaš dahkkit ja lassin dieđu váilun. Seksuála- ja sohkabealleunnitloguid vuoigatvuodaid ollašuvvamii leat giddegoahtán eanet fuomášumi viehka mañjit. Eamiálbmogiidda gullevaš seksuála- ja sohkabealleunnitlogut eai iehčanas joavkun leat dásásázi ožžon ON:id dásis viiddes fuomášumi seamma ládje go ovdamearkka dihte eamiálbmogiidda gullevaš lámisolbmot.

Jagi 2008 ON:id oktasaščoahkkima oktavuodas dohkkehuvvui cealkámuš, mas gávnnavuvvo ahte olmmošvuoigatvuodaid galgá dorvvastit buohkaide fuolakeahtta sin seksuála orientašuvnnas dahje sohkabealleidentitehtas.⁷³⁵ ON:id olmmošvuoigatvuodaráđđi dohkkehii jagi 2011 vuosttaš loahppaárvalusa seksuála- ja sohkabealleunnitloguid olmmošvuoigatvuodain. Loahppaárvalusas olmmošvuoigatvuodaráđđi dovddasta buot olbmuid ovtaveardásašvuoda ja bivdá ON:id olmmošvuoigatvuodaáittardeaddji doaimmahaga čielggadit sihke vuoigatvuodanjuolggadusaid ja vuogádagaid, mat vealahit ja lassin veahkaválddalaš doaimmaid, maid seksuála- ja sohkabealleunnitloguide gullevaš olbmot vásihit iežaset identitehta dihte miehtá máilmmi. Doaimmahat galgá

⁷³⁵ Joint statement on sexual orientation, gender identity and human rights at United Nations, 2008. <http://arc-international.net/global-advocacy/sogi-statements/2008-joint-statement/>

čielggadit lassin dan, mo olmmošvuoigatvuodaiguin sáhtta eastadit dáid unnitloguid veahkaválddi ja olmmošvuoigatvuodaid rihkkuma.⁷³⁶ ON:id olmmošvuoigatvuodaáittardeaddji doaimmahat almmustahtii čuovvovaš jagi iežas čielggadusa. Das bukto ovdan ahte sihke seksuála- ja sohkaabealleunnitloguide gullelaš olbmuid vealaheapmi ja veahkaváldi ja olmmošvuoigatvuodaid rihkkun lea hui dábalaš. Olmmošvuoigatvuodaáittardeaddji doaimmahat čujuha mánggaide ON:id olmmošvuoigatvuohtasoahpamušaide ja áššegirjiide ja deattuha ahte buot olbmui, *lesbo*-, homo-, bi- ja transolbmui lea vuoigatvuohta návddašit olmmošvuoigatvuodain. Dáidda vuoigatvuodaide gullá earret eará vuoigatvuohta eallimii, oadjebasvuhtii ja priváhttavuhtii, vuoigatvuohta leat friddja biinnideamis, dahkkon giddemis dahje friddjavuođa ráddjemis, vuoigatvuodas leat friddja vealaheamis ja vuoigatvuodas ovdanbuktin-, čoahkkanan-, ja searvanfriddjavuhtii.⁷³⁷

Jo veháš árabuš, jagi 2007 viiddes áššedovdijoavku čálii Yogyakarta prinsihpaid⁷³⁸. Dat guoskkai guovddáš olmmošvuoigatvuodaid geatnegasvuodaid dulkoma LHBTIQ-olbmuid dáfus. Dán mannel sihke stáhtat ja ON leat dohkkehan dáid prinsihpaid viidát. Suoma mihttomearrin lea dat ahte Yogyakarta prinsihpat dohkkehuvvojit riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuohtapolitiikka vuolggasadjin.⁷³⁹ Áššegirji sisttisdoallá 29 deháleamos olmmošvuoigatvuohtaprinsihpa ja daid heiveheami ovtaveardásaččat ja dievaslaččat LHBTIQ-olbmuide. Prinsihpa 2 mielde ”juohkehaččas lea vuoigatvuohta buot olmmošvuoigatvuodaide almmá seksuála orientašuvnna dahje sohkaabealleidentitehtii vuodđuduvvi vealaheami. Juohkehaččas lea vuoigatvuohta ovtaveardásašvuhtii lága ovddas ja maiddái seammalágan lága sudjii fuolakeahtta das laktásago áššái juoga nubbi olmmošvuoigatvuohta. Láhka galgá suodjalit buot dásullasaš vealaheamis ja dáhkidit buohkaide ovtaveardásaš ja beaktilis suoji dásullasaš vealaheami vuostá. Seksuála orientašuvdnii dahje sohkaabealleidentitehtii vuodđuduvvi

⁷³⁶Resolution adopted by the Human Rights Council, 17/19 Human rights, sexual orientation and gender identity, 14.7.2011, A/HRC/RES/17/19. Geahča maid vuoden 2014 päätöslauselma: Human Rights, sexual orientation and gender identity, A/HRC/RES/27/32; ja vuoden 2016 päätöslauselma: Protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity (adopted 30 June 2016) - A/HRC/RES/32/2.

⁷³⁷ Ibid. Para 5, s. 4.

⁷³⁸ The Yogyakarta Principles, Principles of the Application of International Human Rights Law in Relation to Sexual Orientation and Gender Identity, March 2007, http://www.yogyakartaprinciples.org/wp/wp-content/uploads/2016/08/principles_en.pdf; Yogyakarta prinsihpat suomagillii: http://www.finnqueer.net/juttu.cgi?s=312_5_1

⁷³⁹ Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien perus- ja ihmisoikeudet Suomessa, Selvityksiä ja ohjeita 34/2014, Oikeusministeriö, s. 14.

vealaheapmi sisttisdoallá buotlágan seksuála orientašuvdnii dahje sohkabealleidentitehtii vuodđuduvvi sirrema, olggušteami, ráddjema dahje ovdavuoigatvuoda, mii dihtomielaččat dahje duodalaččat dahká duššin dahje vaháguhtta ovttaveardásašvuoda lága ovddas dahje ovttaveardásaš lága suoji dahje buot olmmošvuoigatvuodaid ja vuodđofridjavuodaid ovttaveardásaš dovddasteami, návddašeami dahje hárjeheami. Seksuála orientašuvdnii dahje sohkabealleidentitehtii vuodđuduvvi vealaheapmi sáhtta lassánit, ja dávjá dat maid lassána, eará vealahanvuoduštusaid bokte. Dát leat earret eará sohkabealli, nálli, ahki, osku, lámisvuohta, dearvvašvuohta dahje ekonomalaš sajádat.⁷⁴⁰ Prinsihpat eai máinnaš etnalašvuoda sierra, muhto dan sáhtta dulkot dán kategoriija lunddolaš oassin. Nuba Yogyakarta prinsihpat geatnegahttet stáhtaid ollašuttit doaimmaid, mat suodjalit maid eamiálbmogiidda gullevaš seksuála- ja sohkabealleunnitloguide gullevaš ovddasteddjiid mánggadáfot vealaheamis.

Yogyakarta prinsihpat čuvgejit ainjuo eará olmmošvuoigatvuohtasoahpamušaid lassan dan ahte universála olmmošvuoigatvuodat leat oktasaččat buot máilmmi olbmuide, maiddá seksuála- ja sohkabealleunnitloguide. Prinsihpaid funkšuvdnan lea dáhkidit LHBTIQ-olbmuid olmmošárvvu almmá politihkalaš dulkonvejolašvuodaid.⁷⁴¹

Vaikko olmmošvuoigatvuohtasoahpamušat eai dábalaččat máinnaš seksuála orientašuvnna dahje sohkabealleunnitlogu vealaheami gieldima vuoduštusan, de jagi 2011 Eurohpá rádi oktasašsoahpamuš nissoniid veahkaválldi ja bearašveahkaválldi eastadeamis⁷⁴² (Istanbula soahpamuš) čielgasit geatnegahtta oassebeliid sihkarastit ahte dat ollašuttet oktasašsoahpamuša mearrádusaid almmá ovdalis namuhuvvon vealahanvuoduštusaid.⁷⁴³ Eanaš oppamáilmmálaš olmmošvuoigatvuohtasoahpamušat leat čállon dalle, go LHBTIQ-olbmuid olmmošvuoigatvuodat eai leat velá badjánan guovddáš politihkalaš gažaldahkan. Dát čilge dan, manin dát joavkkut eai máinnašuvvo aitosaččat dán soahpamušain. Dán leat kritiseren garrasit, ja lea leamašan ballu ahte dálá

⁷⁴⁰ Yogyakarta prinsihpat, prinsihppa 2.

⁷⁴¹ Väisänen, Mikko, Mitä ovat Yogyakartaan periaatteet? Finnqueer, http://www.finnqueer.net/juttu.cgi?s=310_5_1. Yogyakarta prinsihpaid dárkilut analysa, gč. O' Flaherty, Michael, Fisher, John, Sexual Orientation, Gender Identity and International Human Rights, Contextualizing the Yogyakarta Principles, *Human Rights Law Review*, Volume 8, Issue 2, 1 January 2008: 207–248.

⁷⁴² Eurohpá rádi oktasašsoahpamuš nissoniid veahkaválldi ja bearašveahkaválldi eastadeamis, Istanbulas 11.5. 2011, boahtán fápmui 1.8.2015. Riikkabeaivvit lea dohkkehan oktasašsoahpamuša 25 beaivve guovvamánus 2015 ja dássevállid presideanta 10 beaivve njukčamánu 2015. Stáhtarádi ásašus fápmudeamis 53/2015.

⁷⁴³ Artihkal 4.3.

olmmošvuoigatvuohtasoahpamušaid sáhtálii vearrámuš dilis geavahit seksuála- ja sohka-bealleunittloguid vuostá. Norpmaid čavga dulkonvuogi dahje olles olmmošjoavkku guođđin namutkeahhtá leat árvoválljejuvit, mat sáhttet doalvut dáid olbmuid olmmošmeahtun meannudeapmái ja dasa ahte dáid olbmuid olmmošárvvu ii dárbbáš dovddastit. Dán dáfus stáhtat sáhttet almmatge vealahit sin almmá čuovvumušaid.⁷⁴⁴

Dego čuovvovaš kapihttalis boahhtá ovdan, de olmmošvuoigatvuođaid gohcinorgánat leat cealkán seksuála- ja sohka-bealleunittloguid vuoigatvuođain ja deattuhan ahte soahpamušat suodjalit seamma ládje ovdalis namuhuvvon joavkkuide gullevaž olbmuid vuoigatvuođaid. Suomas riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuohtasoahpamušaid geatnegasvuođaid dievasmahttet ja stivrejit lágaid dulkoma ja heiveheami.⁷⁴⁵ Dasa lassin Suomas vuoigatvuođalaččat ii-geatnegahtti olmmošvuoigatvuođaid gohcinorgánaid oainnuid atnet lálkaásaheami ovddideaddjin.

6.6. Olmmošvuoigatvuođaid gohcinorgánaid cealkámušat, mat giedahallet LHBTIQ-olbmuid olmmošvuoigatvuođaid

ON: id olmmošvuoigatvuođaáittardeaddji lea meroštallan stáhtaide vihtta iešguđet geatnegasvuođa, mat dorvvastit seksuála- ja sohka-bealleunittloguid olmmošvuoigatvuođaid. Stáhtaid geatnegasvuohta lea 1) suodjalit olbmuid homo ja transfobalaš veahkaválddis; 2) eastadit seksuála- ja sohka-bealleunittloguide gullevaž olbmuid biinnideami dahje eará goaves, olmmošmeahtun dahje fuonášeaddji meannudeami; 3) gomihit lágaid, mat kriminaliserejit homoseksuálavuođa; 4) gielidit seksuála orientašuvdnii ja sohka-bealleidentitehtii vuodđuduvvi vealaheami ja 5) dorvvastit seksuála- ja sohka-bealleunittloguid searvama ja čoahkkaneami friddjavuođa.⁷⁴⁶

ON: id olmmošvuoigatvuođaráđđi lea dahkan jagi 2011 čielggadusa, mas boahhtá ovdan ahte seksuála- ja sohka-bealleunittlogut gártet dávjjibut go earát, vásihit veahkaválderihkkosiid. Dát rihkku sin olmmošvuoigatvuođaid, dego fysalaš

⁷⁴⁴ Väisänen, Mikko, Mitä ovat Yogyakartan periaatteet? Finnqueer, http://www.finnqueer.net/juttu.cgi?s=310_5_1.

⁷⁴⁵ Gč. oppalaččat omd. Karhu, Juha: Perusoikeudet ja oikeuslähdeoppi. *Lakimies*, 5/2003, s. 794–798.

⁷⁴⁶ Born Free and Equal. Sexual Orientation and Gender Identity in International Human Rights Law. UN OHCHR. New York, Geneve 2012, 9-13.

guoskameahttunvuoda.⁷⁴⁷ Fysalaš guoskameahttunvuhtii laktása maiddái dat ahte Suomas álbmotsearvvit leat buktán ovdan ahte láhkaásaheami dahje virgeoapmahaččaid doaimmat eai eastat lagašgaskavuodaveahkaválddi doarvái olu. Ovdamearkka dihte seksuálaunnitloguide gullelaš olbmot sáhttet vásihit eanet veahkaválddi go earát. Vašširihkkosiid vejolaš vaši motiivvaid eai álo dovdda eaige dutkka.⁷⁴⁸ Dán proševtta várás dahkkon Suomas ássi seksuála- ja sohkaabealleidentitehtaide gullelaš sápmelaččaid jearahallamiin dahje bargobájiin eai bohtán ovdan fysalaš guoskameahttunvuoda rihkkun veahkaváldderihkkosiid oktavuodas. Nuppi Davviriikkas ássi olmmoš mitalii ahte son lea vásihan njulges veahkaválddi⁷⁴⁹.

Olmmošvuoigatvuodaráđđi lea gidden fuomášumi maiddái intersohkabeallái gullelaš mánáid sajádahkii ja vuoigatvuodaide, ja cuigen ahte mánáid kosmehtalaš čuohtadeamit rihkkot sin vuoigatvuodaide.⁷⁵⁰ Našuvnnalaš vuoddo- ja olmmošvuoigatvuohtaprográmmas 2017-2019 bukto ovdan ahte dákkár čuohtadeamit sáhttet leat eretgeassemeahtumat ja hehttet mánáid oažžuma. Doaimmaprográmmas čujuhit maiddái Suoma našuvnnalaš sosiála- ja dearvvašvuodasuorggi ehtalaš ráđđádallangotti (ETENE) cealkámuššii 2016. Cealkámušas ETENE evttohii ahte intersohkabeallái gullelaš mánáid dikšuma dáfus sin olgguldas sohkaabealleiešvuodaide nuppástuhttin dáhpuhuvallii easka dalle go mánná bastá ieš meroštallat sihke iežas sohka-beali ja seksuálavuoda.⁷⁵¹

SP-soahpamuša gohcci, olmmošvuoigatvuodakomitea (OVK, suom. IOK), mii lea váikkuhan maiddái sápmelaš vuoigatvuodaide dulkomii, lea váldán beali vealahangažaldahkii seksuála orientašuvnna vuodul juo jagi 1994 áššis *Toonen v. Austraalia*.⁷⁵² Komitea gávnna ahte SP-soahpamuša artihkkaliin 2 ja 26

⁷⁴⁷ Human Rights Council, Discriminatory laws and practices and acts of violence against individuals based on their sexual orientation and gender identity, 17 November 2011, A/HRC/19/41 ja UN GA A/HRC/22/53.

⁷⁴⁸ Kansallinen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma 2017-2019, s. 70.

⁷⁴⁹ Bargobáđji Anáris Kultahovis 17.8.2017.

⁷⁵⁰ Human Rights Council, Discriminatory laws and practices and acts of violence against individuals based on their sexual orientation and gender identity, 17 November 2011, A/HRC/19/41 ja UN GA A/HRC/22/53 ja interseksuaalisuuspäivänä 26.10.2016 julkistettu ON:a ja usean ihmisoikeusiantuntijan yhteinen vetoamus haitallisia lääketieteellisiä toimenpiteitä vastaan, www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=20739&LangID=E.

⁷⁵¹ Kansallinen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma 2017-2019, s. 69. Gč. ETENEN kannanotto intersukupuolisten lasten hoidosta 4.4.2016, <http://etene.fi/lausunnot-ja-kannanotot-2016>.

⁷⁵² *Toonen v. Australia*, Communication No. 488/1992, U.N. Doc CCPR/C/50/D/488/1992 (1994).

adnon sohkabealli-tearbma heivehuvvo maiddái seksuála orientašuvdnii.⁷⁵³ Vaikko seksuála dahje sohkabeali orientašuvdna eai nappo namuhuvvo sierra SP-soahpamuša vealahanvuoduštussan, de OVK:a riektevuogádaga mielde dat leat liikká čielga vealahanvuoduštusat. Dán áššis komitea maid cealká ahte artihkkala 17 vuostá lea rihkkojuvvon. Sivvan lea leamašan dat ahte olbmo priváhttavuohta lea rihkkon iešguđet dutkamii laktáseaddji giddemiid dihte, daningo Tasmania lálkaásaheapmi gilddii homoseksuálavuoda.⁷⁵⁴

OVK lea čuvvon seammasullasaš cealkámušaid mañjeleappos iešguđet diggeáššis ja maiddái eanaraporttaide laktáseaddji loahppaoaviliin.⁷⁵⁵ Jagi 2013 loahppaoaviliin, mat gusket Suoma, OVK lei fas fuolas das ahte seksuála orientašuvdnii ja sohkabealleidentitehtii vuodđuduvvi vealaheami lálkaásaheapmi ii leat doarvá viiddis. Dán dihte lálkaásaheapmi ii lihkostuva suodjalit buohkaid oktasašsoahpamušas logahallon vealahanvuoduštusaid vuostá. IOK lei maid fuolas seksuála orientašuvnna ja sohkabealleidentitehta (artihkkalat 2 ja 26) vealahanmeannudeami guoski dieđuid vátnivuoda. Komitea cealkánai ahte Suopma galggalii beavttálmahttit doaimmaid seksuála orientašuvnna ja sohkabealleidentitehtii vuodđuduvvi vealaheami doarjuma ja eastadeami earret eará nu ahte Suopma ođasmahtta lálkaásaheami viidát. Dát fas dáhkida ovtaveardásaš suodjaleami buot vealahanvuoduštusaid vuostá.⁷⁵⁶ Lálkaásahanodastusaid birra eanet mañjeleappos.

Maiddá ESČ-soahpamuša gohcinkomitea (ESČ-komitea) lea nannen ahte soahpamuša artihkkalis 2 čuoggás 2 namuhuvvon vealaheami ”eará vuoduštus” gokčá seksuála orientašuvnna ja sohkabealleidentitehta. Dat maiddái máinnaša dáid joavkkuid olmmošvuoigatvuodaid lossa rihkkumis, dego headušteamis skuvllain ja bargosajiin.⁷⁵⁷ Komitea čujuha maiddái Yogyakarta prinsihpaide.⁷⁵⁸ Dasa lassin ON:id mánáid vuoigatvuodaid gohcinkomitea, ON:id biinnideami vuostálastinsoahpamuša gohcinkomitea ja maiddái ON:id nissoniid buotlágan vealaheami jávkkadeapmái laktáseaddji oktasašsoahpamuša doaimmaid

⁷⁵³ Ibid. Para 8.7.

⁷⁵⁴ Ibid., Para 9.

⁷⁵⁵ Gč. omd. *Young v. Australia*, Communication No. 941/2000 (CCPR/C/78/D/941/2000), Para. 10.4; *X v. Colombia*, Communication no. 1361/2005 (CCPR/C/89/D/1361/2005), Para. 9; and Concluding observations on Mexico (CCPR/C/MEX/CO/5), Para. 21, and Uzbekistan (CCPR/C/UZB/CO/3), Para. 22.

⁷⁵⁶ ON:a olmmošvuoigatvuodakomitea konklusuvnnat Supmii, CCPR/C/FIN/CO/6 24.7.2013 Álgoálgosaš giella: eangalsgiella, OM:a eahpevirggálaš suomagielat jorgalus, Para 8.

⁷⁵⁷ UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General comment No. 20: Non-discrimination in economic, social and cultural rights (art. 2, para. 2, of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), 2 July 2009, E/C.12/GC/20., Para 32.

⁷⁵⁸ Ibid., vuollenohitta 25

gohcinkomitea CEDAW leat váldán beali seksuála- ja sohkabealleunnitloguid olmmošvuoigatvuođaide dáidda joavkkuide gullelaš olbmuid vealaheami giieldimii.⁷⁵⁹

Jagi 2014 CEDAW-komitea anii Suoma guoski raporttas fuolastuhttin transseksuála sohkabeali bággejuvvon steriliserema. Dat ávžžuhii Suoma dievasmahttit transseksuála sohkabeali nannemis addon lága nu ahte sohkabeali divvunčuohpadeamis galggalii sihkkarastit dan ahte dat dahkko almmá stereotyhpalaš dievddulágan dahje nissonlaš bajildusoainnu dahje láhttema gáibádusaid. Dasa lassin dan galgá ollašuhttit almmá nu ahte dat ii eaktut olbmo miehtat steriliseremii.⁷⁶⁰ Seamma áššái lea giddden fuomášumi maiddá ON:id biinnideami ja eará goaves, olmmošmeahtun ja fuonáseaddji láhttema dahje ránggáštusa erenomášraporterejeaddji. Son ávžžuha buot stáhtaid gomihit lálkkaásaheami, mii suovvá eretgeassemeahtun doaimmaid, degomat sohkabeallealániid normaliserenčuohpahussii bággema, bággejuvvon steriliserema, eahpehtalaš medisiinnalaš iskkademiid, ja maid divvun-, dahje jorbentepariijaid, dalle go dat dahkkojit dahje hálddašuvvojit almmá ahte gažaldatvuloš olmmoš lea miehtan dasa.⁷⁶¹

Maiddá Eurohpá ráđi olmmošvuoigatvuođaáittardeaddji cealká Suoma guoski raporttas 2012 ahte Suopma galgá nuppástuhttit jođáneamos lági mielde transseksuála sohkabeali nannemii dárkkuhuvvon lága. Dan galgá nuppástuhttit nu ahte sohkabeali nannen ii eaktut steriliserema dahje sahkankahtesvuođa eará sivaiddihte.⁷⁶² Olmmošvuoigatvuođaáittardeaddji atná ainjuo positiivva áššin dan ahte seksuála orientašuvdna rihkkosa motiivan lea máinnašuvvon rihkuslágas garrasut ránggáštusa vuođuštussan. Áittardeaddji liikká ávžžuha Suoma viiddidit njuolggadusa nu ahte sohkabealleidentitehta máinnašuvvohii lágas vel sierra. Olmmošvuoigatvuođaáittardeaddji ávžžuha vel sihkkarastit intersohkabeallái gullelaš olbmuid riektesajádaga ollašuvvama.⁷⁶³ Jahki das

⁷⁵⁹ Gč. Committee on the Rights of the Child, Concluding observations on Chile (CRC/C/CHL/CO/3), Para. 29; See Committee on the Rights of the Child, General comment No. 4 (CRC/GC/2003/4), Para.6; Committee against Torture, General comment No. 2 (CAT/C/GC/2), Para. 21; and Committee on the Elimination of Discrimination against Women, General comment No. 28 (CEDAW/C/GC/28), Para. 18. See also Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding observations on South Africa (CEDAW/C/ZAF/CO/4), Para. 40; and Costa Rica (CEDAW/C/CRI/CO/5-6), Para. 41.

⁷⁶⁰ Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding observations on the seventh periodic report of Finland, 28.2.2014, CEDAW/C/FIN/CO/7, Para 28-29.

⁷⁶¹ Report of the Special Rapporteur on torture, or other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, Juan E. Méndez, 1. February 2013, A/HRC/22/53, Paras 76-79.

⁷⁶² EN:n ihmisoikeusvaltuutetun Nils Muižnieksin Suomea koskeva raportti 2012 (COMMDH(2012)27).

⁷⁶³ Ibid.

ovdal Eurohpá olmmošvuoigatvuođaáittardeaddji buktá iežas čielggadusas ovdan maid seksuála- ja sohkaalleunnitloguide gullelaš olbmuid vuoigatvuođa dearvvašvuhtii ja iešmearridanvuoigatvuhtii. Dasa lassin son buktá ovdan dearvvašvuođafuolahusa ámmátbargiid skuvlejumi ja dieđu lasiheami, vai ipmárdus dáid unnitloguid dárbbuin lassána. Olmmošvuoigatvuođaáittardeaddji ávžžuha vel ahte miellahttostáhtat ovddidit seksuála- ja sohkaalleunnitloguide gullelaš ovtaveardásašvuođa skuvlejumis ja bargosajiin, gudnejahttet transolbmuid vuoigatvuođa priváhtavuhtii barggu ozadettiin ja maid eastadit transolbmuid eretduvdáseami ja vealaheami bargosajiin.⁷⁶⁴

Jagi 2012 Eurobarometras⁷⁶⁵ “*Syrjintä EU:ssa vuonna 2012*”, mii gieđahalai vealaheami EU:as jagi 1012, bealli suomelaš vástideddjiin anii vealaheami seksuála orientašuvnna vuodul dábálažžan. Transsohkabeali ja eará transolbmuid vealaheami fas anii dábálažžan 51 % vástideddjiin. Vástideddjiin 32 % árvvoštalai ahte seksuála- ja sohkaalleunnitloguide gullan hehttelii barggu oážžuma dakkár dilálašvuođas, mas leat guokte seamma buori ohcci. Logut leat stuorábut EU:a gaskaárvvu ektui.⁷⁶⁶

Našuvnnaš unnitloguid suodjaleami guoski oktasašsoahpamuša gohcinkomitea, Eurohpá ráđi ministeriijakomitea, lea jagi 2010 addán doaibmaevttohusaid miellahttostáhtaide, vai dat eastadit seksuála orientašuvdnii dahje sohkaalleidentitehtii vuodđuduvvi vealaheami. Evttohusain ávžžuhit miellahttostáhtaid sihke dárkkistit ja dárbbu mielde ođastit lánkaásaheami ja beavttálmahttit vealaheami vuostásaš doaimmaid. Evttohusain ávžžuhit maid čoaggit dieđu ja juohkit dieđu oaffariidda beaktilis vugiid birra, mat buoridit sin riektesuoji.⁷⁶⁷ Ávžžuhusat guske mánga iešguđet eallima beali, earret eará dearvvašvuođafuolahusa, bargoeallima, skuvlejumi ja oassálastinvuoigatvuođaid. Suoma vástádus deattuha lánkaásahanodastusaid, earret eará ovtaveardásašvuođalága ja dásseárvolága dáfus. Dát gieđahallojit sierra mañjeleappos.⁷⁶⁸ Suoma mielas dat ii leat doarvái dieđihan vealaheami

⁷⁶⁴ Council of Europe, Discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity, in Europe, second edition, Council of Europe, September 2011, s. 7-15.

⁷⁶⁵ Eurobarometrii jearahalle badjelaš 1000 suomelačča, olles EU-guovllus badjelaš 26 000 olbmo. Gč.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien perus- ja ihmisoikeudet Suomessa, Selvityksiä ja ohjeita 34/2014, Oikeusministeriö, siidu 22, vuollenohtta 16.

⁷⁶⁶ Ibid.

⁷⁶⁷ Recommendation [CM/Rec\(2010\)5](https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805cf40a) of the Committee of Ministers to member states on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity., https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805cf40a.

⁷⁶⁸ Questionnaire on the implementation of Committee of Ministers' Recommendation CM/Rec(2010)5 on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or

oaffariid riektesuoji vugiin, arvvosmahtán seksuála orientašuvnnas ja sohkabealleidentitehtas čuvvon vašširihkkosiid oaffariid almmuhit das, sihkkarastán seksuála- ja sohkabealleunnitloguide gullelaš fánggaid dorvvolašvuoda, ovddidan seksuála orientašuvnnii ja sohkabealleidentitehtii laktáseaddji dieđu lasiheami skuvllaid oahppoplánaide, sihke našuvnnalaš olmmošvuoigatvuodaorgánaid mandáhta ja mánggadáfot vealahangiielddu dáfus.⁷⁶⁹ Vástádusa čálii olgoministeriija bargujoavku jagi 2011 ávžžuhusa vuodul. Seta ry (Našuvnnalaš olmmošvuoigatvuodaid organisašuvdna) ja Trasek ry (Našuvnnalaš sohkabealleunnitloguid vuoddo- ja olmmošvuoigatvuodaid ovddideaddji organisašuvdna) vástádusas bukto ovdan ahte lea dárbu viiddit ja oppalaččasut LHBTIQ -politihkkii ja konkreetta odđa doaimmaide, vai vealaheapmi eastaduvvo.⁷⁷⁰ Maiddái dán dutkamuša jearahallamiin ja bargobájiin⁷⁷¹ buktui ovdan ovdamearkka dihte dárbu lasihit seksuála- ja sohkabealleunnitloguide guoski dieđu skuvllaid oahpahasas. Dasa lassin informánttain jerrui leatgo sii didolaččat sin olmmošvuoigatvuodain seksuála- ja/dahje sohkabealleunnitloguide gullelaš sápmelažžan. Eatnašat informánttain muitaledje ahte sii dihtet juoidá iežaset vuoigatvuodain olmmošvuoigatvuodain seksuála- ja/dahje sohkabealleunnitloguide gullelaš sápmelažžan, muhto seksuála- ja sohkabealleunnitloguid birra ii báljo gávdno diehtu. Okta informánta maiddái suokkardallá dan ahte geas lea dábálaččat ovddasvástádus lasihit riikkavuložiid ipmárdusa sin iežaset olmmošvuoigatvuodaid birra ja sáhtáliigo ovdamearkka dihte vuoddoskuvllain ja mañimustá badjedásis lasihit oahpahussii kurssa, mas gieđahallale buot olbmuid olmmošvuoigatvuodát. Son deattuha liikká ahte unnitlohkui gullelaš olbmo dilli lea earálágan dan dáfus ahte dat olmmošvuoigatvuodát, maid ollašuvvan lea diehttelas váldoálbmogii gullelaš cis-hetero-olbmui, ii vealttakeahhtá leat diehttelas sápmelaš seksuála- ja sohkabealleunnitlohkui gullelaš olbmui. Diekko bokte dát olmmoš galggalii

gender identity, Suomen vastaukset,

file:///C:/Users/lheinama/Downloads/CoE%20CM_Rec(2010)5%20implementation%20Finland%20final%2030.1.2013.pdf

⁷⁶⁹ Ibid., Gč. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien perus- ja ihmisoikeudet Suomessa, Selvityksiä ja ohjeita 34/2014, Oikeusministeriö, s. 19.

⁷⁷⁰ NGO Statement on the Implementation of the Recommendation in Finland, Seta ry., Trasek ry.,

Questionnaire on the implementation of the Committee of Ministers' Recommendation CM/Rec(2010)5 on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity,

file:///C:/Users/lheinama/Downloads/130124CoE%20CoM%20LGBTI%20Rec%20Finland%20NGOs%20(1).pdf

⁷⁷¹ Bargobájit Anáris Sajosis 3.5.2017 ja hotealla Kultahovis 17.8.2017

diehtit hui olu iežas olmmošvuoigatvuodaid birra, vai son basttálii oppalohkái ovddidit daid.

Eurohpá ráđi parlamentáralaš oktasaščoahkkin (PACE) dohkkehii 22.4.2015 loahppaárvalusa⁷⁷², mas dat ávžžuhii miellahttoriikkaid váldit atnui juridihkalaš sohka-beali nannema iešmearridanvuoigatvuhtii vuodđuduvvi vuogádaga, mii lea johtil, čadačuovgi ja olámuttus, ja mas eai leat eavttut ovdamearkka dihte agi dáfus.⁷⁷³ Oktasaščoahkkin arvvosmahtii miellahttoriikkaid maiddái sihkkut eret juridihkalaš sohka-beali nannemis medisiinnalaš eavttuid, degomat sahkankahtesvuoda eavttu ja mielladearvvašvuoda diagnosa⁷⁷⁴ ja maiddái nieidavuoda ja bárdnivuoda eavttu.⁷⁷⁵

Eurohpá olmmošvuoigatvuodaid soahpamuša gohcci, Eurohpá olmmošvuoigatvuodaid duopmostuollu (EOD) lea addán moanaid duomuid, mat laktásit seksuála- ja sohka-bealleunnitloguide gullelaš olbmuid vuoigatvuodalaš sajádahkii. Dáhpáhusat leat laktásan earret eará Eurohpá olmmošvuoigatvuodaid duopmostuolu artiikkaliidda 3 (biinnidangiellu), 5 (vuoigatvuolta friddjavuhtii ja oadjebasvuhtii), 8 (vuoigatvuolta návddašit priváhta- ja bearašeallima gudnejahttimis), 11 (čoahkkanan-, ja searvanfriddjavuolta), 12 (vuoigatvuolta náittoslihtui) ja 14 (vealahangiellu).⁷⁷⁶ Dain leat giedahallan earret eará sosiáladorvvu, náittoslihtu ja registrerejuvvon guimmešlihtu, vuoigatvuoda ja homoseksuálavuoda giellima dahje LHBTIQ-olbmuid eará ládje vealaheaddji lálkaásaheami.⁷⁷⁷ EOD varas mearrádus *A.P. Garçon and Nicot v. France*

⁷⁷² Parliamentary Assembly, Resolution 2048/2015, Discrimination against transgender people in Europe, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=21736>.

⁷⁷³ Ibid., 6.2.1.

⁷⁷⁴ Ibid., 6.2.2.

⁷⁷⁵ Ibid., 6.2.3.

⁷⁷⁶ Gč. omd. *Y.Y. v. Turkey*, application no. 14793/08; *Identoba and Others v. Georgia* (application no. 73235/12); *M.C. and C.A. v. Romania* (application no. 12060/12); *O.M. v. Hungary* (no. 9912/15); *E.B. v. France* (no. 43546/02); *X and Others v. Austria* (no. 19010/07); *M.C. and C.A. v. Romania* (application no. 12060/12); Gč. laajempi analyysi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksista, Edel, Frédéric, Case law of the European Court of Human Rights relating to discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity (2015), Council of Europe. Gč.oppalaččat, Johnson, Paul, James, “The choice of wording must be regarded as deliberate: same-sex marriage and Article 12 of the European Convention on Human Rights”, *European Law Review*, Issue 1, vol 40, 2015: 207-244; Johnson, Paul, Homosexuality and the European Court of Human Rights, Routledge (2013); Helfer, Laurence, R. & Voeten, Erik., “International Courts as Agents of Legal Change: Evidence from LGBT Rights in Europe”, *International Organization*, Volume 68, Issue, 1., January 2014: 77-110.

⁷⁷⁷ Gč. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien perus- ja ihmisoikeudet Suomessa, Selvityksiä ja ohjeita 34/2014, Oikeusministeriö, s. 15.

(2017), mii guoská Frankriikka, leat gávnahan ahte sahankeahtesvuoda gáibideapmi sohkabeali vuoigatvuodalaš nannema eaktun rihkku olmmošvuoigatvuodaid. Duopmostuollu cealká ahte Frankriika lea rihkkon Eurohpá olmmošvuoigatvuodaid soahpamuša artihkkala 8, priváhtta- ja bearašeallima gudnejahttima, dalle go dat leat gáibidan transolbmuid duodaštit ahte sii eai bastte lassánit, ovdalgo sin sohkabealli lea vuoigatvuodalaččat nannejuvvon.⁷⁷⁸ Dáhpáhus ásaha vuoigatvuodalaš geatnegasvuoda maiddái Supmii nuppástuhttit transláhkaásaheami sahankeahtesvuoda dáfus, vai dat čuovvu Eurohpá olmmošvuoigatvuodaid soahpamuša olmmošvuoigatvuohtageatnegasvuodaid. Translága odasteami birra mitalit manjeleappos.

Eurohpá Uniovnna (EU) vuoigatvuohta ja Eurohpá olmmošvuoigatvuodaid soahpamuš laktásit lávga nubbi nubbái. Uniovnna duopmostuollu čuovvu Eurohpá olmmošvuoigatvuodaid soahpamuša dalle go dat meroštallá uniovnna vuoigatvuoda heivehansuorggi olmmošvuoigatvuodaid suoji dáfus.⁷⁷⁹ EU-láhkaásaheamis seksuála- ja sohkabealleunnitloguide gullelaš olbmuid vuoigatvuodát leat uniovnna vuoigatvuoda čállon oassi. Eurohpá uniovnna vuodđovuoigatvuohtagirji artihkal 21 gielá vealaheami, mii vuodđuduvvá sohkabealleorientašuvnii.⁷⁸⁰ EU:a duopmostuollu lea addán muhtun čovdosiid, mat laktásit sohkabealle- ja seksuálaunnitloguid vuoigatvuodaide. Áššis *A, B, C v Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie* EU:a duopmostuolu stuorra juogus rávvii ahte dorvobáikki ohcci seksuála orientašuvnna galgga árvvoštallat seksuálaunnitloguide laktáseaddji stereotiippaid bokte. Dát maiddái rihkku

⁷⁷⁸ European Court of Human Rights, Requête nos 79885/12, 52471/13 et 52596/13, ECHR 121 (2017) 06.04.2017. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#;{};itemid":\["001-172556"\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#;{};itemid) Nu mo Pauli Rautiainen cealká, de mearrádus ii atte stáhtaide suokkardanmarginála, muhto dat galget baicce ollašuhhtit transláhkaásaheami sahankeahtesvuodagábádusa dáfus. Rautiainen, Pauli, Vaatimus lisääntymiskyvyttömyydestä loukkaa transihmisten oikeuksia, perustuslakiblogi, 30.8.2017, <https://perustuslakiblogi.wordpress.com/2017/08/30/pauli-rautiainen-vaatimus-lisaantymiskyvyttomyydesta-loukkaa-transihmisten-oikeuksia/>. Gč. maid maailma.net, Kansainvälinen paine Suomean kohtaan kasvaa: translaki uudistettava. Saatavissa: <http://www.maailma.net/nakokulmat/kansainvalinen-paine-suomea-kohtaan-kasvaa-translakuudistettava>.

⁷⁷⁹ Dorvobáikki, rájiid ja riikkiifárrema giehtagirji, Eurohpá uniovnna vuodđovuoigatvuohtadoaimmahat, 2014 Eurohpá ráđdi, 2014, s. 20.

⁷⁸⁰ Eurohpá uniovnna vuodđovuoigatvuohtagirji (2000/C 364/01). Dát namuhuvvon gildon vealahanvuodušusat leat mánja iešguđet direktiivvas uniovnna iešguđet suorggis. Eurohpá uniovnna vuodđovuoigatdoaimmahat čuovvu seksuála- ja sohkabealleunnitloguide gullelaš olbmuid vuoigatvuodaid ollašuvvama.

vuoddo- ja olmmošvuoigatvuodaid jos gáibida, ahte olmmoš duodašta almmolaš láhttema bokte iežas ii-heteroseksuálavuoda.⁷⁸¹

Suopma ja oktiibuot 15 EU:a iešguđet miellahttoštáhta ministara čálle 2013 ávžžuhusa. Das sii ávžžuhedje EU:a kommišuvnna hukset oktasaš doaibmanpolitihka EU:ai lesboide, homoide, biseksuálaide ja transsohkabeallái gullelaš olbmuid vuoddovuoigatvuodaid dorvvasteapmái ja vealaheami eastadeapmái EU:a miellahttoštáhtain.⁷⁸² Suopma lei maiddái mielde čállime EU:a seksuála- ja sohkabealleunnitloguide gullelaš olbmuid vuoigatvuodaid vuolggasajiid olgoriikkahálddahussii.⁷⁸³ Deattuhusat dohkkehuvvojedje olgoriikkarádis geasset 2013.⁷⁸⁴

Eurohpá parlameantta lahttu Miapetra Kumpula-Natri guđii cuoŋománus Eurohpá kommišuvdnii čálalaš gažaldaga, mii gieđahalai bággejuvvon steriliserema juridihkalaš nannema eaktun. Eurohpá kommišuvnna vuoigatvuodaid komissára Věra Jourová vástidii, ahte buotlágan sohkabealidentitehtii dahje sohkabeali iešvuodaide vuodduvvi vealaheapmi, dohkchemeahttuvuohta dahje veahkaváldi ii gula EU:a vuoddoárvvuide. Maiddái Eurohpá uniovna duopmostuolu mielde sohkabeliid dásseárvvu prinsihpa heivehit vealaheapmái, mii čuovvu sohkabeali divvumis. Jourová buktá maid ovdan ahte vaikko kommišuvdna ii sáhtege seahkánit našuvnnalaš transláhkaásaheapmái, de miellahttoštáhtat ja daid našuvnnalaš duopmostuoluid geatnegasvuohtan lea sihkarastit ahte našuvnnalaš láhkaásaheapmi dulkojuvvo ja heivehuvvo vuoddovuoigatvuodaid geatnegasvuodaid mielde.⁷⁸⁵

⁷⁸¹ Judgment in Joined Cases C-148/13 to C-150/13 A, B, C v Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie, Court of Justice of the European Union PRESS RELEASE No 162/14 Luxembourg, 2 December 2014, <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2014-12/cp140162en.pdf>. Geahča tapauksen ihmisoikeusanalyysi, Rautio, Pauli, Tasa-arvoinen avioliittolaki ei ratkaissut kaikkia seksuaalivähemmistöjen ihmisoikeusongelmia, perustuslakiblogi, 16.12.2014, <https://perustuslakiblogi.wordpress.com/2014/12/16/pauli-rautiainen-tasa-arvoinen-avioliittolaki-ei-ratkaissut-kaikkia-seksuaalivahemmistojen-ihmisoikeusongelmia/>.

⁷⁸² Vuoigatvuodaministeriija diedđáhus:

<http://oikeusministerio.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/2013/05/eulletovotaanstrategiaaseksuaalijasukupuolivahemmistojenoikeuksienturvaamiseksi.html>.

⁷⁸³ Guidelines to promote and protect the enjoyment of all human rights by lesbian, gay, bisexual, transgender and intersex (lgbti) persons,

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/137584.pdf

⁷⁸⁴ Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien perus- ja ihmisoikeudet Suomessa, Selvityksiä ja ohjeita 34/2014, Oikeusministeriö, s. 15.

⁷⁸⁵ <http://trasek.fi/2017/06/30/euroopan-komission-kannanotto->

[lisaantymiskyvyttomyysvaatimuksesta-luovuttava-sukupuolen-juridisen-vahvistamisen-ehdona/](http://trasek.fi/2017/06/30/euroopan-komission-kannanotto-lisaantymiskyvyttomyysvaatimuksesta-luovuttava-sukupuolen-juridisen-vahvistamisen-ehdona/).

6.7. LHBTIQ-olbmuid olmmošvuoigatvuodaid ollašuvvama ja hástalusaid birra Suoma láhkaásaheami dáfus

Dego ovdalis, sápmelaš siskkáldas unnitloguid giedahalli kapihttalís, buktui ovdan de vuodđolága 6 §:a ovtaveardásašvuohtanjuolggadus guoská ovtaveardásaččat maiddá seksuála- ja sohkabealleunnitloguide gullelaš olbmuid, vaikko sii eai máinnašuvvoge sierra vealahangildui gullelaš joavkun, degomat lámisolbmot. Mánngas vealaheami gieldima norpmas listu lea rabas. Diekko bokte maiddá daid olgguštanvuođuštusaid, mat eai namuhuvvo listtus, sáhtá dárbbu mielde dulkot gildojuvvon vealahanvuođuštussan.⁷⁸⁶ Vuodđolága 6 §:a listu lea rabaš ja gieldá vealaheami ”eará olmui laktáseaddji siva dihte”. Sáhtá nappo dadjat ahte dálá áigge buot olbmuid ovtaveardásašvuohta leat diehttelasat vuodđo- ja olmmošvuoigatvuodaid meroštallamiin.⁷⁸⁷ Vaikko vuodđolágas ii meroštalloge dakkár doaba go mánngadáfot vealaheapmi, ferte vuodđovuoigatvuodaid ollašuvvamis váldit almmatge vuhtii ahte sápmelaš seksuála- ja sohkabealleunnitloguide gullelaš olbmuid dáfus ovtaveardásašvuohtanjuolggadus ásaha posiitiiva sierrameannudangeatnegasvuođa sihke sápmelaš ja LHBTIQ-olbmuid vuoigatvuodaid ollašuhhtima várás. Sápmelaččaid dáfus ovtaveardásašvuohtanjuolggadusa galgá dulkot ovtas maiddá vuodđolága 17.3§:in. Dát dárkkuha dan ahte ovdamearkka dihte gielalaš vuoigatvuodaid ollašuhhtingeatnegasvuođa sápmelaš LHBTIQ-olbmuid dearvvašvuođabálvalusain.

Dego ovddit sápmelaš ja erenomážit sápmelaš lámisolbmuid giedahalli kapihttaliin lea bukten ovdan, de formála ovtaveardásašvuohta ii álo leat doarvái dorvvastit duodalaš ovtaveardásašvuođa. Oktasašgottis sáhtá leat láhkaásaheamis dahje árbevieruin badjáneaddji vealahandahkkít, mat eastadit olbmuid formálalaččat ovtaveardásaš sajádagas fuolakeahhtá sin vejolašvuođaid duodalaš ovtaveardásašvuhtii. Viggamuš duodalaš ovtaveardásašvuhtii sisttisdoallá jurdaga das ahte struktuvrraid, mat doalahit sierraárvvolašvuođa, galgá jávkkit. Dasa lassin formála ovtaveardásašvuođa ektui das deattuha daid

⁷⁸⁶ Pentikäinen, Merja: ”Ihmisoikeudet - kehityksestä, merkityksestä ja haasteista; ihmisoikeuskulttuurin ohuudesta Suomessa”, girjjis Tatu Hyttinen ja Katja Weckström (doaim.): Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 50 vuotta. Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta, Turku, 2011, s. 502.

⁷⁸⁷ Ojanen, Tuomas, ja Scheinin, Martin: Yhdenvertaisuus ja syrjinnän kieltö (PL 6 §), girjjis Karapuu, Ojanen, Scheinin, Tuori, Viljanen. Hallberg: Perusoikeudet, s. 227- 280. Sanoma Pro, Helsset, 2011, s. 227

erohusaid, maid galgá váldit vuhtii.⁷⁸⁸ Ovdamearkka dihte sápmelaš seksuála- ja sohkaabealleunnitloguide gullevaš olbmuid dáfus galgá giddet juohke dáfus fuomášumi daidda beliide, mat čuoččáldahttet sierraárvvolašvuoda. Dasa lassin galgá giddet fuomášumi sihke gillii, kultuvrii ja dasa gullevaš ealáhusaide ja maiddá earálágan meannudeapmái, man duogázis lea seksuála- ja sohkaabealleunnitlogu sajádat. Positiiva sierrameannudeapmi lea diekko bokte hui dehálaš ja dohkkehuvvon vuohki dorvvastit daid olbmuid ovddu, geaid sajádat lea rašši earáid ektui.⁷⁸⁹

Dego ovddit kapihttalis buktui ovdan, de 22 § ásaha almmolaš váldái geatnegasvuoda dorvvastit sihke ovtaveardásašvuoda ja maiddá buot eará vuodđovuogatuodaid ollašuvvama. Ráđđehusa evttohusa mielde njuolggadus geatnegahtá stáhta dorvvastit vuodđovuogatuodaid duodalaš ollašuvvama maiddá aktiiva doaimmaiguin, ovdamearkka dihte lánkaásaheami nuppástusain.⁷⁹⁰ Vuodđolága paragrafáid 6 ja 22 sáhtá ovtta dulkot nu ahte dat ásahtit almmolaš váldái geatnegasvuoda ovddidit aktiivvalaččat ovtaveardásašvuoda oktasašgottis.⁷⁹¹

Ovddit kapihttalis buktui ovdan maiddá ovtaveardásašvuodálága nuppástus. Ođđa ovtaveardásašvuodálágas máinnašuvvo seksuála orientašuvdna sierra oktan vealahanvuodduštussan, ovddit lága ektui.⁷⁹² Vaikko sohkaabealleunnitlogut eai velge máinnašuvvo lágas, mii lea dál fámus, de vealaheami gielddu guoská ovtaveardásaččat maiddá sin. Sohkaabealleunnitloguid dásseárvvus mearriduvvo maiddá dásseárvolágas. Dásseárvolága oasálaš ođasteapmi bođii fápmui 1.1.2015. Sohkaabealleunnitloguid dásseárvvus ovdideamis ja sohkaabeallái vuodđuduvvi vealaheami gielddus mearriduvvo ain nissoniid ja dievdduid gaskasaš dásseárvvus addon lágas.⁷⁹³ Lága ođasteami funkšuvdnan lea maiddá eastadit sohkaabealleidentitehtii dahje sohkaabeali ovdanbuktimii vuodđuduvvi vealaheami.

Dásseárvoláhka geatnegahtá virgeoapmahaččaid ovddidit nissoniid ja dievdduid gaskasaš dásseárvvus. Dat maid geatnegahtá eastadit ovddalgihtii sohkaabealleidentitehtii dahje sohkaabeali ovdanbuktimii vuodđuduvvi vealaheami

⁷⁸⁸ Ibid., s. 228.

⁷⁸⁹ Ibid., s. 252-253.

⁷⁹⁰ HE 309/1993 vp, s. 74–75.

⁷⁹¹ Järvelä, Saara, Perus- ja ihmisoikeuksien tulkinta, kehitys ja vaikutus seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeudelliseen asemaan, OTM-tutkielma, Helsingin yliopisto, 2014, s. 11.

⁷⁹² Ovtaveardásašvuodáláhka, gomihuvvon, 20.1.2004/21.

⁷⁹³ Láhka nissoniid ja dievdduid gaskasaš dásseárvvus, 8.8. 1986/609.

nu ahte das lea ulbmil ja plána.⁷⁹⁴ Geatnegasvuohta guoská buot stáhta ja gielddaid virgeoapmahaččaid ja lea fámus buot doaibmasurggiin. Hálddahusa galgá ovddidit nu ahte dásseárvvu várás huksejuvvojit ja váldojit jeavddálaš atnui buot dárbbášlaš doaimmat ja geavadagat ja erenomážit geatnegahttojit nuppástuhttit daid birrasiid ja diliid, mat eastadit dásseárvvu ollašuvvama. Dásseárvvu galgá dáiguin namuhuvvon vugiiguin váldit vuhtii bálvalusaid oččodeamis ja fállamis.⁷⁹⁵

Dásseárvvolága 6 c §:s mearriduvvo ahte virgeoapmahaččat, skuvlejumi lágideaddjit ja eará skuvlejumi dahje oahpahusa lágideaddjit ja maid bargoadit galget eastadit ovddalgihtii vealaheami, mii vuodđuduvvá sohkaalleidentitehtii dahje sohkaalei orientašuvdnii. Dán eastadeamis galgá leat mihttomearri ja dan galgá maid plánet, ja dán seahtá váldit vuhtii dalle go leat válmastallame iešguđegelágan dásseárvoplánaid ja mearrideame iešguđegelágan dásseárvvu ovddidandoaimmaid.

Sosiála- ja dearvvašvuođaministeriija dásseárvvolága gieđahalli rávagirjji mielde ee. oahppamateriálaid galgá ovddidit nu ahte dat eai duddjo ovdagáttuid dahje stereotyhpalaš sohkaallerollaid. Didolašvuođa individuála sohkaalleidentitehtaid ja sohkaalei ovdanbuktima birra galgá lasihit.⁷⁹⁶ Maiddá dat fuomášupmi badjána dán dutkamuša informánttaid jearahallamiin ja bargobájiin.⁷⁹⁷ Praktikalaš ovdamearkan máinnašuvvo earret eará dearvvašvuođadieđu diimmuid oahppamateriála, mii gieđahallá seksuálabajásgeassima. Ovdalis namuhuvvon oahppolágádusaid dásseárvoplánaid válmmaštallamis galgá váldit vuhtii sohkaalleidentitehtii dahje sohkaalei ovdanbuktimii vuodđuduvvi vealaheami caggama. Dasa lassin plánaid mearridettiin galgá váldit vuhtii dásseárvvu ovddideaddji doaimmaid.⁷⁹⁸ Bargaoddis lea maiddá geatnegasvuohta caggat sohkaalleidentitehtii dahje sohkaalei ovdanbuktimii vuodđuduvvi vealaheami nu ahte das lea sihke čielga ulbmil ja plána. Dásseárvvu ovddidangeatnegasvuođa sáhte garvit ovdamearkka dihte nu ahte čielge dan iežas bargiid dahje áššehasaid negatiiva doaladumiiguin.⁷⁹⁹

⁷⁹⁴ Gč. Láhka nissoiniid ja dievdduid gaskasaš dásseárvvus 8.8.1986/609; lága funkšuvdna 1 §, nuppástuhtton 30.12.2014/1329. Gč. Sosiála- ja dearvvašvuođaministeriija, Dásseárvvoláhka 2015, Dieđihančálus, s. 10.

⁷⁹⁵ Ibid.

⁷⁹⁶ Ibid., s. 14.

⁷⁹⁷ Bargobájit Anáris Sajosis 3.5.2017 ja hotealla Kultahovis 17.8.2017

⁷⁹⁸ Sosiaali- ja terveystministeriö, Tasa-arvolaki 2015, Esite, s. 15.

⁷⁹⁹ Ibid., s. 17.

Dásseárvoláhka giel dá sihke njulges ja eahpenjulges vealaheami.⁸⁰⁰ Njulges vealaheapmi mearkkaša 7 §:s ee. olbmo ásaheami sierra sajádahkii su sohkaabealleidentitehta dahje sohkaabeali ovdanbuktima dáfus. Eahpenjulges vealaheapmi lea fas dat ahte olmmoš ásaheami sierra sajádahkii su sohkaabeali, sohkaabealleidentitehta dahje sohkaabeali ovdanbuktima dáfus muhtin formálalaččat neutrála njuolggadusa, vuodustusa dahje geavadaga vuodul, jos dát meannudeapmi liikká doalvu dáid olbmuid duođalaš eahpevuoiggalaš sajádahkii sin sohkaabeali dihte.⁸⁰¹ Vealaheapmi lea gildojuvvon fuolakeahhtá das, vuodđuduvvágo dat olbmo iežas dahje nuppi olbmo duođalaš dillái dahje návdojupmái (lagašvealaheapmi ja návdojupmái vuodđuduvvi vealaheapmi). Giellu guoská ovdamearkka dihte olbmo headušteapmi dan dihte ahte son lea transolbmo bearašlahttu.⁸⁰²

Dásseárvolága 3 §:a meroštallama mielde sohkaabealleidentitehta mearkkaša olbmo persovnnalaš vásáhusa iežas sohkaabealis. Sohkaabeali ovdanbuktin mearkkaša seamma paragrafá mielde fas iežas sohkaabeali ovdanbuktima gárvodemiin, láhttemiin dahje eará sullasaš vugiin. Dasa lassin 3 §:s gávnnavuvvo ahte buot maid dásseárvoláhka mearrida sohkaabealleidentitehtas dahje sohkaabeali ovdanbuktimii vuodđuduvvi vealaheamis, heivehuvvo maiddái dakkár vealaheapmái, mii vuodđuduvvá dasa ahte olbmo fysalaš sohkaabealleiešvuodát eai leat oktageardánit juogo nissona dahje dievddu sohkaabealleiešvuodát. Dásseárvolága mielde maiddái seksuála ja sohkaabeali headušteapmi dulkojuvvu vealaheapmin.⁸⁰³

Dásseárvuoáittardeaddji gohcá dásseárvolága čuovvuma. Ođđa ovtaveardásašvuodááittardeaddji ja ovtaveardásaš- ja dásseárvolávddegoddi álggahedje iežaset doaimma jagi 2015 álggus. Ovtaveardásašvuodááittardeaddji sáhtá jearrat veahki dahje rávvagiid jos lea vásihan dahje oaidnán vealaheami agi, bearašduogáža, riikkavulošvuoda, giela, oskku, nana jáhku, oaivila, politihkalaš doaimma, ámmátsearvedoaimma, bearašgaskavuodaid, dearvvašvuodadili, lámisvuoda, seksuála orientašuvvna dahje eará olbmui laktáseaddji siva dihte. Áittardeaddji bargun lea maiddái ovtaveardásašvuoda ovddideapmi ja vealaheami eastadeapmi.⁸⁰⁴ Ovtaveardásašvuodááittardeaddji lea čállán mánggaid cealkámušaid ja oainnuid, vai seksuála- ja

⁸⁰⁰ Dásseárvoláhka, 7 § (nuppástuhtton 30.12.2014/1329).

⁸⁰¹ 7 §.

⁸⁰² Sosiaali- ja terveystministeriö, Tasa-arvolaki 2015, Esite, s. 15.

⁸⁰³ 7 §.

⁸⁰⁴ Gč. Sosiaali- ja terveystministeriö, Tasa-arvolaki 2015, s. 40. Geahča maid kansallinen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma 2017-2019, Oikeusministeriö, Mietintöjä ja lausuntona 9/2017, s. 47.

sohkabealleunnitloguid vuoigatvuodaid buorránivčče.⁸⁰⁵ Dasa lassin son lea bargan ovttas suorggi álbmotservviiguin.⁸⁰⁶

Sohkabealleunnitlohkui gullevaš olbmot leat váldán oktavuoda vealahanáššiin maiddá dásseárvoáittardeaddjái, gii lea cealkán áššis.⁸⁰⁷ Dásseárvoáittardeaddji doaimmahat almmustahtii lassin 2012 čielggadusa sohkabealleunnitloguid sajádagas. Oktan guovddáš áššin čielggadusas badjánii dat ahte sohkabealleunnitlogut eai bálggo vuhtto almmolaš ságastallamis, lánkaásaheamis dahje áššegirjjiin. Dán lassin guovddáš temát ledje bargoeallimis vásihuvvon vealaheapmi ja lassin dearvvašvuoda fuolahusa váilevašvuodát ja sohkabeali divvumii laktáseaddji lánkaásaheami váttisvuodát.⁸⁰⁸

6.7.1. Dásseárvosaš náittoslánka

Jagi 2002 Suomas bođii fápmui lánka registrerejuvvon guimmešlihtus.⁸⁰⁹ Dáinna lágain seamma sohkabeallái gullevaš páraide addui vejolašvuohta dahkat sin guimmešlihtus virggálačča ja seammás sidjiide bođii vejolašvuohta beassat bearáslánkaásaheami ollái. Dát lei mearkkašahtti nuppástus, daningo ovdal lánkaásaheapmi ii lean praktihkas motge váldán vuhtii seamma sohkabeallái gullevaš olbmuid stáđasman guimmešvuoda.⁸¹⁰ Registrerejuvvon guimmešlihtus leat prinsihpalaččat seamma riektečuovvumušat go náittoslihtus. Lágas leat logahallon moadde spiehkastaga.

Registrerejuvvon guimmešlihtus addui lága mielde registrerejuvvon guimmešlihtui eai heivehuvvo áhččivuodálága⁸¹¹ njuolggadusat áhččivuoda gávnaheamis náittoslihtu vuodul. Dasa lassin dakkár njuolggadusat, mat gusket náittosguoimmi dušše fal su sohkabeali dáfus (9 §:a 1 mom.), eai heivehuvvo. Dasa lassin registrerejuvvon guimmešlihtui eai heivehuvvo nammalága⁸¹²

⁸⁰⁵ <https://www.syrjinta.fi/lausunnot>

⁸⁰⁶ <https://www.syrjinta.fi/-/lhbti-yhteison-ja-poliisin-edustajat-tapasivat-pride-viikolla-yhdenvertaisuusvaltuutetun-ja-setan-jarjestamassa-tilaisuudessa-ja-keskustelivat-seksuaa>

⁸⁰⁷ Gč. HE 19/2014.

⁸⁰⁸ Gč. Parikka, Ulla-Riitta, Selvitys sukupuolivähemmistöjen asemasta, Tasa-arvovaltuutetun toimisto (2012).

⁸⁰⁹ Lánka registrerejuvvon guimmešlihtus 9.11.2001/950.

⁸¹⁰ Álbmotálgga riikkabeivviide náittoslága, registrerejuvvon guimmešlihtus addon lága ja transseksuála sohkabeali nannemis addon lága nuppástuhttimis, 2013, s. 1., https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Documents/m_10+2013.pdf

⁸¹¹ Lánka áhččivuodas 700/1975.

⁸¹² Nammalánka 694/1985.

njuolggadusat guoimmi goarggus eaige mánáváldimis addon lága⁸¹³ njuolggadusat, mat gusket guoimmi vuoigatvuoda váldit biebmománá (9 §:a 2 mom.). Ovddit láhka doalvu dasa ahte registrerejuvvon guimmešlihtu oassebealit eai sáhte almmuhit virgeoapmahažžii ahte váldiba oktasaš goarggu dahje nubbi sudnos duppálnama, mas nubbi oassi goarggus lea sudno oktasaš goargu. Mañit láhka fas mearkaša dan ahte registrerejuvvon guimmešlihtu oassebealit eaba sáhte adopteret ovttas. Jagi 2009 rájes registrerejuvvon guimmešlihtu oassebealit leat sáhttán adopteret bearraša siste. Dáikko bokte registrerejuvvon guimmešlihtus nuppi oassebeali máná adopteren lea vejolaš.⁸¹⁴

Daningo registrerejuvvon guimmešlihtus guimmežat leat heajut sajadagas náittoslihtu ektui, jagi 2013 riikkabeivviide dahkkui láhkaálgga sihke náittoslihtu, registrerejuvvon guimmešlihtus addon lága ja lassin transseksuála sohka beali nannemis addon lága nuppástuhttimis.⁸¹⁵ Albmotálgaga ulbmilin lei dat ahte dás duohko maiddá seamma sohka beallái gullelaš olbmui lea vuoigatvuoha náitalit. Nuppástusa funkšuvdnan lei lasihit ovtta veardásašvuoda oktasašgottis.⁸¹⁶

Álbmotálgaga vuodul riikkabeivvit dohkkehii juovlamánus 2014 náittoslága (234/1929) nuppástusa (156/2015). Dan mielde maiddá seamma sohka beallái gullelaš olbmot sáhttet náitalit. Nuppástus guoskkai náittoslága njuolggadusaid, main geavahuvvojedje tearpmat nisson ja dievdu. Nuppástusain lága sihke 1 §:a momeantta 1, 108 §:a momeanttat 1 ja 2 ja maiddá 115 §:a momeantta 1 nuppástuhttojedje sohka bealleneutrála hápmái. Riikkabeivvit eaktudii lánhanuppástusa dohkkehettiin, ahte ráđdehus addá evttohusa riikkabeivviid gieđahallamii manimustá 31 beavve juovlamánu 2015 eará lánhanuppástusain, maid dásseárvosaš náittosláhka eaktuda.⁸¹⁷ Eará lánkaásahannuppástusat ollašuhthtojedje 2016 nu ahte dat vástidit nuppástuhtton náittoslága.⁸¹⁸ Nuppástusat bohte fápmui 1.3.2017.

⁸¹³ Láhka máná váldimis 153/1985, gomihuvvon adopterenlágain 22/2012.

⁸¹⁴ Gč. maid Lánkaváljagotti smiehttámuš 14/2014, LaVM 14/2014 vp - M 10/2013 vp.

⁸¹⁵ Kansalaisaloite eduskunnalle avioliittolain, rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain ja transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain nuppástuhttimis, 2013, KAA 3/2013 vp, https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Documents/m_10+2013.pdf

⁸¹⁶ Ibid., Geahča maid Lánkaváljagotti smiehttámuš 14/2014, LaVM 14/2014 vp - M 10/2013 vp.

⁸¹⁷ Hallituksen esitys eduskunnalle eräksi avioliittolain muutoksen edellyttämiksi lainmuutoksiksi, HE 65/2015.

⁸¹⁸ Gč. eanet HE 65/2015.

Beaiváduvvon náittoslága 1 a §:a mielde⁸¹⁹ Suomas registrerejuvvon guimmešlihtu oassebealit sáhttet nuppástuhtit iežaska guimmešlihtu náittoslihttun nu ahte almmuheaba das ovttas maistráhtii. Registrerejuvvon guimmešlihtu nuppástuvvá náittoslihttun seamma beaivve go maistráhta oažžu almmuhusa. Láhkaodasteami mañnel seamma sohkaeallái gullelaš párat eai sáhte šat dahkat virggálažžan iežaset guimmešlihtu nu mot registrerejuvvon guimmešlihtus addon láhka mearrida. Nuppástus ii dattetge váikkut ovdal láhkanuppástusa registrerejuvvon guimmešlihtuid dahje olgoeatnamis registrerejuvvon guimmešlihtuid dohkálašvuhtii.⁸²⁰

Náitaleapmi lea vejolaš jogo girkolaš vihaheapmin dahje siviilavihaheapmin. Siviilavihaheapmi gearretievttis lea virgeáigge nuvttá ja vihahandoaimmahusa sáhttá dahkat gearretievtti ságajodiheaddji, gearretduopmár, gearretviskála dahje gearretnotára. Maistráhtas dan sáhttá dahkat maistráhta hoavda, heaggačállii dahje maistráhta almmolaš notára.⁸²¹

Náittoslága nuppástussii viggan álbmotálgga ja dan giedahallan maiddái riikkabeivviid láchkaváljagotti smiehtamuš⁸²² deattuhedje ahte láchkaásaheapmi ii seahkán girkuid dahje oskkodatovttastumiid vuoigatvuhtii sihke vihahit ja mearridit ieš vihaheami eavttuid ja hámiid. Girku celkkii bismmaidčoahkkimis 31.8.2016 ahte náittoslága nuppástusas fuolakeahttá girkolaš vihaheapmi ii guoskkat seamma sohkaeallái gullelaš páraide. Bismmaidčoahkkima čilgehus deattuha ahte buot juohke olmmoš lea Ipmila govva (1 Moos. 1:27) fuolakeahttá agis, gielas, riikavulošvuodas, bearašduogázis, oskkus, seksuála orientašuvnmas dahje bearašhámis.⁸²³ Čilgehusa mielde girkus lea sadji seksuála- ja sohkaealleunnitloguid ovddasteddjiide ja eará unnitloguid doarrásgeahččan dahje olggušteapmi rihkku lagamuččaidráhkisvuoda prinsihpa.⁸²⁴ Helssega bismagotti duopmokapihttal moittii garrasit báhpa, guhte lei vihahan seamma sohkaeallái gullelaš pára 13.9.2017. Duopmokapihttal doarjala dasa ahte girkolaš vihaheapmi gullá girku autonomiijai, man vuodđoláhka dáhkida. Dasa lassin dat doarjala dasa ahte náittoslága 16 §:a mielde girkolaš vihaheami eavttuid ja hámiid meroštallá dat oskkodatlaš searvegoddi, gos vihaheapmi

⁸¹⁹ 8.4.2016/249.

⁸²⁰ Gč. HE 65/2015. Hallituksen esitys 104/2017 vp (lausuntokierroksella) ehdottaa, että rekisteröidystä parisuhteesta annetusta laista poistettaisiin rajoitus, jonka perusteella rekisteröidyn parisuhteen osapuoliin ei sovelleta puolison sukunimeä koskevia säännöksiä.

⁸²¹ 17 a § (25.8.2016/695).

⁸²² Riikkabeivviid láchkaváljagotti smiehtamuš 14/2014 vp.

⁸²³ Bismmaidčoahkkima čilgehus náittoslága nuppástuhttimis 30.8.2016., <http://sakasti.ev1.fi/sakasti.nsf/0/F359F1ED9F897DD0C225770E0034026E/%24FILE/PK-VALMIS-AVIOLIITTOSELONTEKO-2016.pdf>

⁸²⁴ Ibid.

dáhpáhuvvá.⁸²⁵ Čakčamánuš 2017 evangelalaš-luteralaš girku bismmaidčoahkkimii addui čielggadus, mii gieđahalai girku vihahanvuoigatvuođas luohpama, náittoslihttui vihaheami mearkašumi girku identitehtii ja dan, guđelágan vejolašvuođat girkus leat. Čielggadusas ávžžuhit kompromissa, mas báhpain lea oamedovdofriddjavuohhta, nappo seamma sohkaheallái gullelaš páraid vihaheapmi livččii lobálaš, muhto báhpaid eai geatnegahte dasa.⁸²⁶ Áššis leat vehá goabbatlágan oainnut, ja oassi báhpain lea vihahan ja gearggus maid vihahit seamma sohkaheallái gullelaš páraid girku virggálaš oainnus fuolakeahhtá.

Láhkanuppástusa maŋjel seamma sohkaheallái gullelaš náittospárat sáhttet váldit oktasaš adopterenmáná. Seamma sohkaheallái gullelaš olbmuid náittoslihtus rieđadan mánnái guktot vanhemat eaba dattetge leat njuolga lága mielde máná vanhemat. Seamma sohkaheallái gullelaš náittospáraide ii nappo heivehuvvo nu gohčoduvvon áhččivuodanávdopjumi. Nuppi eatni eadnivuoda nannen eaktuda ain bearraša siskkáldas adopterema.⁸²⁷ Riikkabeivviin lea álbmotálgga, mii sisttisoallá eadnivuodálága. Dat dagalii vejolažžan dihto dilálašvuođain dan ahte eadnivuohhta nannejuvvolii juo eadnivuodarávvehagas juo ovdal máná rieđadeami.⁸²⁸

Vaikko seamma sohkaheallái gullelaš, bearraša olggaldas adopteremat leat vejolaččat, de praktihkas adopteren lea hástaleaddji danin go Suomas eai leat báljo oktavuodát dakkár riikkaide ja organisašuvnnaide, mat sajuštivčče mánáid nisson- dahje dievdopáraid bearrašiidda. Dasa lassin Suomas bearrašat, mat bidjet mánáideaset adopteremii, besset váikkuhit adopterenbearraša válljemii.⁸²⁹ Dán dutkamuša okta informántta suokkardallá jearahallamis, ahte vaikko lága mielde adopteren lea vejolaš, de gártetgo seamma sohkaheallái gullelaš párat praktihkas liikká ”agálaš” ráidui vuorddašit adopterenmáná. Maiddái nubbi informánta buktá ovdan sahkuivuodádivššuide laktáseaddji lánkaásaheami hástalusaid. Dás lea maid ovtaveardásašvuođa ja dásseárvolávdegoddi cealkán 2016 ja nannen ahte nissonpárain lea ovtaveardásaš vuoigatvuohta geavahit

⁸²⁵ <http://www.helsinginhiippakunta.evl.fi/?x18049=2767239>.

⁸²⁶ Helander, Eila, selvitys kirkon vihkiökeudesta luopumisesta, avioliittoon vihkimisen merkityksestä kirkon identiteetille ja siitä, millaisia vaihtoehtoja kirkolla on edessään, 2017, <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/F359F1ED9F897DD0C225770E0034026E/%24FILE/Selvitys%20Suomen%20evankelis%20luterilaisen%20kirkon%20vihkiökeudesta%20luopumisesta%20ja%20avioliittoon%20vihkimisen%20merkityksesta%20kirkon%20identiteetille%20009062017.pdf>.

⁸²⁷ <http://seta.fi/avioliittolaki/#otsikko1>

⁸²⁸ Álbmotálgga eadnivuodálághan, KAA 3/2016 vp.

⁸²⁹ <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000005120049.html>

almmolaš dearvvašvuodafuolahubálvalusaid, vai sii ožžot sahkkuivuodadivššuid.⁸³⁰

Dásseárvosaš náittoslihtu mielde maiddái orrunguimmešlihtu meroštallan nuppástuvvá. Dát buktá hástalusaid vuosttaš sajis seamma sohkaheallái gullevaš orrunguimmežiid sosiálaovdduide ja áššehasmávssuide. Mihttomearrin lea leamašan ahte náittoslága fápmudusa manjel sihke eará ja seamma sohkaheallái gullevaš orrunguimmežiiguin meannudivčče ovttavewardásaččat sosiáladorvui laktáseaddji lánkaásaheamis.⁸³¹

6.7.2. Lánka transseksuála sohkaheali nannemis

Dego vuoigatvuodaministeriija čielggadusas bukte ovdan, de sohkaheali juridihkalaš nannema lága (lánka transseksuála sohkaheali nannemis)⁸³² gáibádusat eastadit transsohkaheallái gullevaš olbmuid iešmearridanvuogaduvuodá ollašuvvamii.⁸³³ Ovddit kapihttal gieđahalai riikkaidgaskasaš olmmošvuogaduvuodaid gohcinorgánaid riektegeavadaga, cealkámušaid ja moaitagiid, mat gusket Suoma lánkaásaheami sahankeahatesvuodá gáibádusaid. Transseksuála sohkaheali nannema lága 1 §:a mielde olmmoš nannejuvvo nuppi sohkaheali ovddasteaddjin dan ektui goabbá sohkaheali ovddasteaddjin son lea álbmotregisttarvuogádagas ja álbmotguovddáža sihkarastinbálvalusas addon lága (661/2009) mielde merkejuvvon álbmotregisttarvuogádahkii, jos son čájeha medisiinnalaš čilgehusa das ahte son dovda gullevavašvuodá nuppi sohkaheallái. Dasa lassin son čilgehus galgá čájehit ahte son eallá dán sohkahealrolla mielde ja ahte son lea steriliserejuvvon dahje son eará siva dihteii bastte lassánit. Lánka eaktuda vel ahte olmmoš lea deavdán 18 jagi.

⁸³⁰ Gč. Ovttavewardásašvuodá- ja dásseárvolávdegoddi: nissonpáraid ii oáččo vealahit almmolaš dearvvašvuodafuolahusa sahkkuivuodadivššuin, 20.12.2016, <http://yvttlk.fi/fi/index/tiedotteet/2016/12/yhdenvertaisuus-jatasa-arvolautakuntanaispajaisaasyrjiajulkisenterveydenhuollonhedelmoityshoidoissa.html>. Jagi 2017 sahkkuivuodadivššuin addojuvon lánka (2006/1237) dárkkálnuhttui nu ahte sahkkuivuodadivššuu sáhtta oážžut maid párra dahje nisson, guhte ii leat náittoslihtus dahje náittoslihtulágan dilis dievduin (2§, 2 čuokkis, 8.4.2016/254).

⁸³¹ <http://seta.fi/avioliittolaki/#otsikko1>.

⁸³² Lánka transseksuála sohkaheali nannemis (563/2002).

⁸³³ Seksuaali- ja sukupuoli vähemmistöön kuuluvien perus- ja ihmisoikeudet Suomessa, Selvityksiä ja ohjeita 34/2014, Oikeusministeriö, s. 25

Našuvnnalaš sosiála- ja dearvvašvuodasuorggi ehtalaš ráđđádallangoddi (ETENE) celkkii 2013 sosiála- ja dearvvašvuodaministeriija bivdagis translága nuppástuhtindárbbuin. Ráđđádallangoddi dieđu mielde steriliserengáibádus lea hui eahpidahhti sihke Eurohpá ráđi olmmošvuoigatvuohtasoahpamuša ja vuodđolága dorvvastan persovnnalaš guoskameahttunvuoda dáfus. ETENE dieđu mielde dasa eai leat sohkaheali divvuma dáfus mihkkege medisiinnalaš sivaidd.⁸³⁴ Suomas dásseárvoáittardeaddji ja ovttaveardásašvuodaáittardeaddji 11.10.2016 oktasaš cealkámuša mielde dálá transláhka rihku transolbmuid vuoigatvuođa sihke dásseárvui, persovnnalaš guoskameahttunvuhtii ja priváhtta- ja bearašeallimii ja lassin sin iešmearridanvuoigatvuođa.⁸³⁵ Riikkabeivviid láhkaválgagoddi gávnnaš 2015 ahte translága nuppástuhtima oppalaš geahčadeapmái lea dárbu.⁸³⁶

Sosiála- ja dearvvašvuodaministeriija bargojoavku attii 6.5.2015 ráđdehusa evttohussii čállon evttohusa sahkaneahpesvuoda gáibádusa jávkadeamis. Bargojoavku evttohii maiddá ahte láhkaásaheami nuppástuhtinvejolašvuoda nu ahte olmmoš sáhtálii nannet iežas sohkaheali almmá transsohkaheali medisiinnalaš čilgehusa gáibádusa.⁸³⁷ Bargojoavku buvttii vel ovdan ahte čilgehusa oktavuodas sáhtta leat dárbu suokkardit dievas agi gáibádusa sohkaheali vuoigatvuođalaš nannema eaktun. Suokkardallamis galggalii giddet fuomášumi vuollel 18-jahkásačča ovdui ja vuoigatvuhtii mearridit áššiid, mat gusket su, su agi ja čálganmuttu mielde. Dasa lassin das galgá giddet fuomášumi vuollel 18-jahkásačča vuoigatvuhtii erenomáš fuolahussii ja dearvvašvuoda ja ovdáneami fuolahussii go su čálgan lea ain gaskan.⁸³⁸ Bargojoavku lassin evttohii ahte lága namman livččii nuppástuhtton ”láhka sohkaheali nannemis”.⁸³⁹ Dáikko bokte bargo bargojoavku čujuha ETENE cealkámuššii, man dat attii sosiála- ja dearvvašvuodaministeriijai jagi 2013. Cealkámušas gávnnaš ahte ”transseksuálavuoda” sajis livččii vuohkkasut atnit doahpaga ”transsohkaheallevuoha.”⁸⁴⁰

Bargojoavkku evttohusa mielde sohkaheali divvumis adnon hormonalaš divššu siidováikkuhussan lea dat ahte olmmoš ii sáhte oažžut mánáid. Suomas dát lea

⁸³⁴ ETENE, lausunto transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain muutostarpeet, 17.4.2013, STE/5023/2012.

⁸³⁵ <https://www.tasa-arvo.fi/-/translaki-on-uudistettava-valittomast-1>

⁸³⁶ Láhkaválgagotti smiehtámuš LaVM 7/2015 vp.

⁸³⁷ Sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytykset, Työryhmän loppuraportti, Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 23/2015.

⁸³⁸ Ibid., s. 12-13.

⁸³⁹ Ibid., s. 17.

⁸⁴⁰ ETENE lausunto transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain muutostarpeet, STM 5023/2012, 17.4.2013.

álo dulkojuvvon nu ahte dát deavdá translága mearridan sahkankeahtesvuoda gáibádusa, ja dát dulkonvuohki lea dábálaš fuolakeahtta das ahte hormonalaš divššu váikkuhusat leat dávjá gaskaboddosaččat.⁸⁴¹ Transláhka ii njuolga mearrit ahte sahkankeahtesvuolta galggalii leat bissovaš. Sohka-beali divvun heahpadiid kirurgalaš divššuin fas dagaha bissovaš sahkankeahtesvuoda.⁸⁴² Bargojoavkku evttohusas gávnnavuvvo ahte vaikko sohka-beali vuoigatvuodalaš nannen lea muhtin ovttaskas dáhpáhusain fuolakeahtta vejolaš Suomas almmá bissovaš sahkankeahtesvuoda gáibádusa, de sahkankeahtesvuolta sohka-beali vuoigatvuodalaš nannema eaktun lea almmatge hui problemáhtalaš sihke vuoddo- ja olmmošvuoigatvuodaid dáfus.⁸⁴³ Dego Rautio cealká, sahkankeahtesvuoda gáibádus sistsisdoallá dakkár oainnu ahte ii leat sávahahtti ahte transolmmoš oazžu mánáid dahje bearraša. Dát rihkku daid bearašeallima ja vealatkeahtesvuoda olmmošvuoigatvuohtageatnegasvuodaid, maidda Suopma lea čatnašuvvan.⁸⁴⁴

Earret eará Seta ry. ja Trasek ry. ja lassin mánga eará olmmošvuoigatvuodaorganisašuvvna cealkámušat, mat giedáhalle translága nuppástuhttin evttohusaid, fuomášuhte ahte transsohka-beallái gullevaš olbmo iešmearridanvuoigatvuohta eaktuda ahte sohka-beali vuoigatvuodalaš nannen sirrejuvvo sohka-beali medisiinnalaš divvumis. Dan sadjái Suomas galggalii váldit atnui vuogádaga, mas olbmo sohka-bealli nannejuvvo su iežas almmuhusain.⁸⁴⁵

Sohka-beali divvumii laktáseaddji dearvvašvuodabálvalusat gullet Suoma almmolaš dearvvašvuolafuolahussii. Dikšunvuogádaga ja sohka-beali juridihkalaš nannema oktavuolta lea goittotge gávnnavuvvon problemáhtalažžan, daningo sohka-beali juridihkalaš nannen lea sorjavaš dikšunproseassas. Ovdamearkka dihte ÁEL:a vuogádaga mielde dálkkodeami buhtadus lea sorjavaš fas sohka-beali juridihkalaš nannemis.⁸⁴⁶ Intersohka-beallái

⁸⁴¹ Sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytykset, Työryhmän loppuraportti, Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 23/2015, s.15.

⁸⁴² Ibid.

⁸⁴³ Ibid.

⁸⁴⁴ Vaatimus lisääntymiskyvyttömyydestä loukkaa transihmisten oikeuksia, vuodoláhkablogga 30.8.2017, <https://perustuslakiblogi.wordpress.com/2017/08/30/pauli-rautiainen-vaatimus-lisaantymiskyvyttomyydesta-loukkaa-transihmisten-oikeuksia/>.

⁸⁴⁵ Gč. Ihmisoikeusjärjestöjen yhteinen kannanotto, <http://seta.fi/ihmisoikeusjarjestot-vaativat-itsemaaraamisoikeus-sukupuoleen-lakiuudistuksen-lahtokohdaksi/>; Seta ry:n ja Trasek ry:n lausunto sosiaali- ja terveysalan eettiselle neuvottelukunnalle. Asia: Tarve ’transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta’ annetun lain saattamiseen ajan tasalle 14.4.2013., <http://seta.fi/setan-ja-trasekin-lausunto-sosiaali-ja-terveysalan-eettiselle-neuvottelukunnalle/>.

⁸⁴⁶ Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien perus- ja ihmisoikeudet Suomessa, Selvityksiä ja ohjeita 34/2014, Oikeusministeriö, s. 25-26.

gullelaš mánáid dikšunvuogádagat leat problemáhtalaččat fas dáfus ahte mánáide dahkkojit bissovaš doaimmat almmá medisiinnalaš vuoduštusaid.⁸⁴⁷

Dego vuoigatvuođaministeriija čielggadusas bukto ovdan, de sohkabeali divvunproseassa sáhtta dagahit dan ahte olmmoš vealahuvvo sihke bargoeallimis ja skuvlejumis. Transsohkabeallái laktásit almmatge ain nana ovdagáttut, iige sohkabeali divvuma leat vejolaš goit buot muttuin doalahit priváhtta áššin.⁸⁴⁸ Maiddái transsohkabeallevuohtha dahje eará válđoálbmogis spiehkaseaddji sohkabealleidentitehta dahje sohkabeali ovdanbuktin sáhttet dahkat dáid olbmuid vealaheami vuložin, jos dat bohtet ovdan. Okta vuodđogažaldat, masa oktasašgottis galggalii gávdnat čovdosa doaladumiid ja láhkaásaheami dáfus lea dat, ahte oktasašgotti iešguđet elemeantta huksen dušše guovtti sohkabeali norpma várás, eastada sohkabealleunnitloguide gullelaš olbmuid oassálastima dahje priváhtta- ja bearašeallimis návddašeami.⁸⁴⁹ Heteronormatiiva jurddašuvuohki ja dasa gullelaš geavadagat leat dávjá automáhtalaččat. Transsohkabeallái gullelaš ja eará sohkabeallerájáid fáttmasteaddji olbmot liikká huksejit odđa jurddašannálliid mat eai čuovo dábalaš vuordámušaid sohkabeallevuodas.⁸⁵⁰ Heteronormatiiva geavadagaide eai gula dušše fal heteroseksuálavuodá atnin diehtelassan dahje dan ovdanbuktin áidna positiiva vejolašvuhtan. Dat sisttisdollet dábalaččat maiddái geavadagaid, mat ovdanbuktet eará vejolašvuodaid heajubun, eanet gildojuvvon dahje eahpesávahahttin.⁸⁵¹

Dego sosiála- ja dearvvašvuođaministeriija bargojoavku ovdanbuktá iežas evttohusas, de vejolašvuodá nannet sohkabeali olbmo iežas almmuhusain galgá geahčadit vuodđolága geahččanguovllus.⁸⁵² 6 §:a ovttaveardásašvuođaprinsihpa ja vealahangielldu lassin guovddážis leat goit vuodđolága 7 §:s mearriduvvon vuoigatvuohtha persovnnalaš friddjavuhtii, guoskameahttuvuhtii ja oadjebasvuhtii ja lassin 10 §:a priváhttaeallima suodji. Iešmearridanvuoigatvuodá sáhtta jurddašit min vuodđovuoigatvuodálaš vuogádaga oassin, masa gullá dábalaš vuodđovuoigatvuohthan dorvvastuvvon vuoigatvuohtha persovnnalaš friddjavuhtii ja guoskameahttuvuhtii. Vuodđovuoigatvuodaodastusa ovdabargguid mielde persovnnalaš friddjavuohtha

⁸⁴⁷ Ibid.

⁸⁴⁸ Ibid.

⁸⁴⁹ Ibid.

⁸⁵⁰ Lehtonen, Jukka, Työntekijöiden moninaisuus ja työelämän heteronormatiivisuus, kirjjas J. Lehtonen, Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä, STAKES, raportteja 269, 2002, s. 10.

⁸⁵¹ Ibid., s. 11.

⁸⁵² Sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytykset, Työryhmän loppuraportti, Sosiála- ja dearvvašvuođaministeriija raporttat ja muittuhančállagat 23/2015, s. 20.

lea dábálaš vuodđovuoigatvuohta, mii suodjala olbmo sihke fysalaš ja dáhtu friddjavuođa ja iešmearridanvuoigatvuođa.⁸⁵³ Iešmearridanvuoigatvuođa čielga rihkkun lea almmatge dálá geavadat, man mielde sohkabeali nannema háliideaddji olmmoš gártá vásihit sihke guhkes ja fysalaččat ja vuoigalaččat lossa medisiinnalaš proseassa, mas doavttir mearrida su identitehta.⁸⁵⁴

Dán raportta čállinproseassa áigge ođđasat čalle dievdopára áhpehisvuođas. Ođas bovtii ságastallama translága steriliserenbákku birra. Ovdamearkka dihte sahkkui vuodadivššuid eai atte translága dihte ja dákko bokte lánka eastada transolbmuid biologalaš mánáid oažžuma. Dattetge máná sáhtttá oažžut, jos doallá bottu hormonabuhthtenterapiijas.⁸⁵⁵ Dálá dili hástalussan lea dat ahte dearvvašvuođafuolahusvuođat ii dovdda dili, mas máná lea ožžon dievdu.⁸⁵⁶ Transsohkabeallái gullelaš olbmuid vuoigatvuođaid lassin guovddáš gažaldahkan badjánit ainjuo máná vuoigatvuođat. Máná vuoigatvuođat eai oaččo gártat heajut sajádahkii dan dihte ahte dearvvašvuođavuođat ii dovdda dievddu rieğadahttin. Máná vuoigatvuođaid dorvvasteami várás lea bukton ovdan ahte maiddái ovdamearkka dihte sahkanahttinlága galggalii nuppástuhttit nu ahte seamma sohkabeallái gullelaš páraid mánát oaččole seamma vuoigatvuođaid iežaset vánhemiidda go earánai bearrašiid mánát.⁸⁵⁷

Sosiála- ja dearvvašvuođaministeriija bargojoavkku evttohusas ja moanaid olmmošvuoigatvuođaid gohcinorgánaid cealkámušain fuolakeahhtá sahkankahtesvuođa gáibádus ii váldon eret translágas lánkanuppástusa oktavuodas. Dasa lassin eará nuppástuhttinevttohusat eai ollašuvvan, earret nieidavuoda dahjege náittoskahtesvuođa gáibádus. Transláhka nuppástuhttui náittoslága oktavuodas.⁸⁵⁸ Ovddit transseksuála sohkabeali nannemis addon lága 1 §:a mielde náittoslihttu dahje registrerejuvvon guimmešlihttu lei álggu rájes eastta sohkabeali nannemii.⁸⁵⁹ Lága 2 §:a mielde sohkabeali sáhtii nannet guoibmi iežas miehtamiin, muhto dalle guimmešlihttu nuppástuvai joga

⁸⁵³ Hallituksen esitys eduskunnalle Suomen uudeksi hallitusmuodoksi HE 1/1998; Gč. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiálafuolahusa asiakkaan ja potilaan itsemäärämisoikeuden vahvistamisesta ja rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksistä ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi, HE 108/2014.

⁸⁵⁴ <http://seta.fi/miesparin-raskausuutinen-konkretisoi-translain-ongelmia/>.

⁸⁵⁵ Ibid.

⁸⁵⁶ <https://www.lapinkansa.fi/kotimaa/isa-on-ensi-kertaa-raskaana-suomessa-terveydenhuollontietojarjestelmat-eivat-tunnista-tilannetta-200443437/>.

⁸⁵⁷ <http://www.tamperelainen.fi/artikkeli/364713-pelkka-tasa-arvoinen-avioliittolaki-ei-riita.>

⁸⁵⁸ Hallituksen esitys eduskunnalle eräksi avioliittolain muutoksen edellyttämiksi lakimuutoksiksi, HE 65/2015.

⁸⁵⁹ Láhka transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta 565/2002.

náittoslihtus registrerejuvvon guimmešlihtun dahje registrerejuvvon guimmešlihtus náittoslihtun.

Transseksuála sohkabeali nannenláhka, mii dál lea fámus, ii sisttisdoala šat eavttu, man mielde sohkabeali nannema gáibideaddji ii oaččo leat náittoslihtus dahje registrerejuvvon guimmešlihtus. Maiddái ovddit njuolggadus náittoslihtu nuppástuhttimis registrerejuvvon guimmešlihtun sohkabeali nannema oktavuodas váldui eret. Registrerejuvvon guimmešlihtu nuppástuvvá ain náittoslihtun.⁸⁶⁰

Transmánáid ja –nuoraid bearrašat rs buktá ovdan ahte dál transpoliklinihkat addet blokkeridivššu, mii sirdá rávásmanagi, easkka 16-jahkásaččaide, go duohta dilis rávásmanahki álgá mángii juo olu árabut.⁸⁶¹ Bloggeridivššu árat álggaheami galggalii árvvoštallat, daningo dušše dainna sáhtálii garvit omd. transnieiddaid jiena nuppástuvvama ja dušši kirurgalaš doaimmaid dego maiddái sosiála ja psyhkalaš čuolmmaid.⁸⁶²

Sohkabealleunnitloguid ovddasteaddjiorganisašuvnnat⁸⁶³ leat fuolastuvvan ráđdehusa nammaláhkaevttohusa (HE 104/2017 vp) váikkuhusain sohkabealleunnitloguide⁸⁶⁴. Evttohus lea addon gieskat ja lea maid dán raportta čállinproseassa áigge vel cealkámušjorrosis. Ráđdehusa evttohusa mielde ovdanamman sáhtá dohkkehit nama, mii lea stáđasman seamma juridihkalaš sohkabeallái. Sohkaellenjuolggadusas spiehkaseapmi livččii vejolaš ohcci sohkabealleidentitehta vuodul, jos ohcci čájeha das luohtehahtti čielggadusa. Organisašuvnnat leat fuolastuvvan das ahte jos nama mearrideaddji virgeoapmahažžii addo váldi árvvoštallat sohkabealleidentitehta eaktivuođa, de mearrádušat sáhttet almmatge rievddadit. Dát fas sáhtá čuoččáldehtit dáseárvolágas gildojuvvon sohkabealleidentitehtii dahje sohkabeali ovdanbuktimii laktáseaddji vealaheami. Organisašuvnnaid fullii orrot leame buorit sivat ja daid galggalii váldit vuhtii ovdal lága loahpalaš dohkkeheami. Jos evttohuvvon árvvoštallan báhcá láchkii, de láchkii galggalii lasihit čielga heivehanrávvagiid, mat sihkarastet virgeoapmahaččaid seammalágan geavadagaid.⁸⁶⁵

⁸⁶⁰ Láhka transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lága nuppástuhttimis 252/2016. Gč. HE 65/2015.

⁸⁶¹ Trasek ry., Seta ry., <http://trasek.fi/2017/06/30/euroopan-komission-kannanotto-lisaantymiskyvyttomyysvaatimuksesta-luovuttava-sukupuolen-juridisen-vahvistamisen-ehtona/>

⁸⁶² Ibid.

⁸⁶³ Trasek, Seta, Dreamwear Club ja Translasten ja -nuorten perheet ry., Gč. <http://trasek.fi/>.

⁸⁶⁴ Hallituksen esitys eduskunnalle etu- ja sukunimilaiksi ja laiksi rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain 8 ja 9 §:n muuttamisesta, HE 104/2017 vp.

⁸⁶⁵ Dán evttoha maid Traseka ságajođiheadji Panda Eriksson. Gč. <http://trasek.fi/>.

Čoahkkáigeassun sáhtta dadjat ahte vuoigatvuodalaš geahččanguovllus transláhkii evttohuvvon nuppástusaid galgá gárvet. Daid dorjot maiddáí olmmošvuoigatvuodaid gohcinorgánaid mearrádusat ja evttohusat. Erenomážit sahkankahtesvuoda gáibáduš rihkku transsohkabeallái gullelaš olbmuid olmmoš- ja vuodđovuoigatvuodaid ja dasa lassin dat rihkku dásseárvolága. Maiddáí EOD varra mearrádus dán áššis geatnegahtta Suoma ođastit lága. Dego ovddit kapihttalis máinnašuvvui, sahkankahtesvuoda gáibádusa dáfus translágas lea ainjuo dahkkon lánkaálga. Dat lea aiddo sosiála- ja dearvvašvuodaválgottis, gos dat ii leat vel ožžon doarvái guottiheami, vai dan sáhtálii doalvut ovddosguovlluid. Lága funkšuvdnan ii dattetge livčče dorvvastit iešmearridanvuoigatvuoda nu ahte sohkabeali nannen sáhtálii dáhpáhuvvat olbmo iežas almmuhusain, ii medisiinnalaš psykiátralaš diagnosain.

Traseka ja Seta sihke oktasaš transláhkakampánja “Gullá buohkaide” ja Amnesty kampánja “Transláhka dál!” gáibidit translága oppalaš ođasmahttima. Sahkankahtesvuoda gáibádusas luohan ii leat organisašuvnnaid mielde doarvái, muhto daid oainnu mielde Suopma galgá jávkadit maiddáí eará, olmmošvuoigatvuodaid dáfus problemáhtalaš eavttuid transláhkaásaheamis. Organisašuvnnaid oainnu mielde sohkabeali juridihkalaš nannen galgá luovvanit buohcuvuohtan meroštalli ja buohcuvuohtan meroštalli medisiinnalaš proseassas. Dikšundárbbu árvvoštallan galgá baicce vuodđuduvvat sohkabeali divvuma dárbbasaheaddji iežas dárbbuide. Maiddáí juridihkalaš sohkabeali divvuma ahkerájis galgalii organisašuvnnaid oainnu mielde luohpat.⁸⁶⁶

Moanaid olmmošvuoigatvuodaorganisašuvnnaid ja politihkalaš doibmiid oktasaš cealkámuša mielde seahká suokkardit, leago sierra transláhkii oppalohkáí dárbu evttohuvvon nuppástusaid mañnel, vai heivejitgo juridihkalaš sohkabeali nannemii laktáseaddji njuolggadusat Dánmárkku málle mielde buorebut álbmotdiehtoláhkii. Lánka muđuidnai mearrida heaggadovddaldagaid nuppástuhttináššiid.⁸⁶⁷ Jagi 2015 oktasaš cealkámuša mañnel earret eará Norga lea ođasmahtán iežas lánkaásaheami nu ahte buot badjel 16-jahkásaččat ožžot divuhit iežaset sohkabeali juridihkalaččat iežaset almmuhusain. Maiddáí 6-16 ahkásaččat besset sohkabeali divvundivššuide ja oážžut juridihkalaš sohkabeali

⁸⁶⁶ Trasek ry., Seta ry., <http://trasek.fi/2017/06/30/euroopan-komission-kannanotto-lisaantymiskyvyttomyysvaatimuksesta-luovuttava-sukupuolen-juridisen-vahvistamisen-ehtona/>

⁸⁶⁷ <http://seta.fi/seta/wp-content/uploads/2015/06/Kannanotto-24.6.2015-Transihmisten-ihmisoikeudet-toteutettava-translaki-uudistettava.pdf>;

<http://www.equaldex.com/region/denmark>; Tanskassa hyväksyttiin translaki 11.6.2014, jossa sukupuoli vahvistaminen perustuu henkilön omaan ilmoitukseen. Gč. Amnesty International, Tanskan translaki merkittävä askel, <https://www.amnesty.fi/ihmisoikeusjarjestot-suomen-uudistettava-translaki-kiireellisesti/>

nannema iežaset vanhemiid miehtamiin.⁸⁶⁸ Maiddái Argentiinnás, Irlánddas ja Maltas lea iešmearridanvuoigatvuhtii vuodđuduvvi transláhkaásaheapmi.⁸⁶⁹ Sahkankeahtesvuodá gáibádusas leat luohpan Ruotas, Espánnjas, Portugálas ja Hollánddas.⁸⁷⁰

6.8. Sápmelaš seksuála- ja sohkaalleunnitloguid vásihan mánggadáfot vealaheapmi

Dán dutkamušoasi jearahallamat vuojuđuvve vuosttaš sajis sápmelaš seksuála-sohkabealleunnitloguid vásihan mánggadáfot vealaheapmái⁸⁷¹. Jearahallamiin badjánit vásáhusat eahpenjulges ja struktuvrralaš vealaheamis. Dasa lassin mánggadáfot vealaheapmái gullelaš dábálaš vealahanvuogit leat golmmaláganat: mánggageardásaš vealaheapmi, kumulatiiva vealaheapmi ja fáttmasteaddji vealaheapmi. Čielgasit vuhttojit maid informánttaid vásihan olgguldas ja siskkáldas joavkku vealaheapmi. Vealaheami iešguđegelágan vásáhusat gieđahallojit dán kapihttalis nu ahte vealaheapmi juogaduvvo sihke siskkáldas ja olgguldas joavkku vealaheapmi -doahpágiid mielde.⁸⁷² Čuovvovaš kapihttaliin vuojuđuvvat vásihuvvon vealaheami analyseremii namalassii dán prošeavtta áigge čoggojuvvon jearahallamiid ja bargobáđji-materiála dáfus.

6.8.1. Sápmelaččaid seksuála- ja sohkaalleunnitloguid vealaheapmi suomelaš oktasašgottis

Buot vihtta informántta muitaledje jearahallamiin ahte sii vásihit vealaheami, mii dán dutkamušas gohčoduvvo olgguldas joavkku vealaheapmin⁸⁷³. Informánttat eai vealttakeahttá huma buot dilálašvuodaid birra nu ahte sii atnet tearpma *vealaheapmi*. Dattetge dán raporttas adnon vealaheami⁸⁷⁴ meroštallama mielde

⁸⁶⁸ <http://seta.fi/norjaan-itsemaaraamisoikeuteen-perustuva-translainsaadanto/>

⁸⁶⁹ Ibid.

⁸⁷⁰ <http://www.translaki.fi/2017/07/05/suomeen-voidaan-saada-pohjoismaiden-paras-translaki/>. Gč. analysa transláhkaásaheami ovdáneamis riikkaidgaskaččat, Kyger, Madison H. (2016) "Emerging Issues: A Global Analysis: Legal Recognition and Equal Treatment of Transgender Citizens," *University of Baltimore Journal of International Law*: Vol. 5 : Iss. 1 , Article 6: 118-123.

⁸⁷¹ Gč. dán raportta kapihttala 3.

⁸⁷² Gč. vealaheami meroštallamis dán raportta kapihttalis 3.1.

⁸⁷³ Gč. dán raportta kapihttala 3.2.2.

⁸⁷⁴ Gč. omd. Makkonen (2003), s. 10-12. Gč. dán raportta kapihttala 3.1.

jearahallamiin mitaluvvon vásáhusaid sáhtta klassifiseret iešguđet vealahanhápmiin. Vealaheapmi lea vásihuvvon sihke njulges, eahpenjulges ja struktuvrralaš hámis ja lassin heađušteapmin⁸⁷⁵. Informánttat mitalit oppalaččat iežaset vealahanvásáhusain beaivválaš eallimis suopmelaš oktasašgottis, mii guoskkaha sihke sin sápmelašvuoda ja/dahje seksuála- ja sohkabealleidentitehta. Muhtin dilálašvuodain fuomáša čielgasit maid dan, mo sápmelašvuoha ja seksuála- ja/dahje sohkabealleunnitlohkui gullevašvuoha mannet latnjalassii vealahanvásáhusain. Dieđusge ferte muitit ahte dat guokte temá iešalddes leat sullasaččat buot jearahallamiin badjánan áššiin, daningo olbmuid kultuvrralaš duogážat ja eallinvásáhusat váikkuhit maiddái sin dulkojumiide ja vuohkái hámuhit máilmmi.

6.8.1.1. Vealaheapmi sápmelašvuoda dihte Suomas

Doaladupmi sápmelašvuhtii lea muhtin informánttaid mielas erenomážit Lulli-Suomas dávjá posiitiiva, mii bokta olbmuid beroštumi ja oazžu olbmuid jerrat ovdamearkka dihte sápmelašvuodas dahje sámegeielain. Liikká buot informánttain leat maid vealahanvásáhusat sin sápmelašvuoda dihte, ja ovdalis namuhuvvon olbmuid sáhkkii vuoda informánttat muhtumin maid unohastalit. Oassi informánttain mitala mo olbmot návdet dávjá ahte sii máhttet vástidit buot gažaldagaide sápmelaččaid historjjás ain dálá sámeservodaga dillái. Gažaldagat sáhttet leat gaskkohagaid hui persovnnalaččat, mii fas orru muhtumin unohas. Okta informántta mitala mo olbmot háliidit muhtumin váldit govaid suinna, jos son luoitila ahte lea sápmelaš. Dán dihte fas olmmoš ii álo háliit mitalit iežas etnalaš duogáza. Ovdalis govviduvvon áššit badjánit maiddái Anáris dollojuvvon bargobájiin. Bargobájiin muiteledje ahte maiddái sámeservoša olggobealolbmot bohtet muhtumin govvet ja guoskkahallat olbmuid, jos sii leat gárvodan gávttiin almmolaš báikkiin.⁸⁷⁶ Ságestallamiin ja jearahallamiin oaihvildit ahte dat albnoneamit laktásit namalassii olbmuid sápmelašvuhtii, eaige ovdamearkka dihte suopmelaččat vásit varra seammalágán láhttema. Dutki vuhtii maid čielgasit ahte muhtin informánttat ja bargobádjái oassálastán olbmot dovde ahte sin persovnnalaš sadji dahje priváhttavuohta eai gudnejahtto. Dáhpáhusain ii vealttakeahtta leat álo jearaldat das ahte sámeservoša olggobealolmmoš livččii vásedin heađušteame, muhto informánttat atnet ovdalis govviduvvon dáhpáhusaid unohassan.

⁸⁷⁵ Gč. dárkilut meroštallan dán raportta kapihttalas 3.1.

⁸⁷⁶ Anáris lágiduvvon bargobájit 3.5.2017 ja 17.8.2017.

Oassi informánttain jurddaša ahte sápmelažžan sii gártet olles áigge reageret servodatlaš ságastallamii ja čuoččuhit juoidá. Jearahallamiin badjánit earret eará mañimuš áiggiid ságastallan Suomas, Deanu guolástansoahpamušas ja dan ratifiserema ja dan ovdal ráddádallanproseassas, mii lea bohciidahtán sámeservoša siste kritihkalaš ságastallama, daningo soahpamuš rihkku muhtimiid oainnu mielde sin olmmošvuoigatvuodaid⁸⁷⁷. Dasa lassin okta informánta oaivvilda ahte ovdamearkka dihte odđa guolástanláhki dahkkon ráddjehusat dulbmot sápmelaččaid vuoigatvuodaid⁸⁷⁸.

Jearahallamiin badjánit maiddá gielalaš vuoigatvuodát, mat eai informánttaid mielas ollašuva doarvá bures, daningo ovdamearkka dihte moanaid sosiála- ja dearvvašvuodabálvalusaid ii oaččo sámegillii⁸⁷⁹. Ovdalis namuhuvvon vealahanovdamearkkaid sáhtá dulkot nu ahte dat čuhcet sápmelaččaide eamiálbmogin ja diekko bokte lunddolaččat maiddá ovttaskas olbmuide. Dutki dulkojumi mielde jearahallamiin badjána hui olu dat mo informánttat vásihit iežas álbmoga vealaheami maiddá namalassii sidjiide persovnnalaččat čujuhuvvon vealaheapmin. Oassi informánttain atná iežaset geatnegasvuohtan reageret iežas álbmogii čujuhuvvon vealaheapmái ja sii muitalit ahte dát váikkuhus vuhtto sin eallimis earánai áššiin. Deaddu reageret jámma ja cealkit áššiin vásihuvvo hui lossadin, ja okta informánta čilge mo dat čuohcá sutnje negatiivvalaččat ovdamearkka dihte su persovnnalaš ovdáneapmái.

Sámegielat árabajásgeassinbálvalusaid ii olus oaččo eandalii Lulli-Suoma báikegottiin⁸⁸⁰, ja dán dihte vanhemat gártet bidjat mánáideaset juogo suomagielat beaivedikšui dahje báhcit ruoktot ja ieža sihkkarastit mánnái sámegiela ovdáneami. Ovdalis namuhuvvon ovdamearkkat leat konkrehta

⁸⁷⁷ Gč. maid Saamelaiskäräjät, Tenon kalastussopimus loukkaa saamelaisten ihmisoikeuksia, 28.3.2017. Čujuhusas:

http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=view&id=1333&Itemid=149. Saamelaiskäräjät, The Sámi Parliament has presented a complaint to the Chancellor of Justice about the conduct of the Ministry of Agriculture and Forestry. Čujuhusas:

http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=view&lang=en&id=1296. Gč. Tenojoen kalastussopimuksesta oppalaččat omd. Heinämäki ja earát (2017), 72-76. Láhka kalastuksesta Tenojoen vesistössä Norjan kanssa tehdyn sopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja soveltamisesta (176/2017).

⁸⁷⁸ Gč. Saamelaisia koskevasta kalastuslainsäädännöstä oppalaččat omd. Heinämäki ja earát (2017), 64-72. Guolástanláhka (379/2015).

⁸⁷⁹ Gč. omd. Saamelaiskäräjät, Posken saamelaisyksikkö, Lehtola, Riitta & Ruotsala, Pia, Saamenkielisten palveluiden nykytilakartoitus. Saamelaisten lasten-, nuorten ja perheiden palvelut, (2017), 32-34 & 37-39. Čujuhusas: http://stm.fi/documents/1271139/4067344/SAAMELAPeselvitys110117_final.pdf/f1418169-7e37-4d7a-803d-30d192ffed5f.

⁸⁸⁰ Gč. omd. Saamelaiskäräjät (2017), s. 19-20.

ovdamearkkat das gudeládje sápmelaččat vealahuvvojit juogo eahpenjuolgardit dahje struktuvrralaččat suomelaš oktasašgottis. Dáid duogázis lea muhtun dáhpáhusain maiddá resurssaid juohkáseapmái laktáseaddji vealaheapmi, ovdamearkka dihte sámegeielat bálvalusaid fállama dáfus.

Dušše okta informánta muitala njulges aggrešuvnna, mii laktása su sápmelašvuhtii. Dát dáhpáhuvvá dušše dalle go son geavaha gávtti almmolaččat, ja dalle son lea gullan loavkideaddji ságaid. Okta informánta fas muitala ahte oáččui eahpeáššálaš kommeantaid, mat laktáseadje sámeservodahkii, sosiálafuolahusbálvalusain. Lassin nehta almmolaš forumiid ja áviissaid ságastallanspálttaid ja álbmotossodagaid čálašeapmi sápmelašvuoda birra lea gaskkohagaid eahpeáššálaš. Okta informánta lokte iežas jearahallamis mañimuš áiggiid maiddá medias viidát ságastallon gávttiid boasttogeavahusat, mat bávččagahttet⁸⁸¹. Dán dutkamuša headušteami ja vaššiságaid vásiheami bohtosat leat oassái sullasaččat maiddá jagi 2016 almmostuvvan Vuoigatvuodaministeriija čielggadussii vaššiságaid ja unnitloguid headušteami birra *“Usein joutuu miettimään, miten pitäisi olla ja minne olla menemättä” Selvitys vihapuheesta ja häirinnästä ja niiden vaikutuksista eri vähemmistöryhmiin* (Jauhola ja earát 2016). Dábáleamos vaššisáhkan dahje headušteami iešguđet hápmin sápmelaččaid guovdu badjánedje earret eará negatiiva kommeanttat, sánálaš loavkideamit ja headušteapmi. Dábáleamos vaššiságaid ja headušteami dáhpáhusbáikin namuhuvvo interneahhta.⁸⁸²

Okta informánta muitala iežas jearahallamis ahte maiddá su sápmelašvuoda leat suomelaččat eahpidan dalle go sus ii leat leamašan gákti badjelis. Informánta muitala ahte lea ožžon máhcahaga, man mielde son ii leat olggosoidnit dego sápmelaš, ja dán vuodul fas leat árvališgohtán man stuorra oassi sus lea sápmelaš. Su ipmárdusa mielde váldoálbmoga ovddasteaddjit jurddašit sápmelašvuoda dávjá muhtinlágan genehtalaš áššin ja vajálduhttet seammás ahte das lea sáhka eali kultuvrras ja dan hárjeheamis.

Okta konkrehta ovdamearka eahpenjulges ja maiddá resurssaide laktáseaddji vealaheamis sápmelaččaid guovdu leat veahkkeruhtaohcamušat. Okta

⁸⁸¹ Gč. omd. YLE 10.5.2016, Kiasmaa arvostellaan feikkisaamenpukuvideon ostamisesta. Čujuhusas: <https://yle.fi/uutiset/3-8869765>; YLE 1.12.2015, Suomen Miss Maailma –kilpailija edustaa pilailupuodin lapinpuvussa. Čujuhusas: https://yle.fi/uutiset/osasto/sapmi/suomen_miss_maaailma_-_kilpailija_edustaa_pilailupuodin_lapinpuvussa/8493787.

⁸⁸² Jauhola, Laura; Korhonen, Nita; Oosi, Olli & Huttunen, Hannu-Pekka, ”Usein joutuu miettimään, miten pitäisi olla ja minne olla menemättä” Selvitys vihapuheesta ja häirinnästä ja niiden vaikutuksista eri vähemmistöryhmiin, Helsset: Oikeusministeriö, Selvityksiä ja ohjeita (7/2016), s. 106-107.

informánta muitala mo sápmelaččaid veahkkeruhtaohcamušat kategoriserejit dávjá sápmelašvuoda temá vuollái. Su ipmárdusa mielde vuodđudusat eai dábálaččat ruhtat máŋga prošeavtta, mat gullet seamma temái, man dihte sápmelaččat gártet dákkár dilis gilvalit praktihkas dušše ovtta veahkkerudas. Dát fas mearkaša dan ahte etnalaš duogaš sáhtta muhtumin ráddjet doaimmaid. Informánta oaivvilda ahte suomelaš oktasašgottis lea dávjá dat oaidnu ahte sápmelaš olmmoš ovddasta iešguđet dilálašvuodas dušše sápmelašvuoda, ja nuba sápmelašvuodta muhtinládje čiehká ovdamearka dihte olbmuid persovnnalaš beroštumiid ja persovnnalašvuoda.

6.8.1.2. Vealaheapmi, mii laktása seksuála- ja/dahje sohkaabealleidentitehtii Suomas

Seksuála- ja/dahje sohkaabealleidentitehtii laktáseaddji gažaldagain leat jearahallamiid vuodul máŋga iešguđet vealaheami hámi. Erenomážit Suoma lánkkii transseksuála sohkaabeali nannemis⁸⁸³ merkejuvvon sohkaabeali rievdadeami guoski eavttut earret eará olbmo sahankeahtesvuodas ja gáibáduš medisiinnalaš čielggadus das ahte olmmoš dovda bissovaš gullevašvuoda dihto sohkaabeallái, dulkojuvvo vealaheapmin. Oassi informánttain atná vealaheapmin dan ahte transsohkaabeallái gullevaš olbmot eai ieža oaččo mearridit iežaset sohkaabeali, muhto dan árvvoštallá baicce olggobealdoaimbi. Dán lánkačuoggá dárkileappot čielgeaddji ráđđehusa evttohusas muitaluvvo ahte olbmo transseksuálavuoda árvvoštallá máŋggasuorggat bargujoavku. Dat čielggada pasientta heivvolašvuoda ja válmmašvuodaevttuid hormonalas ja kirurgalaš dikšui. Transseksuálavuoda bissovašvuodta árvvoštallo nu ahte olmmoš eallá dihto mearreáiggi nuppi sohkaabeali rollas.⁸⁸⁴ Ovdalis namuhuvvon áššiin Suoma stáhta lea ožžon ávžžuhusaid maiddá ON:id oppamáilmmálaš mearreáigásaš goalmmát jorrosis⁸⁸⁵. Okta informánta lokte maid dievasahká laktáseaddji gáibádusa sohkaabeali divvuma eaktun vealaheapmin⁸⁸⁶. Maiddá eará sohkaabeallái gullevaš olbmuid guovdu dálá guovttejuogut

⁸⁸³ 562/2002 & 252/2016, 1 § čuokkis 1). Gč. maid dán raportta čuoggá 6.7.2.

⁸⁸⁴ HE 56/2001 vp, 13.

⁸⁸⁵ URP, Report of the Working Group on the Universal Periodic Review, Finland, Addendum, Views on conclusions and/or recommendations, voluntary commitments and replies presented by the State under review, 25.8.2017, s. 6. Čujuhusas: <http://formin.fi/public/download.aspx?ID=170493&GUID={B14A0CE7-D760-4EC2-A68E-369230C5AF71}>.

⁸⁸⁶ Gč. 252/2016, 1 §, čuokkis 2.

sohkabeallemeroštallan dulkojuvvo vealaheapmin⁸⁸⁷. Láhka transseksuála sohkabeali nannemis doallá sisttis maiddá njuolggadusaid, mat leat ovdamearkkat láhkaásaheami struktuvrralaš vealaheamis.

Ođasmahtton dásseárvosaš náittosláhkii oassi informánttain leat duđavaččat, daningo dilli lea oppalohkáii buorránan⁸⁸⁸. Girku virggálaš oaidnu lea ain biehttalit seamma sohkabeallái gullevaš olbmuid girkolaš vihaheamis⁸⁸⁹, mana oassi informánttain atná vealaheapmin. Dasa lassin okta informánta oaivvilda ahte girku doaladumit leat dakkárat main vuhtto vealaheapmi, muhto son ii čilge dárkileappot masa čujuha. Láhkaásaheami buorádusaid dárbbasivččii maid divššu mánáheapmevuhtii guoski láhkaásaheapmái⁸⁹⁰. Okta informánta čujuha adopterenláhkii ja oaivvilda ahte vaikko seamma sohkabeallái gullevaš náittospárat sáhttet dálá áigge ohcat adopterenlobi ja árvvoštallot adopterenvánheman, son ii liikká jáhke ahte seamma sohkabeallái gullevaš olbmuid adopteren ollašuvlii praktihkas. Maiddá Seta neahttasiidduin árvaluvvo, ahte lea hui vuorddehahti ahte eai nu galle seamma sohkabeallái gullevaš náittospára šatta duohtavuodas adopterenvánheman. Dilli lea gul seamma máid eará Davviriikkain, gos seamma sohkabeallái gullevaš náittospáraid jáhku mielde vealahit adopterenmánáid sajuštanmearrádusain. Seammás dattetge muittuhuvvo ahte lea hui váttis duođaštit praktihkas ahte dát mearrádusat vealahit, daningo adopterenproseassas mearrádusaid dahkamii oassálastet mánnga iešguđet doaibmi,⁸⁹¹ mat leat maid okta oassi dán heteronormatiiva oktasašgottis.

Bargobájiin⁸⁹² ja jearahallamiin badjánii oktasašgotti heteronormatiivavuoha maid eará ládje, ja informánttat vásihit ahte heteronormatiivavuoha mielddisbuktá vealahánvásáhusaid árggas. Dát leat ovdamearkan ovdamearkka dihte vuodđoskuvllat, main ain seksuálabajásgeassimis eai dájvá giedahala ollenge seksuála- ja sohkabealleunnitloguide gullevaš olbmuid geahččanguovllu. Almmolaš sajít leat dábálaččat juhkon dihto sohkabeliid mielde, degomat hisseगत ja lihkadansáliid gárvodanlanjat.

Sosiála medias vásihit dájvá ahte kommeanttat leat hui unohasat ja maid rasisttalaš ja diekko bokte vealaheaddjit. Okta informánta muitala ahte rasisttalaš

⁸⁸⁷ Gč eanet dán raportta kapihttala 6.1.1.

⁸⁸⁸ Gč. dán raportta kapihttala 6.7.1.

⁸⁸⁹ Bismmaidčoahkkima čilgehus náittoslága nuppástuhttimis, 30.8.2016. Čujuhusas: <http://sakasti.ev1.fi/sakasti.nsf/0/F359F1ED9F897DD0C225770E0034026E/%24FILE/PK-VALMIS-AVIOLIITTOSELONTEKO-2016.pdf>.

⁸⁹⁰ Gč. dán raportta kapihttala 6.7.1.

⁸⁹¹ Seta, Adoptio, 20.9.2017. Čujuhusas: <http://seta.fi/avioliittolaki/#otsikko7>.

⁸⁹² Bargobájit Anáris 3.5.2017 ja 17.8.2017.

kommeanttaid ja garra oaiviliid dihte son lea šaddan várrugassan go muitala earáide iežas seksuála orientašuvnnas. Sosiála media ja erenomážit Facebook badjána seksuála- ja sohkabealleunnitloguid vealaheami ja heađušteami ja vaššiságaid arenan maiddá ovdalis máinnašuvvon vuoigatvuođaministeriija čielggadusas⁸⁹³.

6.8.2. Sápmelašvuhtii ja seksuála- ja/dahje sohkabealleidentitehtii laktáseaddji fáttmasteaddji vealahánvásašhusat

Olbmuid sápmelašvuoda ja seksuála- ja/dahje sohkabealleidentitehta temát ja vealahánvásašhusat badjánit čielgasit jearahallamiin. Okta informánta muitala ahte su sápmelašvuhta ja seksuálaunnitlohkui gullan heahkastuhtá eará olbmuid. Son dovdá ahte sápmelaš seksuála- ja sohkabealleunnitlohkui gullevaš olbmuid jietna ii velge olus vuhtto suopmelaš oktasašgottis. Maid nubbi informánta lohká ahte dovdá iežas hui oaidnemeahttumin sápmelaš seksuála- ja sohkabealleunnitlogu ovddasteaddjin, ja gohčoda dán oktasašgotti struktuvrralaš vealaheapmin. Son muitala ahte olggobealolbmot leat maid fuomášahtán sutnje ahte iibat ovttá unnitlohkui gullan livčče doarvái.

Sosiála- ja dearvvašvuodabálvalusaid dáfus ovdamearkka dihte mielladearvvašvuodabálvalusain lea vásihuvvon ahte sápmelaš seksuála- ja/sohkabealleunnitlohkui gullevaš olmmoš sáhte oažžut bálvalusaid maid son dárbbáša. Sivvan lea dat ahte bálvalusa fállis ii dávjá dovdá sápmelaš kultuvrra doarvái bures⁸⁹⁴ iige das leat áššedovdamuš seksuála- ja sohkabealleunnitloguin. Dákkár dilis informánttat dovdet ahte sii báhcet veahki haga, ja okta informánta oaivvilda ahte dilli sáhtá vearrámus dilis vel vearránit.

Okta informánta buktá ovdan ahte dábálaš, muhtumin ovdamearkka dihte sosiála mediain badjáneaddji negatiiva vuoigŋa sápmelaččaid guovdu čuočá maiddá nu ahte son ii sáhte muitalit rahpasit iežas queer-identitehtii laktáseaddji vásáhusain. Son ballá ahte son jos muitala ahte sámesearvvuš ii leat buot áššiin ovttaoaivilis ja ahte maiddá servoša siste lea ovdamearkka dihte sohkabeallái laktáseaddji vealaheapmi, son vaháguhtá iežas servoša. Prošeavtta dutkit dulkojit informántta muitalusa nu ahte dáláservodagas sápmelaš searvvuš lea sápmelaččaid hástaleaddji sihke vuoigatvuođalaš ja politihkalaš dili dihte gártan dillái, mas servoša siskkáldas čuolmmaid birra eai duostta hupmat almmolaččat. Olbmot ballet ahte dáid áššiid sáhtá geavahit servoša vuostá boahhteáiggis. Dego

⁸⁹³ Jauhonen ja earát (2016), 80.

⁸⁹⁴ Gč. fáttás eanet Saamelaiskäräjät 2017, 37-38.

ovdalis leat juo leamašan sáhka, de oassi informánttain dovdá ahte sápmelaččaid vuoigatvuodát eai velge ollašuva dievaslaččat Suomas, man dihte juoga čuolmma ovdanbuktin almmolaččat sáhtá ain fuonidit servoša dili.

6.8.3. Sápmelaččaid seksuála- ja sohkabealleunnitloguid siskkáldas joavkku vealaheapmi Suomas

Buot viđa informántta jearahallamis vuhttojit maid dilálašvuodát, mat dán raporttas dulkojuvvojit siskkáldas joavkku vealaheapmin⁸⁹⁵. Measta buot informánttat deattuhit ahte sii eai leat vásihan njulges vealaheami sámeservoša siste, muhto iešguđet vealahanhámi govvádusat almmatge vuhttojit materiálas. Sápmelaš searvvuš lea dutkamušas nappo okta siskkáldas joavku muhto nubbin LHBTIQ -olbmuid guoski siskkáldas joavkun sáhtá atnit maid eará siskkáldas joavkkuid, maid seksuála- ja sohkabealleunnitlogut hábmejít. Dáid oassi informánttain buktá ovdan iežaset jearahallamiin.

6.8.3.1. Vealahanvásáhusat sámeservošis

Sámeservošis fuomášuvvon siskkáldas joavkku vealaheapmi laktása dábálepmosit sámeservoša patriarkálavuhtii ja nissoniid sajádahkii sámeservošis, man birra lea leamašan juo sáhka dán kapihttalis⁸⁹⁶. Oassi informánttain buktá ovdan ahte nissoniiguin ja dievdduiguin meannuduvvo eará ládje sámeservošis, ovdamearkka dihte árbevirolaš ealáhusain. Daid atnet dábálaččat dievdduid bargun. Okta informánta oaivvilda ahte nissonolmmoš beassá bargat árbevirolaš ealáhusaiguin dávjá namalassii iežas boatnji bokte ja son maid suokkarda seamma sohkabeallái gullelaš olbmuid gaskasaš servvoštallama ja erenomážit nissoniid vejolašvuodaid bargagohtit ovdamearkka dihte bohccuiguin ollesáigásaččat. Su mielas orru ahte sápmelaš nissona sajádat mearrašuvvá dákkár dilálašvuodain dávjá namalassii su boatnji bokte. Erohusat dievdduid ja nissoniid sajádagas vuhttojit nuppi informántta oainnu mielde erenomážit árbevirolaš ealáhusaid dáfus, muhto ovdamearkka dihte sápmelaččat geat ássat gávpogiin ja barget doaimmahagain dát nissoniid ja dievdduid gaskasaš erohusat eai vealttekeahttá guoskka seamma sohkabeallenorpmat. Homoseksuála cis-dievdduid ja maid transsohkabeallái gullelaš olbmuid sajádaga atne maid fuotnin sámeservošis earret eará jo ovdalis namuhuvvon maskuliidnavuoda ideálas⁸⁹⁷.

⁸⁹⁵ Gč. Siskkáldas joavkku vealaheapmi dán raportta kapihttalis 3.2.2.

⁸⁹⁶ Gč. dán raportta kapihttala 6.3.1.

⁸⁹⁷ Gč. dán kapihttala siidu 160.

Okta informánta atná ainjuo ovdun dan ahte son ássá gávpojis, gos son lea gáidan sámeservošis. Son ii leat vásihan vealaheami sámeservošis iežas seksuála orientašuvnna dihte muhto son muitala ahte gártá liikká veháš smiehttat, mo muitala áššis ovdamearkka dihte iežas fulkkiide. Son ii dovdda ahte seksuálaunnitlohkui gullan váikkuhivččii su sajádahkii sámeservošis, muhto muitala ahte fáddá lea boktán ságastallama. Maid nubbi informánta lohká ahte sámeservošis eai leat goassege njuolga vealahan su, muhto diehtá ahte su ja su seksuála orientašuvnna birra leat ságastallan olu. Oassi informánttain dovddaha maid ahte sii leat árggit buktit ášši ovdan sámeservošis, daningo sii ballet negatiiva reakšuvnnain. Okta informánta muitalii vel ahte son ballá ahte eará olbmuid doaladumit su guovdu sáhtále nuppástuvvat sámeservošis, jos su seksuála orientašuvdna boadálíi almmolašvuhtii.

Nubbi informánta ii leat vel muitalan iežas buot fulkkiide ahte gullá seksuála- ja sohkaabealleunnitlohku. Son maid čilge ahte buohkat su bearrašis eai háliit hupmat áššis rahpasit muhto leat milloseappot jaska⁸⁹⁸. Jávohuvvan vuhtto maid das ahte seamma sohkaabealliin servvoštalli olbmuiin eai vealttakeahtá jearat seamma ládje sin priváhtta eallimis go vaikkeba heteroseksuála cis-olbmuiin.

Gávttiid sohkaabeallejuohku badjánii sihke jearahallanmateriálas ja maid guktuin bargobájiin⁸⁹⁹. Sápmelaččaid árbevirolaš gávttiid geavaheami stivrejit sámeservošis dihto norpmat, mat čuvvot čielgasit sohkaabealliid guovttejuogu. Min materiálas suokkardit ainjuo mángii dan, makkár gávtti sohkaabealleunnitlohkui gullevaš, degomat eará sohkaabeallái gullevaš olbmot, geat eai identifisere iežas dievdun dahje nissonin, sáhtále geavahit. Sápmelaččaid árbevrruiin laktása maiddái dat maid okta informánta suokkarda: livččiiigo ovdamearkka dihte sápmelaš árbevirolaš heajaid vejolaš lágideit jos son háliidivččii náitalit seamma sohkaabeallái gullevaš olbmuiin.

Sihke bargobájis⁹⁰⁰ ja ovttá informántta jearahallamis bođii ovdan ahte maiddái sámemedias leat leamašan muhtin kommeanttat, maid sáhtá atnit vealaheapmin, ja mat laktásit seksuála- ja sohkaabealleunnitloguide. Dáid kommeanttaid leat maŋjeleappos átnon ándagassii ja maiddái ipmárdusa ja dieđu lasiheaddji čállošiid leat almmustahtán dán fáttás.⁹⁰¹ Okta informánta muitala ahte Suoma bealde doaladupmi sápmelaš LHBTIQ -olbmuide lea mángga ládje earálágan Davviriikkain ássi sápmelaččaid dili ektui ja son oaivvilda ahte Suomas

⁸⁹⁸ Sápmelaččaid jávohisvuoda kultuvrra birra eanet kapihttalis 6.3.1.

⁸⁹⁹ Anáris lágideuvvon bargobájit 3.5.2017 ja 17.8.2017.

⁹⁰⁰ Bargobádjái Anáris Sajosis 3.5.2017.

⁹⁰¹ Gč. omd. YLE, "Historioitsija: Entisajan saamelaiset sietivät hyvin homoseksuaalisuutta", 27.1.2016. Čujuhusas: <https://yle.fi/uutiset/3-8626978>; YLE, "Pussaavat saamelaismiehet liikaa joillekin", 22.7.2016, päivitetty 21.8.2017. Čujuhusas: <https://yle.fi/uutiset/3-9044139>.

sápmelaččat leat bázáhallan queer-áššiin Norgga ja erenomážit Ruota dili ektui. Su ipmárdusa mielde dása váikkuha oassái stáhta politihka ovdáneapmi, mii de dávista maiddái sámeservošii.

6.8.3.2. *Vealaheapmi seksuála- ja sohkabealleunnitloguservošiin*

Informánttat muitalit maid seksuála- ja sohkabealleunnitloguservoša siskkáldas joavkku vealaheamis. Guovttis informánttain muitaleaba ahte oarjeriikkalaš seksuála- ja sohkabealleunnitlohkui gullevaš olbmot leat bidjan gažaldatvuložin sudno seksuála- ja/dahje sohkabealleidentitehta. LHBTIQ -olbmuid dihtolágan olggosoidnui dahje stiilii laktásit dávjá vuordámušat ja jos olmmoš ii deavdde dáid vuordámušaid, su identitehta eaktivuođa sáhttet bidjat gažaldatvuložin.

Dasa lassin okta informánta muitala ahte oarjemáilmmi LHBTIQ -servošiin sáhte álo vealttakeahttá buktit ovdan buot áššiid ovdamearkka dihte sámeservoša ja válđoálbmoga kultuvrralaš erohusain, daningo válđoálbmogii gullevaš olbmot sáhttet kommenteret ášši negatiivvalaččat. Okta informánta buktá ovdan maid oktonasvuođa erenomážit gávppogis ássi sápmelažžan, guhte gullá seksuála- ja sohkabealleunnitlohkui, daningo seamma kultuvrralaš duogázii gullevaš olbmot eai LHBTIQ -servošiin jur leat. Son dovdá ahte ii-sápmelaš ii vealttakeahttá ipmir su duogáža mearkkašumi. Mañimus guovtti ovdamearkkas sáhtta fas oaidnit sápmelašvuođa ja seksuála- ja/dahje sohkabealleunnitlohkui gullevašvuođa vásáhusaid, mat leat vuorrováikkuhusas gaskaneaset.

6.9. Jearahallamiin ja bargobájiin badjánan vuogit sihke eastadit vealaheami ovddalgihtii suopmelaš oktasašgottis ja doarjut vealaheami dihte gillán olbmuid

Dán prošeavtta jearahallamiin bivddiimet informánttaid smiehttat vugiid eastadit sápmelaš seksuála- ja sohkabealleunnitloguid vealaheami boahhteáiggis ja veahkehit olbmuid, geat leat juo gillán vealaheamis. Čuovvovažžan ovdanbuktojit jearahallamiin ja bargobájiin čohkkejuvvon evttohusat.

Skuvlalágádusas ja skuvlejumis oppalohkái lea vástádusaid mielde stuorra rolla ja mearkkašupmi vealaheami vuostásaš barggu ovddideamis suopmelaš oktasašgottis. Dál skuvllat gaskkustit aivve heteronormatiiva bajásgeassinmálla mángga ládje sihke oahpahas ja muđuidnai ovdamearkka dihte dihto sohkabeliid mielde juhkon birrasat skuvllain. Informánttat evttohit ahte

ovdamearkka dihte vuoddoahpahusas seksuáladearvvašvuhtii laktáseaddji áššiid gieđahaladettiin ja maiddái eará oktavuodain oahpahus sisttisdoalalii eambo arvedávgeáššiid, degomat seksuála- ja sohkabealleunnitlogu ovddasteddjiide laktáseaddji ovdamearkkaid. Okta informánta oaivvilda ahte jos doaladumit ja doaimanvuogit nuppástuvale skuvllain, de dat dávistivččii sihkkarit maid ruovttuide ja servodahkii. Dát doarjjolii olbmuid vejolašvuoda eakti ieš-identifikašuvdnii. Maiddái sohkabeliide juhkkon skuvlalihkadeapmi doalaha vástádusaid mielde heteronormatiiva jurddašavugiid ja das luohpan váikkuhivččii LHBTIQ -olbmuid dillái positiivvalaččat. Vuoddoskuvlla lassin maiddái eará nuoraidbarggus ja astoáiggedoaimmain livččii stuorra mearkkašupmi vealaheami vuostásaš barggu ovddideamis ja dieđu lasiheamis dán oktasašgottis.

Oppalohkái didolašvuoda lasiheamis lea vástádusaid mielde positiivvalaš mearkkašupmi seksuála- ja sohkabealleunnitloguid dili buorideapmái ja vealaheami vuostásaš barggu dáfus. Didolašvuoda lasiheapmi sáhtálii dáhphuvvat ovdamearkka dihte iešguđegelágan skuvlendilálašvuodaid ja dáhphusaid doarjumiin ja ruhtademiin. Dáin dáhphusain áššiid gieđahallan livččii rabas ja dat buvttálii seksuála- ja sohkabealleunnitloguid áššiid ovdan lunddolaš vugiin. Seksuála- ja sohkabealleunnitloguide gullelaš olbmuid lágidan dáhphusain sáhtálii maid deattuhit eanet unnitlogus siskkáldas unnitloguid, ovdamearkka dihte sápmelaš LHBTIQ -servošiie iežaset identifiserejeaddji olbmuid ja gieđahallat sidjiide laktáseaddji áššiid. Dáinna ládje sáhtálii čohkket maid unnitlogu siskkáldas unnitlogu ovddasteddjiid, ja sii sáhtále gieđahallat iežaset áššiid ja vejolaččat doarjut guhtet guimmiideaset. Okta informánta evttoha ahte LHBTIQ -servošiin sáhtálii loktet ovdamearkka dihte unnitlohkui gullelaš (dán dáhphus sápmelaš) ovddasteddjiid, geat leat rahčan dáid fáttáid ovdii. Sii almmatge sáhtále arvosmahttit maiddái earáid iežaset positiiva vuoiñgáin.

Oktasaš sajiid lágideapmi LHBTIQ -sápmelaččaide ovddidivččii vealaheami vuostásaš barggu ja doarjjolii sin, geat leat gillán vealaheami dihte. Dál sápmelaš seksuála- ja sohkabealleunnitlogu ovddasteddjiide eai leat oktasaš oadjebas sajít, gos sii sáhtále ságastallat, maid áššiid sii ieža anále dehálažžan vealaheami vuostásaš barggus. Dasa lassin dát sajít duddjole olbmuid vejolašvuoda gulahallat ja lonohallat jurdagiid gaskaneaset, ja dáinna ládje vejolaččat maid doarjut sin, geat leat juo gillán vealaheamis.

Oktasašdaviriikkalaš searvvi vuoddudeapmi ja ruhtadeapmi livčče vástádusaid mielde dehálaččat, daningo dainna sápmelaš seksuála- ja sohkabealleunnitloguid gullelaš ovddasteaddjit sáhtále ovttas ovddidišgoahtit iežaset áššiid. Maiddái Ruoššas ássi sápmelaččaid galggalii oazžut mielde

searváí, muhto okta informánta eahpida ahte dát ii livčče vejolaš Ruoššas ássi seksuála- ja sohkabealleunnitloguide dálá áigge dili dihte. Maiddáí iešguđegelágan doaluid, degomat Sápmi Priden ja nuorra LHBTIQ -olbmuide laktáseaddji proševttaid doarjun maiddáí ekonomalaččat almmatge váikkuhivččii positiivvalaččat diđolašvuoda lasiheapmái ja vealaheami vuostásaš barggus dáid unnitloguid dáfus.

Media ja namalassii sosiála media rolla lea jearahallamiid ja bargobájiid dieđu mielde dehálaš⁹⁰². Daid bokte olbmuide sáhhtá duddjot positiiva gova sihke sápmelaččain ja maiddáí seksuála- ja sohkabealleunnitlogu ovddasteddjiin. Dain lea mearkkašahtti rolla váikkuhanbarggus vealaheami vuostásaš bajásgeassima ovddideami dáfus.

Nuppástusat láhkaásaheamis ja erenomážit lágas transseksuála sohkabeali nannemis⁹⁰³ loktejuvvo maid hui dehálaš vealaheami vuostásaš bargun. Dasa lassin sápmelaččaid sajádaga guoski láhkaásaheapmái gáibidit buorádusaid ovdamearkka dihte árbevirolaš ealáhusaid ja gielalaš vuoigatvuodaid ollašuvvama dáfus.

Sápmelaš seksuála- ja sohkabealleunnitlohkui gullevaš olbmuid ja sin giedahalli dutkamuš ja sin iežaset dutkanbarggu doarjun veahkehivččii servoša identitehta nannema ja duohtan šaddama sihke olbmuide alcceseaset ja maiddáí sámeservošis. LHBTIQ –sápmelaččaid historjjá dutkan ja čielggadeapmi livččii maid dehálaš ja unnitlogu siskkáldas unnitlogu fámuiduhtti.

Sosiála- ja dearvvašvuodafuolahusa bálvalusaid ovddideapmi adno maid hui dehálažžan. Oppalohkáí sámegielat sosiála- ja dearvvašvuodabálvalusaid lasiheapmi livččii hui dehálaš erenomážit sámegiela eatnigielhubmiid dáfus. Suomas sámequovllus galggalii maid buoridit olu vuoddearvvašvuodafuolahusa bálvalusaid fálu. Mielladearvvašvuodabálvalusaid galggalii ovddidit ja bálvalusaid fálli fuolahit bargiid áššálaš skuvlejumis. Dál bargit, geat dovddale sihke sápmelaš kultuvrra ja seksuála- ja sohkabealleunnitloguid áššiid, ii informántaid iežaset vásáhusa mielde leat. Bargiid galggalii oppalohkáí skuvlet ja viggat lasihit sin kapasitehta ipmirdit unnitloguid siskkáldas unnitloguid.

Sápmelaš seksuála- ja sohkabealleunnitloguid giedahalli ja dáidda unnitloguide gullevaš olbmuid dáidaga doarjun livččii ovttá informántta oainnu mielde dehálaš, daningo dáidda lea beaktilis vuohki ságastallat ja maid

⁹⁰² Bargobájit Anáris 3.5.2017 ja 17.8.2017.

⁹⁰³ 563/2002.

duddjot olggobealolbmuide ipmárdusa dain áššiin, maid dáidda unnitloguide gullelaš olbmot vásihit.

Rasismma caggan badjánii erenomážit Anára bargobájis⁹⁰⁴. Maŋimuš áiggiid lassánan olgeškestremisttalaš lihkadusat leat ožžon eanet guottiheami, ja sápmelaš seksuála- ja sohkaalleunnitloguservošiin dát orru balddihahti ja buotlágan rasisttalaš doaimma jávkkadeapmi ja dan gieldin adnojit dehálažžan.

⁹⁰⁴ Bargobádji Anáris Hotelli Kultahovis 17.8.2017. Bargobádjai oassálastán olmmoš muitalii maid odđanatsismma lassáneamis, ja dán joavkku olbmot leat maid illastan su fysalaččat. Informánta ieš čujuhii dáidda olbmuide tearpmain natsi.

6.10. Konklusuvnnat ja ávžžuhusat, mat giedahallet sápmelaš seksuála- ja sohkaabealleunnitloguid vuoigatvuodaid ollašuvvama ja sin vásihan mánggadáfot vealaheami eastadeapmi ovddalgihtii

6.10.1. Sápmelaš seksuála- ja sohkaabealleunnitloguid vealaheami birra

Sápmelaš seksuála- ja sohkaabealleunnitloguid ovddasteaddjit gullet guovtti Suomas ássi iešguđet unnitlohkui, man dihte sii leat hui erenomáš ja seammás rašes sajádagas dán oktasašgottis. Dán dutkamuša materiálas čielgá ahte sii vealahuvvojit mánga iešguđet vuođuštusa vuodul ja iešguđegelágan hámiin sihke sápmelašvuoda, seksuála identitehta, sohkaabeali, sohkaabealleidentitehta go maddái sohkaabeali ovdanbuktima dihte. Dego lámisolbmuid giedahalli kapihttalas bukto ovdan, de mánggadáfot vealaheapmi mearkkaša oktageardánit vealaheami, mii čujuhuvvo ovttaskas olbmui mánga iešguđet vuođuštusa vuodul.⁹⁰⁵ Mánggadáfot vealaheapmi juhkko dábálaččat mánggagardásaš, kumulatiiva ja fátmasteaddji (interseksuála) vealaheapmái⁹⁰⁶. Informánttaid mitalusain badjánit čielgasit vealahanvásáhusat, maid sáhtta meroštallat guovtti goabbatlágan joavkku, siskkáldas ja olgguldas joavkku vealaheapmin.

Jearahallamiin badjánit ovdamearkka dihte fátmasteaddji vealaheami vásáhusat, main olbmo gullan guovtti iešguđet unnitlohkui čuočá sidjiide erenomáš vealahanvásáhusan. Váldoálbmogii gullelaš seksuála- ja/dahje sohkaabealleunnitlogu ovddasteaddji dahje sápmelaš, gii ii gula seksuála- ja/dahje sohkaabealleunnitlohkui, ii dárbbas vásihit seammalágan hástalusaid iežas eallimis. Danin dát dilálašvuodat meroštallojit dán dutkamušas fátmasteaddji vealaheapmin.⁹⁰⁷

Fátmasteaddji vealaheami vásáhusain vuhtto čielgasit sápmelaš seksuála- ja sohkaabealleunnitloguid dihtolágan jávohisvuohta oktasašgottis. Dán unnitlogu siskkáldas unnitlohkui gullelaš olbmuid lohku lea viehka unni. Dás čuovvu dat ahte sin birra eai dieđe olu, eai Suomas leat jur dahkkon dutkamušat, mat giedahalale sin sajádaga. Dasa lassin sápmelaš seksuála- ja sohkaabealleunnitloguid dáfus fátmasteaddji vealaheami oktavuodas badjánit

⁹⁰⁵ Makkonen (2003), 13-14; Fredman (2016), 27-28; Aaltonen ja earát (2009), 19; Makkonen (2002), 9-10. Gč. eanet dán raportta kapihttala 3. mánggadáfot vealaheami birra.

⁹⁰⁶ Gč. eanet kapihttalas 3.2.

⁹⁰⁷ Gč. eanet dán meroštallama birra dán raportta kapihttalas 3.2.

Seksuála- ja sohkeabealleunnitlogut eai leat mihkkege odđa áššiid eamiálbmotservošiin, muhto nu mot dännai dutkamušas bukto ovdan, de doaladupmi sin guovdu lea rievddadan áiggi mielde. Doaladumi rievdan orru čatnaseame oarjemáilmmi jurddašuvuogi leavvamii, muhto maiddái kristtalašvuoda leavvan lea váikkuhan ovdamearkka dihte sámeservoša dálá nana sohkeabeallerollaid riegeapmái.⁹⁰⁹

Dássázi dahkkon dutkamušain badjána sámeservošiid jávohisvuolta, mii laktása seksuála- ja sohkeabealleunnitloguide⁹¹⁰. Jávohisvuolta sáhtta mearkkašit mánga iešguđet ášši ja dainna sáhtta ovdanbuktit sihke ášši dohkkeheami dahje dan ahte dat ii dohkkehuvvo⁹¹¹. Jávohisvuolta orru muhtumin stáđasman sámeservošis muhtinlágan norbman⁹¹², ja okta informánta hupmá servoša jávohisvuoda kultuvrras. Dán dutkamuša informánttain oassi vállje dihto dilálašvuodain jávohuvvat iežaset seksuála- ja /dahje sohkeabealleidentitehtas, daningo sii ballet ovdamearkka dihte olggobealolbmuid reakšuvnnaid.⁹¹³

6.10.2. Sápmelaš seksuála- ja sohkeabealleunnitloguid vuoigatvuodaid ovddideapmi Suomas

Seksuála- ja sohkeabealleunnitloguid sajádat Suoma riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuohtapolitiikka stáđasmuovvagođii jagi 1988 vuosttaš olmmošvuoigatvuohtačielggadusa maŋnel⁹¹⁴. Dán maŋnel dát unnitlogut leat

⁹⁰⁹Gč. omd. Medicine, Beatrice, “Directions in Gender Research in American Indian Societies: Two Spirits and Other Categories”, *Online Reading in Psychology and Culture*, 3(1), (2002). Čujuhusas: <http://scholarworks.gvsu.edu/orpc/vol3/iss1/2/>. Lang, Sabine, Men as Women, Women as Men. Changing Gender in Native American Cultures, Yhdysvallat: The University of Texas Press, (1998); Willimas, Walter L. The ‘Two-Spirit’ People of Indigenous North Americans, First People. Čujuhusas: <http://www.firstpeople.us/articles/the-two-spirit-people-of-indigenous-north-americans.html>; Wallace, Lee, ”Homoseksuaalisuuden löytäminen: kulttuurien välinen vertailu ja seksuaalisuuden historia”, girjii Aldrich Robert (doaim.), Rakkaus samaan sukupuoleen, (suom. Ketola, Veli-Pekka). Multikustannus Oy, (2006); Kuokkanen, Rauna, ”Sámenissonat, árbevierru ja veahkaválddi hámit”, *Sámi diedalaš áigečála* 1(2008).

⁹¹⁰ Gč. omd. Bergman & Linqvist (2014); Mattanen (2016); Løvdold (2014); Grønningsæter & Nuland (2009).

⁹¹¹ Mattanen (2016), s. 37-38. Gč. maid Løvdold (2014), s. 39-51.

⁹¹² Mattanen (2016), 28 & 32.

⁹¹³ Gč. maid eanet dán raportta s. 201.

⁹¹⁴ Tarjamo, Kerttu, Selvitystyö ulkoasiainministeriön toiminnasta LHBTI-ihmisoikeuksien edistämiseksi. 22.12.2012, s. 7; Ulkoasiainministeri Tarja Halosen riikkabeivviid

seailuhan ja maid nannen iežaset sajádaga sihke Suoma našuvnnalaš ja maid riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuohtapolitiikka, ja sin vealaheapmi lea maid loktejuvvon oktan guovddáš mihttomearrin. Sápmelaš seksuála- ja sohkaabealleunnitloguid vuoigatvuođaide laktáseaddji dutkojuvvon diehtu ii Suomas leat dattetge buvttaduvvon, vaikko sii unnitlogu siskkáldas unnitlohkun leat duođaid rašedilis, ja sis lea riska maid vásihit mánggadáfot vealaheami⁹¹⁵. Dán galggalii almmatge váldit vuhtii maid Suoma politiikka, mainna dat viggá ovddidit seksuála- ja sohkaabealleunnitloguid vuoigatvuođaid ja sajádaga.

Dego dán dutkanraporttas lea bukton ovdan, de vuodđolága 6 §:a ovtaveardásašvuođanjuolggadus guoská ovtaveardásaččat maid seksuála- ja sohkaabealleunnitloguide gullelaš olbmuid, vaikko sii eai máinnašuvvoge sierra vealahangiellu guoski joavkun, nu mot lámisolbmot. Vaikko vuodđoláhka ii dovdda doahpaga mánggadáfot vealaheapmi, ferte vuodđovuoigatvuođaid ollašuvvama dáfus váhtit vuhtii dan ahte sápmelaš seksuála- ja sohkaabealleunnitloguide gullelaš olbmuid dáfus ovtaveardásašvuođanjuolggadus ásaha positiiva doaibmangeatnegasvuođa, vai sápmelaš ja LHBTIQ-vuoigatvuođat ollašuvvet. Sápmelaččaid dáfus ovtaveardásašvuođanjuolggadusa galgá dulkot ovttas vuodđolága 17.3§:n. Dát dárkkuha ovdamearkka dihte gielalaš ja kultursensitiiva vuoigatvuođaid ollašuttingeatnegasvuođa sápmelaš LHBTIQ-olbmuid sosiála- ja dearvvašvuođabálvalusain.

Ovtaveardásašvuođaláhka máinnaša seksuála orientašuvvna sierra oktan vealahanvuođuštussan. Vaikko sohkaabealleunnitlogut eai máinnašuvvo aitosáččat, de vealahangiellu guoská ovtaveardásaččat maiddái sin. Dásseárvoláhka geatnegahtá virgeoapmahaččaid caggat sohkaabealleidentitehtii ja sohkaabeali ovdanbuktimii vuodđduvvi vealaheami nu ahte dasa ásahuvvojit mihttomearit ja dat plánejuvvo. Dásseárvoláhka gieldá sihke eahpenjulges ja njulges vealaheami.

Mánggadáfot vealaheami galggalii dovddastit ovtaveardásašvuohtaláhkaásaheamis. Unnitloguid siskkáldas unnitloguid dávjá eahpedásseárvosaš sajádaga galggalii dovddastit sihke lágaid válmmaštallamis, ovtaveardásašvuohta- ja dásseárvoplánain ja maiddái prográmmain mat

ulkoasiainvaliokunnalle antama selonteko Suomen hallituksen ihmisoikeuspolitiikasta 11.11.1998.

⁹¹⁵ Gč. eanet seksuála- ja sohkaabealleunnitloguid sajádagas Suoma olmmošvuoigatvuohtapolitiikka dán raportta kapihttalit 6.4.

ovddastit ovtaveardásašvuoda. Dain galggalii váldit vuhtii maid erenomášjoavkkuid, dego sápmelaš LHBTIQ-olbmuid, geaid mánggadáfot vealaheapmi áitá.

Seksuála- ja sohkabealleunnitloguide eai gávdno sin iežaset olmmošvuoigatvuohtainstrumeanttat. Vaikko dábálaš, buot olbmuid suodjaleapmái dárkkuhuvvon olmmošvuoigatvuođat gusket lunddolaččat buot LHBTIQ-olbmuid, earret eará sápmelaš seksuála- ja sohkabealleunnitloguid, dat eai liikká ollašuva dievaslaččat praktihkas. Sivvan leat ainjuo doaladumiide ja struktuvraide laktáseaddji dahkkit ja maiddái rivttes dieđu váilun. Jagi 2007 čállon Yogyakarta prinsihpat almmatge nannejit olmmošvuoigatvuohtasoahpamušaid dáfus dan ahte universála olmmošvuoigatvuođat leat oktasáčat máilmmi buot olbmuide ja maiddái seksuála- ja sohkabealleunnitloguide. Diekko bokte prinsihpaid funkšuvdnan lea dáhkidit LHBTIQ-olbmuid olmmošárvvu almmá politihkalaš dulkonvári.⁹¹⁶ Maid olmmošvuoigatvuohtasoahpamušaid gohcinorgánat leat cealkán seksuála- ja sohkabealleunnitloguid vuoigatvuođain ja nannen ahte soahpamušat suodjalit ovtaveardásaččat maid ovdalis namuhuvvon joavkkuide gullelaš olbmuid vuoigatvuođaid ovtaveardásašvuođaprinsihpa mielde. Sápmelaš LHBTIQ-olbmuid vuoigatvuođaid suodjalit guovtti iešguđet olmmošvuoigatvuohtanorpma bokte: nuppe dáfus sidjiide gulle ovtaveardásaččat buot olmmošvuoigatvuođat ja nuppe dáfus maid eamiálbmotvuoigatvuođat. Sápmelaččaid oassálastinvuoigatvuođaid ollašuvvamii galggalii giddet fuomášumi nu ahte maid buot siskkáldas unnitloguid oassálastin ja jietna gullolii oassin sápmelaččaid vuoigatvuođaid ovddidanbarggus. Vaikko eamiálbmogiid oassálastinvuoigatvuođaid ollašuvvamis galgá váldit vuhtii eamiálbmoga iežas oainnu das, geat ovddastit dán álbmoga, de oassálastinvuoigadagat eai liikká oaččo leat dakkárat ahte dat vealahit ovttaskas olbmuid dahje siskkáldas joavkkuid.

Eurohpá olmmošvuoigatvuođaid duopmostuollu (EOD) lea cealkán ahte sahkankahtesvuoda gáibideapmi sohkabeali juridihkalaš nannema eaktun rihkku olmmošvuoigatvuođaid. Dáhpáhus ásaha vuoigatvuođalaš geatnegasvuoda Supmii nuppástuhttit translága nu ahte dat čuovvu Eurohpá olmmošvuoigatvuođaid soahpamuša olmmošvuoigatvuohtageatnegasvuodaid.

⁹¹⁶ Väisänen, Mikko, Mitä ovat Yogyakartaan periaatteet? Finnqueer, http://www.finnqueer.net/juttu.cgi?s=310_5_1. Yogyakartaan periaatteiden tarkempi analyysi, gč. O' Flaherty, Michael, Fisher, John, Sexual Orientation, Gender Identity and International Human Rights, Contextualizing the Yogyakarta Principles, *Human Rights Law Review*, Volume 8, Issue 2, 1 January 2008: 207–248.

Transseksuála sohka-beali nannema lága 1 §:a mielde olmmoš nannejuvvo nuppi sohka-beali ovddasteaddjin dan ektui goabbá sohka-beali ovddasteaddjin son lea álbmotregisttarvuogádagas ja álbmotguovddáža sihkkarastinbálvalusas addon lága (661/2009) mielde merkejuvvon álbmotregisttarvuogádahkii, jos son čájeha medisiinnalaš čilgehusa das ahte son dovdá gullevašvuoda nuppi sohka-beallái. Dasa lassin čilgehus galgá čájehit ahte son eallá dán sohka-bealrolla mielde ja ahte son lea steriliserejuvvon dahje son eará siva dihte ii bastte lassánit. Láhka eaktuda vel ahte olmmoš lea deavdán 18 jagi.

Sosiála- ja dearvvašvuodaministeriija bargojoavku attii jagi 2015 ráđđehusa evttohussii lasáhusa vai sahankeahtesvuoda gáibáduš jávkaduvvot. Bargjoavku evttohi maid vejolašvuoda čielggadit nuppástuhtit láhkaásaheami nu ahte olmmoš sáhtálii nannet iežas sohka-beali almmá ahte son dárbbasivččii addit medisiinnalaš čielggadusa iežas transsohka-bealis.⁹¹⁷ Bargjoavku evttohi maid ahte čielggadusa oktavuodas sáhtá leat dárbu geahčadit maid dievas agi gáibádusa sohka-beali juridihkalaš nannema eaktun. Geahčadeamis galggalii váldit vuhtii vuollel 18-jahkásačča ovddu ja maid su vuoigatvuoda mearridit áššiid, mat gusket su, su agi ja čálganmuttu mielde. Dasa lassin geahčadeamis galggalii váldit vuhtii vuollel 18-jahkásačča vuoigatvuoda erenomáš fuolaheapmái ja dearvvašvuoda ja ovdáneami suodjaleapmái dalle go čálgan lea ain gaskan.⁹¹⁸ Bargjoavku maid evttohi ahte lága namman livččii nuppástuhtton ”láhka sohka-beali nannemis”.⁹¹⁹ Earret eará Seta ry. ja Trasek ry. ja máŋga eará olmmošvuoigatvuohtaorganisašuvnna čalle iežaset translága nuppástuhttinevttohusa guoski cealkámušas ahte transsohka-beallái gullevaš olbmo iešmearridanvuoigatvuohta eaktuda ahte sohka-beali vuoigatvuodalaš nannen sirrejuvvo sohka-beali divvuma medisiinnalaš doaimmain. Dan sadjái Suomas galggalii váldit atnui vuogádaga, mas olbmo sohka-bealli nannejuvvo su iežas almmuhusain.⁹²⁰ Organisašuvnnaid mielde dálá vuogádat rihkku iešmearridanvuoigatvuoda, daningo sohka-beali nannema háliideaddji gártá

⁹¹⁷ Sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytykset, Työryhmän loppuraportti, Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 23/2015.

⁹¹⁸ Ibid., s. 12-13.

⁹¹⁹ Ibid., s. 17.

Gč.Olmmošvuoigatvuođaorganisašuvnnaid oktasaš cealkámuš, <http://seta.fi/ihmisoikeusjarjestot-vaativat-itsemaaraamisoikeus-sukupuoleen-lakiuudistuksen-lahtokohdaksi/>; Seta ry:a ja Trasek ry:a cealkámuš sosiála- ja dearvvašvuodasuorggi ehtalaš ráđđádallangodái. Ášši: Dárbu ’transseksuála sohka-beali nannemis’ addon lága beaivádeamis 14.4.2013., <http://seta.fi/setan-ja-trasekin-lausunto-sosiaali-ja-terveysalan-eettiselle-neuvottelukunnalle/>.

čadahit guhkes ja vuoiŋŋalaččat ja fysalaččat losses medisiinnalaš proseassa, mas doavttir mearrida su identitehta.⁹²¹

Sosiála- ja dearvvašvuodaministeriija bargujoavkku evttohusa mielde olbmo vejolašvuoda nannet iežas sohkaheali almmuhusain galgá geahčadit vuodđolága dáfus.⁹²² 6 §:a ovttaheardásašvuodaprinsihpa ja vealahangielldu lassin guovddáš áššit leat ainjuo vuodđolága 7 §:s mearriduvvon vuoiŋŋatvuohka persovnnalaš friddjavuhtii ja dorvvolašvuhtii ja maiddá 10 §:a priváhttaeallima suodji. Iešmearridanvuoiŋŋatvuoda suodji gullá min vuodđovuoiŋŋatvuohkavuogádahkii oassin dábalaš vuodđovuoiŋŋatvuoda ja dan dorvvastan vuoiŋŋatvuoda persovnnalaš friddjavuhtii ja guoskameahttunvuhtii. Dasa lassin dásseárvoáittardeaddji ja ovttaheardásašvuodaáittardeaddji jagi 2016 oktasaš cealkámuša mielde dálá transláhka rihkku transolbmuid vuoiŋŋatvuoda sihke dásseárvui, persovnnalaš guoskameahttunvuhtii ja priváhtta- ja bearašeallimii ja lassin sin iešmearridanvuoiŋŋatvuoda.⁹²³

Davviriikkain Dánmárkkus ja Norggas olmmoš sáhtá rievdadit iežas sohkaheali almmuhusain, ja maiddá Ruotas leat luohpan sahkankahtesvuoda gáibádusas. Dán dutkamušas ávžžuhit transláhkaásaheami ođasteami, vai transolbmuid vuodđo- ja olmmošvuoiŋŋatvuodát ollašuvvet dievaslaččat. Iešmearridanvuoiŋŋatvuoda ollašuvvan eaktuda sahkankahtesvuoda gáibádusas luohpama lassin dan ahte olmmoš sáhtá rievdadit iežas sohkaheali almmuhusain almmá ahte dasa ferte laktit medisiinnalaš čilgehusa. Translága nama galggalii nuppástuhtit evttohusa mielde namman ”láhka sohkaheali nannemis.” Maiddá dievas agi kriteara galggalii čielggadit ja dan eretsihkkuma suokkardit sohkaheali juridihkalaš nannema dáfus ja vel nu ahte dat váldá vuhtii máná agi ja čálganmuttu. Ovdamearkka dihte Norggas badjel 16-jahkásaččat sáhttet divuhit iežaset sohkaheali juridihkalaččat iežaset almmuhusain. Maid 6-16 jahkásaččat sáhttet beassat sohkaheali divvundivššuide ja nannet iežaset juridihkalaš sohkaheali vanhemiid lobiin.

Transmánáid ja –nuoraid bearrašat ry buktá ovdan ahte dál transpoliklinihkat addet blokkeridivššu, mii sirdá rávásmanagi, easkka 16-jahkásaččaide, go duohta dilis rávásmanahki álgá mángii juo olu árabut.⁹²⁴ Bloggeridivššu árat álggaheami galggalii árvvoštallat, daningo dušše dainna sáhtálii garvit omd. transnieiddaid

⁹²¹ <http://seta.fi/miesparin-raskausuutinen-konkretisoi-translain-ongelmia/>.

⁹²² Sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytykset, Työryhmän loppuraportti, Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 23/2015, s. 20.

⁹²³ <https://www.tasa-arvo.fi/-/translaki-on-uudistettava-valittomast-1>

⁹²⁴ <http://www.raapalahti.fi/2017/06/translasten-ja-nuorten.html>

jiena nuppástuvvama ja dušši kirurgalaš doaimmaid dego maddái sosiála ja psykalaš čuolmmaid.

Intersohkabeallái gullelaš mánáid dikšungeavadagat leat problemáhtalaččat dan dáfus ahte mánáide dahkkojit eretgeassemeahttun doaimmat almmá medisiinnalaš vuodustusaid.⁹²⁵ Maddái dán galggalii luohpat ainjuo dassáži, go máná bastá ieš meroštallat iežas sohkaheali ja ovdanbuktit iežas dáhtu sohkaheali divvunčuohpadusa dáfus.

Sohkabealleunnitloguid ovddasteaddjiorganisašuvnnat⁹²⁶ leat fuolastuvvan ráđdehusa nammaláhkaevttohusa (HE 104/2017 vp)⁹²⁷ váikkuhusain sohkahealleunnitloguide. Evttohus lea addon gieskat ja lea maid dán raportta čállinproseassa áigge vel cealkámušjorrosis. Ráđdehusa evttohusa mielde ovdanamma sáhtta dohkkehit nama, mii lea stáđasman seamma juridihkalaš sohkaheallái. Sohkaheallenjuolggadusas spiehkaseapmi livččii vejolaš ohcci sohkahealleidentitehta vuodul, jos ohcci čájeha das luohtehahtti čielggadusa. Organisašuvnnat leat fuolastuvvan das ahte jos nama mearrideaddji virgeoapmahažži addo váldi árvvoštallat sohkahealleidentitehta eaktivuođa, de mearrádušat sáhttet almmatge rievddadit. Dát fas sáhtta čuoččáldahttit dáseárvolágas gildojuvvon sohkahealleidentitehtii dahje sohkaheali ovdanbuktimii laktáseaddji vealaheami. Organisašuvnnaid fullii orrot leame buorit sivat ja daid galggalii váldit vuhtii ovdal lága loahpalaš dohkkeheami. Jos evttohuvvon árvvoštallan báhcá láchkii, de láchkii galggalii lasihit čielga heivehanrávvagiid, mat sihkarastet virgeoapmahaččaid seammalágan geavadagaid.⁹²⁸

Álbmotálgaga vuodul riikkabeaivvit dohkkehii juovlamánus 2014 náittoslága nuppástusa, man mielde maddái seamma sohkaheallái gullelaš olbmot sáhttet náitalit. Láhkanuppástusa mielde seamma sohkaheallái gullelaš náittospárat sáhttet adopteret oktasaš máná. Seamma sohkaheallái gullelaš olbmuid náittoslihtus riegeádan mánái guktot vanhemat eaba dattetge leat njuolga lága mielde máná vanhemat. Seamma sohkaheallái gullelaš náittospáraide ii nappo heivehuvvo nu gohčoduvvon áhččivuodanávdojupmi. Nuppi eatni eadnivuoda nannen eaktuda ain bearraša siskkáldas adopterema. Riikkabeivviin lea álbmotálgga, mii sisttisoallá eadnivuodálága. Dat dagalii vejolažžan dihto dilálašvuodain dan ahte eadnivuohhta nannejuvvoolii juo eadnivuodarávvehagas juo ovdal máná riegeádeami. Vaikko seamma sohkaheallái gullelaš, bearraša

⁹²⁵ Ibid.

⁹²⁶ Trasek, Seta, Dreamwear Club ja Translasten ja -nuorten perheet ry., Gč. <http://trasek.fi/>.

⁹²⁷ Ráđdehusa evttohus riikkabeivviide ovda- ja sohkannammaláhkan ja registrerejuvvon guimmešlihtus addon lága 8 ja 9 §:a nuppástuhttimis, HE 104/2017 vp.

⁹²⁸ Dán evttoha maid Traseka ságajođiheadji Panda Eriksson. Gč. <http://trasek.fi/>.

olgguldas adopteremat leat vejolaččat, de praktihkas adopteren lea hástaleaddji danin go Suomas eai leat báljo oktavuodát dakkár riikkaide ja organisašuvnnaide, mat sajuštivčče mánáid nisson- dahje dievdopáraid bearrašiidda. Dasa lassin Suomas bearrašat, mat bidjet mánáideaset adopteremii, besset váikkuhit adopterenbearraša válljemii. Sihke stáhtaid gaskasaš rabas dialoga ja adopterengažaldaga lokten ain čielgaseappot Suoma olmmošvuoigatvuohtapolitiikkii sáhtálii váikkuhit seamma sohkaheallái gullevaš bearrašiid olggobealadopterema vejolašvuođaid lassáneapmái.

6.10.3. Sápmelaš seksuála- ja sohkahealleunnitloguid vealaheami jávkkadeapmi ja eastadeapmi ovddalgihtii praktihkalaš doaimmaiguin

Dán dutkamušas suokkardit vugiid, mo sápmelaš seksuála- ja sohkahealleunnitloguid vealaheami sáhtálii eastadit ovddalgihtii ja veahkehit sin, geat leat juo gillán vealaheamis. Dán barggus oktan deháleamos vuohkin badjána albma fáktadieđuide vuodđuduvvi dieđu lasiheapmi buot seksuála- ja sohkahealleunnitloguid birra nu maiddái sin vealahánvásašhusain. Dieđu galggalii lasihit buot oktasašgotti ja mearrádusaid dahkama sektoriin ovdamearkka dihte nu ahte doarjut ja ruhtadit dutkamuša, iešguđegelágan skuvlendlálašvuođaid ja kampánjjaid, mat gaskkustivčče dieđu áššálaččat ja main livččii rabas ságastallan. Dálá áigge maiddái skuvllain ovddidit ain heteronormatiiva bajásgeassinmálla ovdamearkka dihte oahpahusas. Dán dutkamuša informánttat deattuhit ahte oahpahusas galggalii buktit ovdan eanet arvedávgivuhtii laktáseaddji beliid juo vuodđoskuvllas.

LHBTIQ –sápmelaččaide galggalii lágidit oktasaš ja oadjebas sajiid, gos sii sáhtále deaivvadit earáid, geain lea seammalágan dilli, juogadit vásáhusaid ja ságastallat daid áššiid birra, maid sii ieža anále dehálažžan vealaheami vuostásaš barggus. Dán prošeavtta informánttaid mielas maid ođđa oktasašdavviriikkalaš searvvi vuodđudeapmi livččii dehálaš ja dan bargui galggalii oažžut doarvái resurssaid, vai searvvi bargiid bargu ii manale hohkkái ruhtadeami jámma ohcamii. Maid iešguđegelágan dáhpáhusaid, degomat LHBTIQ- sápmelaččaid vuoigatvuođaid ovdanbuktindilálašvuođaid doarjumii galggalii čujuhit eambo resurssaid.

Sámegiela, kultursensitiiva ja seksuála- ja sohkahealleunnitloguid vuhtiiváldin sosiála- ja dearvvašvuođafuolahusbálvalusaid ovddideapmi lea duođaid dehálaš. Informánttat mitalit ahte dál ovdamearkka dihte

mielladearvvašvuodábálvalusaid suorggis eai leat gávdnon bargit, geat livčče vuojudivvan sihke sápmelaš kultuvrii ja dan erenomášsárgosiidda ja lassin seksuála- ja sohkabealleunnitloguid áššiide.

Medias lea guovddáš rolla positiiva ja udnovaš vuoiŋŋa duddjomis. Media rolla váikkuhanbarggus lea stuoris__ja dainna sáhtta maid ovddidit vealaheami vuostásaš bajásgeassinbarggu oktasašgottis. Dasa lassin buotlágan oktasašgottis badjáneaddji rasismma galggalii beaktilit eastadit.

Sápmelaš seksuáli- ja sohkabealleunnitloguide gullevaš olbmuid birra dahkkon dutkamuš ii jur gávdno. Ovdamearkka dihte queer-sápmelaččaid historjjá dutkamuš ii leat ollenge, man dihte lea hástaleaddji árvvoštallat, makkár seksuála- ja oshkabealleunnitloguid sajádat sámeservošis lea leamašan ovdal. Ášši livččii dárbu guorahallat ja namalassii nu ahte queer –sápmelaččat ieža dahket dan.

Erenomáš jávohis Suomas ássi sápmelaččaid siskkáldas seksuála- ja/dahje sohkabealleunnitlohkun badjánit dutkamušas transolbmot ja homodievddut. Sin sajádahkii galggalii dás duohko giddet fuomášumi, vai ovtaveardásašvuohta ja vealatkeahtesvuohta ollašuvvet.

Lähdeluettelo/Gáldut

Haastattelut/Jearahallamat

Tutkimuksen yhteydessä 24.4.2017 – 16.8.2017 kerättiin yhteensä kahdeksan anonyymien haastattelun aineisto, joissa on haastateltu sekä saamelaisia vammaisia henkilöitä että saamelaisia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen edustajia. Haastattelut toteutti ja litteroi Laura Olsén. Haastattelut säilytetään Lapin yliopiston, Arktisen keskuksen arkistossa lukitussa tilassa, niin että kaikki tarvittavat tietosuojakriteerit täyttyvät.

Haastattelu, SámiSoster ry, Ristenrauna Magga, 20.6.2017.

Haastattelu, SámiSoster ry, Ristenrauna Magga, 13.9.2017.

Haastattelu, Kalle Könkkölä, 18.9.2017.

Sähköpostikeskustelu Giellagáldun koltansaamen kielen kielityöntekijän kanssa, 11.9.2017.

Sähköpostikeskustelu Giellagáldun inarinsaamen kielen kielityöntekijän kanssa, 9.10.2017.

Sähköpostikeskustelu Giellagáldun pohjoissaamen kielen kielityöntekijän kanssa, 11.10.2017.

Työpaja Inarissa Sajoksessa 3.5.2017.

Työpaja Inarissa Hotelli Kultahovissa 17.8.2017.

Lait ja asetukset/ Lágat ja njuolggadusat

13.6.1929/234 Avioliittolaki, muutos 17 a § (25.8.2016/695).

239/1970 Laki raskauden keskeyttämisestä.

36/1973 Varhaiskasvatuslaki.

700/1975 Laki isyydestä.

519/1977 Laki kehitysvammaisten erityishuollosta.

361/1983 Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta.

153/1985 Laki lapseksi ottamisesta, kumottu adoptiolailalla 22/2012.

694/1985 Nihililaki.

609/1986/ Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta. 7 § täydennetty sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun osalta 30.12.2014/1329.

759/1987 Asetus vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista.

39/1889 Rikoslaki.

1224/1990 Laki valtioneuvoston oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävien jaosta.

785/1992 Laki potilaan asemasta ja oikeuksista.

201/1994 Kotikuntalaki.

253/1995 Kolttilaki.

974/1995 Laki Saamelaiskäräjistä.

628/1998 Perusopetuslaki.

629/1998 Lukiolaki.

132/1999 Maankäyttö- ja rakennuslaki.

731/1999 Suomen perustuslaki.

193/2000 Laki valtioneuvoston oikeuskanslerista.

950/2001 Laki rekisteröidystä parisuhteesta.

197/2002 Laki eduskunnan oikeusasiamiehestä.

486/2002 Laki uudistetun Euroopan sosiaalisen peruskirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta.

563/2002 Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta.

1086/2003 Saamen kielilaki.

21/2004 Yhdenvertaisuuslaki kumottu.

566/2005 Laki kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista.

72/2006 Nuorisolaki.

1237/2006 Laki hedelmöityshoidosta. 2§, 2 kohta, muutettu 8.4.2016/254.

217/2007 Taksiliikennelaki.

417/2007 Lastensuojelulaki.

695/2009 Laki taksinkuljettajan ammattipätevyydestä.

133/2010 Laki vammaisten henkilöiden tulkkauspalveluista.

1326/2010 Terveydenhuoltolaki.

1377/2010 Laki kotikuntalain muuttamisesta.

1378/2010 Sosiaalihuoltolaki.

460/2013 Valtioneuvoston asetus taksiliikenteen kuluttajilta perittävistä enimmäishinnoista.

1236/2014 Laki kansaneläkelain kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista annetun lain muuttamisesta.

1325/2014 Yhdenvertaisuuslaki.

1326/2014 Laki yhdenvertaisuusvaltuutetusta.

1328/2014 Laki tasa-arvovaltuutetusta.

1329/2014 Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain muuttamisesta.

145/2015 Laki Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista annetun lain muuttamisesta.

379/2015 Kalastuslaki.

246/2016 Laki avioliittolain muuttamisesta.

381/2016 Laki kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain muuttamisesta.

1344/2016 Laki Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista annetun lain muuttamisesta.

1397/2016 Laki julkisista hankinnoista ja käyttösopimusoikeuksista.

176/2017. Laki kalastuksesta Tenojoen vesistössä Norjan kanssa tehdyn sopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja soveltamisesta.

SopS 24/1986 Asetus ammatillista kuntoutusta ja työllistämistä (vajaakuntoiset henkilöt) koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta.

Sops 68/1986 Asetus kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta ja sen eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulosta.

SopS 59/1989 Kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastainen yleissopimus.

SopS 60/1989 Asetus kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulosta.

Euroopan neuvoston ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehty yleissopimus SopS 18–19/1990; sellaisena kuin se on myöhemmin muutettuna SopS 71 ja 72/1994, SopS 85 ja 86/1998, SopS 8 ja 9/2005, SopS 6 ja 7/2005 sekä SopS 50 ja 51/2010

SopS 18/1990 Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi.

SopS 19/1990 Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi.

SopS 59/1991 Laki lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä.

Sops 60/1991 Asetus lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulosta.

SopS 72/1994 Asetus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamista koskevan yleissopimuksen yhdeksännen lisäpöytäkirjan voimaansaattamisesta sekä lisäpöytäkirjan eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulosta.

SopS 103/1994 Asetus Suomen liittymisestä Euroopan unioniin tehdyn sopimuksen voimaansaattamisesta ja sopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulosta.

Sops 23/1998 Asetus alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan voimaansaattamisesta.

Sops 63/1999 Ulkoasiainministeriön ilmoitus Euroopan ihmisoikeussopimuksesta (Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi) sellaisena kuin se on muutettuna yhdennellätoista pöytäkirjalla.

Suomalais, norjalais, ruotsalais, saamelaisen asiantuntijatyöryhmän 27.10. 2005 luovuttama luonnos Pohjoismaiseksi saamelaisopimukseksi. Saatavissa: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/aid/temadokumenter/sami/sami_samskonvensjonen_finsk_h-2183-f.pdf. (Haettu 20.11.2017)

SopS 92/2014 Kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen valinnainen pöytäkirja.

SopS 92-93/2014 Kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen valinnainen pöytäkirja, 7.11.2014.

SopS 53/2015 Valtioneuvoston asetus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain voimaantulosta.

SopS 5/2016 Valtioneuvoston asetus lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen valitusmenettelyä koskevan valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamisesta ja pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain voimaantulosta.

SopS 27/2016 Valtioneuvoston asetus vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain voimaantulosta.

Hallituksen esitykset/ Ráddehusa evttohusat

HE 309/1993. Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

HE 248/1994. Hallituksen esitys Eduskunnalle saamelaisten kulttuuri-itsehallintoa koskevien säännösten ottamisesta Suomen Hallitusmuotoon ja muuhun lainsäädäntöön.

HE 245/1997. Hallituksen esitys Eduskunnalle Euroopan unionista tehdyn sopimuksen, Euroopan yhteisöjen perustamissopimusten ja niihin liittyvien tiettyjen asiakirjojen muuttamisesta tehdyn Amsterdamin sopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä.

HE 1/1998. Hallituksen esitys eduskunnalle Suomen uudeksi hallitusmuodoksi.

HE 56/2001 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta eräissä tapauksissa ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 169/2001 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle vammaisten ja vajaakuntoisten henkilöiden työllistymistä edistäväksi lainsäädännöksi.

HE 229/2001 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle uudistetun Euroopan sosiaalisen peruskirjan hyväksymisestä ja laiksi sopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta sekä laiksi Euroopan sosiaalisen peruskirjan ja siihen liittyvän lisäpöytäkirjan eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain kumoamisesta.

HE 46/2003 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle saamen kielilaiksi.

HE 19/2014. Hallituksen esitys eduskunnalle yhdenvertaisuuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 108/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaalihuollon asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta ja rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksistä sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 167/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi saamelaiskäräjistä annetun lain ja rikoslain 40 luvun 11 §:n muuttamisesta.

HE 264/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle itsenäisten maiden alkuperäis- ja heimokansoja koskevan yleissopimuksen hyväksymisestä sekä laeiksi yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja Metsähallituksesta annetun lain muuttamisesta.

HE 284/2014. Hallituksen esitys eduskunnalle vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan hyväksymisestä sekä laeiksi yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain muuttamisesta.

HE 65/2015. Hallituksen esitys eduskunnalle eräksi avioliittolain muutoksen edellyttämiksi lainmuutoksiksi.

HE 96/2015 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain muuttamisesta.

HE 44/2017 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi saamen kielilain muuttamisesta.

HE 104/2017 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle etu- ja sukunimilain ja laiksi rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain 8 ja 9 §:n muuttamisesta.

Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi vammaisuuden perusteella järjestettävistä erityispalveluista sekä sosiaalihuoltolain muuttamisesta, LUONNOS 17.5.2017 lp.

Valiokuntien lausunnot ja mietinnöt/ Väljagottiid cealkámušat ja smiehtámušat

PeVM 12/1990 vp. Perustuslakivaliokunnan valtiopäiväjärjestyksen 52 a §:stä antama mietintö.

PeVM 25/1994 vp. Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

PeVL 38/2004 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä laiksi Metsähallituksesta.

TyVM 3/2005 vp. Työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä laiksi naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain muuttamisesta.

PeVM 13/2014 vp. Perustuslakivaliokunnan mietintö Hallituksen esityksestä eduskunnalle itsenäisten maiden alkuperäis- ja heimokansoja koskevan yleissopimuksen hyväksymisestä sekä laeiksi yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja Metsähallituksesta annetun lain muuttamisesta.

LaVM 14/2014 vp- M 10/2013 vp, Lakivaliokunnan mietintö Kansalaisaloitteesta eduskunnalle avioliittolain, rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain ja transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain muuttamisesta (KAA 3/2013 vp).

PeVL 52/2014 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto Valtioneuvoston ihmisoikeusselonteosta.

Muut kannanotot, esitykset, lausunnot ja kansalaisaloitteet/ Eará cealkámušat, evttohusat, ja álbmotálgagat

ETENE lausunto transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain muutostarpeet, STM 5023/2012, 17.4.2013.

ETENEn kannanotto intersukupuolisten lasten hoidosta 4.4.2016. Saatavissa: <http://etene.fi/lausunnot-ja-kannanotot-2016>. (Haettu 20.11.2017)

Interseksuaalisuuspäivänä 26.10.2016 julkistettu YK:n ja usean ihmisoikeusasiantuntijan yhteinen vetoamus haitallisia lääketieteellisiä toimenpiteitä vastaan. Saatavissa: www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=20739&LangID=E. (Haettu 20.11.2017)

Kansalaisaloite eduskunnalle avioliittolain, rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain ja transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain muuttamisesta, (2013), KAA 3/2013 vp. Saatavissa: https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Documents/m_10+2013.pdf. (Haettu 20.11.2017)

Kansalaisaloite äitiyslaiksi, KAA 3/2016 vp. Seta, Kannanotto, Transihmisten ihmisoikeudet toteutettava – Translaki uudistettava, 24.6.2015. Saatavissa: <http://seta.fi/seta/wp-content/uploads/2015/06/Kannanotto-24.6.2015-Transihmisten-ihmisoikeudet-toteutettava-translaki-uudistettava.pdf>. (Haettu 20.11.2017)

Kantola, Johanna, Lausunto koskien yhdenvertaisuustoimikunnan välimietintöä: Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslainsäädännön uudistustarve ja -vaihtoehdot (2008).

Ulkoasianministeriö (2013), Vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamista valmistelleen työryhmän mietintö.

Vammaisten ihmisoikeuskomitean (VIOK) esitys Ihmisoikeuskeskukselle ja ihmisoikeusvaltuuskunnalle 20.4.2017, Ihmisoikeuskeskuksen vastaus, IOK 31/2017, 23.5.2017.

**Kansainväliset sopimusasiakirjat, julistukset ja direktiivit/
Riikkaidgaskasaš soahpamušáššegirijit, julggaštusat ja direktiivvat**

A/RES/3/217 A, Resolution adopted by the General Assembly, 217 (III), Universal Declaration of Human Rights, (10.12.2948).

A/RES/2200A, International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, G.A. 2200A(XXI), 21 UN GAOR Supp. (No. 16), at 49, UN Doc. A/6316 (1966), hyväksytty 16 joulukuuta 1966, tullut voimaan 3 tammikuuta 1976, 993 UNTS 3.

A/RES/26/2856, Resolution adopted by the General Assembly, 2856 (XXVI). Declaration on the Rights of Mentally Retarded Persons, (20.12.1971).

A/RES/30/3447, Declaration on the Rights of Disabled Persons, Proclaimed by General Assembly resolution 3447 (XXX) of (9.12.1975).

A/RES/34/180, Resolution adopted by the General Assembly, 34/180. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, (18.12.2979) (Kaikkalainen naisten syrjintää poistava yleissopimus 18.12.1979).

A/RES/37/52, World Programme of Action concerning Disabled Persons, General Assembly, (3.12.1982).

A/RES/44/25, Resolution adopted by the General Assembly, Convention on the Rights of Child, (20.11.1989)

A/RES/48/96, Standard Rules for the Equalisation of Opportunities for Persons with Disabilities, adopted by the United Nations General Assembly, forty-eighth session, resolution 48/96, annex, (20.12.1993).

Bejing Declaration and Platfrom for Action, (Pekingin julistus ja toimintaohjelma), United Nations (4-5.9.1995).

A/RES/61/106, Resolution adopted by the General Assembly, 61/106. Convention on the Rights of Persons with Disabilities, (24.1.2007).

A/RES/61/295, Resolution adopted by the General Assembly, 61/295. UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, Sixty-first Session (13.9.2007).

A/HRC/RES/17/19, Resolution adopted by the Human Rights Council on Human rights, sexual orientation and gender identity, (17.6.2011).

A/HRC/RES/27/32, Resolution adopted by the Human Rights Council on Human rights, sexual orientation and gender identity, (2.10.2014).

A/HRC/RES/32/2, Resolution adopted by the Human Rights Council on 30 June 2016 on Protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity (30.6.2016).

A/HRC/RES/33/13, Resolution adopted by the Human Rights Council on September 2016 on Human Rights and Indigenous Peoples, (29.9.2016).

The Yogyakarta Principles, Principles of the Application of International Human Rights Law in Relation to Sexual Orientation and Gender Identity, March 2007.

Saatavissa: http://www.yogyakartaprinciples.org/wp/wp-content/uploads/2016/08/principles_en.pdf.

Euroopan ihmisoikeussopimus (1950).

Euroopan talousyhteisön perustamissopimus, asiakirja 11957e/TXT.

Eurooppalainen yleissopimus kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi (1987).

Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja (1992).

Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus (1995).

Uudistettu Euroopan sosiaalinen peruskirja (1996).

Euroopan ihmisoikeussopimus (Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi) sellaisena kuin se on muutettuna yhdennellätoista pöytäkirjalla (SopS 85-86/1998), 63/1999.

Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin.

Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation.

Euroopan unionin perusoikeuskirja (2000/C 364/01).

Neuvoston direktiivi 2004/113/EY, annettu 13 joulukuuta 2004, miesten ja naisten yhdenvertaisen kohtelun periaatteen täytäntöönpanosta tavaroiden ja palvelujen saatavuuden ja tarjonnan alalla.

Euroopan neuvoston Yleissopimus ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta (2005).

Euroopan Parlamentin ja Neuvoston Direktiivi 2006/54/EY, annettu 5 päivänä heinäkuuta 2006, miesten ja naisten yhtäläisten mahdollisuuksien ja yhdenvertaisen kohtelun periaatteen täytäntöönpanosta työhön ja ammattiin liittyvissä asioissa (uudelleenlaadittu toisinto).

Proposal for a Council Directive on implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of religion or belief, disability, age or sexual orientation, Brussels, 2.7.2008 COM(2008) 426 final 2008/0140 (CNS).

Equal treatment of persons irrespective of religion or belief, disability, age or sexual orientation, European Parliament legislative resolution of 2 April 2009 on the proposal for a Council directive on implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of religion or belief, disability, age or sexual orientation (COM(2008)0426 – C6-0291/2008 – 2008/0140(CNS)).

Euroopan neuvoston Yleissopimus naiseen kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (2011).

Parliamentary Assembly, Resolution 2048/2015, Discrimination against transgender people in Europe, Saatavissa: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=21736>. (Haettu 20.11.2017)

Euroopan neuvoston Ministerikomitean Päätöslauselma 15.3.2017, CM/ResCMN(2017)1 kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen täytäntöönpanosta Suomessa. (Ulkoasiainministeriön epävirallinen suomennos 10.4.2017.)

Kansainvälisten sopimusten valvontaelinten kannanotot ja suositukset/ Riikkaidgaskasaš soahpamušaid gohcinorgánaid cealkámušat ja ávžžuhusat

A/HRC/34/58, s. 13, Human Rights Council, Thirty-fourth Session, 27. February-24. March 2017, Report of the Special Rapporteur on the rights of persons with disabilities, 20. December 2016.

A/HRC/34/58, Human Rights Council, Thirty-fourth Session, 27. February-24. March 2017, Report of the Special Rapporteur on the rights of persons with disabilities, 20. December 2016.

CERD: General Recommendation No. 23: Indigenous Peoples, 18. of August, 1997.

CERD/C/FIN/CO/23, Suomen 23. määräaikaisraportti. (Ulkoasiainministeriö 19.7.2017. epävirallinen suomennos)

Joint statement on sexual orientation, gender identity and human rights at United Nations, 2008. Saatavissa: <http://arc-international.net/global-advocacy/sogi-statements/2008-joint-statement/>. (Haettu 20.11.2017)

Recommendation [CM/Rec\(2010\)5](#) of the Committee of Ministers to member states on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity. Saatavissa: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805cf40a. (Haettu 20.11.2017)

UN CEDAW General Recommendation No. 18: Disabled Women, Adopted at the Tenth Session of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, in 1991 (Contained in Document A/46/38).

UN Committee against Torture, General comment No. 2, 24 January 2008, (CAT/C/GC/2).

UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 5: Persons with Disabilities, 9 December 1994, E/1995/22.

UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Concluding Observations, Nicaragua, E/C.12/NIC/CO/4, 28 November 2008.

UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General comment No. 20: Non-discrimination in economic, social and cultural rights (art. 2, para. 2, of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), 2 July 2009, E/C.12/GC/20..

UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 21 Right of everyone to take part in cultural life (Art. 15, 1(a), of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), U.N. Doc. E/C.12/GC/21 (21 December 2009).

UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Concluding Observations on the sixth periodic report of Finland, 28 November 2014, E/C.12/FIN/CO/6.

UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Concluding Observations on the sixth periodic report of Finland, E/C.12/FIN/CO/6, 17 December 2014.

UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Concluding observation on the fourth periodic report of Paraguay, E/C.12/PRY/CO/4, 20 March 2015.

UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Concluding Observations on the sixth periodic report of Canada, E/C.12/CAN/CO/6, 23 March 2016.

UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women, General comment No. 28 (CEDAW/C/GC/28), 16 December 2010.

UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding observations on South Africa (CEDAW/C/ZAF/CO/4), 5. April 2011.

UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding observations Costa Rica (CEDAW/C/CRI/CO/5-6), 29 July 2011.

UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding observations on the seventh periodic report of Finland, 28.2.2014, CEDAW/C/FIN/CO/7.

UN Human Rights Committee, General Comment No. 23: The Right of Minorities (Art. 27), UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add. 5,8 April 1994.

UN Human Rights Committee. Concluding Observations of the Human Rights Committee on Canada UN Doc. CCPR/C/79/Add.105 (1999).

UN Human Rights Committee. Concluding Observations of the Human Rights Committee on Mexico, UN Doc. CCPR/C/79/Add.109 (1999).

UN Human Rights Committee. Concluding Observations of the Human Rights Committee on Norway, UN Doc. CCPR/C/79/Add.112 (1999).

UN Human Rights Committee. Concluding Observations of the Human Rights Committee on Australia, UN Doc. CCPR/CO/69/Aus (2000).

UN Human Rights Committee. Concluding Observations of the Human Rights Committee on Denmark, UN Doc. CCPR/CO/70/DNK (2000).

UN Human Rights Committee. Concluding Observations of the Human Rights Committee on Sweden, UN Doc. CCPR/CO/74/SWE (2002).

UN Human Rights Committee. Concluding Observations of the Human Rights Committee on Finland, UN Doc. CCPR/CO/82/FIN (2004).

UN Human Rights Committee. Concluding Observations of the Human Rights Committee on Canada , UN Doc. CCPR/C/CAN/CO/5 (2005).

UN Human Rights Committee. Concluding Observations of the Human Rights Committee on the United States, UN Doc. CCPR/C/USA/CO/3 (2006).

UN Human Rights Committee. Concluding observations on the Sixth periodic report of Finland, CCPR/C/FIN/CO/6, 22 August (2013).

UN Human Rights Committee. Concluding observations of the Human Rights Committee on Mexico (CCPR/C/MEX/CO/5), 17 May 2010.

UN Human Rights Committee. Concluding observations of the Human Rights Committee on Uzbekistan (CCPR/C/UZB/CO/3/Add. 2), 1 March 2013.

UN Human Rights Committee, *X. v. Colombia*, Communication no. 1361/2005 (CCPR/C/89/D/1361/2005, 30 March 2007).

YK:n ihmisoikeuskomitean johtopäätelmät Suomelle, CCPR/C/FIN/CO/6 24.7.2013 (Alkuperäiskieli: englanti, UM:n epävirallinen suomennos).

UN Human Rights Committee. Concluding Observations on the Seventh Periodic Report of Sweden, CCPR/C/SWE/CO/728 April (2016).

UN Human Rights Committee, CCPR General Comment No. 18: Non-discrimination Adopted at the Thirty-seventh Session of the Human Rights Committee, on 10 November 1989.

UN Committee on the Rights of the Child, General comment No. 4 (CRC/GC/2003/4).

UN Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 9 (2006), The rights of children with disabilities, CRC/C/GC/9, 27 February 2007.

UN Committee on the Rights of the Child, Concluding observations on Chile (CRC/C/CHL/CO/3), 23 April 2007.

UN Committee on the Rights of the Child, ”The Rights of Indigenous Children – Recommendations”, 34th session, 3 October 2003.

UN Committee on the Rights of the Child, CRC/C/FIN/CO/4, 3 August 2011.

UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations on the initial report of Chile, 13 April 2016, CRPD/C/CHL/CO/1.

UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations on the initial report of Brazil, 29 September 2015, CRPD/C/BRA/CO/1.

UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations on the initial report of Colombia, 30 September 2016, CRPD/C/COL/CO/1.

UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations on the initial report of Guatemala, 30 September 2016, CRPD/C/GTM/CO/1.

UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations on Canada, 8 May 2017, CRPD/C/CAN/CO/1.

URP, Universal Periodic Review by the United Nations Human Rights Council, Report by Finland, 2/2008. Saatavissa:

<http://formin.finland.fi/Public/download.aspx?ID=28054&GUID=%7BC2053F55-97A5-45D6-9EAB-20DDB4179151%7D>. (Haettu 20.11.2017)

URP, Universal periodic review of the United Nations Human Rights Council, Second national report by the government of Finland, 2/2012. Saatavissa:

<http://www.formin.fi/public/download.aspx?ID=91784&GUID={D14BB7E0-D02A-4A67-91C3-55C5A0126390}>. (Haettu 20.11.2017)

URP, Report of the Working Group on the Universal Periodic Review, Finland, Addendum, Views on conclusions and/or recommendations, voluntary commitments and replies presented by the State under review, 25.8.2017, kohta 93.64, 7. Saatavissa: <http://formin.fi/public/download.aspx?ID=170493&GUID={B14A0CE7-D760-4EC2-A68E-369230C5AF71}>. (Haettu 20.11.2017)

YK:n Lapsen oikeuksien komitea, Suomea koskevat päätelmät, 7.9.2011, CRC/C/FIN/CO/44-5. (Ulkoasiainministeriön suomentamat päätelmät).

Kansainvälisten valvontaelinten oikeustapaukset/ Riikkaidgaskasaš gohcinorgánaid diggeáššit

Asia nro 33394/96, Price v. Yhdistynyt kuningaskunta, EIT 10.7.2001.

Asia nro 2346/02, Pretty v. Yhdistynyt kuningaskunta, EIT 29.4.2002.

Asia nro 13444/04, Glor v. Sveitsi, EIT 30.4.2009.

Abdulaziz, Cabalez and Balkandi v. United Kingdom, Judgement of 18 May 1985, Series A, No. 94. (1985) 7 EHRR 471.

C-13/05 Chacón Navas v Eurest Colectividades SA [2006] 3 C.M.L.R. 40 (CJEU (Grand Chamber)).

C-303/06, Coleman v Attridge Law [2008] ECR I-5603, [2008] IRLR 722 (ECJ).

C 354/13 Fag og Arbejde (FOA), acting on behalf of Karsten Kaltoft, v Kommunernes Landsforening (KL), acting on behalf of the Municipality of Billund, (CJEU).

UN Human Rights Committee, *Lovelace v. Canada*, 30 July 1981, HRC, no. 24/1977, A/36/40 (1981) U.N. Doc. Supp. No. 40 (A/36/40) at 166 (1981).

UN Human Rights Committee, *Kitok v. Sweden*, 27 July 1988, HRC, no. 197/1985, CCPR/C/33/D/197/1985.

UN Human Rights Committee, *Toonen v. Australia*, Communication No. 488/1992, U.N. Doc CCPR/C/50/D/488/1992 (1994).

UN Human Rights Committee, *I. Länsman et al v. Finland*, Communication No. 511/1992, UN Doc. CCPR/C/52/D/511/1992 (1994).

UN Human Rights Committee, *J. Länsman et al v. Finland*, Communication No. 671/1995/, UN Doc. CCPR/C/58/D/671/1995.

UN Human Rights Committee, *A. Äärelä and J. Näkkäläjärvi v. Finland*, Communication No. 779/1997, UN Doc. CCPR/C/73/D/779/1997.

UN Human Rights Committee, *Apirana Mahuika v. New Zealand*, 27.10.2000, 547/1993, U.N. Doc. CCPR/C/70/D/547/1993 (2000).

UN Human Rights Committee, *Young v. Australia*, Communication No. 941/2000 (CCPR/C/78/D/941/2000).

UN Human Rights Committee, *J. and E. Länsman et al v. Finland*, Communication No. 1023/2001. U.N. Doc/CCPR/C/83/D/1023/2001 (2005).

UN Human Rights Committee, *Poma Poma v. Peru*, Human Rights Committee, Communication No. 1457/2006, Doc. CCPR/C/95/D/1457/2006 of 27 March 2009.

UN Human Rights Committee, *H.M. v. Ruotsi*, CRPD/C/7/D/3/2011.

Könkämä ja 38 muuta saamelaiskylää v. Ruotsi, 25.11.1996.

E.B. v. France (no. 43546/02).

Johtti Sappmelaccat ry ja muut v. Suomi, 18.1.2005.

X and Others v. Austria (no. 19010/07).

Y.Y. v. Turkey, application no. 14793/08.

Handölsdalenin saamelaiskylä ja muut v. Ruotsi, 30.3.2010.

Identoba and Others v. Georgia (application no. 73235/12).

M.C. and C.A. v. Romania (application no. 12060/12).

O.M. v. Hungary (no. 9912/15).

Saramaka v. Suriname, Inter-American Court of Human Rights, Judgment of November 28, 2007, Series c, No 172, para 93.

Judgment in Joined Cases C-148/13 to C-150/13 A, B, C v Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie, Court of Justice of the European Union PRESS RELEASE No 162/14 Luxembourg, 2 December 2014. Saatavissa:

<https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2014-12/cp140162en.pdf>.
(Haettu 20.11.2017)

Saamelaiskäräjät/ Samediggi

Saamelaiskäräjien henkilöstöpoliittinen ohjelma, tasa-arvo ja yhdenvertaisuussunnitelma, (2013).

Saamelaiskäräjien toimintaohjelma ja taloussuunnitelma 2016–2019, (2016).

Saamelaiskäräjät, Saamelaisten sosiaali- ja terveysalan kehittämissuunnitelmassa 2016-2019, (2016).

Saamelaiskäräjät, The Sámi Parliament has presented a complaint to the Chancellor of Justice about the conduct of the Ministry of Agriculture and Forestry (2016).

Saatavissa:

http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=view&lang=en&id=1296. (Haettu 20.11.2017)

Saamelaiskäräjät, Posken saamelaisyksikkö, Lehtola, Riitta, Ruostala Pia, Saamenkielisten palveluiden nykytilan kartoitus, saamelaislasten, nuorten ja perheiden palvelut (1/2017).

Saamelaiskäräjien lausunto oikeusministeriölle 30.3.2017 Dnro 184 /D.a.2/2017.

Saamelaiskäräjät, Tenon kalastussopimus loukkaa saamelaisten ihmisoikeuksia, 28.3.2017. Saatavissa:

http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=view&id=1333&Itemid=149. (Haettu 20.11.2017)

Saamelaiskäräjät, Muistio lähetekeskustelusta Saamelaiskäräjien kokouksessa 2/2017, 19.6.2017, 14 § Totuus- ja sovintoprosessi.

Saamelaiskäräjien lausunto hallituksen esitysluonnoksesta laeiksi vammaisuuden perusteella järjestettävistä erityispalveluista sekä sosiaalihuoltolain muuttamisesta. 17.7.2017, STM:n lausuntopyyntö 17.5.2017, Dnro: 348/D.a 2/2017.

Kirjallisuus/ Girijäläsvuohta

Ahonen, Johanna, Hynninen, Anna, Kouri, Jaana & Mahlamäki, Tiina, ”Ruumiillisuus”, teoksessa (toim.) Kouri, Jaana, Askel kulttuurien tutkimukseen, Folkloristiikka, kansantiede ja uskontotiede, Turun yliopisto, Turku (2015): 265-284.

Ahtela, Karoliina, Bruun, Niklas & Koskinen, Pirkko K. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus, Helsinki: Alma Talent (2006).

Aldrich, Robert, ”Homojen ja lesbojen historia”, teoksessa Aldrich Robert (toim.), Rakkaus samaan sukupuoleen, (suom. Ketola, Veli-Pekka). Multikustannus Oy, (2006),7-28.

Allard, Christina, “Some Characteristic Features of Scandinavian Laws and their Influence on Sami Matters”, teoksessa Indigenous Rights in Scandinavia. Autonomous Sami Law (toim. Allard, Christina & Skogvang, Susann Funderud, Surrey, UK: Ashgate Publishing limited, (2015), 49-64.

Anttila, Outi, ”Hunnuttautuneet musliminaiset moniperusteisen syrjinnän symboleina”, *Naistutkimus*, 23(2010):4, 18-32.

Ariotti, Louis, ”Social construction of Anangu disability”, *Aust. J. Rural Health* 7, 216-222 (1999).

Atrey, S., Realising Intersectionality in Discrimination Law, D Phil thesis, Oxford University (2016).

Barker, Clare & Murray, Stuart, “Disabling Postcolonialism, Global Disability Cultures and Democratic Criticism”, *Journal of Literary & Cultural Disability Studies*, 4.3: 219-236 (2010).

Barnes, Colin, Mercer, Geof & Shakespeare, Exploring disability, A sociological introduction, Cambridge: Polity Press (1999).

Bell, Mark, Anti-Discrimination Law and the European Union. New York: Oxford University Press (2002).

Bergman, Elfrida & Linqvist, Sara, Queering Sápmi. Indigenous stories beyond the norm, (kääntänyt Hincks, Mikaela, Sweet Translations), Umeå: Qub Förlag, (2014).

Bickenbach, Jerome E. “Monitoring the United Nation’s Convention on the rights of Persons with Disabilities: data and International Classification of Functioninf, Disability and Health”, *BMC Public Health*, 11(Suppl 4), (2011).

Bongo, Berit Andersdatter, “Hva er en bærer?”: belysning om “en” måte å forstå psykiske lidelser på i den samiske kulturen, Tromsø: Institutt for klinisk medisin, Universitetet i Tromsø (2002).

Bongo, Berit Andersdatter, “Samer snakker ikke om helse og sykdom”. Samisk forståelseshorison og kummikasjon om helse og sykdom. En kvalitativ undersøkelse I samisk kulutr. Avhandling levert for graden Philosophiae Doctor, Universitetet i Tromsø (2012).

Branson, Jan, Miller, Don, “Normalisation, community care and the politics of difference”, *Australian Disability Review*, 4:17-28 (1992).

Burri, Susanne & Schiek, Dagmar, Multiple Discrimination in EU Law, Opportunities for legal responses to intersectional gender discrimination, European network of legal experts in the field of gender equality, European Commission (2009).

Butler, Judith, Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity, Tenth Anniversary Edition, Ebook, Taylor and Francis Group, (1999).

Conaghan, Joanne, “Intersectionality and the feminist project in law”, teoksessa Grabham, Emily, Cooper, Davina, Krishnadas, Jane & Herman, Didi (toim), Intersectionality and Beyond: Law, Power and the Politics of Location, Taylor & Francis, 21-48, (2008).

Craigie, Jillian, “A Fine Balance: Reconsidering the Patient Autonomy in Light of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities”, *Bioethics*, Vol 29, issue 6, July (2015): 398-405.

Crenshaw, Kimberle, “Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics”, *University of Chicago Legal Forum*, 139-167, Vol. (1989), Iss.1.

Degener, Theresia, “Disabled Persons and Human Rights: The Legal Framework”. Teoksessa: Degener, Theresia & Koster-Dreese, Yolana (toim.): Human Rights and Disabled Persons. Essays and Relevant Human Rights Instruments. Hollanti (1995), s. 9-39.

Degener, Theresia, Disability and freedom: the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR). Teoksessa: Quinn, Gerard & Degener, Theresia with Bruce, Anna; Burke, Christine; Dr. Castellino, Joshua; Kenna, Padraic; Dr. Kilkelly, Ursula and Quinlivan, Shivaun: Human Rights and Disability. The current use and future of United Nations human rights instruments in the context of disability. United Nations. New York and Geneva (2002), s. 37-51.

Devi, Nandini, “Supported Decision-Making and Personal Autonomy for Persons with Intellectual Disabilities: Article 12 of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities”, *The Journal of Law, Medicine and Ethics*, Vol 41, Issue 4, (2013): 792-806.

Driskill, Qwo-Li, “Doubleweaving two-spirit critiques. Building Alliance between Native and Queer Studies”, *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies*, Vol. 16. Nro. 1-2 (2010), s. 69-92.

Edin-Liljgren, Anette & Flykt, Kia, Glesbygdsmedicinskt centrum, Västerbottens läns landsting, Förutsättningar och villkor för samer med funktionsnedsättning i de samiska förvaltningskommunerna i Sverige, Nordens välfärdscenter (2017).

Eide, Asbjorn & Rosas, Allan, “Economic, Social and Cultural Rights: A Universal Challenge.” teoksessa Eide, Asbjorn – Krause, Catarina – Rosas Allan (toim.): Economic, Social and Cultural Rights. A Textbook, 2nd edition Hollanti (2001).

Fedreheim, Gunn Elin, Melbøe, Line & Opsal, Kari-Anne,” Demokratisk deltakelse blant mennesker i en dobbel minoritetssituasjon som same og funksjonshemmet”, *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, Vol. 33: 235-253, (2017).

Foucault, Michel, *Madness and Civilization*, London: Tavistock (1980).

Foucault, Michel, *Seksuaalisuuden historia*, (suom. Sivenius, Kaisa) 2. uudistettu laitos, Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, (2010).

Fredman, Sandra, Intersectional discrimination in EU gender equality and non-discrimination law, European Commission, European network of legal experts in gender equality and non-discrimination (2016).

Gjertsen, Hege, Melbøe, Line, Fedreheim, Gunn Elin & Fylling, Ingrid, Kartlegging av levekårene til personer med utviklingshemming i samiske områder, Nordens velfærdscenter (2017).

Grønningsæter, Arne Backer & Nuland, Bjørn Richard, Lesbiske og homofile i Sápmi. En narrativ levekårsundersøkelse, Fafo-rapport (2009).

Haarni, Ilka, Keskenenäistä yhdenvertaisuutta, Vammaisten henkilöiden hyvinvointi ja elinolot Suomessa tutkimustiedon valossa, Stakesin raportteja 6/2006, Helsinki: Valopaino Oy (2006).

Harpur, Paul, “Embracing the New Disability Paradigm: The Importance of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities”, *Disability & Society*, Vol 27, (2012), issue 1: 1-14.

Hayes, Jeanne & Hannold, Elizabeth “Lisa” M, “The road to empowerment on medicalization of disability”, *JHSA WINTER* (2007).

Heckathorn, Douglas D. “Respondent-Driven Sampling: A New Approach to the Study of Hidden Populations”, *Social Problems* 44(2), (1997), s. 174-199.

Heikkilä, Lydia, Laiti-Hedemäki & Pohjola, Anneli, Saamelaisten hyvä elämä ja hyvinvointipalvelut, Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus (2013).

Heinämäki, Leena, “The Nordic Saami Convention: The Right of a People to Control Issues of Importance to Them,” teoksessa N. Bankes and T. Koivurova (toim.), *The Proposed Nordic Saami Convention, National and International Dimensions of Indigenous Property Rights*, Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon (2013): 125-147.

Heinämäki, L., “The Rapidly Evolving International Status of Indigenous Peoples: The Example of the Sami People in Finland”, teoksessa C. Allard and S. Fundarud Skogvang (toim.), *Indigenous Rights in Scandinavia, Autonomous Sami Law*, Ashgate (2015): 189-206.

Heinämäki, L., “Global Context – Arctic Importance: Free, Prior and Informed Consent – A New Paradigm in International Law Related to Indigenous Peoples,” teoksessa Herrmann and Thibault (toim.), *Indigenous Peoples’ Governance and Protected Areas in the Circumpolar Arctic*, Springer (2015): 209-240.

Heinämäki, Leena, ”Saamelaisten oikeudet Suomessa”, teoksessa Heinämäki, Leena, Allard, Christina, Kirchner, Stefan, Xanthaki, Alexandra, Valkonen, Sanna, Mörkenstam, Ulf, Bankes, Nigel, Ruru, Jacinta, Gilbert, Jéremie, Selle, Per, Simpson, Audra & Olsén, Laura, Saamelaisten oikeuksien toteutuminen: kansainvälinen oikeusvertaileva tutkimus, Valtioneuvoston kanslia, Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja (2017/4), 22-85.

Heiskanen, Heta-Elena., Knuutila, Reija, Heinämäki, Leena., ”Ympäristöllinen haavoittuvuus Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tapauksen valossa”, *Oikeus* (2017) (46): 1: 35-55.

Heiskanen, Tapani, Yhdenvertaisuus työelämässä, Tutkielma, Turun yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta (2012).

Helfer, Laurence, R. & Voeten, Erik., “International Courts as Agents of Legal Change: Evidence from LGBT Rights in Europe”, *International Organization*, Volume 68, Issue, 1., January (2014): 77-110.

Hird, Myra J. ”Gender’s nature. Intersexuality, transsexualism and the ‘sex’/’gender’ binary”, *Feminist Theory*, vol. 1(3), (2000), 347-364.

Hirsijärvi, Sirkka & Hurme, Helena, Tutkimushaastattelu, Teemahaastattelun teoria ja käytäntö, Gaudeamus Helsinki University Press (2008).

Hirvonen, Vuokko, ”Mánggajienat Sápmi: Seksuála ja sohkabeallenorpmaid čalmmustahtti mitalusaid girjáiivohta”, *Sámi dieđalaš áigečála* 2(2014):71-75. Saatavissa: <http://site.uit.no/aigecala/files/2015/04/SDA-2-2014-arvostallan-hirvonen.pdf>. (Haettu 20.11.2017)

Hokkanen, Liisa, Experiences of inclusion and welfare services among Finnish Sámi with disabilities, Nordic Welfare Centre (2017).

Häikiö, Liisa & Hvinden, Bjørn, “Finding the way between universalism and diversity: a challenge to the Nordic model”, teoksessa Anttonen, Anneli, Häikiö, Liisa & Stefánsson, Kolbeinn (toim.), *Welfare State, Universalism and Diversity*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited (2012).

Ilmonen, Kaisa, ”Intersektionaalisen queer-tutkimuksen kytkentöjä: Pohdintoja postkoloniaalisen ja intersektionaalisen seksuaalisuudentutkimuksen lähtökohdista ja keskeisistä kysymyksistä”, *SQS*, Pervoskooppi Artikkelit, (2011):2, s. 1-16.

Jagose, Annamarie, *Queer Theory, An Introduction*, New York, New York University Press (1996).

Johnson, Paul, *Homosexuality and the European Court of Human Rights*, Routledge (2013).

Johnson, Paul, James, “The choice of wording must be regarded as deliberate: same-sex marriage and Article 12 of the European Convention on Human Rights”, *European Law Review*, Issue 1, vol 40, (2015): 207-244.

Joks, Solveig, “Women’s position in the Sámi reindeer husbandry” teoksessa Anderson and Dana (Eds.), *International Handbook of Research on Indigenous Entrepreneurship*, Cheltenham, U.K. Edward Elgar Publishing Limited (2007).

Juvonen, Tuula, ”Kurittomat kokemukset. Quuer studies lesbotutkimuksen haasteena”, *Tiede & Edistys*, 277-283, (1993).

Järvelä, Saara, Perus- ja ihmisoikeuksien tulkinta, kehitys ja vaikutus seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeudelliseen asemaan, OTM-tutkielma, Helsingin yliopisto, (2014).

Kanter, Arlene, S., “The Promise and Challenge of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities”, *34 Syracuse J Int’l L & Com.* 287 (2006-2007).

Karhu, Juha, ”Perusoikeudet ja oikeuslähdeoppi”. *Lakimies*, (5/2003), s. 794–798.

Keal, P., ”Indigenous Sovereignty”, teoksessa T., Jacobsen, C. Champford and R. Thakur (toim.), *Re-envisioning Sovereignty – The End of Wesphalia?*, Farnham: Ashgate (2008).

Kivistö, Mari, Kolme ja yksi kuvaa osallisuuteen. Monimenetelmällinen tutkimus vaikeavammaisten ihmisten osallisuudesta toimintana, kokemuksena ja kielenkäyttönä, *Acta Universitatis Lapponiensis* 283. Lapin yliopisto, Rovaniemi: Lapin yliopistopaino, väitöskirja (2014).

Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne, ”Kritiikki, visiot, muutos – feministinen purkamis- ja rakentamisprojekti”, teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne, (toim.) *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*, Tamepere: Vastapaino (2004), 9-34.

Koivurova, Timo, ”Alkuperäiskansojen asema ja oikeudet kansainvälisessä oikeudessa”, teoksessa K. Kokko, *Kysymyksiä saamelaisten oikeusasemasta*, Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja, sarja b numero 30, (2010), s. 26-49.

Koivurova, Timo., ”Jurisprudence of the European Court of Human Rights Regarding Indigenous Peoples: Retrospect and Prospects,” *International Journal on Minority and Group Rights*, Nijhoff, Brill, 18 (2011), 1-37.

Koivurova, Timo. ”Alkuperäiskansojen ihmisoikeudet”, teoksessa T. Koivurova ja E. Pirjatanniemi (toim.), *Ihmisoikeuksien käsikirja*, Tietosanoma (2013): 246-269.

Krause, Catarina & Scheinin, Martin: ”The Right Not to Be Discriminated against: The Case of Social Security”. Teoksessa: Orlin, S. Theodore – Rosas, Allan – Scheinin, Martin: *The Jurisprudence of Human Rights Law: A Comparative Interpretive Approach*. Jyväskylä (2000), s. 253-286.

Kröger, Teppo, ”Tutkimuksen kolme näkökulmaa vammaisuuteen”, *Janus: Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*, 10 (1), 27-38, (2002).

Kumpuvuori, Jukka, Högbacka, Marika, *Vammaisten henkilöiden ihmisoikeudet Suomessa*, Åbo Akademi, ihmisoikeusinstituutti (2003).

Kuokkanen, Rauna, ”Saamelaiset ja kolonialismin vaikutukset nykypäivänä”, teoksessa Kuorti, Joel, Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.), *Kolonialismin jäljet: keskustat, periferiat ja Suomi*, Helsinki: Gaudeamus, (2007)142-155.

Kuokkanen, Rauna, ”Sámenissonat, «árbevierru» ja veahkaválddi hámit”, *Sámi dieđalaš áigečála* 1(2008), 28-50.

Kuokkanen, Rauna, ”Self-Determination and Indigenous Women’s Rights at the Intersection of International Human Rights”, *Human Rights Quarterly* 34 (2012) 225–250.

Kyger, Madison H., ”Emerging Issues: A Global Analysis: Legal Recognition and Equal Treatment of Transgender Citizens,” *University of Baltimore Journal of International Law* (2016), Vol. 5, Iss. 1 , Article 6: 118-123

Lang, Sabine, *Men as Women, Women as Men. Changing Gender in Native American Cultures*, Yhdysvallat: The University of Texas Press, (1998).

Lehtola, Veli-Pekka, *Saamelaiskiista. Sortaako Suomi alkuperäiskansaansa?*, Helsinki: Into-kustannus, (2015).

Lehtonen, Jukka, ”Työntekijöiden moninaisuus ja työelämän heteronormatiivisuus”, teoksessa J. Lehtonen (toim.), *Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä*, STAKES, raportteja 269 (2002).

Løvd, Ane Hedvig Heidrunsdotter, The silence in Sápmi – and the queer Sami breaking it, Thesis submitted for the Degree of Master of Philosophy in Indigenous Studies, The Arctic University of Norway, (2014).

Magga, Ristenrauna, ”Vammaispalvelut”, teoksessa Välimaa, Aimo & Laiti-Hedemäki, Elsa (toim.), Birge ja eale dearvan. Saamelaisten sosiaali- ja terveysterveyspalveluprojektin loppuraportti, Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita (1997), 34-36.

Magga, Ristenrauna, Geas dieđu, gos doarjaga, Saamelaisten vammaisten, vanhusten ja pitkäaikaissairaiden tiedotus- ja tukiprojektin loppuraportti, Inari: Saamelaiskäräjät, Kynny ry (1999).

Mahlamäki, Pirkko, Vammaisfoorumi ry, johdanto, Suomen YK-liitto, YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ja sopimuksen valinnainen pöytäkirja, Sälekarin kirjapaino Oy, Somero (2015).

Makkonen, Timo, Multiple, compound and intersectional discrimination: bringing the experiences of the most marginalized to the fore, Åbo Akademi University, Institute For Human Rights, (2002).

Makkonen, Timo, Syrjinnän vastainen käsikirja, International Organization for Migration, Regional Office for the Baltic and Nordic States, Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy (2003).

Mattanen, Leena, ”Täytyy puhua enemmän. Hiljaisuus ei ratkaise ongelmia.” Queer-saamelaisten hyvinvoinnin ja pärjäämisen edellytykset, Pro gradu-tutkielma, Giellagas-instituutti, Oulun yliopisto, (2016).

Medicine, Beatrice, “Directions in Gender Research in American Indian Societies: Two Spirits and Other Categories”, *Online Reading in Psychology and Culture*, 3(1), (2002). Saatavissa: <http://scholarworks.gvsu.edu/orpc/vol3/iss1/2/>. (Haettu 20.11.2017)

Meekosha, Helen, ”Decolonising disability: thinking and acting globally”, *Disability & Society*, 26:6, 667-682, (2011).

Mégrét, Frédéric, “The Disabilities Convention, Human Rights of Persons with Disabilities or Disability Rights?”, *Human Rights Quarterly*, Volume 30, number 2, May (2008): 494-516.

Melbøe, Line, Johnsen, Bjørn-Eirik, Fredreheim, Gunn Elin, Hansen, Ketil Lenert, Situasjonen til samer med funksjonsnedsettelse, Nordens Velfärdscenter (2016a).

Melbøe, Line, Hansen, Ketil Lenert, Johnsen, Bjørn-Eirik, Fredreheim, Gunn Elin, "Ethical and methodological issues in research with Sami experiencing disability", *International Journal of Circumpolar Health*, 75:1 (2016b).

Miettinen, Sari, "Queer-tutkimus", teoksessa Kouri, Jaana, (toim.), *Askel kulttuurien tutkimukseen, Folkloristiikka, kansantiede ja uskontotiede*, Turun yliopisto, Turku (2015).

Niemivuo, M., "Suomen Perustuslaki ja Saamelaiset", teoksessa K. Kokko (toim.), *Kysymyksiä saamelaisten oikeusasemasta*, Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja Sarja B no 30, Rovaniemi (2010).

O' Flaherty, Michael, Fisher, John, "Sexual Orientation, Gender Identity and International Human Rights, Contextualizing the Yogyakarta Principles", *Human Rights Law Review*, Volume 8, Issue 2, 1 January (2008): 207–248.

Ojanen, Tuomas, ja Scheinin, Martin: "Yhdenvertaisuus ja syrjinnän kielto (PL 6 §)", teoksessa Karapuu, Ojanen, Scheinin, Tuori, Viljanen. Hallberg: *Perusoikeudet*, s. 227-280. Sanoma Pro, Helsinki (2011).

Oliver, Michael, *The Politics of Disablement*, Basingstoke: Macmillan (1990).

Oliver, Mike, "Changing the Social Relations of Research Production?", *Disability, Handicap & Society*, 7:2, 101-114, (1992).

Oliver, Michael, "Theories in health care and research, Theories of disability in health practice and research", *BMJ*, 317:1446-1449 (1998).

Olsén, Laura, Harkoma, Assi, Heinämäki, Leena & Heiskanen, Heta, *Saamelaisten perinnetiedon huomioiminen ympäristöpäätöksenteossa*, *Juridica Lapponica* 41, Rovaniemi: Lapin yliopistopaino (2017).

Olsén, Laura, Heinämäki, Leena & Harkoma, Assi, *The Human Rights and Multiple Discrimination of Minorities within Minorities: Sámi persons with disabilities and sexual and gender minorities*, *Juridica Lapponica* 44, Rovaniemi: Lapin yliopistopaino (2017) (painossa).

Ortoleva, Stephanie, Lewis, Hope, *Forgotten sisters – A report on violence against women with disabilities: an overview of its nature, scope, causes and consequences*, Northeastern University School of Law, Northeastern Public Law and Theory Faculty Research Paper Series no 104-212., (2012).

Oskal, Berit Margrethe, Garra boját ja fiinna nieiddat. Heteronormativitehta sámii čáppagirjjálašvuodas, Sámi girjjálašvuoda masterdutkanmuš, The Arctic University of Norway, (2015).

Pellonpää, Matti, Euroopan ihmisoikeussopimus. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus (1996).

Pentikäinen, Merja: ”Ihmisoikeudet - kehityksestä, merkityksestä ja haasteista; ihmisoikeuskulttuurin ohuudesta Suomessa”, teoksessa Tatu Hyttinen ja Katja Weckström (toim.): Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 50 vuotta. Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta, Turku, (2011).

Pirjatanniemi, E., ”Vammaisten henkilöiden ihmisoikeudet”, teoksessa T. Koivurova ja E. Pirjatanniemi (toim.), Ihmisoikeuksien käsikirja, Tietosanoma, (2013), s. 270-297.

Pohjoismainen hyvinvointikeskus, Kunskapsläge: Personer med funktionsnedsättning och samisk bakgrund, Nordens Välfärdscenter (2014).

Pontes Ferraria, Maria & Gendron, Fidji, “Community-based participatory research with traditional and indigenous communities of the Americas: Historical context and future directions”, *International Journal of Critical Pedagogy*. 3(3) (2011): 153-168.

Prechal, Sacha, “Equality of Treatment, Non-Discrimination and Social Policy: Achievements in Three Themes”, *Common Market Law Review* 41: 533-551 (2004).

Quinn, Gerard & Degener, Theresia, Expanding the system: the debate about a disability-specific convention. Teoksessa: Quinn, Gerard & Degener et al (2002).

Randolph, Diane Smith, “The meaning of workplace discrimination for women with disabilities”, *Work*, Vol. 24, nr 4 (2005): 369-380; Nixon, Jennifer, “Domestic violence and women with disabilities: locating the issue on the periphery of the social movements”, *Disability & Society*, Vol 24, (2001), issue 1: 77-89.

Rasmus, Minna, Bággu vuoligit, bággu birget – Sámemánáid ceavzinstrategiijat Suoma álbmotskuvlla ásodagain 1950–1960-loguin, Oulun yliopisto: Giellagas- instituutti, (2008).

Rivas Velarde, Minerva Concepción, The Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its implications for the health and wellbeing of indigenous peoples with disabilities, a thesis submitted in fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy, Sydney Medical School, University of Sydney (2014).

Rombouts, S. J., Having a Say - Indigenous Peoples, International Law and Free, Prior and Informed Consent, Oisterwijk: Wolf (2014).

Räty, Tapio, *Vammaispalvelut, vammaispalvelujen soveltamiskäytäntö*, Kynnys 2017.

Scheinin, Martin, *Sosiaaliset perusoikeudet ja lainsäätäjä I*. Helsinki (1995).

Schiek, Dagmar, "Broadening the scope and the norms of EU gender equality law: towards a multidimensional conception of equality law", *Maastricht Journal of European and Comparative Law* (2005), vol. 12, No. 4: 427-466.

Schiek, Dagmar & Lawson, Anna, "Introduction", teoksessa Schiek, Dagmar & Lawson, Anna (toim.), *European Union non-discrimination law and intersectionality: Investigating the Triangle of Racial, Gender and Disability Discrimination*, Taylor & Francis (2011).

Schulze, Marianne, "Understanding the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities", *A Handbook on the Human Rights of the Persons with Disabilities* (September 2009), Handicap International.

Shakespeare, Tom, "Social models of disability and other life strategies", *Scandinavian Journal of Disability Research*, 6:1, 8-21 (2004).

Slobokin, Christopher, "Eliminating Mental Disability as a Legal Criterion in Deprivation of Liberty Cases: The Impact of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities on the Insanity Defence, Civil Commitment and Competency Law", *40 Law & Psychology Review* 297 (2016): 297-317.

Smith, Linda Tuhiwai, *Decolonizing Methodologies. Research and indigenous peoples*, Lontoo & New York: Zed Books Ltd. (1999).

Squires, Judith, "Intersecting Inequalities: Reflecting on the Subjects and Objects of Equality", *The Political Quarterly*, Vol. 79, No. 1, 53-62 (2008).

Söder, Mårten, "Tensions, perspectives and themes in disability studies", *Scandinavian Journal of Disability Research*, 11:2, 67-81 (2009).

Thornberry, P., "The Convention on the Elimination of Racial Discrimination, Indigenous Peoples and Caste/Decent-based Discrimination", Castellino, J. and Walsh, N., (eds.), *International Law and Indigenous Peoples*, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers (2005).

Tøssebro, Jan, "Introduction to the special issue: Understanding disability", *Scandinavian Journal of Disability Research*, 6:1, 3-7, (2004).

Uccellari, Paola, "Multiple Discrimination: How Law can Reflect Reality", *The Equality Rights Review*, Vol. 1, (2008): 24-49.

Uttjek, Margaretha, *Levnadsförhållanden bland samer med funktionsnedsättning i Sverige*, Nordens Välfärdscenter (2016).

Vehmas, Simo, "Yksilön vai yhteisön vika? – vammaisuus-käsitteen moraalifilosofista tarkastelua", teoksessa Karjalainen, Vappu, Vilkkumaa, Ilpo (toim.), *Kuntoutus kanssamme, Ihmisen toimijuuden tukeminen*, Stakes, Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy, 41-52, (2012).

Verloo, Mike, "Multiple Inequalities, Intersectionality and the European Union", *European Journal of Women's Studies*, 13(3), 211-228 (2006).

Wallace, Lee, "Homoseksuaalisuuden löytäminen: kulttuurien välinen vertailu ja seksuaalisuuden historia", teoksessa Aldrich Robert (toim.), *Rakkaus samaan sukupuoleen*, (suom. Ketola, Veli-Pekka). Multikustannus Oy, (2006), 249-270.

Ward, T., "The Right to Free, Prior and Informed Consent: Indigenous Peoples' Participation Rights within International Law", *10 Northwestern Journal of International Human Rights* (2011) 54, 57.

Warnke, Georgia, *After Identity: Rethinking Race, Sex and Gender*, eBook, Cambridge University Press (2008).

Xanthaki, A., "Indigenous Rights in International Law over the Last 10 Years and Future Developments", *10 Melbourne Journal of International Law* (2009).

Åhren, Mattias., *Indigenous Peoples' Status in the International Legal System*, Oxford: OUP (2016).

Muut lähteet/ Eará gáldut

Aaltonen, Milla, Joronen, Mikko & Villa, Susan, *Syrjintä Suomessa 2008*, Ihmisoikeusliitto ry, Helsinki: Art-Print Oy (2009).

Adoption of Universal Periodic Report Outcome of Finland 36th Session Human Rights Council 21 September 2017, IOK 49/2017.

Antila, Outi & Nousiainen, Kevät, *Selvitys tasa-arvolain valvontasäännösten toimivuudesta*, Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki (2013).

Born Free and Equal. Sexual Orientation and Gender Identity in International Human Rights Law. UN OHCHR. New York, Geneva 2012.

Burri, Susanne, Schiek, Dagmar, Multiple Discrimination in EU Law, Opportunities for legal responses to intersectional gender discrimination?, European network for legal experts in the field of gender equality, European Commission (2009).

Council of Europe, Discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity, in Europe, second edition, Council of Europe, September 2011.

Despouy, Leandro, Special Rapporteur, Report on human rights and disability (E/CN.4/Sub.2/1991/31).

Draft study of the Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples, Good Practices and challenges, including discrimination, in business and in access to financial services by indigenous peoples, in particular indigenous women and indigenous persons with disabilities, 10-14 July 2017, tenth session, A/HRC/EMRIP/2017/CRP.1.

Edel, Frédéric, Case law of the European Court of Human Rights relating to discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity (2015), Council of Europe.

Eduskunnan oikeusasiamies, Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2014, K3/2015 vp, Helsinki: Suomen yliopistopaino- Juvenes Print Oy (2015).

Eduskunnan oikeusasiamies, Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2015, K 11/2016 vp, Tampere: Suomen yliopistopaino- Juvenes Print Oy (2016).

Eduskunnan oikeusasiamies, Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2016, K 8/2017 vp. Tampere: Juvenes Print – Suomen yliopistopaino (2017).

EN:n ihmisoikeusvaltuutetun Nils Muižnieksin Suomea koskeva raportti 2012 (COMMDDH(2012)27).

Euroopan syrjinnänvastaisen oikeuden käsikirja, Euroopan unionin perusoikeusvirasto, Euroopan neuvosto (2010).

European Commission, Tackling Multiple Discrimination: Practices, policies and laws, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Unit G.4, Italy: European Communities (2007).

European Court of Human Rights, Press Release, The requirement to undergo sterilisation or treatment involving a very high probability of sterility in order to change the entries on birth certificates was in breach of the right to respect for private life, ECHR 121 (2017) 06.04.2017.

Faurie, Maija, Saamelainen Kelan asiakkaana, Saamelaisten oikeudet ja asema alkuperäiskansana Kelan toimeenpanemassa sosiaaliturvassa, Sosiaali- ja terveysturvan selosteita, Kelan tutkimusosasto, Helsinki, Tampere: Juvenes Print – Tampereen yliopistopaino Oy, (75/2011).

FRA, Data in Focus Report, Multiple Discrimination, European Union Agency for fundamental Rights, EU-MIDIS (2010).

Gustafsson, Henrik, YK:n vammaissopimus käyttöön! –käsikirja, Invalidiliitto. Saatavissa: https://www.autismiliitto.fi/files/2018/yk_toolkit_pieni.pdf. (Haettu 20.11.2017)

Helander, Eila, selvitys kirkon vihkioikeudesta luopumisesta, avioliittoon vihkimisen merkityksestä kirkon identiteetille ja siitä, millaisia vaihtoehtoja kirkolla on edessään (2017). Saatavissa:

<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/F359F1ED9F897DD0C225770E0034026E/%24FILE/Selvitys%20Suomen%20evankelis%20luterilaisen%20kirkon%20vihkioikeudesta%20luopumisesta%20ja%20avioliittoon%20vihkimisen%20merkityksesta%20kirkon%20identiteetille%2009062017.pdf>. (Haettu 20.11.2017)

Ihmisoikeudet ja Suomen ulkopoliittika, Ulkoasiainministeri Erkki Tuomiojan eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle antama selvitys Suomen hallituksen ihmisoikeuspolitiikasta 29.11.2000, Ulkoasiainministeriön julkaisuja, Helsinki.

Ihmisoikeuskeskus, Vammaisten henkilöiden pääsy oikeuksiin: vammaisjärjestöjen neuvontapalvelut (2016). Saatavissa: http://ihmisoikeuskeskus-fi-bin.directo.fi/@Bin/ba571b93dc23df1f1c3fe2eeb145d2cc/1508934260/application/pdf/3503070/Vammaisten_pa%cc%88a%cc%88sy_oikeuksiin_FINAL.pdf. (Haettu 20.11.2017)

Ihmisoikeuskeskus, Ihmisoikeuskeskuksen toimintakertomus 2016, Tampere: Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print (2017).

International Law Association, Interim Report: The Right of indigenous peoples at the Hague Conference (London: ILA 2010)

International Labour Organization (ILO) Convention (No. 169) concerning Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries, Geneva, hyväksytty 27.6. 1989, tullut voimaan 5.9.1991, 28 International Legal Materials (1989) 1382.

International Labor Organization, Indigenous Persons with Disabilities, Access to Training and Employment, ILO 2015.

Kansallinen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma 2017-2019, Oikeusministeriön julkaisu 9/2017. Oikeusministeriö, Helsinki, (2017).

Korhonen, Nita, Jauhola, Laura, Oosi, Olli & Huttunen, Hannu-Pekka, ”Usein joutuu miettimään, miten pitäisi olla ja minne olla menemättä”, Selvitys vihapuheesta ja häirinnästä ja niiden vaikutuksista eri vähemmistöryhmiin, Oikeusministeriö, Selvityksiä ja ohjeita (7/2016).

Kumpuvuori, Jukka, Högbacka, Marika, Vammaisten henkilöiden ihmisoikeudet Suomessa, Sosiaali- ja terveysministeriö (2003).

Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2011:10, Erityistä tukea tarvitseva lapsi on ensisijaisesti lapsi, Lapsen oikeudet osaksi vammaispolitiikkaa.

Lehtonen, Jukka, Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt Suomen kunnissa, Keinoja ja ideoita yhdenvertaisuuden tueksi, Työministeriö, Euroopan sosiaalirahasto 2000-2006, Tutkimuksen ja selvitykset 8/06, Helsinki: Oy Edita Ab (2006). Saatavissa: http://www.rakennerahastot.fi/vanhat_sivut/rakennerahastot/tiedostot/esr_julkaisut_2000_2006/tutkimukset_ja_selvitykset/09_08-06_seksuaali-ja_sukupuolivahemmistot_suomen_kunnissa_keinoja_ja_ideoita_yhdenvertaisuuden_tueksi.pdf. (Haettu 20.11.2017)

Liikenne ja viestintäministeriö, toimenpideohjelman ”Kohti esteetöntä tietoyhteiskuntaa vuosille 2011-2015,” Ohjelmia ja strategioita 1/2011.

Merja Heikkinen, pääsihteeri, Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta, alustus Ihmisoikeuskeskuksen ihmisoikeusvaltuuskunnan vammaisten henkilöiden oikeuksia käsittelevässä työpajassa 18.9.2017.

Myntti, Kristian., Suomen saamelaisten yhteiskunnallinen osallistuminen ja kulttuuri-itsehallinto, Raportti Oikeusministeriölle, osa I. OM, lainvalmisteluosaston julkaisu 2/1997, Helsinki (1997).

Outcome document of the high-level plenary meeting of the General Assembly known as the World Conference on Indigenous Peoples, 15.9.2014, A/69/L.1.

Parikka, Ulla-Riitta, Selvitys sukupuolivähemmistöjen asemasta, Tasa-arvovaltuutetun toimisto (2012).

Piispainkokouksen selonteko avioliittolain muutoksen johdosta 30.8.2016. Saatavissa: <http://sakasti.ev1.fi/sakasti.nsf/0/F359F1ED9F897DD0C225770E0034026E/%24FILE/PK-VALMIS-AVIOLIITTOSELONTEKO-2016.pdf>. (Haettu 20.11.2017)

Questionnaire on the implementation of Committee of Ministers' Recommendation CM/Rec(2010)5 on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity, Suomen vastaukset, [file:///C:/Users/lheinama/Downloads/CoE%20CM_Rec\(2010\)5%20implementation%20Finland%20final%2030.1.2013.pdf](file:///C:/Users/lheinama/Downloads/CoE%20CM_Rec(2010)5%20implementation%20Finland%20final%2030.1.2013.pdf). (Haettu 20.11.2017)

Rautiainen, Pauli, Lavapuro, Juha, Hartzell, Jari, Lehtinen, Emma, Meriläinen, Niina, Neuvonen, Riku & Todorov, Elina, Ihmisoikeusindikaattorien käyttäminen Suomen perus- ja ihmisoikeustilanteen seurantaan, Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja (36/2016).

Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights - Thematic study on the issue of violence against women and girls and disability 30.3.2012, A/HRC/20/5.

Report of the Special Rapporteur on torture, or other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, Juan E. Méndez, 1. February 2013, A/HRC/22/53.

Rivas Velarde, Minerva, Indigenous Persons with Disability, Access to Training and Employment, International Labour Organization, Switzerland (2015).

Sammallahti, Pekka, Saamelais-suomalais-saamelainen sanakirja, Girjegiisä Oy, Ohcejohka 1993. 5. painos (2013).

Sario, Katariina, Suomen keskeiset vammaisten oikeuksiin kehitysyhteistyössä liittyvät saavutukset vuosina 2011-2014 (18.8.2014). Saatavissa: [http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=133861&GUID={56BC1A92-EE98-425A-B4AB-39D5BFE8A567}](http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=133861&GUID={56BC1A92-EE98-425A-B4AB-39D5BFE8A567}.). (Haettu 20.11.2017)

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien perus- ja ihmisoikeudet Suomessa, Oikeusministeriö, Selvityksiä ja ohjeita, Helsinki: Oikeusministeriö 34/2014. Saatavissa: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/76543/omso_34_2014seksuaalivahemmistot.pdf?sequence=1. (Haettu 20.11.2017)

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, Tasa-arvolaki (2015), Esite.

Study by the Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples, Promotion and protection of the rights of indigenous peoples with respect to their cultural heritage, 19 August 2015, A/HRC/30/53.

Sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytykset, Työryhmän loppuraportti, Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön raportteja ja muistioita 23/2015.

Suomen ulkoasiainhallinnon ihmisoikeuspoliittinen toimintaohjelma 2013 – 2015, Ulkoasiainministeriö, Joensuu: Kopijyvä Oy, (2013). Saatavissa: <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=116041&GUID={D0D4D53A-778C-4BBF-A808-D57DB8F206E4}>. (Haettu 20.11.2017)

Suomen ulkoasiainhallinnon ihmisoikeusstrategia, Ulkoasiainministeriö, Jyväskylä: Kopijyvä Oy, (2013). Saatavissa: <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=115729&GUID={DD6BF865-D308-4C5B-B7F7-959D0AD65DD0}>. (Haettu 20.11.2017)

Suomen vammaispoliittinen ohjelma, VAMPO 2010–2015, Vahva pohja osallisuudelle ja yhdenvertaisuudelle, sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, 2010.

Suomen YK-liitto, YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ja sopimuksen valinnainen pöytäkirja, Sälökarin kirjapaino oy, Somero (2015).

Tackling Multiple Discrimination: Practices, Policies and Laws, European Commission (2007).

Tarjamo, Kerttu, Selvitystyö ulkoasiainministeriön toiminnasta LHBTI-ihmisoikeuksien edistämiseksi. 22.12.2012.

Tasa-arvovaltuutetun toimisto, Selvitys sukupuolivähemmistöjen asemasta, Tasa-arvojulkaisu (2012:1). Saatavissa: <https://www.tasa-arvo.fi/documents/10181/34936/Selvitys+sukupuolivahemmistojen+asemasta.pdf/4c84618f-8c6c-484f-a7e5-bfda8d06e9a6>. (Haettu 20.11.2017)

Turvapaikkaa, rajoja ja maahanmuuttoa koskevan eurooppaoikeuden käsikirja, Euroopan unionin perusoikeusvirasto, Euroopan neuvosto (2014).

Tuure, Tuomas, Vammaisten ihmisoikeudet Suomen ulkopoliitikassa (2013). Saatavissa: <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=118431&GUID={E972A78A-2D14-488A-8386-E1CA28240440}>. (Haettu 20.11.2017)

Ulkoasiainministeri Tarja Halosen eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle antama selonteko Suomen hallituksen ihmisoikeuspolitiikasta 11.11.1998 (1998).

UN Economic and Social Council, UN Permanent Forum on Indigenous Issues, Study on the situation of indigenous persons with disabilities with a particular focus on challenges faced with regard to the full enjoyment of human rights and inclusion in development, E/C.19/2013/6.

UN Human Rights Council, Discriminatory laws and practices and acts of violence against individuals based on their sexual orientation and gender identity, 17 November 2011, A/HRC/19/41 ja UN GA A/HRC/22/53.

Valtioneuvoston selonteko Suomen ihmisoikeuspolitiikasta, Helsinki: Edita Prima Oy, (2004). Saatavissa:

<http://www.formin.fi/public/download.aspx?ID=69315&GUID={A4EDB3C3-1FF2-4C68-90D8-2B937828D80C}>. (Haettu 20.11.2017)

Valtioneuvoston selonteko Suomen ihmisoikeuspolitiikasta, (2009). Saatavissa:

<http://www.formin.fi/public/download.aspx?ID=69310&GUID={0AFC392E-12BD-41C4-927C-257A392DB382}>. (Haettu 20.11.2017)

Valtioneuvoston ihmisoikeusselonteko 2014, Ulkoasiainministeriö, Jyväskylä: Grano Oy, (2014). Saatavissa:

<http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=136941&GUID=%7b7E6D44FB-6F31-4BFA-A521-F5CCAC509B24%7d>. (Haettu 20.11.2017)

WHO, ICF, Toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälinen luokitus, World Health Organization, Stakes, Ohjeita ja luokituksia, Tampere: Juvenes Print – Suomen yliopistopaino Oy (2004:4).

WHO, World Report on Disability, World Health Organization & World Bank, Malta (2011).

Yhdenvertaisuusvaltuutettu, ”Vammaisena olen toisen luokan kansalainen”, Selvitys vammaisten syrjintäkokemuksista arjessa, Oikeusministeriö ja syrjinnän seurantajärjestelmä, Helsinki: Lönnberg painot Oy (2016).

Verkkosivut- ja lähteet/ Neahttasiiddut- ja gáldut

Aapalahti, Riikka, Translasten ja – nuorten ihmisoikeustilanteesta Suomessa, 21.6.2017. Saatavissa: <http://www.raapalahti.fi/2017/06/translasten-ja-nuorten.html>. (Haettu 20.11.2017)

Aluehallintovirasto, *Kantelu*. Saatavissa:

<http://www.avi.fi/web/avi/kantelu3#.Wb2JCaL1pxo>. (Luettu 24.10.2017).

Aluehallintovirasto, *Kanteluiden tekeminen*. Saatavissa:
<http://www.avi.fi/web/avi/kantelun-tekeminen1#.Wb2KZ6L1pxo>. (Luettu 24.10.2017).

Aluehallintovirasto, *Sosiaalipalveluiden ohjaus ja valvonta*. Saatavissa:
<http://www.avi.fi/web/avi/sosiaalipalvelujen-ohjaus-ja-valvonta#.Wb2CTKL1pxp>.
(Luettu 24.10.2017).

Amenesty International, Tanskan translaki merkittävä askel, (12.6.2014). Saatavissa:
<https://www.amnesty.fi/ihmisoikeusjarjestot-suomen-uudistettava-translaksi-kiireellisesti/>. (Haettu 20.11.2017)

Autismi- ja aspergerliitto, Vammaisfoorumin ja KVANKin kannanotto: Suomella mahdollisuus tehdä kansallisia rajauksia hankintalakiin, 6.6.2016. Saatavissa:
https://www.autismiliitto.fi/liitto/kannanotot_ ja_ lausunnot/vammaisfoorumin_ ja_ kvan_ kin_ kannanotto_ suomella_ mahdollisuus_ tehdä_ kansallisia_ rajauksia_ hankintalakiin.2637.news?3048_o=20. (Haettu 20.11.2017)

Autismi ja aspergerliitto, YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus astuu voimaan 10.6.2016 (luettu 21.11.2017). Saatavissa:
https://www.autismiliitto.fi/liitto/ajankohtaista/yk_n_vammaisten_henkiloiden_oikeuksia_koskeva_yleissopimus_astuu_voimaan_10.6.2016.2617.news.

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, About us (19.9.2016). Saatavissa:
https://www.bufdir.no/en/English_start_page/About_us/. (Haettu 20.11.2017)

BonjuSámit. Saatavilla:
https://www.facebook.com/pg/bonjusamit/about/?ref=page_internal. (Luettu 24.10.2017).

Coronaria, Asiantuntijat (luettu 11.11.2017). Saatavissa:
<https://www.coronaria.fi/asiantuntijat/sunnamaarit-sara-tornensis/>.

Disabled People's International, About us (2012). Saatavissa:
<http://www.disabledpeoplesinternational.org/AboutUs>. (Haettu 20.11.2017)

Eduskunta, Vammaisten oikeuksien yleissopimuksen ratifiointi (20.5.2016). Saatavissa:
https://www.eduskunta.fi/FI/tietoeduskunnasta/kirjasto/aineistot/kotimainen_oikeus/LATI/Sivut/vammaisten-oikeuksien-yleissopimuksen-ratifiointi.aspx. (Haettu 20.11.2017)

Eduskunnan oikeusasiamies. Saatavissa:
http://www.oikeusasiamies.fi/Resource.phx/ea/index.htx?locale=fi_FI. (Luettu 24.10.2017).

Eduskunnan oikeusasiamies. *Kantelu eduskunnan oikeusasiamiehelle*. Saatavissa: <https://www.oikeusasiamies.fi/fi/kantelu-eduskunnan-oikeusasiamiehelle>.
<https://www.okv.fi/fi/kantelu/kantelulomake/>. (Luettu 24.10.2017)

EQUALEX, LGBT Rights in Denmark. Saatavissa: <http://www.equaldex.com/region/denmark>. (Haettu 20.11.2017)

Euroopan Unioni, EU:n oikeus. Saatavissa: https://europa.eu/european-union/eu-law/legal-acts_fi. (Haettu 20.11.2017)

Guidelines to promote and protect the enjoyment of all human rights by lesbian, gay, bisexual, transgender and intersex (lgbti) persons. Saatavissa: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/137584.pdf. (Haettu 20.11.2017)

Hallituksen esityksen pohjalta voimaan tulleet lait: <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/sivut/trip.aspx?triptype=ValtiopaivaAsiat&docid=he+169/2001>. (Haettu 20.11.2017)

Helsingin hiippakunta, Tuomiokapituli anoi pastori Kai Sadinmaalle vakavan moitteen, 13.9.2017. Saatavissa: <http://www.helsinginhiippakunta.evli.fi/?x18049=2767239>. (Haettu 20.11.2017)

Seta ry:n ja Trasek ry:n lausunto sosiaali- ja terveysalan eettiselle neuvottelukunnalle. Asia: Tarve 'transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta' annetun lain saattamiseen ajan tasalle 14.4.2013. Saatavissa: <http://seta.fi/setan-ja-trasekin-lausunto-sosiaali-ja-terveysalan-eettiselle-neuvottelukunnalle/>. (Haettu 20.11.2017)

Seta, Ihmisoikeusjärjestöjen yhteinen kannanotto, (16.10.2015). Saatavissa: <http://seta.fi/ihmisoikeusjarjestot-vaativat-itsemaaramisoikeus-sukupuoleen-lakiuudistuksen-lahtokohdaksi/>. (Haettu 20.11.2017)

Ihmisoikeuskeskus, Vammaisten ihmisoikeuskomitea aloittanut toimintansa (8.11.2016). Saatavissa: <http://www.ihmisoikeuskeskus.fi/?x177247=4353331>. (Haettu 20.11.2017)

Ihmisoikeuskeskus. *Ihmisoikeuskeskus*. Saatavissa: <http://www.ihmisoikeuskeskus.fi/keita-olemme/ihmisoikeuskeskus/>. (Luettu 24.10.2017).

Ihmisoikeuskeskus, *Ihmisoikeusvaltuuskunta*. Saatavissa: <http://www.ihmisoikeuskeskus.fi/keita-olemme/ihmisoikeusvaltuuskunta/>. (Luettu 24.10.2017).

Ihmisoikeuskeskus. *Pariisin periaatteet*. Saatavissa: <http://www.ihmisoikeuskeskus.fi/keita-olemme/pariisin-periaatteet/>. (Luettu 24.10.2017).

ILGA –Europe, Rainbow Europe, Country Ranking. Saatavissa: <https://rainbow-europe.org/country-ranking>. (Haettu 20.11.2017)

ILGA –Europe, Rainbow Europe, Finland according to ILGA-Europe. Saatavissa: <https://rainbow-europe.org/#8632/0/0>. (Haettu 20.11.2017)

ILGA Europe, What is ILGA-Europe. Saatavissa: <https://www.ilga-europe.org/who-we-are/what-ilga-europe>. (Haettu 20.11.2017)

Kaleva, Hankintalaki vei vammaisilta päätävävallan omasta elämästään – ”Horjutettu luottamusta arkeen ja koko yhteiskuntaan”, (17.10.2017). Saatavissa: <http://www.kaleva.fi/uutiset/kotimaa/hankintalaki-vei-vammaisilta-paatantavallan-omasta-elamastaan-horjutettu-luottamusta-arkeen-ja-koko-yhteiskuntaan/772663/>. (Haettu 20.11.2017)

Kehitysvammaisten Tukiliitto ry. Saatavilla: <http://www.kvtl.fi/> (Luettu 24.10.2017).

Kehitysvammaisten Tukiliitto ry, *Lakineuvonta*. Saatavilla: <http://www.kvtl.fi/fi/lakineuvonta/>. (Luettu 24.10.2017).

Kehitysvammaliitto, Liitto. Saatavissa: <http://www.kehitysvammaliitto.fi/liitto/>. (Luettu 24.10.2017).

Kirkkomäki, Pia, Kotikuntalain uudistukset, Kehitysvammaisten tukiliitto ry.. Saatavissa: <http://www.kvtl.fi/fi/ammattisivut/asuminen/kotikuntalain-uudistukset/>. (Haettu 20.11.2017)

Kontinen, Juha-Pekka, “Vammaisten ihmisoikeudet Suomessa”, Vammaisten ihmisoikeuskeskus VIKE, Suuntaaja 3/11 (2011), <https://www.aspa.fi/fi/print/808>. (Haettu 20.11.2017)

Kuokkanen, Rauna, Mitä on saamelaisten hyvinvointi? Tarkastelua kansainvälisessä alkuperäiskansojen kontekstissa. SámiSoster –seuran 10-vuotis julhaseminaari, Inari 21.4.2008, 7. Saatavissa: <https://rauna.files.wordpress.com/2008/04/samisostersuomi.pdf>. (Haettu 20.11.2017)

Kuuluu kaikille, Suomeen voidaan saada Pohjoismaiden paras translaki, 5.7.2017. Saatavissa: <http://www.translaki.fi/2017/07/05/suomeen-voidaan-saada-pohjoismaiden-paras-translaki/>. (Haettu 20.11.2017)

Kynnys ry. Saatavilla: <http://kynnys.fi/>. (Luettu 24.10.2017).

Kynnys ry, *Toiminta*. Saatavilla: <http://kynnys.fi/toiminta/>. (Luettu 24.10.2017)

Kynnys ry. Tiedote: Pyyntö yhdenvertaisuusvaltuutetulle VR:n käytäntöjen huomioimiseksi. 15.8.2017. <http://kynnys.fi/news/tiedote-pyynto-yhdenvertaisuusvaltuutetulle-vrn-kaytantojen-huomioimiseksi/>. (Haettu 20.11.2017)

Kynnys ry, Vammaisten henkilöiden ihmisoikeuskomitea pyytää huomioimaan vammaisten osallistamisen sote- ja maakuntaudistuksessa, lausunto ihmisoikeuskeskukselle ja ihmisoikeusvaltuuskunnalle, <http://kynnys.fi/news/vammaisten-henkiloiden-ihmisoikeuskomitea-pyytaa-huomioimaan-vammaisten-osallistamisen-sote-ja-maakuntaudistuksessa/>. (Haettu 20.11.2017)

Lapin Kansa, Isä on ensi kertaa raskaana Suomessa – terveydenhuollon tietojärjestelmät eivät tunnista tilannetta, 7.10.2017. Saatavissa: <https://www.lapinkansa.fi/kotimaa/isa-on-ensi-kertaa-raskaana-suomessa-terveydenhuollon-tietojarjestelmat-eivat-tunnista-tilannetta-200443437/>. (Haettu 20.11.2017)

Maailmaa, Kansainvälinen paine Suomean kohtaan kasvaa: translaki uudistettava. Saatavissa: <http://www.maailma.net/nakokulmat/kansainvalinen-paine-suomea-kohtaan-kasvaa-translaki-uudistettava>. (Haettu 20.11.2017)

Oikeuskanslerinvirasto, *Kantelulomake*. Saatavissa: <https://www.okv.fi/fi/kantelu/kantelulomake/>. (Luettu 24.10.2017).

Oikeuskanslerinvirasto. Saatavissa: <https://www.okv.fi/fi/>. (Luettu 24.10.2017)

Oikeusministeriön tiedote. Saatavissa: <http://oikeusministerio.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/2013/05/eulletoivotaanstrategiaaseksuaalijasukupuolivahemmistojenoikeuksienturvaamiseksi.html>. (Haettu 20.11.2017)

Oikeusministeriö, Pohjoismaiden saamelaisopimus parafoitu, 13.1.2017. Saatavissa: http://oikeusministerio.fi/artikkeli/-/asset_publisher/pohjoismainen-saamelaisopimus-parafoitu. (Haettu 20.11.2017)

Pietikäinen, Sirpa, Vierailijablogi: Saamelaisten oikeudet tarvitsevat vahvempaa turvaa, Ihmisoikeusliitto, 3.1.2017. Saatavissa: <https://ihmisoikeusliitto.fi/vierailijablogi-saamelaisten-oikeudet-tarvitsevat-vahvempaa-turvaa/>. (Haettu 20.11.2017)

Rautio, Pauli, ”Tasa-arvoinen avioliittolaki ei ratkaissut kaikkia seksuaalivähemmistöjen ihmisoikeusongelmia”, perustuslakiblogi, 16.12.2014. Saatavissa: <https://perustuslakiblogi.wordpress.com/2014/12/16/pauli-rautiainen-tasa-arvoinen-avioliittolaki-ei-ratkaissut-kaikkia-seksuaalivahemmistojen-ihmisoikeusongelmia/>. (Haettu 20.11.2017)

Rautiainen, Pauli, Vaatimus lisääntymiskyvyttömyydestä loukkaa transihmisten oikeuksia, perustuslakiblogi, 30.8.2017, <https://perustuslakiblogi.wordpress.com/2017/08/30/pauli-rautiainen-vaatimus-lisaantymiskyvyttomyydesta-loukkaa-transihmisten-oikeuksia/>. (Haettu 20.11.2017)

Saaristo, Sari, Tarina sisaruudesta rikkoo saamelaisia tabuja, Kirkko ja kaupunki. Saatavissa: <https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/tarina-sisaruudesta-rikkoo-saamelaisia-tabu-1>. (Julkaistu 22.1.2016). (Haettu 20.11.2017)

SámiSoster ry. Saatavilla: <http://www.samisoster.fi/>. (Luettu 24.10.2017).

SEIS-projekti, Sosiaali- ja terveydenhuolto ja syrjintä. Saatavissa: <https://yhdenvertaisuus-fi-bin.directo.fi/@Bin/30c96d1a00d8cc86e2ba16c6e6a6dabb/1509358262/application/pdf/115079/SEIS-soster.pdf>. (Haettu 20.11.2017)

Seta, Järjestö. Saatavilla: <http://seta.fi/jarjesto/>. (Luettu 24.10.2017).

Seta, Norjaan itsemääräämisoikeuteen perustuva translainsäädäntö, 7.6.2016. Saatavissa: <http://seta.fi/norjaan-itsemaaraamisoikeuteen-perustuva-translainsaadanto/>. (Haettu 20.11.2017)

Seta, Sateenkaarisanasto. Saatavissa: <http://seta.fi/sateenkaarisanasto/>. (Päivitetty 12.12.2016.) (Haettu 20.11.2017)

Seta, Avioliittolaki, (7.8.2017). Saatavissa: <http://seta.fi/avioliittolaki/#otsikko1>. (Haettu 20.11.2017)

Seta, Seksuaalinen suuntautuminen. Saatavissa: <http://seta.fi/seksuaalinen-suuntautuminen/>. (Haettu 20.11.2017)

Seta, Sukupuoli. Saatavissa: <http://seta.fi/sukupuoli/>. (Haettu 20.11.2017)

Seta, *Tietoa ja tukea*. Saatavilla: <http://seta.fi/tietoa-ja-tukea/>. (Luettu 24.10.2017).

Seta, Miesparien raskausuutinen konkretisoi translain ongelmia, 9.10.2017. Saatavissa: <http://seta.fi/miesparin-raskausuutinen-konkretisoi-translain-ongelmia/>. (Haettu 20.11.2017)

Seta, Adoptio, 20.9.2017. Saatavissa: <http://seta.fi/avioliittolaki/#otsikko7>. (Haettu 20.11.2017)

Seta, Muiden tarjoamat palvelut. Saatavissa: <http://seta.fi/muiden-tarjoamat-palvelut/>. (Luettu 24.10.2017).

Sosiaali- ja terveystalouden lupa- ja valvontavirasto, Sosiaalihuolto. Saatavissa: <http://www.valvira.fi/sosiaalihuolto>. (Luettu 24.10.2017).

Sosiaali- ja terveystalouden lupa- ja valvontavirasto, Sosiaalihuollon palvelut. Saatavissa: <http://www.valvira.fi/sosiaalihuolto/sosiaalihuollon-palvelut>. (Luettu 24.10.2017).

Sosiaali- ja terveystalouden lupa- ja valvontavirasto, Vammaispalvelut, Saatavilla: <http://www.valvira.fi/sosiaalihuolto/sosiaalihuollon-palvelut/vammaispalvelut>. (Luettu 24.10.2017).

Sosiaali- ja terveysministeriö. Saatavissa: http://stm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/valtioneuvosto-asetti-vammaisten-henkiloiden-oikeuksien-neuvottelukunnan. (Haettu 20.11.2017)

Sosiaali- ja terveysministeriö. Lainsäädäntö. Saatavissa: <http://stm.fi/sotepalvelut/lainsaadanto>. (Luettu 24.10.2017).

Sosiaali- ja terveysministeriö, Vammaislainsäädännön uudistus. Saatavissa: <http://stm.fi/vammaislainsaadannon-uudistus>. (Haettu 20.11.2017)

Sosiaali- ja terveysministeriö, Vammaispalvelut ja tukitoimet. Saatavissa: <http://stm.fi/vammaispalvelut-tukitoimet>. (Luettu 24.10.2017).

Suoma Sámi Nuorat, Queering Sápmi: jälkimietteitä. Saatavissa: <http://www.ssn.fi/queering-sapmi-jalkimietteita/>. (Julkaistu 23.9.2013).

Suomen queer-tutkimuksen seura, Säännöt, 2§ TARKOITUS JA TOIMINNAN LAATU. Saatavissa: <https://sqshome.wordpress.com/2007/04/06/saannot/>. (Haettu 20.11.2017)

Tasa-arvovaltuutettu, Tasa-arvolain valvonta. Saatavissa: <https://www.tasa-arvo.fi/tasa-arvolain-valvonta>. (Luettu 24.10.2017).

Tasa-arvovaltuutettu, Yhteydenottolomake. Saatavissa: <https://www.tasa-arvo.fi/yhteydenottolomake>. (Luettu 24.10.2017).

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavissa: <https://www.thl.fi/fi/>. (Luettu 24.10.2017).

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Iäkkäät, vammaiset ja toimintakyky. Saatavissa: <https://www.thl.fi/fi/thl/organisaatio/osastot-ja-yksikot/hyvinvointi/iakkaat-vammaiset-ja-toimintakyky>. (Luettu 24.10.2017).

Terveyden ja hyvinvoinninlaitos, Tasa-arvotiedon keskus. Saatavissa: <https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/yhteystiedot/tasa-arvotiedon-keskus-minna>. (Luettu 24.10.2017).

Terveyden ja hyvinvoinninlaitos, Tiedotuslista. Saatavissa: <https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/ajankohtaista/tiedotuslista>. (Luettu 9.11.2017).

Terveyden ja hyvinvoinninlaitos, Vammaisuus. Saatavissa: <https://www.thl.fi/fi/tilastot/tilastot-aiheittain/vammaisuus>. (Luettu 24.10.2017).

Terveyden ja hyvinvoinninlaitos, Vammaispalveluiden käsikirja. Saatavissa: <https://www.thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja>. (Luettu 24.10.2017).

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Vammaisuus eriarvoisuuden aiheuttajana. Saatavissa: <https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/vahemmistot/vammaisuus>. (Luettu 24.10.2017).

Trasek ry. Saatavilla: <http://trasek.fi/trasek/>. (Luettu 24.10.2017).

Trasek ry, Tavoitteet. Saatavilla: <http://trasek.fi/trasek/tavoitteet/>. (Luettu 24.10.2017)

Trasek, Seta, Dreamwear Club ja Translasten ja -nuorten perheet ry. Saatavissa: <http://trasek.fi/>. (Haettu 20.11.2017)

Työsuojeluhallinnon verkkopalvelu, Organisaatio. Saatavissa: <http://www.tyosuojelu.fi/tietoa-meista/organisaatio>. (Luettu 24.10.2017).

Työsuojeluhallinnon verkkopalvelu, Yhdenvertaisuus. Saatavissa: <http://www.tyosuojelu.fi/tyosuhde/yhdenvertaisuus>. (Luettu 24.10.2017).

Ulkoasiainministeriö, Suomen kansainvälinen ihmisoikeuspolitiikka, <http://formin.finland.fi/Public/default.aspx?nodeid=49583&culture=fi-FI&contentlan=1>. (Haettu 20.11.2017)

Ulkoasiainministeriö, OHCHR; YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien erityisraportoin tukeminen; 1. lisämyöntö (11.5.2017). Saatavissa: <http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=362908&nodeid=48022&contentlan=1&culture=fi-FI>. (Haettu 20.11.2017)

UN Special Rapporteur on the Rights of Persons with Disabilities, <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Disability/SRDisabilities/Pages/SRDisabilitiesIndex.aspx>. (Haettu 20.11.2017)

The United Nations and Indigenous Peoples with Disabilities, <https://www.un.org/development/desa/disabilities/issues/the-united-nations-and-indigenous-persons-with-disabilities.html>. (Haettu 20.11.2017)

Vaatus lisääntymiskyvyttömyydestä loukkaa transihmisten oikeuksia, perustuslakiblogi 30.8.2017. Saatavissa: <https://perustuslakiblogi.wordpress.com/2017/08/30/pauli-rautiainen-vaatimus-lisaantymiskyvyttomyydesta-loukkaa-transihmisten-oikeuksia/>. (Haettu 20.11.2017)

Vammaisfoorumi. Saatavilla: <http://www.vammaisfoorumi.fi/>. (Luettu 24.10.2017).

Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta. Saatavilla: <http://vane.to/etusivu>. (Luettu 24.10.2017).

Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta. Vammaisneuvoston rooli ja tehtävä. Saatavissa: <http://vane.to/vammaisneuvostot>. (Luettu 24.10.2017).

Vammaisten henkilöiden tuen ja välttämättömän avun kilpailuttamisen lopettaminen. Saatavissa: <https://www.kansalaisaloite.fi/fi/aloite/2538>. (Haettu 20.11.2017)

Verner, Kotikuntalaki (7.3.2016). Saatavissa: <http://verneri.net/yleis/kotikuntalaki>. (Haettu 20.11.2017)

Vihanen, Suvi, Helsingin Sanomat, Homoparit saavat nyt adoptoida, mutta onnistuuko se käytännössä? ”Asiasta hyvin vähän kokemusta”, (9.3.2017). Saatavissa: <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000005120049.html>. (Haettu 20.11.2017)

Väisänen, Mikko, Mitä ovat Yogyakarta-tien periaatteet? Finnqueer. Saatavissa: http://www.finnqueer.net/juttu.cgi?s=310_5_1. (Haettu 20.11.2017)

Willimas, Walter L. The ‘Two-Spirit’ People of Indigenous North Americans, First People. Saatavissa: <http://www.firstpeople.us/articles/the-two-spirit-people-of-indigenous-north-americans.html>. (Haettu 20.11.2017)

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta, Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta 1.1.2015 alkaen. Saatavissa: <http://yvlttk.fi/fi/>. (Luettu 24.10.2017).

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta, Hakemuksen tekeminen. Saatavissa: <http://yvlttk.fi/fi/index/hakemuksentekeminen.html>. (Luettu 24.10.2017).

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta: naispareja ei saa syrjiä julkisen terveydenhuollon hedelmöityshoidoissa, 20.12.2016, <http://yvlttk.fi/fi/index/tiedotteet/2016/12/yhdenvertaisuus-jatasa-arvolautakuntanaisparejaeisaasyrjiajulkisenterveydenhuollonhedelmoityshoidoissa.html>. (Luettu 24.10.2017)

Yhdenvertaisuusvaltuutettu, Lausunnot. Saatavissa: <https://www.syrjinta.fi/lausunnot>. (Haettu 20.11.2017)

Yhdenvertaisuusvaltuutettu, LHBTI-yhteisön ja poliisin edustajat tapasivat Pride-viikolla yhdenvertaisuusvaltuutetun ja Setan järjestämässä tilaisuudessa ja keskustelivat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen aseman parantamisesta (30.6.2017). Saatavissa: <https://www.syrjinta.fi/-/lhbti-yhteison-ja-poliisin-edustajat-tapasivat-pride-viikolla-yhdenvertaisuusvaltuutetun-ja-setan-jarjestamassa-tilaisuudessa-ja-keskustelivat-seksuaa>. (Haettu 20.11.2017)

Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto. Valtuutetun tehtävät. Saatavissa: <https://www.syrjinta.fi/valtuutetun-tehtava>. (Luettu 24.10.2017).

Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto, Asiakaspalvelu. Saatavissa: <https://www.syrjinta.fi/web/fi/asiakaspalvelu>. (Luettu 24.10.2017).

YLE 1.12.2015, Suomen Miss Maailma –kilpailija edustaa pilailupuodin lapinpuvussa. Saatavissa: https://yle.fi/uutiset/osasto/sapmi/suomen_miss_maailma_-_kilpailija_edustaa_pilailupuodin_lapinpuvussa/8493787.

YLE 10.5.2016, Kiasmaa arvostellaan feikkisaamenpukuvideon ostamisesta. Saatavissa: <https://yle.fi/uutiset/3-8869765>. (Haettu 20.11.2017)

YLE 2.5.2017, ”Árktalaš guovddáš ordne bargobaji sámi seksuálalašvehádagaid rivttiin”. Saatavissa: https://yle.fi/uutiset/osasto/sapmi/arktalas_guovddas_ordne_bargobaji_sami_seksualala_svehadagaid_rivttiin/9590861. (Haettu 20.11.2017)

YLE, Saamelaisten ja valtion välistä historiaa selittelevän totuuskomission perustaminen etenee (7.8.2017). Saatavissa: <https://yle.fi/uutiset/3-9685949>. (Haettu 20.11.2017)

YLE, ”Pussaavat saamelaismiehet liikaa joillekin”, 22.7.2016, päivitetty 21.8.2017. Saatavissa: <https://yle.fi/uutiset/3-9044139>. (Haettu 20.11.2017)

YLE Sápmi, Historioitsija: Entisajan saamelaiset sietivät hyvin homoseksuaalisuutta, 27.1.2016, päivitetty 21.8.2017. Saatavissa: <https://yle.fi/uutiset/3-8626978>. (Luettu 20.10.2017).

ISSN 0783-4144

ISBN 978-952-337-055-5

Lapin yliopisto, Rovaniemi 2017

ARKTINEN KESKUS
Lapin yliopisto

ULKOASIAINMINISTERIÖ
UTRIKESMINISTERIET